215
I210.2/1/:6

لۇشۈن ئەسەرلىرى

تەرجىمە قىلغۇچى : تۇختى باقى ئارتىشى

گۈلشەن پاراگلىرىغا گىستىمارە

چىلتە كىلىك ئەدەبىيات

21500009804

لۇشۈن ئەسەرلىرى

1- توم
قەبرە
ياۋا كىياھ
2- توم
چۇقان
تەبىئىرقاش
يېڭى يېزىلىقان ھونا ھېكايە
3- توم
گىسسىق شامال
سايىۋەن
سايىۋەنلىك داۋامى
«سايىۋەنلىك داۋامى»نىڭ داۋامى
4- توم
ئۇچ «ئىكار»
ئالا ھۇشقۇل
5- توم
تاغدىن - پاغدىن
ساختا ئەرزىنامە
6- توم
ھۇلۇشەن پاراگلىرىغا گىستىمارە
چىلتە كىلىك ئەدەبىيات
7- توم
خالاس
ھونس بوتكىسى قېلىپەتونلىرى
8- توم
ئەجنە ھۇزۇلگەن سەھەر ھۇنچىسى
شېئىرلار
گىسكى يەرىدىن مەغزىلار
مەغزىلار

图书在版编目(CIP)数据

鲁迅文集.6/鲁迅著；托呼提·巴克译. —乌鲁木齐：新疆人民出版社，2006.3
ISBN 7—228—09895—1

Ⅰ.鲁… Ⅱ.①鲁… ②托… Ⅲ.鲁迅著作—选集—维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ.I210.2

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2006)第 018422 号

责任编辑：艾合买提·伊明
责任校对：阿布列孜·阿巴斯 牙生·扎衣都
封面设计：买买提·乃拜提

鲁迅文集（6）（维吾尔文）

鲁迅 著
托呼提·巴克 译

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市解放南路 348 号 邮编：830001）
新疆新华书店发行
新疆新华印刷二厂印刷
880×1230 毫米 32 开本 19.25 印张 2 插页
2006 年 3 月第 1 版 2006 年 3 月第 1 次印刷
印数：1—3000

ISBN 7—228—09895—1 定价：35.00 元

مۇندەرىجە

گۈلشەن پاراڭلىرىغا ئىستىئارە

كىرىش سۆز 3
1933 - يىل
تۇنگە مەدھىيە 7
ئىتتەرمەك 10
ھەييارلىق سەنئىتى 13
تاسادىپ 16
شەپەرەڭ توغرىسىدا 19
«چەن» 22
«بىكارچى» 25
جۈڭگو بىلەن گېرمانىيىنىڭ تەۋرۈكلەرنى قوغدىشىنىڭ ئەڭ زەللىكى ۋە يارىماسلىقى توغرىسىدا 28
جۈڭگو بىلەن گېرمانىيىنىڭ كىتاب كۆيدۈرۈشىنىڭ پەرقى ۋە ئوخشاشلىقى توغرىسىدا 31
«غېرىب»لار توغرىسىدا سۆزلەيمەن 34
مۇقەددىمىنىڭ ئازادلىقى 37
باشقا بىر ئوت ئوغرىسى 40

بىلىمنىڭ ئوشۇقلۇق قىلىشى 42
شېئىر ۋە بېشارەت 45
يەنە «ئىتتىرىش» توغرىسىدا 48
كونا ھېساب - كىتاب دەپتىرىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈش 51
سەھەر سالقىنىدىكى ئەسلىمە 54
جۈڭگونىڭ غەلىتە تەسەۋۋۇرلىرى 57
لاپ گەپنى كەم سۆندۈرۈش 60
تەپمەك 63
«جۈڭگو ئەدەبىيات مۇنبىرىدىكى پىغان» 66
كۆز كېچىسىدىكى سەيلىدىن خاتىرە 69
«بۇردىچىلىق» 71
بالىلارنى قانداق تەربىيىلەۋاتىمىز 74
تەرجىمىنى ئاقلايمەن 76
يامىشىش ۋە بۆسۈش 80
سېتىۋالدى مەنسەپ 83
«چاھار دىۋان» نىڭ نادىر نۇسخىسى 86
باش كۆز تەسىراتلىرىدىن (1) 89
گۈپپاڭچىلىقنىڭ سىرى 92
كۆيئوغۇل بولۇش ھۇنىرىدىن تەرىملەر 95
گاسلىقتىن گاچىلىققا 98
باش كۆز تەسىراتلىرىدىن (2) 102
ئەرلەرنىڭ تەرەققىياتى 106
ماقۇللاش ۋە چۈشەندۈرۈش 110
ئەدەبىيات كارىۋىتىدىكى كۆزلۈك چۈش 114

كىنونىڭ ساۋقى 118
تەرجىمە توغرىسىدا (1) 121
تەرجىمە توغرىسىدا (2) 125
باش كۆز تەسىراتلىرىدىن (3) 129
ئەدەپ - قائىدە 132
تەسىراتنى تىك تىكلاش 135
دىنىنىڭ سايىسىدە جان بېقىش 138
چاي ئىچىش 141
مەنئى قىلىش ۋە ياساش 144
سېھىر ئويۇنىنى كۆرۈش 147
10 - ئۆكتەبىر مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتمۈشنى ئەسلەش ... 150
ئۆتمۈشتىن تەسىراتىم 156
«تەسىراتلىرىم» دىن كېيىن (A) 159
[قوشۇمچە] «جۇاڭزى» ھەم «تاللانمىلار» (شى جېسۈن)
..... 163
«تەسىراتلىرىم» دىن كېيىن (B) 167
سېرىق ئاپەت 171
باستۇرۇش (1) 174
«قىزىقچىلىق» تىن مىسال 177
چەت ئەللەردىمۇ بار 181
قۇرۇق مۇشت ئېتىش 184
[قوشۇمچە] تەۋسىيە قىلغۇچىنىڭ مەيدانى (شى جېسۈن)
..... 190
«قۇرۇق مۇشت ئېتىش» قا تۈزىتىش 194

[قوشۇمچە] مۇھاسىرىنى بۆسۈش (شى جېسۈن) 195
«قوشۇمچە ئىشارەت» كە جاۋاب..... 200
[قوشۇمچە] لى لىيۇېن ئەپەندىگە خەت (شى جېسۈن)
..... 204
جۇڭگو يېزىقى ۋە جۇڭگو ئادىمى..... 209
ياۋايى ھايۋانلارنى كۆندۈرۈش ئۇسۇلى 212
كۆشەش..... 215
ئىنساپىغا كېلىش 218
تېپىلماس كالۋالىق 221
قەدىمكى كىتابلاردىن جانلىق سۆز تېپىش 224
«ھە - ھۇ بىلەن ئوتتۇرىغا چىققان» ئەدىبلەر 226
ياشلار ۋە ئاتىلار 229
خاتىمە 232
ئىزاھلار 287

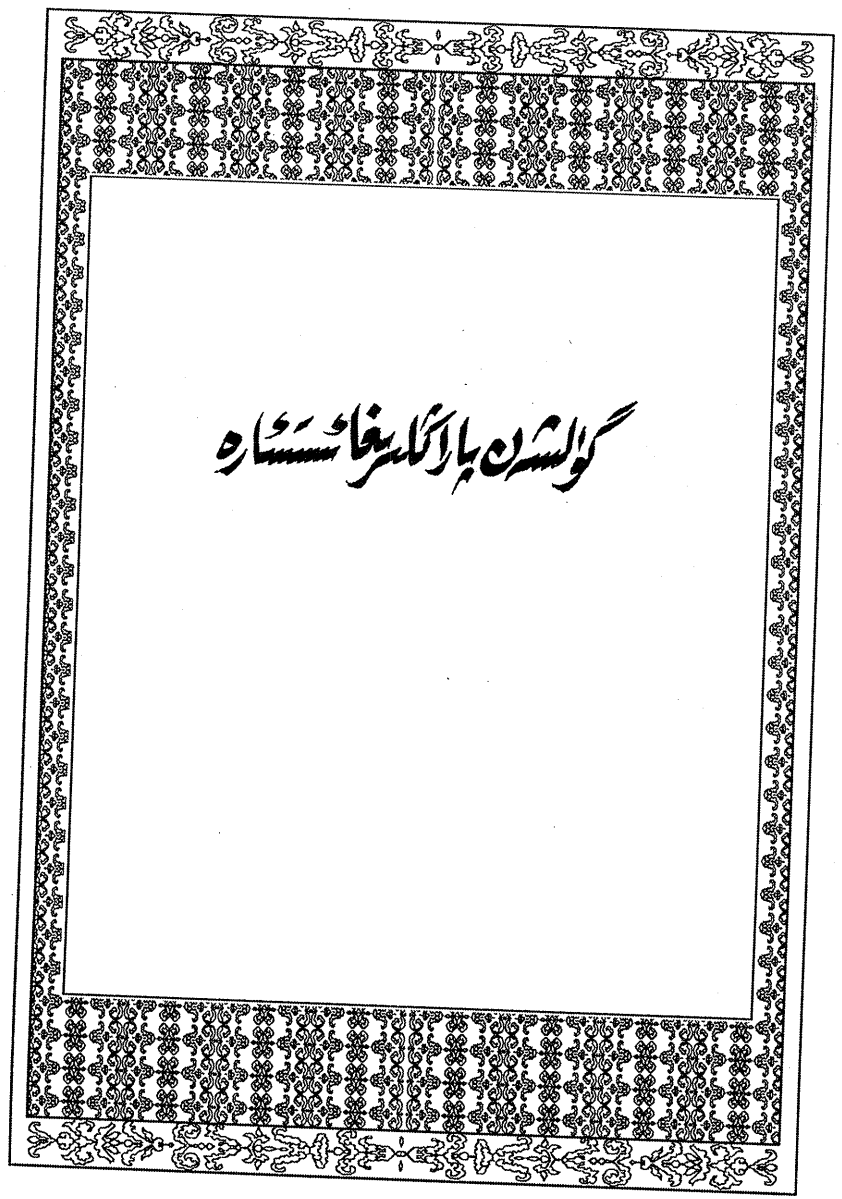
چىلتەكلىك ئەدەبىيات

كىرىش سۆز..... 359
1934 - يىل
كەلگۈسى شەرەپ 364
ئاياللارنىڭ كۆپى يالغانچى بولۇشى ناتايىن 367
تەنقىدچىنى تەنقىد قىلغۇچى 369
تىللاش 371
«بېيجىڭلىقلار» ۋە «شاڭخەيلىكلەر» 373

شىماللىقلار ۋە جەنۇبلۇقلار 376
«گۇاڭجۇدىن ئۆرگۈلەي»نى ئوقۇغاندىن كېيىنكى
تەسىراتىم 379
چاغان ئۆتكۈزۈش 382
تەقدىر 384
چوڭ - كىچىك ئالدامچى 387
«بالىلارنى چەكلەش» 390
قەدىمكى كىشىلەر كەڭ قورساق ئەمەس 393
زاراخەتمە ۋە ئوپېرا 396
ئەجنەبىيچە كىيىمنىڭ زاۋال تېپىشى 399
دوست 402
چوكانتال مەۋسۇمى 404
فېلىيەتوننىڭ ھاياتى 408
قىلىچنىڭ «نۇسخا»سى توغرىسىدا 411
ئىسمىنى ئۆزگەرتىشنىڭ يېڭى ئۇسۇلى 413
بىرنەچچە كىتاب ئوقۇش كېرەك 415
ئويلاپ ئىش قىلىش كېرەك..... 418
باشقىلارنىمۇ ئويلاش كېرەك..... 421
تاسادىپىي تەسىرات 424
چىن لىجەي خانىم ۋەقەسى توغرىسىدا..... 427
«...» ۋە «□□□□» ھەققىدە» ئۇچۇن قوشۇمچە
..... 430
زاۋاللىققا يۈز تۇتقان كىم 433
بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ كۆتۈرۈش..... 436

[قوشۇمچە] «چىلتەكلىك ئەدەبىيات توغرىسىدا» (لىن مو)
..... 438
ئويۇنچۇق 444
ئۇششاق يېمەكلىك 447
«بۇ تالىپ ياكى ئۇ تالىپ» 450
دەل ۋاقتى 452
تەرجىمىدىن تەرجىمە قىلىش توغرىسىدا 455
يەنە تەرجىمىدىن تەرجىمە قىلىش توغرىسىدا 458
«تەلتۆكۈس» نىڭ سىرى 461
تومۇزغا دۇنياسى 464
ھېسابلاپ كۆرۈش 467
سۇنىڭ تىلى 470
چاقچاق چاقچاقچە بولسۇن (A) 473
ئىككى پارچە خەت 477
چاقچاق چاقچاقچە بولسۇن (B) 482
ماقالىگە ئىشلەش 485
كىتابتىن پارچە خاتىرە (1) 487
كىتابتىن پارچە خاتىرە (2) 490
جەدىتلىك ۋە مۇتەئەسسىپلىك 493
شۇكۇر - قانائەت قىلدۇرۇش چارىسى 496
ھەيرانمەن (1) 499
ھەيرانمەن (2) 502
ئىلاھقا سېغىنىش ۋە ئادەم چىشلەش 505
كىتابتىن پارچە خاتىرە (3) 508

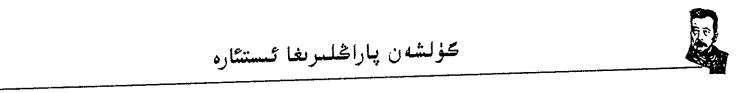
«قار ئۇچقۇنلىماقتا» 511
خەنزۇچە ھەرپ ۋە لاتىنچىلاشتۇرۇش 514
«شېكسپېر» 518
سودىگەرنىڭ تەنقىدى 521
تاۋۇز چاغىنىدىكى ئىككى تىلىكىم 524
ئىمتىھاندىكى ئۇچ رەسۋاچىلىق 527
يەنە «شېكسپېر» 530
تىنىش بەلگىلىرىنى قويۇشنىڭ قىيىنلىقى 533
ھەيرانمەن (3) 536
مېيى لەنفاك ۋە باشقىلار ھەققىدە (A) 539
مېيى لەنفاك ۋە باشقىلار ھەققىدە (B) 542
تىللاپ ئۆلتۈرۈش ۋە پۈۋلەپ ئۆلتۈرۈش 545
كىتاب ئوقۇشتىكى پەرھىز 548
ئىزاھلار 551

گولشن بار اگلسرغای سسارہ

كىرىش سۆز

جۇڭخۇا مىنگونىڭ 22 - يىلى 5 - ئاينىڭ 25 - كۈنى «ئەركىن پارائ» نىڭ مۇھەررىرى «مەملىكەت ئىچىدىكى ئەدىبلەر- گە شۇنى سەمىمىيەت بىلەن تەۋسىيە قىلىمەنكى، بۇنىڭدىن كېيىن گۈلشەن توغرىسىدا كۆپ يېزىڭلار» دەپ ئېلان[1] چىقارغاندىن بۇيان، كونا گۈلشەنچى ئەدىبلەر بىر مەزگىل خۇشاللىقىدىن قىنىغا پاتماي قالدى، سوغۇق گەپ قىلغانلارمۇ بار، ھەزىلى قىلغانلىرىمۇ بار، ھەتتا «ئەدەبىي ئىشپىيون» لۇقتىن باشقا ئىش قولىدىن كەل- مەيدىغان پىستەكلەرمۇ قەدىرلىك قۇيرۇقىنى دىڭگايتتى. ھە، بۇ- تۇ، بوران - چاپقۇندىن پارائ قىلىدىغان ئادەملەرمۇ گۈلشەندىن پارائ قىلالايدۇ؛ گۈلشەندىن پارائ قىل دېسەڭ، گۈلشەندىن پارائ قىلايلى، گەرچە ئىلگىرىكىدەكلا سېنىڭ دىتىڭغا ياقمىسىمۇ.

يازغۇچىلارنى بىرەر تېما بىلەنلا چەكلەپ قويۇش ئەمەلىيەتتە مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر «ئوقۇغىنىڭنى تەكرار قىل ھەر دائىم»[2] دەپ بىر ئىمتىھان تېمىسىنى چىقىرىپ، سارقىندى ياشلار بىلەن ھارۋىكەشلەرگە باگۇ نىزامى[3] بويىچە يېزىش تاپشۇ- رۇلىدىغان بولسا، ئۇلارنىڭ يېزىش ئۇسۇلى ھەرگىز ئوخشاش بولۇپ چىقمايدۇ. تەبىئىي ھارۋىكەشنىڭ يازغان ماقالىسىنىڭ را- ۋان بولماسلىقى چويلىدا توختىمايدىغان گەپ بولۇپ چىقىشى مۇم- كىن؛ لېكىن ئەنە شۇ راۋان ئەمەس ۋە چويلىدا توختىمايدىغان گەپلەر سارقىندى ياشلارنىڭ بىر قېلىپقا چۈشۈپ قالىغان دۇنيا- سىنى بۇزۇپ تاشلايدۇ. قەدىمكى رىۋايەتلەردىمۇ مۇنداق گەپلەر

بار: لیۇشیاخوي شىرنىنى كۆرۈپ: «بۇ، ئادەمگە قۇۋۇەت قىلىدىكەن» دېسە، داۋجى، بۇنى ئىشكىنىڭ لوكىسىغا سۇۋسا بولىدىكەن، دەپتىكەن[4]، بۇلار ئاكا - ئۇكا بولسىمۇ، كۆرگەن بىر نەرسىنىڭ لازىملىق يېرى توغرىسىدىكى قاراشلىرى بىر - بىرىنىڭكىدىن ئاسمان - زېمىن پەرقلىق بولغان. «سۈتتەك ئاپئاق ئايدىڭ كېچە، غۇرقىرايدۇ سالقىن شامال؛ نېمىدېگەن ئوبدان كېچە بۇ؟»[5] مانا بۇ شېئىر يارايدۇ، بۇنىڭ ئېسىللىكىنى قول كۆتۈرۈپ تەستىقلايمەن. لېكىن، ئاي بىلەن شامالغا ئالاقىدار بولغان «ئاي قاراڭغۇلاشقان تۇنلەردە ئادەم قىرغانلار، شامال قاتتىق سوققان كۈنلەردە ئوت قويغانلار»[6] دېگەن شېئىرچۇ؟ بۇنىڭ قەدىمكى شېئىر ئىكەنلىكى مانا مەن دەپ تۇرمامدۇ؟

مېنىڭ گۈلشەن توغرىسىدىكى پاراڭلىرىمۇ، ئاخىر، بالا تاپتى، بىراق ئۇ پاراڭلىرىم «ئادەم ئۆلتۈرۈش»، «ئوت قويۇش» نى تەشەببۇس قىلغان ئەمەس. ئەمەلىيەتتە، «گۈلشەن توغرىسىدا كۆپ يېزىڭلار» دېگەن سۆز «دۆلەت ئىشلىرىدىن ئېغىز ئاچماڭلار» دېگەن سۆز دەپ چۈشىنىلسە خاتا بولىدۇ. «دۆلەت ئىشلىرىدىن كۆپ ئېغىز ئېچىش» نىڭ كارايىتى يوق، بىراق «كۆپ» بولۇپ كېتىدىكەن، ئانقان ئوق ياكى تاش بەزى ئەربابلارنىڭ قاڭشىرىغا تېگىپ كېتىشى مۇمكىن، چۈنكى بۇ قاڭشار ئۇلارنىڭ قورالى، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ژۇۋىسىسى - دە.

6 - ئايدىن تارتىپ يازغان ماقالىلىرىمنى ھەر خىل تەخەللۇس بىلەن بەردىم، بۇنىڭدىن مەقسىتىم — بىر تەرەپتىن، چاتاقلىقا قېلىشتىن ساقلىنىش؛ يەنە بىر تەرەپتىن، بەزىلەرنىڭ كىتابخانلارنى ماقالە بىلەن كارى بولماي، ئاپتورىنىڭ ئىمزاسىغا قارايدىكەن دەپ ھاقارەتلىشىدىن ساقلىنىش ئىدى. لېكىن، شۇنىڭ بىلەن ماقالىنى كۆزى بىلەن ئوقۇماي، پەقەت بۇرنى بىلەنلا پۇرايدىغان بەزى «ئەدەب» لەر ھەر خىل گۇمانلارنى قىلىشتى؛ ئۇلار-

نىڭ پۇراش ئىقتىدارى باشقا ئەزالىرى بىلەن بىللە تەرەققىي قىلمىغانلىقى ئۈچۈن، بىرەر يېڭى يازغۇچىنىڭ ئىسمىنى كۆرۈپ قالسا، لۇشۈننىڭ تەخەللۇسى بولسا كېرەك، دەپ گۇمان قىلىپ، مېنىڭ ئۇستۇمدىن تىنماي كوتۇلدىدى، بەزىدە ھەتتا كىتابخانلارنىڭمۇ بەشىنى ئوچاق قىلمۇەتتى. تېگىشلىك جاۋابكارلىقنى ئۇستۇمگە ئالغانلىقىمنىڭ ئىشارىتى بولۇپ قالسۇن ئۈچۈن، ئۆز ۋاقتىدا قولىلانغان تەخەللۇسلىرىمنى ھازىرمۇ شۇ ماقالىلەرنىڭ ئۆزىدە قالدۇردۇم.

ئىلگىرىكى رەتلەش ئۇسۇلۇمغا ئوخشاشمايدىغان يەنە بىر يېرى شۇكى، ئېلان قىلىش ۋاقتىدا ئۆچۈرۈپ تاشلانغان سۆزلەرنى ھەر ھالدا تولدۇرۇپ قويدۇم ۋە مەسىلە روشەنلەشسۇن دەپ، شۇ سۆزلەرنىڭ ئاستىغا تەكتىلەش بەلگىلىرىنىمۇ قويۇپ قويدۇم. شۇ سۆزلەرنى مۇھەررىر ياكى باش مۇھەررىر ئۆچۈرۈۋەتكەنمۇ ۋە ياكى ھۆكۈمەت تەرەپتىن قويۇلغان تەكشۈرگۈچىلەر ئۆچۈرۈۋەتكەنمۇ، بۇنى ئايدىڭلاشتۇرۇش مۇمكىن بولمىدى؛ لېكىن مېنىڭ پەرەز قىلىشىمچە، بەزى جۈملىلىرى ئۆزگەرتىلگەن، بەزى مەنئى قىلىنغان سۆزلىرى چىقىرىپ تاشلانغان بولسىمۇ، ماقالىنىڭ ئىبارىلىرىنى بىر - بىرىگە چېتىپ ئوقۇشقا بولىدىغان يەرلىرى مۇھەررىرنىڭ قىلغان ئىشى بولسا كېرەك؛ ئىبارىلىرىنىڭ بىر - بىرىگە يەمىلىشىپ كېلىش - كەلمەسلىكىدىن، مەنىسىنىڭ تولۇق بولۇش - بولماسلىقىدىن قەتئىينەزەر، مالىمان ئۆچۈرۈپ تاشلىغانلىرى — بەگ - غوجاملار بېكىتكەن ماقالە.

ياپونىيەنىڭ مەتبۇئاتلىرىدىمۇ مەنئى قىلىش ئەھۋاللىرى بار، لېكىن ئۇلار ئۆچۈرۈپ تاشلىغان سۆزلەرنىڭ ئورنىنى ئاق قالدۇردۇ ياكى ئۇ يەرگە سىزىق تارتىپ قويىدۇ، بۇنىڭ بىلەن كىتابخانلار ئەھۋالنى چۈشىنىۋالالايدۇ. جۈڭگونىڭ تەكشۈرگۈچى ئەمەلدارلىرى بولسا، ئۆچۈرۈپ تاشلانغان سۆزلەرنىڭ ئورنىنى ئاق

قالدۇرماي، بىر - بىرىگە ئۇلاپ قويىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن كىتابخانىلار تەكشۈرگۈچىلەرنىڭ ئۆچۈرۈپ تاشلىغانلىقىنىڭ ئىزىنى بىلمەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن بارلىق مۇجمەللىك ۋە چۈشىنىكسىزلىكلەر تامامەن ئاپتورغا يۈكلىنىپ قالىدۇ. بۇ چارىسى ياپونىيىدىكىگە قارىغاندا كۆپ ئىلغارلىقتۇر، بۇ ئەھۋالنى ھازىر بۇ يەردە تىلغا ئېلىپ قويدۇم، جۈڭگونىڭ ئەدەبىي تور - تۈزاقلىرى تارىخىدا ناھايىتى قىممەتلىك دەستۇر بولۇپ قالسۇن.

ئۆتكەن توپتوغرا يېرىم يىل ئىچىدە ئۇنتۇرلۇق ئاز - پاز يازغانىدىم، شۇ يازغانلىرىم بىلىنەر - بىلىنمەس يەنە بىر دەپتەر بولۇپ قاپتۇ. ئەلۋەتتە، بۇلار «ئەدەب»لەر تىلغا ئېلىپمۇ قويمايدىغان پەلىپەتىش ماقالىلەردىنلا ئىبارەت. لېكىن، بۇنداق ماقالىلەر ھازىر كۆپ ئەمەس، «تەمەش» تېرىدىغان ئادەملەر بۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرەر نەرسە تېرىۋېلىشىمۇ مۇمكىن، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ كىتابنىڭ ۋاقتىنچە ئۆمۈر سۈرەلەيدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن، بۇنى توپلاپ نەشر قىلىشىمنىڭ سەۋەبىمۇ ئەنە شۇ.

1934 - يىل

1933 - يىل

تۇنگە مەدھىيە(7)

يۇگۇاڭ

تۇننى ياخشى كۆرىدىغان ئادەملەرمۇ يالغۇز غېرىبلار، بىكار تەلەپلەر، كۈرەش قىلالمايدىغانلار، يورۇقلۇقتىن قورقىدىغانلارلا ئەمەس.

ئادەملەرنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرى كۈندۈز بىلەن كېچىدە، ئاپتاپ ئاستىدا ۋە چىراغ تۇۋىدە كۆپ ھاللاردا پەرقلىق بولىدۇ. تۇن — پەرۋەردىگار ئالەم تەييارلىغان غايىب تۇن، پەرۋەردىگار ھەممە ئادەمگە يېپىپ، ھەممە ئادەمنى سوغۇقتىن ساقلايدۇ، كۆڭلىنى خاتىرجەم قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ھەممە ئادەم ئۆزىنىڭ سۈنئىي نىقابلىرىنى ۋە كىيىم - كېچەكلىرىنى ئىختىيارسىز سېلىپ تاشلاپ، ئەنە شۇ بىپايان قارا تورغا ئوخشاش نەرسىگە قىپيالىڭاچ ئورىلىدۇ.

تۇن بولسىمۇ، ئۇنىڭدا يورۇقلۇقمۇ، قاراڭغۇلۇقمۇ بولىدۇ. سۇس يورۇقلۇق، گۈڭگا قاراڭغۇلۇق، ھېچ نەرسىنى كۆرگىلى بولمايدىغان تۇم قاراڭغۇلۇق بولىدۇ. تۇننى ياخشى كۆرىدىغان ئادەملەرنىڭ تۇننى ئاڭلايدىغان قۇلىقى، تۇننى كۆرىدىغان كۆزى بولىدۇ، ئۆزى قاراڭغۇدا تۇرغان بولسىمۇ ھەممە قاراڭغۇلۇقنى كۆرىدۇ. ئالىيجانابلار ئېلېكتر چىرىغى ئاستىدىن قاراڭغۇ ھۇجرىسىغا كىرىپ، كېرىلىدۇ؛ ئاشىق - مەشۇقلار ئايدىڭدىن دەرەخ

دالدىسىغا ئۆتۈپ، بىردىنلا كۆز نۇرىنى باشقىچە بىر تۈسكە كىرگۈزىدۇ. تۇن يېتىپ كېلىش بىلەنلا بارلىق ئەدەب، ئالىملارنىڭ ئاپتاپ تاۋلىنىپ تۇرغان كۈندۈزدە كۆزىنى چاقنىتىدىغان ئاق قەغەزلەرگە يازغان بىتەرەپ، خۇنۇك، ئەجەبلىنەرلىك، دەرغەزەپلىك، يارقىن ئەسەرلىرىنى توزغاقتەك توزۇتۇۋېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن يالۇۇرۇش، خۇشامەتچىلىك، يالغانچىلىق، ئالدامچىلىق، پوچىلىق ۋە نەيرەڭۈزلۈق بىلەن تولغان تۇن ھاۋاسىلا قالىدۇ - دە، ئۇ خۇددى بۇددا سۈرەتلىرىدىكىگە ئوخشاش ئالتۇندەك نۇر چاقنىتىپ تۇرىدىغان بىر ھالقا بولۇپ، دەريادەك ئىلىم - بىلىمى بار مېڭىلەرگە كىيىلىپ قالىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن، تۇننى ياخشى كۆرىدىغان ئادەملەر تۇن ئاتا قىلغان نۇردىن بەھرىمەن بولىدۇ.

ئېگىز پاشنىلىق بەتنىكە كىيگەن سەتەڭ خېنىملار ئاسفالت كوچا بويىدىكى ئېلېكتر نۇرىدا قالتىس تاقىلداپ ماڭىدۇ، لېكىن بۇرنىنىڭ ئۇچىدا يالتىراپ تۇرغان ياغلىق تەرلىرى ئۇلارنىڭ سەتەڭلىكىنى ئەمدىلا ئۆگىنىۋاتقانلىقىنى ئىسپاتلاپ تۇرىدۇ. ئەگەر ئۇلار كۆزنى چاقنىتىپ تۇرىدىغان يورۇقلۇقتا شۇنداق مېڭىۋېرىدىغان بولسا، بۇ يورۇقلۇق ئۇلارنى «چۈشكۈنلۈك» تەقدىرىگە ئۇچرىتىپ قويۇشى مۇمكىن. قاتىرىسىغا تاقىلىپ كەتكەن دۇكانلارنىڭ گۈڭگا قاراڭغۇلۇقى ئۇلارغا يارەم بېرىدۇ، شۇنىڭ خاسىيىتى بىلەن يورغا ئاتتەك بىر خىل تېز كېتىۋاتقان قەدىمنى ئاستىلىتىپ، بىر ئۇھ دەيدۇ - دە، ئەنە شۇ چاغدىلا تۇننىڭ كىشىنىڭ كۆڭلىنى ياشارتىدىغان سالقىن شامىلى سوقۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىدۇ.

تۇننى ياخشى كۆرىدىغان ئادەملەر ۋە سەتەڭ خېنىملار تۇن بەخش ئەتكەن ھۇزۇر - ھالاۋەتتىن تەڭلا بەھرىلىنىدۇ.

تۇنىنىڭ تۇگىشى بىلەن ئادەملەر يەنە ئاستا ئاۋايلاپ ئورنىدىن

تۇرۇشىدۇ، تاشقىرىغا چىقىشىدۇ؛ شۇنىڭ بىلەن ھەتتا ئەر - خوتۇنلارنىڭ قىياپىتىمۇ شۇنىڭدىن بەش - ئالتە سائەت ئىلگىرىكىدىن پۈتۈنلەي باشقىچە بولىدۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ يېپ بازىرىنى، ۋاڭ - چۈڭنى باشلايدۇ. لېكىن، ئېگىز تاملارنىڭ ئارقىسىدا، كاتتا بىنالاردا، ئىچكەركى ھۇجرىلاردا، قاراڭغۇ تۇرمىلەردە، مېھمانخانىلاردا، مەخپىي ئورگانلاردا كىشىنى سۇر باستۇرىدىغان ھەقىقىي زور قاراڭغۇلۇق يەنە ئاۋۋالقىدەكلا ھۆكۈم سۈرىدۇ.

ھازىرقى كېچە - كۈندۈز، ئۇيان - بۇيان شاپاشلاشلار ئەنە شۇ قاراڭغۇلۇقنىڭ پەردىزى، ئادەم گۆشىدىن تەييارلانغان سۈرئەت قاچىلانغان كۈپلەرنىڭ ئالتۇن ھەل بېرىلگەن قاپقاقلىرى بولسا مەلئۇنلارنىڭ مەڭزىدىكى ئەڭلىك. پەقەت تۇننىڭ ئۆزىلا ساپ. مەن تۇننى ياخشى كۆرىمەن، شۇڭا تۇنده «تۇنگە مەدھىيە» يازدىم.

6 - ئاينىڭ 8 - كۈنى

ئىتتەرمەك(8)

فېلك جىيۇ

بۇنىڭدىن ئىككى - ئۈچ ئاي ئىلگىرى گېزىتتە مۇنداق بىر خەۋەر چىققانىدەك بولدى: گېزىت ساتىدىغان بىر بالا گېزىتنىڭ پۇلىنى ئالمەن دەپ، تراموايىنىڭ پەلەمپىيىگە چىقىۋېتىپ، تراموۋايدىن چۈشۈۋاتقان بىر ئادەمنىڭ پېشىگە دەسسەپ سالغانىكەن، ئۇ ئادەم قاتتىق ئاچچىقلىنىپ، كۈچەپ تۇرۇپ بىر ئىتتەرگەنىكەن، بالا يىقىلىپ تراموايىنىڭ ئاستىغا چۈشۈپ كېتىپتۇ، ئەمدىلا ئۇرنىدىن قوزغالغان تراموۋاي دەرھال توختىماي، بالىنى بېسىپ ئۆلتۈرۈپتۇ.

بالىنى ئىتتىرىپ يىقىتىۋەتكەن ئادەم ئاللىقاچان قاياقلارغا دۇر كېتىپتۇ. لېكىن، پېشىنىڭ دەسسەلگىنىدىن قارىغاندا، تون كىيگەن ئادەم بولسا كېرەك. ئۇ «ئالىي مەرتىۋىلىك جۇڭگو ئادەمى» بولمىغان تەقدىردىمۇ، ھەر ھالدا يۇقىرى مەرتىۋىگە مەنسۇپ ئادەم بولسا كېرەك.

بىز شاڭخەي كوچىلىرىدا ماڭغاندا، ئۇدۇلدىن كېلىۋاتقان ياكى ئالدىدا كېتىۋاتقان ئادەملەرگە قىلچە يول بەرمەستىن، ھۇر-پەيگىنىچە ئىتتىرىپ - سوقۇپ ماڭىدىغان ئىككى خىل ئادەمنى دائىم ئۇچرىتىپ قالىمىز. ئۇلارنىڭ بىر خىلى — ئىككى قولى بىلەن ئەمەس، پەقەت خادا ياغاچتەك ئىككى پۇتى بىلەن گويا ئالدىدا ھېچبىر ئادەم يوق يەردە ماڭغاندەك ئالچاڭلاپ ماڭىدۇ، ئەگەر يول بەرمىسىڭىز، قورسىقىڭىزغىمۇ دەسسەپ كېتىۋېرىدۇ. بۇلار ئەجنەبىي خوجامىلار، «ئالىي مەرتىۋىلىك» لەر؛ ئۇلارنىڭ جۇڭگو ئادەملىرىدەك يۇقىرى - تۆۋەنلىك پەرقى يوق. يەنە بىر خىلى — ئىككى بىلىكىنى خۇددى چايانىنىڭ ئامبۇرسىمان پۇتىغا ئوخشاش يۇقىرىسىغا ئېگىپ، ئالقىنىنى تاشقىرىغا قارىتىپ ئالدىغا توغرا كەلگەنلىكى ئادەمنى ئىتتىرىپ ماڭىدۇ، ئىتتىرىلگەن ئادەمنىڭ پاتقاققا ياكى ئوتقا چۈشۈپ كېتىشى بىلەن كارى بولمايدۇ. بۇلار بىزنىڭ ئۆز قېرىندىشىمىز، لېكىن «يۇقىرى مەرتىۋە» لىك قېرىندىشىمىز؛ بۇلار تراموۋايغا چۈشمەكچى بولسا، 2 - دەرىجىدىن 3 - دەرىجىگە ئۆزگەرتىلگەن تراموۋايغا چۈشىدۇ؛ گېزىت ئوقۇماقچى بولسا، قارىغۇ پەردە ئىچىدىكى ئەھۋاللارنى يازدىغان كىچىك گېزىتلەرنى ئوقۇيدۇ، گېزىتنى كۆرۈپ ئولتۇرغىنىدا شۆلگەيلىرىنى ئىچىگە يۇتىدۇ؛ لېكىن مىدىرلىسىلا يەنە ئىتتىرىدۇ.

ئۇلار تراموۋاي - ئاپتوبۇسقا چىقىشتا، ئىشكىتىن كىرىشتە، بىلەت سېتىۋېلىشتا، پوچتىغا خەت سېلىشتا ئىتتىرىدۇ؛ ئىشكىتىن چىقىشتا، تراموۋاي - ئاپتوبۇستىن چۈشۈشتە، بالادىن ئۆزىنى چەتكە تارتىشتا، قازادىن قېچىشتا ئىتتىرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىتتەرگەنلىكى دەستىدىن ئايالار، بالىلار دەلدەڭشىدۇ، يىقىلىدۇ؛ ئۆزلىرى بولسا تىرىك ئادەملەرنى دەسسەپ ماڭىدۇ، تىرىك ئادەملەر دەسسىلىپ ئۆلسە، جەسىتىنى دەسسەپ ئۆتۈپ، تاشقىرىغا چىقىدىن كېيىن، خۇددى ھېچبىر ۋەقە بولمىغاندەك، ئۆزىنىڭ قېلىن كالپۇكىنى تىلى بىلەن يالاپ قويىدۇ. كونىچە تاكزۇكزا چاغىندا بىر چاڭچىلىخانىدا، ئوت كېتىپتۇ دېگەن پىتنە سەۋەبى بىلەن يەنە ئىتتىرىش بولۇپ، ياش قۇرامىغا يەتمىگەن 10 نەچچە كىچىك بالىنى دەسسەپ ئۆلتۈرۈشۈپ قويۇپتۇ. ئۇلارنىڭ داق يەردە يانقان جەسەتلىرىنى كۆرىمىز، دەپ، 10 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم بېرىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئادەملەر تىقما - تىقماق بولۇپ، يەنە ئىتتىرىش

ۋەقەسى يۈز بېرىپتۇ.

ئىتتىرىش نەتىجىسى خۇشاللىقتىن ئاغزىنى يۇمالماي: «بەلكى، نېمىدېگەن پەيزىلىك تاماشا بۇ!» دېگەندىن ئىبارەت.

شاڭخەيدە ئولتۇرغان ئادەملەرنىڭ ئىتتىرمەك ۋە دەسسىمەكتىن خالىي بولمەن دېيىشى مۇمكىن ئەمەس؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇنداق ئىتتىرمەك ۋە دەسسىمەك تېخىمۇ كۆپىيىدىغاندەك تۇرىدۇ. بارلىق تۆۋەن مەرتىۋىلىك جۇڭگو ئادەملىرى ئىچىدىكى گۆدەكلەرنى، ئاجىزلارنى ئىتتىرىپ يىقىتىشىدىغان، بارلىق تۆۋەن مەرتىۋىلىك جۇڭگو ئادەملىرىنى دەسسەپ تاشلايدىغان ئوخشايدۇ. ھازىر پەقەت ئالىي مەرتىۋىلىك جۇڭگو ئادەملىرىنىڭ مۇنداق مەدھىيىسىلا قالدى، — «بەللى، نېمىدېگەن پەيزىلىك تاماشا بۇ! مەدەنىيەتنى تاكامۇللاشتۇرۇش ئۈچۈن، ھەرقانداق نەرسىنى قۇربان بېرىشتىن باش تارتماسلىق كېرەك، بۇنداق نەرسىلەرنىڭ نېمە كېرىكى بار!»

ھەييارلىق سەنئىتى[9]

فېڭ جيۇ

شەرقىي جېجياڭنىڭ قايسىبىر يېرىدىكى چاڭچىلە ئارتىسلىرى ئىچىدە «مۇغەمبەر» دەپ ئاتىلىدىغان بىر خىل رول بار، چىرايلىقراق قىلىپ ئېيتساق، «ھەييار» دېگەننىڭ ئۆزى شۇ. ئۇنىڭ قىزىقچىغا ئوخشاشمايدىغان يېرى شۇكى، ئۇ زوراۋانلىق قىلىشتىن تەپ تارتمايدىغان سەتەڭ بايۇەچچىلەرنىڭ رولىنى ئالمايدۇ، ۋەزىرنى ھىمات قىلىپ ئۆكتەملىك قىلىدىغان دورغىلارنىڭ رولىغمۇ چىقمايدۇ، ئۇ پەقەت بايۇەچچىلەرنى قوغدايدىغان ئاتارمەنلەرنىڭ ياكى بايۇەچچىلەرنىڭ كەينىدىن سوكۇلداپ يۈرىدىغان شاتۇر - چاپارمەنلەرنىڭ رولىنى ئورۇندايدۇ. قىسقىسى، ئۇنىڭ مەرتىۋىسى قىزىقچىدىن ئۈستۈن. خۇلۇق - مىجەزى بولسا قىزىقچىدىنمۇ بەتتەر.

مالاينىڭ رولىنى مويسىپىت رولىنى ئوينايدىغانلار ئورۇندايدۇ. مالاي ئاۋۋال پەند - نەسىھەت قىلىدۇ، ئاخىر ئۆز خوجايىنى يولىدا جان بېرىدۇ؛ كاززاپنىڭ رولىنى قىزىقچى ئورۇندايدۇ، ئۇ يامانلىق قىلىپ، ئاخىر ئۆز بېشىنى يەيدۇ. لېكىن، ھەييارنىڭ ھۈنىرى باشقىچە بولىدۇ، ئۇ تۇرقىدىن يۇقىرى تەبىقىدىكىلەرگە بىرئاز ئوخشاپ كېتىدۇ، ئۇنىڭ قولىدىن مۇزىكا چىلىشمۇ، شاھمات ئوينىشمۇ، يېزىش - سىزىشمۇ كېلىدۇ، ۋاقتى كەلگەندە ساقىيلىقمۇ قىلالايدۇ، تېپىشماق تېپىش ئويۇنىنمۇ ئوينىيالايدۇ؛ لېكىن ئۇنىڭ پاناھ قىلىدىغىنى دۆلەتمەن ھوقۇقدار، خورلايدىغىنى

پۇقرا؛ كىمكى زۇلۇمغا ئۇچرىغان بولسا، خۇشال بولۇپ گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كېتىدۇ، كىمكى تۆھمەتكە قالغان بولسا، ئۇ ھايت - پايت دەپ ئۇنى قورقۇتۇپ قويىدۇ. لېكىن، ئۇ ھەمىشە شۇ ھالدا تۇرۇۋەرمەيدۇ، كۆپ چاغلاردا يەنە سەھنە ئالدىدا ئولتۇرغان تاماشىچىلارغا قاراپ، ئۆزىنىڭ بايۇەچچىسىنىڭ كەمچىلىكلىرىنى كۆرسىتىپ: «قاراڭلار بۇ بىرنېمىنى، مانا ئەمدى پالاكەتچىلىككە قالىدىغان بولدى!» دەپ، غەلىتە قىلىق بىلەن بېشىنى چايقايدۇ.

مانا مۇشۇ ئاخىرقى قىلىقى ھەييارنىڭ خۇسۇسىيىتى. چۈنكى، ئۇ مالايەمەك كالۋا ئەمەس، كاززاپتەك چاندۇرۇپمۇ يۇرمەيدۇ، ئۇ زىيالىي. ئۇنىڭ ئۆزى پاناھ تارتىپ تۇرىدىغان مۇز تاغنىڭ مەڭگۈلۈك بولماسلىقىغا، كېيىنكى كۈنلەردە باشقىلارغا گۇپپاڭچىلىق قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ قالىدىغانلىقىغا كۆزى يېتىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆز خوجايىنى ئاش - نان بېرىۋاتقان، ئۆز خوجايىنىنىڭ سايىسىدە گىدىيىپ يۇرۇۋاتقان چاغلىرىدىمۇ شۇ خوجايىنى — شۇ ئېسىلزادە بىلەن بىر قوۋۇم ئەمەستەك قىياپەتكە كىرىۋالىدۇ.

ھەييارلار تەييارلىغان سەھنە ئەسەرلىرىدە بۇنداق رول بولمايدۇ، ئەلۋەتتە؛ ئۇلار بۇنى تەن ئالمايدۇ. قىزىقچىلار يەنى سەتەڭ بايۇەچچىلەر تەييارلىغان سەھنە ئەسەرلىرىدىمۇ بولماسلىقى مۇمكىن، چۈنكى ئۇلار بىر تەرەپنىلا كۆرۈپ، يەنە بىر تەرىپىنى خىيالىغا كەلتۈرەلمەيدۇ. لېكىن، مۇغەمبەرلەرنى بولسا پۇقرالار تازا ئوبدان بىلىدۇ، شۇڭا ئۇلارنى تېپىكلەشتۈرۈپ رولغا كىرگۈزىدۇ.

جاھاندا دۆلەتمەن ھوقۇقدارلارلا بولىدىكەن، ياۋۇز كۆچلەر بولماي قالمايدۇ؛ ياۋۇز كۆچلەر بولىدىكەن، مۇغەمبەرلەر بولماي قالمايدۇ، مۇغەمبەرلىك سەنئىتىمۇ بولماي قالمايدۇ. بىرەر تۈرلۈك ژۇرنالنى ئېلىپ، ئۇنى بىرەر ھەپتە ئوقۇيدىغان بولساق،

ئۇنىڭ بىردەم باھاردىن زارلىنىدىغانلىقىنى، بىردەم ئۇرۇشنى مەدھىيىلەيدىغانلىقىنى، بىردەم بېرنارد. شاۋ[10] نىڭ نۇتۇقلىرىنى تەرجىمە قىلىدىغانلىقىنى، بىردەم نىكاھ مەسىلىسى توغرىسىدا سۆزلەيدىغانلىقىنى كۆرىمىز؛ لېكىن شۇ ئارىلىقتا دۆلەتنىڭ ئىشلىرىغا نارازى بولغانلىقىنى مەردانىلىك بىلەن بىلدۈرۈپمۇ قويىدۇ، مانا بۇ ئۇنىڭ ئاخىرقى ھۈنىرىنى ئىشلەتكەنلىكى.

بۇ ئاخىرقى ھۈنەرى بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ گۇپپاڭچى ئەمەسلىكىنى پەردىلەپ تۇرسىمۇ، لېكىن پۇقرالار چۈشىنىپ بولغان، شۇڭا ئۇنىڭ تېپى سەھىنده ئاللىقاچان پەيدا بولۇپ قالغان.

6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى

تاسادىپ[11]

ۋېيسۇ

يۇرت سوراشنى بىلمىدىغان ئەربابلار يۇرت سوراشنىڭ ئۇسۇل-لىرىنى ھەر يەردە تاپالايمىكەن. ھازىر سىچۇەندە بىر ئەرباب ئۇزۇن كىيىم رەخت ئىسراپ قىلمىكەن دەپ، ساقچىلارنى ھەربىكەتكە كەلتۈرۈپ كىشىلەرنىڭ ئۇزۇن كىيىملىرىنى كەستۈرۈۋېتىپتۇ[12]؛ شاڭخەيدىمۇ بىر مەشھۇر ئەرباب چايخانىلارنى رەتكە سالماقچى بولۇۋېتىپتۇ[13]؛ ئومۇمەن مۇنداق ئۇچ جەھەتتىن رەتكە سالارمىش: بىرىنچى، تازىلىققا ئەھمىيەت بېرىش؛ ئىككىنچى، ۋاقىتنى بەلگىلەش؛ ئۈچىنچى، تەربىيىنى يولغا قويۇش.

بىرىنچى ماددىسى يارايدۇ، ئەلۋەتتە. ئىككىنچى ماددىسىغا كەلسەم، چايخانىغا كىرىش ۋاقتىدىمۇ، چايخانىدىن چىقىش ۋاقتىدىمۇ، خۇددى مەكتەپنىڭ دەرس ۋاقتىدىكىگە ئوخشاش، قوڭغۇراق چېلىش بىرئاز ئاۋارىگەرچىلىك بولسىمۇ، لېكىن چاي ئىچىش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلماي نېمە چارە بار، ئۇنىڭمۇ يامان دېگۈچىلىكى يوق.

ئۈچىنچى ماددىسىنى ئورۇندىماق ھەممىدىن تەس. «نادان ئادەم» لەر چايخانىغا خەۋەر ئاڭلايمىز، مۇڭدىشمىز دەپ بارغاندىن باشقا، «باۋ جېكنىڭ ھەزرەتلىرىنىڭ قىسسىسى»[14] دېگەندەك بىر نېمە-لەرنىمۇ ئاڭلايمىز دەپ بارىدۇ؛ بۇنداق بىر نېمىلەردىكى ۋەقەلەر-نىڭ يۈز بەرگىنىگە ئۇزۇن زامانلار بولغانلىقى، ئۇ ۋەقەلەرنىڭ راست - يالغانلىقىنى بىلىش مۇمكىن بولمىغانلىقى ئۈچۈن، بىرى

قارىسىغا مەددالىق قىلىۋېرىدۇ، باشقىلار قارىسىغا ئاڭلاۋېرىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن چايخانىدا زېرىكمەي ئولتۇرۇۋېرىدۇ. ئەمدى ئۇلار-نى «پالانى ھەزرەتنىڭ قىسسىسى» گە ئۆزگەرتىۋېتىدىغان بولسا، كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭغا ئىشەنمەسلىكى، قۇلاق سېلىپ ئولتۇرماسلىقى مۇمكىن. مەخسۇسلا دۇشمەنلىنىڭ سىرلىق تارىخى، ئىچكى سىرلىرىنى سۆزلەپ بېرىشسە، سۆزلىگۈچىنىڭ دۇشمەن دەپ قارى-غانلىرى ئاڭلىغۇچىلارنىڭ نەزىرىدە دۇشمەن بولۇپ چىقىشى ناتا-يىن. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ قۇلىقىغا ياقماسلىقى مۇمكىن. نەتىجىدە، چايخانىنىڭ ئىگىسىنى پېشكەللىك باسىدۇ، يەنى تىجا-رىتى كاساتلىشىدۇ.

چېكىڭ دەۋرىدىكى گۇاڭشۇينىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا بىزنىڭ يۇرتىمىزدا «كۆز مونچاقلار چاڭچىلە ئۆمىكى» دەپ ئاتىلىدىغان بىر چاڭچىلىكەشلەر ئۆمىكى بار ئىدى، لېكىن ئۇلارنىڭ جىسمى ئىسمىغا لايىق ئەمەس ئىدى، ئۇلارنىڭ ئويىنىغان چاڭچىللىرى ناھايىتى ناچار بولغاچقا، ھېچكىم ياراتمايتتى. ماھارەتتە كاتتا ئەدىبلەردىن قېلىشمايدىغان يېزا خەلقى ئۇلار ھەققىدە مۇنداق ناخشا توقۇغان:

«كۆز مونچاقلار سەھنىدە ئويناسا،
تاماشىچىلار زېرىكىپ تارقايدۇ؛
چاڭچىلىخانىنىڭ دەرۋازىسىنى تاقاشسا،
تاملىرىدىن يامىشىپ سەكرەيدۇ؛
دەرھال تارتىپ تۇرۇۋېلىشسا،
چۆچۈرىپەزنىڭ ئەپكىشىلا قالىدۇ.»

تاماشىچىلارنىڭ ياقتۇرۇش - ياقتۇرماسلىقىنى زورلۇق بىلەن چەكلىگىلى بولمايدۇ، ئەگەر ئۇلار ياراتمايدىكەن، ئۇلارغا ئېسىلە-

ۋالغانىنىڭمۇ پايدىسى يوق. بىرنەچچە خىل ژۇرنال، سەھىپىنى ئالسام، ئۇلار پۇلى، قۇدرىتى بولغاچقا، جاھانغا كەڭ تارقىلىشى كېرەك ئىدى، لېكىن ئوقۇيدىغانلار چەكلىك، ماقالە بېرىدىغانلار-مۇ ئاز بولغاچقا، ئىككى ئايدا ئاران بىر سان چىقىۋاتىدۇ. ھەجۋىي ئۆتكەن ئەسىردىكى قېرىلارنىڭ جۆيلۈشلىرىگەئايلىنىپ قالدى[15]: ھەجۋىيسىز ياخشى ئەسەرلەرمۇ كېيىنكى ئەسىر ياشلىرىنىڭ مەھسۇلاتى بولۇپ قالىدىغاندەك تۇرىدۇ.

شەپەرەڭ توغرىسىدا[16]

يۇگۇاڭ

كىشىلەر كېچىسى تاشقىرىغا چىقىدىغان مەخلۇقلارنى ئومۇمەن بىر ئاز يامان كۆرىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى، ئېھتىمال، ئۇلارنىڭ كېچىسى ئۇخلىمايدىغان ئادىتى ئادەملەرنىڭ ئادىتىگە ئوخشاشمايدىغانلىقى بولسا كېرەك؛ شۇنىڭدەك كىشىلەرنىڭ تۈن كېچىدە قاتناق ئۇخلاپ ياتقان ياكى «خۇپيانە سەيلە»[17] گە چىققان چاغلىرىمىزدا بىرەر سىرىمىزنى بىلىپ قالارمىكىن، دەپ ئەندىشە قىلىدىغانلىقى بولسا كېرەك.

شەپەرەڭمۇ كېچىدە ئۇچىدىغان مەخلۇقلاردىن بولسىمۇ، لېكىن جۇڭگودا ئۇنىڭ نامى ھەر ھالدا يامان ئەمەس. بۇنداق بولۇشىمۇ ئۇنىڭ پاشا، كۇمۇتىلەرنى يېپ، ئادەمگە پايدا يەتكۈزىدىغانلىقىدىن ئەمەس، كۆپىنچە ئۇنىڭ ئىسمىنىڭ «شەرەپ» دېگەن سۆزىنىڭ ئاھاڭىغا ئوخشاپ كېتىدىغانلىقىدىن بولغان. ئۇنىڭ ئەنە شۇنداق بىر چىرايدا تۇرۇقلۇق رەسىم - سۈرەتلەرگە چۈشەلىشى ھەقىقەتەن ئىسمىنىڭ چىرايلىق بولغانلىقىنىڭ خاسىيىتى. يەنە، جۇڭگو ئادەملىرى ئەسلىدە قانات چىقىرىپ ھاۋادا ئۇچۇپ يۈرۈشنى ئارزۇ قىلاتتى، باشقا نەرسىلەرنىڭمۇ ھاۋادا ئۇچۇپ يۈرەلەيدىغان بولۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىپمۇ كۆرگەن. دەرۋىشلەر قاناتلىق بولۇشنى، پادىشاھلار ئەرشكە ئۇچۇپ چىقىشنى ئارزۇ قىلغان بولسا، ئاشىق - مەشۇقلار قوشماق قۇش[18]، جۇپ قاناتلىق قۇش بولۇشنى ئارزۇ قىلاتتى، جەبىر - زۇلۇم تارتقانلار قانات ياساپ ئۇچۇپ

كېتەلمىگەنلىكىدىن ھەسرەت چېكەتتى. يولۇاسنىڭ قاناتلىق بولۇپ قېلىشىنى تەسەۋۋۇر قىلغىنىدا قۇيقا چاچلىرى تىك تۇرغان ئادەم-لەر ئالتۇن قوڭغۇز[19] نىڭ ئۇچۇپ كەلگىنىنى كۆرگىنىدە خۇ-شاللىقىدىن ئاغزىنى يۇمالمايتتى. موزىنىڭ ياغاچتىن ياسىغان ھو-مايۇن قۇشى[20] ئاخىر ئىزناسىنى يوقاتتى، مەنۇى مەدەنىيەتكە تولىمۇ بېرىلىپ كەتكەنلىكىمىز ئۈچۈن، ئىئانە پۇل توپلاپ چەت ئەلدىن سېتىۋالىمىغۇچە ئايروپىلانلىق بولۇشىمىز مۇمكىن ئە-مەس[21]. زامان شۇنداق بولغاچقا، ئىشنىڭ يولىمۇ شۇنداق بول-ىدۇ، بۇنىڭ قىلچىلىكىمۇ ئەجەبلەنگۈچىلىكى يوق. لېكىن، ياساش قولىمىزدىن كەلمىگەن بولسىمۇ، تەسەۋۋۇر قىلالايمىز، شۇنىڭ ئۈچۈن چاشقانغا ئوخشايدىغان بىر نەرسىنىڭ قانىتى بارلىقىنى كۆرسەك ئانچە ھەيران بولۇپ كەتمەيمىز، ھەتتا مەشھۇر ئەدىبلەر شۇنداق بىر نېمىلەرنى ئۆز شېئىرىغا ماتېرىيال قىلىپ، «گۈگۈم چۈشكەندە ئىبادەتخانىغا، ئۈچۈپ يۈرىدۇ شەپەرەڭلەر» دېگەندەك قالتىس سەتىرلەرنىمۇ توقۇغان.

لېكىن، پەرەڭلەردە ئۇنداق يوكسەك ھەۋەس يوق، ئۇلار شە-پەرەڭنى ياخشى كۆرمەيدۇ. بۇنىڭ مەنبەسىنى سۈرۈشتۈرىدىغان بولساق، مەن ئويلايمەنكى، بۇنىڭ گۈناھىنى ئىزوپ[22] قا ئار-تىش كېرەك. ئۇنىڭ مەسەللىرىدە مۇنداق گەپ بار: ھايۋانلار بىلەن ئۇچار قاناتلار ئۆز ئالدىغا يېغىن ئېچىپتۇ، شەپەرەڭ ھايۋان-لارنىڭ قاتارىغا بارغانكەن، ئۇنىڭ قانىتى بولغانلىقى ئۈچۈن، ھايۋانلار ئۇنى ئۆز قاتارىغا ئالماپتۇ؛ ئۇچار قاناتلار قاتارىغا بارسا، ئۇنىڭ تۆت ئايىغى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇچار قاناتلارمۇ ئۆز قاتارىغا ئالماپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ تۇرار يەر تاپالماي قاپتۇ؛ شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممەيلەن مەيدانسىزلىقنىڭ ئىشارىتى بولغان بۇ شەپەرەڭنى يامان كۆرىدىغان بولۇپ قاپتۇ.

جۇڭگو يېقىندىن بۇيان پەرەڭلەرنىڭ بەزى كلاسسىك تەسىل-

لىرىنى تېپىۋېلىپ، بەزى ۋاقىتلاردا شەپەرەڭنىمۇ سۆكىدىغان بول-دى. لېكىن، بۇ مەسەل ئىزوپتىن چىققانلىقى كىشىنى خۇشال قىلىدۇ، چۈنكى ئۇنىڭ ياشىغان دەۋرىدە زوئولوگىيە (ھايۋاناتشۇ-ناسلىق) ناھايىتى گۆدەك ئىدى. ھازىر ئەھۋال ئۇنداق ئەمەس. كىتتىنىڭ نېمىگە كىرىدىغانلىقىنى، شەپەرەڭنىڭ نېمىگە كىرىدىغان-لىقىنى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىمۇ ئوبدان بىلىدۇ. ئەگەر كىمكى بەزىبىر يۇنانىنىڭ قەدىمكى تەمسىللىرىنى راست ئىش دەپ سۆزلەيدىغان بولسا، ئۇ ئۆزىنىڭ بىلىمىنىڭ ئىزوپ دەۋرىدە ئۆز ئالدىغا يېغىنلار ئاچقان ئىككى تۇرلۇك تۆرە ۋە خېنىملارغا ئوخ-شاش ئىكەنلىكىنىلا بىلدۈرگەن بولىدۇ.

ئالىي مەكتەپ پروفېسسورى لياڭ شىچيۇ[23] ئەپەندى رېزىن-كە ئاياغنى چۆپ خەي بىلەن بەتىنكە ئارىلىقىدىكى بىر نەرسە دەپ قاراپتۇ؛ ئۇنىڭ بىلىمىمۇ شۇلارنىڭكىگە ئوخشايدىكەن. ئەگەر ئۇ يۇنانىستاندا ياشىغان بولسا، ئورنىمۇ ئىزوپتىن تۆۋەن بولغان بو-لاتتى؛ بىراق ناھايىتى ئەپسۇسكى، ئۇ تولىمۇ كېيىن تۇغۇلۇپ قاپتۇ.

6 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى

«چەن»[24]

لۇيسۇن

جۇڭگو ھەر ھالدا مەدەنىيەت جەھەتتە ھەممىدىن كونا يەر، شۇنداقلا ئىنسانىيەتچىلىككىمۇ ئەھمىيەت بېرىدىغان دۆلەت، ئادەمنى ئەزەلدىن قەدىرلەپ كەلگەن. گاھىدا خورلاپ قويۇشى ۋە قىرىپ تاشلىشى بولسا، ئۇلارنىڭ ئادەم ئەمەس بىر نەرسە ئىكەنلىكىدىن بولغان. پادىشاھلارنىڭ بوغۇزلىغانلىرى «ئاسىي» لار؛ ھۆكۈمەت لەشكەرلىرىنىڭ يوقاتقانلىرى «باسمىچى» لار؛ جاللاتلارنىڭ ئۆلتۈرگەنلىرى بولسا «گۇناھكار» لار. مانجۇلار «جۇڭشياغا كىرىپ خوجا بولغان» دىن كېيىن، ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ ئادەت ئۇلارغىمۇ يۇقتى؛ پادىشاھ يۇڭجېڭ ئۇزۇنىڭ ئاغا - ئىنىلىرىنى يوقىتىشنىڭ كويىغا چۈشۈپ، ئاۋۋال ئۇلارنى «ئاچىنا» ۋە «سېسىخى»[25] دەپ ئاتىغان. مەن مانجۇچە تىلنى بىلمەيمەن، تەرجىمە قىلسا ئېھتىمال «توڭگۇز» ۋە «ئىت» دېگەن سۆز بولسا كېرەك. خۇاڭ چاۋ[26] ئىسيان كۆتۈرۈپ چىققاندا، ئادەمنى ئوزۇق قىلغانىكەن. لېكىن، ئۇنى ئادەمنى يېگەن، دېيىلسە توغرا بولمايدۇ، ئۇنىڭ يېگەن نەرسىسى «ئىككى پۇتلۇق قوي» ئىمىش.

ۋاقتى XX ئەسىردە، ئورنى شاڭخەيدە، باتىنىدا — ماھىيەتتە ھەر قاچان «ئىنسانىيەتچىلىككە ئەھمىيەت بېرىدۇ» غان بولسىمۇ، لېكىن زاھىرىدە — ئەمەلىيەتتە پەرقىنىڭ بارلىقى تۇرغان گەپ. جۇڭگونىڭ بىر قىسىم «ئادەم» ئەمەس جانلىق بىرنېمىلىرىگە پەرەڭ خوجاملارنىڭ قانداق ئۇنۇڭان بەرگەنلىكىنى بىلمەيمەن، پە-

رەڭ خوجاملارنىڭ قول ئاستىدىكىلەر بەرگەن ناملاردىنلا خەۋىرىم بار.

ئەگەر كونىسىسىيە كوچىلىرىدا دائىم ماڭىدىغان بولسىڭىز، بەزىدە مۇنداق ئەھۋاللارغا ئۇچراپ قالىسىز: كاستۇم كىيگەن بىرنەچچە نەپەر ئۆز قېرىندىشىمىز ۋە بىر نەپەر يات قېرىنداش (بەزىدە يات ئادەم بولمايمۇ قالىدۇ) سىزگە تاپانچىلىرىنى تەڭلەپ، ئۇستۇبشىڭىزنى ۋە قولىڭىزدىكى نەرسىلەرنى ئاختۇرىدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ ئۇچراتقىنى ئاق تەنلىك بولسا، ئۇنىڭ بىلەن كارى بولمايدۇ؛ سېرىق تەنلىك بولسىچۇ؟ ئەگەر ياپون بولسا، تاپانچىلىرىنى تەڭلىمەي، كېتىۋېرىڭ، دەيدۇ؛ پەقەت مەدەنىيەتتە ھەممىدىن كونا بولغان خۇاڭدى ئەۋلادلىرى كۆرگۈلۈكىنى كۆرۈشتىن «خالىي بولالمايدۇ». بۇنى شياڭگاڭلىقلار «ئۇستۇبشىنى ئاختۇرۇش» دەيدۇ، بۇمۇ ھېچقانچە سەت گەپ ئەمەس. لېكىن، شاڭخەيلىكلەر بولسا «چەن» دەپ ئاتايدۇ.

چەن — مىلتىق بىلەن قارىغا ئېلىپ ئاتىدىغان نىشان. بۇ ئاتىنىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى ئالدىنقى يىلى 9 - ئايىدىن بۇيانلا بىلدىم[27]. 400 مىليون چەن مەدەنىيەتتە ھەممىدىن كونا جايدا قاتار تۇرۇپتۇ، بۇ چەنلەر تېخى ئوق تەگمىگەنلىكىگىلا شۈكۈر قىلماقتا. پەرەڭ خوجاملارنىڭ قول ئاستىدىكىلەر ھەقىقەتەن ئۆز قېرىنداشلىرىغا قالتىس چىرايلىق ئات قويۇپتۇ.

لېكىن بىز، يەنى «چەن» لەر بىر - بىرىمىزنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ قويۇشتا ھەر ھالدا بىر - بىرىمىزگە خېلى رىئايە قىلىمىز. مەن كونا «شاڭخەيلىك» ئەمەس، شۇنىڭ ئۈچۈن شاڭخەيدىكەن يەردە ئادەم ئىلگىرىكى چاغلاردا تىللىشىپ قالسا، بىر - بىرىگە قانداق ئۇنۇڭانلارنى بېرىدىغانلىقىدىن خەۋىرىم يوق. خاتىرىلەرگە قارىسام، «تومپاي»، «دۆت» دېگەن ئۇنۇڭانلار بار ئىكەن. «كالا كومشار» دېگىنى «توڭگۇز» دېگەن سۆزنىڭ پەردە

بىلەن ئېيتىلىشى بولسىمۇ، لېكىن ھەر ھالدا پەردە بىلەن ئېيتىلغان سۆز بولغاچقا، ئۇنىڭ «ئۇقۇملۇق» بولمىسىمۇ، «چىرايلىق» ئېسىل مەنىسى بار. ئەگەر ھازىرقى كۈندە شۇنداق ئۇنۇقان بېرىلگەن ئادەم، ماڭا ھۆرمەتسىزلىك قىلدى، دەپ قارايدىغان بولسا، قان تولۇپ كەتكەن كۆزلىرىنى ئالايتىپ، تۆكۈرۈكلىرىنى چاچرىتىپ تۇرۇپ: «ھۇ ... چوشقا!» دەپ ۋارقىرىشى مۇمكىن.

«بىكارچى» (28)

لۇيسۈن

شاڭخەيلىكلەرنىڭ «بىكار» دېگەن سۆزىنى ئادەتتىكى گەپ بىلەن «ئويۇن ـ تاماشا» دەپ چۈشىنىش مۇمكىن؛ «بىكارچى» دېگەن سۆزنى كىتابىي تىل بىلەن «ھالال ئىشى يوق، تېجىمەللىك بىلەن كۈن ئۆتكۈزىدىغان ئادەم» دەپ يەشسەك، باشقا يۈرتلۇق ئادەملەرگە بىرئاز چۈشىنىشلىك بولۇشى مۇمكىن.

تېجىمەللىك بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈش ناھايىتى غەلىتە بىر ئەھۋال. لېكىن، شاڭخەيدە بىرەر ئەر كىشىدىن نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىنى ياكى بىرەر ئايالدىن ئېرىنىڭ نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىنى سورايدىغان بولسىڭىز، بەزىدە «بىكارچى» دېگەن ئۇزۇل ـ كېسىل جاۋابىنى ئالالايسىز.

بۇ جاۋابنى ئالغان ئادەممۇ خودىدى «ئوقۇتقۇچى»، «ئىشچى» دېگەن سۆزنى ئالغاندەك، ئەجەبلىنىپ كەتمەيدۇ. ئەگەر «ھېچقانداق ئىش ـ ئوقىتى يوق» دەپ جاۋاب بېرىدىغان بولسا، ئالغۇچى خاتىرجەمسىزلىنىشى مۇمكىن.

«بىكارچى» لىق شاڭخەيدە ئەنە شۇنداق ھالال ئىش، كەسىپ بولۇپ قالغان.

بىز شاڭخەيدە ھەمىشە دېگۈدەك گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئەنە شۇنداق ئادەملەرنىڭ تۆھپىلىرىنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمىز، شاڭخەيدە ئاخباراتچىلىق ئىشى ئۇلارسىز قىزمايدۇ. لېكىن، ئۇلارنىڭ تۆھـ

پىلىرى كۆپ بولسىمۇ، يېغىپ كەلگەندە ئۇچ نۇقتىدىن ئاشمايدۇ، ئۇلارنىڭ تۆھپىلىرى يالغۇز بىرەر ئەھۋالدىلا ئىپادىلىنىشى ناتايىن بولغاچقا، قارىماققا ھەر خىل، ھەر ياڭزا كۆرۈنىدۇ.

بىرىنچى نۇقتىسى — ئالدامچىلىق، تەمەخور ئادەملەرنى ئۇچرىتىپ قالسا گوللايدۇ، ھەسرەت چېكىۋاتقانلارنى ئۇچرىتىپ قالسا ئىچ ئاغرىتقان بولۇۋالىدۇ؛ پېشكەلچىلىككە ئۇچراپ قالغانلارنى كۆرسە مەرد بولۇۋالىدۇ؛ لېكىن مەردلەرنى كۆرسە بىچارە بولۇۋالىدۇ؛ نەتىجىدە شۇ ئادەملەرنىڭ بىر نەرسىلىرىنى ئەكېتىدۇ.

ئىككىنچى نۇقتىسى — ئۆكتەملىك قىلىش. ئەگەر ئالدامچىلىقتىن نەپ ئالالمىسا ياكى چېنىپ قالسا، يۈزىنى ئۆرۈپلا پوپوزا قىلىدۇ ياكى ئەدەپسىزلىك قىلدىڭ دەيدۇ، ياكى ئىنساپسىزلىق قىلدىڭ دەپ تۆھمەت قىلىدۇ، ياكى پۇلۇمنى بەرمىدىڭ دەيدۇ، ياكى ھېچقانداق سەۋەبنى ئېيتماستىنلا قارا باستى قىلىدۇ ۋە بۇنداق قىلمىشنى «يول قويدۇم» دەيدۇ؛ نەتىجىدە شۇ ئادەملەرنىڭ بىر نەرسىلىرىنى ئەكېتىدۇ.

ئۈچىنچى نۇقتىسى — تىكىۋېتىش. يۇقىرىدىكى بىرىنچى نۇقتىنى قوللىنىپ ياكى ھەر ئىككىسىنى قوللىنىپ مۇۋەپپەقىيەت قازانسا، بەدەر تىكىۋېتىدۇ، ئۇنىڭ سايىسىنىمۇ تاپقىلى بولمايدۇ. مەغلۇپ بولۇپ قالسىمۇ بەدەر تىكىۋېتىدۇ، سايىسىنىمۇ تاپقىلى بولمايدۇ. چىقارغان چاتقى چوڭراق بولسا، شەھەردىن كېتىپ، شامال بېسىققاندىن كېيىن يەنە پەيدا بولىدۇ.

ئەنە شۇنداق ئىش ـ كەسىپ مانا مەن دەپ ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرغان بولسىمۇ، كىشىلەر ئۇنىڭدىن ئەجەبلىنىپ كەتمەيدۇ.

«بىكار» يۇرگەنلەر قورساق تويغۇزۇپ يۇرەلەيدىكەن، ئەمگەك قىلىپ يۇرگەنلەرنىڭ ئاچ قېلىشى تەبىئىي، بۇ ئەھۋالمۇ مانا مەن دەپ ئېنىق تۇرسا، كىشىلەر بۇنىڭدىنمۇ ئەجەبلىنىپ

كەتمەيدۇ.

لېكىن، «بىكارچى» دوستلارنىڭ ئۆزىگە خاس خاسىيەتلىك يەرلىرىمۇ بار، چۈنكى ئۇلار باشقىلارغا «بىكارچىمەن» دەپ توغرىدىن ـ توغرا ئېيتىۋېرىدۇ.

6 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى

جۇڭگو بىلەن گېرمانىيىنىڭ تەۋەررۇكلەرنى قوغدىشىنىڭ ئەۋزەللىكى ۋە يارىماسلىقى توغرىسىدا[29]

رۇنيۇ

گىتلېر[30] ئەپەندى گېرمانىيە تەۋەسىدە باشقا پارتىيىلەرنىڭ مەۋجۇت تۇرۇشىغا رۇخسەت قىلمىغان ھەتتا بويۇن ئەگكەن مىللىي ھوقۇق پارتىيىسى[31] نمۇ ئامان قويمىغاندى. بۇ ئەھۋال بىزنىڭ بەزى باتۇرلىرىمىزغا ناھايىتى يېقىپ كەتكەن بولسا كېرەك، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار گىتلېر ئەپەندىنىڭ «كېسەرمەن»[32] لىكىنى ماختاشماقتا. لېكىن، بۇ «كېسەرمەن» لىك شۇ جانابنىڭ ۋە ئۇنىڭ چاپارمەنلىرىنىڭ بىر تەرىپى. ئۇلارنىڭ ناھايىتى پۇختىلىق قىلىدىغان يەنە بىر تەرىپىمۇ بار. بۇنىڭغا مۇنداق بىر ناخشا دەلىل بولۇپ تۇرۇپتۇ:

بۇرگە كاتتا مەنسەپكە چىقتى،
چاپارمەنلىرى بىلەن ھەريان ماڭدى.
مەلىكە، كېنىزەكلىرى قورقۇپ،
قىمىرلاشقىمۇ پېتىنالمىدى.
چېقىپ قېچىشتۇرۇۋەتسىمۇ بەدەنلىرىنى،
چىمداشقىمۇ جۇرئەت قىلالمىدى.
ۋاھ - ۋاھ - ھاھ - ھا - ھا - ھا!

مانا بۇ، دۇنيا بويىچە ھەممىگە مەلۇم بولغان مەشھۇر «بۇرگە ناخشىسى»[33] نىڭ بىر قىسمى. لېكىن، بۇ ناخشا گېرمانىيىدە مەنئى قىلىنغان. بۇ بۇرگىنى ئىززەتلەش ئۈچۈن ئەمەس، ناخشىدا كاتتا مەنسەپدارغا ھەجۈي قىلىنغانلىقى ئۈچۈن مەنئى قىلىنغان، ئەلۋەتتە. لېكىن، بۇنىڭدىكى ھەجۈينىڭ «ئۆتكەن ئەسىردىكى قېرىلارنىڭ جۆيلۈشلىرى» دىن ئىبارەت ئىكەنلىكىدىنمۇ ئەمەس، بۇ ناخشىنىڭ «غەيرىي نېمىس» ناخشىسى بولغانلىقى ئۈچۈن مەنئى قىلىنغان. جۇڭگو بىلەن گېرمانىيىنىڭ چوڭ - كىچىك باتۇرلىرى ئوتتۇرىسىدا ئۇقۇشۇلمايدىغان يەرلەرمۇ ھەر ھالدا يوق ئەمەس.

جۇڭخۇامۇ پۇختا ئادەملەر دۇنياغا كېلىپ تۇرىدىغان يەر، ئۇلار بەزىدە ھەقىقەتەن ئىنچىكە ئويلىيالايدىكەن. مەسىلەن، بېيجىڭنىڭ جامائەت ئىدارىسىنىڭ بۇ يىل ئاياللارنىڭ ئەركىك ئىت بېقىشىنى مەنئى قىلىش توغرىسىدا[34] شەھەرلىك ھۆكۈمەتكە سۇنغان ئىلتىماسىدا مۇنداق گەپلەر بار ئىكەن:

«..... ئاياللار ئەركەك ئىت بىلەن بىللە بولسا، سالامەتلىكىگە زىيان يېتىش بىلەنلا قالماستىن، پەس - شەرمەندە ئەھۋاللارمۇ ئاسانلا يۈز بېرىپ قالىدۇ. بىزنىڭ دۆلىتىمىز بولسا ئەدەپ - دىيانەتلىك دۆلەت، ئۇنداق ئەھۋاللارغا ئادەتلەنمىگەن يول قويمايدۇ؛ شۇنىڭ ئۈچۈن ئومۇمىي بۇيرۇق بىلەن قەتئىي مەنئى قىلىنسا؛

ئىشىك باقىدىغان، ئوۋغا چىقىدىغان ئىتلاردىن باشقا، ئاياللار بېقىپ يۈرگەن ئەركەك ئىتلار شەرتسىز ئۆلتۈرۈلۈپ، يوقىتىلسا.»

ھەر ئىككى دۆلەتنىڭ كۆزدە تۇتقىنى «مىللىي تەۋەررۇك». لېكىن، جۇڭخۇانىڭ نەزىرى ئۇستۇنرەك ئىكەن. چۈنكى، گېرمانىيىدە ناھايىتى كۆپ دېگەندە بىر ناخشىنى ئېيتىشقىلا مۇمكىنچىلىك قالدۇرۇلمىغان؛ جۇڭخۇادا بولسا «ئاياللار» نىڭ ئىت

بەقىشى قىيىن بولۇش بىلەنلا قالماستىن، «ئەركەك ئىت» نىڭمۇ كاللىسى ئېلىنىدىغان بوپتۇ. بۇ ئەھۋال پىستەكلەرگەناھايىتى چوڭ تەسىر قىلىدۇ. پىستەكلەر ئۆز خۇسۇسىيىتىنى ساقلاپ قېلىش، ۋەزىيەتنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن، «ئىشىك يا-قىدىغان، ئۈڭا چىقىدىغان ئىتلار» قىياپىتىگە كىرىۋالماي قويمايدۇ.

6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى

جۇڭگو بىلەن گېرمانىيەنىڭ كىتاب كۆيدۈ-رۈشىنىڭ پەرقى ۋە ئوخشاشلىقى توغرىسىدا[35]

رۈنيۇ

گېرمانىيەدىكى گىتلېر ئەپەندىلەر كىتابلارنى كۆيدۈرۈۋەتكەن ۋاقىتتا[36]، جۇڭگونىڭ ۋە ياپونىيەنىڭ مۇلاھىزىچىلىرى بۇ ئەھۋالنى چىن شىخۇاڭغا ئوخشىتىشىۋاتىدۇ. لېكىن، چىن شىخۇاڭغا ھەقىقەتەن ناھايىتى ئۇۋال قىلىشماقتا، ئۇنىڭ زىيان تارتقان يېرى ئىككى ئەۋلاد ھۆكۈم سۈرۈش بىلەنلا ھالاك بولۇپ كەتكەنلىكى؛ شۇنىڭ ئۈچۈن بەزى گۇپپاڭچىلار ئۆزلىرىنىڭ يېڭى خوجايىنىنى دەپ، ئۇنىڭ غەيۋىتى - شىكايىتىنى قىلماقتا.

دۇرۇس، چىن شىخۇاڭ كىتابلارنى كۆيدۈرۈۋەتكەن، كىتابلارنى كۆيدۈرۈشتە ئىدىيىنى بىرلىككە كەلتۈرۈشنى كۆزلىگەن. لېكىن، ئۇ دېھقانچىلىق ۋە تېبابەتچىلىك كىتابلىرىنى كۆيدۈرمىگەن؛ ئۇ بىرمۇنچە غەيرىي ئىقلىملىق «مېھمان مەنسەپدار» لارنى قوبۇل قىلىپ ئۆز خىزمىتىگە سالغان، نوقۇل «چىن ئىدىيىسى» گىلا بېرىلىپ كەتمەي، ئەكسىچە ھەر خىل ئىدىيىلەرنىڭ جەۋھىرىنى قوبۇل قىلغان. چىن دەۋرىنىڭ ئادەملىرى كىچىك بالىلارنى قەدىرلەيتتى؛ چىن شىخۇاڭنىڭ ئانىسى جاۋ ئىقلىمىدىن بولغان ئايال ئىدى، جاۋ ئىقلىمى ئاياللارنى قەدىرلەيتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن «ئۆمرى كوتا چىن»نىڭ يادنامىلىرىدىمۇ ئاياللارنى ئاياغ ئاستى قىلغانلىقنىڭ ئالامەتلىرىنى كۆرگىنىمىز يوق.

لېكسن، گىتلېر ئەپەندىلەر ئۇنداق ئەمەس، ئۇنىڭ كۆيدۈرگىنى ھەممىدىن ئاۋۋال «غەيرىي نېمىس ئىدىيىسى» دىكى كىتابلارنى؛ ئۇ غەيرىي ئىقلىملىق مېھمان مەنسەپدارلارنى قوبۇل قىلىشقا جۇرئەت قىلالمىغان؛ ئاندىن قالسا، جىنس توغرىسىدىكى كىتابلارنى كۆيدۈردى، يەنى جىنسىي ئەخلاقنىڭ ئازادلىقىنى ئىلمىي يول بىلەن تەتقىق قىلىشنى يوقاتتى، بۇنىڭ نەتىجىسىدە، ئاياللار ۋە كىچىك بالىلارنىڭ قەدىمكىگە ئوخشاش ھالغا چۈشۈپ، يورۇقلۇقنى كۆرەلمەسلىكى چوقۇم. ئۇلار چىن شىخۇاڭنىڭ يوللارنى، كىتابلارنى ئوخشاش قېلىپقا چۈشۈرۈش ... دېگەندەك ئىشلىرىنىڭ بىرىنمۇ قىلالمىغان ئەمەس.

ئەرەبلەر ئىسكەندەرىيە قەلئەسىگە بېسىپ كىرگەندە، ئۇ يەردىكى كۇتۇپخانىنى كۆيدۈرۈۋەتكەن. ئۇلار: ئەگەر ئۇ كىتابلاردا ئېيتىلغان داۋاللار «قۇرئان» دىكى بىلەن ئوخشاش بولىدىغان بولسا، «قۇرئان» تۈرۈپتۇ، شۇڭا ئۇلارنى قالدۇرۇش شەرت ئەمەس؛ ئەگەر ئوخشاش بولمايدىغان بولسا، كۆپۈرلۈق، ئۇلارنى قالدۇرۇش شەرت ئەمەس، دېگەن پەتىۋانى چىقارغان. گىتلېر ئەپەندىلەرنىڭ بىۋاستە پىرى ئەنە شۇ ئەرەبلەر؛ — گەرچە ئۇلار «غەيرىي نېمىس» بولسىمۇ؛ — ئۇلارنىڭ كىتاب كۆيدۈرۈشلىرىنى چىنىنىڭ كىتاب كۆيدۈرۈشىگە ئوخشاتقىلى بولمايدۇ.

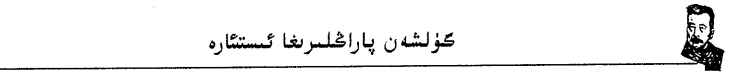
لېكسن، نەتىجە كۆپ چاغلاردا قەھرىمانلارنىڭ مۆلچەرلىرىدىن باشقىچە بولۇپ چىقىدۇ. چىن شىخۇاڭ پادىشاھلىقىنى ئەۋلادتىن - ئەۋلادقىچە ئەبەدىي داۋاملاشتۇرۇشنى ئارزۇ قىلغان بولسىمۇ، لېكسن قېرىشقاندەكلا، ئاران ئىككى ئەۋلادقا يەتكۈزەلىدى، دېھقانچىلىق كىتابلىرى بىلەن تېببابەتچىلىك كىتابلىرىنىڭ گۈنا‌ھىدىن ئۆتتى، چىندىن بۇرۇنقى بۇنداق كىتابلارنىڭ ئۇنىڭغىچە بىرىمۇ قالغىنى يوق ئىدى. گىتلېر ئەپەندى تەختكە چىقىش بىلەنلا كىتابلارنى كۆيدۈرۈپ، يەھۇدىيلارنى قىرىپ، جاھانغا پاتماي كەتتى،

ھەتتا ئۇنىڭ بۇ يەردىكى سېرىق تەنلىك ساقلاندىلىرىمۇ بۇ ئەھۋالنى ئاڭلاپ خۇشاللىقىنى ئىچىگە پاتۇرالماي، ئېزىلگۈچىلەرنى ھە دەپ مەسخىرە قىلماقتا، بۇ ھەقتە يېزىلغان تەنلىك ماقالىلەرگە نەشتەردەك ئوقلىرىنى ئاتماقتا، يەنى ئاشكارا ھالدا ھومىيىشىپ: سىلەرگە زادى ئەركىنلىك كېرەكمۇ، يوق؟ ئەركىن بولمىغاندىن كۆرە ئۆلگەن تۈزۈك ئىدىغۇ، ھازىر نېمىشقا بۇ يولدا جان تىكمەيسىلەر؟ دېيىشمەكتە.

مانا ھازىر، ئىككى ئەۋلادقا بېرىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، پەقەت يېرىم يىل بولغان بىر ۋاقىتتا، گىتلېر ئەپەندىنىڭ مۇرىتلىرى ئاۋستىرىيىدە تەقىب قىلىنىۋىدى، پارتىيە ئىزىنكى (ﻛ) مۇ ئۇچ رەڭلىك ئەتىرگۈلگە ئۆزگىرىپ كەتتى. ھەممىدىن قىزىقى شۇكى، شۇئار تۇۋلاشقا رۇخسەت قىلمىغانىدى، كۆپچىلىك ئادەملەر قولى بىلەن ئاغزىنى توسۇپ تۇرۇۋالىدىغان، يەنى «ئاغزىنى ئېتىۋېلىش ئۇسۇلى» نى قوللىنىدىغان بولدى.

بۇ ھەقىقەتەن چوڭ تەنە. بۇ تەنىنىڭ كىمگە قارىتىلغانلىقى سورىمىسىمۇ چۈشىنىشلىك، تەنىنىڭمۇ «چۈشتىكى جۆيلۈش» ئەمەسلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ. سېرىق تەنلىك ساقلاندىلىرى بۇنىڭغا نېمە دەيدىكىنىتاڭ؟

6 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى

«غېرىب»لار توغرىسىدا سۆزلەيمەن[37]

يۆكې

تاڭ تاۋ[38] ئەپەندى 6 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى چىققان «ئەركىن پاراڭ»دا جېجياڭنىڭ شەرقىدىكى غېرىبلار ئۈستىدە توختىلىپتۇ ۋە «غېرىبلارنىڭ پاسىقلىقى»[39] دېگەن ماقالىدىكى سۆزلەرگە ئاساسەن، سۇڭ خانىدانلىقىنىڭ لەشكەر بېشى جاۋگۇاڭزەنىڭ لەشكەرلىرى جىن خانىدانلىقىغا تەسلىم بولغانلىقى ئۈچۈن، شۇ زامانىنىڭ ئادەملىرى ئۇلارنى كۆزگە ئىلماس بولۇپ قالغان؛ مىڭ سۇلالىسىنىڭ بوۋاكالان پادىشاھى[40] دەۋرىدە ئۇلارنىڭ ئىشىكى ئالدىغا «قەلەندەر» دەپ ئېلان چاپلىغان، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار غۇربەتچىلىكتە ۋە خارلىقتا كۈن كەچۈرۈپ كەلمەكتە، دەپ يېزىپتۇ.

مەن شاۋشىڭدا تۇغۇلغان، غېرىبلارنى كىچىكمىدە دائىم ئۇچرىتىپ قالاتتىم، ئۇلارنىڭ غېرىب بولۇپ قېلىشىنىڭ سەۋەبلىرىنىمۇ ئاتا ـ بوۋىلىرىمنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغانىدىم. لېكىن، كېيىنكى كۈنلەردە مەندە گۇمان پەيدا بولدى. چۈنكى، مەن مۇنداق ئويلايتتىم: مىڭ سۇلالىسىنىڭ بوۋاكالان پادىشاھى يۇەن خانىدانلىقى ئالدىدا ئەدەپسىزلىك قىلمىغان[41] تۇرسا، بىر سۇلالە ئىلگىرى كەتكەن، جىن خانىدانلىقىغا تەسلىم بولغان سۇڭ قوماندانىغا ھەرگىزمۇ چېقىلمايدۇ؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلارنىڭ كەسپىگە قارايدىغان بولساق، ئۇلاردا «ئىشرەتگاھ» ياكى «ئەيش ـ ئىشرەت خانا»[42] لارنىڭ قالدۇقى ھازىرمۇ بار، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار-

نىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرى مىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى چاغلىرىدا پادىشاھ خوڭۋۇ ۋە يۇنلىگە قارشى ئىسيان كۆتۈرگەن ۋېجدانلىق ئادەملەر[43] بولۇشىمۇ ئېھتىمال؛ شۇنداق ئەھۋالمۇ بارىكى، ياخشى ئادەملەرنىڭ ئەۋلادلىرى غۇربەتچىلىككە قېلىشى، ۋەتەن خائىنلىرىنىڭ ئەۋلادلىرى غېرىبلىققا ئۇچرىماسلىقى ھەم مۇمكىن، بۇنىڭغا ئەڭ يېقىنقى ئەھۋاللاردىن مىسال كەلتۈرسەم، يۆ فېي[44] نىڭ ئەۋلادى ھازىرمۇ خاڭجۇدا يۆ فېي ھەزرەتنىڭ مازىرىدا شەيخلىق قىلىپ تۇرۇپتۇ، ئۇنىڭ كۈنى غۇربەتچىلىكتە، موھتاجلىقتا ئۆتمەكتە؛ لېكىن چىن خۇي، يەن سۇڭ[45] ... لارنىڭ ئەۋلادلىرىچۇ؟ ...

لېكىن، مەن ھازىر ئۇنداق كونا ھېساب دەپتەرلىرىنى ۋاراقلاپ ئولتۇرماقچى ئەمەسمەن. شۇنىلا ئېيتماقچىمەنكى، شاۋشىڭدىكى غېرىبلار ئاللىقاچان ئازاد قىلىنغان مالايلار، ئۇلار يۇڭجېڭ يىللىرىدا ئازاد قىلىنغان بولسا كېرەك. دېمەك، ئۇلارنىڭ ھازىر باشقا كەسپى بار، ئۇ كەسپىلەرنىڭ كۆزگە ئىلىنمايدىغان كەسىپ بولۇشى تەبىئىي. ئەركەكلىرى ئەسكى ـ تۇسكى بىر نەرسىلەرنى يىغىدۇ، توخۇ پەيلىرىنى ساتىدۇ، پاقا تۇتىدۇ، چاڭچىلىكەشلىك قىلىدۇ؛ ئاياللىرى بولسا ھېيت ـ ئايەم كۈنلىرىدە ئۆزلىرى خوجام دەپ ئىخلاس قىلىدىغان ئۆيلەرگە پاتمە قىلىپ بارىدۇ؛ توي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىم ئىشلىرى بولۇپ قالسا، قارىشىپ بېرىدۇ؛ دېمەك، بۇ يەردە مالايلىقنىڭ سارقىندىلىرى بار؛ لېكىن ئىشى تۈگىگەندىن كېيىنلا كېتىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆپ ئىنئام ئالىدۇ، مانا بۇ ئەھۋالدىن ئۇلارنىڭ ئازاد قىلىنغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

ھەر بىر غېرىبنىڭ خوجايىنىم دەپ بارىدىغان ئۆيلىرى بەلگىلىك بولىدۇ، ئۇتتۇر كەلگىنىگە بېرىۋەرمەيدۇ؛ شۇنداق ئۆيلەردە قېينانا ئۆلگەن بولسا كېلىننى ئەۋەتىدۇ، بۇ ئەھۋال خوددى

مۇقەددىمىنىڭ ئازادلىقى[46]

تاۋ جۇي

بىرەر ئادەمنىڭ بىرەر پارچە كىتاب يېزىپ، «مەشھۇر تاغقا كۆمۈپ قويۇشى»[47] ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتكەن فېئودالىزم دەۋرىدىكى ئىش. ھازىر بولسا XX ئەسىردىن 33 يىل ئۆتكەن ۋاقىت، ئورنى بولسا شاڭخەيدىكى كونسېرسىيە، بۇ يەردە كومپېرادورلۇق قىلغانلار دەرھال دۆلەتمەن بولۇپ قالىدۇ، ئەدىبلەر نېمىشقا دەرھال شان ـ شۆھرەت قازانمىسۇن؟! دېمەك، بۇنىڭمۇ چارىسى بار ئىكەن.

بۇ چارە شۇكى، ئۆزى ئاۋۋال ئۆزىنى ئەدىب دەپ قارارلاشتۇرىدىكەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە بىر ئاز مىراسى ياكى تاپاۋىتى بولىدىكەن؛ شۇنىڭ بىلەن ئۆزى كىتابخانا ئاچىدىكەن، ژۇرنال چىقىرىدىكەن، ماقالىلىرىنى ئۆزى باسىدىكەن، ئۆزى ئېلان چىقىرىدىكەن، ئۆزى خەۋەر يازىدىكەن، ئۆزى بابلايدىكەن..... لېكىن بۇلارمۇ كارغا يارىمايدۇ، نەزمىنىڭ ئازادلىقىنى[48] ئاللىقاچان باشقا ئادەملەر ھەل قىلىپ قويغان، نەسرىي نەزمىنىڭ ئازادلىقى[49] دېگەن گەپ ئەخمەقلەرنىلا ئالدىيالايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن «مۇقەددىمىنىڭ ئازادلىقى» ئوتتۇرىغا چىقىپ قالدى.

مۇقەددىمە دېگەن نەرسە قەدىمدىن تارتىپ بار، باشقىلار يېزىپ بەرگەنلىرى بولىدۇ، ئۆزى يازغانلىرىمۇ بولىدۇ. لېكىن، ئۇلار تولىمۇ كونىراپ قالغان، «يېڭى دەۋر»، «ئەدىب»[50] لىرىگە ياقمايدۇ. چۈنكى، ئۆزى يازغان مۇقەددىمىدە ماختىنىش تەس،

مىراسقا ئوخشاش ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا ئۆدۈم بولۇپ قالغان؛ ئەگەر تولىمۇ گادايلىشىپ كەتكەن بولسا، بېرىش ھوقۇقىنى باشقىلارغا سېتىپ بېرىدۇ ـ دە، كونا خوجايىنى بىلەن ئالاقىسىنى ئۈزىدۇ. ئەگەر ھېچبىر سەۋەبسىزلا ئۇلارنى كەلمىسۇن، دەيدىغان بولسا، ئۇلارنى ناھايىتى قاتتىق خورلىغان بولىدۇ. ھېلىمۇ ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، مىنگو ئىنقىلابىدىن كېيىن ئانام بىر غېرىب ئايالغا: «ئەمدى ھەممىمىز ئوخشاش بولۇپ قالدۇق، بۇنىڭدىن كېيىن كەلمەڭلار» دېگەنىدى، ئۇ غېرىب ئايال بىردىنلا ئۆڭۈپ، زەردە بىلەن: «بۇ نېمە دېگەنلىرى؟..... بىز تاكى قىيامەتكىچە شۇنداق كېتىۋېرىمىز!» دېگەنىدى.

ئازغىنە ئىنئامنى دەپ، مالاي بولۇشقا تەن بېرىش بىلەنلا قالماستىن، تېخىمۇ كەڭ كۆلەمدە مالاي بولۇش، ئۇنىڭ ئۈستىگە مالايلىق ھوقۇقىنى پۇلغا سېتىۋېلىش — بۇ ئەھۋال غېرىبلاردىن باشقا ئەركىن ئادەملەرنىڭ ھەرگىزمۇ خىيالىغا كىرىپ باقماس.

7 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى

باشقىلار يېزىپ بەرسىمۇ مۇددىئادىكىدەك خۇشامەت بىلەن ماختاپ يېزىشى ناتايىن، شۇنىڭ ئۈچۈن ياخشىسى، ئازاد قىلىش كېرەك ئىكەن، يەنى باشقا ئادەملەرگە ۋاكالىتەن ئۆز نەرسىسى توغرىسىدا ئۆزى مۇقەددىمە يېزىش[51]، بۇنداق مۇقەددىمە تېرمىن نۇقتىسىدىن «كەلگەن خەتتىن نەقىللەر» دەپ ئاتىلىدۇ، مانا ئۇنىڭدا گويا گۈل ئۇستىگە گۈل قىستۇرۇلغاندەك يېزىلىدۇ. «بىر دەستە ياخشى باھا»نى تېخى ئۇنىڭ ئاخىرىغا قوشۇپمۇ قويىسەن، بۇنداق مۇقەددىمىنى ۋاراقلاپ كۆرگەن ئادەم خۇددى مەشھۇر ئارتىس سەھنىگە چىققان ھامان زالدىكىلەرنىڭ ھەممىسى باركاللا ئېيتقاندەك، بىر تاغار مەدھىيىنى كۆرسە، نېمىدېگەن پەيزى! لېكىن ئارتىس ئالدى بىلەن بىر مۇنچە پاتېفون سېتىۋېلىپ، «باركاللا»لارنى ئۆزى شۇ پاتېفون تەخسىسىگە چۈشۈرۈپ قويۇپ، سەھنىگە چىقىپ، غان ۋاقىتتا شۇ پاتېفونلارنىڭ ھەممىسىنى تەڭلا سايرىتىشى كېرەك.

لېكىن، بۇنداق قىلىقلارنى باشقا ئادەملەر بىلىپ قالسا قانداق قىلغۇلۇق؟ بۇنىڭمۇ تېخنىكىسى بار. دەرھال «بىچارە» بولۇۋېلىپ، مەن پارتىيە - گۈرۇھسىز، دەستەك قىلىدىغان بىرەر مەسلىكىممۇ يوق، گۈپپاڭچىلىرىممۇ يوق، «ئەزەلدىن ئوشۇقچە ئىش قىلغىنىم يوق»[52] دەيدۇ: «سۆھبەت»[53] ۋاقتىدىكىدەك بېشىنى چايقاپ، قۇيرۇقىنى شىپاڭلىتىپ، خۇشاللىقىدىن ھوشىنى يوقىتىپ قويىدىغان ئەلپازىنىڭ بۇسىنى چىقارماي، ئەكسىچە باشقىلارنى گويا بۇ نازۇك، تالانتلىق خان ئەركىسىنى بوزەك قىلىدىغان ئەكسىيەتچى، قاتىل، ئوت قويۇغۇچى شەيتانلارغا ئوخشىتىدۇ.

تېخىمۇ ئۇنۇملۇكى شۇكى، ئۇ «قابىلىيىتىم ئاجىز بولغاچقا، دوستلارنىڭ تەلىپىنى قاندۇرالمىدىم»، شۇنىڭ ئۈچۈن ھۇجۇمغا ئۇچراۋاتسەن، دەيدۇ، بۇ ئەدىبنىڭ جىنسىنى بىلمىگەن بولساق،

ئېھتىمال، پارتىيە - گۈرۇھى بار ياكى گۈپپاڭچىلىرى بار بىرمۇزدىچە ئادەم دائىم ئۇنىڭدىن پۇل سورىغان ياكى ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قالغان ۋە ياكى ئۇنىڭدىن بىرەر نەرسە تەلەپ قىلغانىكەن، ئۇ شۇ تەلەپلەرنى «قاندۇرالمىغانلىقى ئۈچۈن ناھەق پەشۋا يەپتۇ» دېگەن گۇمانغا كېلىپ قېلىشمىز مۇمكىن.

لېكىن، مەن بۇ سۆزلىرىمنىڭ «يېڭى دەۋرنىڭ»، «ئەدەب» لىرىگە زىيان قىلماسلىقىنى ئۈمىد قىلىپ، «ۋاكالىتەن يېزىلغان خاتىمە» بولۇپ قالسۇن ئۈچۈن، مۇنداق بىر «ياخشى باھا»نى «نەقىل» كەلتۈرۈپ باقاي:

«‹مەشھۇر تاغلارغا كۆمۈپ قويىدۇ، غان ۋاقىت ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتتى. XX ئەسىرنىڭ ئۆزىگە يارىشا تېخنىكىسى بار، نەسرىي نەزمىنىڭ ئازادلىقى، ئازاد قىلىش، گۈل ئۇستىگە گۈل قىستۇرۇش — بۇلار نېمىدېگەن پەيزى؟ بىراق باشقىلار بولسا ئەكسىيەتچى، ئۇلارنىڭ بۇ نازۇك، تالانتلىق شاھزادىنى بوزەك قىلغانلىقى ‹قابىلىيىتى ئاجىز بولۇپ، دوستلارنىڭ تەلىپىنى قاندۇرالمىغانلىقى› دىن بولۇۋاتىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ شاھزادە ناھەق پەشۋا يەپ قالدى، بۇ پەشۋالار يېڭى دەۋرنىڭ ‹ئەدەب› گە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ.»

7 - ئاينىڭ 5 - كۈنى

باشقا بىر ئوت ئوغرىسى[54]

دىك مېك

ئوتنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىسىدا يۇنانلار: پرومىتى[55] ئاسماندىن ئوت ئوغرىلىغانىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلۇغ تەڭرى زېۋس دەرغەزەپ بولۇپ، ئۇنى ئېگىز تاغنىڭ ئىچىگە بەند قىلىپ قويۇپ، بىر يوغان قۇشقا ھەر كۈنى ئۇنى چوقۇتقۇزۇپتۇ، دەيدىكەن.

ئافرىقىنىڭ يەرلىك ئاھالىلىرىدىن بولغان ۋايانتى قەبىلىسى[56] نىڭ ئوتتىن پايدىلىنىۋاتقانلىقىغا خېلى ۋاقىت بوپتۇ. لېكىن، ئوتتىن پايدىلىنىش ئۇلارغا يۇنانلاردىن قالغان ئەمەس، باشقا بىر ئوت ئوغرىسىدىن قالغانىكەن.

بۇ ئوت ئوغرىسىنىڭ ئىسىم - فامىلىسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ھېچكىم بىلمەيدىكەن، ئېھتىمال ئۇنىڭ ئىسىم - فامىلىسىنى ئاللىقاچان ئۇنتۇپ كەتكەندۇر. ئۇ ئاسماندىن ئوتنى ئوغرىلاپ چۇشۇپ، ۋايانتىلارنىڭ بوۋىلىرىغا بەرگەنىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلۇغ تەڭرى داراس قەھر - غەزەپكە كەپتۇ. بۇ رىۋايەت يۇنانلارنىڭ رىۋايەتلىرىگە ئوخشايدۇ. لېكىن، داراس باشقىچە چارە قوللىنىپتۇ، يەنى ئۇنى تاغقا بەند قىلماي، قاراڭغۇ غارغا مەخپىي بەند قىلىپ قويۇپتۇ، ھېچكىمگە بىلدۈرمەپتۇ؛ ئۇنىڭ ئەۋەتكىنى بۇركۇت ئەمەس، بەلكى پاشا، بۇرگە، چۇسا ئىكەن، ئۇلار ئۇنىڭ قېنىنى شوراپ، بەدىنىنى ئىشتىھاپتىپتۇ. شۇ چاغدا قەيەردە جاراھەت بولسا شۇ يەرنى تېپىشقا ئۇستا كەلگەن چۇبىنمۇ غۇژۇلـ

داپ كېلىپ شوراپتۇ، ئۇنىڭ ئەتلىرىدە بىرمۇنچە چۇبىن پوقىنى قالدۇرۇپ، ئۇنى شۇنداق پاسكىنا بىر ئادەم، دەپ ئىسپاتلاپتۇ.

لېكىن، ۋايانتىلار بۇ ھېكايىنى بىلمەيدىكەن، ئۇلار پەقەت ئوتنى ئاقساقلىمىزنىڭ بوۋىسى ئاقساقلىمىزغا مۇرتەتلەرنى، ئۆيلەرنى كۆيدۈرسۇن دەپ كەشپ قىلىپ بەرگەنىكەن دەپلا بىلىدىكەن.

بەختكە يارىشا ھازىر قاتناش راۋاجلاندى، ئافرىقىنىڭ چۇبىنلىرىنىڭ بەزىسىمۇ جۇڭگوغا ئۇچۇپ كەپتۇ، بۇ ئازغىنە ئەھۋالنى ئەنە شۇ چۇبىنلارنىڭ غۇژ - غۇژىدىن بىلىپ قالدىم.

7 - ئاينىڭ 8 - كۈنى

بىلىمنىڭ ئوشۇقلۇق قىلىشى[57]

يۇ مىڭ

دۇنيادا ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئوشۇقلۇق قىلغانلىقى ئۈچۈن ئىقتىسادىي كرىزىس پەيدا بولماقتا ۋە لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا 30 مىليوندىن ئارتۇق ئىشچى ئاچلىقتا قالغان بولسىمۇ، ئاشلىقنىڭ ئوشۇقلۇق قىلىۋاتقانلىقى «ئوبيېكتىپ ئەھۋالىيەت»، ئۇنداق بولمىغان بولسا، ئامېرىكا بىزگە نېسىگە ئۇن سېتىپ بېرەمدۇ[58] ئىدى، بىزدىمۇ «مول ھوسۇل ئاپىتى»[59] بولماس ئىدى.

بىراق، بىلىمىمۇ ئوشۇقچىلىق قىلىدىكەن، بىلىم ئوشۇقچىلىقىنىڭ ۋەھىمىسى تېخىمۇ زور بولىدىكەن. ئاڭلىشىمچە، جۇڭگو-نىڭ ھازىرقى مائارىپى يېزىدا قانچىكى كۆچلۈك تەرغىب قىلىنسا، يېزا شۇنچە تېز خارابلىشىدىكەن.[60] بىلىم مول ھوسۇلنىڭ ئاپەتكە ئايلىنىشى ئەنە شۇنداق بولسا كېرەك. ئامېرىكىدا پاختا كاساتلىشىپ كەتكەنلىكتىن كېۋەزلەرنى يۇلۇپ تاشلىماقتا. جۇڭ-گودا بىلىمنى يۇلۇپ تاشلاش زۆرۈر بولۇپ قاپتۇ. بۇ، پەرەڭلەر-دىن تارقىلىپ كەلگەن ئەپچىل چارە ئىكەن.

پەرەڭلەر قولىدىن ئىش كېلىدىغان ئادەملەر ئىكەن. گېرما-نىيىدە بۇنىڭدىن بەش - ئالتە يىل ئىلگىرى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇ-چىلىرى تولىمۇ كۆپىيىپ كەتتى، دېگەن داۋراڭ كۆتۈرۈلگەندە، بەزى سىياسىي ئەربابلار ۋە مائارىپچىلار ياشلارغا ئالىي مەكتەپكە كىرمەڭلار، دەپ ۋارقىراپ - جارقىراپ مەسلىھەت بەرگەنىكەن.

ئەمدى مەسلىھەت بەرگەننىڭ ئۇستىگە، بىلىمنى يۇلۇپ تاشلۇۋېتىپتۇ: بەزى كىتابلارنى كۆيدۈرۈپ تاشلاپ، يازغۇچىلارنى ئۆز ئەسەرلىرىنى ئىچىگە يۇتىدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ قويۇپتۇ؛ يەنە ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى توپ - توپى بىلەن قەلئەلەرگە سولاپ ئىشلىتىۋېتىپتۇ، بۇنى «ئىشسىزلىق مەسىلىسىنى ھەل قىلىش» دەيدىكەن. جۇڭگومۇ ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە ئوقۇغان، ئوقۇۋاتقان ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئوشۇقلۇق قىلىۋاتىدۇ[61] دەپ چۇقان سېلىۋاتامدۇ! ئەھمەلىيەتتە ئىجتىمائىي پەن ئوقۇغۇچىلىرىلا ئەمەس، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچى-لىرىمۇ ناھايىتى كۆپىيىپ كەتكەنمىش. «قاتتىق» ئومۇمىي ئىم-تىھان تۈزۈمى[62] نى يولغا قويۇپ، خۇددى تۆمۈر سۈپۈرگە بىلەن سۈپۈرگەندەك شارتىلدىتىپ سۈپۈرۈپ، بىلىملىك ياشلارنىڭ تولى-سىنى «ئاممىا ئىچى»گە سۈپۈرۈپ قايتۇرۇش كېرەكمىش.

بىلىم ئوشۇقلۇق قىلسا نېمىشقا ۋەھىمە پەيدا بولىدۇ؟ جۇڭ-گودا 80 — 90 پىرسەنت ئادەم ساۋاتسىز ئەمەسمۇ؟ بىراق، بىلىمنىڭ ئوشۇقلۇقى ھامان «ئوبيېكتىپ ئەھمەلىيەت» مىش، بۇ-نىڭدىن پەيدا بولىدىغان ۋەھىمىمۇ «ئوبيېكتىپ ئەھمەلىيەت» مىش. بىلىم تولىمۇ كۆپىيىپ كەتسە، بىلىم ئىگىلىرىنىڭ يۈرىكى بىر بولسا جانلىنىپ كېتەرمىش؛ بىر بولسا يۈمشاپ كېتەرمىش. يۈرە-كى جانلىنىپ كەتسە قالايمىقان پىكىر يۈرگۈزىدىغان، يۈرىكى يۇمشاپ كەتسە قاتتىق قوللۇق قىلالمايدىغان بولۇپ قالارمىش. نەتىجىدە ياكى ئۆزى تىنىم تاپمايدىغان، ياكى باشقىلارنىڭ تىنىم تېپىشىغا دەخلى يەتكۈزىدىغان بولۇپ قالارمىش. شۇنىڭ ئۈچۈن، بالايىئاپەت پەيدا بولارمىش، شۇنىڭ ئۈچۈن بىلىمنى يۇلۇپ تاشلى-ماي بولماسمىش.

بىراق، يۇلۇپ تاشلاشنىڭ ئۆزىلا كۈپايە قىلمايدىكەن. ئەھە-لىيەتكە ئۇيغۇن تەربىيە بېرىشكە توغرا كېلىدىكەن. بۇنىڭ بىرىنى-

چىسى — ئىلمىي تەقدىر: تەقدىرگە تەن بېرىش، شور پېشانە بولۇپ قالغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا شۈكۈر قىلىش. ئىككىنچىسى — ئىلمىي هوش: «هوشىنى بىلىپ يۈرۈش»، كېيىنكى زامان هەربىي قوراللىرىنىڭ بوش كەلمەيدىغانلىقىنى بىلىپ قويۇش. هېچبولمىغاندا، مانا مۇشۇ ئىككى تۈرلۈك ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ئىلىمنى دەرهال تەرغىب قىلىش توغرا كېلىدىكەن. تەرغىب قىلىشنىڭ ئۇسۇلى ناهايىتى ئاسان ئىكەن: قەدىمكى زامانداپەيلاسوپلارنىڭ بىرى ئىدىئالىستلارغا رەددىيە بېرىپ: «ئەگەر مانا بۇ بىر تاۋاق ئاشتىن ئىبارەت ماددىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىدىن گۇمانلانساڭ، ئەڭ ياخشىسى، يەپ باق، قېنى تويامسەن، يوقمۇ؟!» دەپتىكەن. هازىرقى كۈندە، ئېيتايلۇق، بىرەر ئادەمگە توك ئىلمىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن، ئەڭ ياخشىسى، ئۇنىڭغا توك ئۆتكۈزۈش كېرەك، قېنى ئاغرىتامدۇ، يوق، كۆرۈپ باقسۇن؛ كىشىلەرگە ئايروپىلان ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ كۆچىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، ئەڭ ياخشىسى، ئايروپىلاننى ئۇلارنىڭ بېشى ئۈستىگە ئۇچۇرۇپ كېلىش، بومبا تاشلاش كېرەك، قېنى ئۆلتۈرەمدۇ، يوق، كۆرۈپ باقسۇن .....

مۇشۇنداق ئەمەلىي تەربىيە يولغا قويۇلسا، بىلىم ئوشۇقلۇق قىلمايدۇ. ئامىن![63]

شېئىر ۋە بېشارەت[64]

يۈمىڭ

بېشارەت هامان شېئىر بولىدۇ، شائىرلارنىڭ تولىسى بېشارەتچى بولىدۇ. بىراق، بېشارەت پەقەت شېئىردىنلا ئىبارەت ئەمەس. لېكىن شېئىر بېشارەتتىنمۇ بەكرەك كار قىلىدۇ.

مەسىلەن، شىنخەي ئىنقىلابى بولۇۋاتقان چاغدا بىردىنلا مۇداق گەپ پەيدا بولۇپ قالغان:

«قولۇمدا بار توقسان توققۇز پولات قىلىچ،
ياۋنى قىرىپ تۈگەتمىگۈچە تىنمايمەن هېچ.»

«ئەكس تەبىرنامە»[65] دىكى بۇ بېشارەتلەر «شېئىر» دىنلا ئىبارەت. ئۇ چاغدا پولات قىلىچ نەدىمۇ ئاران 99 بولسۇن؟! بىراق پەرەڭ مىللىتىقلىرى، زەمبىرەكلىرى بىسىپ چۈشتى: پەرەڭ مىللىتىقلىرى، زەمبىرەكلىرى كېيىنكى چاغلاردا ئۈستۈنلۈكنى ئالدى، قولىدا پولات قىلىچتىن باشقا نەرسىسى يوقلار چوڭ زىيان تارتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۆز ۋاقتىدىكى «ياۋ»لارنى «قىرىپ تۈگىتىش» بۇياقتا تۇرسۇن، «ياۋ»لار باشتا كۆتۈرۈلدى[66]، هەتتا هازىر «قورچاق» فۇيىمۇ باش كۆتۈرىدىغاندەك[67] تۇرىدۇ. دېمەك، بېشارەت دەپ قارايدىغان بولساق، بۇ بىر نەچچە مىسرا شېئىر ئەمەلىيەتتە ئىجابەت بولمىدى — بۇنداق بېشارەتلەرگە نادانلىق بىلەن بېرىلىپ كەتكەندە، پەشۋا يەپ قېلىش مۇمكىن. مەسىلەن، بۇنىڭ

دىن بىر ئاز ۋاقىت ئىلگىرى كىمدۇر بىر ئادەم ئاتايىتەن 99 دانە پولات قىلىچ سوقتۇرۇپ[68] ئالدىنقى سەپتىكى جەڭچىلەرگە سۇڭ-لاپ بەرگەنىكەن، نەتىجىدە ئۇ جەڭچىلەرنىڭ گۇۋېيكۇ قاتارلىق يەرلەردە قانلىرى تۆكۈلۈپ، دۆلەت بىشىغا چۈشكەن ئېغىر كۈنلەر قارشى تۇرۇشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلاپتۇ — ئۇنىڭدىن كۆرە، ئۇنداق بېشارەتلەرنى «شېئىر» دەپ قارىغاندا، ھەر ھالدا «ئىرادىنىڭ تەتۇرسچە ئىش قىلغاندا مۇرادقا يەتكىلى بولىدۇ» غان ئوخشايدۇ.

لېكىن، شېئىرلاردا ھەقىقەتەن ناھايىتى چوڭقۇر مەنىلىك بېشارەتلەر بولىدۇ. بېشارەت تاپماقچى بولساق، «تەبىرنامە»نى ئوقۇغاندىن كۆرە، شائىرلارنىڭ بايانلىرىنى ئوقۇغىنىمىز ياخشى. بۇ ئاي، بۇ كۈنلەر، ئېھتىمال، بىرەر نەرسىنى تاپقىلى بولىدىغان ۋاقىت بولسا كېرەك، دەرۋەقە مۇنداق بىرنەچچە مىسرا تېپىلىپ قالدى:

«بۇ يىرتقۇچ بۆرىلەر ۋە غالجىر ئىتلار،
ئادەملەرنى ئۆزلىماقتا ھايۋاندەك گويا؛
جىمى خەلقنىڭ غەزەپ ئوتى لاۋۇلداپ يانسا،
كۆرىدۇ ئاخىر ئۆلۈم بەلگىسى چاپلانغان بېشىغا!»

ۋاڭ جىڭۇېي[69] نىڭ «قوش نەزەرلىك خانە نەسرىي نەزمىلىرى» دېگەن كىتابىدىكى ھىيۇگونىڭ «جۇمھۇرىيەتنىڭ 2 - يىلىدىكى جەڭچى» ناملىق ئەسىرىنىڭ تەرجىمىسىدىن.

مانا بۇنىڭغا كىممۇ «باركاللا» دېمەي تۇرالىسۇن؟ بۇ يەردىكى «يىرتقۇچ بۆرىلەر ۋە غالجىر ئىتلار» دېگەن سۆز ئۆزىنىڭ ھايۋان بولۇپ تۇرۇقلۇق باشقىلارنى ھايۋان دەپ قارىغانلىقىنى، يەنى ھايۋانىنىڭ ئوۋىغا چىققانلىقىنى، ئادەملەرنىڭ ئەكسىچە ئوۋلانغانلىقىنى

بىلدۇرىدۇ! بۇنداق ئەھۋالدا «جىمى خەلق» نىڭ غەزىپىنى بېسىش ھەقىقەتەن مۇمكىن ئەمەس - دە! ھىيوگو[70] نىڭ بۇ شېئىرىدا 1793 - يىل (فرانسىيە بىرىنچى جۇمھۇرىيىتىنىڭ 2 - يىلى) دىكى پادىشاھلىق تۈزۈمىنىڭ ھامىيلىرى بايان قىلىنىدۇ. بۇ شېئىرنىڭ 140 يىل ئۆتكەندىن كېيىن ئىجابەت بولىدىغانلىقىنى پەرەز قىلمىغان بولسا كېرەك.

ۋاڭ جىڭۇېي ئەپەندى بۇ بىر نەچچە شېئىرنى تەرجىمە قىلغان چېغىدا جۇڭگونىڭ 20 — 30 يىلدىن كېيىن جانلىق تىل دۇنياسى بولۇپ قالىدىغانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرگەن بولۇشى ناتايىن. ھازىر ئۇنداق كىتابىي تىل ئۇسلۇبىدىكى شېئىرلارنى چۈشىنىدىغان ئادەم بارغانسېرى ئازىيىپ كەتتى، ئىسىت. بىراق، بېشارەتنىڭ ھېكمەتلىك يېرى شۇكى، ئۇنى ئوقۇغان ئادەم چالا - پۇچۇق چۈشىنىدۇ، ئۇنىڭدىكى بېشارەتلەر تولۇق ئىجابەت بولغاندىن كېيىن، ئاندىن «ھە، ئەمدى چۈشەندىم» دەيدۇ. «سىرنى ئېچىۋەتمەسلىك كېرەك» دېگەن گەپ ئەنە شۇ.

7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى

يەنە «ئىتتىرىش» توغرىسىدا[71]

فېڭ جيۇ

«ئۇچىنچى خىل ئادەملەرنىڭ ‹ئىتتىرىشى›»[72] دېگەن ماقالە مەندە بىر ئاز تەسىرات پەيدا قىلدى: دەرۋەقە، ھازىر «ئىتتىرىش» ئىشى كۆچىيىپ كەتتى، دائىرىسىمۇ كېڭىيىپ كەتتى. بۇنىڭدىن 30 يىل ئىلگىرى چاڭجياڭ دەرياسىدا قاتنايدىغان پاراخوتلارنىڭ چوڭ بۆلمىسىگە پات - پات چۈشەتتىم، شۇ چاغلاردا «ئىتتىرىش» ھازىرقىدەك ئەۋج ئېلىپ كەتمىگەنىدى.

ئۇ چاغلاردا پاراخوت بېلىتىنى ئېلىشنى ئالاتتۇق، لېكىن «ياتاق بېلىتى ئېلىش» دېگەن گەپ يوق ئىدى، ئالىدىغان چاغلارمۇ بولاتتى، لېكىن ئۇ باشقا گەپ ئىدى. ئەگەر ياتىدىغان ئورۇن تەگمەي قالارمىكىن دەيدىغان بولسىڭىز، سەھەردىلا يۈك - تاقلىرىڭىزنى كۆتۈرۈپ پاراخوتقا چۈشۈۋالمىسىز، شۇنداق چاغلاردا چوڭ بۆلمىلەردە كۆپ بولسا تۆت - بەشلا ئادەم بولاتتى، دېمەك، ياتىدىغان ئورۇنلار بىكار تۇراتتى. لېكىن، يۈك - تاقلارنى بىكار ئورۇنغا قويماي دەپ ماڭسىڭىز، توسۇلۇپ قالاتتىڭىز. چۈنكى، بۇ يەردە بىر ئەپكەش، ئۇ يەردە بىر باغلام شوينا، بۇ يەردە بىر پارچە پۇچۇق بورا، ئۇ يەردە بىر دانە جىلىتكە تۇرغان؛ بىرەر جايىنى ئىگىلەي دېسىڭىز، ئوتتۇرىدىن بىرەر ئادەم چىقىپ، بۇ ئورۇننى مەن تۇتۇپ قويدۇم، دەيتتى. ئەنە شۇ چاغدا، چىرايلىق رالىشىپ، بىرەر ئورۇننى سېتىۋالمىسىز، كۆپ بولسا 80 تىيىن خەجلىشەرسىز. ئەگەر ئېلىشىشتىن قورقمايدىغان باتۇرلاردىن بولسىڭىز،

بابلىمىقىڭىز ئاسان: گەپ - سۆز قىلماستىن، ھېلىقى تۇتۇپ قويۇلغان ئورۇننىڭ يېنىغا بېرىپ ئولتۇرىسىز، جاغجاغ سوقۇلغاندىن كېيىن، پاراخوت ماڭاي دەپ تۇرغاندا، ھېلىقى ئورۇن تۇتقۇچىلار ئەپكەش، پۇچۇق بورا دېگەندەك بىرنېمىلىرىنى كۆتۈرۈپ، ھېلىقى ساتالماي قالغان بوش ئورۇنلارنى تاشلاپ، بەدەر قاشقا قاراپ قاچىدۇ، ئۇ چاغدا شۇ ئورۇن سىزگە بەخۇدۇك قالىدۇ، لاقا - لۇقىلىرىڭىزنى يېيىپ، ئۇخلىسىڭىزمۇ مەيلى. ئەگەر ئادەم كۆپ بولۇپ كېتىپ، سىغقۇدەك ئورۇن چىقماي قالسا، باشقىلار تۇتۇۋالغان ئورۇننىڭ يېنىدا، پاراخوتنىڭ قۇيرۇقىدا يانپاشلاپ ياتاتتۇق، «ئۇچىنچى خىل ئادەم»لەر «ئىتتىرىپ» يۈرمەيتتى. پەقەت بۆلمىلەرنىڭ سىرتىغا جايلاشقان ئادەملەرلا دەپتەرچىلەر بەلەت تەكشۈرۈپ كەلگەندە چوڭ بۆلمىگە كىرىپ بىردەم - يېرىم دەم يوشۇرۇنۇۋالاتتى.

بېلەت ئالمىغان ئادەملەرنىڭ «ئىتتىرىلىشى»دە شەك يوق ئىدى. بۇنىڭ چارىسى: ئۇلارنىڭ نەرسە - كېرەكلىرىنى مۇسادىرە قىلغاندىن كېيىن، ئۇنى موما ياغاچقا ياكى تۇۋرۇككە باغلاپ، خۇددى ئۇرىدىغاندەك پوپوزا قىلىشاتتى. لېكىن، ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن ئەھۋالنى ئالسام، راستىنى ئۇرۇش ئەھۋاللىرى ناھايىتى ئاز ئۇچرايتتى، شۇ ھالدا بىرەر مەنزىلگە يېتىپ بارغاندا ئۇنى پاراخوتتىن «ئىتتىرىپ» چۈشۈرۈۋېتىشەتتى. چاپچىلارنىڭ ئېيتقىنىچە، پاراخوتقا چۈشكەن يېرىگە قايتۇرۇۋېتىمىز، دەپ، يۈك بۆلمىسىگە «ئىتتىرىپ» كىرگۈزۈۋېتىشمۇ مۇمكىن ئىكەن، لېكىن ئۇنداق قىلمايدىكەن، بىرەر مەنزىلدە «ئىتتىرىپ» چۈشۈرۈۋېتىلگەنلەر ھەر ھالدا بىر مەنزىل يولنى باسقان بولىدۇ. ئۇلار ئۇ مەنزىلدە «ئىتتىرىلىپ»، بۇ مەنزىلدە «ئىتتىرىلىپ» يۈرۈپ، بىرئاز جاپا تارتسىمۇ، ئاخىر كۆزلىگەن يېرىگە بېرىۋالىدىكەن.

قەدىمكى «ئۇچىنچى خىل ئادەم»لەر ھازىرقىدىن رەھىمدىل-

رەك بولسا كېرەك.

تۇرمۇشنىڭ ئازابى كىشىلەرنى رەنجىتىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن رەنجىتكۈچىلەرنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى خاپىلىقتا ئايرىۋالالماي، ئۆزىمۇ، ئۆزگىلەرمۇ پۈتلىكاشاڭلىق قىلىۋاتىدۇ دەپ ئويلاپ، ئۇلارنى «ئىتتىرىدۇ». شۇنىڭ بىلەن ئۆزىنى ئاسراپ قالىدۇ، باشقىلارنىمۇ يامان كۆرىدۇ. بۇنداق ئادەملەرگە ھال تېگىپ قالسا، تاشقىرىغا چىققان ۋاقتىدا «يولنى بوشىتىڭلار» دېيىشى تۇرغان گەپ.

مەن ئۆتمۈشكە زوقمەن ئەمەس، مەن پەقەت ھازىرقى ۋاقىتتا «ئىتتىرىش» ئىشى كۈچىيىپ كەتتى، دائىرىسىمۇ كېڭىيىپ كەتتى، دېمەكچىمەن. لېكىن، كۆلگۈسىدە ھال پەيدا قىلغان ئادەملەر مېنى «ئەكسىيەتچى» لەر مەنزىلىگە «ئىتتىرىپ» تاشلىمىسا، شۇنىڭغا شۈكۈر ئېيتىمەن.

كونا ھېساب ـ كىتاب دەپتىرىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈش[73]

لۇيسۈن

يېقىندا «شاۋقۇننى ئاڭلاش تەھرىراتى» دا «گۈش ـ ياغ چاي-نايدىغانلارنىڭ سۆزلىرى»[74] ناملىق بىر كىتاب نەشر قىلىنىدى. بۇ كىتابتىكى سۆزلەر ھازىر مەنسەپكە چىققان ئادەملەرنىڭ ئىلگىرى پۇقرا بولۇپ تۇرغان چاغدىكى سۆزلىرى بولۇپ، «سۆزنى ئاڭلاپ، ئاندىن ھەرىكىتىگە نەزەر سال» دېگەندەك، ئۇلارنىڭ ئىلگىرى قانداقلىقىنى، كېيىن قانداق بولغانلىقىنى بىلىپ قېلىڭ-لار، دېگەن مەقسەت بىلەن نەشر قىلىنغان. يەنە شۇ نەشرىيات نەشر قىلغان «شاۋقۇن»[75] ناملىق ھەپتىلىك ژۇرنالدىمۇ شۇنداق مەقسەت بىلەن يېزىلغان ماقالىلەر ئۇچراپ تۇرىدۇ.

بۇ — كونا ھېساب ـ كىتاب دەپتىرىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈش. دەپتەرنى ۋاراقلاپ، سەنپەننى سوقۇپ، ھېسابنىڭ ئاخىرىنى چىقى-رىپ، ئىلگىرىكىسى بىلەن كېيىنكىسىنىڭ ئوخشاش بولۇپ چى-قىمىغانلىقىنىڭ قانداق بىر ئىش ئىكەنلىكىنى سۈرۈشتۈرۈش ھەق-قەتەن مەسىلىنى ھېچكىم نېرى ـ بېرى قىلالمايدىغان دەرىجىدە ھەقىقىي ئايدىڭلاشتۇرۇش چارىسى. بىراق، بۇ چارە ھازىر تولىمۇ «كونا ئۇسۇل» بولسا كېرەك.

قەدىمكى ئادەملەر ئەنە شۇنداق كونا ھېساب ـ كىتاب دەپتەر-لەرنى تەكشۈرۈپ كۆرۈشتىن قورقىدىكەن. شۇ بەگلىكىدە ياشىغان ۋېي جۇاڭ[76] غۇربەتچىلىكتە قالغان چاغلىرىدا مەزمۇن جەھەتتىن ناھايىتى مەردانە، كەسكىن، تىلى جەھەتتىن خېلى ئاممىباب بول-

غان «چىن ئايالىلىرى قوشقى» ناملىق بىر پارچە داستان يازغان. كەن، بۇ داستان ئۆز ۋاقتىدا ئېغىزدىن - ئېغىزغا ئوقۇلۇپ يۈرگەنكەن؛ ۋېي جۇاڭ كېيىنكى چاغلاردا كاتتا مەنسەپكە ئېرىشكەندىن كېيىن، ئۇنى ئۆزىنىڭ توپلىمىغا كىرگۈزۈش بۇياقتا تۇرسۇن، باشقا ئادەملەر كۆچۈرگەن نۇسخىلارنىمۇ بىر ئىلاجى قىلىپ يوقىتىۋېتىشنىڭ كويىغا چۈشكەنكەن. ئۆز ۋاقتىدا يوقىتىۋېتىلگەن ياكى يوقىتىۋېتىلمىگەنلىكى نامەلۇم: لېكىن چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا دۆڭخۇاڭ غارلىرىنىڭ بىرىدىن شۇ داستانىنىڭ كۆچۈرمىسى تېپىلغانلىقىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ قىلىغان ئەجرىنىڭ بىكار كەتكەنلىكىنى ۋە لېكىن خېلى كۆپ ئەجىر قىلغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

بىراق، ئۇ قەدىمكى مەشھۇر ئادەم. ئادەتتىكى ئادەم ئۇنداق قىلمايدۇ، ئادەتتىكى ئادەم كونا ھېساب - كىتاب دەپتەرلىرىنى يوقىتىۋەتمەكچى بولىدىكەن، كاللىسىنى چېپىپ تاشلاپ قايتىدىن تۇرغۇزۇشى شەرت. كاللىسى ئېلىنىدىغان گۇناھكار جازا مەيدانىغا ئېلىپ بېرىلغىنىدا، «20 يىل ئۆتكەندە يەنە بىر نوچى چىقتى!» دەپ توۋلاشقا مەجبۇر بولىدۇ؛ ئۇنىڭ ئىشنى يېڭىۋاشتىن باشلىشى، باشقىدىن ئادەم بولۇشى ئۈچۈن 20 يىل سەرپ قىلماي مۇمكىن ئەمەس، بۇ ھەقىقەتەن تولىمۇ ئاۋارىگەرچىلىك.

بىراق، بۇ قەدىمكى ۋە ھازىرقى ئادەتتىكى ئادەملەر جەھەتتىكى گەپ. ھازىرقى مەشھۇر ئادەملەر ئۇنداق ئەمەس، بۇلار كونا ھېساب - كىتاب دەپتەرلىرىنى يوقىتىۋېتىپ، يېڭىۋاشتىن ئادەم بولماقچى بولىدىغان بولسا، بۇلارنىڭ ئۇسۇلى ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭ ئۇسۇلىغا قارىغاندا ئاستا ۋە ياكى تېزلىكتە خۇددى پوچتا خېتى بىلەن تېلېگراممىغا ئوخشايدۇ. ئاستىراق بولۇپ قېلىشىدىن ئەندىشە قىلمايدىغانلىرى چەت ئەللەرگە بېرىپ كېلىدۇ، بىرەر ئىبادەتخانا سالدۇرۇپ بېرىدۇ، كېسەل بولۇپ ياتىدۇ، بىرنەچچە كۈن تاغ - يايلاق تاماشىسى قىلىپ كېلىدۇ؛ تېزرەك

بولۇشنى ئارزۇ قىلىدىغانلىرى بىرەر قېتىم يىغىن ئاچىدۇ، بىرەر قېتىم توۋا - ئىستىغپار ئوقۇيدۇ، بىرەر قېتىم نۇتۇق سۆزلەيدۇ، بىرەر پارچە خىتابنامە ئېلان قىلىپ قويىدۇ ياكى بىرەر كىچە ئۇخلىسىمۇ، بىرەر پارچە شېئىر يازسىمۇ مەيلى؛ تېخىمۇ تېزرەك بولۇشنى ئارزۇ قىلىدىغانلىرى ئۆز كاچىتىغا ئىككى تەستەك ئۇرۇپ، بىرنەچچە تامچە كۆز يېشىنى ئېقىتىپ، شۇنىڭ بىلەنمۇ «ئىلگىرىكى مەن» بىلەن زادىلا ئالاقىسىز بولغان باشقا بىر ئادەمگە ئايلىنىپ كېتىۋېرىدۇ. مېھراب بېگى[77] بىر يۈملاپلا بىلىققا ئايلىنىپ، ھۆرلەرنىڭ چاتىرىغىدا ئۇيان - بۇيان غىرتىلداپ يۈرسە، ئاپتور بۇنى قالتىس كىلىشتۇرۇپ تەسۋىرلەپ يازدىم دەپ ئويلىغاندۇر، لېكىن ھازىرقى ۋاقىتتا قارايدىغان بولساق، ئۇنىڭدا بىرەر يېڭىلىقىنىڭمۇ ئەسىرى يوق.

ئەگەر، شۇنداق ئۆزگىرىشىنىمۇ ئاۋارىگەرچىلىك بولىدىكەن دەپ قارايدىغان بولسا، كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ، تەتۇرسىگە: «بۇ مېنىڭ ھېساب - كىتاب دەپتىرىممىدى؟» دەپ سوئال قويىدىغانلىرىمۇ يوق ئەمەس. ئەگەر بۇنىمۇ ئاۋارىگەرچىلىك بولىدىكەن دەپ قارايدىغان بولسا، كۆزىنىڭ پاختىسىنىمۇ چىقارمايدۇ، سوئالمۇ قويمايدۇ. لېكىن، ھازىرقى ۋاقىتتا ئېقىپ تۇرغىنى ئومۇمەن كېيىنكى ئۇسۇل.

«قەدىمكى ئۇسۇل»نى ھازىرقى دەۋردە قانداقمۇ يولغا قويۇشالىسۇن؟ شۇنداق بولسىمۇ يەنە بەزىلەر كىتاب - نامىلەرنى ئوقۇشنى تەشەببۇس قىلىۋاتىدۇ، ئۇلارنىڭ مۇددىئاسى نېمىكىنتاك؟ بىراق بىر كىچە ئۆتكەندىن كېيىن، ھەممىگىلار ئەسكەر بولۇڭلار، دەپ تەشەببۇس قىلمايدۇ دېگىلىمۇ بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن ھازىر كىتاب - نامىلەرنىمۇ سېتىۋالمىدىم، ئەتە ئەسكەر بولۇشۇمۇمۇ ناتايىن.

7 - ئاينىڭ 25 - كۈنى

سەھەر سالقىنىدىكى ئەسلىمە[78]

رۇنيۇ

جاڭ شيەنجۇڭ[79] توغرىسىدىكى رىۋايەتلەر جۇڭگونىڭ ھەممە يېرىدە بار، بۇنىڭدىن ھەممە ئادەمنىڭ ئۇنى غەلىتە ئادەم ئىكەن، دەپ قارايدىغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. مەنمۇ ئىلگىرى ئۇنى غەلىتە ئادەم ئىكەن، دەپ قارايدىغانلارنىڭ بىرى ئىدىم.

بالا ۋاقتىمدا «تەڭداشسىزلار قىسسىسى»[80] دېگەن بىر كىتابنى ئوقۇغانىدىم، چىڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا ياشىغان ئادەملەر يازغان بۇ كىتابتا تارىختىكى تەڭدىشى يوق ئالاھىدە ئادەملەر تەسۋىرلەنگەن؛ ئۇلارنىڭ سۈرەتلىرى سىزىلغان، سۈرەتنىڭ بىرى يېنىغا بەزى بېغىشلىما شېئىرلار يېزىلغان؛ لېكىن بۇنىڭدا يامان ئادەملەر يوقتەك. شۇنىڭ ئۈچۈن، كېيىنكى چاغلاردا ئەزەلدىن ناھايىتى ئالاھىدە بولغان، ئەملىيەتتە جۇڭگو ئادەملىرىنىڭ مىجەز ـ خۇلقىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان ئادەملەرنى تاللاپ، ئەنگلىيىلىك كارلىلې[81] نىڭ «قەھرىمان ۋە قەھرىمانغا چوقۇنۇش» دېگەن ئەسىرىگە، ئامېرىكىلىق ئېمېرسون[82] نىڭ «ئۇلۇغ ئادەملەر ھەققىدە» دېگەن ئەسىرىگە ئوخشاش، جۇڭگونىڭ «ئادەم تارىخى» دەپ بىر ئەسەر يېزىش خىيالىغىمۇ كەلگەنىدىم. ياخشىلىرىنىمۇ، يامانلىرىنىمۇ، ئاچ قالغان بولسىمۇ مۇزدەك قارنى يەپ ۋىجدانىنى ساقلاپ قالغان سۇ ۋۇ[83] نىمۇ، پىداكارلىق بىلەن سۈترانى ئۆگەنگەن شۇەن جۇاڭ[84] نىمۇ، «ئېھتىيات بىلەن پۇتۇن كۈچ ـ قۇۋۋىتىمنى تۆھپە قىلىپ ئۇلۇسەم ئارمىنىم يوق» دېگەن

كۈڭ مىڭنىمۇ[85] يازمەن؛ لېكىن قەدىمكى پەتىۋارلارغا تەلۈلەرچە ئىشىنىپ، «ئۇلۇسەم ئارمىنىم يوق» دېگەن ۋاڭ ماڭ[86] نىمۇ، قانۇنىنى چاقچاق ئارىلاش ئۆزگەرتكەن ۋاڭ ئەنشى[87] نىمۇ يازمەن، جاڭ شيەنجۇڭنىمۇ شۇ قاتارغا كىرگۈزمەن، دەپ ئويلىغانىدىم. لېكىن، ھازىر قەلەم تەۋرىتىش نىيىتىم قالمىدى.

«سىچۈەننىڭ زۇمرىتى»[88] دېگەنگە ئوخشاش كىتابلاردا جاڭ شيەنجۇڭنىڭ قىرغىنچىلىقلىرى ناھايىتى تەپسىلىي بايان قىلىنغان، لېكىن تولىمۇ چۈۋالچاق، ئۇنى ئوقۇغان ئادەم خۇددى «سەئەت ئۈچۈن سەنئەت»[89] كە ئوخشاش، جاڭ شيەنجۇڭ مەخسۇسلا «ئادەم قىرىش ئۈچۈن ئادەم قىرىش» بىلەن شۇغۇللانغانىكەن، دەپ ئويلاپ قالىدۇ. ئەملىيەتتە ئۇنىڭ مەقسىتى باشقا. ئۇ دەسلەپتە ئانچە قىرغىنچىلىق قىلمىغان، چۈنكى ئۇنىڭ پادىشاھ بولۇش ئارزۇسى يوق ئەمەس. كېيىن لى زىچېڭ[90] نىڭ بېيجىڭغا كىرگەنلىكىنى، ئۇنىڭ كەينىدىن چىڭ لەشكەرلىرىنىڭ سەددىچىن ئىچىگە بېسىپ كىرگەنلىكىنى، ئۆزىگە ھالاكەتتىن باشقا يول قالمىغانلىقىنى بىلىپ، شۇنىڭ بىلەن ھەدەپ قىرغىن قىلىشقا كىرىشكەن··· ئۇ جاھاندا ئۆزىگە تەن ھېچ نەرسە قالمىغانلىقىنى ئېنىق ھېس قىلىپ، باشقىلارغا تەن بولۇپ كەتكەن نەرسىلەرنى ۋەيران قىلىشقا باشلىغان. ئۇنىڭ بۇ ئەھۋالى بەزى سۇلالىلەرنىڭ ئاخىرقى دەۋران سۇرگەن پادىشاھلىرى، بۇۋىلىرى ياكى ئۆزى توپلىغان كىتاب، تەۋەررۈك گۆھەر دېگەندەك بىرنېمىلەرنى ئۆلۈش ئالدىدا پۈتۈنلەي كۆيدۈرۈپ تاشلىغان چاغدىكى روھىي ھالىتىگە پۈتۈنلەي ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ قولىدا لەشكەر بار، لېكىن تەۋەررۈك نەرسىلەر يوق، شۇنىڭ ئۈچۈن قىرىش، چېپىش، بوغۇزلاش··· بىلەن بولۇپ كەتكەن.

لېكىن، ئۇ لەشكەرلىرىنى قولدىن بەرمىگەن، بۇنىڭدىن مەقسىتىمۇ قىرغىنچىلىقنى داۋاملاشتۇرۇش. ئۇ پۇقرانى قىرىپ تۈ-

گەتكەندىن كېيىن، بىرمۇنچە ئىشەنچلىك ئادەملىرىنى لەشكەرلىرى ئىچىگە ئەۋەتىپ، ئۇلارنىڭ گەپ - سۆزلىرىنى پايلىغان، بىرەر نارازلىقىنى ئاڭلاپ قالسا، دەرھال شۇنداق نارازى بولغان ئادەملەرنى تۇتۇپ، پۇتۇن ئائىلىسىنى قىرىپ تاشلىغان (ئۇنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ قولغا چۈشكەن ئاياللاردىن بولغان بالا - چاقىسى بارغا ئوخشايدۇ). لەشكەرلەرنى قىرغىنچىلىق يارىدىمى بىلەن باشقۇرۇپ، لەشكەر ئارقىلىق قىرغىنچىلىق قىلغاندا، ئۆزىنىڭمۇ يوقلىدىغانلىقى تۇرغان گەپ. لېكىن، ئۇ بىللە يوقلىدىغان ئەجەللىك يولغا ئەنە شۇنداق ماڭغان. بىزمۇ باشقىلارنىڭ ياكى جامائەتنىڭ نەرسىلىرىنى ئانچە ئاسىراپ كەتمەيمىزغۇ؟

دېمەك، جاڭ شىيەنجۇڭنىڭ ھەربكىتى قارىماققا غەلىتە كۆرۈنسىمۇ، ئەملىيەتتە ناھايىتى ئادەتتىكى بىر ئىش. لېكىن، ھېلىقى قىرغىن قىلىنغان ئادەملەرنىڭ چىڭ سۇلالىسىنىڭ سۇۋاڭ بېگى[91] كېلىپ ئۇنى ئوقيا بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈرگەندە ئاندىن قۇل سۇپەتتە نىجات تاپمىز دەپ ۋە يەنە «سۇۋاڭ بېگى قولىدا، كۆكرىكىدىن ئوق يەپ ئۆلىدۇ مەتلەقا»[92] دېگەن بېشارەتمۇ بار دەپ، قول قوۋۇشتۇرۇپ، بوينىنى ئېگىپ، ئۇنىڭ قىلىچ كۆتۈرۈپ كېلىپ چېپىشىنى كۈتۈپ تۇرغانلىقى ھەقىقىي غەلىتە بىر ئىش. لېكىن، مەن ئويلايمەنكى، بۇ بېشارەتنى كېيىنكى ئادەملەر توقۇپ چىقارغان، ئۆز ۋاقتىدىكى ئادەملەرنىڭ قانداق ئويلىغانلىقىنى بىزگە نامەلۇم.

7 - ئاينىڭ 28 - كۈنى

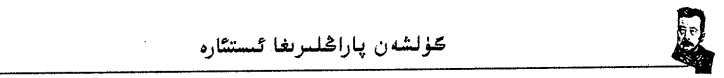
جۇڭگونىڭ غەلىتە تەسەۋۋۇرلىرى[93]

يۇگۇاڭ

چەت ئەللىكلەر جۇڭگونى چۈشەنمەي، دائىم، جۇڭگولۇقلار ناھايىتى ئەملىيەتچان كېلىدۇ، دەيدۇ. ئەملىيەتتە ئۇنداق ئەمەس؛ بىز جۇڭگولۇقلار ناھايىتى غەلىتە تەسەۋۋۇرلارنى قىلىدىغان خەلقمىز.

مەيلى قەدىمكى زاماندا بولسۇن، مەيلى ھازىر بولسۇن، بىر ئەر كىشىنىڭ بىر نەچچە ئايالى بولسا، ئۇلار بىلەن بولۇشچە ئەيش - ئىشرەت قىلىدىغان بولسا، ئاخىر ھەر كۈنى «ئۇچ سوتا» ھارىقى[94] ئىچسىمۇ كار قىلماي، «ئەجەللى (؟) يېتىپ» كېلىدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم. بىزنىڭ قەدىمكى ئادەملىرىمىزدە: «ئاياللار بىلەن جىماھ قىلغان» ئادەم ئەۋلىيا بولالايدۇ، بۇنىڭغا نۇرغۇن خوتۇنلۇق بولغان زىناخور پىڭ زۇ[95] نىڭ بىرقانچە يۈز ياشقا كىرگەنلىكى مىسال بولالايدۇ، دەيدىغان غەلىتە تەسەۋۋۇر بولغانكەن. بۇ ئۇسۇل كىمىياگەرلىك بىلەن بىللە دەۋر سۈرگەن، بۇنىڭغا دائىر كىتابلارنىڭ ئىسىملىرى كونا كاتولوگلاردىمۇ تېپىلىدۇ. بىراق، ئەملىيەتتە ئۇنداق ياشاش مۇمكىن بولمىسا كېرەك، ھازىر ئۇنىڭغا ئىشىنىدىغان ئادەم يوقتەك تۇرىدۇ، بۇ خوتۇنپەرەس باتۇرلار ئۇچۇن تولىمۇ بەختسىزلىك - دە.

شۇنداق بولسىمۇ، يەنە: بۇرنۇمدىن ئاق نۇر چىقارسام، بۇ نۇر يىراق - يېقىندىكى رەقىب ياكى دۈشمەنلىرىمنى ئۆلتۈرۈۋەتسە ئىكەن؛ ئاندىن كېيىن شۇ نۇر يەنە قايتىپ كەلسە، شۇنىڭ بىلەن

ئۇلارنى كىم ئۆلتۈرگەنلىكىنى ھېچكىم بىلمەيسە. دېمەك، ئادەمنى ئۆلتۈرگەن بولسامۇ، ئۇنىڭدىن چاتاق چىقمىسا مۇرادىمغا يەتكەن بولاتتىم، دەيدىغان غەلىتە تەسەۋۋۇرمۇ بار. ئالدىنقى يىلى بەزىلەر شۇنداق ماھارەتنى تېپىش ئۈچۈن ۋۇداكشەن تېغىغا[96] چىقماقچىمۇ بولغانىكەن، ئەنە شۇ غەلىتە تەسەۋۋۇرنىڭ ئورنىنى بۇلتۇر قىلىچۋازلار قوشۇنى ئاپتۇ. ھازىر قىلىچۋازلار قوشۇنىنىڭ نامىمۇ جىمىقىپ كەتتى. بۇمۇ ۋەتەنپەرۋەر باتۇرلار ئۈچۈن تولىمۇ تەلەيسىزلىك - دە.

شۇنداق بولسىمۇ يېقىندا يەنە بىر خىل قالتىس چوڭ غەلىتە تەسەۋۋۇر كېلىپ چىقتى: بىر تەرەپتىن ۋەتەن قۇتقۇزغىلى، يەنە بىر تەرەپتىن بېيىغلىمۇ بولمىدىكەن، تۇرلۇك لاتاردىيە بىلەتلىرى[97] قىمارغا ئوخشاپ كەتسىمۇ، بېيىشتىن «ئۈمىد»مۇ بار ئىكەن. مانا بۇ ئىككى خىل ئىشنىڭ بىر - بىرىگە چېتىلدۇرۇلغانلىقى راست. دەرۋەقە، دۇنيادا جەزخورلۇق قىلىپ چوتا ئېلىش يولى بىلەن ئۆزىنى تەمىنلەيدىغان موناكو سۇلتانلىقى[98] مۇ بار؛ لېكىن، قائىدە بويىچە ئېيتقاندا، قىمارغا بېرىلىپ كەتكەنده، كىچىك نۇقتىدىن ئالغاندا ئائىلە خاراب بولسا، چوڭ جەھەتتىن ئالغاندا دۆلەت ھالاك بولماي قالماس. ۋەتەن قۇتقۇزۇش مەسلىسىنى ئالساق، ھەر ھالدا ئاز - تولا قۇربان بېرىشكە توغرا كېلىدۇ، بۇنداق قۇربانلىق ھېچبولمىغاندا بېيىش يولىدىن ھەر ھالدا كۆپ يىراق. شۇنداق بولسىمۇ بۇ ئىككى ئەھۋالنىڭ بىرلىكىنى كەشىپ قىلغان جاي — بىزنىڭ ھازىرقى جۇڭگو؛ گەرچە سىناق قىلىۋاتقان بولسىمۇ.

يەنە بىر خىل غەلىتە تەسەۋۋۇرمۇ بار. بۇنداق تەسەۋۋۇرغا بېرىلگەن ئادەم ئەمدى ھېلىقىدەك ئاق نۇرنى كېرەك قىلماي، بىرنەچچە ئېلان چىقىرىش، بىرنەچچە پارچە يوشۇرۇن ئىمزالىق خەت يېزىش، بىرنەچچە پارچە غەيرىي ئىسىملىك ماقالە ئېلان

قىلىش يولى بىلەن رەقىبىمنى كاللىسىدىن جۇدا قىلسام ۋە لېكىن پەرەڭلەرچە ئىمارىتىمگە، كاستۇمىمغا[99] قان چاچرىمىسا، شۇنداق قىلىپ شان - شەۋكەتكىمۇ، پايدا - مەنپەئەتكىمۇ ئېرىشسەم، دەپ ئويلىماقتا. ھازىر بۇنىمۇ سىناق قىلىشماقتا، نەتىجىسىنىڭ قانداق بولۇپ چىقىدىغانلىقى نامەلۇم؛ لېكىن تەييار ئەدەبىيات - سەنئەت تارىخىنى ۋاراقلاپ كۆرىدىغان بولساق، ئۇنداق ئادەمنىڭ بىرەرىمۇ كۆرۈنمەيدۇ؛ دېمەك، بۇمۇ ئۇلارنىڭ بىكار ئاۋارىگەرچىلىكى بولسا كېرەك.

قىمارغا بېرىلىش يولى بىلەن ۋەتەن قۇتقۇزۇش، ئەيش - ئىشرەتكە بېرىلىش يولى بىلەن ئەۋلىيا بولۇش، قول ئۇزاتماستىن تۇرۇپمۇ دۇشمەننى ئۆلتۈرۈش، پىتنە - ئىغۋا پەيدا قىلىش يولى بىلەن يەر - زېمىن سېتىۋېلىش — مېنىڭچە، ئەگەر «قامچا كەتمەيدىغان قۇلۇن»[100] نىڭ داۋامىنى يازمىدىغان ئادەم چىقسا، مانا مۇشۇ تۆت ئىبارىنى كىرگۈزۈپ قويسىمۇ بولىدىغاندەك تۇرىدۇ.

8 - ئاينىڭ 4 - كۈنى

لاپ گەپنى كەم سۆندۈرۈش[101]

ۋېيسۇ

لاپ گەپنى كەم سۆندۈرۈش — ئەمەلىيەتتە ئەدەبىيات جەھەتتىكى كەم سۆندۈرۈش. ئاپتورنىڭ بايانىنى، ھېلىغۇ لاپ ئۇرۇپ يازغان سۆزلىرى ئىكەن، ھەتتا ئۆزىنىڭ بىچارىلىكىنى ۋە يارامسىزلىقىنى[102] «كەم سۆندۈرغىلى بولمايدۇ» دەپ ئېنىق يازغان سۆزلىرىنىمۇ كۆپ چاغلاردا كەم سۆندۈرۈش توغرا كېلىدۇ.

ئۆلىما لى تەيپەي[103] نىڭ لاپ ئۇرۇشقا ماھىر ئىكەنلىكى توغرىسىدا سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق؛ ھەتتا تىرناقلىرىنى ئۇزۇن قويۇۋالغان، قۇرۇق قاقشالدەك ئورۇقلاپ كەتكەن شەيتان شائىر لى چاڭجى[104]مۇ «سېتىۋالدىم زۇلپىقارنى بىر شاتۇردىن، قىلىچۋازلىقنى ئۆگىنەي دەپ مايمۇنجاندىن» دەپ يېزىپ، ئۆزىنى چاغلىماي قىلىچۋازلىقنى ئۆگەنمەكچى بولغان. بۇنى كەم سۆندۈرۈپ نۆل (0) گە تەڭ قىلىش كېرەك، بۇنىڭغا ئۇنىڭ ئۆگىنىشكە بارمىغانلىقى دەلىل بولۇپ تۇرۇپتۇ.

جەنۇبىي سۇڭ زامانىسىدا دۆلەتنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشكەندە، مەردانىلەرنىڭ بىرى بولغان لۇ فاڭۋېن[105] مۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە: «پېقىرغا قېرىلىق يەتتى، لېكىن دۈشمەنگە قارشى ئاتلىنىپ چېگرىغا بېرىش غەيرىتىم بار، سىلەرنىڭ شىنتىڭدا پىغان بىلەن يىغلىشىڭلارنىڭ نېمە كېرىكى بار؟» دەپتىكەن. ئۇنىڭ ئەمەلىيەتتە چېگرىغا بېرىشى مۇمكىن ئەمەس، بۇنىمۇ كەم سۆندۈرۈپ نۆلگە تەڭ قىلىش كېرەك — بىراق مېنىڭ قولۇمدا كىتاب

يوق، نەقىل كەلتۈرگەن شېئىرلىرىمدا خاتالىق بولۇشى مۇمكىن، بۇنىمۇ بۇ يەردە ئاۋۋال كەم سۆندۈرۈپ قويای.

ئەمەلىيەتتە، مۇشۇنداق لاپ ئۇرىدىغان ئادەت ئەدەبىلەرگىلا خاس ئەمەس، ئادەتتىكى ئادەملەردىمۇ ياكى مىشچانلاردىمۇ ناھايىتى ئەۋج ئالغان. بازاردا A بىلەن B ئۇرۇشۇپ قالسا، يېڭىلىپ قالغىنى كۆپىنچە: «خەپ، ئالدىرىما!» دەيدۇ. بۇ ئۇنىڭ خۇددى ۋۇ زېشۇي[106] گە ئوخشاش، ئىنتىقام ئېلىشقا قەسەم ئىچكىنى. لېكىن، ئىنتىقام ئېلىشقا كىرىشىدىغانلىرى كۆپ ئەمەس، ئەگەر ئۇنداق ئادەم زىيالىي بولسا، باشقا بىر سۆيىقەست ئىشلىتىشى مۇمكىن؛ نادان ئادەملەر بولسا كۈرەشنى شۇنىڭ بىلەنلا تۈگىتىدۇ، ئۇلار ھېلىقىدەك قەسەمنى ئانچىكى بىر ئىچىپ قويىدۇ، ئاڭلىغانلارمۇ ئەجەبلىنىپ كەتمەيدۇ، ئۇنداق ئەھۋاللار ئۇزۇندىن بۇيان جەدەلنى تۈگىتىشنىڭ بىر خىل مۇراسىمى بولۇپ قالغان.

كونا ھېكايىچىلەرمۇ شۇنداق ۋەزىيەتنىڭ تېگىنى ئوبدان بىلگەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار بىرەر بۇزۇق ئايالنىڭ باشقىلار بىلەن جەدەللىشىپ قالغانلىقىنى تەسۋىرلەپ يازغىنىدا، ئادەت بويىچە باشقىلارنىڭ شۇ ئايالنىڭ باشقا بىرەر ئەركەك بىلەن ئوينىغانلىقىغا ھۇجۇم قىلغانلىقىنى تەسۋىرلىگەندىن كېيىن، ئۇ ئايالنىڭ: «مەن بولسام بارمىقى ئۈستىدە ئادەم تۇرغۇزالايدىغان، بىلىكىدە ئات چاپتۇرالايدىغان ئادەممەن ...»[107] دېگەندەك سۆزلىرىنىمۇ يازغان. بۇ گەپلەردىن كېيىن ئەھۋال قانداق بولىدۇ؟ بۇ ھەقتە ئۇ ئايال باشقىلار قانداق كەم سۆندۈرسا سۆندۈرۈۋەرسۇن، مەيلى، دەيدۇ. ئۇ باشقىلارنىڭ شۇنچە ئىشىنىپ كەتكۈدەك قاپاق باش ئەمەسلىكىنى بىلسىمۇ، شۇنداق دەۋېرىدۇ. بۇ ئەھۋال خۇددى يالغان دورا ساتىدىغان ئادەملەرنىڭ دورىنى ئورغان قەغەزگە «كىشىلەرنىڭ كۆزىنى بويىغان بولسام، چاقماق چۈشۈپ ئۆلەي، ئوتتا كۆيۈپ ئۆلەي» دېگەن سۆزلەرنى بېسىپ قويغىنىغا ئوخشاش بىر

خىل رەسىم - يوسۇن بولۇپ قالغان.

لېكىن، پەلەكنىڭ چاقى ئۆرگىلىپ تۇرغاچقا، ئۆز سۆزىنى دەرھال ئۆزى كەم سۇندۇرىدىغانلارمۇ يوق ئەمەس. مەسىلەن، ئېلانلاردا بەزىدە شۇنداق ئەھۋالنى كۆرىمىز: «مەن ھېچقاچان ۋە ھېچقانداق جايدا ئىسىم - فامىلەمنى ئۆزگەرتكەن ئادەم ئەمەس»[108] دېگەن ئادەملەرنى كۆرۈپ، خۇددى «يەتتە پالۋان، بەش مەردان»[109] دېكى ئادەملەرنى كۆرگەن چاغدىكىدەك بىردىنلا ھۆرمىتىمىز قوزغىلاي دەپ تۇرسا، يەنە شۇ ئادەملەر «بەزىدە باشقا تەخەللۇس ئىشلەتكەن بولساممۇ، لېكىن ئېلان قىلغان ماقالىلىرىمنىڭ ھەممىسىگە ئۆزۈم جاۋابكار» دەپ، خۇددى تۇشىنسۇن[110] غا ئوخشاش بىر ئىرغىپلا كۆزدىن غايىب بولۇپ كېتىدۇ. «باشقا تەخەللۇس ئىشلىتىش» كە نەدىمۇ ھېرىس بولاي؟ ئىلاجسىز لىقتىن قىلدىم، دەيدۇ.

شائېخەي ئەسلىي جۇڭگونىڭ بىر قىسمى، شۇڭا كۆڭزى پەتۋالىرىنىڭ تەسىرى يوق ئەمەس، ئەلۋەتتە. ھەتتا سودىگەرلەرنىڭ پوكەيلىرى ئىچىدىكى «بىر باھادا ساتىمىز» دېگەن ئالتۇن ھەللىك ۋىۋىسكىلىرى دائىم دۇكان ئالدىدىكى «ئەرزانلىتىپ ساتىمىز» دېگەن تۇغى بىلەن بىر - بىرىگە جۇلا بېرىپ تۇرىدۇ؛ لېكىن شۇ سودىگەرلەرنىڭ شۇنداق قىلىشىدا سەۋەب يوق ئەمەس؛ ئۇلار ياكى مىللىي مالنى تەشەببۇس قىلماقچى، ياكى دۇكان ئاچقانلىقىنىڭ خاتىرىسىنى قىلماقچى.

دېمەك، ئۆزلىرىنىڭ كەم سۇندۇرۇشى كۆپايە قىلمايدۇ، «كونا شائېخەيلىك» لەر يەنە تۆپىلەپ كەم سۇندۇرۇشى كېرەك.

8 - ئاينىڭ 4 - كۈنى

تەپمەك[111]

فېڭ جىيۇ

بۇنىڭدىن ئىككى ئاي ئىلگىرى «ئىتتەرمەك» توغرىسىدا يازغانىدىم، ئەمدى «تەپمەك» توغرىسىدا سۆزلەيدىغان بولدۇم.

«شېنباۋ» گېزىتىدە مۇشۇ ئاينىڭ 9 - كۈنى يېزىلىشىچە، 6 - كۈنى كەچقۇرۇندا سىرچى لىيۇ مىڭشەن، ياڭ ئاكۈن، گۇخۇڭشىڭ فرانسىيە كونسېسسىيىسىدىكى خۇاڭپۇتەننىڭ تەيگۇ لىمانىدا ھاۋا يېپ تۇرغانىكەن، شۇ چاغدا يەنە بىرنەچچە ئادەم سول قولدىكى يېقىنراق بىر يەردە قىمار ئوينىشىپتۇ. چارلامچى ساقچىلار ئۇلارنى قوغلاپتۇ، لېكىن لىيۇ مىڭشەن، گۇ خۇڭشىڭ رۇس ساقچى[112] تەرىپىدىن سۇغا چۈشۈرۈلۈۋېتىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن لىيۇ مىڭشەن غەرق بولۇپ ئۆلۈپتۇ. رۇس ساقچىنىڭ: «ئۆزى پۈتلىشىپ كېتىپ سۇغا چۈشۈپ كەتتى»[113] دەيدىغانلىقى تەبىئىي. لېكىن، گۇ خۇڭشىڭ: «مەن لىيۇ مىڭشەن ۋە ياڭ ئاكۈن ئۇچەيلەن تەيگۇ لىمانىغا ھاۋا يېگىلى باردۇق، لىيۇ مىڭشەن تۆمۈر ئورۇندۇق ئالدىدىكى يەردە ئولتۇردى... مەن ئۇنىڭ يېنىدا ئۆرە تۇراتتىم... رۇس ساقچى ئاۋۇال لىيۇ مىڭشەننى بىرنى تەپتى، لىيۇ مىڭشەن ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆزىنى قاچۇرماقچى بولۇۋىدى، يەنە بىرنى تەپتى، شۇنىڭ بىلەن سۇغا چۈشۈپ كەتتى، مەن ئۇنى تارتىۋالاي دەپ ھەرىكەت قىلغان بولساممۇ ئۇلگۈرەلمىدىم، شۇنىڭ بىلەن ئارقامغا بۇرۇلۇپ، رۇس ساقچىنى تۇتۇۋالدىم، ئۇ مېنى قولى بىلەن بىر ئىتتەرگەنىدى، مەنمۇ سۇغا چۈشۈپ كەتتىم، باشقىلار

تارتىۋالدى» دېگەن. سوراقچى[114]: «ئۇنى نېمىشقا تەپتى؟» دەپ سورىسا، «بىلمىدىم» دەپ جاۋاب بەرگەن.

«ئىتتىرىش» ئۇچۇن قولنى كۆتۈرۈشكە توغرا كەلگەچكە، پېقىرلارغا ئۇنچە ئاۋارە بولۇشنى راۋا كۆرمەي، «تەپمەك» نى كەلـ تۈرۈپ چىقارغان بولسا كېرەك. شاڭخەيدە ھەقىقەت «تېپىش» مۇتەخەسسىسلىرى — ھىندى ساقچى، ئامانلىق ساقچى — بار، ھازىر بۇلارغا ئاق رۇس ساقچىمۇ قوشۇلغان، ئۇلار چارپادىشاھ دەۋرىدە يەھۇدىيلارغا ئىشلەتكەن ۋاستىلىرىنى بىزنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ ئىشلەتمەكتە. بىزمۇ ھەقىقەتەن «خورلۇقنى كۆتۈرۈش» كە ماھىر بولۇپ كەتكەن خەلق ئىكەنمىز، «سۇغا چۈشۈپ» كەتـ مەيدىغانلا بولساق، كۆپىنچە «چەت ئەللىكنىڭ سۇرلىگەن پاچىقـ نى يېدىم» دېگەن كۇلكىلىك گەپ بىلەن قىزىقچىلىق قىلىپ ئۆتكۈزۈۋېتىمىز.

مياۋ خەلقى زور مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ قالغاندا، تاغقا قاچقانـ كەن، ئۇلارنى بىزنىڭ پادىشاھلىرىمىزدىن بولغان شۇەنيۇەن[115] قوغلاپتىكەن. جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىدىكىلەر مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن دېڭىز بويىغا قاراپ قاچقانكەن، ئاڭلىشىمىزچە، ئۇلارنمۇ بىزنىڭ پادىشاھلىرىمىزدىن بولغان چىڭگىزخان[116] قوغلىغانـ كەن. ئۇلار قوغلىنىپ دېڭىز بويىغا بارغاندا، لېيۇ شۇفۇ[117] بالا پادىشاھنى ھاپاش قىلغىنىچە دېڭىزغا سەكرىگەنكەن. بىز جۇڭگوـ لۇقلار ئەزەلدىن تارتىپ «ئۆزىمىز پۈتلىشىپ سۇغا چۈشۈپ كېتىدۇ» غانلاردىن ئىكەنمىز.

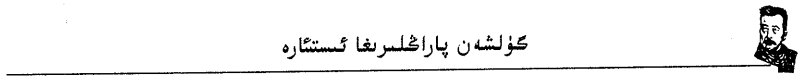
بەزى مەردلەر، دۇنيادا پەقەت سۇ بىلەن ھاۋالا كەمبەغەللەرگە ئاتا قىلىنغان، دەيدۇ. بۇ گەپ ئەمەلىيەتتە توغرا ئەمەس. كەمبەـ غەللەر ئەمەلىيەتتە نەدىمۇ سۇ بىلەن ھاۋادىن ھەممە ئادەمگە ئوخـ شاش بەھرىمەن بولالىسۇن؟! لىماندا ھاۋا يەۋاتقان چاغدىمۇ ناھەق «تېپىك» يېيىشى، سۇغا چۈشۈپ كېتىپ جېنىدىن ئايرىلىشى

مۇمكىن؛ دوستىنى تارتىۋالىمەن دېسە ياكى قاتىلنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇۋالسا، ئۇ چاغدىمۇ قول بىلەن ئىتتىرىلىپ، سۇغا چۈشۈرۈلۈـ شى مۇمكىن. ئەگەر كۆپچىلىك ياردەملەشسە، «جاھانگىرلىككە قارشى» گۇماندار بولۇپ قالىدۇ. «جاھانگىرلىككە قارشى تۇـ رۇش» ئەسلىدە جۇڭگودا مەنئى قىلىنمىغانىدى، لېكىن «ئەكسـ يەتچىلەرنىڭ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ پاراكەندىچىلىك سېلىشى» نىڭ ئالدىنى ئېلىش كويىدا بولۇشقانكەن، نەتىجىدە «تېپىلىش» ۋە «ئىتتىرىلىش»، يەنى ئاخىر سۇغا چۈشۈرۈلۈش ئاقىۋىتىگە قالماي مۇمكىن ئەمەس.

دەۋر ئالغا باسماقتا، پاراخوت، ئايروپىلان ھەممىلا يەردە بارلىققا كەلمەكتە، ئەگەر جەنۇبىي سۇڭ دەۋرىنىڭ ئاخىرقى پادـ شاھى ھازىرقى كۇندە ھايات بولغان بولسا، ھەرگىز دېڭىزغا چۈـ شۈپ كەتمىگەن، چەت ئەللەرگە قېچىپ كەتكەن، ئۇنىڭ ئورنىغا كىچىك پۇقرالىرى «سۇغا چۈشۈرۈلگەن» بولاتتى.

بۇنىڭ سەۋەبلىرى ناھايىتى ئاددىي بولسىمۇ، لېكىن مۇرەككـ ـەپ. شۇنداق ئۇچۇن، سىرچى گـۇ خۇڭشىڭ: «بىلمىدىم» دېگەن.

8 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۇنى

«جۇڭگو ئەدەبىيات مۇنبىرىدىكى پىغان»[118]

لۇيسۇن

نازاكەتلىك تالىپلار ئىچىدىمۇ ناھايىتى ئاسانلا كۆز يېشى قىلىدىغان ئادەملەر بار، ئۇلار جۇڭگونىڭ ئەدەبىيات مۇنبىرى يە-قىنىدىن بۇيان خۇددى مىلىتارىستلارنىڭ ئۆز ئالدىغا زېمىن تۇتۇ-ۋالغىنىغا ئوخشاش مالىمانلىشىپ كەتتى دەپ، ئۆزىنى توختىتىۋا-لالماي، بولۇپمۇ بوھتان - تۆھمەتلەردىن زارلىنىپ، «داد - پەريات» چەكمەكتە.

ئەمەلىيەتتە ئەسەر يېزىپ ئۇنى «مەشھۇر غارلارغا كۆمۈپ قويۇپ ساقلايدۇ» غان دەۋر كېتىپ قالدى. ھازىر «مۇنبەر» بار، بۇ «مۇنبەر» كۆرەشتىن ھەتتا تىل - ھاقارەت ۋە تۆھمەت - بوھتاندىن خالىي ئەمەس. مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدىكى ئەھۋالنى مىسالغا ئالاي دېسەم، ئۇ تولىمۇ كونا، ئۇنى تىلغا ئېلىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق؛ چىڭ خانىدانلىقى دەۋرىدىمۇ جاڭ شىزەي بىلەن يۈەن زىسەي[119]، لى چۈنكي بىلەن جاۋ ۋېيشۇ[120] خۇددى ئوت بىلەن سۇدەك چىقىشالماپتىكەن؛ ئۇلاردىن كېيىنرەك بولغان ئەھۋاللارنى ئالساق، «خەلق گېزىتى» بىلەن «يېڭى خەلق مەجمۇئەسى» ئوتتۇرىسىدا كۆرەش بولغان[121]، «يېڭى ياش» چە-لار بىلەن پالانچى - پوكۇنچىلار ئوتتۇرىسىدىمۇ ناھايىتى كەسكىن كۆرەش بولغان[122]. بۇ كۆرەشلەر ئۆز ۋاقتىدا بىگۈناھ ئادەملەرنى ھەسرەتلەندۈرمەي قالمىغان دەمسىز؟! لېكىن غالىب بىلەن مەغ-

لۇپنىڭ ئېنىقلانغانلىقى، زامانىنىڭ ئاستىلاپ ئۆتۈشى بىلەن، جەڭ-دە پەيدا بولغان قان داغلىرى يامغۇردا پاك - پاكىز يۇيۇلۇپ تۈگىگەندىن كېيىن، كېيىنكى ئەۋلادلار ئىلگىرىكى چاغلاردا ئەدە-بىيات مۇنبىرى تىنچ بولسا كېرەك، دەپ ئويلايدۇ. چەت ئەللەردىمۇ ئەھۋال شۇنداق، بىز ھازىر ئومۇمەن ژېكتور ھىيوگو بىلەن گېرخارت خائۇپتىمانىنلا[123] مەشھۇر ئەدىب دەپ بىلسەك كېرەك، لېكىن ئۆز ۋاقتىدا ئۇلارنىڭ سەھنە ئەسەرلىرى سەھنە-لەشتۈرۈلگەندە، كۆلۈبتىلا ئادەم تۈتۈش، ئادەم ئۇرۇش ۋەقەسى يۈز بەرگەنمىكەن؛ تەپسىلىيرەك يېزىلغان ئەدەبىيات تارىخلىرىدا شۇ چاغدىكى ئۇرۇش - جېدەللەرنىڭ تەپسىلاتىمۇ بار.

دېمەك، مەيلى جۇڭگودا، چەت ئەللەردە بولسۇن، مەيلى قە-دىمكى زامانىدا ۋە ھازىر بولسۇن، ئەدەبىيات مۇنبىرىدە نازاكەتلىك تالىپلارنى «غەمكىن» قىلىدىغان بەزى مالىمانلىق يوق ئەمەس. لېكىن، بىرمۇنچە ئاتالمىش ئەدىبلەر ۋە ماقالىلەر ئاخىر يوقىلىپ كېتىدۇ؛ ياشاپ تۇرۇشقا مۇناسىپ بولغانلىرى بولسا ئەدەبىيات مۇنبىرىنىڭمۇ ھەر ھالدا پاكىز جاي ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ ھايات ياشاۋېرىدۇ. لېكىن، مالىمانچىلىقنى بەزى پىغانچىلار كۆپەيتىپ قويىدۇ. ئۇلار تەكشۈرۈپ، تەھلىل قىلىپ كۆرمەستىن، «ئۇنىڭ-دىمۇ ئەيىب بار، بۇنىڭدىمۇ ئەيىب بار» دېگەن پەتۋانى تېپىپ، يازغۇچىلارنىڭ ھەممىسىنى «بىر جاڭگالنىڭ بۆرىسى» گە چىقىرە-ۋېتىدۇ. بۇنداق بولغاندا مالىمانچىلىق مەڭگۈ تۈگىمەيدۇ. لې-كىن، پەلەك ھەمىشە شۇنداق بولىۋەرمەيدۇ، ئاينىڭ ئون بەشى قاراڭغۇ بولسا، ئون بەشى ئايدىڭ بولىدۇ. ئويلاپ كۆرەيلى، لىن چىڭنەنىڭ ئەدەبىيات ئىنقىلابىغا ھۆجۇم قىلغان ھېكايىسى-نىڭ[124] ئوتتۇرىغا چىققىنىغا ھېچقانچە ۋاقىت بولمىدى، قېنى ھازىر نەگە كەتتى؟

پەقەت يېقىندىن بۇيان تۆھمەتخورلۇق ناھايىتى ئاجايىپ نەي-

رەڭلەر بىلەن ئەۋج ئالماقتا، لېكىن شۇنداق بولسىمۇ قەدىمكى زامانلاردىكىدىنمۇ يامان ئەمەس، بۇنىڭغا چىڭ خانىدانلىقىنىڭ دەسلەپكى چاغلىرىدا كەڭ ئەۋج ئالغان يېزىق زىنىدانى توغرىسىدا هازىرمۇ توگەپ كەتمىگەن گەپ - سۆزلەر دەللىل بولۇپ تۇرۇپتۇ. بۇنداق نەيرەڭلەرنى ئىشلىتىۋاتقانلارنىڭ هەممىسىنىلا ئەمەلىيەتتە ئەدەب دېگىلى بولمايدۇ، ئۇلارنىڭ ئوندىن توققۇزى ئېتى ئۇلۇغ، سۈپرىسى قۇرۇق، سەللىسى يوغان ئىمانى يوق ئوغرىلار؛ ئۇلارنىڭ ئىچىدە گاھىدا قەلەم ئىشى بىلەن شۇغۇللانغان ئادەملەر قالسىمۇ، لېكىن بۇلار ئەينى ۋاقىتتا ئۆزىنىڭ ئەسلىي ئەپت - بەشىرىسىنى ئاشكارىلاپ، ئۆزلىرىنىڭ زاۋال تاپقانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئەدەبىيات مۇنبىرى هەرگىزمۇ بۇنداق ئادەملەرنىڭ سەۋەبى بىلەن مالىمانلىشىپ كەتمەيدۇ، ئەكسىچە تېخىمۇ سۈپسۈزۈك، تېخىمۇ روشەن بولىدۇ.

تارىخنىڭ چاقى هەرگىز ئارقىسىغا يانمايدۇ، ئەدەبىيات مۇنبىرى توغرىسىدا پىغان بىلەن ئاھ ئۇرماسلىق كېرەك. پىغان ئۆزىنى چىكارىگەر قىلىۋېلىپ، ئەدەبىيات مۇنبىرىگە هەق - ناهەقلىنى ئايرىماستىن تۇرۇپلا جان كۆيدۈرگەنلىكتىن ياكى زاۋال تاپقان لاگېردا ئولتۇرغانلىقتىن كېلىدۇ.

كۈز كېچىسىدىكى سەيلىدىن خاتىرە[125]

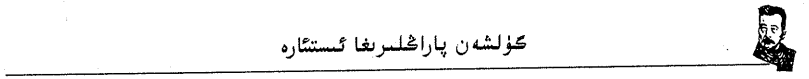
يۇگۇاڭ

كۈز يېتىپ كەلدى، ئىسسىقنىڭ تاۋىمۇ ياز كۈنلىرىدىكىدىن ئازايمىدى، كۈننىڭ ئورنىنى ئېلېكتر چىراغلىرى ئالغان بىر ۋاقىتتا، كوچىدا سەيلە قىلىپ يۈردۈم.

خەۋپ؟ خەۋپ ئادەمنى ئاسقىتۇرىدۇ، ئادەم ئاسىقاندا ئۆزىنىڭ هاياتىي كۈچىنى هېس قىلالايدۇ، خەۋپ ئىچىدە سەيلە قىلىش ناهايىتى ياخشى ئىش.

كونىسىسىيىلەردە ئارامبەخش يەرلەرمۇ بار، ئۇ بولسىمۇ ياتاق رايونى. لېكىن، ئوتتۇرا مەرتىۋىلىك جۈڭگولۇقلارنىڭ ئۇۋىلىرىدا كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغىنى دىمىق، يېمەكلىكلەرنى ساتىدىغان غالتەك، غىجەك، ماجياڭ، پاتېفون، ئەخلەت ساندۇقى، يالاڭ تۆش ۋە يالاڭ ئاياغ. سەيلىگە لايىق كېلىدىغىنى — يۇقىرى مەرتىۋىلىك جۈڭگولۇقلارنىڭ ياكى مەرتىۋىسىز پەرەڭلەرنىڭ ئۆيى - جايلىرىنىڭ سىرتى، كەڭ ئاسفالت كوچا، يېشىل دەرەخ، ناۋات رەڭ دېرىزە پەردىلىرى، سالقىن شامال، ئاينىڭ ئايدىڭى، كۈچۈكلەرنىڭ قاۋاشلىرى.

مەن يېزىدا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، كۈچۈكلەرنىڭ قاۋاشلىرىنى ياقتۇرمەن؛ تۈن كېچىدە ئىتلارنىڭ قاۋىغىنىنى يىراقتىن ئاڭلىسىڭىز، كۆڭلىڭىز يېشىلىپ قالىدۇ، قەدىمكىلەرنىڭ «ئىتنىڭ ئاۋازى يىلپىزنىڭ ئاۋازىغا ئوخشايدۇ»[126] دېگىنى ئەنە شۇ گەپ. ئەگەر يات يېزىغا بېرىپ قالسىڭىز، بىرەر قاۋان ئىت قاۋىغىنچە

ئوقتەك ئېتىلىپ كەلسە، سىزنى گويا جەڭگە كىرىپ قالغاندەك ئاسقىتۇرىدۇ، بۇمۇ ناھايىتى پەيزىلىك بىر ئەھۋال.

لېكىن، ئەپسۇسكى، بۇ يەردە پىستەكلەرنىڭلا ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدىكەن، ئۇ دالدىغا كىرىۋېلىپ، كاك! كاك! قىلىپ قاۋايدىكەن.

بۇنداق ئاۋازلار مېنىڭ قۇلىقىمغا ياقمايدۇ.

مەن سەيلە قىلىپ كېتىۋېتىپ سوغۇق كۈلدۈم. چۈنكى، شۇنى چۈشەندىمكى، پىستەكلەرنىڭ ئاغزىنى يۇمۇشنىڭ چارىسى — ئۇلارنىڭ خوجايىنلىرىنىڭ چاپارمەنلىرىگە بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلىپ قويۇش ياكى شۇ پىستەكلەرگە بىرەر پارچە سۆڭەك تاشلاپ بېرىش. بۇ ئىككى ئىش مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدۇ، لېكىن ئۇنداق قىلمايمەن.

ئۇلار دائىم كاڭشىيدۇ.

ئۇنداق ئاۋازلار مېنىڭ قۇلىقىمغا ياقمايدۇ.

مەن سەيلە قىلىپ كېتىۋېتىپ، زەردىلىك كۈلدۈم. چۈنكى قولۇمدا تاش بار ئىدى، زەردىلىك كۈلكەمنى توختىتىپ، تاشنى بىر ئېتىۋەتتىم، دەل ئۇنىڭ قاڭشىرىغا تەگدى.

غىڭ قىلغان بىر ئاۋاز چىقتى - دە، ئۇ كۆزۈمدىن غايىب بولدى. كەم ئۇچرايدىغان تىمتاسلىقتا سەيلە قىلىپ كېتىۋەردىم.

كۆز يېتىپ كەلدى، سەيلە قىلىپ كېتىۋاتىمەن. كاڭشىغان ئاۋازلار تېخىچە چىقىپ تۇرماقتا، بىراق ئىلگىرىكىدىنمۇ بەكرەك دالدا يەرلەردىن چىقماقتا، ئاۋازمۇ ئىلگىرىكىگە ئوخشاشمايدۇ، ئارىلىقىمۇ كۆپ يىراق، تۇمشۇقىنىمۇ كۆرگىلى بولمايدۇ.

سوغۇق كۈلكەمۇ، زەردىلىك كۈلكەمۇ توختىدى، سەيلە قىلىپ كېتىۋاتىمەن، ھېلىقىدەك ئاۋازلار قۇلىقىمغا ئاڭلانماقتا.

«بۇردىچىلىق» (127)

ۋېيسۇ

«بۇردىچىلىق» — بۇ سۆز مالايلارنىڭ پۈتۈن قىلىقلىرىنىڭ ئىزاھى.

بۇ «چاي پۇلى ئېلىش» ياكى «شېرىنكانە ئېلىش» ئەمەس، چۈنكى بۇ بىر سىر؛ لېكىن ئوغرىلاپ ئېلىشمۇ ئەمەس، چۈنكى پرىنسىپ جەھەتتە ئالىدىغىنى تولىمۇ ئاز. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇنى «زاكىتىنى ئايرىۋېلىش» دېگىلىمۇ بولمايدۇ؛ ھېچبولمىغاندا «كۆز بوياش» دېگىلى بولار. بىراق، بۇ ھالال «كۆز بوياش»؛ چۈنكى بۇ يول بىلەن ئالىدىغىنى دوكارلارنىڭ، بايلارنىڭ، دۆلەتمەنلەرنىڭ، پەرەڭ سودىگەرلەرنىڭ نەرسىلىرى؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئالىدىغىنىمۇ پاتمان - پاتمان تۇرغان نۇرغۇن بىر نەرسىنىڭ ئازغىنە بىر «بۇردىسى»؛ بۇنىڭ باشقىلارغا ھېچقانچە زىيىنى يوق، لېكىن ئالغۇچىغا پايدىسى بار، بۇنىڭ بايلارغا زىيان ئۇرۇپ، گادايلارغا شەپقەت قىلىش دېگەن ھەققانىيەتكىمۇ زىيىنى يوق. بىر ئىلاج قىلىپ خوتۇن - قىزلارغا چاقچاق قىلىش ياكى ئېپىنى كەلتۈرۈپ چىمدۇۋېلىشمۇ «بۇردىچىلىق» بولىدۇ، بۇ سۆز پۇل - مال ئۈستىدە ئېيتىلغىنىدەك دەل جايىدا بولمىسىمۇ، لېكىن بۇردىچىغا يولۇققۇپ قالغانلارغا چوڭ زىيان يەتمەيدىغانلىقى نۇقتىسىدىن ئالغاندا يەنە ئوخشاش گەپ.

«بۇردىچىلىق» تراموۋايلاردىكى بېلەت ساتقۇچىلاردا ناھايىتى روشەن ئىپادىلىنىدۇ. ئۇلار ئۆز ئىشىغا كامىل بولۇپ قالغاندىن

كېيىن، بىر تەرەپتىن، بۇردا چىقىرىۋالغىلى بولىدىغان يولۇچىلارغا سەپسېلىپ، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇشتۇمتۇت پەيدا بولۇپ قالىدىغان بېلەت تەكشۈرگۈچىلەرگە سەپسېلىپ، كۆزلىرىنى خۇددى چاشقان بىلەن بۇركۇتنىڭ ئوتتۇرىسىدىن چىققان بىر مەخلۇققا ئوخشاش پىشۇرىدۇ. پۇلنى تاپشۇرغاندىن كېيىن بېلەت بەرمىسە، يولۇچىنىڭ بېلەت تەلەپ قىلىش ھەققى بار، لېكىن بېلەتنى تەلەپ قىلىشى تەس، ئۇنداق تەلەپ قىلىدىغانلارمۇ ئاز، چۈنكى بېلەت سانتۇچىلار پەرەڭ سودىگەرلەردىن بۇردا چىقىرىۋالىدۇ[128]. ھەمىسى ئوخشاش بىر جۈڭگولۇق بولغاندىكىن، ياردەملىشىش مەجبۇرىيىتى بار - دە؛ بېلەتنى ئالسا، پەرەڭ سودىگەرلەرگە ياردەم بېرىپ قويغان بولىدۇ - دە. ئەگەر بېلەتنى ئالسا، بېلەت سانتۇچىلار ئالىيىپ قالماستىن، ھەتتا شۇ تراموۋايغا چۈشكەن باشقا يولۇچىلارمۇ، زامانغا بېقىپ ئىش قىلمايدىغان بىرنېمىكەن، دەپ ھومايماي قالمايدۇ.

لېكىن، پەلەكنىڭ چاقى چۆرگىلەپ تۇرىدۇ، بىر زامان يەنە بىر زامانغا ئوخشاشمايدۇ، ئەگەر ئۇچىنچى دەرىجىلىك تراموۋايغا چۈشكەن يولۇچىدىن بىرەرىنىڭ يانچۇقىدا گاھىدا بىرەر تىيىن پۇل بولماي قالسا، ئۇنىڭ كۆزلىگەن يەرگە يېتىپ بېرىشتىن ئىلگىرى تراموۋايدىن چۈشۈشى كېرەك؛ ئەنە شۇ چاغدا بېلەت سانتۇچى پەرەڭ سودىگەرلەرنىڭ سادىق مالىيى بولۇۋېلىپ، يولۇچىغا ھەرگىزمۇ يول قويمايدۇ.

شائېخەيدە كونسېسسىيىلەردە ئىشلەيدىغان ساقچىلار، دەرۋازەۋەنلەر، پەرەڭ مالايلىرى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئادەملەر بىلەن پاراڭلىشىپ كۆرسىڭىز، ئۇلارنىڭ تولىسى پەرەڭ ئالۋاستىلارنى ياماق كۆرىدۇ، ھەممىسى ۋەتەنپەرۋەر. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇلار خۇددى پەرەڭ ئالۋاستىلارغا ئوخشاشلا، جۈڭگو ئادەملىرىنى كۆزگە ئىلمايدۇ؛ توقماقلىرىنى، مۇشتۇملىرىنى، مەنستىمەس كۆز-

لىرىنى مەخسۇسلا جۈڭگو ئادەملىرىگە تەڭلەيدۇ، تىكىدۇ.

«بۇردىچىلىق» بىلەن كۈن كەچۈرگۈچىلەرنىڭ ئامىتى كەپتۇ. بۇ ۋاستە تېخىمۇ قانات يايىدىغاندەك، بۇ قىلىق ئېسىل پەزىلەتكە ئايلىنىپ قالىدىغاندەك، بۇ ھەرىكەت ھەققانىي دەپ قارىلىدىغاندەك تۇرىدۇ. بۇ، خەلقنىڭ ماھارىتى ۋە جاھانگىرلاردىن ئېلىنىدىغان ئىنتىقام بولۇپ قالغۇسى. گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتقاندا، ئەمەلىيەتتە «يۇقىرى مەرتىۋىلىك جۈڭگولۇق» دەپ ئاتىلىدىغانلار نەدىمۇ بۇ قېلىپتىن چىقىپ كېتەلىسۇن؟!

لېكىن، خۇددى «بىكارچى» بۇرادەرلەرگە ئوخشاشلا، بېلەت سانتۇچىلارنىڭمۇ ئۆزىگە يارىشا پەزىلىتى بار. بېلەت تەكشۈرگۈچىلەر ئۇلارنىڭ پۇلىنى ئېلىپ بېلەت بەرمىگەنلىكىنى تەكشۈرۈپ تېپىۋالسا، گەپ - سۆز قىلماستىن جازاغا تەن بېرىدۇ، ھەرگىز پۇلنى ئالمىدىم، دېمەيدۇ، يولۇچىلارنى بەتنامغا قالدۇرمايدۇ.

8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى

باللارنى قانداق تەربىيىلەۋاتىمىز[129]

لۇيسۇن

«كۈك يىجى»[130] توغرىسىدا يېزىلغان ماقالىنى كۆرۈۋېتىپ، جۇڭگونىڭ باللارنى قانداق تەربىيىلەپ كېلىۋاتقانلىقى كۆز ئالدىمغا كەلدى.

تەبىئىيكى، ھازىر ھەر خىل دەرسلىكلەر بار، لېكىن يېزىلاردىكى مەدرىسىلەردە «ئۈچ سۆزلۈك رىسالە»، «پەمىلىيەلەر»[131] دېگەن كىتابلارمۇ بار. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا بەزىلەر «ئەھمىيەت بېرىدۇ خان - پادىشاھ ئەدىبلەرگە، ئۆگىتىدۇ سىزلەرگە تۈزۈپ دەستۇر ماقالە؛ سانىلىدۇ ھەممە ئىش پەس، تۆۋەن، پەقەت كىتاب ئوقۇشلا بىردىنبىر ئەلا» دەيدىغان «زېھرىك باللار داستانى»[132] نى ئوقۇپ، «ئوقۇمۇشلۇق ئادەم» لەرنىڭ شان - شەرىپىنى ماختايتتى؛ بەزىلەر «ئالەم يورۇش بىلەن يەر - جاھانىنىڭ ئاساسى بەرپا قىلىنىشقا باشلىغان»؛ يېنىك ۋە سۈزۈك ماددىلار يۇقىرىغا لەيلەپ چىقىپ ئاسمان بولغان، ئېغىر ۋە «دۇغ ماددىلار تۆۋەنگە تېمىپ يەر بولغان» دەيدىغان «ئىپتىدائى بىلىم جەۋھەرلىرى»[133] دېگەن كىتابنى ئوقۇپ، قەدىمكى ئۇسلۇبتا يېزىشنىڭ سەپسەتىلىرىنى ئۆگىتەتتى. بۇلاردىن ئىلگىرىكى ئەھۋالنى بىلمەيمەن؛ لېكىن ئاڭلىشىمچە، تاڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى چاغلىرىدا ۋە سۇڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى چاغلىرىدا «زات بوۋاينىڭ ئائىلە نەسىھەتلىرى»[134] نى قوللانغانكەن، بۇ كىتابنىڭ يوقىلىپ كەتكىنىگە ئۇزۇن بولغانكەن، كېيىن دۇنياغا كەلگەن ئالىملار ئۇنى قايتا يېزىپ چىققان بولسا كېرەك.

خۇاڭ غارلىرىدىن تېپىلىپتۇ؛ خەن سۇلالىسى دەۋرىدە «ساۋات كىتابى»[135] دېگەندەك بىر نەرسىلەر ئوقۇتۇلغانكەن.

«دەرسلىك» دېگەنلەرمۇ يېقىنقى 30 يىل ئىچىدە ناھايىتى كۆپ ئۆزگەردى. بىردەم بۇنداق دېسە، بىردەم ئۇنداق دېيىشتى؛ بۇگۈن بۇنداق مەقسەتنى ئوتتۇرىغا قويۇشقان بولسا، ئەتىسى ئۇنداق تەشەببۇسنى ئوتتۇرىغا قويۇشاتتى. «تەربىيە» بەرمىسىغۇ خەيرىيەت، «تەربىيە» بەرسىلا مەكتەپتىلا بىرمۇنچە زىددىيەتلىك ئادەملەرنى يېتىشتۇرۇپ چىقىرىشتى؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە جەمئىيەت كونا بولغاچقا، يەنە بىر تەرەپتىن، ھېلىقى «ئالەم ئەمدىلا يورۇش بىلەن يەر - جاھانىنىڭ ئاساسى بەرپا قىلىنىشقا باشلىغان» دېگەندەك كونا توقاملار ھۆكۈم سۈرمەكتە.

جۇڭگوغا يازغۇچى، «ئەدىب» كېرەك؛ لېكىن ھەقىقىي تەلەقىنچىلارمۇ كېرەك. ئەگەر بىرەر ئادەم بىرەر پارچە تارىخ يېزىپ، جۇڭگونىڭ ئىلگىرىدىن تارتىپ باللارنى تەربىيىلەشتە قوللانغان ئۇسۇللىرىنى، كىتابلىرىنى ئېنىق يېزىپ، قەدىمكى ئادەملىرىمىزنىڭ ۋە ھەتتا بىزنىڭ شۇ ئۇسۇل، شۇ كىتابلارغا قانداق بىرىلىپ كەتكەنلىكىمىزنى چۈشەندۈرگەن بولسا، ئۇنىڭ بۇ ئىشتىن تاپقان ساۋابى يۇ (يۇ، ئېھتىمال، بىر قۇرتتىن ئىبارەت بولغان بولسىمۇ) نىڭ كۆرسەتكەن خىزمەتلىرىدىنمۇ قېلىشمىغان بولاتتى[136].

«ئەركىن پاراڭ»غا ماقالە بېرىپ تۇرىدىغان ئادەملەر ئىچىدە قەدىمنى، ھازىرنى ئوبدان بىلىدىغان ئادەملەر يوق ئەمەس؛ مېنىڭچە، مۇشۇ خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدىغانلار بار. ئۇلارمۇ مۇشۇنداق خىزمەتنى ئىشلەشنى خالامدىكىنىتاڭ؟ ھازىر بۇ مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويۇۋاتقىمەن، بۇ جەھەتتىمۇ بىلىش ئاسان، ئىشلەش تەس بولغاچقا، بۇنى ئوتتۇرىغا قويغانلىقىم قۇرۇق گەپ بولۇپ چىقار، شۇنداق بولسىمۇ سەمىگە سېلىپ قويدۇم.

8 - ئاينىك 14 - كۈنى

تەرجىمىنى ئاقلايمەن[137]

لوۋېن

بۇ يىل تەرجىمىگە قورشاپ ھۇجۇم قىلىش يىلى بولۇپ قالدى.

بەزىلەر: «قاتمال تەرجىمە» بولۇپ قاپتۇ دېسە، بەزىلەر: «قاملاشمىغان تەرجىمە» بولۇپ قاپتۇ دەيدۇ، بەزىلەر: «ھازىر بىرمۇنچە تەرجىمانلار... كىتابنى ئېچىپلا بىرىنچى قۇردىن باشلاپ تەرجىمىگە كىرىشىپ كېتىدىكەن، ئەسلىي ئەسەرنى ئوقۇپ چۈشىنىۋېلىش كېرەك دېگەن يوق گەپ ئىكەن»، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ئوقۇغان ئادەم «نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلمەيدۇ»[138] دەيدۇ.

تەرجىمانلار ئىچىدە بۇنداق ھادىسە دەرۋەقە ئاز ئەمەس، بۇ كېسەلنىڭ يىلتىزى «ئالدىنى قولدىن بەرمەسلىك»تە. جۈملىدىن «ئالدىنى قولدىن بەرمەسلىك» كە ئامراق خەلق تىرامۇزايغا چىقىشتا ياكى ئۇنىڭدىن چۈشۈشتە، پويىز بېلىتى سېتىۋېلىشتا، پوچتىغا زاكاز خەت سېلىشتا بېرىش بىلەنلا بىرىنچى بولۇشنى خالايدۇ. تەرجىمانلارمۇ بۇ مىسالدىن خالىي ئەمەس. لېكىن، كىتابخانىلارنىڭ ۋە كىتابخانىلارنىڭ ئوخشاش بىر ئەسەرنىڭ ئىككى خىل تەرجىمىسىنى قوبۇل قىلغۇدەك ھەپسىلسىمۇ، قۇدرىتىمۇ يوق؛ ئەگەر بىرەر ئەسەرنىڭ تەرجىمىسى چىققان بولسىلا، باشقا تەرجىمە نۇسخىسىنى كىتابخانىلار نەشر قىلغىلى ئۇنمايدۇ، ئۇلار: تەرجىمە قىلىنغان نۇسخىسى ئاللىقاچان چىقىپ بولغان، شۇڭا ئەمدى يەنە بىر خىل تەرجىمە نۇسخىسىنى ئالمىغان

خېرىدار چىقمايدۇ، دەپ ئەندىشە قىلمىدىكەن.

بۇ يەردە بىر مىسال كەلتۈرەي: ھازىرقى ۋاقىتتا دارۋىن[139] نىڭ كونا كلاسسىك ئەسەر بولۇپ قالغان «تۈرلەرنىڭ پەيدا بولۇشى» دېگەن ئەسىرنىڭ ياپونىيىدە ئىككى خىل تەرجىمىسى بار، ئۇنىڭ ئاۋۋال نەشر قىلىنغىنىدا خاتالىق كۆپ، كېيىن نەشر قىلىنغىنى ياخشى. جۇڭگودا دوكتور ما جۇنۇ[140] نىڭلا تەرجىمىسى بار، لېكىن ئۇنىڭ ئاساسلانغىنى ياپونچە ناچار تەرجىمە قىلىنغان نۇسخا؛ ئۇنى باشقىدىن تەرجىمە قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى بار ئىدى. بىراق، نەدىمۇ ئۇنى نەشر قىلىشقا ئۇنايدىغان كىتابخانا بولسۇن؟ تەرجىمانىنىڭ ئۆزى مىليونېر باي بولۇپ، ئۆزى بېسىپ چىقارمىغۇچە ئامال يوق، بىراق ئۇ تەرجىمانىنىڭ ئۆزى مىليونېر باي بولىدىغان بولسا، ئۇ پۇل بىلەنلا ھەپىلىشىدۇ ـ دە، تەرجىمە ـ پەرجىمە دېگەن ئىش بىلەن شۇغۇللانمايدۇ!

يەنە بىر تەرەپتىن، جۇڭگودا تارقىلىشىغا كەلسەك، ھەقىقەتەنمۇ ناھايىتى تېز غايىب بولۇپ كېتىدۇ؛ بىر خىل ئىلىم ياكى ئەدەبىيات ـ سەنئەت جۇڭگوغا تونۇشتۇرۇلىدىكەن، كۆپ بولسا بىر يىل، ئاز بولسا يېرىم يىل ئىچىدە بۇسمۇ قالمايدۇ. تەرجىمانلىق قىلىش بىلەن جان باقىدىغان تەرجىمانلار ئەگەر تۇجۇپىلەپ ـ قېتىرقىنىپ تەرجىمە قىلىدىغان بولسا، ئۇ تەرجىمىسىنىڭ ئايىغىنى چىقىرىپ بولغۇچە، جەمئىيەتتە ئۇنىڭ ھالىنى سورۇشتۇرىدىغان ئادەم بولماي قالىدۇ. جۇڭگودا تولستوينىڭ، تۇرگىنېفنىڭ ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلىپ چىقىرىمىز، دېگەن داۋراڭ كۆتۈرۈلگەنىدى؛ كېيىن سىنكلېر[141] نىڭ ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلىپ چىقىرىمىز، دېگەن داۋراڭمۇ بولغانىدى، لېكىن ئۇلارنىڭ تاللانما ئەسەرلىرىدىن بىرەرىمۇ چىقمىدى. بۇلتۇر گو مورو[142] ئەپەندىنىڭ شۆھرىتى مۇناسىۋىتى بىلەن «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق» نەشر

قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇمۇ كىتابخانلارنىڭ ۋە نەشرىيات ساھەسىدىكىلەرنىڭ زاۋالغا يۈز تۇتقانلىقىنى ئوڭشىيالمىغان بولسا كېرەك. ئەھۋال مۇشۇنداق كېتىۋەرسە، كىتابخانلارنىڭمۇ، تەرجىمانلارنىڭمۇ، نەشرىياتچىلارنىڭمۇ ھەپسىلىسى پىر بولۇشى، دېمەك، بۇنداق ئەھۋالنىڭ ئايىغى چىقماسلىقى تۇرغان گەپ.

تەرجىمىنىڭ يارىماسلىقىدىكى جاۋابكارلىقنىڭ تولىسى ئەلۋەتتە تەرجىمانلاردا، لېكىن كىتابخانلارمۇ ۋە نەشرىياتچىلارمۇ، بولۇپمۇ تەنقىدچىلەرمۇ بىر قىسىم جاۋابكارلىقنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىشى لازىم، تەرجىمىنى شۇم تەقدىردىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن توغرا تەنقىد بولۇشى، ناچارلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىشى، ياخشىلىرىنى تەقدىرلىشى لازىم؛ ئەگەر ياخشىلىرى بولمىسا، بىرقەدەر ياخشىراقلىرى بولسىمۇ مەيلى. بىراق، بۇنىڭغا قانداق مۇمكىن بولسۇن؟! ناچار تەرجىمىلەرنى ئەيىبلىسەك، ھامىيسىز - جۇرئەتسىز تەرجىمان بولسىغۇ كارايىتى چاغلىق؛ ئەگەر باشقا يۆلەنچۇكى بار ئادەم بولۇپ قالسا، ئۇ ساڭا قىزىل قالپاقتىن بىرنى كىيدۈرۈپ قويۇپ، جېنىڭنى ئالىدۇ. بۇ ئەھۋال تەنقىدچىلەرنىمۇ گەپنى مۇجمەل قىلىشقا مەجبۇر قىلىپ قويىدۇ.

بۇلاردىن باشقا، ھازىر تەرجىمە توغرىسىدىكى ناھايىتى ئومۇمىلاشقان نارازىلىق شۇكى، بەزىلەر، نەچچە ئون قۇرنى ئوقۇسامۇ چۈشىنەلمىدىم، دەيدۇ. لېكىن، تەرجىمىنى پەرق ئېتىشكە توغرا كېلىدۇ. ئەگەر كانت[143]نىڭ «ساپ ئىدراك تەنقىدى[144]» دېگەنگە ئوخشاش كىتابلىرى بولسا، ھەتتا نېمىسلارمۇ ئەسلىي نۇسخىسىنى ئوقۇغاندا، ئەگەر ئۇلار مۇتەخەسسىس بولمىسا، دەرھال چۈشىنىپ كېتەلمەيدۇ. تەبىئىيكى، «كىتابنى ئېچىپلا بىرىنچى قۇرىدىن باشلاپ تەرجىمىگە كىرىشىپ كېتىدىغان» تەرجىمان تولىمۇ مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلغان بولىدۇ؛ لېكىن ئەسەرنىڭ قانداق

قىلىنىشى پەرق ئەتمەي، ھەرقانداق تەرجىمە ئەسەرنىڭ بىرىنچى ۋاربىقىنى ئېچىش بىلەنلا بىرىنچى قۇرىدىن ئوقۇپ چۈشىنىپ كېتىكۆدەك بولۇشنى تەلەپ قىلىدىغان كىتابخانلارمۇ تولىمۇ مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلغان بولۇشتىن خالىي قالمىسا كېرەك.

8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى

يامىشىش ۋە بۆسۇش[145]

شۇن جى

لياڭ شىچيۇ پروفېسسور ئىلگىرى: «كەمبەغەللەر ھەرقاچان يامىشىدۇ، يۇقىرىغا قاراپ يامىشۇېرىپ، باي مەرتىۋىسىگە چىقىدۇ»[146] دېگەنىدى. يالغۇز كەمبەغەللەرلا ئەمەس، قوللارمۇ يامىشىدۇ، يامىشىپ يۇقىرىغا چىقالايدىغان پۇرسەتلا بولسا، ھەتتا قوللارمۇ، پەرىشتە بولۇپ قالدىم، دەپ ئويلىشى مۇمكىن، ئۇ ھالدا جاھانىڭ تىنچىپ كېتىشى تۇرغان گەپ.

«يامىشىپ چىقالايدىغانلىرى ناھايىتى ئاز بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار، مەن يەنە شۇ ئادەمنىڭ ئۆزى، دەپ ئويلايدۇ.» تەبىئىيكى، ئۇلار شۇ ھالدا بىمالال دېھقانچىلىقىنى قىلىۋېرىدۇ. قىغ يىغىدۇ ياكى تەمە بىلەن تىركىشىپ - تىرمىشىپ، ئەزىيەتچىلىكتە تەبىئەتكە قارشى كۈرەش قىلىپ، ھەدەپ يامىشۇېرىدۇ. «بىراق، يامىشىپ ماڭىدىغانلار كۆپ، يول بولسا بىر، تولىمۇ قىستاڭچىلىق» قائىدە - نىزام بويىچە ھاللالىق بىلەن ياماشقانلارنىڭ تولىسى يامىشىپ چىقالايدۇ، چېچەن ئادەملەر باشقىلارنى نېرى ئىتتىرىپ، يېقىتۇېتىپ، ئۇلارنىڭ يەلكىسىنى، بېشىنى دەسسەپ ئۆتۈپ، يامىشىپ كېتىۋېرىدۇ. باشقا كۆپچىلىك ئادەملەر بولسا، يەنە شۇ ياماشقىنىچە ماڭىدۇ، ئۆز كۈشەندىلىرىنى ئۇستۇمدە ئەمەس، يېنىمدا كېتىۋاتىدۇ، دەپ قارايدۇ، يەنى ئۇلارنىمۇ بىللە يامىشىپ كېتىۋاتقان ئادەم دەپ ئويلايدۇ. ئۇلارنىڭ تولىسى لېۋىنى چىشلەپ، ئىككى قولى ۋە ئىككى پۇتى بىلەن تىرمىلاپ، قەدەمىمۇ

قەدەم يۇقىرى ئۆرلەيدۇ ۋە لېكىن يەنە قىستاڭچىلىقتا تۆۋەن چۈشۈپ كېتىدۇ، تۆۋەن چۈشۈپ كەتكەندىن كېيىن يەنە سىغدىلىپ يۇقىرىغا يامىشىدۇ؛ دېمەك، تىنمايدۇ.

شۇنداق بولسىمۇ، يامىشىدىغانلار ناھايىتى كۆپ، يامىشىپ چىقالايدىغانلىرى ناھايىتى ئاز بولىدۇ؛ ئۇمىدسىزلىكمۇ ئاق كۆڭۈل ئادەملەرنىڭ يۈرىكىنى ئۆرتەيدۇ، ھېچبولمىغاندا تىزلىنىش ئىنقىلابىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشى مۇمكىن. شۇنىڭ بىلەن يامىشىشتىن باشقا، ئۇرۇنۇشمۇ پەيدا بولىدۇ.

يەنى سېپىنىڭ تولىمۇ جاپا چەككەنلىكىدىن، ئۆملەپ - يامىشىپ كېتىۋاتقان يەردىن ئۆرە تۇرۇش خىيالىغا كەلگەنلىكىدىن كۆرگەن بىرى ئارقاڭدىن، بۆس! دەپ قاتتىق ۋارقىرايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۈيۈشۈپ قالغان پۇتلىرىڭ سىرقىراپ تۇرغاندا، ئالغا بۆسسەن. بۇ يامىشىشتىن كۆپ ئاسان، بۆسۈپ ماڭغاندا قولىنى كۆچەپ ئىشقا سېلىشنىڭ، پۇتنى تىرەجەپ يۆتكەشنىڭ ھاجىتى يوق؛ يېنىچە بولۇپ تۇرۇپ، ئىككى يانغا بىرلا سىغدايسەن - دە، بۆسۈپ ئۆتۈپ كېتىسەن. «كېيىنكى بۆسۈپ كېتىلىسەڭ، 500 مىڭ دوللار پۇل[147] غىمۇ، خوتۇنغىمۇ، مال - مۈلۈككىمۇ، پەرزەنتكىمۇ ئېرىشەلەيسەن، ماڭاشلىقىمۇ بولالايسەن.» «بۆسكەندە ئەيلەشتۈرەلمەي قالساڭ، ناھايىتى كۆپ بولسا پۇتلىشىپ يەرگە يىقىلىسەن.» بۇ قانچىلىك بىر گەپ دەيسەن. ئەسلىدە يەردە ياتقاندىڭ، يەنە يامىشىپ - تىرمىشىپ كېتىۋېرىسەن. ھالبۇكى، بەزىلەر ئويۇن قىلىپ بۆسۈپمۇ قويىدۇ، شۇڭا پۇتلىشىپ كېتىشتىن غەم يەپ قالمايدۇ.

تىرمىشىپ يامىشىش قەدىمدىن بار ئىش. مەسىلەن، ئالپلار تىرمىشىپ - يامىشىپ يۈرۈپ جۇاڭيۈەن بولىدۇ، ئىنجىمارۇقلار تىرمىشىپ - يامىشىپ يۈرۈپ كومپرادور بولىدۇ. بۆسۈش يېقىنقى زاماندىكى كەشپىيات بولسا كېرەك، بۇنىڭ تېگى - تەكتىنى

سۇرۇشتۇرىدىغان بولساق — قەدىمكى زامانلاردا «خان قىزلارنىڭ بۆجىگەن توپنى ئېتىپ بېرىشى»[148] باشقىلارغا بۆسۈپ كۆرۈش پۇرسىتىنى ھازىرلاپ بېرىشنىڭ چارىسىگە ئوخشاپ كېتىدۇ. خان قىزلار بۆجىگەن توپنى ئاتىدىغان چاغدا، ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلاپ يېيىش تەمەسىدە يۈرگەن يىگىتلەر بويۇنلىرىنى سوزۇپ، ئېغىزلىرىنى ئېچىپ، ئاغزىنى چاكىلداتقان ھالدا شالىنى ئاقتۇرىدۇ... ئەپسۇسكى، قەدىمكى ئادەملەر ھەر ھالدا تەلۈە بولسا كېرەك، شۇ يىگىتلەرنى دەسمايە سېلىشقا مەجبۇر قىلمىسا كېرەك، ئەگەر مەجبۇر قىلغان بولسا، نەچچە يۈز مىليون دوللار پۇل يىغۇۋېلىشى تۇرغان گەپ ئىدى.

يامىشىپ مۇرادىغا يېتىش پۇرسىتى ئازايغانسېرى بۆسۈپ كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدىغانلار كۆپىيىدۇ؛ يامىشىپ يۇقىرىغا چىقىۋالغانلار سىلەرگە ھەر كۈنى يامىشىش پۇرسىتىنى تەييارلاپ، شان - شۆھرەت ۋە پايدا - مەنپەئەتلىك جەننەتنى ۋەدە قىلىپ، بۇ يولدا ئاز - پاز دەسمايە چىقىرىڭلار، دەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۆسۈپ مۇرادىغا يېتىش پۇرسىتى يامىشىپ مۇرادىغا يېتىشكە قارىغاندا كۆپ ئاز بولسىمۇ، كۆپچىلىك ئادەملەر بۆسۈپ كۆرۈشنى خالايدۇ. [دېمەك، يامىشىپ كېتىۋاتىپ بۆسىدۇ، بۆسەلمىسە يەنە يامىشىدۇ]..... شۇنداق تىركىشىپ - تىرمىشىپ، ئۆلگەندە توختايدۇ.

8 - ئاينىڭ 16 - كۈنى

سېتىۋالدى مەنسەپ[149]

لۇشۈن

[چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئوتتۇرا دەۋرلىرىدە مەنسەپنى پۇلغا سېتىۋېلىش مۇمكىن ئىدى. «سېتىۋالدى مەنسەپ» دېگىنى ئەنە شۇ] بايلارنىڭ چاچلىرى يالتىراپ، يۈزلىرى پارقىراپ تۇرىدىغان بەگزادىلىرى ۋاقتانىۋاق كېلىپ بىرنەچچە كۈنلا تۇتۇش قىلسا، بېشىدا تەلپەك قۇببىسى، بەزىدە ھەتتا ئوتۇغات[150] پەيدا قىلالايدۇ، مەنسەپدارلارچە زۇۋان بىلەن «بۇگۈن ھاۋا ياخشىغۇ» دەيدىغان بولالايدۇ.

مىنگو دەۋرىدە سېتىۋالدى مەنسەپلەر يوقالغان بولسىمۇ، لېكىن مەنسەپ سېتىۋېلىش يوللىرى ئەمەلىيەتتە كېڭىيىپ كەتتى، ھەتتا «ئالىم، ئەدىب» لىك تاجلىرىنىمۇ شۇ يول بىلەن قولغا كەلتۈرۈش مۇمكىن بولۇپ قالدى. بۈنىڭدا ھەممىدىن ئاۋۋال پۇل كېرەك، ئەلۋەتتە. [پۇل بولسىلا ھەممىنى قىلىش مۇمكىن ئىكەن]

مەسىلەن، ئالىملىقنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن، بىر تۈركۈم ئاسارئەتىقىلەرنى سېتىۋېلىپ، بىرنەچچە گۈپپاڭچى بىلەن تونۇشۇۋالسا، بىرنەچچە ئىشچىنى يالداپ، ئاسارئەتىقىلەردىكى نەقىش ۋە يازۇلارنى كۆچۈرتكۈزۈپ، ئەينەك مەتبەئە بىلەن «پالانى توپلىغان قەدىمكى يادنامىلەر» ياكى «پوكۈنى دەللىلىگەن قەدىمكى يادنامىلەر» دېگەن نامدا كىتاب قىلىپ بېسىپ چىقارسىلا بولىدۇ. لى فۇسۈن[151] «مەدەن - تاش يازۇلىرى خاتىرىلىرى» دەپ بىر كىتاب يازغان، بۈنىڭدا مەخسۇسلا مەدەن - تاش[152] يازۇلىرى

تەتقىق قىلىدىغان ئادەملەر بايان قىلىنغانىدى. لېكىن، بۇ كىتاب «يامانلىقنىڭ ئىپتىداسى[153]» بولۇپ قالدى، بىكار تەلەپلەر شۇ ئۇدۇمنى داۋاملاشتۇردى، ھەتتا تېخىمۇ كېڭەيتىپ، ئاسارئەتتىقدەلەرنى ساقلايدىغان، ئېلىپساتىدىغان بەگزادىلەرنىمۇ، ژاپۇرۇشلارنىمۇ قارىقويۇقلا «مەدەن - تاش يازماشۇناسلار» قاتارىغا كىرگۈزىدىغان بولدى.

«ئەدەب» لىكىنى سېتىۋېلىش ئۈچۈنمۇ ھېچقانچە ئىش كەتمەيدۇ، كىتابخانىدىن بىرنى ئېچىپ، بىرنەچچە يازغۇچىنى ئۆز يېنىغا تارتىپ، بىرنەچچە گۈپپاڭچىنى يالىلاپ، بىرەر كىچىك گېزىت چىقىرىسەن، «بۈگۈن ھاۋا ياخشىغۇ» دېگەن گەپنى قىلالىساڭ كېرەك، شۇنداق گەپلەرنى يازدۇرىسەن، بېسىپ چىقىرىپ، گېزىت ساتقۇچىلارغا تاپشۇرىسەن، شۇنىڭ بىلەن بىرەر - يېرىم يىلغا قالماستىنلا «ئەدەب» بولۇپ قېلىۋېرىسەن. لېكىن، ئاسارئەتتىقەتقىشلىرىنىڭ ۋە يازۇلىرىنىڭ كۆچۈرمىلىرى كارغا يارىمايدۇ، ئۇلارنىڭ ئورنىغا كىنو چولپانلىرىنىڭ ۋە سەتەڭ قىزلارنىڭ سۈرەتلىرىنى چىقىرىسەن، چۈنكى يېڭى دەۋرنىڭ گۈزەل سەنئىتى شۇنداق بولىدۇ، «گۈزەللىككە زوقمەن» ئادەملەر جۇڭگودا ناھايىتى كۆپ. «ئەدەب» يا كى «سەنئەتكار»مۇ ئەنە شۇنداق قىلىپ ژۇجۇدقا چىقىدۇ.

سېتىۋالدى مەنسەپ بىلەن يەر - زېمىن، مال - مۈلۈك توپلىۋېلىشقا كۆز يېتىدۇ، سېتىۋالدى ئالىم ۋە ئەدىبمۇ زىيان تارتمايدۇ؛ چۈنكى بېسىپ چىقارغان نەرسىلىرىنى نەق پۇلغا ساتالايدۇ، ئاسارئەتتىقىلەرنىمۇ كەلگۈسىدە پەرەڭ ئالۋاستىلار نۇرغۇن پۇل تۆلەپ ئالىدىغان چاغلارمۇ بولىدۇ:

«شان - شۆھرەت، پايدا - مەنپەئەت» دېگەن گەپمۇ ئەنە شۇ. بىراق، ئاۋۋال «دەسمايە سېلىش»قا قادىر بولۇش كېرەك، «دەسمايە سېلىش» ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ؛ ئەگەر

قولىدىن كېلىدىغان بولسا، ئەدەب - ئالىملارمۇ كاساتلىشىپ قالىدۇ.

لېكىن، ھازىر تېخى كاساتلاشقىنى يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھازىر ئادەم ئىسىملىرى لۇغىتى، ئەدەبىيات - سەنئەت تارىخى، يازغۇچىلار ھەققىدە ئەنزار، ئۆز تەرجىمىھالى قاتارلىقلارنى يېزىش بىلەن بەند بولۇپ يۈرگەن ئادەملەرمۇ يوق ئەمەس. مەن ئويلايمەنكى، ئەگەر تارىخ توغرىسىدا بىرەر ئەسەر يېزىش توغرا كەلسە، ئەدىبلەرنى رومانتىزمچى، كلاسسىكىزمچى دەپ تۈرلەندۈرۈلگەنىدەك، «سېتىۋالدى مەنسەپ»چى دېگەن تۈرگىمۇ ئايرىش كېرەك. تارىخ «چىن - ئەينەن» بولۇشى كېرەك، بۇنداق قىلىشنى يامان كۆرىدىغانلار بولسا، ئۇنىڭغا قارشى تىك تۇرۇش كېرەك، شۇنداق ئەمەسمۇ يە؟

8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى

«چاھار دىۋان» نىڭ نادىر نۇسخىسى[154]

فېڭ جىيۇ

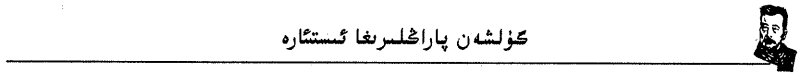
ھازىرقى ۋاقىتتا ھەربىي يېغىلىق، سىياسىي تالاش - تارتىش دېگەندەك بىرنەچىلەردىن باشقا، ئالاقىسىز ئادەملەر ئانچە دىققەت قىلمايدىغان يەنە بىر خىل تالاش - تارتىشمۇ، يەنى «چاھار دىۋان» نىڭ فوتوغا ئېلىپ بېسىلىدىغان «نادىر نۇسخىسى» ئۈستىدىكى تالاش - تارتىشمۇ[155] بار. ھۆكۈمەتنىڭ تىجارەت ئورۇنلىرى ئەسلىي نۇسخىلىرى بويىچە تېزرەك بېسىپ چىقىرايلى دەۋاتىدۇ؛ ئالىملار بولسا ئەسلىي نۇسخىلىرىدا ئۆزگىرىش، خاتالىقلار بار، ئەگەر باشقا نۇسخىلىرى تېپىلسا، باشقا «ياخشى نۇسخا»لىرىدىن پايدىلىنايلى، دەيدۇ.

لېكىن، ئالىملارنىڭ تەشەببۇسى ئاقمايدۇ، ئاخىر «پادىشاھ بېكىتكەن چاھار دىۋان»نى ئاساس قىلماي مۇمكىن ئەمەس. بۇنىڭ سەۋەبى ناھايىتى ئېنىق: چۈنكى تېز بولىدۇ. تۆت ئۆلكە غايىب بولۇپ كەتتى، توققۇز ئارال قولدىن كەتتى[156]، بۇ ھەقتە ئېغىز ئاچماي تۇرايلى؛ پەقەت خۇاڭخې دەرياسىنىڭ يولدىن چىقىپ كەتكەنلىكىمۇ[157] كىشىنى ئاسقىتۇرماقتا؛ ئىشقا تۆتۈش قىلغاندەك، تېز تۆتۈش قىلىش كېرەك - دە، «پادىشاھ بېكىتكەن» دېگەن سۆزنىڭمۇ ھازىر ئاز - پاز قۇدرىتى بار. «پادىشاھ تېۋىپى»، «خان ئەتلەس - شاھ تاۋار» دېگەن سۆز ئامىمدىن پەرق قىلمىدۇ دېگەن سۆز. ئاللىقاچان جۇمھۇرىيەتكە ئايلانغان فرانسىيەدىمۇ ناپولېئون[158] نىڭ يېغىپ ساقلىغان كىتابلىرىنىڭ ئېلىشىغا

سېتىش بازارلىرىدىكى باھاسى پۇقرانىڭ يېغىپ ساقلىغان كىتابلىرىنىڭ باھاسىدىن ئۈستۈن؛ ياۋروپادىكى بەزى مەشھۇر «چىن شۇناس»لار، جۈملىگە توغرىسىدا لېكسىيە سۆزلىگىنىدە «پادىشاھ بېكىتكەن كىتابلار مەجمۇئەسى»[159] دىن نەقىل كەلتۈرىدۇ، بۇنداق مەجمۇئەنى جۈملىگە دەلىل - ئاساسچىلىرى ياراتمايدۇ؛ لېكىن بۇنىڭدىن «پادىشاھ بېكىتكەن» «نادىر نۇسخا»نىڭ چەت ئەللەردىكى بازىرى «ياخشى نۇسخا»لارنىڭكىگە قارىغاندا ھەر ھالدا ياخشىراق ئىكەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

ھەتتا جۈملىگە «نادىر نۇسخا»نىڭ بازىرى ئىتتىك بولسا كېرەك. چۈنكى، ئۇنى ئويۇق بېزەكلىرى قىلغىلىمۇ بولىدۇ، «ياخشى نۇسخا» پەقەت دەرمەھەللىك پايدىلىنىشقىلا يارايدۇ. «نادىر نۇسخا»لارنى گادايلارنىڭ سېتىۋېلىشقا قادىر بولالمايدىغانلىقى تۇرغان گەپ، ئۇنى سېتىۋالغان ئادەمنىڭ مېھمانخانا ئويۇقلىرىغا تەۋەررۈك قىلىپ تىزىپ قويىدىغانلىقىمۇ تۇرغان گەپ. شۇنداق خېرىدارلار شاڭ، جۇ زامانلىرىدىن قالغان كونا داۋانلارنى سېتىۋېلىپ تىزىپمۇ قويىدۇ، ئىلاج قىلالمىغاندا يالغان كونا داۋانى سېتىۋېلىپ تىزىپ قويۇشمۇ مۇمكىن؛ لېكىن ھەرگىزمۇ قۇم داۋانى ياكى تۇنكە چۆگۈن سېتىۋېلىپ، سەندەل ياغىچىدىن ئىشلەنگەن چىرايلىق جوزىسىغا تىزىپ قويمايدۇ، چۈنكى، ئۇلارنىڭ كۆزدە تۇتقىنى «ياخشى» لىقى ئەمەس، دەرمەھەل كارغا يارايدىغانلىقىمۇ ئەمەس، بەلكى «نادىر» لىقى.

مىڭ دەۋرىنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان ئادەملەر شان - شۆھرەتنى ياخشى كۆرىدۇ، كونا كىتابلارنى بېسىپ چىقىرىشمۇ ئۇلارغا ئادەت بولۇپ كەتكەن؛ لېكىن ئۇلار كۆپ ھاللاردا شۇ كىتابنى چۈشەنمەي، ئۆزلىرىچە خاتا دەپ قارىغان سۆزلەرنى مەيلىچە ئۆزگەرتىۋەتكەن. ئۆزگەرتمىسە خەيرىيەت، ئۆزگەرتىدىكەن، ئەكسىچە خاتالاشتۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، كېيىنكى دەلىل - ئاساسچىلار: «مىڭ

دەۋرىنىڭ ئادەملىرى كونا كىتابلارنى كۆچۈرۈپ بېسىشقا خۇشتار ۋە لېكىن شۇ كونا كىتابلارنى كاردىن چىقىرىدۇ»[160] دەپ بېشىنى چايقىغان. ئەمدى «چاھار دىۋان» نىڭ «نادىر نۇسخىسى» فوتوغا ئېلىپ بېسىلسا، خاتا ئۆزگەرتىپ قويۇش نۇقسانلىرى بولمايدۇ. ئەسلىي نۇسخىسىدا بولسا ئاڭسىز خاتا يېزىلىپ قالغان ھەرپلەر، قەستەن ئۆزگەرتىلگەن سۆزلەر بار ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇ ئەسلىي نۇسخىسى يېڭىدىن بېسىپ تارقىتىلسا، ياخشى نۇسخىلىرىنى كۆمۈپ تاشلىشى، كەلگۈسىدە ئەستايىدىل كىتابخانلار بۇنداق نۇسخىنى كۆرۈپ قالسا، ئىككىنچى قېتىم ھەسرەت بىلەن بېشىنى چايقىشى مۇمكىن.

لېكىن، ئاخىر، «پادىشاھ بېكىتكەن چاھار دىۋان» نى ئاساس قىلماي مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى، ھازىرقى ھۆكۈمەت تەرەپ سودا ئورۇنلىرىنىڭ «كەلگۈسى» نىڭ ئىشلىرى بىلەن كارى يوق - دە.

8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى

باش كۈز تەسىراتلىرىدىن (1)[161]

لۇيسۈن

ئىشىك ئالدىدىكى ئازغىنە نەم توپلىق يەردە ئىككى توپ چۈمۈلە سوقۇشۇۋېتىپتۇ.

چۆچەكچى ئېروشىنكو[162] نىڭ ئىسمى ھازىر كىتابخانلارنىڭ خاتىرىدىن كۆتۈرۈلۈپ قېلىۋاتىدۇ. مۇشۇنداق بىر چاغدا ئۇنىڭ غەلىتە بىر قايغۇسى ئېسىمگە چۈشۈپ قالدى. ئۇ بېيجىڭدا تۇرغان چېغىدا ماڭا ئەستايىدىللىق بىلەن: مېنى شۇنداق بىر ۋەھىمە بېسىۋاتىدۇكى، كەلگۈسىدە بىرەر ئادەم بىر قانداق قىلىش يولى بىلەن ئادەملەرنى ئۇرۇش ماشىنىسىغا ئايلاندۇرۇپ قويىدىغان بەرەر ئۇسۇلنى كەشىپ قىلىپ قويمىغىيدى، دېگەنىدى.

ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئۇسۇل ئاللىقاچان كەشىپ قىلىنغان، بىراق ئىش ئۇنچە ئاسان ئەمەس، «بىر قانداق قىلىش» بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ. چەت ئەللەرنىڭ بالىلارغا ئاتاپ يازغان كىتابلىرىدا، ياسىغان ئويۇنچۇقلىرىدا كۆپىنچە مىلىتسىق - ياراغنى ئاساس قىلغانلىقىغا قارايدىغان بولساقلا، بۇلارنىڭ دەل ئۇرۇش ماشىنىلىرىنى تەييارلاش تەدبىرى ئىكەنلىكىنى، تەييارلاش ئىشىنى پاك - مۇسەپىپا بالىلاردىن باشلىغانلىقىنى چۈشىنەلەيمىز.

بۇنداق ئۇسۇلنى ئادەملەرلا ئەمەس، قۇرت - قوڭغۇزلارمۇ بىلىدۇ، چۈمۈلىنىڭ ئىچىدە ئۆزى ئۇۋا ياسىمايدىغان، ئۇزۇق ئىزدىمەيدىغان، پۈتۈن ئۆمرىنى مەخسۇسلا باشقا چۈمۈلىلەرگە ھوجۇم قىلىش، كىچىك چۈمۈلىلەرنى بۇلاپ كېلىپ ئۆزىگە قۇل

قىلىۋېلىپ، ئۆز خىزمىتىگە سېلىش بىلەنلا ئۆتكۈزىدىغان پائالىيەت بار. لېكىن، ئەجەللىنەرلىك يېرى شۇكى، پائالىيەت ھەرگىز چوڭ چۈمپۇلنى ئولجا قىلىۋالمايدۇ، چۈنكى ئۇلارنى ئىمانغا كەلتۈرمەكى تەس. ئۇنىڭ ئولجا قىلىۋالىدىغىنى پەقەت كىچىك چۈمپۇلە ۋە چۈمپۇلنىڭ قۇرتى؛ بۇلار قاراقچىنىڭ ئۇۋۇسىدا ئۆسۈپ چوڭ بولىدۇ، ئۆتمۈشنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلمەيدۇ، مەڭگۈ سادىق قۇل بولۇپ، مالايىلىق قىلىش بىلەنلا قالماستىن، پائالىيەت ھەرقاچان بۇلاڭچىلىققا چىققاندا ئۇنىڭ كەينىدىن سوكۇلداپ، تاجاۋۇزچىلىققا ئۇچرىغان ئۆز قوۋمىدىكى كىچىك چۈمپۇلە ۋە قۇرتلارنى توشۇشۇپ بېرىدۇ.

لېكىن، ئىنسانلارنى شۇنداق بىر قېلىپتا ياساش مۇمكىن ئەمەس. ئىنسانلارنىڭ «مەخلۇقاتلارنىڭ ئاقىلى» بولغانلىقى ئەنە شۇ يەردە.

شۇنداق بولسىمۇ ياسىغۇچىلار ھەرگىز يالتىيىپ قالمايدۇ. بالىلار چوڭ بولغاندا ساپ ـ مۇسەپپالىقىنى يوقتىپ، تەلۋە بولۇپ مۇ قالىدۇ، بۇنداق ئەھۋالنى ھەرقاچان ئۇچرىتىمىز. نەشرىياتچىلار ئىقتىسادىي خارابچىلىق تۈپەيلىدىن چوڭ ـ چوڭ ئىلىم ـ بىلىم، ئەدەبىيات ـ سەنئەت كىتابلىرىنى نەشر قىلىشنى خالىماي، ياكى دەرسلىكلەرنى، ياكى بالىلار كىتابلىرىنى، خۇددى خۇاڭخې دەرياسىنىڭ كەلكۈندەك، بالىلارغا دۆۋە ـ دۆۋىسى بىلەن دەۋرىتىپ كەلتۈرمەكتە. لېكىن، ئۇ كىتابلاردا نېمىلەر سۆزلىنىدۇ؟ بالىلىرىمىزنى قانداق بىر نەرسە قىلىپ ياسىماقچى؟ بۇ ھەقتە توختالغان جەڭگىۋار تەنقىدچىلەرنى تېخى كۆرگىنىمىز يوق، كەلگۈسىگە ئەھمىيەت بېرىدىغان ئادەم ئانچە كۆپ بولمىسا كېرەك.

ئۇرۇشقا قارشى يىغىن[163]نىڭ خەۋىرى گېزىتلەردە ئانچە كۆرۈنمەيدىغان بولۇپ قالدى؛ بۇنىڭدىن جۇڭگولۇقلارنىڭ ئۇرۇشقا زوقمەن ئىكەنلىكىنى، ئۇرۇشقا سوغۇق مۇئامىلە قىلىپ قويسا

زوقمەنلىكىمىزگە خىلاپلىق قىلىپ قويغان بولىدىغانلىقىنى بىلگىلى بولىدۇ. تەبىئىيكى، ئۇرۇش بولماي قالمايدۇ، پائالىيەت چۈمپۇلىنىڭ ئارقىسىدا سوكۇلداپ يۈرۈپ، مەغلۇپ بولغانلارنىڭ كىچىك قۇرتلىرىنى توشۇپ بەرسىمۇ، قۇللۇق قىلىشتىن غەلىبە قازانغان بولوپ قېلىۋېرىدۇ. لېكىن، ئادەم ھەر ھالدا «مەخلۇقاتلارنىڭ ئاقىلى»، ئۇلارنى كىچىك قۇرتتەك قىلىش نەدىمۇ مۇمكىن بولسۇن؟! ئۇرۇش بولىدىغانلىقى تەبىئىي، ئۇرۇش ماشىنىسىنى ياسايدىغان چۈمپۇلە ئۇۋۇسىنى بۇزۇپ تاشلاش، بالىلارنى زەھەرلەيدىغان دورىلارنى چېچىپ تاشلاش، كەلگۈسىنى نابۇت قىلىدىغان سۈيىقەستلەرنى تارمار قىلىش — مانا بۇ، ئادەمدىن ئىبارەت جەڭچىنىڭ ۋەزىپىسى.

8 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى

گۈپپاڭچىلىقنىڭ سىرى[164]

تاۋ جۇي

كىرىكبگارد[165] دانىيىلنىڭ ئەسەبىي ئادەم، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىن ھەرقاچان ھەسرەت - نادامەت ۋە لەنەت - نەپرەت چىقىپ تۇرىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ قىزىقارلىق يەرلىرىمۇ بار، مەن مۇنداق بىرنەچچە جۈملىسىنى ئۈچرىتتىم:

«تىياتىرخانىغا ئوت كېتىپتۇ. قىزىقچى ئارتىس سەھنىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، تاماشىچىلارغا خەۋەر قىپتۇ. ھەممەيلەن، قىزىقچىلىق قىلىۋاتىدۇ دەپ، چاۋاك چېلىشىپتۇ. قىزىقچى ئارتىس يەنە، ئوت ئاپىتى پەيدا بولدى، دەپ ئىيتىپتۇ، لېكىن ھەممەيلەن تېخىمۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ چاۋاك چېلىشىپتۇ. مەن شۇنداق ئويلايمەنكى، ئىنسانىيەت دۇنياسى ئەنە شۇنداق ئەھۋالنى چاقچاققا ئايلاندۇرۇپ، شۇنىڭ بىلەن كۆڭۈل ئاچىدىغان ئادەملەرنىڭ ئالقىشلىرى ئىچىدە تۈگەيدىغان ئوخشايدۇ.»

بىراق، ماڭا قىزىق تۇيۇلغىنى بۇ سۆزلەرنىڭ ئۆزى ئەمەس، بەلكى بۇ مۇناسىۋەت بىلەن گۈپپاڭچىلارنىڭ نەيرەڭلىرى كۆز ئالدىمغا كەلدى. گۈپپاڭچىلىق قىلىش — ئالدىراپ قالغان چاغدا ھە - ھۇ دېيىشىپ بەرگەنلىك؛ ئەگەر خوجايىنى قاتتىللىق، ياۋۇزلۇق قىلىۋاتقاندا، ئۇنىڭغا يارەم بەرسە، تەبىئىيكى، يامانغا يانتا-

ياق بولغانلىق بولىدۇ. لېكىن، ئۇنداق ئادەمنىڭ يارەم بېرىش ئۇسۇلى شۇكى، قانلىق ۋەقەدە ئۇنىڭدا قان داغلىرى بولمايدۇ، قانىنىڭ ھىدىمۇ بولمايدۇ.

مەسىلەن ئېيتايلى، شۇنداق بىر ئىش بولسۇن، ئۇ ناھايىتى مۇھىم بولسۇن، باشقىلارمۇ ئۇنى مۇھىم ئىش دەپ ئويلىسۇن. ھېلىقىدەك ئادەم بولسا ئەنە شۇ چاغدا قىزىقچى ئارتىس سۆپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ، بۇ ئىشنى قىزىقچىلىققا ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ ياكى ئۇ ئىشنىڭ ئانچە مۇھىم بولمىغان تەرىپىنى داۋراڭ قىلىپ، كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى بۇرۇۋېتىدۇ، بۇ «چاقچاق» مىش. ئەگەر ئۇلۇم ۋەقەسى چىققان بولسا، ئۇ ئادەم شۇ مەيداندا بولغان ئەھۋاللارنى، تەكشۈرگۈچىلەرنىڭ تىرىشچانلىقلىرىنى سۆزلەپ كېتىدۇ؛ ئۆلگۈچى ئايال بولسا، ھېلىقىدەك ئادەملەرگە بولۇپ بېرىدۇ، ئۇلار ئۆلگۈچى ئايالنى «پەرىزاتنىڭ مۇردىسى» دەپ تەرىپلەيدۇ ياكى ئۇنىڭ يازغان خاتىرىلىرىنى تونۇشتۇرۇپ سۆزلەپ كېتىدۇ. ئەگەر يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈلگەن بولسا، ئۆلگۈچىنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى ھېكايىلىرىنى، مۇھەببەت باغلاشلىرىنى، قىزىق ۋەقەلىرىنى... سۆزلەپ كېتىدۇ. كىشىلەرنىڭ قىزغىنلىقى مەڭگۈ سوۋۇماس ئەمەس، لېكىن ئازراق سوغۇق سۇ قوشۇلسا ياكى چىرايلىق نام بىلەن ئېيتقاندا، ئازراق كۆكچاي ئىچۈرۈلسە، تېخىمۇ تېز سوۋۇشى تەبىئىي. لېكىن، ھېلىقى چاقچاقچى شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بىردىنلا ئەدەب بولۇپ قالىدۇ.

ئەگەر، بىراۋ راستتىن جان خەۋپىگە ئۇچراپ، داد - پەريات بىلەن چۇقان سالسا، ھەممە ئادەم تىرىك بولىدىغانلا بولسا، قاتىل ئۇچۇن زىيانلىق بولىدۇ، ئەلۋەتتە. لېكىن، شۇ چاغدا گۈپپاڭچى يەنە قىزىقچى ئارتىس سۆپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ، يەنە قىزىقچىلىق قىلىپ، بىر چەتتە تۇرۇپ شەيتانلىق قىلىپ، ھېلىقى چۇقان سالغان ئادەمنى كۆچىلىكنىڭ نەزىرىدە قىزىقچى ئارتىسقا ئايلاندۇ-

رۇپ قويىدۇ، ئۇنىڭ چۈقانلىرىنى كۆپچىلىكنىڭ قۇلىقىدا چاقچاق گەپكە ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. ئۇنداق ئادەم غېرىب - بىچارە قىياپەتـ كە كىرىۋېلىش يولى بىلەن چۈقان سالغۇچىنىڭ باي ئىكەنلىكىدىن ئىشارەت قىلىپ، زارلىنىپ ئاھ ئۇرۇش يولى بىلەن ئۇنىڭ ھاكاـ ۋۇر ئىكەنلىكىدىن بېشارەت قىلىپ، كۆپچىلىكنى ھېلىقى چۈقان سالغان ئادەم ئەسلىدە كاززاپ ئىكەن، دېگەن خىيالغا كەلتۈرىدۇ. خەيرىيەت، گۈپپاڭچىلارنىڭ تولىسى ئەركەك بولىدۇ، ئەگەر ئايال بولغان بولسا ئۇلار ھېلىقىدەك چۈقان سالغان ئادەمنى ماڭـمـۇ قانـات سۆرىگەنىدى، دەپ، كۆپچىلىكنـىڭ ئالـدىـدا بىرمۇنچە پىسقى - پاساتلارنى ئويدۇرۇپ، ئاندىن كېيىن، ئۆز نومۇسىنى ئاقلاش ئۈچۈن ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغۇسى كەلگەندەك بىر قىياپەتتە كۆرۈۋېلىشىمۇ ئېھتىمال. ئەتراپتا تۇرغان ئادەملەر ئەنە شۇنداق شەيتانلىق قىلسا، ھەرقانداق جىددىي - ئەستايىدىل گەپلەرمۇ ئۆز كۆچىنى يوقىتىپ قويىدۇ، قاتىل ئۈچۈن زىيانلىق ئىش ئەنە شۇنداق گۇمان ۋە كۆلكە ئىچىدە تۈگەپ كېتىدۇ. گۈپپاڭچىچۇ؟ بۇ نۆۋەت دىيانەتلىك - پەزىلەتلىك ئادەم بولۇپ قالىدۇ.

ئۇنداق ۋەقەلەر يۈز بەرمىگەندە، يەتتە كۈندە بىر گېزىت چىقىرىپ، 10 كۈندە بىر مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ، بارلىق رەزگىلەرـ نى يېغىپ، مۇشتەرىلەرنىڭ مېڭىسىگە قۇيىدۇ، ئۇنى بىرەر - يېرىم يىل ئوقۇغان ئادەمنىڭ مېڭىسىنى، پالانى باي ماجاڭنى ئۇنداق ئۇينايدىكەن، پوكۇنى چولپان مۇنداق چۈشكۈرىدىكەن، دېـ گەن مەسەللەر بىلەن تولدۇرۇۋېتىدۇ. كۆلكە - چاقچاق كېرەك، ئەلۋەتتە. لېكىن، ئىنسانىيەت دۇنياسى ئەنە شۇنداق كۆلكە - چاقچاقنى ئالقىشلايدىغان كۆلكە - چاقچاقچى ئادەملەر ئىچىدە تۇـ گەپ كەتمىگىيدى؟!

كۈيئوغۇل بولۇش ھۈنىرىدىن تەرمىلەر[166]

ۋېيسۇ

جاڭ كېبياۋ[167] ئېپەندى «ئەدەبىيات مۇنبىرىدە تەلەي تېپىش ھۈنىرى» دېگەن بىر ئەسەرنى يېزىپتۇ، بۇ ئەسەر ئالدىن تىزىمغا ئالدۇرغانلارغا سېتىپ بېرىلگەنلىكى، ئۆزۈمنىڭ بىخەستەلىك قىـ لىپ تىزىمغا ئالدۇرمىغانلىقىم ئۈچۈن، ئۇنى ئوقۇش نېسىپ بولـ مىدى. پەقەت «مۇھاكىمە»[168] ناملىق ژۇرنالدا شۇ كىتاب توغـ رىسىدىكى ئېلاننى ۋە قىسقىچە مەزمۇنى ھەم خاتىمىسىنىلا كۆرۈپ قالدىم. لېكىن، نەدىن كەلگەن «Inspiration»[169] ئىكەن، قىسقىچە مەزمۇنىنىڭ بېشىدىلا مۇنداق كارامەت گەپلەر بار ئىكەن.

«تەلەي تېپىش دېگەن سۆزنى ئامەت تېپىش دەپ چۈشىنىشىمۇ مۇمكىن؛ شۇنىڭ ئۈچۈن تەلەي تېپىش ھۈنىرى، خۇددى ئاتقا مىنىش، ھارۋا ھەيدەش ھۈنىرىگە ئوخشاش، ئامەت تېپىش ھۈنىرى بولۇپ قالغان. لېكىن، ئادەتتە ئامەت دېگەن سۆز كۈيئوغۇل دېگەن سۆز. ئەدەبىيات مۇنبىرى ئايال بولمىسا كېرەك، ئۇنىڭغا كۈيئوـ غۇلمۇ كېرەك ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن، شۇنداق شەرھلىسەك باشـ قىلارنى خاتا چۈشەنچىگە كەلتۈرۈپ قويۇشىمۇ مۇمكىن» ...

راست، ئېلاندىكى مۇندەرىجىگە قارىغاندا، «كۈيئوغۇل بوـ لۇش» دېگەن گەپ يوق، لېكىن بۇنى «ئەتراپلىق ئويلايدىغان ئاقىل»[170] نىڭ كەتكۈزۈپ قويغان يېرى دېمەي بولمايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بىرئاز قوشۇمچە بىلەن تولۇقلاپ قويغان ياخشى بولسا

كېرەك، چۈنكى ئەدەبىيات مۇنبىرىگە «كۆيئوغۇل كېرەك ئەمەس» بولسىمۇ، لېكىن كۆيئوغۇل ئەدەبىيات مۇنبىرىگە چىقىۋېرىشى مۇمكىن.

بۇنىڭ ھۇنىرى: ئەدەبىيات مۇنبىرىگە چىقىش ئۈچۈن باي خوتۇنۇڭ[171] بولۇشى كېرەك، كېرەكلىك مىراسقا ئىگە بولساڭ، دەۋا ـ دەستۇردىن ئەندىشە قىلىپ كەتمەيسەن، گاداي بەزىدە تەلىيى ئوڭ كېلىپ قالسا، ئەدەبىيات مۇنبىرىگە چىقىپمۇ قالىدۇ؛ لېكىن ناھايىتى تەس؛ پارچە خاتىرە، توقلۇقتىن چىققان شوخ پاراڭ دېگەندەك بىرنېمىلەرنى يېزىش بىلەن بىرنەچچە تەڭگە پۇل تاپقىلى بولسىمۇ، لېكىن بەربىر باشقىلارنىڭ قولىغا قاراپ قالىسەن. ئەڭ ياخشىسى، باي قېينىناتاڭ بولسا، دۆلەتمەن خوتۇنۇڭ بولسا، خوتۇنۇڭنىڭ تويدا ئۈستەك قىلىپ بەرگەن پۇلىنى ئەدەبىياتقا دەسمايە قىلساڭ، باشقىلار مەسخىرە قىلسا قىلىۋېرسۇن، باشقىلارغا يارىمغان ئەسەرلىرىڭنى ئۆزۈڭ بېسىپ چىقىرىۋېرىسەن. «ئەسەر» لىرىڭ چىققان ھامان شان ـ شۆھرەت ئۆزى ئالدىڭغا كېلىدۇ؛ ئىچ كۆيئوغۇل خوتۇن تەرەپنىڭ نەزىرىدە قەدىرلىك بولالمىسىمۇ، لېكىن ئەدەبىيات مۇنبىرىگە چىقىشى بىلەنلا قەدىر ـ قىممىتى 10 ھەسسە ئاشىدۇ، خوتۇنىمۇ بۇنىڭدىن خۇشال بولۇپ، ماجاڭ ئۇيناپ تۇرغان چېغىدا كۆز قىرىنىمۇ تاشلاپ قويمايدىغان بولۇۋالمايدۇ، «ئۇنىڭ خاسىيىتى بۇنىڭغا يەتتى» دېگەن گەپ ئەنە شۇ. بىراق، ئەدەب بولغانىكەنسەن، گۈزەللىكپەرەس بولۇشۇڭ شەرت؛ مەرھۇم ۋىلدې[172] نىڭ سۆرىتىگە قاراپ باق، ئۇنىڭ گۈللۈك تۇغمىلىرى، سەدەپ نەقىشلىك ھاسا تايىقى نېمىدېگەن چىرايلىق؛ ھېلىغۇ دىلدار خوتۇنۇڭ ئىكەن، باشقا ئادەملەر كۆرسىمۇ ئىچى كۆيىدۇ[173]. ئەپسۇسكى، ۋىلدېنىڭ خوتۇنى تولىمۇ يارىماس خوتۇن ئىكەن، ۋىلدې ئۈتتۈر كەلگەن شوخ بالىلار بىلەن ئۇيناپ، يات ئەلدە گادايلىقتىن ئۆلگەن؛ ئەگەر پۇلى بولغان بولسا، شۇ

ھالغا چۈشۈپ قالارمىدى؛ دېمەك، تەلەي تېپىش ئۈچۈنمۇ ئامەت تېپىشنىڭ كېرەك؛ «كىتابتىن ئالتۇن ئايۇان تېپىلىدۇ» دېگەن رىۋايەت كونىراپ قالدى، ھازىر «ئالتۇندىن ئەدەب چىقىدۇ» غان ۋاقىت بولۇپ قالدى.

لېكىن، ئەدەبىيات مۇنبىرىدە تۇرۇپ كۆيئوغۇل بولۇشمۇ مۇمكىن. بۇنىڭ ھۇنىرى شۇكى، ھەممە ۋاقىت سەپسېلىپ، ئاتا ـ ئانىسى باي، ئۆزىمۇ «ئاھ جېنىم، ئىشقىڭدا كۆيىدۇ يۈرىكىم» دېگەندەك بىرنەچچە قۇر بىرنېمىنى يازالايدىغان قىزدىن بىرەرنى تېپىپ، ئۇنىڭ ھەققىدە ماقالە يېزىپ، ئۇنى «قىز شائىر»[174] دەپ ماختايسەن. ئۇ بۇ ماقالىلىرىڭنى كۆرۈپ، «دىلدارىم ئىكەن» دېگەندەك تەسىراتقا كەلگەندىن كېيىن، كىنودىكىگە ئوخشاشلا ئۇنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، «مېنىڭ جېنىم، ئاھ جېنىم، ئىشقىڭدا كۆيىدۇ يۈرىكىم!» دەيسەن. دېمەك، تەلەيدىن ئامەت تاپسەن، ئامەتتىن تەلەي تاپسەن، مۇرادىڭغا يېتىسەن. لېكىن، باي شائىر قىزنىڭ گاداي ئەدەب يېگىتكە مۇھەببەت باغلىشى ناتايىن، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ھۇنەرگە ئىشەنچ قىلىشمۇ ناھايىتى تەس. بۇ ئۇسۇل بۇ يەردە «كۆيئوغۇل بولۇش ھۇنىرىدىن تەرىملەرنىڭ» قوشۇمچىسى بولۇپلا قالسۇن، بۇ ئۇسۇلنى تەنتەكلىك بىلەن قوللىنىپ سالماڭلار.

8 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى

گاسلىقتىن گاچىلىققا[175]

لو ۋېن

دوختۇرلارنىڭ بىزگە ئېيتىپ بېرىشچە، بىرمۇنچە كېكەچلەر تىلىنىڭ گەپ قىلالماسلىقىدىن كېكەچ بولۇپ قالغان ئەمەس، كىچىكىدىن تارتىپ قۇلىقىنىڭ گاس بولغانلىقى، چوڭ ئادەملەرنىڭ سۆزىنى ئاڭلىيالمىغانلىقى، ئۇلاردىن ئۆلگە ئالالمايى، ھەمىلا ئادەم ئاغزىنى ئېچىپ، ئا ـ ئا، ئى ـ ئى دېسە كېرەك دەپ ئويلىغانلىقى ئۈچۈن، ئۆزىمۇ ئا ـ ئا، ئى ـ ئى دەپ ئادەتلىنىپ قالغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، براندېس[176] دانىيە ئەدەبىياتىنىڭ خاراكتېرلىشىچە كەتكەنلىكى ئۈستىدە ئاھ ئۇرغاندا، مۇنداق دېگەنىكەن: ئەدەبىي ئىجادىيەت پۈتۈنلەي ھالاك بولدى، ئادەمزات ئارىسىدىكى ياكى جەمئىيەتتىكى ھەرقانداق مەسىلە ئىشتىياقنى قوزغىيالمايدىغان بولدى، خەۋەر ۋە ژۇرنالدىن باشقىلىرى بىرەر مۇنازىرىنىمۇ قوزغىيالماس بولۇپ كەتتى. كۆچلۈك، مۇستەقىل ئىجادىي ئەسەرلەرنى كۆرمەيدىغان بولۇپ كەتتۇق. چەت ئەللەرنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىدىن خەۋەردار بولۇشقا زادىلا ئىمكانىيىتىمىز قالمىدى، دېمەك، (مەنىۋى «گاس» لىقىنىڭ نەتىجىسىدە «كېكەچ» لىكىمۇ كېلىپ چىقتى) (« XIX ئەسىر ئەدەبىياتىدىكى ئاساسىي ئېقىم» نىڭ 1 ـ تومىدىكى كىرىش سۆزگە قارالسۇن)

بۇ سۆزلەرنى جۈڭگونىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىگە باھا بېرىشتىمۇ قوللىنىشقا بولىدۇ. بۇ ھادىسە ۋە ئەيىبنى پۈتۈنلەي زالىملارنىڭ زۇلمىغا ئارتىپ قويغىلى بولمايدۇ، «4 ـ ماي»

ھەرىكىتى دەۋرىدىكى مەرىپەتچىلەر ۋە كېيىنكى قارشى چىققۇچىلارمۇ جاۋابكارلىقىنى ئۈستىگە ئېلىشى كېرەك. مەرىپەتچىلەر تېز-رەك نەتىجە قازىنىشقا ئالدىراپ كەتكەچكە، قىممەتلىك كىتابلارنى تەرجىمە قىلىشمىدى؛ قارشى چىققۇچىلار بولسا قەستەن تېرىكىپ ـ چېچىلىپ، تەرجىمانلارنى تېپىشتۇرغۇچى دەللە[177] دەپ ھاقارەتلەشتى، بەزى ياشلارمۇ ئۇلارغا گۈپپاڭچىلىق قىلدى، بىر چاغلاردا ئوقۇغۇچىلار پايدىلانسۇن دەپ ئادەم، يەر ئىسىملىرىنىڭ يېنىغا ئەسلىي يېزىلىشى ئەسكەرتىپ قويۇلسا، ئۇنىمۇ «كۆز ـ كۆزچىلىق» دەپ ھاقارەتلىدى.

مانا ئەمدى ئەھۋال نېمە بولۇۋاتىدۇ؟ ئۇچ ئېغىزلىق كىتاب ماگىزىنلىرى «4 ـ كوچا» دا ئاز ئەمەس، لېكىن شۇ كىتابخانىلارنىڭ ئېچىدىكى جاھازلار نېپىز كىتابچىلار بىلەن تولغان؛ بىرەر چوڭ كىتابنى تېپىش خۇددى قۇم ئېچىدىن ئالتۇن تاپماقتەك تەس. دۇرۇس، ھەم بويلۇق، ھەم سېمىز بولغانلىكى ئادەم ئۇلۇغ زات بولۇۋرمەيدۇ؛ كۆپ ھەم مۇرەككەپ يېزىلغانلىكى كىتاب مەشھۇر ئەسەر بولۇۋرمەيدۇ، «كەسمە قۇراق» لىرىمۇ بولىدۇ. لېكىن، قانداقتۇر «A B C»[178] دېگەندەك كىچىككىنە كىتابلار ھەرگىزمۇ بارلىق ئىلىم، ئەدەبىيات ـ سەنئىتىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىپ كەتمەيدۇ. بىر ئېرىق لاي سۇ پاكىز بولغان بىر پىيالە سۇزۇك سۇغا يەتمەيدۇ، لېكىن سۇزۇلدۇرۇلگەن لاي سۇنىڭ بىر قىسمىدىن بىرقانچە پىيالە سۇزۇك سۇ چىقىدۇ.

بىرقانچە يىلدىن بۇيانقى قۇرۇق داۋراڭ نەتىجىسىدە، ئەدەبىيات ساھەسى قاغجىراپ كەتتى. ئەسەرلەر شەكىل جەھەتتىن بىر-ئاز رەتلىك بولۇپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن جەڭگىۋارلىقى ئىلگىرىكىدىن ئارقىسىغا يېنىپ كەتتى. ئەدىبلەر بىر ـ بىرىنى يۆلەش ياكى ماختىشىش سەۋەبى بىلەن ناھايىتى تېز نام چىقىرىۋاتقان

بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار كۆچىنى ماختاش - پۇژلەش ئۈچۈن سەرپ قىلغاچقا، شاكىلى يوغان، ئىچى كاۋاك بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. بۇ كاۋاكلىق ئىچ پۇشۇقىنىڭ ئىپادىسى دېگەن خاتا چۈشەنچە بىلەن، قالتىس نەرسە قىلىپ كىتابخانلارغا سۆزلەپ بېرىلىۋاتىدۇ؛ تېخىمۇ يامىنى شۇكى، بەزى ئەدىبلەر ئۆز يۇرىكىدىكى چىرىكلىكنى مەنە-ۋى گۆھەر قىلىپ ئوتتۇرىغا چىقىرىۋاتىدۇ. نەسرىي ئەسەرلەر ئەدەبىيات زېمىنىدا ھەر ھالدا مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇپ ھېسابلىنە-ۋاتىدۇ، لېكىن بۇ يىلقى تاللانمىلارغا قارايدىغان بولسىڭىز، ئال-دىنقى ئۈچ ئورۇننى ئىگىلىگەنلىرىمۇ كىشىدە «بۇلغۇن تېرىسى يەتمىگەن يېرىگە ئىت قۇيرۇقىنى ئۇلاپتۇ»[179] دېگەن ھېسسىيات-نى پەيدا قىلماقتا. ياشلارنى پۈچەك تېرىق بىلەن باقسا، ھەرگىزمۇ چوڭىيالمايدۇ، ئۇلارنىڭ كەلگۈسىدىكى نەتىجىلىرى تېخىمۇ ئاز بولىدۇ، تەقى - تۇرقى خۇددى نىتسې[180] تەسۋىرلىگەن «چاكىنا ئادەم» گە ئوخشاپ قالىدۇ.

لېكىن، چەت ئەللەرنىڭ ئىدىيىۋى ئېقىملىرىنى تونۇشتۇ-رۇش، دۇنياۋى مەشھۇر ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلىش، ئومۇمەن مەنىۋى ئوزۇق - تۇلۇك توشۇش يولى ھازىرقى كۈندە گاسلىق ۋە گاچىلىقنى پەيدا قىلىدىغانلار تەرىپىدىن توسۇلۇپ قېلىۋاتىدۇ. بۇ ئەھۋالغا ھەتتا ئەجنەبىيلەرنىڭ يۇندىخورلىرىمۇ، بايلارنىڭ ئىچ كۆيۈغۇللىرىمۇ دىمىغىدا كۇلۇپ قويۇشى مۇمكىن. ئۇلار ياشلار-نىڭ قۇلقىنى ئېتىپ قويۇپ، ياشلار گاسلىقتىن گاچا بولۇپ، قۇرۇپ - يىگىلەپ، «چاكىنا ئادەم» بولسۇن دېمەكچى، ھەممەي-لەننى پەقەت باي بالىلىرى ۋە غۇجالدىراۋاقلار ساتىدىغان ئەيش - ئىشرەت سۇرەتلىرىدىن كۆزىنى ئۈزەلمەيدىغان ھالغا كەلتۈرۈپ قويماقچى.

خاك - تۇپراق بولۇشنى خالايدىغان ئاپتورلار ۋە تەرجىمانلار-

نىڭ زادىلا كېچىكمەستىن كۇرەش قىلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى: جانغا ئەسقاتىدىغان مەنىۋى ئاشلىقنى كۆچىنىڭ يېتىشچە توشۇپ كېلىپ، ياشلارنىڭ ئالدىغا قويۇشى، يەنە بىر تەرەپتىن، گاس - گاچىلىقنى پەيدا قىلىدىغانلارنى گۆرگە ياكى بايلارنىڭ قولتۇقىغا كىرگۈزۈۋېتىشى كېرەك.

8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى

باش كۆز تەسىراتلىرىدىن (2) [181]

لۇيسۇن

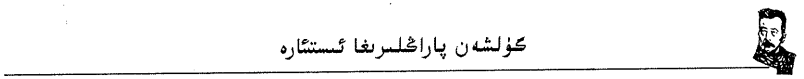
8 - ئاينىڭ 30 - كۈنى كەچتە، يىراق - يېقىندا ئۇشتۇمتۇتلا پاقۇر - پۇقۇر، پاراق - پۇرۇق ئاۋازلار چىقىشقا باشلىدى، دەرھال نېرى - بېرىسىنى ئويلاشقا ئۇلگۈرەلمەي، «قارشى» لىق يەنە باشلانغان ئوخشايدۇ، دېگەن خىيالغا كەلدىم، كېيىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا ھېلىقى ئاۋازلارنىڭ پوچاڭزا ئاۋازى ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇم - دە، ئاندىن كۆڭلۈم تىنىدى. كېيىن يەنە: ھەرقاچان بىر ئايەم كۈنى بولۇپ قالغان ئوخشىمامدۇ؟ دېگەن خىيالمۇ كەلدى... ئەتىسى گېزىتكە قارىسام، ئەسلىدە تۈنۈگۈن كېچە ئاي تۇتۇلغانكەن، ھېلىقى پاراق - پۇرۇق، پاقۇر - پۇقۇرلار بولسا، بىزنىڭ قېرىنداشلىرىمىزنىڭ، يات قېرىنداشلىرىمىزنىڭ (بىز ھەممىمىز ئۆزىمىزنى خوڭ ئىدىنىڭ ئەۋلادى دەپ ئاتاپ كېلىۋاتاتتۇق، لېكىن چى يۇ[182] نىڭ ئەۋلادلىرىنىڭمۇ تۇخۇمى قۇرۇپ كەتمىگەن بولسا كېرەك، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنى «يات قېرىنداش» دەۋاتىمەن) ئاينى ساماۋى ئىتنىڭ ئاغزىدىن قۇتۇلدۇرۇۋالىمىز دەپ نامايىش قىلغىنى ئىكەن.

ئۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرىمۇ كېچە شۇنداق قاينىاپ كەتكەنىدى. دوقمۇش - دوقمۇشتا جوزا؛ جوزا ئۇستىدە يېمەك - ئىچمەك، تاۋۇز؛ تاۋۇزلارنىڭ ئۇستىگە چۈشۈن، قۇرت، پاشا دېگەندەك بىرنېمىلەر قونۇۋالغان؛ يەنە بىر جوزىدا راھىبلار روھ - ئەرۋاھلار ھەققىگە: «زىروپۇمياھۇ! [183] ياھۇ! ھۇ!» دەپ

ساما سېلىپ، زىكرى ئوقۇپ تۇرۇپتۇ، ئۇلار ئاچ ئەرۋاھلارغا سەدىقە بېرىۋاتقانمىش. ۋىرانپىن[184] ئايىمدە ئاچ ئەرۋاھلار، توق ئەرۋاھلار ئۇ ئالەمدىن چىقىشىپ، شاڭخەيدەك چوڭ شەھەرلەرگە كېلەرمىش، دىيانەتلىك ئەر - ئايال، ئوغۇل - قىزلار ئەنە شۇ چاغدا ساھىبخانلىقنى ئۆتەش ئۈچۈن، راھىبلارغا «ياھۇ - ياھۇ» دەپ زىكرى ئېيتقۇزۇپ، بىرنەچچە تالدىن گۈرۈچنى چېكىپ چاچىرىتىپ، ئاچ ئەرۋاھلارغا سەدىقە بېرىپ، ئۇلارنىڭ قورساقلىرىنى ئوبدان تويغۇزۇپ قويارمىش.

مەن بولسام قارىتۇرۇك بىر ئادەم، ئەرش ۋە تەھتىسارا دېگەن بىرنېمىلەر بىلەن ئانچە كارىم يوق. لېكىن، ھەرقاچان مۇشۇنداق كۈنلەردە بىزنىڭ بۇ ئالەمدىكى قېرىنداشلىرىمىزنىڭ، يات قېرىنداشلىرىمىزنىڭ پاراسەتلىرىنىڭ يۈكسەكلىكىگە ۋە قاملاشقانلىقىغا ھەيران قالماي تۇرالمايمەن. باشقىسىنى قويۇپ تۇراي، تېخى ئىكى يىل تولمىغان مۇشۇ بىر مەزگىل ئىچىدە، چوڭراقىنى ئالساق تۆت ئۆلكىنىڭ، كىچىكرەكىنى ئالساق توققۇز ئارالنىڭ بايرىقىنىڭ رەڭگى ئۆزگىرىپ كەتتى، يېقىندا سەككىز ئارالمۇ شۇنداق بولىدۇ. بۇ زېمىنلارنى مۇنقەرزلىكتىن قۇتقۇزۇۋېلىش بۇياقتا تۇرسۇن، قۇتقۇزۇۋالايلى دېگەن سۆزنى ئېغىزدىن چىقارغان ھامان، ئۆزگە خەۋپ يېتىشمۇ مۇمكىن (بۇ سۆزلەر نەشىردىن چىققاندا، «ۋەزىيەتمۇ يول قويمايدۇ» بولۇپ چىقىپتۇ). شۇنىڭ ئۈچۈن، ھەممىدىن مۇۋاپىقراقى ئاينى قۇتقۇزۇش بولۇپ قالدى، ئاينى قۇتقۇزمەن دەپ پوچاڭزىنى ھەتتا جاھاننى زىلزىلىگە كەلتۈرگۈدەك قاتتىق ئاتقان تەقدىردىمۇ ساماۋى ئىت كېلىپ چىشلىۋالمايدۇ، ئايدىكى بەگ - غوجامىلار (ئەگەر بولىدىغان بولسا) مۇ بۇنى ئەكسىيەتچىلىك دەپ مەنئى قىلمايدۇ.

ئادەملەرنى قۇتقۇزۇشقا كەلسەم، ئۇنىڭدىمۇ ئەھۋال ئوخشاش، ئۇرۇش ئاپىتىدە، قۇرغاقچىلىق ئاپىتىدە، چېكەتكە ئاپىتى-

دە، سۇ ئاپىتىدە... ئاپەتكە ئۇچرىغان ئادەملەرنىڭ ھەددى - ھېسابى يوق، بەختى ئوڭ كېلىپ ئاپەتكە يولۇقماي قالغان بىچارە پۇقرادىمۇ نېمە ئامال بولسۇن؟ تەبىئىيكى، ئۇلار ئۇچۇن ھەممىدىن ياخشىسى روھ - ئەرۋاھلارنى قۇتقۇزۇش بولۇپ قالدى. بۇنىڭغا ئانچە كۆپ ئاۋارىگەرچىلىك كەتمەيدۇ، لېكىن بۇنىڭ ساۋابى خۇددى كاتتا جانابلارنىڭ ساۋابلىق ئۇچۇن ياغ پۈرتىپ نەزىر قىلغىنىغا، مۇنار - گۈمبەز سالدۇرۇپ قويغىنىغا[185] ئوخشاش بولىدۇ. [«يېراقنى كۆزلىمىگەن ئادەم غەمدىن قۇتۇلالمايدۇ.» «ئەھلى موللا ئادەملەر چوڭ ئىشنى كۆزلەيدۇ» دېگەن گەپلەرمۇ ئەنە شۇ بولسا كېرەك.]

«ئاشپەز قازان بېشىغا ئۆتسىمۇ، ساھىب تەكبىر ھەرگىز چۆمۈچنى قولىغا ئېلىۋالماسلىقى كېرەك»[186]، بۇمۇ قەدىمكى پەيغەمبەر - دانىشمەنلەرنىڭ پەند - نەسىھىتى. دۆلەتنىڭ ئىشىنى باشقۇرۇشقا ھاكىملار بار ئىكەن، پېقىر — پۇقرالارنىڭ ئۇ ھەقتە كۆڭ - كۆك قىلىشى كېرەك ئەمەس ئىكەن، تارىختىن بۇيان دانىشمەن پادىشاھلار، ئادىل شاھلارمۇ پېقىر - پۇقرالارنى پەس كۆرمىگەن، ئۇلار پېقىرلەرگە مەخسۇسلا ئالەمنى، روھلارنى قۇتقۇزسۇن دەپ تېخىمۇ يۇكسەك ئەركىنلىك ۋە ھوقۇق بېرىپ كەلمەكتە، تىنچ - ئاسايىشلىقنىڭ ئەنە شۇ يىلتىزى ۋە ئۇلى قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە ئەمەلدىن قالدۇرۇلغىنى يوق، كەلگۈسىدىمۇ ئەمەلدىن قالدۇرۇلماسلىقى مۇمكىن.

ئەسلەپ كەلسەم، بۇلتۇرقى ۋەقە: شاڭخەي ئۇرۇشى ئەمدىلا توختىغانىدى، ياپون ئەسكەرلىرى ئاستىلاپ ئۆز پاراخوتلىرىغا چېقىۋاتقان ۋە ئۆز گازارمىلىرىغا قايتىپ كىرىپ كېتىۋاتقان كۈنلەر ئىدى. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىر كېچىسىدىمۇ ھېلىقىدەك پاراق - پۇرۇق، پاقۇر - پۇقۇر كۆپىيىشكە باشلىدى، شۇ چاغ «ئۇزۇن مۇددەتلىك قارشى ئۇرۇش قىلىش»[187] ۋاقتى ئىدى؛ ياپونلار

بىزنىڭ مىللىي ئەنئەنىمىزنى چۈشەنمەي، يەنە قانچىنچى يول ئارىمىيىسى قولىدىن كەتكەن يەرلىرىنى قايتۇرۇۋالغىلى كەلگەن ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىغان بولسا كېرەك، دەرھال قاراۋۇللىرىنى جايلاشتۇردى، ئەسكەرلىرىنى ھەربىكەتكە سالدى، بىر مەھەل شۇنداق پاتىپاراقلىشىپ كەتكەندىن كېيىن، شۇنى بىلىپتۇكى، بىز ئايىنى قۇتقۇزۇۋېتىپتۇق، ئۆزلىرى بولسا قاقشاش بولۇپ كولىدۇر-لاپ قاپتۇ. ئۇلار «نارۇخودو Naruhodo ھە، مۇنداق ئىش ئىكەن - دە!» دەپ، بىر ھەيران بولۇپ، بىرتەھسىن - ئاپىرىن ئېيتىپ، ئادەتتىكى ھالىغا كېلىشىپتۇ. مانا بۇ يىلچۇ؟ ئۇلار قاراۋۇلمۇ چىقارماپتۇ، ئېھتىمال ئۇلار جۇڭگونىڭ مەنىۋى مەدەنىيىتى بىلەن ئېرىپ كەتكەن بولسا كېرەك.

ھازىرقى كۈندىكى تاجاۋۇزچىلار ۋە زالىملارمۇ بۇرۇنقى زالىم پادىشاھلارغا ئوخشاش، ھەتتا قۇل - مالايلىرىنىڭ كولىدۇرلىشىغىمۇ، چۈشەكىشىگىمۇ رۇخسەت قىلماسمۇ؟ .....

8 - ئاينىڭ 31 - كۈنى

ئەرلەرنىڭ تەرەققىياتى[188]

يۇ مىڭ

هايۋانلارنىڭ جۈپلىشىشىمۇ مۇھەببەت دېيىلسە، مۇھەببەت دېگەن سۆزگە بىرئاز داغ چۈشۈرمەي قالمايدۇ. لېكىن، هايۋانلار-دىمۇ جىنسىي تۇرمۇشنىڭ بولىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىش مۇمكىن ئەمەس. ئۇلار كۆيلىگەن چاغدا، چىشسى بىلەن ئەركىكى بىر يەردە بولۇپ قالسا، بىردەم «ئامرىقىم» دەپ مۇھەببەتلەشمەي قالمايدۇ. تاكى «جۈپلىشىش لەززىتى»نى تېتىغۇچە چىشسىنىڭ بەزىدە ناز قىلىشى، بىرنەچچە قېتىم نېرى قېچىپ كەتكەندىن كېيىن يەنە ئارقىسىغا قاراپ قويۇشى ۋە زۇۋان سۈرۈشى تۈرغان گەپ. هايۋانلارنىڭ تۇرى كۆپ، «مۇھەببەتلىشىش» ئۇسۇللىرى مۇرەككەپ بولسىمۇ، لېكىن ئەركىكىدە بىرەر ئىمتىيازنىڭ يوقلۇقىدا شەك بولمىسا كېرەك.

ئىنسان ھەممە مەخلۇقاتلارنىڭ ئاقىلى، ھەممىدىن ئاۋۋال ئەرلەرنىڭ ماھارىتى زور. ئىپتىدائىي دەۋردە ئىش قانداق توغرا كەلسە شۇنداق بولاتتى. لېكىن، «ئانىسىنى بىلىپ، دادىسىنى بىلمەيدۇ»[189] غان ئەھۋال تۇپەيلىدىن خوتۇنلار بىر مەزگىل «ھۆكۈمرانلىق» قىلغاندى، شۇ چاغلاردىكى زات موما خوتۇنلار كېيىنكى چاغلاردىكى قەبىلە ئاقساقاللىرىدىنمۇ چوڭ ھوقۇقلۇق بولسا كېرەك. كېيىن نېمە ئۈچۈندۇر، ئاياللارنى دومىلە باسقان؛ ئۇلارنىڭ بوينىغا، قوللىرىغا، ئاياغلىرىغا زەنجىر، چەمبەر، هالقا سېلىنغان — گەرچە بىرنەچچە مىڭ يىل ئۆتكەندىن كېيىن شۇ

چەمبەر، هالقىلارنىڭ تولىسى ئالتۇن ـ كۈمۈشكە ئايلانغان، ئۇلار-غا مەرۋايىت، ياقۇت، ئالماس كۆز قويۇلغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ مارجان، بىلەزۈك، ئۈزۈكلەر هازىرمۇ ئايال قۇللارنىڭ سىمۋولى. ئاياللار قۇلغا ئايلانغانىكەن، ئەرلەرنىڭ ئۇلارنىڭ رازىلىقىنى ئې-لىپ ئاندىن كېيىن ئۇلارغا «مۇھەببەت» قىلىشىنىڭ هاجىتى يوق. قەدىمكى زامانىدا قەبىلىلەر ئارا ئۇرۇش نەتىجىسىدە قولغا چۈشكەن ئەسىرلەر قۇل قىلىناتتى، ئايال ئەسىرلەر باسقۇنچىلىققا ئۇچرايتتى. شۇ چاغلاردا كۈيلەش مەزگىلى ئاللىقاچان «ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان» بولسا كېرەك. ئەركەك خوجايىنلار ئايال ئەسىرلەر-گە، ئايال قۇللارغا هەر ۋاقىت، هەر جايدا باسقۇنچىلىق قىلىۋېرە-تتى. هازىرقى زامانىدىكى قاراقچىلارنىڭ، لۇكچەكلەرنىڭ ئاياللارنى ئادەم قاتارىدا كۆرمەيدىغانلىقى ئەمەلىيەتتە قەبىلە ئاقساقاللىرىچە باتۇرلۇقنىڭ قالدۇق ئۇدۇمى.

لېكىن، باسقۇنچىلىق قىلىش ماھارىتى ئادەمنىڭ هايۋاندىن بىر قەدەم «تەرەققىي» قىلغانلىقىنى بىلدۈرسىمۇ، لېكىن يەنىلا يېرىم تەرەققىيات. ئويلاپ كۆرۈڭ، ئايال ناله قىلىپ يىغلاپ تۇرسا، قوللىرىنى، پۇتلىرىنى قايرىساڭ، ئۇنىڭدىن قانچىلىك راھەتلىنەرسەن؟ ئەۋۋەل دېگەن نەرسە پەيدا بولغاندىن كېيىن، ئەرلەر قالتىس تەرەققىي تېپىپ كەتتى. جاھاندا هەرقانداق نەرسىنى سې-تىۋالغىلى، سېتىۋەتكىلى بولىدىغان بولدى، جىنسىي تەلەپمۇ بۇ-نىڭدىن خالىي ئەمەس، ئەلۋەتتە. ئەرلەر ئەرزىمەس ئىككى تەڭگە پۇل چىقىم قىلىپ، ئاياللارنىڭ ۋۇجۇدىدىن كۆزلىگەن نەرسىنى ئالالايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇ ئايالغا: مەن ساڭا باسقۇنچىلىق قىلىۋاتقىنىم يوق، ئۆزۈڭ رازى بولدۇڭ، بىرنەچچە تەڭگىگە ما-قۇل كەلدىڭ، شۇنىڭ ئۈچۈن قانداق قىلىمەن دېسەم ماقۇل بولۇ-شۇڭ كېرەك، بىز هالال سودىلاشتۇق! دېيەلەيدۇ. ئاياغ ئاستى قىلىپ بولغاندىن كېيىن، يەنە تېخى شۇ ئايالغا: «رەھمەت سىز-

گە، بەگزادەم» دېگۈزىدۇ. ھايۋانات شۇنداق قىلالامدۇ؟ دېمەك، پاھىشۋازلىق قىلىش ئەرلەر تەرەققىياتىنىڭ يۇقىرى باسقۇچى بولۇپ قالدى.

شۇنىڭدەك، ئاتا ـ ئانىنىڭ ئەمرى، ئەلچىلەرنىڭ لەۋزى بىلەن بولىدىغان كونىچە نىكاھ پاھىشۋازلىقتىن چىرايلىقراق تۇس ئالغان مۇنداق تۈزۈم شارائىتىدا، ئەرلەر مەڭگۈلۈك، ئۆمۈرۋاز-يەتلىك جانلىق مۇلۈككە مۇيەسسەر بولىدۇ، ياتلىق قىلىنغان قىز يېگىتنىڭ كارىۋىتىغا ئەكېلىپ قويۇلغان ھامان مەجبۇرىيەت ئۆتە-مەكتىن باشقا، مۇھەببەت ئەركىنلىكىغۇ يوق گەپ، ھەتتا قىلچە شەرت قويۇش ئەركىنلىكىمۇ بولمايدۇ. مەيلى ئۇ سۆيسۇن ـ سۆي-مىسۇن، جۇگۇڭ پادىشاھ[190] كۆڭزى ئەۋلىيانىڭ شېپى كەلتۇ-رۇلۇشى ئارقىسىدا ئۆمۈر بويى ئىتائەتمەن بولۇشقا، ئىپپەت ساق-لاشقا مەجبۇر بولۇپ قېلىۋېرىدۇ. ئەر ئۇنى خالىغان چاغدا ھاجە-تىدىن چىقارتقۇزىدۇ، ئايال بولسا ئەۋلىيانىڭ ئەدەپ ـ قائىدىلىرى-گە ئەمەل قىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ، «پەقەت ئىچىدىلا يامان نىيەت ئويلىغان تەقدىردىمۇ زىنا قىلغان بولۇپ ھېسابلىنىدۇ[191]، مۇبادا ئەركەك ئىت قانجۇقتا مۇشۇنداق ئەپچىل، ئەمما قاتتىق قوللۇق تەدبىر قوللىنىدىغان بولسا، قانجۇق جان ئاچچىقىدا «تامدىن سەكـ-رىگەن» بولاتتى. لېكىن، ئادەم نەسلى بولغان ئايالنىڭ قۇدۇقتا سەكرەپ، پىداكار ئايال، ئىپپەتلىك ئايال، ئەقىدىلىك ئايال بول-ماقتىن ئۆزگە چارىسى يوق. ئەدەپ ـ قائىدە ئاساسىدىكى نىكاھ-نىڭ تەرەققىي تاپقان مەنىسى ئەنە شۇنىڭدىن مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇ.

ئەرلەرنىڭ «ناھايىتى ئىلمىي» تەلىماتلارنى قوللىنىپ، ئايال-لارنى ئىمانسىز بولغان تەقدىردىمۇ ئۆمرىنى بىر ئەر بىلەن ئۆتكۈ-زۈشكە تەن بېرىدىغان، جىنسىي تەلەپنىڭ «ھايۋانىي تەلەپ» ئە-كەلمىگەن، ئۇنى مۇھەببەتنىڭ ئاساسىي شەرتى قىلىپ قاراش

لازىم ئەمەسلىكىگە چوڭقۇر ئىشىنىدىغان قىلغانلىقىغا، شۇنىڭ ئۈچۈن «ئىلمىي ئىپپەت»نى كەشىپ قىلغانلىقىغا كەلسەك، بۇنىڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ يۇقىرى پەللىسى ئىكەنلىكىدە گەپ يوق.

بەللى، ئادەم — ئەر — نىڭ ھايۋانات-تىن پەرق قىلىدىغانلىقى-دىن ئۆرگۈلۈپ كېتەي!

ئۆز ئىزاھىم: بۇ، تەرىقەتكە ھامىيدارچىلىق قىلى-دىغان ماقالە.

9 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى

ماقۇللاش ۋە چۈشەندۈرۈش[192]

يۇ مىڭ

ياشلىق بولغان ئادەمنىڭ ئۆز ھەرىكەتلىرىدە قول ئاستىدىكى لەرنىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىشنى ھاجەتسىز — بۇ، يەرزى لېكسىن، باشلىق بولغان ئادەم بەزى ۋاقىتلاردا قول ئاستىدىكىلەرگە چۈشەندۈرۈپ قويۇشى مۇمكىن.

يېڭىدىن دۇنيا بويىچە داڭق چىقارغان بىر ئادەم: «نوپۇز دېگەن نەرسە ئىپتىدائىي ئىنسانلار دەۋرىدىلا بار ئىدى، مەسىلەن، ئادەم ھايۋانلارنى مەجبۇرلاپ ئۆز ئىرادىسىگە بويسۇندۇرۇپ، ئۇلارنى ئەركىن تۇرمۇشتىن ۋاز كەچتۈرەتتى، بۇ جەھەتتە ھايۋانلار نىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىشى ھاجەتسىز ئىدى»[193] دەپتۇ. بۇ سۆز ناھايىتى ئېنىق ئېيتىلغان. ئۇنداق بولمىسا، بىزدە يەي دېسەك كالا گۆشى، مىنەي دېسەك ئات بولامدىغان؟! بىزدە ئادەم ئادەمگە مۇ شۇنداق مۇئامىلە قىلماقتا.

ياپونىيىدىكى ئەيسا دىنى چېركاۋى[194]نىڭ قازىسى يېقىندا ياپونلارنى ئىنجىلدا ئېيتىلغان پەرىشتە دېگەن مەزمۇندا مۇنداق بىر پەتىۋانى چىقاردى: «خۇدايىتائالا ئىلگىرىدىن يەھۇدىيلارنى قىرىپ كەلگەن ئاق تەنلىكلەرنى بويسۇندۇرۇپ، ... يەھۇدىيلارنى قورال كۈچى بىلەن ئازاد قىلىپ، (تەۋرات) تىكى بېشارەتنى ئەملگە ئاشۇرۇش ۋەزىپىسىنى ياپونلارغا تاپشۇردى.» (خۇددى يەھۇدىيلارنى قىرغان ئاق تەنلىكلەر يەھۇدىيلارنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالمىغىنىغا ئوخشاش، ياپونلارنىڭمۇ ئاق تەنلىكلەرنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالمايدۇ.

غانلىقى تۇرغان گەپ. ياپونىيىنىڭ تۆرە - غوجاملىرى جۇڭگونىڭ بېشىغا «ئېغىر كۈن» لەرنى پەيدا قىلىپ بېرىشتىمۇ جۇڭگو خەلقىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالغىنى يوق — بەزى يەرلىك تۆرىلىرىمىزنىڭ ياپون غوجاملارنىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇلارنى ئامانلىقىمىزنى ساقلاپ بېرىڭلار، دەپ تەكلىپ قىلغانلىقى بولسا، باشقا گەپ. قىسقىسى، ئەركىن - بەھۇزۇر ھالدا كالا گۆشى يېيىش، ئات مىنىش... ئۈچۈن، ئۆزىنى ماشايىخ - باشلىق دەپ، باشقىلارنى قول ئاستىدا تۇرغۇچى دەپ ئېلان قىلىشى شەرت ياكى باشقىلارنى ھايۋان، ئۆزىنى رەسۇل قىلىۋېلىشى شەرت.

لېكىن، بۇ جەھەتتە ھەممىدىن مۇھىمى نەزەرىيە ئەمەس، يەنىلا «قورال كۈچى»، (ئىجتىمائىي پەنمۇ، خرىستىئان نەزەرىيىسىمۇ بىرەر نوپۇز پەيدا قىلالمايدۇ). ئىپتىدائىي ئىنسانلارنىڭ ھايۋانات ئۈستىدىكى نوپۇزى ئوقيا - كامالەك دېگەنگە ئوخشاش نەرسىلەرنى كەشىپ قىلغانلىقىدىن بارلىققا كەلگەن. نەزەرىيە بولسا، كېيىنكى چاغلاردا ئويلاپ تاپقان چۈشەندۈرۈشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. بۇنداق چۈشەندۈرۈشلەرنىڭ رولى شۇ يەردىكى، ئۇنىڭ بىلەن ئۆزىنىڭ نوپۇزىغا دىن، پەلسەپە، پەن، دۇنيا ۋەزىيىتى جەھەتتە ئاساس پەيدا قىلىپ، قۇللارنى ۋە ئات - كالىلارنى، دۇنيا بويىچە ئومۇمىي قانۇن شۇنداق ئىكەن - دە، دەيدىغان ۋە ئىسيان كۆتۈرۈش شېرىن خىياللىرىدىن ۋاز كېچىدىغان قىلىش.

باشلىقنىڭ ساڭا چۈشەندۈرۈۋاتقان چاغدا، ئۇنىڭ قول ئاستىدىكىلەردىن بولغان سەن ھەرگىزمۇ، مېنىڭ ماقۇللۇقىمنى سوراۋاتمۇ دەپ ئويلاپ قالما؛ چۈنكى سەن مۇتلەق ماقۇل بولمىغان تەقدىردىمۇ، ئۇ ھامان ئۆزىنىڭ بىلگىنىنى قىلىۋېرىدۇ. ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس شېرىن خىيالى بار، ئۇنىڭ قولىدا كۈچ - قۇۋۋەت

يەنى پۇل - مال، ئايروپىلان - زەمبىرەك بار ئىكەن، ئۇ ئۆزىنىڭ شېرىن خىياللىرى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ؛ سېنىڭ شېرىن خىياللىرىڭ بولسا شېرىن خىياللىقىدا قېلىۋېرىدۇ؛ — مۇبادا سېنىڭ شېرىن خىيالىڭ ئەمەلگە ئېشىپ قالسا، ئۇ: مېنىڭ هايۋانلاشتۇرۇش توغرىسىدىكى كونا ماقالىلىرىمنى كۆچۈرۈۋاپسەن، دېيىشتىن يانمايدۇ.

ئاڭلىشىمچە، هازىرقى دۇنيا ۋەزىيىتى مۇنداق ئىكەن: ناهايىتى چوڭ هوقۇقلۇق هۆكۈمەتلەر پەيدا بولۇۋېتىپتۇ، بۇلار XIX ئەسىردىكى ئادەملەرنىڭ چۈشىگىمۇ كىرىپ باقمىغان. ئىتالىيە بىلەن گېرمانىيىنى قويۇپ تۇرۇپ، ئەنگلىيىدىكى گىراژدانلار هۆكۈمىتىنىلا ئالايلى، «ئۇنىڭ ئەمەلىي هوقۇقىمۇ پۈتۈنلەي بىرلا كونسېرۋاتىپلار پارتىيىسىنىڭ قولىدا.» ئامېرىكا يېڭى زۇڭتۇڭىنىڭ «ئىگىلىكىنى گۈللەندۈرۈش جەهەتتە قولغا كەلتۈرگەن هوقۇقى ئۇرۇش ۋە هەربىي هالەت مەزگىلىدىكىدىنمۇ چوڭ.» (195) هەممە ئادەم هايۋان بولۇپ تۇرغىنىدا، باشلىقنىڭ ئۇلارنىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىشى هاجەتسىز، دۇنيا ۋەزىيىتى ئەنە شۇ. باركاللا، بۇنداق ياخشى ئۇلگىنى ئۆگەنمەي بولامدۇ؟

بىراق، مېنىڭ بۇ چۈشەندۈرۈشۈمدە گۈلگە داغ چۈشكەندەك بىر ئاز نۇقسانمۇ بار: جۇڭگونىڭ ئۆزىنىڭ تۇنجى پادىشاهى چىن شىخۇاڭ كىتاب - نامىلەرنى كۆيدۈرگەن، رايىش موللىلارنى كۆمىگەن؛ جۇڭگونىڭ ئۆزىنىڭ خەن تۇيجۇسى(196) ۋە باشقىلىرى: «پۇقرا ئۆز ماشايىخىغا ئاشلىق، رەخت ۋە باشقا سېلىقلارنى تۆلەش يولى بىلەن خىزمەت قىلمىسا، كاللىسىنى ئېلىش كېرەك» دېگەن. مۇشۇنداق مىللىي نەرسىلەر بار تۇرسا، مىللەتپەرۋەرلىككە

خىلاپلىق قىلىپ، چەت ئەللەرنىڭ تەلىماتلىرىنى ۋە پاكىتلىرىنى دەستۇر قىلىشنىڭ — ئۆزگىلەرنىڭ هەيۋىسىنى ئاشۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ئىرادىسىنى يوقىتىشنىڭ نېمە كېرىكى بار؟

9 - ئاينىڭ 3 - كۈنى

ئەدەبىيات كاربۇنتىدىكى كۆزلۈك چۈش[197]

يۇگۇاك

ئەتىيازدا كۆرگەن چۈش گىچماچاك بولىدۇ. «ياز تۈنىدە كۆرگەن چۈش» چۇ؟ شېكسپىر[198] نىڭ سەھنە ئەسىرىگە قارىغاندا، ئۇمۇ گىچماچاك بولىدۇ. جۇڭگودا كۆز ۋاقتىدا كۆرگەن چۈش ئادەتتە «سۇرلۇك» بولىدىكەن. مىنگودىن ئىلگىرىكى چاغلاردا ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان مەھبۇسلار «كۆزدىن كېيىن ئۆلتۈرۈلىدۇ» غانىدى، بۇ، ۋاقىت - سائىتىنى تېپىپ ئىش قىلغىنى. قادىر ئىگەم بەندىلەرگە قانداق قىل دەپ بېشارەت بەرسە، بەندىلەر شۇنداق قىلماي مۇمكىن ئەمەس - دە.

«ئەدەب» دېگەن بىرنېمىلەرمۇ ئۇنىڭدىن خالىي ئەمەس، ئۇلار قورسىقىنى تويغۇزۇۋالغاندىن كېيىن، كارىۋاتتا يېتىپ، تاماقنى ھەزىم قىلىپ بولمايلا چۈش كۆرگىلى تۇرىدۇ. ھازىر كۆز ۋاقتى بولۇپ قالغاچقا، قادىر ئىگەم ئۇلارنىڭ چۈشىنى رەھىمسىز ھالغا كەلتۈرۈپ قويۇۋېتىپتۇ.

«شاۋقۇن» (8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى نەشردىن چىققان) نىڭ 2 - جىلد 31 - سانىدا «لىندىك» ئىمزالىق بىر ئەپەندىنىڭ مۇھەررىرگە يازغان بىر پارچە خېتى بار ئىكەن. ئۇنىڭدا مۇنداق گەپلەر بار ئىكەن:

«..... توغرىسىدا تالاش - تارتىش بولۇۋاتىدۇ. بۇنىڭدا

كىمنىڭ ھەق، كىمنىڭ ناھەق ئىكەنلىكىنى بىگۇناھ ئادەملەرنىڭ ئېنىق بىلىشى مۇمكىن ئەمەس. لېكىن، ئۇلارنىڭ بىر - بىرىنى چىشلەپ تارتىپ كاردىن چىقىرىشى، چەتتە تۇرغان ئادەملەرنىڭ نەزىرىدە پۈتۈن ئەدەبىيات مۇنبىرى ئۇچۇن بەختسىزلىك بولۇپ چىقىشى تۇرغان گەپ... مېنىڭچە، ئىبارەت بولسۇن ئۇچۇن نېرى - بېرىسىگە قاردىماي، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ كاسىسىغا يۇز دەررىدىن ئۇرۇش كېرەك...»

بۇنىڭدىن ئىككى كۈن ئىلگىرى مەلۇم بىر كىچىك گېزىتتىمۇ ئىمزاسىز باش ماقالە چىقتى، ئۇنىڭدىمۇ بۇنىڭدىن خېلى ئىلگىرى يۇ مۇتاۋ بىلەن جاۋ جىڭشىڭ ئوتتۇرىسىدا ماقالىنى كېسىۋېلىپ ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش توغرىسىدا يۇز بەرگەن تالاش - تارتىشقا[199] قاتتىق غەزەپ بىلدۇرۇلگەن:

«..... ئەگەر كۈنلەرنىڭ بىرىدە قولۇمغا چوڭ ھوقۇق كىرىپ قالىدىغان بولسا، بۇ بىرنېمىلەرنى تۇتتۇرۇپ كېلىپ، جەبىر - جاپالىق ئىشقا سېلىپ، 10 يىل كىتاب ئوقۇش جازاسى بىلەن جازالىغان بولاتتىم، شۇنداق قىلغاندا، جۇڭگونىڭ ئەدەبىيات مۇنبىرى پاكىلىنىپ قېلىشى مۇمكىن.»

جاڭ شىيەنجۇڭ زاۋال تېپىش ئالدىدا تۇرغاندا، ئۆز ھەرىكىتىدە «كىمنىڭ ھەق، كىمنىڭ ناھەق» ئىكەنلىكىنى سۇرۇشتۇرۇپ ئولتۇرماستىنلا، ھە دەپ قىرىۋەرگەنكەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئەمەلدارلىرى دەۋاگەرنىمۇ، جاۋابكارنىمۇ بەزىدە قارىقويۇقلا 100

دىن ياكى 50 تىن كالتەك ئۇرىدىكەن؛ چۈنكى «لىندىك» ئەپەندىنىڭ كونا چۈشىدەك، ماڭجۇلارغىمۇ شىلىش ئۇچۇن قۇل كېرەك - دە. مەلۇم كىچىك گېزىتتىكى نامسىز ئەپەندى بولسا بىر ئاز مەدەنىيەتلىك ئىكەن، ئۇ ھېچبولمىغاندا، شاڭخەي شەھەر مەمۇرىيىتى ئىدارىسى[200]نىڭ تۆۋەن مەرتىۋىلىك جۇڭگولۇقلارنى «جازالاش» ئۇسۇلىنى بىلمىدىكەن.

لېكىن، بىرىنچى مەسىلە — قانداق قىلغاندا «كۇنلەرنىڭ بىرىدە چوڭ ھوقۇقنى قولغا كەلتۇرۇش» مۇمكىن؟ نازۇك - نىمجان تالىپ مىجەز ئادەم قانداقمۇ ھوقۇقدارلىق قىلالايدۇ؟ ئىلگىرىكى چاغلاردا كوراگان (پادىشاھنىڭ كۈيئوغلى) بولۇپ، بىردىنلا كۆتۇرۇلۇپ كېتىشكە ئۇمىد باغلاش مۇمكىن ئىدى، ھازىر پادىشاھ يوق، يۇزۇڭگە قېنىق يۇز يېغى سۇرتۇۋالساڭمۇ ساڭا قىيا باقمىدىغان مەلىكىمۇ يوق؛ ناھايىتى كۆپ دېگەندە بىرەر بايغا كۈيئوغۇل بولالىشىڭ مۇمكىن. مەنسەپنى پۇلغا سېتىۋېلىش چارىسى ئاللىقاچان ئەمەلدىن قالغان، «چوڭ ھوقۇق»قا خۇددى بويى يەتمەيدىغان يەردىكى ئۇزۇمنى كۆرگەن تۈلكىگە ئوخشاش بوينۇڭنى سوزۇپ تەلمۇرۇشۇڭلا مۇمكىن. دېمەك، ئەدەبىيات مۇنبىرىنىڭ بېجىرىم ۋە پاك بولۇشىغا ھەقىقەتەن كۆز يەتمىسە كېرەك.

«4 - ماي» دەۋرىدە نەشرىياتچىلار ساھەسىدە «ئەدەبىيات قەلەندىرى» پەيدا بولغان، ئۇنىڭ كەينىدىن «ئەدەبىيات لۇكچىكى» مۇ پەيدا بولغانىدى. لېكىن، شۇنداق سۇرلۇك ئادەملەرنى بۇيىل كۆزدە شاڭخەيدە كۆردۇم، ئۇلارنىڭ تېخى نامى يوق، ھازىرچە «ئەدەبىيات ئەمەلدارى» دەپ ئاتاپ تۇرساق بولار. ئەدەبىيات تارىخىغا قارايدىغان بولساق، ئەدەبىيات مۇنبىرى بېجىرىم ۋە پاك بولغان چاغلارمۇ بولغانىكەن، لېكىن ئەدەبىيات مۇنبىرىنىڭ شۇنداق پاكلىقىنىڭ مۇشۇنداق «ئەدەبىيات ئەمەلدارلىرى» بىلەن ئاز - تولا بولسىمۇ مۇناسىۋىتى بولىدىغانلىقىنى كىم كۆرۈپتۇ؟!

لېكىن، چۈشنى كۆرۈۋېرىش مۇمكىن، ئۇنىڭ كارايىتى يوق، شۇنداق چۈشنى تەسۋىرلەپ يېزىشمۇ پەيزىلىك بىر ئىش. خاتىرجەم ئۇخلاۋېرىڭلار، كاندىدات تۇرلىرىم!

9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى

كىنونىڭ ساۋىقى[201]

روئىيو

مېنىڭ ئۆز يۇرتۇمنىڭ كەنتلىرىدە جۇڭگونىڭ كونا چاڭچىلىرىنى كۆرگەن چېغىم تېخى «موللا» بولۇپ يېتىشمىگەن چېغىم ئىدى، كىچىك دوستلىرىمنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك دېھقان ئىدى. شۇ چاڭچىلىلەردە موللاق ئېتىشنى، يولۋاس بولۇپ ئويناشنى، ياڭ - يۇل قىلىپ يالقۇن چېقىشنى بىلەنلا جىن پەيدا بولۇشىنى ياخشى كۆرەتتىم. چاڭچىلىنىڭ مەزمۇنى بىز بىلەن ئانچە ئالاقىسىز ئىدى. بەگ بىلەن ئاقساقالنىڭ شەھەر، زېمىن تالىشىشى، يېگىت بىلەن قىزنىڭ ھىجرانى ۋە ۋىسالى پۈتۈنلەي ئۇلارنىڭ ئۆز ئىشى؛ كەتمەن چاپىدىغان ئادەملەرنىڭ بالىلىرى ئۆزلىرىنىڭ مەيدانغا چۈشۈپ قوماندان بولمايدىغانلىقىنى ياكى پايتەختكە بېرىپ مەنسەپ ئىمتىھانىغا قاتناشمايدىغانلىقىنى ئۆزلىرى بىلىدۇ. لېكىن، كىشىنى تەسىرلەندۈرگەن بىر چاڭچىلىمۇئېسىمدە تۇرۇپتۇ، ئۇ چاڭچىلە «مۇچېكنىڭ كاللىسىنىڭ ئېلىنىشى»[202] دەپ ئاتىلىدىغاندەك قىلاتتى. بىر كاتتا ئەمەلدار تۆھمەتكە ئۇچراپ، ئۆلۈمگە لايىق بولۇپ قالىدۇ، ئۇنىڭ چىرايى جەھەتتە ئۆزىگە ناھايىتى ئوخشاپ كېتىدىغان بىر قېرى خىزمەتكارى ئۇنىڭ ئورنىدا «ئۆلۈم جازاسىنى تارتىش» ئۈچۈن بارىدۇ. ئۇنىڭ ئېچىنارلىق ھەرىكەتلىرى ۋە مۇڭلۇق ناخشىلىرى تاماشىچىلارنىڭ يۈرەك تارىرىنى چېكىۋېتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن تاماشىچىلار ئۆزى ئۈچۈن ياخشى ئۆلگىنى تاپقان بولىدۇ، چۈنكى بىزنىڭ يۇرتىمىزدىكى دېھ-

قانلارنىڭ بەزىسى دېھقانچىلىق ئىشلىرىدىن قولى بوشىغان چاغلاردا بايلارنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئىش - كۈشلىرىگە قارىشىپ بېرەتتى. چاڭچىلىدە چاندۇرماسلىق ئۈچۈن، جازانى ئىجرا قىلىدىغان چاغدا، ھېلىقى خىزمەتكارنىڭ ئانىسى ئادەت بويىچە بېرىپ «بىرانە بولۇپ يىغلاپىدۇ»، لېكىن خىزمەتكار ئۇنى تېپىۋېتىدۇ؛ دېمەك، ئۇ شۇنداق بىر پەيتتىمۇ خىزمەتكار ئۆز نامىنى ساقلايدۇ. سادىق خىزمەتكار، مەرد، ياخشى ئادەم دېگەن ئەنە شۇ.

لېكىن، مېنىڭ شاڭخەيدە كىنو كۆرگەن ۋاقتىم ئاللىقاچان «تۆۋەن مەرتىۋىلىك جۇڭگو ئادىمى» بولۇپ قالغان چاغلىرىم ئىدى. كۆلۈبنىڭ تۆرىدە ئولتۇرغان ئاق تەنلىكلەر بىلەن دۆلەتمەنلەرنى، پەگاھىدا قاتارلىشىپ تۇرغان ئوتتۇرا ۋە تۆۋەن مەرتىۋىلىك «جۇڭخۇا ئەۋلادلىرى»نى، ئېكراندا ئاق تەنلىك ئەسكەرلەرنىڭ جەڭ قىلىۋاتقانلىقىنى، ئاق تەنلىك خوجىلارنىڭ بېيىۋاتقانلىقىنى، ئاق تەنلىك قىزنىڭ توي قىلىۋاتقانلىقىنى، ئاق تەنلىك قەھرىمانلىرىنىڭ ئېكسپېدىتسىيە قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، تاماشىچىلار زوقلىنىاتتى، ھەۋىسى كېلەتتى، ۋەھىمە يەيتتى، بۇنداق ئىشلار بىزنىڭ قولىمىزدىن كەلمەيدۇ، دەپ ئويلايتتى. لېكىن، ئاق تەنلىك قەھرىمانلار ئافرىقىغا ئېكسپېدىتسىيە قىلىپ بارغىنىدا، دائىم قارا تەنلىك سادىق خىزمەتكارلارنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىۋالاتتى، ئۇلار يول باشلايتتى، خىزمەت قىلاتتى، خوجايىن يولدا جېنىنىمۇ پىدا قىلاتتى، شۇنىڭ بىلەن خوجايىن ئۆز ئۆيىگە ساق - سالامەت قايتىپ كېلەتتى. شۇ خوجايىن ئىككىنچى قېتىم ئېكسپېدىتسىيىگە بارماقچى بولغىنىدا، سادىق خىزمەتكار تاپالمايى قالسا، يەنە ھېلىقى جان پىدا قىلىپ ئۆلۈپ كەتكەن خىزمەتكارنى ئېسىگە ئالاتتى - دە، چىرايى تۇتۇلاتتى؛ شۇنىڭ بىلەن ئېكراندا ئۇنىڭ ئېسىگە چۈشكەن قارا تەنلىكنىڭ چىرايى پەيدا بولاتتى. شۇ چاغدا سېرىق بەتلىك تاماشىچىلارنىڭ چىرايىمۇ گۈڭگا يورۇقلۇقتا تۇتۇلۇپ قالاتـ

تى؛ دېمەك، ئۇلارمۇ تەسىرلەنگەن.

بەختكە ياريشا، مىللىي كىنولىرىمىزمۇ تىرىشىپ - تىرمىشىپ مەيدانغا كېلىشكە باشلىدى. ئۇ كىنولىرىمىز بىر تاقلاپلا ئېگىز تامغا چىقىپ، قولىنى بىر شىلتىپلا ئۇچار خەنجىرنى ئاتقانىدى: بىراق كېيىن 19 - ئارمىيە[203] بىلەن بىللە شاڭخەيدىن چېكىنىپ چىقىپ كەتتى. ھازىر تۇرگىنېفنىڭ «باھار دولقۇنى»[204] ۋە ماۋدۇن[205] نىڭ «باھار پىللىسى»نى قويۇش تەييارلىقىنى كۆرمەكتە. بۇ بىر تەرەققىيات، ئەلۋەتتە. لېكىن، دەل مۇشۇنداق بىر پەيتتە ئاۋۇال «ياۋ خەلقى يۇرتىنىڭ ئاشقى»[206] دېگەن فىلىم پەيدا بولۇپ قالدى ۋە ھەدەپ تەشۋىق قىلىندى.

بۇ فىلىمنىڭ تېمىسى «ياۋ خەلقىنى مەرپىەتكە باشلاش»، مېغىزى بولسا «كوراگان تاللاش»[207]. بۇ فىلىم «4 - ئوغلىنىڭ ئانىسىنى يوقلىشى»[208]، «شۇاڭياڭ مەلىكىنىڭ دى چىڭنى قوغلىشى»[209] دېگەن چاڭچىلىلەرنى ئەسلىتىدۇ. جۇڭگونىڭ مەنىۋى مەدەنىيىتى پۈتۈن دۇنياغا ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ، دەيدىغان چوڭ گەپلەر يېقىندىن بۇيان ئانچە ئاڭلانمايدىغان بولۇپ قالدى. مەرپىەتكە باشلاش ئۈچۈن، تەبىئىيكى، مياۋ ۋە ياۋلارنىڭ ئىچىگە چېكىنىپ بارغان ياخشى - دە. لېكىن، بۇنداق چوڭ ئىشنى پۈتتۈرۈش ئۈچۈن ئاۋۇال «قۇدا - باجا» بولۇش كېرەك - دە. خۇاڭدىنىڭ ئەۋلادلىرىمۇ ئېگىرلارغا ئوخشاش ياۋروپا، ئاسىيادىكى چوڭ دۆلەتلەرنىڭ مەلىكىلىرى بىلەن تۇرمۇش قۇرۇشى مۇمكىن ئەمەس، شۇنىڭ ئۈچۈن مەنىۋى مەدەنىيىتىنى كەڭ تارقىتالمايدۇ. بۇنى ھەممە ئادەم چۈشىنىدۇ.

تەرجىمە توغرىسىدا (1)[210]

لۇشۈن

مېنىڭ بىر پارچە قىسقا ماقالە يازغانلىقىم سەۋەبى بىلەن، مۇ مۇتىيەن[211] ئەپەندىنىڭ «گەپنى تەرجىمىنى ئاقلايمەن» دىن باشلاپ، لۇ جيەننەن تەرجىمە قىلغان XX ئەسىردىكى ياۋروپا ئەدەبىياتى، ئۇستىدە توختىلىمەن» (9 - كۈندىكى «ئەركىن پاراڭ»غا بېسىلغان) دېگەن ماقالىسى كېلىپ چىقتى. بۇ مەن ئۇچۇن چوڭ شەرەپ، ئۇ، ماقالىسىدە ئەيىبلەنگەن نۇقتىلارمۇ ھەقىقەتەن خاتالىق بولسا كېرەك. لېكىن، ئاپتورنىڭ ئىلاۋىسى ئاز - پاز سۆزلەپ قويسامۇ قىلچىلىك ئەھمىيەتسىز بولۇپ چىقماسلىقى ئېھتىمال بولغان بىر مەسىلىنى ئېسىمگە كەلتۈردى. بۇ ئىلاۋىدە مۇنداق گەپلەر بار ئىكەن:

«199 - بەتتە» بۇنداق رومانلار ئىچىدە يېقىندا ئاكادېمىيە (تەرجىماندىن: بۇ يەردە ئەسلىي ئەسەرنىڭ ئاپتورى تەۋە بولغان روسىيە كوممۇنىزم ئاكادېمىيىسى كۆزدە تۇتۇلسا كېرەك) تەرىپىدىن تاللانغان لۇئىس بىرترانىدنىڭ ئۆلمەس ئەسەرلىرى ھەممىدىن ئېسىل» دېگەن سۆزلەر بار ئىكەن. مېنىڭچە، بۇ يەردىكى Academie فرانسىيىنىڭ داڭلىق ئۇلۇم (ئالىملار يۇرتى) بولسا كېرەك. سوۋېت ئىتتىپاقى ئىلىم - سەنئەت راۋاج تاپقان مەملىكەت بولسىمۇ، لېكىن جاھانگىر يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن تاللانما چىقارماس

لۇ ئەپەندى نېمە ئۈچۈن شۇنداق قالايمىقان ئىزاھات بەر-
دىكىنتاك. »

زادى قايسى مەملىكەتنىڭ Academie[212] سى؟ بۇنى مەن
بىلمەيمەن. ئەلۋەتتە، فرانسىيىنىڭ دارىلئۈلۈمى دەپ قاراش ئە-
قىلغا ناھايىتى ئۇيغۇن. لېكىن، بىز سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاكادې-
مىيىسى «جاھانگىر يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن تاللانما چىقار-
ماس» دەپ ھۆكۈم قىلالمايمىز. بۇنىڭدىن 10 يىل ئىلگىرى بول-
غان بولسا، چىقارماسلىقى چوقۇم؛ چۈنكى بۇنىڭ سەۋەبى ماددىي
كۈچنىڭ چەكلىك بولغانلىقىلا ئەمەس؛ ئۇلار ئىنقلابنىڭ بوۋاق
بالىسىنى ئاسراپ قېلىش ئۈچۈن، بوۋاق بالىغا ئوزۇق بولىدىغان
يېمەكلىكلەرنىمۇ، پايدىسىز، ھەتتا زىيانلىق يېمەكلىكلەرنىمۇ ئۇ-
نىڭ ئالدىغا ھېچبىر پەرق ئەتمەستىن قويۇپ بېرىۋەرمەيدۇ. بە-
راق، ھازىر مۇمكىن بولۇپ قالدى، بوۋاق بالا چوڭايدى، قۇرامىغا
يەتتى، ئەقىل تاپتى، ئۇنىڭغا ئەپيۇننى ياكى مورفىننى كۆرسەتسە-
مۇ، ھېچقانچە چوڭ خەۋپ تۇغۇلمايدۇ. لېكىن، دانالارنىڭ، بۇلا-
رنى چەكسىڭ خۇمار تۇتىدىغان بولىدۇ. خۇمارىڭ تۇتقاندىن كېيىن
كېرەكتىن چىقىپ كېتىسەن ياكى جەمئىيەتكە زىيانلىق مىتە بولۇپ
قالسەن، دەپ يوليورۇق كۆرسىتىشنىڭ زۆرۈر ئىكەنلىكىدە
گەپ يوق.

ئەمەلىيەتتە، مەن سوۋېت ئىتتىپاقى Academie سى تەرىپىدىن
يېڭى تەرجىمە قىلىنىپ بېسىپ چىقىرىلغان ئەرەبلەرنىڭ «مىڭ بىر
كېچە» سىنى، ئىتالىيىنىڭ «10 كۈنلۈك سۆھبەت» ىنى، ئىسپان-
يىنىڭ «دون كىخوت ئەپەندى» سىنى، ئەنگلىيىنىڭ «روبىنزون
كروزو»[213] سىنى كۆرگەنمەن؛ تولستويىنىڭ تاللانما ئەسەرلىرى
بېسىلغانلىقىنى، گيوتې[214] نىڭ ئەسەرلىرى — تېخىمۇ تولۇق
توپلىمى — تەييارلانغانلىقىنى گېزىتلەر خەۋەر قىلدى.

بېرتراند[215] كاتولىك دىنى[216] نىڭ تەشۋىقاتچىسى بولۇش بىلەنلا
قالماستىن، سۈلالە پەرەسلىكىنىڭمۇ جارچىسى، لېكىن ئۇنىڭ ئە-
سەرلىرى XIX ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى گېرمانىيە بۇرژۇئا[217]
ئەدىبى گيوتېنىڭ ئەسەرلىرىگە قارىغاندا ئانچە زىيانلىق ئەمەس.
دېمەك، مەن ئويلايمەنكى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇنىڭ تاللانما
ئەسەرلىرىنى چىقىرىشى ھەقىقەتەن ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن.
لېكىن، شۇ كىتابلارنىڭ بېشىغا ئىنچىكە تەھلىل ۋە توغرا تەنقىد
قىلىنغان، تەپسىلىيۇ كىرىش سۆز كىرگۈزۈشى چوقۇم.

ئاپتورنىڭ كىتابخانلار بىلەن تەقدىرداشلىقى قانچىكى يىراق
بولسا، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى كىتابخانلارغا شۇنچە زىيانسىز بولىدۇ
كونا توقام بولۇپ قالغان، ئەكسىيەتچىل، ئىدېئولوگىيە جەھەتتىن
بىر - بىرىگە زادىلا ئوخشاشمايدىغان ئەسەرلەر، ئومۇمەن، يېڭى
ياشلارنىڭ يۈرەك تارتىلىرىنى چېكەلمەيدۇ (دەرۋەقە، توغرا يېتەك-
چىلىكىمۇ بولۇشى كېرەك)، ئەكسىچە، ئۇلار ئۇنىڭدىن تەسۈر-
لەش ماھارىتىنى، ئاپتورنىڭ تىرىشچانلىقىنى ئۆگىنەلەيدۇ، مەسە-
لەن، يوغان بىر پارچە مەرگىمۈشنى ئالساق، ئۇنى كۆزدىن كە-
چۈرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئادەم ئۆلتۈرۈش قۇۋۋىتىنى ۋە خرۇس-
تاللىق تۇزۇلۇشىنى، يەنى دوريگەرلىك ۋە مەدەنىيەتلىك جەھەت-
تىكى بىلىملەرنى ھاسىل قىلغىلى بولىدۇ. ئەكسىچە، قورقۇنچلۇ-
قى — يېمەكلىكلەرگە ئازغىنە مەرگىمۈشنى ئارىلاشتۇرۇپ، ياش-
لارغا تۇيدۇرماستىن يېگۈزۈۋېتىش. قارىماققا راستىتەك تۇرغان،
ئەمەلىيەتتە يالغان «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات»، قەستەن كەسكىنلىك
تۇسىگە كىرگۈزۈلگەن «تارىخقا ماتېرىيالىزمچە قاراشقا تەنقىد» —
ئەنە شۇنىڭ جۇملىسىگە كىرىدۇ. مانا بۇنىڭدىن ھەزەر ئەيلەش
كېرەك.

مەن ياشلارنىڭ «جاھانگىر» نىڭ ئەسەرلىرىنىمۇ ئوقۇپ بە-
قىشنى تەشەببۇس قىلىمەن، يەنى قەدىمكىلەرنىڭ «ئۆزۈكنى بىل،

ئۆزگىنىمۇ بىل» دېگەن ماقالە بار. ياشلار يولۇاسنى، بۆرىنى كۆرۈش ئۈچۈن، تاغقا قۇرۇق قول باردىغان بولسا تەلۈلۈك قىلغان بولىدۇ؛ لېكىن يولۇاس بىلەن بۆرىنىڭ قورقۇنچلۇق بولغانلىقى تۈپەيلىدىن، ھەتتا يولۇاس ۋە بۆرە تۆمۈر شادىغا سولاپ قويۇلغان ھايۋانات باغچىسىغا بېرىشقىمۇ پېتىنالمىسا، ئۇنداق ئادەمنى كۈلكىلىك كالۋا دېمەي مۇمكىن ئەمەس. زىيانلىق ئەدەبىياتنىڭ تۆمۈر شادىسى نېمە؟ ئۇ — تەنقىدچى.

9 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى

قوشۇمچە ئىزاھ: بۇ ماقالە مەتبۇئاتتا چىقىشقا مۇۋاپىق بولالمىدى.

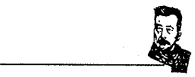
تەرجىمە توغرىسىدا (2) (218)

لۈشۈن

مەن «تەرجىمىنى ئاقلايمەن» دېگەن ماقالەمدە تەنقىدچىلەر-دىن ئۈچ نۇقتىنى، يەنى (1) ناچارلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىشنى؛ (2) ياخشىلىرىنى تەقدىرلەشنى؛ (3) ئەگەر ياخشىلىرى بولمىسا، ياخشىراقلىرىنىمۇ تەقدىرلەشنى ئۈمىد قىلغانىدىم. مۇمۇتيەن ئەپەندى ئەمەلىيەتتە بىرىنچى جۈملەمدىكىدەك قىلدى. كېيىنچە، باشقا تەنقىدچىلەر قالغان سۆزلىرىم ئۈستىدە بىر نەرسە دېيىشى مۇمكىن. ئويلاپ قارىسام، بۇ ھەقتەتەن چوڭ سوئال ئىكەن.

شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۆزۈم يەنە بىرنەچچە ئېغىز قوشۇمچە قىلاي: ئەگەر ياخشىراقلىرىمۇ بولمىسا، ناچار تەرجىمىلەرنى كۆرسىتىپ بەرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ يەنە قايسى جايلىرىنىڭ كىتابخانلارغا پايدىلىق ئىكەنلىكىنىمۇ كۆرسىتىپ بېرىش كېرەك.

تەرجىمانلار، ئاپتورلار بۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئارقىغا چېكىنىپ كېتىۋېرىدىغاندەك تۇرىدۇ. خەلقنىڭ كەمبەغەللىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى، بايلىقنىڭ تۈگەپ كېتىۋاتقانلىقىنى ھازىرغىچە تىلغا ئالماي تۇرۇپ، يەرلىرىمىزگە ۋە نوپۇسىمىزغا قاراپ باقايلى. تۆت ئۆلكىمىزنى ياپونلار بېسىۋالدى، بىر تالاي يەرلىرىمىزنى سۇ بېسىپ كەتتى، بىر تالاي يەرلىرىمىزدە قۇرغاقچىلىق بولۇۋاتىدۇ، بىر تالاي يەرلىرىمىزدە جەڭ بولۇۋاتىدۇ، سەل ـ پەل ئويلايدىغان بولساقلا، كىتابخانلارنىڭ كۆپ ئازىيىپ كەتكەنلىكىنى بىلىۋالالايمىز. بازارنىڭ كاساتلىشىپ كېتىۋاتقانلىقى ئۈچۈن، نەشرىياتچى-

لار تېخىمۇ پۈرسەتپەرەسلىك، ئالدامچىلىق قىلىشى مۇمكىن، شۇ سەۋەبتىن قەلەم ئىگىلىرىمۇ ئۇلاردىن ئۆتە پۈرسەتپەرەسلىك، ئالدامچىلىق قىلىشى مۇمكىن. ئالدامچىلىق قىلىشنى خالىمايدىغان ئادەملەرمۇ تىرىكچىلىك زورىدىن، بىرئاز ئۇرۇپ - سوقۇپ ئىشلەپ، ئىلگىرى كۆرۈلۈپ باقمىغان كەمچىلىكلەرنى پەيدا قىلىشى مۇمكىن. كونسېپسىيىلەردىكى تۇرار جاي رايونلىرى يېنىدىكى رەستىلەردىن ئۆتسەك، ئۇچ ئىشكىلىك مېۋە دۇكانلىرىنىڭ ژالىلداپ تۇرغان ئەينەكلىك دېرىزىلىرى ئىچىدە تۇرغان قىپقىزىل ئالمىلارنى، ساپسېرىق بانانلارنى، يەنە نامى قانداقتۇر بىرنېمىدەپ ئاتىلىدىغان ئىسسىق بەلۋاغ مېۋىلىرىنى كۆرىمىز. ئەگەر بىرئاز توختايدىغان بولساق، ئۇ ئېرلەرنىڭ جۈڭگولۇقلار ناھايىتى ئاز باريدىغان بىر يەر ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ شۇ مېۋىلەرنى سېتىۋىلىشقا قۇربى يەتمەيدىغانلىقىنى بىلىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن، كۆپىنچە ئۆز قېرىنداشلىرىمىزنىڭ باققاللىق تەنزىلىرىگە بېرىپ، بىرنەچچە داچەنگە بىرەر زېھە ئالما سېتىۋالىمىز.

ئالما زېھە بولۇپ كەتكەن بولسا، ئۇ باشقا مېۋىلەرگە قارىغاندا تېخىمۇ لاۋزا بولىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ يەنە سېتىۋالىدىغان ئادەم چىقىدۇ. بىراق، بىزنىڭ يەنە باشقىچە بىر مىجەزىمىزمۇ بار: ئۈزۈك، سىرغىلارنىڭ «ساپ ئالتۇن» بولۇشىنى، ئادەمنىڭ «تاكامۇل» بولۇشىنى ئارزۇ قىلىمىز. ئەۋسۇرى چىقىپ قالسا، بەزىدە ھەممىسىنى بىكېرەك قىلىۋېتىمىز. رەپىقىمىزنىڭ تېنىدە بىر نەچچە جاراھەت پەيدا بولۇپ قالسا، ئادۇوكات تەكلىپ قىلىپ، ئۇنى تالاق قىلىۋەتمەيمىز، لېكىن ئاپتورلارغا، ئەسەرلەرگە، تەرجىمە ئەسەرلىرىگە بولسا، ھامان خىلى قاتتىقلىق قىلىمىز. بىر-نارداشۇ كېمىگە چۈشكەنكەن[219]، ئۇنى ياراشماپتۇ دېدۇق؛ بارىۇس[220] بىرنېچى قاتاردىكى يازغۇچى ئەمەس ئىكەن، ئۇنىمۇ ياراتمىدۇق؛ تەرجىمان «ئالىي مەكتەپنىڭ پروفېسسورى، تۆۋەن

دەرىجىلىك ئەمەلدار»[221] ئىكەن، ئۇنى تېخىمۇ ياراتمىدۇق؛ ياخشىلىرىمۇ ئوتتۇرىغا چىقمىدى، قانداق قىلىش كېرەك؟ مېنىڭچە، تەنقىدچىلەردىن زېھە ئالمىنى يېيىش ئۈسۈلى بويىچە دەردىمىزگە دەرمان بولۇشنى ئۆتۈنۈشىمىز كېرەك.

تەنقىد قىلىشتا بىز ئىلگىرى، بۇ ئالمىنىڭ زېھىسى بار ئىكەن، يېگىلى بولمايدۇ، دەيدىغان ئۈسۈلنى قوللىنىپ، بىراقلا چۆرۈپ تاشلۇۋېتەتتۇق. لېكىن، سېتىۋالغۇچىلارنىڭ پۇلى چەكلىك تۇرسا، ئۇلارغا ئۇۋال ئەمەسمۇ؟ ئۇلار بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ كەمبەغەللىشىپ كېتەرمىكىن. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇنىڭدىن كېيىن، ئەگەر ياخشىسى، يەنە بىر ئېغىز سۆزنى قوشۇپ قويۇش توغرا كەلسە كېرەك: ئەگەر ئىچىدىن سېسىپ كەتمىگەن بولسا، بۇ ئالمىنىڭ زېھىسى بار ئىكەن، ئەمما باشقا يەرلىرى سېسىماپتۇ، يېگىلى بولىدۇ دېيىش كېرەك. شۇنداق قىلغاندا، تەرجىمە ئەسەرلەرنىڭ ياخشى ياكى يامان تەرەپلىرى ئايدىڭلىشىدۇ، كىتابخانلارنىڭ تارتىدىغان زىيانلىرىمۇ ئازراق بولىدۇ.

لېكىن، بۇنداق تەنقىد جۈڭگودا ئانچە كۆپ ئەمەس. «ئەركىن پارائ» دا چىققان تەنقىدلەرنى مىسال قىلسام، « XX ئەسىردىكى ياۋروپا ئەدەبىياتى» نىڭ مەخسۇسلا سېسىق زېھە يەرلىرى كۆرسىتىلگەن. ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، ئىلگىرى زۇ تاۋفېن[222] ئەپەندى تۈزۈپ چىققان «گوركىي» نى تەنقىد قىلىدىغان بىر پارچە قىسقا ماقالە چىققان، ئۇنىڭدا بىرنەچچە كەمچىلىكلىرىنى كۆرسەتكەندىن باشقا گەپ بولمىغان. « XX ئەسىردىكى ياۋروپا ئەدەبىياتى» نى كۆرگىنىم يوق، ئۇنىڭ تەرجىمىسىدە يەنە باشقا قانداق يارىغۇدەك يەرلىرىنىڭ بارلىقىنى بىلمەيمەن. لېكىن «گوركىي» ناملىق كىتابنى بىر قۇر ئوقۇپ كۆرگەنمەن، ئۇنىڭدا تەنقىدچى ئەيىبلىگەن كەمچىلىكلەردىن باشقا، ئاپتورنىڭ باتۇرلۇق بىلەن كۈرەش قىلغانلىقى، كىچىك مەنسەپدارلارنىڭ رەزىل سۈيقەستلىرى توغرىسىدا

كى بىر مۇنچە تەسۋىرلەر ياش يازغۇچىلارغا ناھايىتى نەپ بېرىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ بۇ ئەسەرمۇ زېھنىي بولغانلىقى ئۈچۈن سېۋەتتىن ئىلغاپ تاشلانغان.

شۇنىڭ ئۈچۈن، تىرىشقاق تەنقىدچىلەرنىڭ ئالمىنىڭ زېھەيرلىرىنى ئويۇپ ئېلىۋېتىش خىزمىتىنى ئىشلىشىنىمۇ ئۈمىد قىلىمەن. بۇ خۇددى «بىنەم ئېچىش»قا ئوخشاش مۇشكۇل ئىش بولسىمۇ، لېكىن زۆرۈر، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆپچىلىككە نەپ تېگىدۇ.

9 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى

باش كۆز تەسىراتلىرىدىن (3) (223)

لۇيسۈن

«كۆز. كۆز كىرىپ قالدى!» راستىنلا كىرىپ قاپتۇ، كۆندۈزى ھاۋا ئوچۇق چاغدا ھېچقانچە ئەمەس، كېچىسى كۆڭلەك بىلەن ئولتۇرغاندا كىشىنىڭ تېنى بىر ئاز قورۇلىدۇ. گېزىت ـ ژۇرناللارمۇ كۆز خۇشلۇقى، كۆز مەيۇسلۇكى، كۆز ھەسرىتى، كۆزنىڭ بېۋاپالىقى ... دېگەندەك «كۆز» توغرىسىدا يېزىلغان ئۇزۇن ـ قىسقا ماقالىلەر بىلەن تولىماقتا. پەيتكە ئولگۈرتۇش ئۈچۈن، مېنىڭمۇ بىرئاز يازغۇم كەلدى، لېكىن يازالمايۋاتىمەن. مەن ئويلايمەن، «كۆز مەيۇسلۇكى» دېگەندەك بىرنېمىلەر ئۈچۈنمۇ ئامەت كىرەك بولسا كېرەك، چۈنكى شۇلارمۇ كىشىنى خېلى زوقلاندۇرىدۇ.

ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، بالا ۋاقتىمدا، ئاتا ـ ئانام كۆيۈنۈپ ئاسـراپ تۇرغان چاغلاردا، ئازغىنە كېسەل بولۇپ قالسام ناھايىتى پەيزى قىلاتتىم؛ لېكىن چوڭراق كېسەلگە گىرىپتار بولۇش ھەم جان ئاغرىتىدۇ، ھەم خەۋپلىك. ئازغىنە كېسەل بولۇپ قالسام، كارىۋاتتا ئېغىناپ ياتاتتىم، شۇ چاغلاردا مەيۇسلىنىپ بىرئاز كۆڭـلۈم يېرىم بولاتتى، ئەركىلەپمۇ قويماتتىم، ئازغىنە دەرد بىلەن بىللە ئازغىنە راھىتىمۇ بولاتتى، بۇ ئەھۋال ھەقىقەتەن شېئىرلار-دىكى كۆز مۇھىتىغا ئوخشايتتى. ۋاداھرىخا، باشقا يۇرتلارغا مۇسا-پىر بولۇپ چىققاندىن بۇيان ئىلھامىم قېچىپ كەتتى، ئۇششاق ـ چۈششەك كېسەلمۇ بولمىدىم. گاھىدا ئەدىبلەرنىڭ بەرگى سولغان

كۆز گۈلى، تىنىپ تۇرغان دېڭىز سۈيى ۋەھاكازا دېگەندەك مەشھۇر سەترلىرىنى كۆرۈپ، ئۆزۈمنىڭ ھېچ نەرسىدىن خەۋەرسىز قالغاذ-لىقىمنى تېخىمۇ ھېس قىلىمەن. كۆز گۈللىرىنىڭ مەن ئۈچۈن مەيۇسلىنىپ، رەڭگىنىڭ بىردىنلا ئۆڭۈپ كەتكەنلىكىنى ھېچقاچان كۆرگەن ئەمەسمەن؛ بوران چىقىدىكەن، دېڭىز ھەرقاچان شاۋقۇن سالىدۇ، ئۇنىڭ مېنىڭ تەنتەكلىك قىلىشىم ياكى شۇڭ بولۇپ قېلىشىم بىلەن كارى يوق.

بىگىيىڭ[224] خانىمنىڭ ئېسىل سەترلىرى بىزگە مۇنۇلارنى بىلدۈردى: «سەھەر ئەسلىدە پەننى ئۆگىنىدۇ، لېكىن ئۇ دەل شۇ مىنۇتتا ئۆزىنىڭ پۈتۈن ھەۋەسلىرىنى ئۇنتۇيدۇ، ئۇنىڭ مېڭىسىدە پەقەت تەبىئىي گۈزەل مەنزىرىدىن خۇماردىن چىققۇچە بەھرىلىنىدۇ-غان مەقسەتلا قالىدۇ ...» بۇمۇ بىر خىل ئامەت. پەننى مەن ناھايىتى چالا ـ پۇچۇقلا ئۆگەنگەن، پەقەت بىر بىئولوگىيە دەرس-لىكىنىلا ئوقۇغان. لېكىن، ئۇنىڭدىكى گۈل بولسا ئۆسۈملۈكنىڭ تاناسىل ئەزاسى، قۇرت ـ قوڭغۇز ۋە ئۇچار قاناتلارنىڭ سايرىشى جۈپ ئىزدىگەنلىكى ۋەھاكازا دېگەن ساۋاقلارنى زادىلا ئۇنتۇپ قال-مىدىم يوق. تۇنۇگۈن ئاخشام خارابلىكتە سەيلە قىلىپ يۈرۈپ، چېكەتكىنىڭ ياۋا جۈخار گۈلى ئاستىدا چىرىلداۋاتقانلىقىنى ئاڭ-لاپ، بۇ ئەھۋالنى گۈزەل مەنزىرىگە ئوخشاتتىم ـ دە، شائىرلىق ئىلھامىم كېلىپ، ئىككى مىسرا يېڭى شېئىر يازدىم:

ياۋا جۈخارنىڭ تاناسىل ئەزاسى ئاستىدا،
چېكەتكە شوخلۇق بىلەن قانات سۈرىمەكتە.

يېزىپ بولۇپ قارىسام، قارىتۇرۇك ئادەملەرنىڭ غەزەللىرىگە قارىغاندا بىر ئاز ئېسىلرەك بولغان بولسىمۇ، يېڭى شائىرلارنىڭ «ئىنسپىراتون» (ئىلھام) لىرىدىن چىققان شېئىرلارنىڭ ئالدىدا

«چېنىپ» قالىدۇ. تولىمۇ پەننىي، تولىمۇ ئەينەن يېزىلسا ئېسىل بولمايدىغان ئوخشايدۇ، ئەگەر كونا ئۇسلۇبتىكى شېئىرغا ئۆزگەر-تىلسە ئۇنداق بولماسلىقى ئېھتىمال. تاناسىل ئەزا دېگەن سۆزنى يەن يۈلىن[225] ئەپەندىنىڭ ئۇسۇلى بىلەن تەرجىمە قىلغاندا، «جىنسىي ئەزا» دېيىش مۇمكىن. «قانات سۆرەش» دېگەن سۆز-نىڭ ئەسلىي مەنبەسىنى بىلمەيمەن، كونا شائىخەيلىكلەرنىڭ ئېيتى-شىچە، بۇ سۆز ياۋروپالىق ئەر ـ ئاياللارنىڭ پادرۇشكىلىشىپ (بىلەكلىرىنى گىرەلەشتۈرۈپ) مېڭىشىدىن كېلىگەن بو-لۇپ، بىر ـ بىرىنى گوللاپ ئازدۇرۇش ياكى قولىغا چۈشۈرۈش دېگەن سۆز ئىكەن. قانات سۆرەش دېگەن سۆز قانات قېقىش، يەنى بىر ـ بىرىگە ئىچ ـ پەش تارتىش دېگەن سۆز. مانا ئەمدى شېئىـ-رىمنى كونا ئۇسلۇبقا ئۆزگەرتەي:

ياۋا جۈخارنىڭ جىنسىي ئەزاسى ئاستىدا،
زۇباندا راز چېكەتكە بىلىكىنى ئېسۇاپتۇ.

بۇ چۈشىنىش خېلى قىيىن بولسىمۇ، لېكىن خېلى خوپ ئېسىل، يەنى خېلى خوپ ياخشىدەك كۆرۈنىدۇ. كىشىلەر چۈشە-نەلمىگەنلىكى ئۈچۈن ئېسىل، يەنى ياخشى بولۇشىمۇ ھازىرقى ۋاقىتتا ئەدىبلەرنىڭ سىرلىق تۇمارى بولۇپ قالدى. «يېڭى شا-ئىر» شاۋ شۇنمېي[226] ئەپەندىملەر، قېنى ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ، سىلەرچە قانداق؟

9 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى

ئەدەپ - قائىدە[227]

ۋېيسۇ

ۋەزىدە زېرىكەرلىك بولۇشىغا قارىماي، گېزىت كۆرۈپ تۇرۇش پايدىلىق، ئالايلۇق، جۇڭگو دۇنيا بويىچە مىللىي خورلۇق خاتىرىسى ھەممىدىن كۆپ دۆلەت، شۇنداق خاتىرە كۆنلىرىدە، قائىدە بويىچە گېزىتتە بىرنەچچە پارچە خاتىرە، بىرنەچچە پارچە ماقالە چىقىپ تۇرىدۇ. لېكىن، بۇ ماقالىلەر تولىمۇ تەكرار بولغاچقا، تولىمۇ كونىراپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئاسانلا «موللام ئېيتقان بايبىچە» بولۇپ قالىدۇ، يېڭى ۋەقە يۈز بەرمىسىلا بۇ قېتىم ئىشلەتكەنلىرىنى كېلەر نۆۋەتتە يەنە ئىشلىتىۋېرىشىدۇ، بەلكى بۈلتۇر ئىشلىتىلگەنلىرىنى كېلەر يىلىمۇ ئىشلىتىۋېرىشىدۇ، يېڭى ۋەقە يۈز بەرگەن تەقدىردىمۇ، تەييار ماقالىلەرنى يەنىلا ئىشلىتىۋېرىشەر، ئېھتىمال. چۈنكى، ئۇنىڭدا ئېيتىلىدىغان گەپلەر يەنە شۇ بىر نەچچىلا جۈملىنىڭ سىرتىغا چىقىپ كېتەلمەيدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭغا بولمىغانلىكى ئادەم ئۇنىڭدىن يېڭىلىق سېزەلمەي زېرىكىدۇ.

مەن بولسام ئۇنى كۆرۈۋېرىمەن. مانا بۇگۈن بېيجىڭدا ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى ئۇرۇش قەھرىمانى دېڭ ژېن[228] نىڭ ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلگەنلىكى توغرىسىدىكى خەۋەرگە لىپلا كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. ئۇنىڭدا يېزىلىشىچە، ئاۋۇال دوكلات بېرىلىپتۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇتۇق سۆزلىنىپتۇ، ئاخىرىدا «ئەدەپ - يوسۇن ئادا بولۇپ، مۇراسىم مۇزىكا ساداسى ئىچىدە تارقالىدى» دېيىلىپتۇ.

بۇنىڭدىن خاتىرىلەشنىڭ ھەممىسى «ئەدەپ - يوسۇن» دىنلا ئىبارەت، دېگەن يېڭىلىقنى بىلمۇۋالدىم.

جۇڭگو ئەسلىدىن «ئەدەپ - ئىنساپ دىيارى» ئىدى، ئەدەپ - قائىدە توغرىسىدا ئۇچ دۇئانلىق كىتابلار يېزىلغان، ھەتتا ئۇ چەت ئەللەردىمۇ تەرجىمە قىلىنغان، مەن «يوسۇننامە» نىڭ تەرجىمانىغا ئىنتايىن قايىل قالدىم[229]. پادىشاھلارغا خىزمەت قىلىشتىن ھازىر ئېغىز ئاچمىسىمۇ بولىدىغان بولدى، ئاتا - ئانىغا خىزمەت قىلىشتا ۋاپادار بولۇش كېرەك، ئەلۋەتتە. ۋاپات بولغاندىن كېيىن قانداق قىلىش توغرىسىدىكى چارىلەر مۇسىبەت قائىدىلىرىگە تەئەللۇق، ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس قائىدە - يوسۇنى بار، ھازىرقى كۈندىكى ھازا كۈنى ئۆتكۈزۈش، نەزىر - چىراغ قىلىش ئەنە شۇنىڭ جۈملىسىگە كىرىدۇ. يېڭى ھازا كۈنى كۆپىيىش بىلەن كونا ھازا كۈنىنىڭ ئېتىبارى تۆۋەنلەيدۇ؛ «يېڭى ئەرۋاھ ھۆرمەتتە چوڭ، كونا ئەرۋاھ ھۆرمەتتە كىچىك بولىدۇ»[230]. بىزمۇ كونا خاتىرە كۈنلىرىمىزگە ئانچە ئېتىبار قىلمايدىغان بولدۇق، يېڭى خاتىرە كۈنلەرگە ئېتىبارسىزراق قاراشمۇ كەلگۈسىدە بولىدىغان ئىش، يەنى ھازا كۈنلىرىنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشاش بولىدۇ. بەزىلەر: جۇڭگو ئۇرۇقداشلىقىنى ئاساس قىلغان دۆلەت، دەپ ناھايىتى جايىدا ئېيتقان.

جۇڭگو ئەسلىدە «ئەدەپ - تەكەللۇپ ژەنىي»[231] دەپمۇ ئاتىلاتتى. ئەدەپ بولغان يەردە تەكەللۇپنىڭ بولۇشى تۇرغان گەپ، ھالبۇكى، تەكەللۇپ قىلغانسېرى ئەدەپمۇ ئاۋۇيدۇ. قىسقىسى، بۇ ھەقتە سۆزلەپ ئولتۇرمىساقمۇ بولار.

قەدىمكى چاغلاردا، خەلقئالەم گاھىدا خۇاڭدى بىلەن لاۋزىنىڭ تەرىقەتلىرى بىلەن باشقۇرۇلغان، گاھىدا ۋاپادارلىق يولى بىلەن باشقۇرۇلغان[232]. ھازىرچۇ؟ ھازىر خەلقئالەمنى ئەدەپ

بىلەن باشقۇرۇش دەۋرىگە قەدەم قويۇلغان بولسا كېرەك. مۇشۇنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋالغاندىلا، خەلق ئاممىسىنىڭ خاتىرە كۈنلەرگە سوغۇق مۇئامىلىدە بولغانلىقىنى ئەيىبلەشنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ، چۈنكى «قائىدە - يوسۇن مەجمۇئەسى» دە: «ئەدەپ - قائىدە رەئىيەگە جايىز ئەمەس»[233] دېگەن گەپ بار. ماددىي جەھەتتە بىرەر نەرسىدىن ۋاز كېچەلمەسلىكمۇ خاتا، چۈنكى كۈڭزى: «ھەي دۈەن مۇسى، سەن قويۇڭنى ياخشى كۆرسەڭ، مەن ئەدەپ - قائىدەمنى ياخشى كۆرىمەن!» دېگەن ئەمەسمۇ![234]

«ئەدەپكە لايىق كەلمىگەنگە نەزەر سالما؛ ئەدەپكە لايىق كەلمىگەنگە قۇلاق سالما؛ ئەدەپكە لايىق كەلمىگەنگە تىل سۇرمە؛ ئەدەپكە لايىق كەلمىگەنگە قول سوزما»[235] مىش، باشقىلارنىڭ «خالىغانچە ئائىنساپلىق قىلىپ ئۆز بېشىنى يەيدۇ»[236] غانلىقىنى كۈتۈپ تۇرۇش ئەدەپمىش.

9 - ئاينىڭ 20 - كۈنى

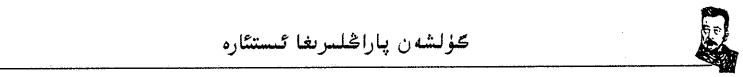
تەسىراتنى تىڭ تىڭلاش[237]

تاۋ جۇي

«4 - ماي» ھەرىكىتىدىن كېيىن، جۇڭگولۇقلاردا چەت ئەلدىن بىرەر مەشھۇر ئادەم ياكى دۆلەتمەن ئادەم يېڭىدىن كېلىپ قالسا، ئۇنىڭ جۇڭگو توغرىسىدىكى تەسىراتلىرىنى تىڭ تىڭلاپ بېقىشنى ياخشى كۆرىدىغان يېڭى مودا پەيدا بولۇپ قالغاندەك تۇرىدۇ.

رۇسسىل بېرتراند[238] لېكسىيە ئوقۇش ئۈچۈن جۇڭگوغا كەلگەندە، رادىكال ياشلار ئۇنىڭ تەسىراتىنى تىڭ تىڭلاپ كۆرۈش ئۈچۈن، ئۇنى زىياپەت بىلەن كۈتۈۋالدى، شۇ چاغدا رۇسسىل «سىلەر مېنى مۇشۇنداق ئوبدان كۈتۈۋېلىۋاتىسىلەر، شۇنىڭ ئۈچۈن يامان گېپىڭلارنى قىلىشقىمۇ خىجىل بولىمەن» دېگەندى، رادىكال ياشلار ئۇنى قاقۇاش ئىكەن، دەپ غەزەپلەنگەندى.

بېرنارد شاۋ جۇڭگوغا سايا‌ھەت قىلىپ كەلگەن، شۇ چاغدا شاڭخەيدىكى مۇخبىرلار ئۇنىڭمۇ تەسىراتىنى تىڭ تىڭلاپ كۆرۈش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئالدىغا زىيارەت قىلىپ بارغان. بېرنارد شاۋ: «مېنىڭ قانداقتۇر بىرەر پىكرىم بولىدىغان بولسا، ئۇ پىكرىلىرىم سىلەر بىلەن مۇناسىۋەتسىز. ئەگەر مەن ھەربىي ئادەم بولۇپ، بىرەر يۇز مىڭ ئادەمنىڭ كاللىسىنى ئالغان بولسام، ئەنە شۇ چاغدا مېنىڭ پىكرىمنى قەدىرلىشىڭلار مۇمكىن»[239] دېگەن. شۇنىڭ بىلەن ئىنقىلابچىلارمۇ ۋە غەيرىي ئىنقىلابچىلارمۇ ئۇنى تولىمۇ زەھەردەك سۆز قىلىدىغان ئادەم ئىكەن، دەپ غەزەپلەنگەن.

مانا ئەمدى شۆبتسىيىلىك شاھزادە كارىل[240] شاڭخەيگە كەل-گەندى، مۇخبىر ئەپەندىلەر ئۇنىڭمۇ تەسىراتىنى ئېلان قىلدى: «... مەن بارغانلىكى يەردە ئەمەلدارلارمۇ، خەلقمۇ ناھايىتى ئوبدان كۈتۈۋالدى، بۇنىڭدىن مىننەتدار بولغاندىن تاشقىرى، ناھايىتى مەمنۇن بولدۇم. مەن بۇ قېتىمقى سىياھىتىمدە ھۆكۈمىتىگلارددىن ۋە خەلقىگلاردىن ناھايىتى ئوبدان، مەڭگۈ ئۇچمەس تەسىرات ئالدىم.» مانا بۇ سۆزدىن ھېچقانداق قۇسۇر چىقمايدۇ، مېنىڭچە، بۇ سۆزدىن بىرەر چاتاق تاپقىلىمۇ بولمايدۇ.

ئەمەلىيەتتە رۇسىيىلىنمۇ، بېرنارد شاۋنمۇ قاقۇاش، زەھەر-لىك دېگىلى بولمايدۇ. ئەگەر شۇنداق بىرەر چەت ئەللىك ئادەم ئۆز تەسىراتىنى سورىغان ئادەمنىڭ ئۆزىدىن ئاۋۋال: «ئەپەندىم، ئۆزىڭىزنىڭ جۇڭگو توغرىسىدىكى تەسىراتىڭىز قانداق؟» دەپ سو-رايدىغان بولسا، ئۇ ھالدا قەلەم تەۋرىتىشى ھەقىقەتەن قىيىن بولاتتى.

بىز ئۆزىمىز جۇڭگودا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، ئەگەر جۇڭگو توغ-رىسىدا ھېس قىلغان نەرسىلىرىمىز بولمىدىكەن، ئۇنى «تەسىرات» دېگىلى بولمايدىغانلىقى تۇرغان گەپ. لېكىن، «پىكىر» دېسەكمۇ بولاتتى، بىراق ئۇ قانداق پىكىر؟ بىز خۇددى لاي سۇدىكى بېلىققا ئوخشاش كۈننىڭ ئۆتۈشىگە قارap، قانداق توغرا كەلسە شۇنداق ياشاپ كېتىۋاتىمىز، دەيلى دېسەك، بۇ گەپمۇ پىكىرگە ئوخشاشماي-دۇ. جۇڭگو ناھايىتى ياخشى دەيلى دېسەك، ئۇنداق دېيىشمۇ تەس. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ۋەتەنپەرۋەرلەرنىڭ «مىللىي ئىشەنچ يوقال-دى» دەپ پىغان قىلغىنىدەك، مىللىي ئىشەنچ ھەقىقەتەن يوقىلىپ كەتكەندەك تۇرىدۇ، باشقىلارنىڭ تەسىراتىنى تىڭ تىڭلاپ كۆرۈش خۇددى ئاۋۋال ئۆز كۆڭلىمىزدە ئۆز - ئۆزىمىزدىن گۇمانلىنىپ، پال بېقىپ كۆرگەنگە ئوخشاش بىر ئىش.

لېكىن، بىزنىڭ ئىچىمىزدە پىكىر بايان قىلىۋاتقانلارمۇ يوق

ئەمەس، پىكىر بايان قىلىۋاتقانلارنىڭ تولىسى جۇرئەتسىز، غەتىرەت-سىز، «100 مىڭ ئادەمنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ» باقمىغان، ئۆزى-نى «كىچىك پۇقرا» دەپ ئاتىۋالغان ئادەملەر؛ شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ پىكرىنى «قەدىر» لىمەيدۇ، يەنى ئۇلارنىڭ پىكرى كۆپ-چىلىك بىلەن «مۇناسىۋەتسىز» بولۇپ قالماقتا. گەپ - سۆزى ئۆتىدىغان كاتتا ئەربابلارغا كەلسەك، ئۇلار مەنسەپكە چىقماستىن ئىلگىرى خېلى رادىكال بولسا كېرەك، لېكىن ھازىرچۇ؟ ھازىر ئۇلارنىڭ ئۈن - تىنى يوق؛ ئۇلار جۇڭگو «مېنى مۇشۇنداق ئوبدان كۈتۈۋېلىۋاتىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن يامان گەپنىڭلارنى قىلىشقىمۇ خى-جىل بولىمەن» دەيدۇ. ئۆز ۋاقتىدا رۇسىيىلىغا زىيارەت بەرگەن، لېكىن ئۇنىڭ جاۋابىغا غەزەپلەنگەن، «يېڭى دولقۇن» تەھرىرا-تىدا[241] دۆلەتمەن بولۇپ قالغان جانابلارنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىغا قارايدىغان بولساق، ھەقىقەتەن شۇنداق ھېسسىياتقا كېلىمىزكى، رۇسىيىل قاقۇاش ئەمەس ئىكەن، ئۇ ئەكسىچە كارامەتچى، ھەج-ۋىيچى بولغىنى ھالدا ئۆزىنىڭ بۇنىڭدىن 10 يىل كېيىن يۇز بېرىدىغان خىيالىنى ئالدىن ئېيتقان، بەس.

مانا بۇ، مېنىڭ تەسىراتىم، بۇنى بىر جاۋاب دەپ ھېسابلاش مۇمكىن بولار، بۇنى چەت ئەللىكلەرنىڭ تىلىدىن كۆچۈرۈۋالدىم.

9 - ئاينىڭ 20 - كۈنى

دىنىنىڭ ساياسىدە جان بېقىش[242]

فېڭ جيۇ

لىۋ شې[243] كۆڭزىنى چۈشۈمدە كۆردۈم، شۇنىڭدىن باشلاپ يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللاندىم، كېيىن راھىب بولدۇم، دەپ يازغانلىقى ئۈچۈن، دايى[244] ئەپەندى «قەلەم پىشۇاسىنىڭ چۈشى» دېگەن ماقالىسىدە ئۇنى «ئەۋلىياھى مۇقەددەمنىڭ شەنىگە داغ چۈشۈرگەن» دەپ قاتتىق ئەيىبلەپتۇ. ئەمەلىيەتتە بولسا، جۇڭگودا جەنۇب ۋە شىمال سۇلالىلىرىدىن بۇيان، ئەدەب، ئۆلىما، تەرىقەتچى، راھىب بولغانلىكى كىشىلەرنىڭ تولىسى «تۇتۇرۇقسىز» لىق خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولۇپ كەلگەن. جىن سۇلالىسىدىن بۇيان ئۆتكەن ئاتاقلىق كىشىلەرنىڭ ھەربىرى چاكىنا - چۈكىنا نەرسىدىن ئۈچىنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ كەلگەن، ئۇنىڭ بىرى «مۇھاكىمە ۋە بايان» ۋە «ۋاپانامە»[245]، ئىككىنچىسى، «لاۋزى»[246]، ئۈچىنچىسى، «ۋىمالاكىرتى قەسىدىسى»[247]، ئۇلار بۇلارنى قىزىق پاراڭ دەستىكى قىلىش بىلەنلا قالماي، بەلكى تولا چاغلاردا ئۇنى ئانچە - مۇنچە شەرھلىگەن. تاڭ سۇلالىسى ۋاقتىدا ئۇچ دىنىنىڭ بەس - مۇنازىرىسى[248] بولغان، كېيىنچە بۇ مۇنازىرىلەر كۆپچىلىكىنىڭ چاقچاق پاراڭلىرىغا ئايلىنىپ كەتكەن. داڭدار رايىش ئۆلىما دېگەن بىرنېمىلەرنىڭ سامگارامى خاتىرە تېشىغا بىرنەچچە پارە يازما يازغانلىقىمۇ ھېچقانچە چوڭ ئىش ئەمەس، سۇڭ سۇلالىسىنىڭ رايىش ئۆلىمالىرى قالتىس سالاپەتلىك كۆرۈنۈشمۇ، ئۇلار دىياناپىرىنىڭ ئىبارىلىرىنى ئوغرىلاپ ئىشلەتكەن،

چىڭ سۇلالىسىنى ئالساق، ئۇنىڭ ئۆتكىنىگە ئانچە ئۇزاق زامان بولمىدى، شۇڭا بىز شۇ چاغدىكى رايىش موللىلارنىڭ «ئۇلۇغ تەڭرىمىنىڭ ئېھسانلىرى» غا ۋە «مەرىپەت ئىلاھىنىڭ قىياپەتۈلبەشەرى»[249] غا ئېتىقاد قىلغانلىقىنى ھەمدە راھىبلارنى ئۆيلىرىگە تەكلىپ قىلىپ ئەكېلىپ قىرائەت قىلدۇرغانلىقىنىمۇ يېلىۋالالايمىز.

ناسارا دىنى جۇڭگوغا كىرگەندىن كېيىن، دىن ئەھلى بولغانلار ئۆزلىرىنى شۇ دىنىنىڭ مۇرىتى دەپ ھېسابلىغان، دىن ئەھلى بولمىغان ئادەتتىكى پۇقرالار بولسا ئۇلارنى «دىنىنىڭ ساياسىدە جان باقىدىغانلار» دەپ ئاتىغان. بۇ سۆز دىن ئەھلى بولغانلارنىڭ «روھى» نى جۇملىدىن رايىشلار دىنىنىڭ، ساكيامۇنى دىنىنىڭ، داۋ دىنى ۋە باشقىلارنىڭ مۇرتلىرىنىڭ زور كۆپچىلىكىنىڭ روھىنى دەل جايىدا كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بۇنى شۇنداقلا «ئىنقىلاب ساياسىدە جان باقىدىغان» بىرمۇنچە قاقۇاش باتۇرلارغا تەتبىقلاشقىمۇ بولىدۇ.

چىڭ سۇلالىسى ۋاقتىدىكى كىشىلەر باگۇ ئەدەبىياتىنى «ئىشىك قاقىدىغان پاخشە خىش» دەپ ئاتىغان، چۈنكى بەزىلەر نام - مەرتىۋىگە ئېرىشىۋالغاندىن كېيىن، ئۇنى خۇددى ئىشىكنى قېقىپ ئاچتۇرۇۋالغاندىن كېيىن خىشنى تاشلىۋەتكەندەك بىر چەتكە چۆرۈۋېتەتتى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان مەلۇم بىر ژۇرنالدا تەشەببۇس[250] دېگەن گەپ پەيدا بولدى. «ھازىرقى زامان ئەنزىرى»[251] نىڭ دەسمايىسىنىڭ غالتەككە چىققانلىقى زۇلۇم دەستىدىن بولغان ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئاپتورلىرىنىڭ مەنسەپكە كۆتۈرۈلگەنلىكىدىن بولدى. «يېڭى ئاي»[252] نىڭ بازىرىنىڭ كاساتلاشقانلىقى ئۇنىڭ پىشقەدەم ئەزالىرىنىڭ يۇقىرىغا «يامىشىپ» چىقىپ، ئايدىن يىراقلىشىپ كەتكەنلىكىدىن بولدى. بىز بۇ نەرسىلەرنى «ئىشىك قاقىدىغان پاخشە خىش» تىن پەرقلەندۈرۈش ئۈ-

چۈن «ئەرشكە چىقىش شوتىسى» دەپ ئاتىساق بولار.

«دىن» نىڭ جۈڭگودا شۇنداق ئەھۋالغا قالمىغىنى بارمۇ؟! يەزىلەر تۈرۈپ ئىنقىلابنى تەشەببۇس قىلسا، تۈرۈپ ساداقەت - ۋاپادارلىقنى تەشەببۇس قىلدى؛ تۈرۈپ چوڭ لامانىڭ پەرۋانىسى بولۇپ يۈرسە، تۈرۈپ مۇنار ياستىپ «مەسلەك» نى قەدىرلەپ ساقلىدى[253]. خاس بىرلا نەرسىنىڭ سايىسىدە جان بېقىش ئەپلىك بولغان چاغلاردا، بىرلا نەرسىنى مەبۇد قىلىۋالدى. تۈرلۈك نەرسىلەرنىڭ جەمئىيىسى سايىسىدە جان بېقىشقا ئەپلىك بولغان چاغلاردا بولسا، ھەرقايىسى دىنلار ئەسلىي نېگىزىدىن بىر، بىراق پەرقى خۇددى بىر تەخسىدىكى ساق ئۆردەك گۆشى، يەنە بىر تەخسىدىكى ئەبجەش نەرسە بولغىنىدىن باشقا نەرسە ئەمەس، دېيىشتى. لېيۇ شىيمۇ شۇنداق قىلغان، «تائامدا توم زەنجۈبلىدىن ئايرىلماي»[254] دىغان بۇ ئادەم بىر دومىلاپلا گۆشسىز تائام يەيدىغان بولۇپ قالغان. بۇنداق تائاملارنىڭ ئاشقازانىدىكى ۋەزىنىدە ئەسلىدىن پەرقى يوق. شۇنداق ئىكەن، ئۆزى راھىب بولۇپ تۇرۇقلۇق، «مۇھاكىمە ۋە بايان»، «ۋاپانامە» ياكى «لاۋزى» دېگەن كىتابلارغا تەپسىر يازسىمۇ «ئۆزگەرمەس ھەقىقەت» ھېسابلانسا كېرەك.

چاي ئىچىش[255]

فېڭ جىيۇ

مەلۇم بىر شىركەت مالىنىڭ باھاسىنى يەنە تۆۋەنلەتكەنىكەن، شۇ يەردىن ئىككى سەر ياخشى چاي سېتىۋالدىم، بىر سەرى 20 تىيىن. دەسلەپتە بىر چەينەككە دەملىدىم، تېز سوۋۇپ كەتمىسۇن دەپ، پاختىلىق چاپان بىلەن بىردەم ئوراپمۇ قويدۇم. لېكىن، كېيىن پەيزىم بىلەن ئىچىپ قارىسام، تەمى ئادەتتە ئىچىپ كەلگەن يىرىك چاينىڭ تەمىدىن ھېچقانچە پەرقى يوق، رەڭگىمۇ ئانچە سۈزۈك ئەمەس.

ئۆزۈمنىڭ خاتا قىلغانلىقىمنى، ياخشى چاينى دەملەپ ئىچىش ئۇچۇن خونچا كېرەك ئىكەنلىكىنى بىلدىم - دە، پىيالىگە چىلاپ، ئۇستىنى تەخسە بىلەن يېپىپ قويدۇم. دەرۋەقە، بىردەم شۇنداق خونچىلاپ قويغاندىن كېيىن، رەڭگى سۈزۈك، تەمى سەل - پەل شېرىن ھەم ئازراق چۇچۇك بولۇپ چىقتى، ھەقىقەتەن ياخشى چاي ئىكەن. بىراق، بۇ، بىكار ئولتۇرغان چاغدىكى ئەھۋال؛ «دىنىنىڭ سايىسىدە جان بېقىش»نى يېزىۋاتقان چاغدا شۇنداق بىر پىيالە چىلاپ ئىچكەنىدىم، خۇددى يىرىك چاي ئىچكەندەك، تەمى بىلىنمەي ئۆتۈپ كەتتى.

ياخشى چاي تېپىش، ياخشى چاينى ئىچىشنى بىلىش — بۇ بىر خىل «دۆلەت». بىراق، بۇنداق «دۆلەت»تىن بەھرىمەن بولۇش ئۈچۇن، بىرىنچىدىن، ۋاقىت كېرەك؛ ئىككىنچىدىن، ئادەت قىلىپ يېتىشتۇرگەن ئالاھىدە سېزىم كېرەك ئىكەن. مانا مۇشۇ

ناھايىتى كىچىك تەجرىبىدىن شۇنى ئويلاپ قالدىمكى، ئەگەر قارا كۆچىنى ئىشلىتىدىغان بىر ئىشچى چاقچاپ كالپۇكلىرى يېرىلغۇدەك بولۇپ تۇرغاندا، ئۇنىڭغا لۇغجىن ياكى جۈيلەنيىن چېيىنى دەملەپ بەرسىڭىز، ئۇنىڭغا بۇ چايلار قاينىق سۇدىن ھېچقانچە پەرق قىلماسلىقى مۇمكىن. «كۆز خىيالى» مۇ ئەملىيەتتە شۇنداق بولىدۇ؛ شائىرلاردا «ۋاھ! مەيۇسلەندۇردى مېنى بۇ كۆز پەسلىنىڭ ھاۋاسى» دېگەن ھېسسىياتلار بولىدۇ؛ بورانمۇ، يامغۇرمۇ ۋە ھاۋا-نىڭ تۇتۇقلۇقمۇ، ئوچۇقلۇقمۇ ئۇلارغا تەسىر قىلىدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇلار ئۇچۇن بىر خىل «دۆلەت» بولۇپمۇ ھېسابلىنىدۇ، لېكىن دېھقانلار بولسا ھەر يىلى شۇنداق مەزگىلدە شال ئورمىسى بولىدىغانلىقىنىلا بىلىدۇ، خالاس.

بەزىلەر ئەنە شۇنداق زىل ـ نازۇك سېزىمنى قاراپايىم ئادەملەرگە خاس ئەمەس، ئۇ يۇقىرى مەرتىۋىلىك ئادەملەرنىڭ خۇسۇسىيىتى، دەپ قارايدۇ. لېكىن، مېنىڭچە، ئەنە شۇ خۇسۇسىيەت پالاكەتچىلىككە يولۇقۇشنىڭ بېشارىتى بولسا كېرەك. سېزىمسىز بار، بۇ سېزىم بىر تەرەپتىن، بىزنى ئازابقا قالدۇرسا، يەنە بىر تەرەپتىن، بىزگە قوغدىنىش ئىمكانىيىتىنى بېرىدۇ. ئەگەر شۇنداق سېزىم بولمايدىغان بولسا، بىراۋ دۇمبىسىزدىن بىر خەنجەر ئۇرسىمۇ ئۇنى بىلمەي قالمىز، ھەتتا قانسىراپ يېقىلغان چاغدىمۇ نېمە ئۈچۇن يېقىلغانلىقىمىزنى بىلمەي قالمىز. لېكىن، شۇ سېزىم نازۇكلىشىپ ـ زىللىشىپ كەتسە، كىيىمىمىزگە ساڭ-جىلغان بىرەر تىكەننىلا ئەمەس، ھەتتا كىيىملىرىمىزنىڭ پەۋازلىرىنىمۇ، يىپنىڭ كىلمەكلىرىنىمۇ، رەختنىڭ تۆتىلىرىنىمۇ سېزىدىغان بولۇپ قالمىز، «چاكسىز تون» كىيمىگەنلىكى بولسا، ئەتىدىن كەچكىچە پۇتۇن ئەزايىمىزغا قىلتىرىق چاپلىشىپ قالغاندەك بولۇپ، تولىمۇ بىئارام بولىمىز. لېكىن، قەستەن زىللىشىۋالغانلار بۇنىڭغا كىرمەيدۇ، ئەلۋەتتە.

سېزىمنىڭ زىل ۋە نازۇك بولۇشى سەزمەس بولۇپ قالغانغا قارىغاندا تەرەققىي تاپقانلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. لېكىن، بۇنداق تەرەققىيات ھاياتقا يارىمىم بېرەلەيدىغان بولۇشى شەرتمۇ؟ ئەگەر ھاياتقا ئالاقىسىز ھەتتا زىيانلىق بولسا، ئۇ تەرەققىيات داۋامىدىكى كېسەللىك بولىدۇ ـ دە، ئۇزۇن ئۆتمەيلا قۇيرۇقىنى قۇم باسىدۇ. دۆلەتتىن بەھرىلىنىدىغان، كۆز خىيالىدا بولۇپ يۈرىدىغان ئېسىل ئادەملەرنى يىرتىق كىيىملىك، زاغرا نانلىق قاراپايىم ئادەملەر بىلەن سېلىشتۇرۇپ كۆرىدىغان بولساق، زادى قايسىسىنىڭ ياشاپ كېتىۋېرىدىغانلىقىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. چاينى ئىچىپ بولۇپ، كۆز ئاسمىنىغا قاراپ ئويلىنىپ قالدىم: چاينىڭ ياخشىسىنى بىلىمىگەنلىكىم، كۆز خىيالىغا چۆمىگەنلىكىمۇ جايىدا ئىش بوپتۇ.

9 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى

مەنئى قىلىش ۋە ياساش[256]

رۇنيۇ

گېزىت خەۋىرىدىن قارىغاندا، قېرىنداش قەلەم بىلەن گاڭبى قەلەم ناھايىتى كۆپ ئىمپورت قىلىنغانلىقى ئۈچۈن، بەزى جايلار ئۇلارنى ئىشلىتىشنى مەنئى قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئورنىغا موي قەلەم ئىشلىتىدىغان بوپتۇ[257].

ئايروپىلان، زەمبىرەك، ئامېرىكا پاختىسى ۋە ئامېرىكا بۇغدىيى مىللىي نەرسە ئەمەس دېگەن گەپلەرنى قويۇپ تۇرۇپ، پەقەت قەغەز ۋە قەلەم ئۈستىدىلا توختىلايلى.

ھۆسنىخەت يازىدىغان، مىللىي رەسىم سىزىدىغان مەشھۇر ئادەملەرنىمۇ قويۇپ تۇرۇپ، ئەمەلىي ئىش قىلىدىغانلار ئۈستىدىلا توختىلايلى. بۇنداق ئادەملەرگە موي قەلەم ھەقىقەتەن ئەپلىك ئەمەس. ماقۇل، دۈۋەت ۋە سىياھنى بىللە ئېلىپ يۈرمىسۇن؛ ئۇلارنىڭ ئورنىغا سۈيۇق سىياھنى ئىشلىتەي دېسە، سۈيۇق سىياھمۇ مىللىي نەرسە ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈستىگە مېنىڭ ئۆز بېشىمدىن ئۆتكەن تەجرىبىلەرگە قارىغاندا، سۈيۇق سىياھمۇ دائىم ئىشلەتكىلى بولىدىغان نەرسە ئەمەس، بىرنەچچە مىڭ خەتنى يازغاندىن كېيىن، موي قەلەم خودىدى يېلىم بىلەن چاپلىغاندەك بولۇپ، راۋان ئىشلىمەي قالىدۇ. ئەگەر سىياھنى دۈۋەتتە ئېزىپ، قەغەزنى يېيىپ تۇرۇپ يېزىش توغرا كەلسە، ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەرس يېزىشىنىلا ئالساق، سۈرئىتى گاڭبى قەلەم بىلەن يازغاندىن ئۈچتىن بىر ئاستىلاپ قېلىشى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئوقۇغۇچىلار يازماسلىقى

ياكى ئوقۇتقۇچىلاردىن دەرسنى ئاستا سۆزلەپ بېرىشنى تەلەپ قىلىشى ئېھتىمال؛ دېمەك، ھەممەيلەننىڭ ۋاقتىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمى زايە بولۇپ كېتىشى مۇمكىن.

«ئەپلىك» دېگەن سۆز ھۇرۇنلۇق قىلىش دېگەن سۆز ئەمەس؛ بەلگىلىك بىر ۋاقىت ئىچىدە كۆپرەك ئىش قىلىش دېگەن سۆز. يەنى ۋاقىتنى تېجەش، ئادەمنىڭ چەكلىك ئۆمرىنى تېخىمۇ ئۇنۇملۇك قىلىش ۋە يەنى ئادەمنىڭ ئۆمرىنى ئۇزارتىش دېگەن سۆز. قەدىمكى ئادەملەرنىڭ «ئادەم سىياھنى ئەزمەيدۇ، سىياھ ئادەمنى ئېزىدۇ» دېگىنى ئادەم ئۆمرىنىڭ قەغەز ۋە سىياھ بىلەن ئۇپراپ تۇگەپ كېتىشىگە ھەسرەت قىلغانلىقى. گاڭبى قەلەمنىڭ پەيدا بولغانلىقى ئەنە شۇنداق ھەسرەتلەرنى تۇگىتەلەيدۇ.

لېكىن، گاڭبى قەلەمنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋاقىتنى، ئۆمۈرنى قەدىرلىيەلەيدىغانلىقىدا جۇڭگودا بولسا ئۇنداق ئەمەس، چۈنكى ئۇ مىللىي نەرسە ئەمەس - دە. جۇڭگودا ئىمپورت قىلىنغان ياكى ئېكسپورت قىلىنغان ماللارنىڭ كۆتەك دەپتىرى بار، خەلقىنىڭ نوپۇس سانى توغرىسىدا بولسا كۆتەك دەپتەر يوق. بىر ئادەمنىڭ تۇغۇلۇپ چوڭ بولۇشى، تەربىيە ئېلىشى ئۈچۈن ئاتا - ئانىسىنىڭ قانچىلىك ماددىي ۋە مەنىۋى كۈچى سەرپ بولىدۇ، بىرمۇنچە ئوغۇل - قىزلار نېمىشقا دېرەكسىز يوقلىپ كېتىدۇ، بۇنىڭغا دىققەت قىلىدىغان ئادەم يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئەرزىمەس ئازغىنە ۋاقىت ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ھېچقانچە بىر مەسىلە ئەمەس؛ ئۇلار ھايات ياشاپ، موي قەلەم تۇتۇپ يۈرگەنلىكىنى، ئەكسىچە، بەخت دەپ قارىسا كېرەك.

بىزنىڭ جۇڭگوغا ئوخشاشلا ئەزەلدىن موي قەلەم ئىشلىتىپ كەلگەنلەردىن ياپونىيەمۇ بار ئىدى. لېكىن، ئۇ يەردە ھازىرمۇ موي قەلەم پۈتۈنلەي دېگۈدەك يوقالدى، ئۇنىڭ ئورنىغا قېرىنداش ۋە گاڭبى قەلەم ئىشلەتمەكتە، شۇنداق قەلەملەر ئۈچۈن خەت ئۇلگىلىرى

رىمۇ ناھايىتى كۆپ. بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ چۈنكى بۇلار ئەپلىك، بۇلار بىلەن ۋاقىتنى تېجىگىلىمۇ بولىدۇ. ئۇلار «باشقىلارنىڭ نەپ ئېلىشى» دىن قورقامدۇ؟ ياق. ئۇلار ئۆزلىرى ياسايدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە جۇڭگوغىمۇ كەلتۈرىدۇ.

مىللىي بولمىسىمۇ ۋە لېكىن ياخشى بولسا، ئۇنداق نەرسىلەرنى جۇڭگودا ئىشلىشنى مەنئى قىلىدۇ؛ ياپونىيە بولسا تەقلىد قىلىپ ياسايدۇ، ئىككى دۆلەتنىڭ بىر - بىرىگە زادىلا ئوخشاشمايدىغان يېرى ئەنە شۇ.

9 - ئاينىڭ 30 - كۈنى

سېھىر ئويۇنىنى كۆرۈش(258)

يۇ گۇاڭ

مەن «سېھىر ئويۇنى»نى ياخشى كۆرىمەن.

سېھىرگەرلىك يۇرتمۇيۇرت يۈرىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممە يەردىكى سېھىر ئويۇنلىرى ئوخشاش ئۇلاردا پۇل تېپىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئىككى خىل نەرسە بولىدۇ: بىرى، ئېيىق، يەنە بىرى، كىچىك بالا.

ئېيىق تويغۇدەك يېمىگەنلىكى ئۈچۈن تولىمۇ ئورۇق، ھەتتا قىمىرلىغۇدەك ماغدۇرىمۇ يوق دېيەرلىك ھالدا ئورۇق. تەبىئىيكى، ئۇنى تىمەنلەشتۈرۈش مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى، ئۇ تىمەنلىشىپ كەتسە، ئۇنى گەپكە كىرگۈزگىلى بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى چالا ئۆلۈك قىلىپ قويۇپ، بۇرنىغا چۆلۈك ئۆتكۈزۈپ، چۆلۈڭۇر بىلەن يېتىلەپ يۈرۈپ ئويۇنغا سالىدۇ. بەزىدە ئۇنىڭغا ئاز - پاز بىر نەرسىمۇ بېرىدۇ، يەنى مومىنىڭ سۈغا چىلانغان پوستىنى قوشۇق بىلەن ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئۇنى ئۆرە تۇرۇشقا، بوينىنى سوزۇپ، ئاغزىنى ئېچىشقا مەجبۇر قىلىدۇ. دېمەك، ئورۇق ئەنە شۇنداق بىر مۇنچە ئاۋارىگەرچىلىكتىن كېيىن ئاندىن ئۇنىڭ قورسىقىغا كىرىدۇ، سېھىرگەرمۇ ئەنە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بىرئاز پۇل تاپىدۇ.

بۇنداق ئېيىقنىڭ نەدىن كېلىدىغانلىقىنى جۇڭگودا تىلغا ئېلىپ باققان ئادەم يوق. پەرەڭلەرنىڭ تەكشۈرۈشىگە قارىغاندا، بۇنداق ئېيىقنى كىچىك ۋاقتىدا تاغدىن تۇتۇپ كېلىشىدىكەن؛

چوڭراقلىرى كارغا يارىمايدىكەن، چۈنكى چوڭىيىپ كەتكەنلىرى- نىڭ ياۋلىقىنى ئۆزگەرتىش مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. لېكىن، كىچىكلىرىنىمۇ «ئۆگىتىش» كېرەك ئىكەن؛ «ئۆگىتىش» ئۇسۇ- لى «ئۇرۇش» ۋە «ئاچ قالدۇرۇش» ئىكەن؛ كېيىنكى چاغلاردا بولسا زۇلۇم دەستىدىن ئۆلۈپ كېتىدىكەن. مەن بۇ گەپلەرنى راست بولسا كېرەك دەپ ئويلايمەن. بىز ئۇنداق ئېيىقنىڭ ئۆلمەس- تىن بۇرۇن ئويۇن ئويناپ تۇرغان چاغلىرىدا قوتۇرلىشىپ ھەتتا ئېيىقلىق ئەپتىنىمۇ يوقاتقانلىقىنى كۆرىمىز. بەزى يەرلەردە ئۇنى «ئىت ئېيىق» دېيىشىدۇ، دېمەك، ئۇنى ئەنە شۇنداق دەرىجىدە خورلايدۇ.

سېھىر ئويۇنى ئوينايدىغان بالىمۇ مەيداندا جاپا چېكىدۇ، گاھىدا چوڭ ئادەم ئۇنىڭ قورسىقىغا دەسسىسە ياكى ئىككى قولىنى ئارقىسىغا قايرىسا، ئۇ قاتتىق ئازاب چەككەن، ناھايىتى قىينال- غان، ناھايىتى تولغانغان قىياپەتتە تاماشىبىنلاردىن مەدەت تىلەي- دۇ، شۇنىڭ بىلەن ئالتە ئادەم، بەش ئادەم، تۆت ئادەم، ئۈچ ئادەم ... پۇل تاشلايدۇ، سېھىرگەر ئەنە شۇ يول بىلەن يەنە بىرئاز پۇل تېپىۋالىدۇ.

ئۇ بالىنىڭمۇ مەشىق قىلىپ ئۆگەنگەنلىكىدە گەپ يوق، ئۇ- نىڭ ھېلىقىدەك ئازاب چەككەن قىياپىتى ياسىما، ئۇ چوڭ ئادەم بىلەن تىل بىرىكتۈرۈۋېلىش نەتىجىسىدە قىلغان نەيرەڭى، شۇنداق بولسىمۇ، بۇ نەيرەڭ پۇل تېپىشقا دەخلى قىلمايدۇ.

بۇنداق سېھىرگەرلىك چۈشتىن كېيىن جاغجاغنى ئۇرۇش يولى بىلەن باشلىنىپ، تاكى قاراڭغۇ چۈشۈپ، تاماشىچىلار تارقا- لىپ كەتكۈچە داۋام قىلىدۇ، تاماشىچىلارنىڭ پۇل بېرىدىغانلىرىمۇ بولىدۇ، پۇل بەرمەيدىغانلىرىمۇ بولىدۇ.

ھەرقاچان شۇنداق ئويۇن تارقالغاندا، مەن قايتىپ كېتىۋېتىپ مۇنداق ئويلاپ قالىمەن: پۇل تېپىشنىڭ ئىككى خىل ۋاستىسى

بار ئىكەن، بىر خىلى — زۇلۇم دەستىدىن ئۆلۈپ كەتسە، يەنە باشقا بىر كىچىكرەكىنى تاپىدىكەن؛ بىر خىلى — چوڭ بولۇپ كەتسە، باشقا بىر كىچىك بالىنى ۋە كىچىك ئېيىقنى تاپىدىكەن، دېمەك، شۇ يول بىلەن سېھىر ئويۇنىنى ئوينىۋېرىدىكەن.

ئىش ھەقىقەتەن تولىمۇ ئاددىي: بۇ ئىشنى ئويلاپ كۆرسە- كىز، گويا ھېچبىر مەززىسى يوقتەك كۆرۈنىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ مەن شۇنداق ئويۇننى دائىم كۆرىمەن. جانابلار، ئېيتىپ بېقىڭلار- چۇ، بۇنىڭدىن باشقا كۆرگۈدەك نېمە بار؟

10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى

10 - ئۆكتەبىر مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتمۈشنى ئەسلەش[259]

— مىنگونىڭ 19 - يىلى كۈزگە 22 - يىلى بىر نەزەر شى پى

كىچىككىنە كىرىش سۆز

«10 - ئۆكتەبىر»[260] گە بېغىشلاپ ئۇدۇم بويىچە ماقالە يېزىش ئۈچۈن ئاۋۋال ماتېرىيال تېپىش كېرەك. تېپىش ئۇسۇلى ئىككى: ياكى مېڭىدىن، ياكى كىتابلاردىن تېپىش كېرەك. مەن كېيىنكى ئۇسۇلنى قوللاندىم. لېكىن، «بەدىئىي تەسۋىر لۇغىتى»نى تولۇق ۋاراقلاپ چىقتىم، ئۇنىڭدىن ماتېرىيال چىقمىدى؛ «ماقاله يېزىش ئۇسۇلى»دىن تامام ئاختۇرسام، ئۇنىڭدىمۇ تېپىلمىدى. بەختىمگە يارىشا، «تەلەيلىك ئادەمنىڭ ئامىتى بار» دېگەندەك، ئەسكى قەغەزلەر ئارىسىدىن بىر تۇتام بىر نەرسە تېپىلىپ قالدى، ئۇلار جۇڭخۇا مىنگونىڭ 19 - يىل 10 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 10 - كۈنگىچە شاڭخەيدىكى چوڭ - كىچىك گېزىتلەرگە بېسىلغان ماقالىلەرنىڭ قايمىقى ئىكەن. ھازىر توپتوغرا ئۈچ يىل بوپتۇ، بۇ ماتېرىياللارنى نېمە ئۈچۈن يېغىپ قويغاندىمكىن، ئۆزۈمنىڭمۇ ئېسىمدە يوق؛ بۇگۈن ماتېرىيال قىلىشقا ئاتاپ توپلاپ قويدۇمۇ يا؟ بۇنداق بولۇشىمۇ ناتايىن. شۇنداق بولسىمۇ «كېرەكسىز نەرسىلەردىن پايدىلىنىش» كېرەك، بۇلارنى ئاختۇرۇپ تاپقا-

نىكەنمەن، مۇندەرىجىسىنى بۇ يەرگە كۆچۈرۈپ قوياي. بىراق، قەغەزنى تېجەش ئۈچۈن، بۇلارنىڭ ئېلان، خاتىرە ياكى تېلېگراممىما خەۋىرى دېگەندەك پەرقلىرىنى ئىزاھلىمايمەن؛ بېسىلغان گېزىت-نىڭ ئىسمىنىمۇ قىسقارتتىم، چۈنكى بۇنداق ماقالىلەر ئومۇمەن ھەممە گېزىتتە بار.

بۇنى ئوقۇغانىنىڭ نېمە پايدىسى بار؟ بۇنىمۇ ئېيتىپ بېرەلمەيمەن. ئەگەر ئېيتىپ بەرمىسەڭ بولمايدۇ، دېيىلمىدىغان بولسا، شۇنى ئېيتىمەنكى، بۇ خۇددى ئۆزىمزنىڭ بۇنىڭدىن ئۈچ يىل ئىلگىرىكى سۆزىتىمىزنى كۆرگەنگە ئوخشاش بىر ئىش.

10 - ئاينىڭ 3 - كۈنى

جىياڭ ژەندە ئات بەيگىسى ئۆتكۈزۈلدى.

جۇڭگو قىزىل كرېست جەمئىيىتى خۇنەن، لياۋشى ئۆلكىلىرىگە جىددىي ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئىئانە توپلىماقتا.

مەركىزىي ئارمىيە چېنلىيۈنى ئالدى.

لياۋنىڭ تەرەپ ياردەمچى قوماندانلىق شتابى قۇرۇش تەييارلىقىنى كۆرمەكتە.

لىشيەن ناھىيىسىدىكى باسمىچىلار شەھەردە قان تۆكمەكتە.

ئالتە ياشلىق قىز بالا ھامىلدار بولۇپ قاپتۇ.

شىن بوسىڭنىڭ جاراھىتى ئېغىر.

ژاڭ جىڭژېي تەييۋەنگە باردى.

لۇ شىڭباڭ ھەقىقەتكە ئۆتۈش توغرىسىدا سۆزلەشمەكتە.

تۆپىلەپ ئەژەتىلگەن قوشۇنلار كوممۇنىستلارنى يوقىتىش ئۈچۈن جىياڭشىغا يېتىپ باردى.

ئۆتەڭ سېلىقى كېلەر يىل 1 - ئايغىچە ئازايتىلىدۇ.

مېكسىكا مۇھاجىرلىرىمىزنى رەت قىلغانلىقى ئۈچۈن، 56 مۇھاجىرىمىز ژەنەنگە قايتتى.

مۇسسۇلىن سەنئەتنى تەرغىب قىلدى.
تەن يەنكەي توغرىسىدا لەتىپە.
جەڭچىلەر جەمئىيىتى ئۆز ئەزالىرىغا قىز - يىگىت تېپىش-
تۇرماقچى.

10 - ئاينىڭ 4 - كۈنى

«ساھىبى ئەرش» چاڭچىلىخانىسى يېڭى قۇرۇلۇپ، «غەرب
سایاھىتى» نى ئاكتىپ تۇرەتمەكتە، تاۋۇز چاغلىدا رەسمىي ئويۇن
قويماقچى.
ئىلغار، مىللەتپەرۋەر، بىردىنبىر ئەدەبىي ژۇرنال «ئاۋاز-
گارت» نىڭ تۇنجى سانى 10 - ئۆكتەبىر بايرىمىدا نەشردىن
چىقىدۇ.
ھاۋا ئارمىيىسى يۇڭنىن ناھىيىسىنى يەنە بومباردىمان
قىلماقچى.
باسمىچىلارنى تازىلاش سادالىرى ئىچىدىكى بىر لەتىپە.

10 - ئاينىڭ 5 - كۈنى

رەئىس جياڭ جېيشى سىياسىي گۇناھكارلارنى ئومۇمىي كە-
چۈرۈم قىلىش توغرىسىدا ھۆكۈمەتكە تېلېگراممىا يوللىدى.
چىن يەنچيۇنىڭ سەھنىگە چىقىش تەنتەنىسى.
ئىشرەتگاھىنىڭ كاپالەت پۇلى.

10 - ئاينىڭ 6 - كۈنى

فەن دىۋېننىڭ نۇتقىدىن قىسقىچە خاتىرە.
ئوقۇپ بۇ يەرگە كەلگەندە ئىستىغپار ئېيتىڭلار ...
ھەممىڭلار خاتالىشىپسىلەر، تاۋۇز چاغىنى مۇشۇ ئاينىڭ

6 - كۈنى بولىدۇ.
جاۋ دەيۇېننىڭ مال - مۈلكىنى پېچەتلەش مەسىلىسى.
خۇبېي ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمى شۇييەننىڭ قايتۇرۇۋېلىن-
غانلىقىنى تەبرىكلىدى.
خەلق ئىچىدە پارتىيە - دۆلەت بايرىقىنى ئورۇنسىز ئىشلە-
تىش مەنئى قىلىندى.

10 - ئاينىڭ 7 - كۈنى

ھۆكۈمەتنىڭ خىيانەتسىزلىك ھەرىكىتىگە ئاۋاز قوشماقتا.
تەنجىن - پۇكۇ تۆمۈرىيولىدا قاتناش باشلانماقچى.
بېيپىڭ، تەنجىن پىرقە بۆلۈملىرى ئەسلىگە كەل-
تۈرۈلمەكچى.
فرانسىيە پاراخوتچىلىرىنىڭ ئامبارچىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرگەن-
لىكى توغرىسىدا دىپلوماتىك سۆھبەت ئۆتكۈزۈلمەكتە.
ۋاڭ شىجىڭنىڭ جىنازا كۆتۈرۈشى.
فېڭ يۈشياڭ، يەن شىسەن قوشۇنلىرى پۈتۈنلەي پارچىلاندى.
خۇبېيدا «سۇمۇرغ» ناملىق مايسا قوش باشاقلىدى.
ناھەق ئۆلگۈچىنىڭ روھى ياقا سىقماقتا، يىگىت جانغا جان
تەلەپ قىلماقتا.
جىن - ئەرۋاھ دۇمبالاپتۇ.

10 - ئاينىڭ 8 - كۈنى

فۇجيەن ئۆلكىسىدە ئۇرۇش تېخىچە كەسكىن داۋام قىلماقتا.
8 - ئارمىيە لىيۇجۇنىڭ قاتناش يوللىرىنى توسۇۋالدى.
ئەندىس ئاسارئەتتىقىلىرىنى تەكشۈرگۈچىلەر موڭغۇلىيەدىن
بېيپىڭغا قايتىپ كەلدى.

مىللىي مودا كىيىملەر كۆرگەزمىسى.
جەنۇبىي ئوكيانىيىگە پۇر كەتكەن شياۋشىڭئەن ۋەقەسى.
مەكتەپلەردە ئانا تىلغا ئەھمىيەت بېرىش كېرەكلىكى توغرىسىدا.
جېڭجۇدىكى ئايروپىلان ئوغرىلاش ۋەقەسىدىن خاتىرە.
تەن ئائىلىسىدىكى مەرسىيىلەردىن تەرىملەر.
ۋاڭ جىڭۋېي ئۇشتۇمتۇت يوقلىپ كەتتى.

10 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى

غەربىي شىمال ئارمىيىسى پارچىلىنىپ كەتتى.
تاشقى ئىشلار ۋازارىتى ئەنگلىيىنىڭ چاشقان يىلىدىكى تۆلەم پۇلىنى قايتۇرغانلىقى توغرىسىدا ئالماشتۇرۇلغان ھۆججەتلەرنى ئېلان قىلدى.
بېيجىڭ ياشاۋۇللار شتابى گۇناھكارلارنى ئاتتى.
شىن بوسېڭنىڭ جاراھىتى ياخشىلانماقتا.
مىللىي مودا كىيىملەر كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزۈلدى.
شاڭخەيدە مىسلى كۆرۈلمىگەن تانسا ـ سەيلە مەرىكىسى ئۆتكۈزۈلدى.

10 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى

10 ـ ئۆكتەبىرنى پۈتۈن مەملىكەت خەلقى تەنتەنە بىلەن تەبرىكلىمەكتە.
ئىسيانچىلار باستۇرۇلدى، پۈتۈن مەملىكەت دۆلەت بايرىمىنى قىزغىن تەبرىكلىمەكتە. رەئىس جياڭ جېيشى تۇنۇگۈن كاتتا مۇراسىمغا زەپەر بىلەن قاتناشتى.
تەنجىن ـ پۇكۇ تۆمۈريولىدا ھازىرچە يەنە پويىز قىسمەن

قاتنىماقتا.
پايتەختتە جەمئىي توققۇز نەپەر گۇناھكار ئېتىلدى.
لىنەيي باسمىچىلارنىڭ بۇلاڭ ـ تالىڭغا ئۇچرىدى.
لاۋچېنيۇ يېزىسى باسمىچىلار ئاپىتىگە ئۇچرىدى.
دېڭىز قاراقچىلىرى فېڭلىنى پاراكەندە قىلدى.
چىڭ يەنچيۇ دۆلەت بايرىمىنى تەبرىكلىدى.
جياڭ لىشيا 10 ـ ئۆكتەبىرنى ئۇنتۇمىدى.
نەنچاڭ شەھىرىدە يالاڭ ئاياغ يۈرۈش مەنئى قىلىندى.
مەجرۇھ ئەسكەرلەر سۇن زۇجىنى غەزەپ بىلەن تىللىدى.
بۇ يىلقى 10 ـ ئۆكتەبىر بايرىمىنى ئۆتمۈشتىكىدىنمۇ بەك خۇشاللىق بىلەن تەنتەنىلىك ئۆتكۈزۈش كېرەك.

خاتىمە

مەنمۇ «بۇ يىلقى 10 ـ ئۆكتەبىر بايرىمىنى ئۆتمۈشتىكىدىنمۇ بەك خۇشاللىق بىلەن تەنتەنىلىك ئۆتكۈزۈش كېرەك» دەپ قويماي.

10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى

قوشۇمچە ئىلاۋە: بۇ ماقالەم مەتبۇئات يۈزىگە چىقالمىدى، ئېھتىمال كىمدۇر بىرى مەتبۇئاتتىن چىقىرىپ تاشلىغان بولسا كېرەك. دېمەك، تەنتەنىلىك 10 ـ ئۆكتەبىر بايرىمىدا «ھازىرغا ئېچىنىش» قىلىدىغىنى، «ئۆتمۈشنى ئەسلەش» مۇ ئاسان ئەمەس ئىكەن.

10 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى

ئۆتمۈشتىن تەسىراتىم[261]

— 1933 - يىلى گۇاڭشۇي خانىدانلىقىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىنى ئەسلىشىم

فېڭ جيۇ

ئۆتمۈشتىكى بەزى كىشىلەرنى بىرنەچچە ئېغىز گەپ بىلەن تەرىپلەپ ئۆتمەكچىمەن. بۇ ئېھتىمال، «مۇرىدىلارغا ھېرىسخورلۇق»[262] بولمىسا كېرەك. ئۆتمۈشتىكى كىشىلەر دېگىنىمىدە، گۇاڭشۇينىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ئۆتكەن ئاتالمىش «يېڭى پىرقە»[263] كىشىلىرىنى كۆزدە تۇتۇۋاتىمەن. مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرى ئۇلارنى «كونا مارکسلىق يېڭى پىرقە» دەپ ئاتاشقان. جياۋۇ ئۇرۇشى مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن[264] ئۇلار ئۆزلىرىچە «ئەقلىمىزنى تاپتۇق» دەپ، «يېڭىلىققا كۆچۈش» يولىغا كىرگەنىدى.

30 — 40 ياشقا بېرىپ قالغان ئوتتۇرا ياشلىقلارمۇ «ھېساب ھەققىدە»[265]، «خىمىيىدىن ساۋات»[266] دېگەندەك كىتابلارنى ئۆگىنىشكە باشلىغان، ئىنگلىزچە، ياپونچە ئۆگىنىشكە كىرىشكەن، تىلى كەلمىسىمۇ، كىشىلەر ئالدىدا ھېچ تارتىنماستىن دۇدۇقلاپ يۇرۇپ يادلىغان. بۇنىڭدىن مەقسەت «ئەجنەبىي» كىتابلارنى ئوقۇش، «ئەجنەبىي» كىتابلارنى ئوقۇشنىڭ مەقسىتى بولسا، جۇڭگونى «گۈللەندۇرۇش»نىڭ يولىنى تېپىشتىن ئىبارەت ئىدى. ھازىرمۇ كونا كىتابپۇرۇشلارنىڭ تەنزىلىرىدە، يەنىلا «قۇدرەت تېپىش مەجمۇئەسى»[267] ئاندا - ساندا چېلىقىپ قالىدۇ. خۇددى

ھازىرقى «بەدىئىي تەسۋىر لۇغىتى»، «ئىنگلىز تىلىدىن ئاساس» دېگەن كىتابلارغا ئوخشاش. ئۇ كىتابلارمۇ ئۆز زامانىسىدا موھتاجلىقتىن كېلىپ چىققان نەرسىلەر ئىدى. ھەتتا باگۇپەرەس جاڭ زېدۇڭ[268] مۇ مياۋ چۇەنسۇنغا ھاۋالە قىلىپ يازدۇرغان «كىتاب ناملىرى ئۈستىدە سوئال - جاۋاب» دېگەن كىتابىغا ھەر خىل تەرجىمە ئەسەرلەرنى كىرگۈزگەنىدى. بۇنىڭدىن «يېڭىلىققا كۆچۈش» شامىلىنىڭ ھەيۋىسىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ھازىر ئەھۋال باشقىچە، بەزى يېڭى ياشلارنىڭ كەچۈرمىشلىرى «كونا مارکسلىق يېڭى پىرقە» چىلەرنىڭ ئەكسىچە بولماقتا، ئۇلار باگۇچىلىقنى ئۆزىگە قىلچە يۇقتۇرمىغان، يەنە كېلىپ ئۇلار ئوقۇغۇچىلىقتىن كېلىپ چىققان، مىللىي ئىلىمنىڭ مۇتەخەسىسلىرىدىنمۇ ئەمەس. لېكىن، ئۇلار يۆگەپ يازىدىغان يېزىقنى ئۆگەنگىلى تۇردى. شېئىر توقۇغىلى باشلىدى، كىشىلەرنى «جۇاڭزى» بىلەن «تاللانمىلار»[269] نى كۆرۈشكە تەۋسىيە قىلغىلى تۇردى. لېپاپ ئۇستىگىمۇ ئۆز قولى بىلەن خەت باسقىلى، يېڭى شېئىرلارنىمۇ تۆت چاسا قىلىپ يازغىلى تۇردى. ئۇلارنىڭ يېڭى شېئىرلارغا بولغان ھەۋىسىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، گۇاڭشۇينىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىكى مۇتەۋرلەرگە ئوخشاپلا قالدى. ئوخشاشمايدىغان يېرى، پەقەتلا ئۇزۇن چېچىنىڭ يوقلۇقى ھەم بەزى - بەزىدە ئەجنەبىيلەرچە كىيىنىپ يۈرۈشىدىن ئىبارەت، خالاس.

يېقىندىن بۇيان «كونا مەي شېشىسىگە يېڭى مەي قاچىلىغىلى بولمايدۇ»[270] دەيدىغان گەپ تارقالدى. بۇ گەپ ئەمەلىيەتتە توغرا ئەمەس. كونا شېشىگە يېڭى مەي قاچىلىغىلى، يېڭى شېشىگىمۇكونا مەي قاچىلىغىلى بولىدۇ. ئىشەنمىسىڭىز، بىر شىشە ژۇجاپى بىلەن بىر شىشە بىراندىنى ئالماشتۇرۇپ قۇيۇپ كۆرۈپ بېقىڭ، ژۇجاپىنى بىراندى شېشىسىگە قۇيسىڭىز، يەنىلا ژۇجاپى ھالىچە

قېلىۋېرىدۇ. بۇ ئاددىيغىنە بىر سىناق. «تاڭ غەزىلى»، «10 سۆزلۈك ناخشا»[271] مۇقاملىرىغىمۇ يېڭى مەزمۇنلارنى كىرگۈزسە بولىۋېرىدىغانلىقىنى روشەن كۆرسىتىپ بېرەلەيدۇ. يېڭى ياشلار-نىڭ ۋۇجۇدىغا «تۆڭچىك مەرىزلىرى» ياكى «تاللانما ئېقىمدىكى جادۇگەرلەر»[272] نىڭ پۈشتىنى كىرگۈزۈۋەتكىلى بولىدىغانلىقى-مۇ ئىسپات تۇرۇپتۇ. «كونا ماركىلىق يېڭى پىرقە» دىكىلەرنىڭ چۈشەنچىلىرى يۈزە بولغىنى بىلەن «قۇدرەت تېپىش»نى كۆزلەيدى-غان مەقسىتى بار، شۇڭا، ئۇلار قەتئىي ھەم ئەملىي ئىدى؛ ئەجنەبىي تىلنى ئۆگەنگەندە دۇدۇقلىغىنى بىلەن، قۇدرەت تېپىش تېخنىكىسىنى ئىزدەيدىغان مۇددىئاسى بار ئىدى. شۇڭا، ئۇلار ئۆگىنىشتە ئەستايىدىل ھەم قىزغىن ئىدى. مانجۇلارنى ھەيدەپ چىقىرىش تەلىماتى تارقالغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ تولىسى ئىنقىلا-بىي پىرقىچىلەردىن بولۇپ كەتتى. بۇنىڭدىكى سەۋەبمۇ يەنىلا جۇڭ-گونى قۇدرەتلىك قىلىش ئىدى، بۇنىڭ ئۈچۈن مانجۇلارنى ھەيدەش-تىن باشلاش كېرەك، دەپ ئويلايتتى.

مانجۇلارنى ھەيدەش ئىشى ئاللىبۇرۇن مۇۋەپپەقىيەت قازان-دى، «4 ـ ماي» ھەرىكىتىمۇ ئۆتمۇش بولۇپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن مانا ئەمدى يۆگەپ يېزىش، شېئىر توقۇش، «جۇڭزى»، «تاللانمىلار»، قەدىمكى يوسۇندىكى لېپاپلار، تۆت چاسا يېڭى شېئىرلار مەيدانغا چىقىپ، بىزنى جاھاندا «قەدىمىي ئېسىللىك» بىلەن ياشىغىلى بولىدۇ، دەيدىغان يېڭى غەرىزگە گىرىپتار قىلماق-تا. ئەگەر راستىنلا شۇ يول بىلەن ياشاپ كەتكىلى بولىدىغان بولسا، «ياشاش رىقابىتى»گە يەنە بىر يېڭى ئۇلۇغ قوشۇلغان بولاتتى.

10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى

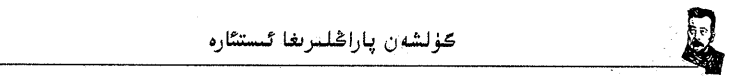
«تەسىراتلىرىم» دىن كېيىن (A)[273]

فېڭ جىيۇ

يەنە ئېھتىياتسىزلىق قىلىپ، ئۆتمۈشنى ئەسلەپ ئۆتۈۋىدىم، شى جېسۈن[274] ئەپەندىنىڭ «جۇڭزى ۋە تاللانمىلىرى» دېگەن ئەسىرىنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە سەۋەبچى بولۇپ قاپتىمەن. ئۇ، مېنىڭ يازغانلىرىمنى «ماڭا قارىتىلغان» دەپ ئويلاپ قاپتۇ، لې-كىن شۇنداق بولمىسىدى، دەپمۇ ئۇمىد قىپتۇ.

مەن بۇ ھەقتە ئۇقتۇرۇپ قويايى: «تەسىراتلىرىم» دېگەن ماقالەمنى شى ئەپەندىگە قارىتىپ يازغان ئەمەس، لېكىن شى ئەپەن-دى ئۇنىڭدىن خالىيمۇ بولمىسا كېرەك.

مۇبادا بىرەر شەخسكىلا قارىتىپ يېزىلغان دېيىلسە، ئۇ ھالدا ھازىرقى مودا ئەسەرلەردىكىگە ئوخشاش، رەقىبىنىڭ يۈرتى، كې-لىپ چىقىشى، چىرايى شەكلى، ھەتتا ئۇنىڭ يۈرتىدا قانداق مەھ-سۇلاتلار چىقىدىغانلىقى، ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ قانداق دۇكانلارنى ئاچقانلىقىنى تەكشۈرۈپ بىلىپ، بىرنەچچە ئېغىز دارتمىلسا، ئاندىن ھەق جايىغا يەتكەن بولاتتى. مېنىڭ ئۇ ماقالەمدە مۇنداق نەرسىلەردىن قىلچە ئەسەر يوق، ماقالەمدە يېزىلغانلىرى پالانچى ـ پۇستانچىلار ئەمەس، بەلكى زور بىر تۈركۈم سارقىندى سولتەكلەرنىڭ ئىللەتلىرى ئىدى. لېكىن، بىر توپ بولغانلىقى ئۈچۈن، تېگىپ كەتكەنلىرى ئاز بولماسلىقى تەبىئىي. ھەممىسىگە تېگىپ كەتمىگەن تەقدىردىمۇ، بىرەرسىگە تېگىپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن، ئۇلارنى ئەبەدىي بىرەر توپقا مەنسۇپ دېمىگەندىمۇ، ھەر

هالدا بەزىدە بىرەر توپقا مەنسۇپ بولۇشى تۇرغان گەپ. هازىر شى ئەپەندىنىڭ ئۆزىمۇ ياشلارغا «ئەدەبىيات جەھەتتىكى تەربىيىلىنىشكە ياردىمى بولسۇن ئۈچۈن»، «جۇاڭزى» بىلەن «تاللانمىلار»نى ئو-قۇشنى تەۋسىيە قىلغانلىقىنى ئېيتىپ ئولتۇرغان يەردە، مېنىڭ قاراتقىنىم ئازراق چېتىشلىقى بارلىقىغا قىل سىغمايدۇ. بىراق، مېنىڭ ماقالەمنى ئۆزىگە ئېلىپ كەتكەنلىكى، راستىنلا «نېرۋىسى ئۆرلەپ كەتكەن» لىكى، راستىنى ئېيتسام، مېنىڭ ئۇنداق نىيە-تىم يوق ئىدى.

بىراق، بۇ گەپلەر شى ئەپەندى ئۆز پىكرىنى ئىزھار قىلماس-تىن بۇرۇنقى گەپ ئىدى. هازىر بۇ «چېتىشلىق» مۇ بىرئاز ياتسىراپ قالدى. چۈنكى، مېنىڭ ئەيىبلىگەنلىرىم بىرقەدەر جا-ھىلراق سارقىندى سولتەكلەر بولۇپ، ئۆلچىمى ئۇنىڭدىن سەل ئۇستۇنرەك ئىدى.

هازىر شى ئەپەندىنىڭ ئىزاھلىرىنى كۆرۈپ (1) ئۇنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ئەھۋالىنى بىلمۇالدىم؛ ماقالە قەغىزى بەك كىچىكلىك قىپتۇ. «مۇبادا يەنە بىرئاز چوڭراق بولغان بولسا» ئۇ «بىرنەچچە پارچە كىتابنى ئارتۇق تونۇشتۇرماقچى» ئىكەن؛ (2) ئۇنىڭ ئىل-گىرىكى تەرجىمھالىنى بىلمۇالدىم: «ئانا تىلى ئوقۇتقۇچىلىقىدىن ژۇرنالىستلىققا كۆچكەن» دە، «ياشلارنىڭ ماقالىلىرى بەك تېتىق-سىز، تىلغا بەك كەمبەغەل» ئىكەنلىكىنى هېس قىپتۇ. شۇڭا، مۇشۇ ئىككى پارچە قەدىمكى كىتابنى «گەرچە ئىچىدىكى نۇرغۇن سۆزلەر ئۆزىنىڭ هاياتىي كۈچىنى يوقاتقان بولسىمۇ»، ياشلارنى يېزىقچىلىق ئۇسلۇبىنى ئۆگەنسۇن، سۆز تاللىسۇن دەپ تونۇشتۇ-رۇپتۇ. مەن ئويلايمەنكى، ناۋادا جۇاڭزىمۇ بۇگۈنكى كۈندە هايات بولسا ئىدى، گۈەنسەي چېقىلغاندىن كېيىن[275]، ئۆيلۇك بولۇشقا نىيەت قىلغان بارلىق خوتۇن ـ قىزلارنى «پىداكار ئايال تەزكىرە-سى»[276]نى ئوقۇشقا تەۋسىيە قىلغان بولاتتى.

بۇنىڭدىن باشقىمۇ يەنە بىرئاز گەپىم بار.

(1) شى ئەپەندى شېشە بىلەن مەينى «ئەدەبىيات جەھەتتە تەلىم ئېلىش» قا ئوخشىتىشىڭ توغرا بولمىدى، دەپتۇ. بىراق، مەن ئۇنىڭغا ئوخشاتمىدىم. مېنىڭ دېگەنلىرىم: بەزى يېڭى ياشلار-دا كونا ئىدىيىلەرمۇ بولىدۇ، بەزى كونا شەكىللەرگە يېڭى مەزمۇن-لارنى كىرگۈزگىلىمۇ بولىدۇ، دېگەن گەپ ئىدى. مەنمۇ «يېڭى ئەدەبىيات» بىلەن «كونا ئەدەبىيات» ئوتتۇرىسىدا مۇتلەق چېگرا بولماسلىقى كېرەك، دەپ قارايمەن، لېكىن ئۇلاردا ئۆزگىرىش ۋە بىرقەدەر ئېغىش بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە «قايىسىنى چېگرا قىلىش» مۇمكىن بولمىغانلىقتىن، «ئۇچىنچى خىل كىشى-لەر»[277] مەيدانىنىڭ بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس.

(2) شى ئەپەندى، يۆگىمەچ هۆسنىخەت يېزىشتەك ئىشلار بولسا، شەخسىي ئىشلار، هەممە ئادەمنى بىر خىل ئىش قىلىشقا زورلىمىسا بولاتتى، دەپتۇ. بۇ توغرا گەپتەك قىلىدۇ. ئەمما، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ۋە ماقالە يازغۇچىلارنىڭ ماقا-لىلىرى بەك تېتىقسىز، تىلغا بەك كەمبەغەل، شۇنداق بولسىمۇ ئۇلار باشقىلارنىمۇ ئۆزلىرىگە ئوخشاش تىلغا كەمبەغەل، تېتىقسىز ماقالىلەرنى يېزىشقا زورلىمىغان تۇرسا، شى ئەپەندى نېمىگە شۇنچە تەسىرلىنىپ، «ئەدەبىياتقا هەۋەس قىلغان ياشلار»غا «جۇاڭزى» بىلەن «تاللانمىلار»نى كۆرۈشنى تەۋسىيە قىلىپ كېتىدىكەن؟ ئىمتىهان ئەمەلدارى بولغانلارنىڭ ئىنشاغا قاراپ ئادەم تاللىشىنى شى ئەپەندىنىڭ ئۆزىمۇ ماقۇل كۆرمەيتتى: بىراق ئوقۇتقۇچى ۋە مۇهەررىر بولۇۋېلىپلا، «جۇاڭزى» بىلەن «تاللانمىلار»نى كۆتۈ-رۈۋېلىپ، ياشلارغا تەۋسىيە بەرگىلى تۇرۇپتۇ. مەن ئىككى ئىش-نىڭ ئارىلىقىدا قانداق چېگرا بارلىقىنى راست ئۇقالماي قالدىم.

(3) شى ئەپەندى يەنە «لۇشۈن ئەپەندى»نى مىسالغا ئاپتۇ، گويا لۇشۈن جۇاڭزىنىڭ يېڭى مەسلىسىگە ۋارىس بولۇپ، بارلىق

ماقالىلىرىنى «جۇاڭزى» بىلەن «تاللانمىلار»نى ئوقۇپ چىقىپ ئاندىن يازغاندەك. «مېنىڭچە، بۇمۇ بىرئاز قارىسىغا ھۆكۈم قىلغانلىق» بۇلار. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى نۇرغۇن سۆزلەر «جۇاڭزى» ھەم «تاللانمىلار»دا ئۇچرايدۇ. ئەلۋەتتە، مەسىلەن: «دۇرلەركى» ۋەھاكازا. بىراق، بۇ سۆزلەرنى بۇنىڭدىن باشقا كىتابلاردا ئۇچرىمايدۇ، دېگىلى بولمايدۇ - دە، گەپنى يەنىمۇ ئوچۇقراق ئېيتقاندا، ئۇنداق كىتابلار ئىچىدىن جانلىق سۆزلەرنى ئىزدىگەن ئادەم ھاماقەت، شى ئەپەندىنىڭ ئۆزىمۇ شۇنداق قىلمىسا كېرەك.

10 - ئاينىڭ 12 - كۈنى

[قوشۇمچە]

«جۇاڭزى» ھەم «تاللانمىلار»

شى جېسۈن

ئۆتكەن ئايدا «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى» نىڭ مۇھەررىرى ماڭا بىر پارچە جەدۋەل ئەۋەتىپتۇ. ئۇنىڭدا تولدۇرۇشقا تېگىشلىك ئىككى مەزمۇن بار ئىكەن: (1) ھازىر قايسى كىتابلارنى ئوقۇۋاتىسىز؟ (2) ياشلارغا تونۇشتۇرۇشقا لايىق كىتابلار؟

ئىككىنچى مەزمۇنغا «جۇاڭزى» بىلەن «تاللانمىلار»نى يازغان ھەمدە ئۇنىڭ ئاستىغا: «ياشلارنىڭ ئەدەبىيات جەھەتتە تەلىم ئېلىشىغا ياردىمى بولسۇن» دېگەن ئىزاھنى قوشۇپ قويغانىدىم.

بۇگۈن «ئەركىن پاراڭ»دا فېلىڭ جىيۇ ئەپەندىنىڭ «ئۆتمۈشتىن تەسىراتلىرىم» دېگەن ماقالىسىنى كۆرۈپ، بۇ ماقالە ماڭا قارىتىپ يېزىلغانمىكىن دەپ ئويلاپ نېرۋام بىر ئاز ئۆرلەپ كەتتى.

لېكىن، مەن ھازىر فېلىڭ ئەپەندى ئالدىدا ئۆزۈمنى ئاقلىماقچى ئەمەسمەن، پەقەت مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ بىر قۇر ئىزاھات بېرىپ ئۆتمەكچىمەن.

بىرىنچى، مەن ئۆزۈمنىڭ نېمە ئۈچۈن ياشلاردىن «جۇاڭزى» بىلەن «تاللانمىلار»نى ئوقۇشنى ئۈمىد قىلغانلىقىمنى چۈشەندۈرۈپ ئۆتۈشۈم كېرەك. يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان، مېنىڭ مەشغۇلاتىم دۆلەت تىلى ئوقۇتقۇچىلىقى

قىدىن ژۇرنالىستلىققا ئۆتتى. ياشلارنىڭ ماقالىلىرى بىلەن ئۇچرىشىش پۇرسىتىم دەرھەقىقەت ناھايىتى كۆپ بولدى. مەن ھامان بۇ ياشلارنىڭ ماقالىلىرى بەك تېتىقسىز، تىلغا بەك كەمبەغەل دېگەن ھېسسىياتتا بولۇپ كەلدىم، شۇڭا «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى» نىڭ مۇھەررىرى ئەۋەتكەن تار كاتەكچىلەردە شۇ ئىككى كىتابنى تونۇشتۇردۇم. مەن، ئۇلار مۇشۇ ئىككى كىتابتىن ماقالە يېزىشنىڭ يولىنى پەرەز قىلالايدۇ، شۇنىڭدەك سۆز بايلىقىنىمۇ بىرقەدەر ئاشۇرالايدۇ، دەپ قارايمەن (گەرچە ئۇنىڭدىكى نۇرغۇن سۆزلەر كوندىراپ ئىستېمالدىن قالغان بولسىمۇ). بىراق، مەن ياشلاردىن «جۇاڭزى»، «تاللانمىلار»غا ئوخشاش «قەدىمكى ئەسەر» يېزىشنى ئۇمىد قىلمايمەن، ئەلۋەتتە.

ئىككىنچى، شۇنىمۇ ئىزاھلاپ ئۆتۈشۈم كېرەككى، مەن ئەدەبىياتقا ھەۋەس قىلغان ياشلاردىن شۇ ئىككى كىتابنى ئوقۇپ بېقىشىنىلا ئۇمىد قىلغانىدىم. مېنىڭچە، بىر ئەدەبىياتچى ئۆزىدىن بۇرۇن ئۆتكەنلەرنىڭ ئەدەبىياتىدىن پايدىلىنىش كېرەك. «يېڭى ئەدەبىيات» بىلەن «كونا ئەدەبىيات» ئوتتۇرىسىدا قايسىسىنى چېگرا قىلىشنى ئۇقمايمەن. ئەدەبىياتنا، مېنىڭچە بولغاندا، «كونا شېئىرگە يېڭى مەي قۇيۇش»، «يېڭى شېئىرگە كونا مەي قۇيۇش» دېگەن تەمسىل توغرا ئەمەس، مۇبادا بىز بىرەر شەخسنىڭ ئەدەبىيات جەھەتتە ئالدىغان تەلىمىنى ھاراق ـ شارابقا ئوخشىتىدىغان بولساق، ئۇ ھالدا بىز مەي شېئىرىنىڭ كونا ـ يېڭى بولۇشىنىڭ ھېچ ۋەقەسى يوق، بىراق بۇ ھاراق ئىچىتىلغان بولۇشى كېرەك، دەپ ئېيتالايمىز.

مېنىڭ ئەدەبىياتچى ياشلارغا «جۇاڭزى» بىلەن «تاللانمىلار»نى ئوقۇشنى تەۋسىيە قىلىشىمدىكى مەقسەت، ئۇلار

ئۆزلىرى «ئېچىتىسۇن» دېمەكچى. ئەگەر «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى» نىڭ مۇھەررىرى ئەۋەتكەن جەدۋەل يەنە بىرئاز كەڭ-رەك بولغىنىدا ئىدى، يەنە بىرنەچچە كىتابنى ئارتۇق يېزىپ قويغان بولاتتىم.

بىز بۇ يەردە لۇشۈن ئەپەندىنى ئاتىماي تۇرالمايمىز. لۇشۈن ئەپەندىمىزنىڭ يېڭى ئەدەبىياتچىلارنى تەلتۆكۈس يېڭى شېئىر دەپ ئېيتىساق خاتا كەتمەس. ئەمما، ئۇنىڭ مەيىچۇ؟ ساپ بىراندىمىدۇ؟ مەن بۇنىڭغا ئىشەنچ قىلالمايمەن. قەدىمكى ئەدەبىياتتىن تەلىم ئالمىغان بولسا، لۇشۈن ئەپەندىنىڭ يېڭى ماقالىلىرى ھازىرقىدەك ياخشى يېزىلىشى مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا، مەن ئېيتالايمەنكى، لۇشۈن ئەپەندىمىزنىڭ شېئىرىمۇ ژۇجاپى ياكى شاۋشىن كونا ھاراقلىرىنىڭ تەركىبلىرى يوق ئەمەس.

فېلىكىڭ جىيۇ ئەپەندىنىڭ يۆگىمەچ ھۆسنىخەت يېزىش، شېئىر توقۇش، ئۆز ئىمزاسى بىلەن بېسىلغان لېپاپىنى ئىشلىتىش، ئوقۇغۇچىلىقتىن ياكى مىللىي ئەدەبىيات مۇتەخەسسىسلىرىدىن كېلىپ چىقمىغان كىشىلەرنىڭ ئىشى دەپ قارىشىغا كەلسەم، مېنىڭچە، بۇمۇ بىرئاز قارىسىغا ھۆكۈم قىلغانلىق. چۈنكى، بۇلارنىڭ ھەممىسى شەخسىي ئىش. ئەگەر يۆگىمەچ ھۆسنىخەت يازىدىغان ئادەم سالام خېتىنى يۆگىمەچ ئىملا بىلەن يازمىسا، شېئىر توقۇيدىغان ئادەم ئىمتىھان ئەمەلدارى بولغاندىن كېيىن، توقۇلغان شېئىرغا قاراپ ئادەم تاللىمىسا، ئۆز ئىمزاسى بىلەن بېسىلغان لېپاپ ئىشلىتىدىغان ئادەم باشقا بىراۋلارنىمۇ ئۆزىگە ئوخشاش شەخسىي نامدا لېپاپ ئىشلىتىشكە زورلىمىسا، ئۇ ھالدا فېلىكىڭ ئەپەندىنىڭ ئېغىز ۋە قەلىمىنى ئىشقا سېلىپ، ئۇلارغا «مەرەز»، «جاۋگەر» دەپ ھۇجۇم قىلىشنىڭ ھاجىتى بولمىسا كېرەك.

يېڭى ئەدىبلەر ئىچىدىمۇ ياغاچ ئويما رەسىملىرىگە، كىتابلارنىڭ ئەۋرىشكىلىرىگە، كىتاب يېغىشقا، ئامما بىاب كىتابلارغا نەزمە بىلەن كىرىش سۆز يېزىشقا قىزىقىدىغانلار ھەتتا ئىش ئۇستىلى ئۇستىگە ئۇششاق بېزەكلەرنى تىزىۋالىدىغانلارمۇ بار. قېنىڭ ئەپەندىنىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا، ئۇلارنىڭ شۇنداق قىلىشىمۇ «جاھاندا ‹قەدىمىي ئېسىللىك› بىلەن ياشاش» قا ئۇرۇنغانلىق بولامدىكەن؟ مېنىڭچە، ئۇلاردا ئۇنداق غەرەزنىڭ بولۇشى ناتايىن.

ئاخىرىدا يەنە شۇنى ئۇمىد قىلىمەنكى، قېنىڭ ئەپەندىنىڭ ماقالىسى ماڭا قارىتىپ يېزىلمىغان بولغاي.

10 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى «ئەركىن پاراك» دىن

«تەسىراتلىرىم» دىن كېيىن (B) [278]

قېنىڭ جىيۇ

يەنە بىرئاز يازاي، لېكىن باياناتىمنى ئالدىدا ئېيتىۋالاي، بۇ سۆزلىرىمگە شى جېسۇن ئەپەندىنىڭ گەپلىرى زامىن بولغان، لېكىن ئۇنىڭغا قارىتىلمىغان. مەن ئادەتتە ئۆز ئوڭىنالىرىمدا شەخسلەرنىڭ ئىسمىنى ئاتايتتىم، لېكىن بېسىلىپ چىقىشى بىلەنلا، بۇ ئىسىملار ھەمىشە «پالانچى» دېگەن ياكى كاتتا كىشىلەرنىڭ ئىسىم ـ فامىلىلىرىگە، خەتەرلىك سۆزلەرگە ۋە جىنسىي ئەزالارنىڭ قارا تىلدىكى ئورتاق بەلگىسى بولغان «××» غا ئايلىنىپ قېلىۋاتىدۇ. مەن شۇ ماقالەمدىكى بىرنەچچە سۆزلەرنىڭ خاتا چۈشەنچە بېرىپ قېلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئۇنداق ئۆزگىرىشلەر بولماسلىقىنى ئۈمىد قىلىمەن.

مېنىڭ ھازىر دېمەكچى بولغانلىرىم: ئەگەپ قىلماق تەس، گەپ قىلماي تۇرۇۋېلىشىمۇ ئاسانغا چۈشمەيدۇ، قەلەم بىلەن ھەپىلىشىدىغان كىشىلەر ماقالە يازماي تۇرالمايدۇ؛ يازغانىكەن، بالا تېرىلماي قالمايدۇ، شۇنىڭ بىلەن خۇاڭخې دەرياسىنىڭ سۈيى قاشنىڭ ئاجىز يېرىگە ھۇجۇم قىلغاندەك، كالتە يەڭ كۆڭلەك كىيگەن ئاياللار ۋە خەتنى خاتا يېزىپ قويغان ياشلار مەسخىرە ۋە كۈلكىگە قالىدۇ. ئۇلار ھەقىقەتەن ئاجىز بولغانلىقى ئۈچۈن، خۇددى سەھرالىقلار شاڭخەيدىكى كونىسىسىلەرگە بېرىپ قالغاندا، ئارانلا «ئامۇلىن» [279] دېگەن سۆزنى قىلىشتىن باشقا ئامال تاپالمىغىنىغا ئوخشاش، خورلۇققا قالماقتىن باشقا ئىلاج تاپالمايدۇ.

شۇنداقتىمۇ بەزىلىرىگە ئۇۋال بولۇپ كەتكەن، لىيۇ بەننۇك[280] ئەپەندىنىڭ «مۇھاكىمە ۋە بايان» نىڭ 26 - سانىغا بېسىلغان «ئۆزى ئىزاھلاپ، ئۆزى باھالىغان» بىر شېئىرىنى مىسالغا ئالايلى، بۇ ئەپەندى بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلغاندا، ئىمتىھان قەغىزىنى تەكشۈرگۈچى ئەمەلدار بوـلۇش سۈپىتى بىلەن دۆلەت تىلىدىن ئېلىنغان ئىمتىھان قەغىزىدىن كۆلكىلىك خاتا بولۇپ كەتكەن بىر سۆزنى كۆرۈپ قېلىپ، شۇنىڭ ئۈستىدىن شېئىر يېزىپ، ئىمتىھان بەرگەنلەرگە، ئوتتۇرا مەكتەپـنى ئەمدىلا پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارغا يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك دەشنام بەرگەن. تەبىئىيكى، ئۇ پروفېسسور بولغانلىقتىن، ئۇنىڭ بەرگەن دەشنامىلىرى ناتوغرا بولماسلىقى مۇمكىن. لېكىن، مېنىڭـچە بولغاندا، بەزىبىر گەپلەر ئۈستىدە مەسلىھەتلىشىپ كۆرۈشكە ئورۇن قالدۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. ئۇ بىر مەسىلىنى مەركەزلىك «ئىزاھ» لاپ مۇنداق يازغان:

«مەدەنىيەتنى جالپ قىلىش» دەپ يازغانلار بار ئىكەن. مېـنىڭچە، جالپ دېگىنى «جالاپ» دېگىنى. مەدەنىيەت راۋاج تاپقان جايلارنىڭ ھەممىسىدە «جالاپ» كۆپ بولىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن مەدەنىيەت «جالاپ» بىلەن راۋاج تاپىدۇ دېسەكمۇ ئەقىلگە سىغىدۇ.

«جالاپ» دېگەن سۆزنى «جالپ» قىلىپ يازمايمىز، «جەلپ قىلىش» دېگەن ئىبارىدىكى «جەلپ» سۆزى بۇرۇنقى چاغلاردا «جلب» دەپ يېزىلاتتى. لىيۇ بەننۇك ئەپەندىم ئېھتىمال قەدىمكى كىتابلاردىن نەقىل ئالغاندەك تۇرىدۇ. قەدىمكى كىتابلاردىن نەقىل كەلتۈرىدىغان بولساق، ئېسىمدە قېلىشچە، «ئۆزىگە جلب قىلـماق» دېگەن ئىبارە بار. بۇ ئىبارىنى «ئۆزىنى جالاپ قىلماق» دەپ يېشىدىغان ئادەم بولمىسا كېرەك. دېمەك، ھېلىقى سۆزنىڭ يېزىلىشى خاتا بولغان، لېكىن ئۇنى ئۇ قەدەر ئەيىبلەپ كېتىش

يارىمايدۇ. يەنە: «بەختكە يارىشا ئىلمىي ئىدىيە بىخ سۈردى» دېگەن جۈملىمۇ بار ئىكەن. «بىخ سۈردى» دېگەن سۆزنىڭ ئاستىغا قارا چېكىت چېكىلگەن. ئېھتىمالىم كۆلكىلىك يېرى مانا مۇشۇ دېگىنى بولسا كېرەك. بىراق، مېنىڭ قارىشىمچە، «بىخ» سۆزىـنىڭ ئىسىم ئىكەنلىكىدە شەك يوق، «سۈردى»، «ياردى»، «چىـقاردى» دېگەن سۆزلەرنى قوشۇپ پېئىل ئورنىدا ئىشلەتسىمۇ خاتا بولماس.

«4 - ماي» ھەرىكىتى ۋاقتىدا جانلىق ئەدەبىي تىلنى تەرغىب (لىيۇ بەننۇك ئەپەندى بۇ يەردىمۇ «تەرغىب» سۆزىنى «تەرلەپ - پىشىپ، چىپىلداپ» دېگەن مەنىدە چۈشىنىۋېلىشى مۇمكىن) قىلـغان كىشىلەرنىڭ بىرنەچچە سۆزنى خاتا يېزىپ قويغانلىقى، قەدىمـكى كىتابلاردىن بىرنەچچە نەقىلنى خاتا كەلتۈرگەنلىكى ئەجەبلـىنەرلىك ئىش ئەمەس ئىدى. لېكىن، بەزى كۈشەندىلەر جانلىق تىلنى تەرغىب قىلغۇچىلارنى قەدىمكى كىتابلارنى بىلمەيدىغان، ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈيدىغان ئادەملەر دەپ قارىغان، ئۇلارنىڭ ئاغزىنى تۇڭاقلاش ئۈچۈن، بەزىدە قەدىمكى كىتابىي تىلدا ماقالىمۇ يازغان. لېكىن، شۇنىسى تەبىئىيكى، ئۇلار كونا قورغاندىن كېـلىپ قالغان، كونا تەسىرلەر چوڭقۇر يۇقتۇرۇلغانلىقتىن ئۇنىڭدىن دەرھال قول ئۈزۈپ كېتەلمىگەن. دېمەك، قەدىمكى كىتابىي تىل پۈرىقى كەتمىگەن يازغۇچىلارنى يوق، دەپ ئېيتقىلى بولمايدۇ.

ئەينى زامانىدىكى جانلىق تىل ھەرىكىتى غەلىبە قازاندى. بەزى جەڭچىلەر شۇ سەۋەبتىن يۇقىرىغا يامىشىپ چىقىپمۇ ۋالدى. لې-كىن، يامىشىپ چىقىۋالغانلىقى ئۈچۈن جانلىق تىل ئۈچۈن كۈرەش قىلمايلا قالماستىن، ئەكسىچە جانلىق تىلنى دەپسەندە قىلىپ، قەدىمكى خەتلەرنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، ياش ئەۋلادلارنى مەسخىرە قىلغىلى تۇردى. قەدىمكى كىتاب، قەدىمكى خەتلەرنى دەستەك قىلىپ تۇرۇپ باشقىلارنى مەسخىرە قىلىدىغان ئەھۋال بولغاچقا،

بەزى ياشلارمۇ كونا كىتابلارنى ئوقۇيدىغان، قەدىمكى كىتابىي تىلدا يازىدىغان يازغۇچىلارنى ئۈلگە قىلىۋالىدىغان، شۇنىڭ بىلەن تەرەققىيات كويىدا يېڭى يولدىن ماڭمايدىغان، يېڭى ۋەزىيەت يارىتىشقا تىرىشمايدىغان بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. ھازىر بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا ئىككى شەخس بار. بىرى، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى بولۇپ، ئۆز ماقالىسىدە «چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچى» دېگەن سۆزنى «چەتكە كەتكەن ئوقۇغۇچى» دەپ سەۋەن يازغان. يەنە بىرى، ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ پروفېسسورى بولۇپ، ئىنتايىن كۆرەڭلىك بىلەن: «كەچۈرگۈسىز جىنايەت ئۆتكۈزۈپسىز، ئەپەندىم، ئوقۇپ كەل دەپ جازالاپ چەتكە كەتكۈزۈلۈپسىز، ئەپەندىم، چەتتە چېتىڭىز قايرىلىپ، ياغ قازاندا قورۇلغاندەك داغلىنىپ بولدىڭىز، ئەپەندىم»[281] دەپ شىئىر توقۇغان. قاراڭلار، قايسىسى كۈلكىلىك؟

سىرىق ئاپەت[282]

يۈگۈاڭ

1

ھازىرقى كۈندىكى «سىرىق ئاپەت» دېگەن سۆزنى خۇاڭخې (سىرىق دەريا) دەرياسىنىڭ تاشقىنى دەپ چۈشىنىمىز. لېكىن، بۇنىڭدىن 30 يىل ئىلگىرى ئۇنداق گەپ ئەمەس ئىدى.

ئۇ چاغدا بۇ گەپ، سىرىق تەنلىكلەر ياۋروپانى بېسىۋالماقچى دېگەن مەنىدە قوللىنىلاتتى؛ بەزى باتۇرلار بۇ سۆزنى ئاڭلىسا، خۇددىي ئاق تەنلىكلەر «ئۇخلاپ ياتقان شىر» دەپ تەرىپلىگەندەك، بىرنەچچە يىلغىچە خۇشال بولۇپ، ياۋروپاغا خوجا بولۇغۇسى كېلەتتى.

2

بىراق، «سىرىق ئاپەت» ھېكايىسىنىڭ كېلىپ چىقىشى بىزنىڭ تەسەۋۋۇرىمىزدىكىگە ئوخشاشمايدۇ، ئۇنى گېرمانىيە پادىشاھى ۋىلھېلىم[283] كەلتۈرۈپ چىقارغان. ئۇ رىمچە كىيىنگەن بىر پالۋاننىڭ شەرقتىن غەربكە قاراپ كېلىۋاتقان بىر ئادەمگە قارشى چىققانلىقىنى تەسۋىرلەيدىغان بىر رەسىمىنى سىزغان؛ لېكىن ئۇ ئادەم كۈڭزى ئەمەس، بۇددا[284] ئىدى. جۇڭگولۇقلارنىڭ خۇشال بولغىنى بىكار. دېمەك، بىز بىر تەرەپتىن، «سىرىق ئاپەت»نى چۈشەكەۋاتىمىز؛ لېكىن كىمدۇر بىرى بولسا گېرمانىيە ئىلكىدە تۇرغان چىڭداۋ[285] دا مۇنداق بىر ئەھلىيەتنى كۆرگەن: غۇربەتچىلىكتە قالغان بىر كىچىك بالا سىم تاناپ ياغىچىنى مەينەت قىلىۋەتكەنىكەن، ئاق تەنلىك ساقچىلار ئۇنى خۇددى جۇڭگو ئادەملىرىنىڭ ئۆرەكنى كۆتۈرگىنىدەك، پۈتىدىن تۇتقىنىچە بېشىنى

تۆۋەن ساڭگىلىتىپ كۆتۈرۈپ ئەكېتىپتۇ.

هازىر گىتلېر غەيرىي نېمىس ئىدىيىسىنى چەتكە قاقماقتا. ئۇنىڭ بۇ يولدا قوللانغان ئۇسۇلى گېرمانىيە پادىشاهىنىڭ ئۇسۇلىغا ئوخشاش.

گېرمانىيە پادىشاهىنىڭ «سېرىق ئاپەت» دېگىنىنى بىز ئەمدى چۈشەكسىمەيدىغان بولۇپ قالدۇق، هەتتا «ئۇخلاپ ياتقان شىر» دېگەن سۆزنىنمۇ تىلغا ئالمايدىغان بولدۇق؛ «زېمىنىمىز كەڭ، بايلىقىمىز مول، نوپۇسىمىز كۆپ» دەيدىغان سۆزلەر ماقالىلەردە ئانچە كۆزگە چېلىقمايدىغان بولدى. ئەگەر شىر ئۇزىنى ئۇنداق سېمىز، مۇنداق يوغان دەپ ماختىسا، ئۇنىڭ كارايىتى يوق؛ لېكىن توڭگۇز ياكى قوي سېمىز ۋە يوغان بولۇپ قالسا، ئۇنىڭ ئىشى چاتاق. بىز هازىر ئۇزىنىزنى نېمىگە ئوخشىتىۋاتىمىزكىنتاڭ؟

بىز بۇهەقتە ئەمدى ئويلانمايۋاتقانىدەك، بىرەر «سىمۇول» نېمۇ تاپالمايۋاتقانىدەك تۇرىمىز؛ بىز هازىر خاگېنبېك[286] نىڭ يىرتقۇچ هايۋانلار سېركىنى كۆرۈۋاتىمىز، شىر، يولۋاسلارنىڭ كالا گۆشى يېيىشىنى تاماشا قىلىۋاتىمىز، ئۇلارنىڭ كۈنىگە بىر دانە كالىنى يەيدىغانلىقىنى ئاڭلاۋاتىمىز. خەلقئارا ئىتتىپاقنىڭ[287] ياپونىيىنى جازالىغانلىقىدىن مەمنۇن بولۇۋاتىمىز، خەلقئارا ئىتتىپاقنىڭ ياپونىيىنى جازالىيالمايۋاتقانلىقىدىنمۇ رەنجىۋاتىمىز؛ بىز هەربىي هازىرلىقلارنى ئازايتىش يىغىنى[288] نىڭ «تىنچلىقنى قوغداش» لىرىنى ماقۇللاۋاتىمىز، گىتلېرنىڭ هەربىي هازىرلىقلارنى ئازايتىش يىغىنىدىن چېكىنىپ چىققانلىقىدىنمۇ مەمنۇن بولۇۋاتىمىز؛ باشقا دۆلەتلەرنىڭ جۇڭگونى جەڭ مەيدانىغا ئايلاندۇرۇپ قويۇشىدىن ئەندىشە قىلىۋاتىمىز، ئۇرۇشقا قارشى يىغىنىدىنمۇ بىزار بولۇۋاتىمىز. بىز يەنىلا «ئۇخلاپ ياتقان شىر» بولساق كېرەك.

«سېرىق ئاپەت» بىر ئۆرۈلۈپلا «بەخت» كە ئايلىنىپ قېلىشى مۇمكىن، ئويغاق شىر ئويۇن ئويناپ بېرىشىمۇ مۇمكىن. ياۋروپا ئۇرۇشى بولۇپ تۇرغاندا، باشقىلار ئۇچۇن جان پىدا قىلغان ئىشچىلىرىمىز بار ئىدى؛ چىڭداۋ بېسۇۋېلىنغاندا بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ كۆتۈرۈلىدىغان باللىرىمىز بار ئىكەن.

لېكىن، XX ئەسىرنىڭ سەھنىسىدە بىزنىڭ هەققىمىز يوق، دېيىلىدىغان بولسا توغرا بولمايدۇ.

10 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى

باستۇرۇش (1) [289]

لۇيسۇن

«ئىتتىرىش» ۋە «تېپىش» بىلەن بىر ياكى ئىككى ئادەمنىلا ئۆلتۈرۈش، ياردىار قىلىش مۇمكىن؛ كۆپرەك ئۆلتۈرۈش، ياردىار قىلىش ئۈچۈن «باستۇر» مايى مۇمكىن ئەمەس.

13 ـ كۈنى گېزىتتىكى بېسىلغان گۈيياڭ خەۋىرىگە[290] قارىغاندا، «18 ـ سېنتەبىر» نى خاتىرىلەش مۇناسىۋىتى بىلەن ھەرقايسى مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى يىغىن، نامايىش ئۆتكۈزگەنلىكەن، ماۋارىپ نازىرى تەن شىڭگې ئالاقزادە بولۇپ، كوچىلارنىڭ دوقمۇشلىرىغا ئەسكەر ئەۋەتكەن؛ ئۇلاردىن باشقا يەنە بىرقانچە ئاپتوماشىنىسىنى ئەۋەتكەن، شۇ ماشىنىلار ناھايىشچىلار قوشۇنى ئالدىغا باستۇرۇپ بېرىپ پاجىئە تۇغدۇرغان، يەنى ئىككى ئوقۇغۇچىنى ئۆلتۈرگەن، 40 نەچچە ئوقۇغۇچىنى ياردار قىلغان؛ شۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىچىدە «جىڭيى» باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ھەممىدىن كۆپ بولۇپ، ئۇلار ئەمدىلا 10 ياشلارغا كىرگەن ئوقۇغۇچىلار ئىكەن ...

مەن ئىلگىرى، ئەلەمدارلار ئومۇمەن قەلەمنىمۇ بىلىدۇ، «قوراللارنى ھازىرلاپ جەڭگە تەييار تۇرغان»[291] چاغلىرىدا نەزمي تېلېگراممىلارنى يازالايدۇ، دەپلا ئويلايتتىم؛ قەلەمدارلارنىڭمۇ ھېكمەتلىك ھەربىي سىرلارنى ئوبدان بىلىدىغانلىقىنى مانا ئەمدى چۈشەندىم. تېخىمۇ ئۆز زامانىسىدا ئوت كالا[292] بىلەن باستۇرۇپ بارغانىكەن، ھازىر ئۇنىڭ ئورنىغا ئاپتوماشىنا بىلەن باستۇرغانلىقى

دەرۋەقە XX ئەسىر كىشىنى قالغانلىقى ـ دە.

«باستۇرۇش» تولىمۇ ئېچىل ئۇسۇل. بىرمۇنچە ئاپتوماشىنا ئۇياقتا ئۇسۇپ، بۇياقتا باستۇرۇپ ماڭسا، دۇشمەنلىرىنى ئۆزىنىڭ چاقى ئاستىدا ئۆلتۈرسە، ياردىار قىلسا نېمىدېگەن ئېچىل ئىش؟! «باستۇرۇش» شۇنداق ھەيۋەتلىك ھەرىكەتكى، مىلىتسىنىڭ چاقمىقىنى بىرلا قايرىساڭ، ئۇنىڭ تېز ئېتىلغانلىقىدىن دۇشمەن ئۆزىنى قاچۇرۇشقىمۇ ئۈلگۈرەلمەيدۇ، بۇ نېمىدېگەن باتۇرلۇق؟! ھەرقايسى ئەللەرنىڭ ئەسكەر ۋە ساقچىلىرى كۆپىنچە سۇ ناسوسى بىلەن باستۇرىدۇ؛ چارپادىشاھ[293] ئاتلىق كازاكلار بىلەن باستۇرغان، مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى بىر ھەرىكەت. ھەرقايسى جايلاردىكى كونسېسسىيىلەردە بەزىدە چەت ئەل ئەسكەرلىرىنىڭ تانكا بىلەن چارلاشقا چىققانلىقىنى كۆرۈپ قالىمىز، ئۇلار ياۋاشلىق قىلمايدىغانلارنىڭ ئالدىغا باستۇرۇپ بارىدىغان نەرسە.

ئاپتوماشىنا ھۇجۇمغا ئۆتۈش جەھەتتە ئۆتكۈر قورال بولۇپ ھېسابلانمىسىمۇ، لېكىن بەختكە يارىشا ئۇنىڭ دۇشمىنى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى. قاشاڭ ئېشەك بىلەن جەڭ مەيدانىغا بېرىش ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس، لېكىن ئۇ مايسىزلارلىقتا تاكىراڭلاپ چاپسا، پالۋان ئۇنىڭ ئۇستىدە ئولتۇرۇپ لاي ـ لاي ئېيتسا كۆرگەن ئادەملەرگە ناھايىتى قىزىق تۇيۇلسىمۇ، لېكىن خېلى پەيزىلىك بىر ئىش.

10 ياش چامىسىدىكى بالىلارنىڭ ئىسيان كۆتۈرگەنلىكى ھەر ھالدا بىرئاز قىزىق تۇيۇلماي قالمايدۇ، لېكىن، بىزنىڭ جۇڭگو ئەۋلىيا بالىلار پەيدا بولۇپ تۇرىدىغان يەر. بىر ياشلىق بالىنىڭ رەسىم سىزالىشى، ئىككى ياشلىق بالىنىڭ شېئىر توقۇيالىشى، يەتتە ياشلىق بالىنىڭ ئارتىسلىق قىلىشى، 10 ياشلىق بالىنىڭ ئەسكەرلىككە كىرىشى، 10 نەچچە ياشلىق بالىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى بولۇشى ئادەتتە ئۇچراپ تۇرىدىغان پاكىت؛ ھەتتا يەتتە ـ سەككىز

ياشلىق قىز بالىنىڭ باسقۇنچىلىققا ئۇچرىشىمۇ باشقىلارنىڭ نەزىرىدە «غۇنچە بولغان ۋاقتى»[294] بىلەن باراۋەر بىر ئىش.

«باستۇرغان» ۋاقىتتا ئەگەر قارشىسىدىكىلەر بىرئاز قارشىلىق كۆرسىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئادەم بولۇپ قالسا، ئۇ چاغدا ئاپتوماشىنىنىڭ ئىشى ئەپچىل بولماي قېلىشى، باستۇرغۇچىنىڭمۇ باتۇر بولالماي قېلىشى مۇمكىن، شۇنىڭ ئۈچۈن دۇشمەننىڭ ئاجىزىنى تاللىشىدۇ. لۇكچەكلەر سەھرالىقلارنى بوزەك قىلىدۇ، پەرەڭلەر جۇڭگولۇقلارنى ئۇرىدۇ، مائارىپ نازىرى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى باستۇرىدۇ. دېمەك، ئۇلار دۇشمەنلىرىنى يېڭىشكە ماھىر شىرمەردىلەر.

«ھۇجۇمنىڭ باش - بۇرنىغا ئۇچراپتۇ» دېگەن سۆز ئىلگىرىكى چاغلاردا قۇرۇق گەپ بولسا كېرەك، لېكىن ھازىر ئەمەلىيەتتە كۆرۈلىدىغان بولۇپ قالدى؛ چوڭ ئادەملەر ئۇستىدىلا ئەمەس، كىچىك بالىلار ئۇستىدىمۇ كۆرۈلىدىغان بولدى. «بوۋاق بالىلارنى قىرىپ تاشلاش»[295] جىنايەت، ئۇنداق ئىشلار ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتكەن. ئەمچەكتىكى بالىنى ئاسمانغا چۆرۈپ تاشلاپ، نەيزىنىڭ ئۇچى بىلەن تۇتۇۋېلىشنى بىر خىل تاماشا دەپ قارايدىغان كۇنلەرمۇ ئۇزۇن ئۆتمەي يېتىپ كەلسە كېرەك.

10 - ئاينىڭ 17 - كۈنى

«قىزىقچىلىق» تىن مىسال[296]

ۋېيسۇ

دۇنيا ئەدەبىياتىنى تەتقىق قىلغان ئادەملەرنىڭ بىزگە ئېيتىپ بېرىشىچە، فرانسۇزلار ئۆتكۇر سۆز، رۇسلار ھەجۋىيچى، ئىنگلىز ۋە ئامېرىكانلار يۇمۇرچى كېلىدىكەن. بۇ گەپ راست بولسا كېرەك، بۇ ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي ئەھۋالىغا باغلىق. لىن يۈتاڭ[297] ئۇستام «يۇمۇر»نى جانلاندۇرغاندىن بۇيان، بۇ ئاتالغۇ خېلى ئومۇلىشىپ كەتتى، لېكىن ئۇنىڭ ئومۇلىشىشى بىلەن تەڭ، خۇددى ھەربىيلەر سوپى بولۇۋالغان، كاتتا مەنسەپدارلار بىردىنلا تەسۋىي سىيىرىدىغان بولۇۋالغان بولسىمۇ، بۇددا ئەھكاملىرىنىڭ نېرۋانە بولۇپ كېتىۋېرىدىغانلىقىغا ئوخشاش، خەۋپىمۇ پۇراپ قالدى. ئەگەر شىلامچىلىق، شاتىراقلىق ۋە پەسكەشلىكلەرگىمۇ «يۇمۇر» دېگەن قاشقا قويۇلىدىغان بولسا، خۇددى «تىياتىر»[298] نىڭ «× دۇنيا» غا كىرگىنىدەك، «زامانىۋى تىياتىر»غا ئايلىنىپ قېلىشىدىمۇ شەك يوق.

بۇ خەۋپ جۇڭگودا يۇمۇرنىڭ ئەزەلدىن ئانچە كۆپ ئەمەسلىكىدىن پەيدا بولغان. لېكىن، جۇڭگودا قىزىقچىلىق بار، بىراق ئۇنىڭ يۇمۇر بىلەن خېلى كۆپ پەرقى بار، ياپونلار «يۇمۇر»نى «پەيزى بار قىزىقچىلىق» دەپ تەرجىمە قىلغان؛ ئۇنىڭ سىيدام «قىزىقچىلىق» تىن پەرق قىلىدىغان يېرى ئەنە شۇ يەردە.

ئۇنداق بولسا، جۇڭگودا قىزىق ماقالىلەرلا تېپىلىدىغان ئوخشامدۇ؟ ياق، ئۇنداق ئەمەس. جۇڭگونىڭ قىزىق ماقالە دېگىنى

نىمۇ شىلامچىلىق، شاتىراقلىق ۋە پەسكەش گەپلەردىن ئىبارەت بولۇپ، ھەقىقىي قىزىقچىلىقتىن پەرقلىنىدۇ. بۇ «شاھزادىنىڭ ئورنىغا مولۇننى يەڭگۈشلەپ قويۇش»[299] تىكى ھېكمەت شۇنىڭ-دىن ئىبارەتكى، ئەزەلدىن توغرا گەپ ۋە پاكىت دەپ قارىغانلىرى-نىڭ ئىچىدە ئومۇمەن قىزىقچىلىق كۆپ. كىشىلەر شۇنداق قىزىق-چىلىقلارنى تولا كۆرۈپ، بارا - بارا ئادەتتىكى بىر ئىش دەپ چاغلاپ، شىلامچىلىق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئەھۋاللارنى قىزىقچى-لىق دەپ خاتا چۈشىنىدىغان بولۇپ قالغان.

جۇڭگودا قىزىقچىلىقنى تاپمەن دېگەن ئادەم قىزىق ماقاله دېگەن بىرنېمىلەرنى كۆرمەستىن، ئەكسىچە، توغرا دېگەن ئەھۋال-لارغا نەزەر سېلىشى كېرەك، لېكىن ئوبدان ئويلاپ كۆرۈشى لازىم.

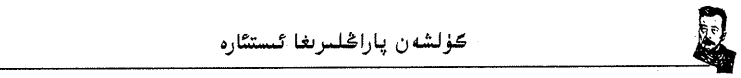
ئۇنداق داڭلىق ماقالىلەر ھەممىلا يەردە ئۇچراپ تۇرىدۇ. مەسىلەن، گېزىتلەردىكى « جۇڭگو - ياپونىيە سۆھبىتى بارا - بارا كۆڭۈلدىكىدەك بولۇۋاتىدۇ» ، «جۇڭگو نەگە بارماقچى» ۋەھا-كازا دېگەن جىك - توغرا ماۋزۇلارنىڭ ھەممىسى ئەنە شۇنداق داڭلىق ماقاله. ئۇلارنى ئوقۇپ - تېتىپ كۆرسىڭىز، خۇددى خورما يېگەندەك، مەززىسىنى كۆرىسىز.

بۇنداق نەرسىلەر گېزىتلەردىكى ئېلانلاردىمۇ ئۇچراپ تۇرىدۇ. بىزگە مەلۇم، «ئەپكار ئاممىنىڭ يېڭى نوپۇز ئىگىسى» دەيدىغان بىر ژۇرنال بار، ئۇ ژۇرنال «ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭ تىلىنىڭ ئۇچىغا كەلگەن ۋە لېكىن ئاغزىدىن چىقىرالمىغان گەپلىرىنى قىلە-مىز، دەيدۇ؛ لېكىن يەنە بىر تەرەپتىن، باشقا ژۇرناللارغا ئۇقۇش-ماي قالغانلىقىمىزنى ئىزھار قىلىپ، ئۆزىرە قويىمىز» دەيدۇ. لېكىن، يەنە «ھەر ئىككى تەرەپ جەمئىيەتتە ئابرۇيى بار ژۇرنال، شۇنىڭ ئۇچۇن بىر - بىرىمىزگە ھۇجۇم قىلىشمىزنىڭ يولى يوق» دەيدۇ. «يېڭى نوپۇز ئىگىسى» بولۇپ تۇرۇقلۇق، «ئۇقۇش-

ماسلىق» قا بېرىلىپ كەتكەنلىكى، «ئۇقۇشماس» بولۇپ تۇرۇق-لۇق، «ئابرۇيى بار» بولغانلىقى، «ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭ تىلى-نىڭ ئۇچىغا كەلگەن ۋە لېكىن ئاغزىدىن چىقىرالمىغان گەپ-لىرى» — مانا بۇلار ئۇقۇشماسلىقى ھەم ئۆزىرخاھلىق قىلغانلى-قى. بۇنىڭغا پەقەت كاللىسى ئىشلىمەيدىغان ئادەملا كۆلمەي تۇرالايدۇ.

بۇنداق نەرسىلەر گېزىتلەردىكى قىسقا مۇلاھىزىلەردىمۇ ئۇچ-راپ تۇرىدۇ. مەسىلەن، 9 - ئايدا چىققان «ئەركىن پارا‌ڭ» غا بېسىلغان «كۇيئوغۇل بولۇش ھۇنىردىن تەرمىلەر» دېگەن ماقا-لەمدە بايىغا كۇيئوغۇل بولۇشنى «دۆلەت كۆرۈش» نىڭ بىر ھۇنىرى دەپ قارىغانىدىم، ئۇزۇن ئۆتمەيلا بۇنىڭغا قايتۇرما ھۇجۇم قىلىدى-غان بىر پارچە ماقاله چىقتى، ئۇنىڭ بېشىدىلا: «تۇلكە ئۇزۇمنى يېيەلمىگەنلىكى ئۈچۈن ئۇزۇمنى ئاچچىق دېگەندەك، ئۆزى باي خوتۇن ئالالمىغان ئادەم باي قېيناتىسى بار ئادەملەرنىڭ ھەممىسىگە ھەسەت قىلىدۇ؛ ھەسەت قىلىشنىڭ نەتىجىسى ھۇجۇم بولۇپ چىقى-دۇ»[300] دېگەن گەپلەر بار ئىكەن. بۇنىمۇ ئويلاپ كۆرمەسلىك كېرەك. ئويلاپ كۆرسىڭىز، ئويلاپ كۆرۈشنىڭ «نەتىجىسى» شۇنداق بولۇپ چىقىدۇكى، بۇ ئاپتور ئۆزىنىڭ «باي خوتۇن» نىڭ تەمى شېرىن بولىدىغانلىقىنى بىلىدىغانلىقىنى بايان قىلغانلىقى مانا مەن دەپ تۇرىدۇ.

مۇشۇلارغا ئوخشاش كارامەت گەپلەرنى ھەشەمەتلىك ئالاقە قەغەزلىرىدىمۇ ئۇچرىتىپ قالىمىز: ئۇ گەپلەر مەسخىرىلەشتۇ-رۇلگەن ئەمەس، بەلكى ئەسلىدىنلا مەسخىرە. «مۇھاكىمە ۋە با-يان» نەشر قىلىنغان بىر يىل ئىچىدە مېنىڭ يارىتىپ ئوقۇغىنىم «نادىر كۇتۇپخانا»[301] سەرلەۋھىلىك ئىستون بولدى. ئۇنىڭدا، مەسىلەن، سىچۇەن ئۆلكىسى يېڭىشەن ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى ئۇ-زۇن كۆڭلەك كىيىشنى مەنئى قىلىش توغرىسىدا چۈشۈرگەن بۇيە-

رۇقىدا: «شۇنى بىلىش كېرەككى، كىيىم بەدەننى يېپىپ تۇرسىلا كۆپايە قىلىدۇ، ئالدى - كەينىدىن ئۆزۈن پالاقلىتىپ، رەختنى ئىسراپ قىلىشنىڭ نېمە ھاجىتى بار؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىر دۆلەتىمىز زەئىپلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. ... دۆلەتنىڭ بېشىغا چۈشكەن ۋاقىتلىق ئېغىر كۈنلەرنى نەزەردە تۇتمىساق، ئاقىۋىتىمىز نېمە بولىدۇ؟» دېگەن. يەنە مەسىلەن، بېيپىڭ جامائەت ئىدارىسىنىڭ ئايالىلارنىڭ ئەركەك ئىت بېقىشىنى مەنئى قىلىش ئالاقىسىدە: «ئايالىلار ئەركەك ئىت بىلەن بىللە بولسا، سالامەتلىكىگە زىيان يېتىش بىلەنلا قالماستىن، پەس - شەرمەندە ئەھۋاللارمۇ ئاسانلا يۈز بېرىپ قالىدۇ. بىزنىڭ دۆلىتىمىز بولسا ئەدەپ - دىيانەتلىك دۆلەت. ئۇنداق ئەھۋاللارغا ئادىتىمىزمۇ يول قويمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئومۇمىي بۇيرۇق بىلەن قەتئىي مەنئى قىلىنسا ... ئايالىلار بېقىپ يۈرگەن ئەركەك ئىتلار شەرتسىز ئۆلتۈرۈپ يوقىتىلسا» دېگەن. مانا بۇنداق گەپلەرنى قىزىقچى يازغۇچىلار قانداقمۇ ئاساسسىز يازالىسۇن؟!

«نادىر كۆتۈپخانا»غا كىرگۈزۈلگەن كارامەت ماقالىلەر غەلىتە سەپسەتىلەرگە كۆپرەك بېرىلگەن، قىزىق بولغانلار ئادەتتىكىلەرگە يەتمەيدۇ. ئادەتتىكىچە بولغانلىقى ئۈچۈن تېخىمۇ قىزىق بولىدۇ. مانا مۇشۇ ئۆلچەم بويىچە، مەن «تاتلىق ئۇزۇم» تەلىماتىنى تالالمايمەن.

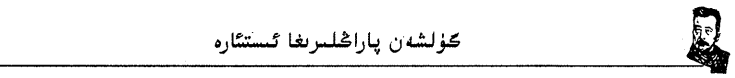
چەت ئەللەردىمۇ بار[302]

فۇلىڭ

جۇڭگودا بولغانلىكى نەرسە چەت ئەللەردىمۇ بار.

چەت ئەللىكلەر جۇڭگودا چۇسا كۆپ دەيدۇ؛ لېكىن غەرب ئەللىرىدىمۇ بار. ياپونلار جۇڭگولۇقلارنى قەلەم بىلەن گەپ يورغىلىتىشقا ئامراق، دەيدۇ؛ لېكىن ياپونلارنىڭ ئۆزىمۇ قەلەم بىلەن گەپ يورغىلىتىشقا ئۇستا قارشى چىقىشنى تەرك ئەتكۈچىلەردىن گەندى[303] بار؛ چەت ئەل مۇھاجىرلىرىغا ئازار بېرىشنى مەنئى قىلغانلاردىن گىتلېر بار[304]؛ دې كۇنسېي[305] ئەپيۇن چەكمەكەن؛ دوستويېۋسكي[306] قىمارغا بېرىلگەن؛ سۈنفتىنىڭ[307] پۇتىغا كىشەن سېلىنغان؛ ماركس ئىسيان كۆتۈرگەن؛ پولكوۋنىك لىنبېرگ[308] نىڭ ئوغلى قاراقچىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتكەن. پۇتنى بوغۇش بىلەن ئېگىز پاشنىلىق بەتىنكىمۇ بىر - بىرىدىن ئانچە كۆپ پەرق قىلىپ كەتمەسە كېرەك.

لېكىن، چەت ئەللىكلەرنىڭ بىزنى جامائەتنىڭ پايدا - مەنپەئىتىگە كۆڭۈل بۆلمەيدۇ، ئۆز پايدىسىنىلا كۆزلەيدۇ، پۇلغا جان بېرىدۇ، دېگەن سۆزلىرى توغرىسىدا ئۆزىمىزنى ئاقلىشىمىز مۇمكىن ئەمەس. مىنگو قۇرۇلغاندىن بۇيان بىرقانچە ئادەم زۇڭتۇڭلۇققا ئولتۇردى، كاتتا مەنسەپكە چىقتى، ئۇلار تەختتىن چۈشكەندىن كېيىن يۈزلىرىنى پارقىرىتىپ، قورساقلىرىنى دومبايتىپ ئولتۇرۇپ، ياكى شېئىر - نەزمە توقۇش بىلەن، ياكى چاڭچىلە كۆرۈش بىلەن ۋە ياكى تائەت - ئىبادەت قىلىش بىلەن، تۇغمەس

دۇنياسىنى يەپ ياتتى، بۇ ئەھۋال تەنقىدچىلەر ئۇچۇنمۇ بىر دەللـ-
دۇر. بىراق، بۇگۈن بۇنداق ئادەملەرنىڭ چەت ئەللەردىمۇ بار
ئىكەنلىكىنى بىلدىم!

«17 ـ كۈنى، ھاۋانا تېلېگراممىسى — كۇبانىڭ كانادادا
پاناھلىنىپ ياتقان سابىق زۇڭتۇڭى مىچادۇ ... نىڭ كۇبادىكى
تەئەللۇقى 8 مىليون ئامېرىكا دوللىرى ھېسابىدا ئىكەن.
كىمكى ئەنە شۇ تەئەللۇقلىرىنى قايتۇرۇپ كېلىشكە ھۆددە
قىلالىسا، مەيلى كىم بولسا بولسۇن، ئۇ قولىدىن كېلىشچە
ياردەم بېرىشكە تەييار ئىكەن. يەنە بىر خەۋەرگە قارىغاندا،
كۇبا ھۆكۈمىتى مىچادۇنى ۋە ئۇنىڭ كونا خىزمەتچىلىرىدىن
38 ئادەمنى قولغا ئېلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ
ھەمدە ئۇلارنىڭ 25 مىليون ئامېرىكا دوللىرى ھېسابىدىكى
تەئەللۇقلىرىنى مۇسادىرە قىپتۇ ...»

ئادەمى كۆپلۈكتە 38 گە يېتىدىكەن، لېكىن تەئەللۇقلىرى
مال ـ مۈلكى ئاران 25 مىليون ئامېرىكا دوللىرى ئىكەن، ئۇلار-
نىڭ ئۇسۇللىرى قالتىس يۈكسەك ئىكەن دېگىلى بولمىسمۇ، لېكىن
بىر ئاز بېيىغانلىقى ھەر ھالدا ئېنىقتەك تۇرىدۇ، بۇ ئەھۋال
بىزنىڭ «ھەزرىتى ئالىي» لىرىمىزنىڭ يۈزىنى يورۇق قىلىپ بە-
رىشكە ئاساس قىلالايدۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئۇلارنىڭ چەت ئەللەر
دەسسىتىۋالغان يەر ـ زېمىنى، چەت ئەل بانكىلىرىدا ئامانەت
قويغان پۇلى بولسىكەن دەپ ئۈمىد قىلىمەن، شۇنداق بولغاندا،
چەت ئەللىكلەر بىلەن دىپلوماتىك سۆھبەت ئۆتكۈزگەندە ئۇلارغا
تېخىمۇ گەپ بەرمەيدىغان بولالايمىز.

ئەگەر دۇنيادا پەقەت بىر ئائىلىدىلا چۈسا بولسا، شۇ ئائىلە

باشقىلار تەرىپىدىن ئەيىبلەنگەندىلا، ھەقىقەتەن ناھايىتى بىئارام
بولىدۇ، لېكىن شۇ چۈسلارنى تۇتمىقىمۇ تەس. ئۇنىڭ ئۈستىگە
بېيىجىڭدا، چۈسىنى تۇتماسلىق كېرەك، تۇتقانسېرى كۆپىيىپ كە-
تىدۇ، دەيدىغان تەلىمات بار. تۇتۇپ تۇگەتكەننىڭمۇ نېمە قىممىتى
بولسۇن، ئۇ بىر پاسسىپ چارىدىنلا ئىبارەت ئەڭ ياخشىسى،
باشقا ئائىلىلەردىمۇ چۈسا بولغىنى ياخشى، باشقا ئائىلىلەردىمۇ
چۈسا بارلىقىنى كەشىپ قىلىش تېخىمۇ ياخشى ئىش. كەشىپ
قىلىشنىڭ ئۆزى ئاكتىپ ئىش. كولومبۇ بىلەن ئېدىسونمۇ[309]
كەشىپ قىلغان.

مېڭىنى، كۈچنى سەرپ قىلغاندىن كۆرە، تانسا ئوينىغان،
قەھۋە ئىچكەن تۈزۈك. بۇنداق ئىش چەت ئەللەردىمۇ بار، پارىژدا
بىرمۇنچە تانسىخانا ۋە قەھۋەخانا بار.

جۇڭگومۇ يوقلىپ كەتسە، ئۇنىڭغا ھەيران بولۇشنىڭ ھاجە-
تى يوق، گالاتىيە بىلەن ماكدونىيە[310] نى ئاڭلىمىغانمىدىڭىز؟
دېمەك، بۇنداق ئەھۋال چەت ئەللەردىمۇ بار!

10 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى

قۇرۇق مۇشت ئېتىش[311]

فېلىك جىيۇ

«ئەركىن پاراڭ» دا مېنىڭ «ئۆتمۈشتىن تەسىراتلىرىم» دېگەن ماقالەم ۋە شى جېسۇڭ ئەپەندىنىڭ «جۇاڭزى» ۋە «تاللانما» دېگەن ماقالىسى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ[312] «مەشئەل» سەھىپىسى بۇ ھەقتە مۇزاكىرىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا ماقالە سوراپ ئېلان چىقارغانىدى. بۇنىڭغا جاۋابەن شى جېسۇڭ ئەپەندىنىڭ «تەۋسىيە قىلغۇچىنىڭ مەيدانى» سەرلەۋھىلىك بىر پارچە خېتىنى تاپشۇرۇۋېلىپ بېسىپتۇ ۋە «جۇاڭزى» بىلەن «تاللانما» توغرىسىدىكى مۇنازىرە دېگەن ئىزاھاتنىمۇ قوشۇپ قويۇپتۇ.

لېكىن، شى جېسۇڭ ئەپەندى «مۇنازىرە»لىشىنى خالىماس بولۇپ قاپتۇ. ئۇنىڭ قارىشىچە، ئىككى ئادەم مۇنازىرە جېڭى قىلسا، خۇددى ئورغاق شەكلىدىكى ئېلېكتر نۇرى ئاستىدا تۆتۈشۈۋاتقان مۇشتلاشچىلارغا ئوخشاش، تاماشىچىلارغا تاماشا قىلىپ بېرەكتىن باشقا نەتىجە چىقمايدىكەن. بۇ ناھايىتى ئاقىلانە قاراش ئىكەن، مەن بۇ پۈت - قولنى ماقۇللايمەن. بىراق، تېخىمۇ ئاقىلانىلىك قىلغان يېرى شۇكى، شى جېسۇڭ ئەپەندى ئەمەلىيەتتە مۇشت ئاتمايمۇ قالمىدى، ئۇ مەيداندىن چېكىنىپ چىقىپ كېتىدىغانلىقىنى ئېلان قىلىشتىن ئىلگىرى بىرنەچچە مۇشت ئاتتى، مۇشتىنى ئېتىپ بولغاندىن كېيىن پەرۋاسىز ھالدا بەدەر كېتىپ قېلىش — مۇشت ئېتىشنىڭ قالتىس كارامەت ئۇسۇلى ئىكەن، مانا

ھازىر مەن يالغۇز قالدىم، مەن مۇشت ياندۇرۇشۇم كېرەك، ئالدىمدا ئادەم بولمىسىمۇ ھېچ گەپ يوق، ئاتقان مۇشتۇم «مۇرادىغا يەتكەن» لىك بولۇپ قالار.

شى جېسۇڭ ئەپەندى خېتىنىڭ بېشىدىلا، ماڭا «تەنبىھ» بېرىپتۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە مېنى «قالدۇق ياشلارنىڭ پۈت - قولى» دەپتۇ، دەپ يېزىپتۇ. بۇسۇزنىڭ بىرىنچى جۈملىسى تۆھمەت، مەن ئۆز ماقالەمدە شەخسەن ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلغىنىم يوق. «قالدۇق ياشلارنىڭ پۈت - قولى» دەپتۇ دېگەن سۆزنىگە كەلسەم، دەرۋەقە مەندە شۇنداق نىيەت بار. بىراق، مەن «قالدۇق ياش» لارمۇ ئانچە يامان ئادەم ئەمەس، دېمەكچىمەن. يېڭى ئەدەبىيات بىلەن كونا ئەدەبىياتنىڭ چېگراسىنى ئېنىق ئايرىش قىيىن، بۇنىڭغا شى جېسۇڭ ئەپەندىنىڭ ئۆزىمۇ ئىقرار. شىنخەي ئىنقىلابىغا ئەمدى 22 يىل بولدى، مىنگو دەۋرىدىكى ئادەملەر ئىچىدە ئاز - پاز قالدۇق ياشلارچە مىجەزنىڭ، قالدۇق قېرىلارچە مىجەزنىڭ ھەتتا فېئودال-لارچە مىجەزنىڭ بولۇشىمۇ ھېچقانچە ئەجەبلىنەرلىك ئىش ئەمەس؛ خۇددى شى جېسۇڭ ئەپەندىنىڭ «ئۆزۈمنى قالدۇق ياش دەپ ئېتىراپ قىلالمىسامۇ، لېكىن ياشلىقىم ھەقىقەتەن تۇگەپ قالدى» دېگىنىدەك، ئۆتمۈشتىكى مىجەزنىڭ قالدۇقلىرى بولماي قالمايدۇ، ئەلۋەتتە. شۇنداق بولسىمۇ ئۇنداق مىجەزنى ئۆزىلا بىلىپ قالسا، بۇنى باشقىلارمۇ بىلسە، باشقىلارغا ئىمكانقەدەر ئازراق تارقاتسا ياخشى بولاتتى.

ئىلگىرىكى ماقالەمنى مەخسۇسلا شۇ ئادەمنىڭ ئۆزىگىلا قارىتىپ يازمىغانلىقىمنى ئاللىقاچان ئىزھار قىلغانىدىم، بۇنىڭ ئۈستىگە «جۇاڭزى» ۋە «تاللانما» نى ئوقۇغاندىن كېيىن ھەتتا شۇ «قول - پۈت» تىنمۇ ئۆزۈمنى يىراقتا تارتقانىدىم. نېمىشقا؟ چۈنكى ياشلارغا تەۋسىيە قىلغان بىرنەچچە كىتابىمنىڭ قاتاردا باشقا بىر ناھايىتى مەنىلىك مەسىلىمۇ بار ئىكەن، يەنى ئۇلارنىڭ قاتاردا

«يەن ھەزرەتنىڭ ئائىلە نەسەبنامىسى»[313] مۇ بار ئىكەن. بۇ «ئائىلە نەسەبنامىسى»نىڭ ئاپتورى پاراكەندىچىلىك دەۋرىدە ياشىغان، چى بەگلىكىدىن سۈي بەلگىلىگە ئۆتكەن؛ دېمەك، ئۇ ھونلار تازا كۈچەيگەن بىر ۋاقىتتا ياشىغان. ئۇ ئۆزىنىڭ شۇ كىتابىدا خۇددى رايىش مولللارغا ئوخشاش، قەدىمكى رىۋايەتلەر ئۇستىدىمۇ توختالغان، يازغۇچىلىق ھەققىدىمۇ بايان قىلغان، لېكىن ئۇ بۇددا‌غا ئىمان كەلتۈرگەن؛ بالىلىرىغا بولسا سيانپى تىلىنى ئۆگىنىپ، ئۇد چېلىپ، ئېسىلزادىلەرگە — ھونلارغا خىزمەت قىلىشنى تەۋسىيە قىلغان. چاشقان يىلدىكى بوكسچىلار[314] مەغلۇپ بولغاندىن كېيىنكى چاغلاردىكى كاتتا مەنسەپدارلار، بايلار، دوكار سودىگەرلەردىمۇ شۇنداق ئىدىيە بار ئىدى، ئۇلار ئۆزلىرى سۈترا (بۇددا) كىتابلىرىنى ئوقۇيتتى، بالىلىرى بولسا «كەلگۈسىدە يات‌لارغا خىزمەت قىلىشنى كۆزلەپ، پەرەڭ ھۈنەرلىرى»نى ئۆگىنەتتى، ھەتتا ھازىرقى كۈندىمۇ ئەنە شۇنداق ئىدىيىدىكى ئادەملەر ئاز بولمىسا كېرەك. ئەنە شۇ يەن ھەزرەتنىڭ جاھاندارچىلىق قىلىش ئۇسۇلى شى جېسۇڭ ئەپەندىگە ناھايىتى يېقىپ كەتكەن ۋە ئۇنى «دىيانەت تەربىيىسى» سۈپىتىدە ياشلارغا تەۋسىيە قىلغان. ئۇ ئۆزى ئوقۇۋاتقان كىتابلارنى — بىر پارچە ئىنگلىزچە كىتابنى ۋە يەنە بىر پارچە سۈترا كىتابى[315] نىمۇ «سيانپى تىلى» بىلەن «ئىمان كىتابى»[316] غا سېلىشتۇرما قىلىپ تىلغا ئالغان. ھازىرقى زامانىدىكى ئۆزگىرىشلەر تېز سۈرئەت بىلەن داۋام قىلىۋاتقانلىقى، ھازىرقى ئادەملەرنىڭ بۇرۇنقى ئادەملەرگە ئوخشاش بىكار ۋاقتى بولمىغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە يېڭى بىلەن كونا ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش كەسكىن بولۇپ، بۇ كۈرەشنىڭ باش - ئاياغىغا ھازىرچە كۆز يەتكۈزگىلى بولمايدىغانلىقى ئۈچۈن، شى جېسۇڭ ئەپەندىمۇ ئىلگىرىكى ئىككى ئەۋلادنىڭ «دىيانەت» لىرىنى تەنھا ئۆزىگىلا توپلىغان. ئەگەر ياشلاردا، ئوتتۇرا ياشلىقلاردا ۋە

قېرىلاردا ئەنە شۇ يەن ھەزرەتچە دىيانەت كۆپىيىپ كېتىدىغان بولسا، بۇ ئەھۋال جۇڭگو جەمئىيىتىدە سۈپۈرۈپ تاشلاشقا تېگىشلىك جىددىي مەسىلە بولۇپ قالىدۇ. تەبىئىيكى، بۇ مەسىلە تەۋسىيە قىلغان كىتابلار تۇپەيلىدىن كېلىپ چىققان بولسىمۇ، بۇ مەسىلە مەخسۇسلا شى جېسۇڭ ئەپەندىنىڭ ئۆزىگىلا خاس ئەمەس؛ بۇ، دەۋر ئېقىمىنىڭ بىر قىسمى. لېكىن، بۇ مەسىلە شۇنداق بىر مۇناسىۋەت بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇلغانلىقى ئۈچۈن، كۆرۈنۈشتە گويا مەلۇم بىر ئادەمگىلا چېتىلغاندەك تۇرغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ھەقتە توختىلىشقا پېتىنالمىدىم، ئۇنىڭ بىلەن ئالاقىدار سۆزۈم پەقەت «باشقىلارنى (جۇاڭزى) بىلەن (تاللانما)نى ئوقۇشقا دەۋەت قىلغان» دېگەندىنلا ئىبارەت؛ بۇسۆزۈم شەخسكە ھۆرمەتسىزلىك قىلغانلىق بولمىسا كېرەك. لېكىن، «جۇاڭزى» ۋە «تاللانما»نى كۆرگەندىن كېيىن كۆڭلۈم بىرئاز قايتىپ قالدى. چۈنكى، ئۇنىڭ رەددىيە سۆزلىرى مېنىڭ پەرەز قىلغىنىمدىنمۇ ئۆتە قورۇق بولۇشى مۇمكىن، شۇنداق بولسىمۇ ئەستايىدىل جاۋاب بەردىم، ئۇ جاۋابىم «ئۆتمۈشتىن تەسىراتلىرىمدىن كېيىن (A)» دىن ئىبارەت. شى جېسۇڭ ئەپەندىنىڭ «ئۆتمۈشتىن تەسىراتلىرىمدىن كېيىن (A)» نى كۆرگەندىن كېيىن يازغان خېتى ئۆزىنىڭ مەن ئېيتقان «قالدۇق ياش»تىن يىراقلىشىپ كەتكەنلىكىنى تېخىمۇ ئىسپاتلاپ بەردى. ئۇ ئاغزىدا مۇشتلاشمايمەن دېگەن بولسىمۇ، خېتىنىڭ بىر قىسمىنى تامامەن ماڭا قارىتىپ يازغان. شۇ خەتتىن بۇ يەردە بىرئاز نەقىل كەلتۈردۇم ۋە ئىزاھلىدىم.

شى ئەپەندى: «مېنىڭ ئويلىشىمچە، ياشلارغا كونا كىتابلارنى ئوقۇشنى تەۋسىيە قىلغاندىن كۆرە، يېڭى كىتابلارنى ئوقۇشنى تەۋسىيە قىلغاندا ئاممىنى كۆپرەك قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ» دەپ يازغان. دېمەك، ياشلارغا يېڭى كىتابلارنى ئوقۇشنى تەۋسىيە قىلىشتىن مەقسىتى ياشلارنىڭ غېمىنى يېيىش ئەمەس، ئاممىنى ئۆز

قولغا كۆپرەك كەلتۈرۈش ئىكەن.

شى ئەپەندى: «مەن قەدىرلىك گېزىتخانىلارنىڭ بىر بۆرجىكىدىن پايدىلىنىپ ... كىتابلارنىڭ ئىسمىنى ئۆزگەرتىپ قويماقچىمەن؛ مەن «جۇاڭزى» بىلەن «تاللانما» نى لۇشۈن ئەپەندىنىڭ «سايىۋەن» ، «سايىۋەننىڭ داۋامى» ۋە «ساختا ئەركىنلىكنامە» لىرىگە ئۆزگەرتىپ قويماقچىمەن. مەن ئويلايمەنكى، لۇشۈن ئەپەندى زامانىمىزدىكى «ئەدەبىيات مۇنبىرىنىڭ سەركەردىسى» ، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە ناھايىتى كۆپ جانلىق سۆزلەر بار؛ ئۇنىڭ ئۇستىگە فېئىل جىيۇ ئەپەندىنىڭ ماڭا ئېيتىپ بېرىشچە، لۇشۈن ئەپەندىنىڭ ماقالىلىرىدە ھەقىقەتەن «جۇاڭزى» ۋە «تاللانما» دىن ئېلىنغان، «دۇر، دۇرلەركى» دېگەندەك سۆزلەرمۇ بار ئىكەن. دېمەك، شۇ ئەسەرلىرىمۇ ياشلارغا ئوخشاشلا ئۇنۇم بېرىدۇ، دەپ ئويلايمەن» دەپ يازغان. ئۇنىڭ بۇ بىر تاغار سۆزىدىن شۇنداق مەنە كېلىپ چىقىدۇكى، مەن ئۇنىڭ «سايىۋەن» نى، «سايىۋەننىڭ داۋامى» نى ۋە «ساختا ئەركىنلىكنامە» نى تەۋسىيە قىلمىغانلىقىغا رەنجىگەنلىكىم ئۈچۈن، «جۇاڭزى» بىلەن «تاللانما» نى تەۋسىيە قىلغانلىقىغا قارشى تۇرۇپتىمىشمەن.

شى ئەپەندى: «ئەسلىدە فېئىل جىيۇ ئەپەندىنىڭ بىر - ئىككى ئەسىرنى تەۋسىيە قىلماقچىمۇ بولغانىدىم؛ ئەپسۇسكى، كىتاب دۇكىنىدا فېئىل زىكەي[317] ئەپەندىنىڭلا كىتابلىرى بار ئىكەن، فېئىل جىيۇ ئەپەندىنىڭ كىتابلىرى يوق ئىكەن، فېئىل جىيۇ ئەپەندىنىڭ كىتابلىرى خۇددى لۇشۈن ئەپەندى كولۇتىپ بىلەن باستۇرغان ياغاچ ئويما رەسىملەرگە ئوخشاش خۇسۇسىي باستۇرغان نادىر ئەسەر بولسا كېرەك، ئۇلارنى كۆرمەي قالغانلىقىمغا ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن تەۋسىيە قىلالماي قالغانلىقىمغا ناھايىتى خىجىلمەن» دەپ يازغان. بۇ سۆزلىرى بىر ئاز كاللىماشاڭ. بۇ سۆزىدىن مۇنداق مەنە چىقىدىغاندەك تۇرىدۇ: مەن ئۇنىڭ مېنىڭ كىتابلىرىمنى تەۋسىيە قىلمىغانلىقىدىن رەنجىپ، «جۇاڭزى» بىلەن «تاللانما» نى تەۋسىيە قىلغانلىقىغا قارشى چىقىپتىمەنۇ، مېنىڭ كىتابىم يوقمىش، شۇنداق تۇرۇقلۇق، ئۇنىڭ تەۋسىيە قىلمىغانلىقىدىن رەنجىپتىمىشمەن. قاراڭ بۇ كۆلكىلىك گەپنى.

مانا بۇ «ئانا تىلى مۇئەللىملىكىدىن ژۇرنال چىقىرىشقا ئۆتكەن» ، ياشلارنى «جۇاڭزى» ، «تاللانما» ، «مۇھاكىمە ۋە بايان» ، «مېڭزى»[318] ۋە «يەن ھەزرەتنىڭ ئائىلە نەسىھەتلىرى» نى ئوقۇشقا دەۋەت قىلغان شى جېسۇڭ ئەپەندى مېنىڭ «تەسىراتلىرىم، دىن كېيىن —A» سەرلەۋھىلىك ماقالەمنى ئوقۇغاندىن كېيىن «ھېچ نەرسە يازماس» بولغان، ئاخىر يازغان ماقالىسى، «مۇشتلاشچى» لىق قىلىشتىن يالتىيىپ تۇرۇقلۇق، ئاۋۇال باشقىلارغا مۇشت ئېتىش ئۈسۈلى. لېكىن، ئۇ «جۇاڭزى» بىلەن «تاللانما» نى ئوقۇشنى تەشەببۇس قىلىشتىكى مۇستەھكەم رەڭ ئاساسلىرىنى قىلچىلىكمۇ تىلغا ئالماي، مېنىڭ «ئۆتمۇشتىن تەسىراتلىرىم» ۋە «تەسىراتلىرىم، دىن كېيىن —A» سەرلەۋھىلىك ئىككى پارچە ماقالەمدىكى خاتالىقلارنىمۇ قىلچە كۆرسەتمەي، پەقەت ئۆكتەملىك، كۆكەرمىلىك، گۇمانخورلۇق قىلغان، ناز قىلغان، خۇپسەنلىك قىلغان. بىرنەچچە كونا كىتابنىڭ ئىسمىنى يىرتىپ تاشلىغاندىن كېيىن، «قالدۇق ياش» نىڭ پۈت - قولىمۇ تۈتۈندەك توزۇپ، ئاخىر ئەسلىي ئەپتى - بەشىرىسى ئېچىلىپ قالدى: ئۇنىڭ «ئەجنەبىيلەر دىيارىدىكى خۇمسى يىگىت» كە ئايلىنىپ كەتكەنلىكى مانا مەن دەپ مەلۇم بولۇپ قالدى.

10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى

[قوشۇمچە]

تەۋسىيە قىلغۇچىنىڭ مەيدانى

شى جېسۇن

«جۇاڭزى» ۋە «تاللانما» مۇنازىرىسى

ۋەنچيۇ ئەپەندى:

قەدىرلىك گېزىتخانىلاردا ياشلارغا ئىككى پارچە كونا كىتابنى تەۋسىيە قىلغانىدىم؛ بەختىمگە قارشى، ھېچ جىيۇ ئەپەندى ماڭا تەنبىھ بېرىپ، مېنى «قالدۇق ياشلارنىڭ پۇت - قولى» دەپتۇ. مەن ئۇ تەقسىرنىڭ «ئۆتمۈشتىن تەسىراتلىرىمدىن كېيىن —A» دېگەن ماقالىسىنى ئوقۇغاندىن كېيىن «ھېچ نەرسە يازماس» بولغانىدىم، چۈنكى مېنىڭ ئويلىشىمچە، ياشلارغا كونا كىتابلارنى ئوقۇشنى تەۋسىيە قىلغاندىن كۆرە، يېڭى كىتابلارنى ئوقۇشنى تەۋسىيە قىلغاندا ئاممىنى كۆپرەك قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ.

ھېچ جىيۇ ئەپەندى ھەر ھالدا ياشلىقىنى قولدىن بەرمىگەن ئادەم، ياشلارغا رەھبەرلىك قىلىشقا يارايدۇ. ئۆزۈمگە كەلسەم، گەرچە ئۆزۈمنى قالدۇق ياش دەپ ئېتىراپ قىلالمىسامۇ، لېكىن ياشلىقىم ھەققىتەن تۈگەپ قالدى، پۈتۈن كائىناتنى غازاڭ قاپلىغان ھازىرقى مۇھىتتا ھەتتا ھېچ جىيۇ ئەپەندىنىڭكىدەك يېڭى روھمۇ مېنى ئوتتۇرا ياشلىق ئادەمىلەرگە خاس ھېس - تۇيغۇغا كەلتۈرەلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈ-

چۈن، مەن قەدىرلىك گېزىتخانىلارنىڭ بىر بۇرجىكىدىن پايدىلىنىپ 9 - ئاينىڭ 29 - كۈنى قەدىرلىك گېزىتخانىلاردا ياشلارغا تونۇشتۇرغان كىتاب ئىسمىنى ئۆزگەرتىپ قويماقچىمەن. مەن «جۇاڭزى» بىلەن «تاللانما»نى لۇشۈن ئەپەندىنىڭ «سايىۋەن»، «سايىۋەننىڭ داۋامى» ۋە «ساختا ئەركىنلىكنامە» لىرىگە ئۆزگەرتىپ قويماقچىمەن، مەن ئويلايمەنكى، لۇشۈن ئەپەندى زامانىمىزدىكى «ئەدەبىيات مۇنبىرى» نىڭ سەركەردىسى»، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە ناھايىتى كۆپ جانلىق سۆزلەر بار؛ ئۇنىڭ ئۇستىگە ھېچ جىيۇ ئەپەندىنىڭ ئەسىرىدىن مەلۇم بولۇشچە، لۇشۈن ئەپەندىنىڭ ماقالىلىرىدە «جۇاڭزى» ۋە «تاللانما» دىن ئېلىنغان «دۇر، دۇرلەر-كى» دېگەندەك سۆزلەرمۇ بار ئىكەن. دېمەك، شۇئەسەرلەرمۇ ياشلارغا ئوخشاشلا ئۇنۇم بېرىدۇ، دەپ ئويلايمەن. ئەسلىدە ھېچ جىيۇ ئەپەندىنىڭ بىر - ئىككى ئەسىرىنى تەۋسىيە قىلماقچىمۇ بولغانىدىم؛ ئەپسۇسكى كىتاب دۇكىنىدا ھېچ زىكەي ئەپەندىنىڭلا كىتابلىرى بار ئىكەن. ھېچ جىيۇ ئەپەندىنىڭ كىتابلىرى يوق ئىكەن. ھېچ جىيۇ ئەپەندىنىڭ كىتابلىرى خۇددى لۇشۈن ئەپەندى كولۇتىپ بىلەن باستۇرغان ياغاچ ئويما رەسىملەرگە ئوخشاش خۇسۇسىي باستۇرغان نادىر ئەسەر بولسا كېرەك. ئۇلارنى كۆرمەي قالغانلىقىمغا ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن تەۋسىيە قىلالماي قالغانلىقىمغا ناھايىتى خىجىلمەن.

بۇلاردىن باشقا، ھېچ جىيۇ ئەپەندىنى قەدىرلىك گېزىتخانىلارغىمۇ تونۇشتۇرماقچىمەن، كېيىنكى كۈنلەردە قەدىرلىك گېزىتخانىلار مۇبادا پىكىر ئېلىش توغرىسىدا بىرەر پىلان تۈزۈپ قالسا، ھېچ جىيۇ ئەپەندىگە بىرەر نۇسخا پىكىر

سوراش جەدۋىلى ئەۋەتىپ قويسا، بەزى قىممەتلىك پىكىر-لەرنى بېرىشى مۇمكىن. ئەگەر سورىغان پىكرىڭلار «قالدۇق ياشلارنىڭ پۈت ـ قولى» بىلەن ئالاقىدار گەپ ـ سۆز بولسا، ماڭا ئەۋەتسەڭلارمۇ بولىدۇ.

قەدىرلىك گېزىتخانىلارنىڭ تۈنۈگۈنكى سانىنى كۆرۈپ، سىزنىڭ بۇ مەسىلىنى قەدىرلىك گېزىتخانىلارنىڭ مۇشتەرىلىرىنىڭ مۇزاكىرىسىگە قويماقچى بولۇۋاتقانلىقىڭىزنى بىلدىم. بۇ پىلاننى ئەمەلدىن قالدۇرسىڭىز قانداق؟! مەن دائىم شۇنداق ئويلايمەنكى، ئىككى ئادەم گېزىت يۈزىدە يازما جەڭ قىلىشىپ قالسا، بۇ ئەھۋال گويا چىراغ نۇرى ئاستىدا چېلىشىۋاتقان مۇشتلاشچىلارغا، گېزىت تەھرىرى بولسا ئۇلارنىڭ ئەتراپىدا پالاقشىپ يۈرگەن ئورۇق رېپىر (ھۆكۈمچى) گە، كىتابخانىلار بولسا قاراڭغۇلۇق ئىچىدە تۇرغان پەم ـ پاراسەتسىز تاماشىچىلارغا ئوخشاپ قالىدۇ. ئورۇق رېپىر مۇشتلاشچىلارنىڭ تاكى بىرى يېقىلغۇچە مۇشتلىشىشىنى، ohe, Two, Three... دېگەن تەقدىردىمۇ ئورنىدىن تۇرالماسلىقىنى ئارزۇ قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن نېرىراقتا ھاسىراپ تۇرغان غالىبنىڭ يېنىغا بېرىپ، ئۇنىڭ قېلىن تېرە قاپ كىيىۋالغان قولىنى كۆتۈرگۈزۈپ: «Mr,X win the champion» دەپ توۋلايدۇ. ئويلاپ كۆرۈڭ، بۇ تولىمۇ كۈلكىلىك بىر ئىش ئەمەسمۇ؟ ھازىر، بەختكە قارشى مەن ئۆزۈم ئەنە شۇ ئىككى مۇشتلاشچىنىڭ بىرى بولۇپ قالدىم، لېكىن ئورۇق رېپىر ۋە تاماشىچىلار ئۈچۈن بۇنداق كۈلكىلىك ئويۇننى ئويناۋېرىشنى خالىمايمەن. سىزنىڭمۇ ئورۇق رېپىر بولماسلىقىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن. جىيۇ ئەپەندىنىڭ بۇگۈنكى «ئەركىن

پاراڭ» غا بېسىلغان ماقالىسىدە نەقىل كەلتۈرۈلگەن «تىل ياپىلاق، سۆز يۇمىلاق» دېگەن ماقالىنى كۆرگەندۇرسىز، كىتابخانىلارنىڭ مۇزاكىرىسىدىن ھەقىقەت ئايدىڭلىشىدۇ، دەپ ئويلامسىز؟

شى جېسۇڭ. 10 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى
10 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنىدىكى «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ «مەشئەل» سەھىپىسىدىن.

«قۇرۇق مۇشت ئېتىش»قا تۈزىتىش

فېلك جېيۇ

بۈنىڭدىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى «قۇرۇق مۇشت ئېتىش»نى يېزىش ۋاقتىدا قولۇمدا كىتاب بولمىغانلىقتىن، «يەن ھەزرەتنىڭ ئائىلە نەسەبىتلىرى»گە ئالاقىدار يەرلەرنى پەقەت كۆڭلۈمدە قالغان خاتىرىلەرگىلا ئاساسەن يازغانىدىم. كېيىن، بىرەر خاتالىق بولۇپ قالمىسۇن دەپ، بىر ئامال بىلەن ئەسلىي كىتابنى تېپىپ تەكشۈرۈپ قارىسام، دەرۋەقە يەن زىتۈي (يەن ھەزرەت — ت) توغرىسىدىكى بايانلارنى خاتالاشتۇرۇپ قويۇپتىمەن. شۇ كىتابنىڭ «بالا تەربىيىسى ھەققىدە» نامىلىق پارىسىدە مۇنداق سۆزلەر بار ئىكەن: «چى خانىدانلىقىدىكى بىر موللا تۆرە ماڭا دائىم: مېنىڭ بىر ئوغلۇم بار، 17 گە كىردى، كىتاب - نامىلەرنى ۋە بۇ ھەقتىكى تەپسىرلەرنى ئوبدان بىلىدۇ، ئۇنىڭغا شەمبى تىلىنى ۋە ئۇد چېلىشنى ئۆگىتىۋاتىمەن، ئەنە شۇلارنى ئوبدان ئۆگىنىپ، شۇنىڭ بىلەن ئەمىر، بەگلىرىمگە خىزمەت قىلسا، ئۇلارنىڭ نەزىرىگە ياقسا، بۇمۇ كاتتا ئىش دەپ ئويلايمەن، دەيتتى. شۇ چاغلاردا مەن بۇھەقتە بىرەر جاۋاب سۆز قىلغان ئەمەسمەن. مەن ئۇ ئادەمنىڭ بالا تەربىيىلىشىگە ھەيرانمەن. شۇنداق مەشغۇلات بىلەن ۋەزىر، ئەمىرلىك دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلۈش مۇمكىن بولسىمۇ، سىلەرنىڭ ئۇنداق قىلىشىڭلارنى خالىمايمەن.»

چى خانىدانلىقىدىكى موللامنىڭ چارىسى چاشقان يىلىدىن

كېيىنكى مەنسەپدار سودىگەرلەرنىڭ، موللا تۆرىلەرنىڭ چارىسى بولۇپ قالغانىدى، شى جېسۇڭ ئەپەندى بولسا چى خانىدانلىقىدىكى موللام بىلەن يەن ھەزرەتنى، يەنى بۇ ئىككى تېپىنى بىرلەشتۈردى، بۇمۇ ھازىرقى ۋاقىتتا بىر قىسىم ئادەملەرنىڭ چارىسى بولۇپ قالدى؛ بۇنى «شىمالىي سۇلالىچە پەزىلەت» دەپ ئاتاشمۇ مۇمكىن، شۇنداق بولسىمۇ بۇ يەنىلا جەمئىيەتتىكى جىددىي مەسىلە.

يەن ھەزرەتكە ناماقۇل بولۇشۇم كېرەك ئىدى، لېكىن ئۇ ئاللىقاچان ئۆلۈپ كەتكەن، ئۇنىڭدىن گۇناھىمنى تىلىشىم - تىلىمەسلىكىمنىڭ كارايىتى يوق. ھازىر بۇ يەردە پەقەت شى ئەپەندى بىلەن كىتابخانىلار ئالدىدىلا ئۆز خاتالىقىمغا تۈزىتىش بېرىمەن.

10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى

[قوشۇمچە]

مۇھاسىرىنى بۆسۈش

شى جېسۇن

(8) فېلك جېيۇ ئەپەندىگە ھەقىقەتەن «بىرنەچچە مۇشت» ئاتتىم، بۇ ئەھۋال مەن ئۇچۇن ئۆمۈرلۈك نادامەت بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. لېكىن، فېلك جېيۇ ئەپەندى «قۇرۇق مۇشت ئېتىش»نى يېزىپتۇ؛ ئەمەلىيەتتە «قۇرۇق» ئەمەس، مۇشتنى ماڭا ئاتقان. فېلك جېيۇ ئەپەندىنىڭ تەرىپىنى ئالىدىغان (ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، بىدئەتلەرگە رەددىيە بېرىش تەرىپىدە تۇرىدىغان) ماقالىلەر ماڭا ھەر كۈنى

«ھۇجۇم» قىلىۋاتىدۇ، مەن بولسام «بىر ئادەمنىڭ مۇشكۈل-چىلىككە قېلىشى» دېگەندەك بىر ھېسسىيات ئىچىدە قالدىم.

لېكىن، «قۇرۇق مۇشت ئېتىش» دېگەن ماقالىدىن قېچىۋ ئەپەندىنىڭ ماقالە يېزىش لوگىكىسىنى بايقاپ قالدىم. ئۇ: «ئىلگىرىكى ماقالەمنى مەخسۇسلا شۇ ئادەمنىڭ ئۆزىگىلا قارىتىپ يازمىغانلىقىمنى ئاللىقاچان ئىزھار قىلغانىدىم» دەپ-تۇ. لېكىن، ماقالىسىنىڭ ئاخىرىدا بولسا «چۈنكى ئۇنىڭ رەددىيە سۆزلىرى مېنىڭ پەرەز قىلغىنىمدىنمۇ ئۆتەر قۇرۇق بولۇشى مۇمكىن» دېگەن سۆزىمۇ بار ئىكەن. مەخسۇس ماڭا قاراتماپتۇ يۇ، مېنىڭ رەددىيە بېرىدىغانلىقىمنى پەرەز قىپتۇ، بۇنى قانداق يېشىش كېرەك؟

باشقا ئادەمنىڭ «ئەيىب» لىگەنلىكى ئۈچۈن، ئۆزۈمۇ «جۇاڭزى» ۋە «تاللانما» دېگەن كىتابنىڭ دەرۋەقە مۇۋاپىق بولمىغان يەرلىرى بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ، «ئۇلۇغ ئاخ-شام» گېزىتىنىڭ مۇھەررىرىگە يازغان خېتىمدە شۇ كىتابلار-نى باشقا ئىككى پارچە يېڭى ئەدەبىي كىتابقا ئۆزگەرتىپ قويۇ-شۇمغا رۇخسەت قىلىشىنى تەلەپ قىلدىم، پاكىت ھەقىقەتەن ئەنە شۇنداق. مەن فېلىڭ جىيۇ ئەپەندى مېنىڭ ئىككى پارچە يېڭى ئەدەبىي كىتابنى تەۋسىيە قىلمىغانلىقىمغا رەنجىپ، «جۇاڭزى» بىلەن «تاللانما»غا قارشى چىقتى، دېمىگەنىدىم، فېلىڭ جىيۇ ئەپەندى بولسا مېنىڭدە شۇنداق نىيەت بار، دەپتۇ. مانا بۇ «كاللىماشاڭ» ئەمەس سۆزمىكەن؟

فېلىڭ جىيۇ ئەپەندى سۆزىنى «يەن ھەزرەتنىڭ ئائىلە ئەسىھەتلىرى» گىمۇ يۆتكەپتۇ، ئۇنىڭدىن ئۆتۈپ، مەن ئۆزۈم ئوقۇۋاتقان ئىككى كىتابقىمۇ يۆتكەپتۇ ۋە بۇ ئىككى ئىشنى ئارىلاشتۇرۇپ، «يەن ھەزرەتنىڭ ئائىلە ئەسىھەتلىرى»نى تەۋسىيە قىلىش ياشلارنى شەمبى تىلى بىلەن سۆزلەشنى، ئۇنداق چىلىشنى ئۆگىنىپ، كاتتا ـ ئەزىزلەرگە خىزمەت قىلىشقا

دەۋەت قىلغانلىق بولىدۇ، دەپتۇ؛ مېنى ئۆزى ئۈلگە بولۇپ پەرەڭ كىتابىنى ئوقۇۋاتىدۇ، دەپتۇ؛ يەنە: يەن زىتۇي بولسا «خۇددى رايىش موللىلارغا ئوخشاش بولسىمۇ، لېكىن يەنە بۇددىغا ئىمان كەلتۈرگەن.» شۇنىڭ ئۈچۈن، شى جېسۇڭمۇ سۆترا كىتابىنى ئوقۇۋاتىدۇ، دەپتۇ. فېلىڭ جىيۇ ئەپەندىنىڭ شەرھلىرىنى كۆرۈپ، ئۆزۈممۇ ئىختىيارسىز كۈلۈۋەتتىم، جاھاندا مۇشۇنداقمۇ بىر يەردىن چىقىپ قالىدىغان ئەھۋاللار بولىدىكەن ـ ھە!

ئېنىق ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، «يەن ھەزرەتنىڭ ئائىلە نەسـ-ھەتلىرى» دە ھەقىقەتەن كىمدۇر بىرىنىڭ ئۆز بالىلىرىغا سـ-يانپى تىلىنى، ئۇد چېلىشنى ئۆگىنىش توغرىسىدا تەلىم بەرگەنلىكى ھېكايە قىلىنغان. لېكىن، شۇ سۆزلەرنىڭ ئاخـ-ىردا: «سىلەرنىڭ ئۇنداق قىلىشىڭلارنى خالىمايمەن» دېگەن سۆزنىڭ بارلىقىمۇ ئېسىمدە تۇرۇپتۇ؛ دېمەك، يەن زىتۇي بالىلىرىغا چەت ئەل كىتابلىرىنى ئوقۇش توغرىسىدا تەلىم بەرگەن ئەمەس. بۇگۈن فېلىڭ جىيۇ ئەپەندى «تۇزىتىش» بېرىپتۇ، ئۇ بۇ ھېكايىگە تۇزىتىش بەرگەندىن كېيىن، «شى جېسۇن ئەپەندى بولسا چى خانىدانلىقىدىكى موللام بىلەن يەن ھەزرەتنى، يەنى بۇ ئىككى تېپنى بىرلەشتۇردى» دەپتۇ. مەن بۇنى چۈشەنمىدىم. ئەجەبا، مەن شۇ «چى خانىدانلىقىدىكى موللام»نىڭ بىرەر ئەسىرىنى ياشلارغا تونۇشتۇرۇپتىمەنمۇ؟ ئەگەر فېلىڭ جىيۇ ئەپەندىنىڭ بۇ لوگىكىسى «ئۆزى چەت ئەل كىتابىنى ئوقۇغانلىقتىن، باشقىلارغا شەمبى تىلىنى ئۆگـ-ىنىشنى تەۋسىيە قىلغان»غا ئاساسلانغان بولسا، ئۇ چاغدا مېنىڭ گېپىم يوق.

فېلىڭ جىيۇ ئەپەندى رايىش موللىلار ئۈچۈن مۇنتەسسىل-لىك دەۋاسى قىلماقچى بولغان بولسا كېرەك، ئۇنداق بولمىسا نېمىشقا يەن زىتۇينىڭ بۇددا تەسىرىنى ئالغانلىقىنى شۇنچە

خورلايدۇ؟ نېمىشقا مېنىڭ «ساكيامۇنى قىسسىسى» دېگەن كىتابنى ئوقۇغانلىقىمغا شۇنچە قورسىقى كۆپىدۇ؟ بۇ يەردە تىلغا ئېلىشقا بولىدىغان ئىككى نۇقتا بار: (1) «يەن ھەزرەتلىرى» دېگەن كىتابنىڭ قىممىتىنى «ئەمان كەلتۈرۈش پارىسى» سەۋەبى بىلەن پۈتۈنلەي يوققا چىقىرىشقا بولامدۇ؟ ھالبۇكى، يەن ھەزرەت بۇددا دىنىغا مەدەنىيەت كارلىق قىلغان بولسىمۇ، لېكىن سوپى بولۇپ ئېتىكاپقا كىرىشنى تەشەببۇس قىلمىغان؛ پەقەت بۇددالار بىلەن رايىش ئۆلىمالارنىڭ بىر - بىرى بىلەن تېپىشمەي ئۆتۈشى مۇمكىن ئىكەنلىكىنىلا تەكىتلىگەن؛ ئۇنىڭ بۇددا دىنىنىڭ ياخشىلىقىغا ياخشىلىق، يامانلىققا يامانلىق دېگەن تەلىماتىنى قوبۇل قىلىپ، رايىش موللىلارنىڭ پەزىلەت توغرىسىدىكى پەند - نەسىھەتلىرىنىڭ يېتىشسىزلىكلىرىنى تولدۇرغانلىقىنى بولسا ھازىرقى ئادەملەرنىڭ «ئىنجىل» ياكى «قۇرئان» نىڭ سۆزلىرىنى نەقىل كەلتۈرگىنىگە ئوخشاش بىر ئىش دەپ ئېيتىش مۇمكىن. (2) مېنىڭ «بۇددا قىسسىسى» دېگەن كىتابنى ئوقۇشۇمنىڭ ئەھمىيىتىمۇ «مۇھەممەدنىڭ قىسسىسى» («قىسسەسۇلئەنبىيا» — ت) نى ياكى «ئەيسانىڭ قىسسىسى» نى ئوقۇغانغا ئوخشاش بىر ئىش، بۇنىڭدا بۇددا دىنىغا ئىمان كەلتۈرىدىغان نىيىتىم يوق، باشقىلارغا بۇددا دىنىنى ئۆگىنىشنى تەۋسىيە قىلىش ھەرىكىتىممۇ يوق. ۋېكى جېيۇ ئەپەندى مېنىڭ ئۇنى ئوقۇغانلىقىمنى «جاھاندارچىلىق قىلىش» دەپتۇ، بۇ قالتىس گەپ ئىكەن، مەن جوزا ئۇستىدە تۈرغان بىر پارچە پالانچى ئەپەندىنىڭ پۇل سەدىقە قىلىپ باستۇرغان «100 تەمسىل سۆتراسى»نى قولۇمغا ئېلىپ، ئۇ ئەپەندىنىمۇ ھەمدىمىم قىلىشقا ئىختىيار قىلدىم.

ئىلگىرى ۋېكى جېيۇ ئەپەندىدىن قەغەز يۈزىدە بىرئاز رەنجىپ يۈرگەن بولسامۇ، لېكىن ھەقىقەتتە ئۇنىڭ ھۆرمىتىنى قىلاتتىم؛ ئۇنىڭ «قۇرۇق مۇشت ئېتىش» دېگەن ماقالىسىنگە قارىسام، ئۇ مېنى «ئەجنەبىيلەر دىيارىدىكى خۇمسى يىگىت» دەپ تىللاپتۇ، ئۇنىڭ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتقانلىقى گويا قۇلىقىمغا ئاڭلىنىپ تۇرۇپتۇ. مەن «خۇمسى» بولسامۇ، لېكىن ئۆز لايىقىدا قەبىھ ئاۋاز بىلەن جاۋاب يانداۋرغۇدەك دەرىجىدە خۇمسىلاشمايمەن. بۇ يەردە مۇنداق بىر تەييار شېئىرنى ئىشلىتەي: «ئويغاندىم 10 يىللىق چۇشتىن ئەدەبىيات مۇنبىرىدە، ئېرىشتىم ئەجنەبىيلەر دىيارىدىكى خۇمسى يىگىت دېگەن ئىسىمگە.» بۇمۇ مەن ئۇچۇن ئاھ - پاھ دەپ كەتكۇدەك بىر گەپ ئەمەس. لېكىن، ۋېكى جېيۇ ئەپەندى مېنىڭچە، پۇشايمان يېمەي قالمايدۇ. بۇگۇن «قۇرۇق مۇشت ئېتىش» قا «تۇزىتىش»نى كۆرۈپ شۇنىمۇ ئويلاپ قالدىمكى، ۋېكى جېيۇ ئەپەندى «ئۆكتەملىك، كۆكەرمىلىك، گۇمانخور، لۇق قىلغان، ناز قىلغان، خۇپسەنلىك قىلغان» دېگەن سۆزلىرىنى ئۆزىنىڭ «ئەينەن تەسۋىرى» قىلىپ قالدۇرسا بولغۇدەك.

(ئىلاۋە) «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىدىكى ئىككى ماۋزۇنى مەن قويغان ئەمەس، مېنىڭ «مەيدانىم» يوق، مېنىڭ كاسا-پىتىم بىلەن «جۇاڭزى» بىلەن «تاللانما» نىڭ يېقىلىشىپ قېلىشىنىمۇ خالىمايمەن.

ۋېكى جېيۇ ئەپەندىگە بېرىدىغان جاۋابىم ئەنە شۇ (27 - كۇنى).

10 - ئاينىڭ 31 - ۋە 11 - ئاينىڭ 1 - كۇنىدىكى «ئەركىن پاراڭ» دىن.

«قوشۇمچە ئىشارەت» كە جاۋاب[319]

فېڭ جيۇ

بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى «قۇرۇق مۇشت ئېتىش» سەرلەۋھىلىك بىر پارچە ماقالىنى يازغىنىمدىن كېيىن، «جۇاڭزى» ۋە «تاللانما» دېگەندەك بىرنەچچە ئەمدى يەنە بىر نەرسە دېمەيلا قويماي دېگەن خىيالغا كەلگەنىدىم. ئەتىسىگىلا «ئەركىن پاراڭ» دا شى جېسۇن ئەپەندىنىڭ «لى لىيۇبىن[320] ئەپەندىگە خەت» دەپ يازغان بىرنەچىسىنى كۆرۈپ قالدىم، ئۇ ماقالىسى ماڭىمۇ «قوشۇمچە ئىشارەت» ئىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن يەنە بىرنەچچە ئېغىز سۆز قىلماقچىمەن. چۈنكى، شى ئەپەندىنىڭ ماڭا رەددىيە بەرگەن ئۇچ نۇقتىسى، مېنىڭچە، لىللا گەپ ئەمەس:

(1) شى ئەپەندى: «بەزى يېڭى ياشلاردا كونا ئىدىيە بولۇشى مۇمكىن، بەزى كونا شەكىلدە يېڭى مەزمۇن بولۇشىمۇ مۇمكىن» دەپتۇ. دېمەك، ئۇنىڭغا ئوخشاش «قالدۇق ياشلارنىڭ پۈت - قولى» دىكى كونا ئىدىيە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋەرسىمۇ مەيلى ئىكەن. «جۇاڭزى»غا ئوخشاش كونا ئەسەرلەرنى يازسىمۇ ھېچ گەپ يوق ئىكەن. ئەلۋەتتە، ئەگەر شۇنداق يازمەن دېسىمۇ «ھېچ گەپ يوق»، كائىنات ھەرگىزمۇ شۇ سەۋەب بىلەن گۇم بولۇپ كەتمەيدۇ. لېكىن، مېنىڭچە، ھازىرقى ياشلارنىڭ جانلىق تىلدا يازماستىن، «جۇاڭزى»نى قارىيلارچە ئوقۇپ، شۇنىڭدىكىدەك يېزىش ئۇسۇلىنى ئۆگىنىپ ماقالە يېزىشنىڭ ھېچقانچە ھاجىتى يوق.

مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋەرسىمۇ مەيلى دېگەن سۆزگە كەلسەم، شۇنداق بولسىمۇ بولۇۋېرىدۇ، لېكىن ئۇ مەسىلە ئۇستىدە توختىلىشقا ئەمىشقا بولمايدىكەن؟ شى ئەپەندى ياشلارنىڭ يېزىقچىلىق جەھەتتىكى چولتىلىقىنىڭ، سۆز بايلىقى جەھەتتىكى گادايلىقىنىڭ ۋە مېنىڭ «ئۆتمۈشنى ئەسلەش» نىڭ «مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋېرىشى» نى خالىمايۋاتىدىغۇ؟!

(2) شى ئەپەندىنىڭ قارىشىچە، «ئەربابنى ئەزمەي بىلەن تاللاش» تا ۋە ياشلارنى «جۇاڭزى» بىلەن «تاللانما»نى ئوقۇشقا دالالەت قىلىشتا «مەجبۇرلاش» ۋە «تۆھپە قىلىش» دېگەن پەرق توغرىسىدىكى سېلىشتۇرمام توغرا ئەمەس ئىكەن. لېكىن، شى ئەپەندى ئانا تىل ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ تۇرغان چېغىدا ئوقۇغۇچىلارنىڭ يازغان ماقالىلىرىدە «جۇاڭزى» چە يېزىش ئۇسۇلى ۋە «تاللانما» چە تىل بايلىقى كۆپ بولغان بولسا شۇنى ئېسىل ماقالە دەپ ھېسابلاپ، مۇھەررلىرىنىڭ خىزمىتىگە يۆتكەلگەندىن كېيىنمۇ شۇنداق ئەسەرلەرنى ئەلا ئەسەر دەپ تاللىغانمىكىن؟ بۇنى چۈشەنمەيمەن. ئەگەر شۇنداق قىلغان بولسا، مېنىڭچە، «ئىمتىھان ئەمەلدارى» بولۇپ قالسا، «ئەربابلارنى» «جۇاڭزى» ۋە «تاللانما» بىلەن تاللايدىغان ئوخشايدۇ.

(3) شى ئەپەندى يەنە لۇشۈننىڭ سۆزىنى تىلغا ئېلىپ، لۇشۈن ئۆز ۋاقتىدا: بىرىنچى، «جۇڭگو كىتابلىرىنى ئاز ئوقۇغاندا، ئۇنىڭ نەتىجىسى پەقەت ماقالە يازماسلىق بولۇپلا چىقىدۇ»[321] دېگەندى، دېمەك، لۇشۈن ماقالە يازالايدىغان بولۇش ئۈچۈن جۇڭگو كىتابلىرىنى كۆپرەك ئوقۇش زۆرۈرلۈكىنى ئېيتىراپ قىلغان؛ ئىككىنچى، «..... مېنىڭچە، ئەگەر كونا بىلەن شۇغۇللىنىش توغرا كەلسە، ھازىرچە ئىشنىڭ ئېپىنى جاڭ زىدۇڭنىڭ «كىتاب توغرىسىدا سوئال - جاۋاب» دېگەن ئەسىرىنىڭ

ياردەمى بىلەن تېپىش تۈزۈك» دېگەن. دېمەك، لۇشۈننىڭ ياشلار-
نىڭ كونا كىتابلارنى ئوقۇشىغا قارشى ئەمەسلىكىنى ئەنە شۇلاردىن
بىلگىلى بولىدۇ، دەپتۇ. شى ئەپەندى بۇ يەردە زامان ۋە ماكانغا
ئېتىبارسىز قارىغان. ئۇنىڭ 1 - ماددىدىكى سۆزلەرنى قىلغان
ۋاقتى دەل بىرمۇنچە ئادەم جانلىق تىلدا ماقالە يېزىش ئۈچۈنمۇ
كونا كىتابلارنى ئوقۇماي بولمايدۇ دەپ چۈقان كۆتۈرۈۋاتقان ۋاقىت
ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن شۇ سۆزلىرىنى ئەنە شۇئادەملەرگە قارىتقان.
خوپ، شۇلارنىڭ دېگىنىچىمۇ بولسۇن، شۇنداقتىمۇ ماقالە يازالماي
كونا كىتابلارنى ئوقۇغاندا، بۇنىڭ زىيىنى ماقالە يازالمىغاندىنمۇ
چوڭ بولىدۇ. 2 - ماددىسىغا كەلسەم، كونا ئەدەبىياتنى تەنقىد
قىلغۇچى ياشلار بىلەن شى ئەپەندىنىڭ تەشەببۇسى ئوتتۇرىسىدا
ئومۇمەن زور پەرق بارلىقى مانا مەن دەپ تۇرۇپتۇ. جۇڭگونىڭ
قەدىمكى ئەدەبىياتى تارىخى بىلەن شۇغۇللانماقچى بولساق،
«پالنامە» ۋە «قەدىمنامە»[322] نى ئوقۇشقا مەجبۇر بولمىزغۇ؟

ئەمەلىيەتتە، شى ئەپەندى شۇ كىتابلارنىڭ تىزىمىنى يازغاندا
مېنىڭ پەرەز قىلغىنىمدەك ئەستايىدىللىق قىلمىغانلىقىنى يېزىپ-
تۇ، مېنىڭچە مانا بۇسۆزى راست. ئويلاپ كۆرەيلى، ئەگەر راست
شۇنداق بىر ياش بۇيرۇقتا بىنائەن ناھايىتى ئەجىر قىلىپ ئۆگەن-
گەندىن كېيىن، «جۇاڭزى» چە يېزىقچىلىق ئۇسۇلى،
«تاللانما» چە تىل بايلىقى بىلەن «مۇھاكىمە ۋە بايان»، «مېڭزى»
ۋە «يەن ھەزرەتنىڭ ئائىلە نەسىھەتلىرى» دېكى پەزىلەتلەرنى شەرھ-
لەيدىغان ماقالە يازسا، بۇ تولىمۇ كۆلكىلىك بولمامدۇ؟

لېكىن، مەن «ئۆتمۈشتىن تەسىراتلىرىم» نى ئەستايىدىل ياز-
غان. مېنىڭ مەقسىتىم «ئاممىنى كۆپرەك قولغا كەلتۈرۈش»
ئەمەس، شى ئەپەندىنىڭ «سايىۋەن» نى ۋە «سايىۋەننىڭ داۋامى»
نى، «ساختا ئەركىنلىكنامە» نى تەۋسىيە قىلمىغانلىقىدىن رەنجىش-

مۇ ئەمەس، باشقا «مۇددىئا» يىمۇ يوق، يەنى مەسىلەن، ئوقۇغۇ-
چى بولۇپ تۇرغان چاغلىرىمدا نومۇرنى ئاز ئالغانلىقىمنىڭ، ئەۋەز-
كەن ماقالىلىرىمنى مۇسادىرە قىلىشۇالغانلىقىنىڭ، پۇخاسىنى
مۇشۇ باھانە بىلەن چىقىرىۋېلىش «مۇددىئا» يىمۇ يوق.

10 - ئاينىڭ 21 - كۈنى

[قوشۇمچە]

لى لىيۇبېن ئەپەندىگە خەت

— فېلىك جىيۇ ئەپەندىگە قوشۇمچە ئىشارەت

شى جېسۇن

لىيۇبېن ئاغا:

ئۇ كۈنى تراموۋايدا ئالدىراپلا ئۈچرىشىپ قالدىم، «مىنگو — 9» تەھرىراتىنىڭ كىتاب دۇكىنىدىن كۆڭلۈمگە ياققان بىر كىتابنى سېتىۋالماقچىدىم، شۇنداق ئۇچۇن ۋاقىچىياشا ئىستانسىسىدا چۈشۈپ قالدىم. بىراق، ئۇ كىتابنىڭ باھاسى نامۇۋاپىق بولغانلىقتىن ئالمىدىم. دېمەك، سىز بىلەن كۆپرەك پاراڭلىشىش پۇرسىتىنى قولدىن بېرىپ قويغانلىقىمغا ئېچىنىمەن.

«جۇاڭزى» ۋە «تاللانما» توغرىسىدا ئەمدى ھەرگىز بىر نەرسە دېمەسلىك خىيالىغا كەلدىم. ئەسلىدە ئۆز ۋاقتىدا «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ تەھرىر بۆلۈمى ئەۋەتكەن جەدۋەلنى تولدۇرۇشتا، فېلىك جىيۇ ئەپەندىنىڭ پىكرىدىن مەلۇم بولغىنىدەك، ئەستايىدىللىق قىلماپتىمەن. ھەربىر ياش شۇ ئىككى كىتابنى ئوقۇشى شەرت دەپ يازغان ئەمەسمەن؛ ھەربىر ياش شۇ ئىككى كىتابنىلا ئوقۇشى كېرەك دەپ يازغانمۇ ئەمەسمەن؛ مەندە تەۋسىيە قىلغۇدەك شۇ ئىككى كىتابلا بار دەپ يازغانمۇ ئەمەسمەن. گېزىتىنىڭ قوشۇمچە سەھىپىسىنىڭ مۇ-

ھەررىرى مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن بىرەر يېڭىلىق پەيدا قىلسا كېرەك، جەدۋەلنى تولدۇرغۇچىلارنىڭمۇ تولىسى پالانى - پوكۈنى كىتابنى ئوقۇپ كۆرسە بولىدۇ، دەپ ئويلار، دېگەن خىيال بىلەن ئېرى - بېرىسىگە قارىماستىنلا تولدۇرۇپ قويغانىدىم. شۇنداق تولدۇرۇشۇمنىڭ مۇشۇنداق چوڭ يېزىق جەدىلىگە زامىن بولىدىغانلىقىنى بىلگەن بولسام، «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ قوشۇمچە سەھىپىسىنىڭ مۇھەررىرى سۇي ۋەنچيۇ ئەپەندى ئايىغىمغا باش ئۇرغىنى بىلەنمۇ يازماس ئىدىم. بۇگۈن «شاۋقۈن»نىڭ 40 - سانىدا شاۋ جۇيېرېن ئەپەندىنىڭ ماڭا يازغان بىر پارچە خېتىنى كۆردۈم، ئۇنىڭ ئاخىرىدا: «قېنى ئېيتىپ باقسۇنچۇ، ياشلارغا بۇ ئىككى كىتابتىن باشقا تېخىمۇ پايدىلىق كىتاب يوقمۇ؟» دېگەن سوئال بار ئىكەن. بۇ سوئال مېنى كۈلەي دېسەم تېخى، يىغلاي دېسەم تېخى، دېگەندەك بىر ھالغا كەلتۈرۈپ قويدى. (شاۋ-جۇيېرېن ئەپەندى ئۆز خېتىدە ناھايىتى سەمىمىي پوزىتسىيە قوللانغان، مەن ئۇنىڭغا جاۋاب خەت يازماقچى، بۇ خېتىم «شاۋقۈن»غا بېسىلىشى مۇمكىن، ئوقۇپ كۆرۈشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن.)

فېلىك جىيۇ ئەپەندىنىڭ زىتىغا تېگىشىنىمۇ خالىمايمەن. بىراق، ئۇنىڭ «ئۆتمۈشتىن تەسىراتلىرىم —A» دېگەن ماقالىسىدىكى باشقا ئۇچ سۆزى توغرىسىدا يەنە بىرئاز پىكرىم بار:

(1) فېلىك جىيۇ ئەپەندى: «بەزى يېڭى ياشلاردا كونا ئىدىيە بولۇشى مۇمكىن، بەزى كونا شەكىلدە يېڭى مەزمۇن بولۇشىمۇ مۇمكىن» دەپتۇ. شۇنداق، يېڭى ياشلاردا كونا ئىدىيە بولسىمۇ بولۇۋېرىدىكەن، ئۇنداق بولسا مەندەك «سارى-قىندى ياشلارنىڭ قول - پۇتى» نىڭ كونا ئىدىيىسى مەۋجۇت

بولۇپ تۇرۇۋەرسىمۇ مەيلىمىش. كونا شەكىلدە يېڭى مەزمۇن-
نىڭ بولىدىغانلىقىغا كەلسەم، «جۇڭزى»غا ئوخشاش قەدە-
مىي ئەسەرلەر ئۇسلۇبىدا يازسىمۇ ھېچگەپ يوق، گەپ پەقەت
مەزمۇننىڭ قانداق بولۇشىدا.

(2) فېئل جىيۇ ئەپەندىنىڭ يېزىشچە، ئۇ مېنىڭ
ياشلارغا «جۇڭزى» بىلەن «تاللانما»نى ئوقۇشنى تەۋسىيە
قىلغانلىقىم بىلەن «ئىمتىھان ئېلىش ئەمەلدارى بولۇپ ئەر-
بابلارنى نەزمە بىلەن تاللاش» نىڭ قانداق چەك - چېگرا سى
بارلىقىنى چۈشەنمەپتۇ. ئەمەلىيەتتە بۇنىڭدا چەك - چېگرا
مانا مەن دەپ تۇرىدۇ. ئالدىنقىسى ياشلارغا تەقدىم قىلغان
شەخسەن پىكرىمدىنلا ئىبارەت، ئۇنى قوبۇل قىلىش - قىل-
ماسلىق ياشلارنىڭ ئۆز ئەركىنلىكى؛ كېيىنكىسى بولسا پۈ-
تۈن سىنىپ (ئىزاھات: ئەمەلدارلار سىنىپى)غا ۋاكالىتەن
ياشلارنىڭ ھەممىسىنى نەزمە يېزىشقا مەجبۇر قىلىش-
تىن ئىبارەت (ئەگەر شۇ ياش ئەمەلدار بولۇش ئارزۇسىدا
بولمىسىلا.)

(3) لۇشۇن ئەپەندىنىڭ ماقالىلىرى «جۇڭزى» بىلەن
«تاللانما»دىن كەلگەن دېگەن سۆز ھەقىقەتەن كۈلكىلىك
گەپ. مەن بۇنداق گەپنى قىلغان ئەمەس. مېنىڭ ئۆز
ماقالەمدە لۇشۇن ئەپەندىنى مىسال كەلتۈرۈشتىن مەقسىتىم
ياشلارنىڭ قەدىمكى كىتابلاردىن بىرئاز ئەدەبىي مەلۇمات ئې-
لىشىغا قارشى تۇرمايدىغان لۇشۇن ئەپەندىنى ئاز - پاز يار-
دەمگە تەكلىپ قىلىشتىنلا ئىبارەت. لۇشۇن ئەپەندى ياشلارغا
چەت ئەل كىتابلىرىنى كۆپرەك ئوقۇشنى تەۋسىيە قىلىپ
كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئويلايدىغىنى چەت ئەل كى-
تابلىرى ئارقىلىق يېڭى ئىدىيىلىك ياشلارنى يېتىشتۈرۈش.
مەندەك ئادەملەرنىڭ ياشلارنىڭ ماقالە يازالايدىغان (ياكى ئە-

دەبىي مەلۇماتلىق بولالايدىغان) لىقى جەھەتتىن غەمگۇزارلىق
قىلىشى نۇقتىسىدىن ئالسام، لۇشۇن ئەپەندى ياشلارنىڭ قە-
دىمكى كىتابلارنى ئوقۇشىغا قارشى چىققان ئەمەس. بۇنىڭغا
ئىككى دەلىل كەلتۈرەي: بىرىنچى، «جۇڭگو كىتابلىرىنى
ئاز ئوقۇش نەتىجىسى پەقەت ماقالە يازالماسلىق بولۇپلا چىقە-
دۇ» («شىمال يېڭىلىقلىرى» نەشر قىلغان «سايىۋەن»گە
قارالىڭ). دېمەك، ماقالە يازالايدىغان بولۇش ئۈچۈن، جۇڭگو
كىتابلىرىنى كۆپرەك كۆرۈش لازىم ئىكەنلىكىنى لۇشۇنمۇ
ئېتىراپ قىلىدۇ. لېكىن، بۇ يەردىكى جۇڭگو كىتابلىرى
دېگەن سۆز جانلىق تىل ئۇسلۇبىدا يېزىلغان كىتابلارغا قارە-
تىلمىغان بولسا كېرەك. ئىككىنچى، ماڭا دائىم: «ئەدەبە-
يات بىلەن شۇغۇللىنىش ئۈچۈن، قايسى كىتابلارنى ئوقۇش
كېرەك؟ دېگەن سوئاللار قويۇلۇپ قالىدۇ ... مېنىڭچە، كو-
نىسى بىلەن شۇغۇللىنىمەن دەيدىغان بولسا، بۇنىڭ ئېپىنى
ھازىرچە جالىڭ زىدۇڭنىڭ «كىتابلار توغرىسىدا سوئال - جا-
ۋاب» دېگەن ئەسىرىدىن تاپقان تۆزۈك»، («شىمال
يېڭىلىقلىرى» نەشر قىلغان «خالاس» قا قارالىڭ).

ئەمدى «بەس» قىلاي. مەن «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتى
قوشۇمچە سەھىپىسىنىڭ مۇھەررىرىگە بىر پارچە خەت يې-
زىپ، شۇ خېتىمدە فېئل جىيۇ ئەپەندىنىڭ ياخشى نىيىتىنى
قەدىرلەش ئۈچۈن، ياشلارغا تونۇشتۇرغان ئىككى كىتابنى
يەڭگۈشلەپ قويۇشۇمغا رۇخسەت قىلىشنى ئۆتۈنگەنىدىم،
ساۋجۇيرېن ئەپەندىگە بىر پارچە خەتمۇ يازماقچىمەن، بۇنىڭ-
دىن باشقا، «جۇڭزى» ۋە «تاللانما» توغرىسىدا يەنە باشقا
سۆزۈم يوق. «ئەركىن پاراگ» تېمىسىدا بىرنەچچە قېتىم
يازما جەدەلنى كۆرۈپ: ھەر قېتىمقى جەدەل قورساق كۆپۈ-
كىنى ئاۋۇتۇپ، ئەسلىي تېمىدىن بارغانسېرى يىراقلىشىپ

كېتىپتۇ، ھەتتا كېيىنكى چاغلاردا شۇ جەدەلگە قاتناشقانلار-
نىڭ مۇددىئاسىدىمۇ گۇمان بار، ئۆزۈمنى بۇ قاينامغا ئىختى-
يارسىز كىرگۈزۈپ قويماي، دېگەن ھېسسىياتقا كەلگەنىدىم.
شۇنىڭ ئۈچۈن، ئەمدى يەنە بۇ ھەقتە گەپ - سۆز قىلمايمەن.
تۇنۇگۈن ئاخشام مۇنداق تەيىيار بۇددا نەقىللىرى ئۈچراپ
قالدى:

بۇندىمۇ بار بىر ئەيىب.
ئۇندىمۇ بار بىر ئەيىب؛
تەگمىسەك شۇ ئەيىبنى،
كېتەر سەندىن يىراق ئەيىب.

يۆگىمەچ ھۆسنىخەت يازالايدىغانلار بولسا ئىدى، تامغا
ئېسىپ قويۇشۇم ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ماڭا ھۆسنىخەت يېزىپ
بېرىشىنى تەۋسىيە قىلغان بولاتتىم.

شى جېسۇڭ (19 - كۈنى).
10 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىكى «شىنباۋ.
ئەركىن پارىڭ» دىن

جۇڭگو يېزىقى ۋە جۇڭگو ئادىمى[323]

يۇ مىڭ

يېقىندىدا ناھايىتى ياخشى بىر تەرجىمە ئەسەر — گاۋ
بېرنخارد[324] (Bernhard Karlgren) يازغان «جۇڭگو تىلى ۋە
جۇڭگو يېزىقى» ناملىق ئەسەر نەشر قىلىندى. گاۋ بېرنخارد ئەپەن-
دى شۋېتسىيەلىك بولۇپ، ئەسلىي فامىلىسى كارلگىرېن
(Karlgren). ئۇ نېمىشقا «مۇبارەك فامىلە» سىنى «گاۋ» قىلى-
ۋالغان؟ شەكسىزكى، ئۇ جۇڭگولۇشىپ كەتكەن. ئۇنىڭ جۇڭگو-
نىڭ تىلشۇناسلىقى جەھەتتە ھەقىقەتەن ناھايىتى چوڭ تۆھپىسى
بار.

لېكىن، ئۇ جۇڭگو ئادەملىرىنى تېخىمۇ كۆپرەك تەتقىق قىل-
غان بولسا كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ كىتابىي تىلغا، جۇڭگو
يېزىقىغا، جۇڭگو ئادەملىرى ئۈچۈن زۆرۈر، دەپ ناھايىتى
چوقۇنغان.

ئۇ مۇنداق يازىدۇ:

«يېقىندىن بۇيان — گاۋ ئەپەندىنىڭ بۇ كىتابى 1923 - يىلى
لوندۇندا نەشر قىلىنغان — مەلۇم بىرنەچچە گېزىت جانلىق تىلنى
قوللىنىپ كۆرگەندى، لېكىن ھېچقانچە كۆپ مۇڭەپپەقىيەت قازا-
نالمىدى؛ شۇنىڭ ئۈچۈن نۇرغۇن مۇشتەرىلەرنىڭ چىشىغمۇ تې-
گىپ قويغان بولۇشى، ئۇ مۇشتەرىلەر، مۇنداق جانلىق تىلنى
قوللانغانلىقى بىزگە كىتابىي تىلدا چىقىدىغان گېزىتنى ئوقۇيالماي-
دۇ دەپ تەنە قىلغانلىقى، دېگەن گۇمانغا كەلتۈرۈپ قويغان بولۇشى

ئېھتىمال.»

«غەرب دۆلەتلىرىدە شۇنداق ئارتىسلار بارکى، ئۇلار رولغا چىققاندا ھەر قاچان بەزى «قىزىقچىلىق» لارنى ئۆز رولىغا ئارىلاش-تۇرۇپ قويىدۇ؛ بەزى ئاپتورلارمۇ بەزى ئورۇنسىز نەقىللەرنى كەلتۈرىدۇ؛ لېكىن بۇنى ھەممە ئادەم رەزىل قىلىق، دەپ قارايدۇ. جۈڭگودا بولسا دەل بۇنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، بۇنداق قىلىقلار ئېسىل پاساھەتنى ۋە يۈكسەك ماھارەتنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ، دەپ قارايدۇ.»

جۈڭگو يېزىقىنىڭ «مۇجمەل يەرلىرى بار، جۈڭگو ئادەملىرى بۇنىڭ بىلەن قىيىنچىلىق ھېس قىلىش بۇياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە ئۇنى تاكامۇللاشتۇرۇشنى خالايدۇ.»

بىراق، گاڭ ئەپەندىنىڭ ئۆزى بولسا مۇشۇ سۆزلىرى بىلەن بۇرنىدىن بۇلاق بولغۇدەك دەرىجىدە خورلانغان: «بۇ كىتابنىڭ ئاپتورى قەدىرلىك جۈڭگو ئادەملىرى بىلەن سۆزلەشسە، ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى پۈتۈنلەي چۈشىنەلەيدۇ؛ لېكىن ئۇلار بىر - بىرى بىلەن سۆزلىشىپ قالسا، ئاپتور ئۇلارنىڭ سۆزلىرىدىن بىرەر ئېغىزنىمۇ دېگۈدەك چۈشەنمەيدۇ.» بۇ، تەبىئىيكى، «قەدىرلىك جۈڭگو ئادەملىرى» نىڭ ئۇنىڭ يۇقىرى تەبىقىدىكى جامائەتنىڭ سۆزىنى چۈشەنمەيدىغانلىقىغا «تەنە» قىلغانلىقى. چۈنكى، «چەت ئەللىكلەر جۈڭگوغا كەلگەندىن كېيىن بىرئاز دىققەتلا قىلسا شۇنى ھېس قىلىدۇكى، ئۇلار ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭ تىلىنى ئوبدان بىلسىمۇ، يۇقىرى تەبىقىدىكى جامائەتنىڭ سۆھبەتلىرىنى چۈشىنەلمەيدۇ.»

شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ: «جۈڭگو يېزىقى گۈزەل، مېھرى ئىسسىق ئەزىز ئايالغا، غەرب يېزىقى كارغا يارايدىغان ۋە لېكىن سەت - پەس چۆرىگە ئوخشايدۇ» دېگەن.

گۈزەل، مېھرى ئىسسىق ۋە لېكىن كارغا كەلمەيدىغان ئەزىز

ئايالىنىڭ «يۈكسەك ماھارىتى» ئۈنىڭ «قىستۇرما قىزىقچىلىقى» نىڭ مۇجمەللىكىدە. بۇ ئەھۋال غەربنىڭ بىرىنچى قاتاردىكى ئالىملىرىنى ناھايىتى كۆپ بولسا جۈڭگونىڭ ئادەتتىكى ئادەملىرىگىلا تەڭ كېلەلەيدىغان، يۇقىرى تەبىقە جامائىتى قاتارىغا قوشۇلۇشنى خىيال ئەيلىمەيدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ قويىدۇ. دېمەك، بىز «مەنىۋى غەلىبە قىلىمىز». بۇ غەلىبىنى ساقلاش ئۈچۈن يۈكسەك، پاساھەتلىك لۇغەت بايلىقىمىز بولۇشى، ئۇنىڭ ئۈستىگە مول بولۇشى كېرەك! «4 ـ ماي» دىكى جانلىق تىل ھەرىكىتى ئومۇمەن يۇقىرى تەبىقە جامائىتىنىڭ بىزنى كىتابىي تىلنى بىلمەيدۇ دەپ تەنە قىلىشارمىكىن دەپ «ئەندىشە قىلغانلىقى ئۈچۈن» ھېچقانچە كۆپ مۇڭەپپەقىيەت قازىنالمىدى.

«ئۇنىڭدىمۇ بىر ئەيىب، بۇنىڭدىمۇ بىر ئەيىب[325]» بولسىمۇ، بىزنىڭ ھەر ھالدا مۇجمەلرەك بولغىنىمىز ياخشى. ئۇنداق قىلمىساق، ئەكسىچە قىيىنچىلىققا ئۇچراپ قالىمىز.

10 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى

ياۋايى هايۋانلارنى كۆندۈرۈش ئۇسۇلى[326]

يۈمەك

يېقىندا ئىنتايىن پايدىلىق بىر نۇتۇق سۆزلىنىپتۇ، خاگېنەبەك سېركچىلەر ئۆمىكىنىڭ دىرېكتورى شۆھبە جۇڭخۇا سەنئەت هەۋەسكارلىرى جەمئىيىتى بىناسىنىڭ 3 - قەۋىتىدە بىزنىڭكىلەرگە «هايۋانلارنى قانداق كۆندۈرۈش كېرەك؟»[327] لىكسى توغرىسىدا سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئەپسۇسكى، مەن بۇ ۋاستە ئاڭلاشقا مۇيەسسەر بولالمىدىم، پەقەت گېزىتكە چىققان ئازغىنە خاتىرىنى كۆردۈم. لېكىن شۇ ئازغىنە خاتىرىدە هېكمەتلىك سۆزلەر يەتكۈچە بارئىكەن.

«بەزىلەر ياۋايى هايۋانلارغا زورلۇق كۈچ بىلەن، مۇشت بىلەن تاقابىل تۇرۇش، ئۇلارنى بېسىم بىلەن بويسۇندۇرۇش لازىم، دەپ قارايدۇ. ئۇنداق قىلىش خاتا، چۈنكى بۇ ئۆتمۈشتىكى ياۋايى ئادەملەرنىڭ ياۋايى هايۋانلارغا قوللانغان ئۇسۇلى، هازىرقى كۆندۈرۈش ئۇسۇلى ئۇنىڭغا ئوخشاشمايدۇ.»

«هازىر بىز قوللىنىۋاتقان ئۇسۇل هايۋانلارنى مېهرىبانلىق كۈچى ئارقىلىق ئادەملەرگە ئىشىنىدىغان قىلىش، ئۇلارنى مېهرىبانلىق كۈچى، يۇمشاق كۆڭۈل بىلەن تەسىرلەندۈرۈش ...»

بۇ بىر گېرمانىنىڭ ئاغزىدىن چىققان سۆزلەر بولسىمۇ، لېكىن بىزنىڭ ئەۋلىيايىمىزنىڭ كونا پەند - نەسىھەتلىرىگىمۇ ناهايىتى ئۇيغۇن كېلىدۇ. زورلۇق كۈچ بىلەن، مۇشت بىلەن تاقابىل تۇرۇش «زالىملىق» بولارمىش، هالبۇكى «زورلۇق بىلەن بويسۇندۇرۇلغانلار كۆڭلىدە قايىل بولمايدۇ»[328] مىش، شۇڭا مەدەنىي ئادەملەر «ئادىللىق»نى قوللىنىپ «ئىشەنچ»كە مۇيەسسەر بولۇشى لازىم ئىمىش: «خەلق ئىشەنمىسە، دۆلەت مەۋجۇت بولۇپ تۇرالماس»[329] مىش.

لېكىن، «ئىشەندۇرگەن»دىن كېيىن ياۋايى هايۋاننى ئويۇنغا سېلىشى لازىم ئىكەن.

«كۆندۈرگۈچى ياۋايى هايۋانلارنىڭ ئىشەنچىسىگە ئىگە بولغاندىن كېيىن ئۇلارنى كۆندۈرۈشكە كىرىشسە بولىدۇ: ئاۋۋال ئۇلارغا زوڭ ئولتۇرىدىغان، ئۆره تۇرىدىغان جاينى بىلدۈرسە، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار سەكرەش، ئىككى پۇتلىنىپ تۇرۇشقا ئۆگىتىلسە... بولىدۇ».

هايۋان كۆندۈرۈش ئۇسۇلى پۈقرانى باشقۇرۇشقا باب كېلىدۇ. شۇ ۋەجدىن قەدىمكى كىشىلىرىمىز خەلق ئۇستىدىن هۆكۈمرانلىق قىلغۇچى چوڭ ئەربابلارنى «چوپان»[330] دەپمۇ ئاتىغان. ئەمما، «چوپان»نىڭ «باشقۇر»غىنى ياۋايى هايۋانلاردىن زەئىپ بولغانى قوي - كالا بولغاچقا، ئۇلارنىڭ «ئىشەنچى»گە ئىگە بولۇشنىڭ هېچبىر هاجىتى بولمايدۇ، مۇشت ئىشلەتسىمۇ بولۇۋېرىدۇ، سەلتەنەت تاجىنى تاقىۋالغان «نوپۇز» ئەنە شۇ.

«نوپۇز» بىلەن ئەيۋەشكە كەلتۈرۈلگەن هايۋاننىڭ «سەكرىشى، ئىككى پۇتلىنىپ ئۆره تۇرۇشى» كۆپايە قىلمايدۇ، ئاخىر مويىنى، مۇڭگۈزىنى، قان - گۆشلىرىنى تۆهپە قىلماي، هېچبول-

مىغاندا ھەر كۈنى سۈتىنى — كالا سۈتى، قوي سۈتى دېگەنلەرنى بەرمەي ئىلاجى يوق.

ئەمما، بۇ كونا زاماندىكى گەپلەر ئىدى، ئۇنىڭ ھازىرقى زامانىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقىنى ئويلاپ باقماپتىكەنمەن.

ئاڭلىشىمچە، شۇبھە نۇقتىنى سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن، ئاخىردا قىزىق ئويۇن - تاماشىلار، مەسلەن، «شەرق نەغمىسى» ۋە «تەپكۇچ تېپىش» كە ئوخشاش ئويۇنلار[331] بولغانمىش. گېزىتتە بۇنىڭ تەپسىلاتى ئىزھار قىلىنمىغاچقا ئۇجۇر - بۇجۇرىنى بىلگىلى بولمىدى. بىلىۋالغان بولساق، بۇنىڭمۇ ناھايىتى ئەھمىيەتى بولغان بولاتتى، دەپ ئويلايمەن.

10 - ئاينىڭ 27 - كۈنى

كۆشەش[332]

يۈەن گېن

بەزى گېزىت - ژۇرناللار «جۇاڭزى» ۋە «تاللانما» توغرىسىدىكى مۇھاكىمىلىرىدە بۇ مەسىلىنى تەتقىق قىلىش - قىلماسلىق لازىملىقىنى بىۋاستە تىلغا ئالماي، مۇھاكىمىنى باشقا تەرەپكە تارتىپ كەتتى. ئۇلار «تاللانما»غا قارشى چىققان ئادەملەرنىڭ ئۆزلىرىنىڭ قەدىمىي ئۇسلۇبتا ئەسەر يازغانلىقىنى، قەدىمكى كىتابلارنى ئوقۇغانلىقىنى زاڭلىق قىلىشماقتا.

قاراڭلار ئۇلارنىڭ يامانلىقىنى! ئۇلارنىڭ بۇنداق قىلىشى «ئۆزىنىڭ گۆشىنى ئۆز يېغىدا قورۇش» بولسا كېرەك. كەچۈرۈڭلار، بۇ يەردە يەنە «قەدىمىي كىتاب» سۆزىنى تىلغا ئېلىپ سالدىم!

تۇرمىگە چۈشۈپ باقمىغان ئادەم تۇرمىنىڭ تېگى - پېچىنى نەدىن بىلسۇن؟! كاتتا ئادەملەرنىڭ كەينىدىن سوكۇلداپ يۈرگەن ئادەملەر ياكى ئىلگىرى كاتتا بولۇپ ئۆتكەن ئادەملەر ئاۋۇال تېلېفون بېرىپ قويۇپ، ئاندىن كېيىن ئېكسكۇرسىيىگە بارسا، ئۇلار گۇندىپايلارنىڭ ناھايىتى سىلىق مۇئامىلىلىك ئىكەنلىكىنىلا، گۇناھكارلارنىڭ ئىنگلىز تىلى بىلەن ئەركىن گەپلىشىپ يۈرەلەيدىغانلىقىنىلا[333] كۆرىدۇ. ئەھۋالنى تەپسىلىي بىلمىدىغان ئادەم بولسا، ئۇنىڭ ئىلگىرى گۇندىپاي بولغانلىقىدا ياكى تۇرمىدىن قويۇپ بېرىلگەن گۇناھكار ئىكەنلىكىدە شەك يوق. تەبىئىيكى، بۇنداق ئادەمدە يامان ئادەتمۇ بولىدۇ، لېكىن ئۇنىڭ تۇرمىگە كىرىپ

قالماسلىق توغرىسىدا باشقا ئادەملەرگە بېرىدىغان مەسلىھەتلىرى بەزىبىر مەشھۇر ئەربابلارنىڭ، ئۇلگىلىك تۇرمىدە تەلىم - تەربىيە ۋە سەھىيە جاھازلىرى تولىمۇ مۇكەممەل، تۇرمە كەمبەغەللەرنىڭ ئۆيىدىن كۆپ ياخشى، دېگەندەك سۆزلىرىدىنمۇ ئىشىنەرلىك بولىدۇ.

لېكىن، ئاگلىشىمچە، تۇرمە خۇيى بار ئادەم تۇرمىنى يامان دەپ ئېيتمايدىكەن؛ ئۇلار: گۇندىپايلارمۇ، گۇناھكارلارمۇ يامان ئادەم، ئۇنداق يامان ئادەملەردىن ياخشى گەپ چىقمايدۇ، ياخشى ئادەملەرلا تۇرمىنى ياخشى دەيدۇ، ئەنە شۇنداق گەپ ياخشى گەپ ھېسابلىنىدۇ، دەيدىكەن. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، «تاللانما»نى ئوقۇغان تۇرۇقلۇق ئۇنى ياريمايدۇ دېگەندىن كۆرە، «تاللانما»نى ئوقۇماي تۇرۇپ، ئۇنى يارايدۇ دېگەن سۆز قۇلاققا ياقارمىش. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، «تاللانماغا قارشى» تۇرغۇچىلارغا قارشى جانابلارنىڭ تولىسى تەبىئىيكى، ئۇنى ئوقۇغان، لېكىن ئوقۇمىغانلىرىمۇ بار ئىكەن. بۇ يەردە مۇنداق بىر مىسال كەلتۈرەي — «جۇاڭزى»نى بۇنىڭدىن تۆت يىل ئىلگىرى ئوقۇغانىدىم، لېكىن ئۇ چاغدا تولۇق چۈشەنمىگەنىدىم ... «تاللانما»نى بولسا زادىلا كۆرمىگەن. لېكىن، بۇ سۆزنى قىلغان كىشى سۆزىنىڭ ئاخىرىدا: «داستىكى سۇ مەينەت بولۇپ كەتسە، شۇ داستا يۇيۇلغان ئارزۇلۇق بالىنىمۇ سۇ بىلەن بىللە تۆكۈپ تاشلاش كېرەك، دېگەن سۆزگە بىز قوشۇلالمايمىز.»[334] دەپتۇ («مەشئەل»گە قارىڭ)، دېمەك، ئۇ سۇدىكى «ئارزۇلۇق بالا»نى ئاسراپ يۇيۇندۇرىدىكەنۇ، «داستىكى سۇ»نى كۆرمىگەنمىش.

«4 - ماي» ھەربىتى ۋاقتىدا، كىتابىي تىلنى ئاسراپ قوغدىغۇچىلار جانلىق تىل ئۇسلۇبىدا ئەسەر يازىدىغان ئادەملەرنىڭ ھەممىسى كىتابىي تىل ئۇسلۇبىدا ئەسەر يازالايدۇ؛ دېمەك، قەدىمىي ئۇسلۇبتا يېزىلغان ئەسەرلەرنىمۇ ئوقۇش كېرەك، دېگەنىدى.

مانا ئەمدى قەدىمكى كىتابلارنى ئاسراپ قوغدىغۇچىلار قەدىمكى كىتابلارغا قارشى تۇرىدىغان ئادەملەرمۇ قەدىمكى كىتابلارنى ئوقۇۋاتىدۇ، كىتابىي تىل ئۇسلۇبىدا يېزىۋاتىدۇ، دەۋاتىدۇ. قاراڭلار ئۇلارنىڭ تەشەببۇسىنىڭ كۈلكىلىكىنى! ئۇلار ھەرقاچان قارىمىدىكىنى ئاغزىغا ياندۇرۇپ كۆشەيدۇ، لېكىن كۆڭلى ئېلىشىپ قۇسمايدۇ، بۇنىڭغا قارىغاندا ئۇلار «جۇاڭزى»نى ھەقىقەتەن ئوقۇپ ئىچىۋالغان بولسا كېرەك.

11 - ئاينىڭ 4 - كۈنى

ئىنساپىغا كېلىش[335]

لوفۇ

ئەجنەبىيلەر دىياردا[336]، قېرىشىپ قالغان ئاياللارغا كىسىلاتا چاپىدىغان ئەھۋاللار ئاللىقاچان يوقالدى. قېرىشىپ قالغان ئادۇوكاتلارغا پاسكىنا بىر نەرسىلەرنى ئاتىدىغان ئادەتمۇ پەقەت ئىككى ئاي داۋام قىلدى. ھەممىدىن ئۆزۈن داۋام قىلغىنى — ئۆزى يامان كۆرىدىغان ئەدىبلەرگە پىتنە - ئىغۋا بىلەن پەشۋا بېرىش. بۇنداق ئەھۋالنىڭ داۋام قىلىۋاتقىنىغا بىرقانچە يىل بولىتۇ؛ مېنىڭچە، بۇ ئەھۋال ئازايسا ئازىيمىدىكىن، كۆپەيمەيدۇ.

ئەجنەبىيلەر دىياردا بىكار تەلەپلەر ئاز ئەمەس، «ئاق نانچى» لار قورساق بېقىش بىلەنلا قالماستىن، ھەتتا تېخى بەزى چاغلاردا ماجاكمۇ ئويۇنىيالايدۇ. چوكان - جۇۋانلارنىڭ ئۇششاق سۆزلىرىمۇ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرالايدۇ. مەن بولسام پىتنىخور ژۇرناللارنى كۆپ كۆرىدىغان ئادەملەرنىڭ بىرى؛ لېكىن مېنىڭ كۆرىدىغىنىم ئۇلارنىڭ پىتنە - ئىغۋاسى ئەمەس، پىتنىخور يازغۇچىلارنىڭ ھۆنەرلىرى. ئۇلارنىڭ قانداق غەلىتە شېرىن خىيالىلارنى قىلىدىغانلىقىنى، قانداق قاملاشتۇرۇپ تەسۋىرلەيدىغانلىقىنى، قانداق ئېچىقوتۇرلۇق بىلەن تۇزاق قۇرىدىغانلىقىنى، ئەسلىي قىياپىتىنى قانداق يوشۇرىدىغانلىقىنى كۆرۈپ باقمەن. پىتنە - ئىغۋا قىلىش ئۇچۇنمۇ قابىلىيەت كېرەك؛ ئەگەر پىتنە - ئىغۋانى ئۇستىلىق بىلەن قىلغان بولسا، شۇنداق پىتنە - ئىغۋالىرى مېنىڭ ئۇستۇمدە بولغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئۇستىلىقى ماڭا ياراپ قېلىشى

مۇمكىن.

بىراق، ئۇلارنىڭ تولىسىدا شۇنداق قابىلىيەتنىڭ يوقلۇقىغا ئېچىنمەن، ئاپتورلارنىڭ پىتنە - ئىغۋا ئەدەبىياتىدىمۇ «سانى بار، ساپاسى يوق.» بۇ مېنىڭ شەخسىي قارىشىم ئەمەس، ئەدەبىيات مۇنبىرىنىڭ ھېكايىلىرىنى تەسۋىرلەپ بېرىدىغان رومانلارنىڭ سۈرمەس بولۇپ قالغانلىقى، تاشقى تارىخ - پاشقى تارىخ دېگەندەك بىرنەمىلەرنىڭ يېزىلماس بولۇپ قالغانلىقى[337] كىشىلەرنىڭ ئالىلىقاچان باش چايقىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ ياقتا ئۆتۈپمۇ شۇ بىر نەرسىنى، بۇ ياقتا ئۆتۈپمۇ شۇ بىر نەرسىنى سۆزلەۋەرسە، كىشىنىڭ ئېسى بۇزۇلىدۇ، ئاڭلاۋەرسىمۇ قۇلىقى يايدۇ. داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن قابىلىيەت كېرەك؛ قابىلىيەت بولمىسا ئاڭلىغۇچى جامائەت تارقىلىپ كېتىدۇ، ئۇ ھالدا باشقا بىر يېڭى ئويۇنى قويۇش توغرا كېلىدۇ.

مەسىلەن، ئىلگىرى «بالىسىنى ئۆلتۈرگەنلىكنىڭ جازاسى»[338] دېگەن ئويۇننى قويغان بولسا، ئەمدى «سەنىياڭ ئانىنىڭ بالا تەربىيىلىشى»[339] نى قويۇشى كېرەك. «ھەي ي ي، خوجايىنىمەي! ھەي!»

لېكىن، ئەدەبىيات سەھنىسىمۇ، خۇددى چاڭچىلە - تىياتىر سەھنىسىگە ئوخشاش، بارا - بارا «ئىنساپىغا كېلىپ» قاپتۇ، بەزىلىرى ھەتتا «ئىلگىرى يازغۇچىلارنىڭ سىرىنى ئاشكارىلاپ قويدۇق، بۇنداق ئىشلار ئەدەبىيات مۇنبىرىدە شېرىن پاراڭ بولۇپ يۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن سادىق، ئىنساپلىق ئادەملەرنىڭ زىتىغا تېگىپ كېتىدىكەن. بۇنىڭدىن كېيىن ژۇرنىلىمىز ئۇنداق ماقالىلەرنى باسمايدۇ... گەپنى باشتا ئېيتىپ قويدۇق، ..... جاۋابكار بولمايمىز» («ئۇششاق پاراڭ»[340] غا قاراڭ) دەپ ئۆزلۇكىدىن بايانات چىقىرىپ، ئىش بېجىرگۈچى ئادەملىرىنىمۇ يەڭگۈشلەپتۇ. «سادىق، ئىنساپلىق ئادەملەر» نى دەپ «شېرىن پاراڭ» لارنى قۇر-

بان قىلغانلىقى ئېچىنارلىق بولسىمۇ، لېكىن ھۆرمەتكە لايىق ئىش.

تېخىمۇ ھۆرمەتكە لايىق بولغىنى — ئىش بېجىرگۈچى ئادەملىرىنى يەڭگۈشلىگەنلىكى. بۇ يەردە ئۇلارنىڭ «جاۋابكار بولمايمىز» دېگىنى ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ ئۆزۈل ـ كېسىللىكى ھۆرمەتكە لايىق بىر ئىش. بۇرۇنقى زامانىدا «جاللاتلىق قىلىچىنى تاشلاپ سوپى بولغان» ئادەملەر بار ئىكەن، لېكىن «ئامباللىق تامغىسىنى تاشلاپ ئايەت ئوقۇغان» ئەمما ئاخىر يەنە «ئايەتنى تاشلاپ قويۇپ، ئامبال بولغان» ئادەملەرمۇ بولغانىكەن. بۇنداق رەڭۋازلىقلار ھەقىقەتەن خەلقىئالەمنى ئىش قىلماقنىڭ بىرئاز تەس بولۇپ قالغانلىقىغا ئىشەندۈرەلمەيدىغان بولۇپ قالدى.

بىراق، تېخىمۇ تەس بولغىنى شۇكى، ساداقەت، ئىنساپ ئادەبىياتى كىتابخانلارنى پىتنە ـ ئىغۋا ئادەبىياتىدەك جەلپ قىلالمايدىغان بولۇپ قالدى، شۇنىڭ ئۈچۈن تېخىمۇ زور قابىلىيەتلىك يازغۇچىلار كېرەك بولۇپ قالدى، ئەگەر ئۇنداق يازغۇچىلار دەرھال تېپىلمىسا، ژۇرنالنىڭ بازىرى كاسات. مېنىڭچە، ئەمدى ئىلگىرىكى قىزىقچىلارنىڭ ئېڭىكىگە ئۇزۇن ساقال تاقاپ، ئۇلارنى مويسىپىت چاللارنىڭ رولىغا چىقىرىش كېرەك، شۇنداق قىلغاندا بىر دەملىك بولسىمۇ ئالاھىدىرەك ۋە قىزىقارلىق بولۇپ قېلىشى مۇمكىن.

11 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى

قوشۇمچە ئىلاۋە:

بۇ ماقالە مەتبۇئات يۈزىگە چىقالمىدى.

ئىككىنچى يىل 6 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى

تېپىلماس كالۋالىق[341]

زى مىڭ

كىمدۇر بىرى يۆگىمەچ خەتنى تىلغا ئالغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن جېڭ بەنچياۋ[342] نىڭ «تېپىلماس كالۋا» دېگەن سۆز ئويۇلغان تامغىسى ئېسىمگە چۈشتى. پۈت ـ قوللىرى يۆگىمەچ بولۇپ گىرەلەشتۇرۇلگەن شەكىلدە ئويۇلغان بۇ خەتلەر مەشھۇر ئەربابنىڭ خاپىلىقىنى بىرئاز ئىپادىلەپ بېرەلەيدۇ. دېمەك، ياغاچ ئويمىچىلىق بىلەن «مەشغۇل» بولۇشنىڭ «پەقەت شەخسىي ئىش» بولۇشى ناتايىن بولغىنىدەك، «ئائىلىلى»، «شۇم — بەتبەخت» دېگەن سۆزلەرنى يۆگەپ يازغاندا «شۇم» لۇق ئالامەتلىرى چىقىپ تۇرغاندەك، يۆگىمەچ ھەرپ بىلەن تامغا ئويۇشمۇ مەلۇم بىر خىل ئۇسلۇبنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىكەن.

لېكىن، ئۇسلۇب، مىجەز، خاھىش دېگەندەك بىرنېمىلەر ئادەمگە بېقىپ پەرقلىق بولۇش بىلەنلا قالماستىن، ئەھۋالغا، زامانغا بېقىپمۇ پەرقلىق بولىدۇ. جېڭ بەنچياۋ «تېپىلماس كالۋا» دېگەن بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە كالۋالىقى يوق ئەمەس. ھازىر «مەنسەپ تەمە قىلىپ مەنسەپكە ئېرىشەلمەسلىك ئېچىنىشلىق ئەھۋال ئەمەس؛ دەرۋىش بولىمەن دەپ ماكان تاپالماسلىق جاھاندا ھەممىدىن ئېچىنىشلىقتۇر»[343] دېگەندەك زامان بولۇپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن كالۋالىق قىلىمەن دېگەن بىلەنمۇ كالۋالىق قىلىش تەس.

كالۋالىق، ھەق ـ ناھەققە پەرۋا قىلماسلىق ۋە شۇنىڭغا ئوخ-

شاشلار ئەسلىدە جۈڭگولۇقنىڭ ئېسىل پەزىلىتى. ئۇلارنى غەمدىن خالاس بولغان، كەڭ قورساقلىق قىلغان دېسەڭ، ئۇنداقمۇ ئەمەس. ئەمەلىيەتتە ئۇلار كاجلىق قىلىپ، قانداقتۇر بىرنېمىلەرگە، مەسىلەن، پەزىلەت جەھەتتىكى مۇتتەسىللىككە، ئەدەبىيات جەھەتتىكى توغرا مەزھەپلەرگە جاھىللىق بىلەن چاپلىشۋالىدۇ. بۇ يەردە گەپنى ئېچىۋېتەي: ئۇلار پەزىلەت جەھەتتە كۆڭزى بىلەن مېڭزىغا «بۇددا موللىلىرىنىڭ ياخشىلىققا ياخشىلىق، يامانلىققا يامانلىق تەلىماتى» نى قوشۇۋېلىش (لاۋزى، جۇاڭزى تەلىماتلىرىنى باشقا دەپتەرگە قەيت قىلىنىش) نى تەشەببۇس قىلىپ، باشقىلارنىڭ بۇددا دىنىنىڭ تەسىرىنى «پەسلەشتۇرگەن» لىكىنى «كۆڭزىنىڭ رايىشلار بىلەن مۇتتەسىللىك تالاشماقچى» دەيدۇ. دېمەك، ساۋاپداشلار جەمئىيىتىنىڭ ئۇچ دىنىنىڭ مەنبەسى بىر دېگەن تەلىماتىنى ئاللىقاچان مۇتتەسىل ئەنئەنە قىلىۋالغان ئەدەبىياتچۇ؟ ئۇلار «يېڭى ئەدەبىيات بىلەن كونا ئەدەبىياتنىڭ پەرقىنى ئىنكار قىلغان» بولسىمۇ، كىشىلەر تونۇمايدىغان خەت، چۈشەنمەيدىغان سۆزلەر بىلەن يېزىلغان پاخپاق ئەسەرلەرنى يارىتىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇلارنى يېڭى ئەدەبىي ئەسەر قىلىۋالىدۇ؛ ئاممىۋى ئەدەبىياتنى «ماقۇل كۆرىدۇ»يۇ، «لېكىن ئۇ بولسا ئەدەبىياتنىڭ بىر تارمىقى»[344] دەيدۇ. دېمەك، ئۇلارنىڭ مۇتتەسىل ۋە ئەنئەنىۋى ئەقىدىسى روشەن.

ئۇلار هاياتتىن زېرىكىش مەسىلىسىدە كالۋالىق قىلمايدۇ! جانلىق تۇرمۇش شۇنداق «خۇنۈك» لەشكەنكەن، ياشلارنى «بۇددا موللىلىرىنىڭ ياخشىلىققا ياخشىلىق، يامانلىققا يامانلىق تەلىماتى» دىن، «تاللانما»، «جۇاڭزى»، «مۇھاكىمە ۋە بايان» لاردىن، «مېڭزى» دىن تەلىم ئېلىشقا دەۋەت قىلىدۇ. كېيىن تەلىم ئېلىش دېگەن گەپلىرىنى يېغىشتۇرۇپ قويۇپ، سۆز بىلەنلا بولۇپ كېتىدۇ. «تەبىئىي مەنزىرە، ئادەملەرنىڭ ھېس - تۇيغۇلىرى،

ئوردا - ساراي قۇرۇلۇشى..... قاتارلىق جەھەتلەردە «تاللانما» غا ئوخشاش كىتابلاردىن سۆز تېپىپ ئىشلىتىشكىمۇ بولىدۇ»[345] دەيدۇ. يەنجىداۋ ئىلگىرى قايسىبىر كونا كىتابتىن — بەلكىم «جۇاڭزى» بولسا كېرەك — «ئاۋنو»[346] دېگەن ئىككى ھەرپىنى تېپىپ، unit دېگەن سۆزنىڭ تەرجىمىسى ئورنىدا ئىشلەتكەنكەن، ئۇنىڭدىن ھەم قەدىمىي پۇراق چىقىپ تۇرىدىكەن، ھەم ئاھاڭىمۇ، مەنىسىمۇ ئەسلىدىن يىراق كەتمەيدىكەن. لېكىن، كېيىنكى چاغلاردا ئۇ سۆزنىڭ ئورنىغا «بىرلىك» دېگەن سۆز ئومۇملاشتى. يەنجىداۋ ئەپەندىنىڭ ئۇنداق «سۆز» لىرى خېلى كۆپ، ئۇ سۆزلەر ئەمدى قايتا تىرىلەلمىسە كېرەك. بىراق، ھازىر، بەزىلەر «خەن سۇلالىسىدىن كېيىنكى ئىبارىلەر[347]، چىن سۇلالىسىدىن ئىلگىرىكى خەتلەر، غەرب مەدەنىيىتىدىن كەلگەن سۆز ۋە ئىبارىلەر بىزنىڭ پارلاق يېڭى ئەدەبىياتىمىزنى تەركىبلەندۈرەلىشى مۇمكىن» دەپ قارىماقتا. شۇ «پارلاق» لىق ئەگەر سۆز ۋە ئىبارىلەردىلا بولىدىغان بولسا، خۇددى قەدىمكى قەبرىلەردىكى ئېسىل ئايالالارنىكىدەك، پۈتۈنلەي گۆھەر تۇسىگە كىرىپ قالمىغىيدى؟! هاياتلىق ياماپ - قۇراشتۇرۇش بىلەن ئەمەس، ئىجاد قىلىش بىلەن داۋام قىلىدۇ، مىليونلىغان تىرىك ئادەم ئىجاد قىلماقتا. ئەپسۇسكى، هايات مالىمانچىلىق، قاتىلاڭچىلىق ئىچىدە ئۆتمەكتە، بەزى ئادەملەرنى «سۆز - چۆچەكتىن قۇتۇلۇش» ئۈچۈن هەرپ ۋە ئىبارىلەر ئىچىگە قېچىپ كىرىۋالاي دېسە، «باش تىققۇدەك ئورۇن يوق» هالغا چۈشۈرۈپ قويماقتا. ئۇلار ئەمدى يۆگىمەچ خەتلىك تامغا ئويۇۋالسۇن!

11 - ئاينىك 6 - كۈنى

قەدىمكى كىتابلاردىن جانلىق سۆز

تېپىش[348]

لو فۇ

قەدىمكى كىتابلاردىن جانلىق سۆز تېپىش — بۇنى ئېغىزدا ئېيتىش مۇمكىن، ئەمەلدە مۇمكىن ئەمەس. بۇنداق گەپنى قىلغۇچىلار قەدىمكى كىتابلاردىن بۇرەرمۇ جانلىق سۆز تاپالمايدۇ.

بۇ يەردە «تاللانما»نى ئوقۇسا بولىدىغان ياش، لار بولسۇن، يەنى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىدىن يىرىنەچچىسى بولسۇن، دەپ تۇرايلى، ئۇلار «تاللانما»دىكى بىر قىسىم سۆزلەرنىڭ ئاللىقاچان ئۆلگەنلىكىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، جانلىق سۆز تاپمەن دەپ «تاللانما»نى ئوقۇسۇن. ئۇلار قايسى سۆز جانلىق، قايسى سۆز ئۆلۈك ئىكەنلىكىنى قانداق ئايرىۋالىدۇ؟ بۇ جەھەتتە پەقەت ئۆزىنىڭ شۇ سۆزلەرنى چۈشەنگەن ـ چۈشەنمىگەنلىكىنىلا ئۆلچەم قىلىشى ئېھتىمال. لېكىن، ئالتە ئەرباب شەرھلىگەندىن[349] كېيىن ئوقۇپ چۈشىنەلىگەن سۆزلەرنى بۇ قاتارغا كىرگۈزگىلى بولمايدۇ، چۈنكى ئۇ سۆزلەر ئەسلىدە ئۆلۈك بولۇپ، ئالتە ئەرباب ئۆزىنىڭ مېڭىسىگە كىرگۈزۈپ قويغاندىن كېيىن جان كىرىپ، ئۇلارنىڭ مېڭىسىدە تىرىلگەن، شۇنداق بولسىمۇ «تاللانما»نى ئوقۇسا بولىدىغان ياش، لار قاتارغا كىرمەيدىغانلارنىڭ نەزىرىدە يەنىلا ئۆلۈك بىر نەرسە. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇلار جانلىق تىل ئۇسلۇبىدا يېزىلغان ئەسەرلەرنى ئوقۇشى كېرەك.

دۇرۇس، شەرھلىرىنى ئوقۇمايلا تۇرۇپمۇ چۈشەنگىلى بولىدۇ.

غانلىرىمۇ بار، بۇنداق سۆزلەر جانلىق سۆزلەردىن ئىبارەت. لېكىن، ئۇلار بۇ سۆزلەرنى شەرھلىرىنى كۆرمەي تۇرۇپ قانداق چۈشەنگەن؟ ئۇلار شۇ سۆزلەرنى باشقا كىتابلاردىن كۆرگەن ياكى ھازىرمۇ ئىشلىتىپ يۈرگەن، شۇنىڭ ئۈچۈن چۈشىنەلەيدۇ. خوش، ئۇنداق بولسا «تاللانما»دىن تاپقىنى نېمە؟

شى ئەپەندى ئوردا ـ سارايلارنى تەسۋىرلەشتە كېرەك بولىدۇ، دەيدۇ. بۇنىڭدا گەپ يوق. «تاللانما»دا ساراي ـ ئوردا توغرىسىدا بىرمۇنچە بېيىت بار، ھەتتا مەلۇم ساراي ـ ئايۋان توغرىسىدا مەخسۇس نەزمىمۇ بار. ئەگەر بىرەر ياش خەن، جىنىڭ سۇلالىلىرىنىڭ تارىخىغا دائىر ھېكايە يازماقچى، شۇ چاغلاردىكى ئوردا ـ سارايلارنى تەسۋىرلىمەكچى بولسا، «تاللانما»دىن سۆز تېپىشى زۆرۈر، «تۆت تارىخ»، «جىنىڭ تارىخى»[350] دېگەندەك كىتابلارنى كۆرمەي بولمايدۇ. لېكىن، ئۇلاردىن قوبۇل قىلغان يات سۆزلەر ئۆلۈك مۇددىنى كۆتۈرۈپ چىققانلىقتىن، سىرلىقراق قىلىپ ئېيتسام، «تىرىلدۇرگەن» لىكتىنلا ئىبارەت. ئەگەر چىنىڭ دەۋرىدىكى خان ساريىينى تەسۋىرلىمەكچى بولسا، «تاللانما» بىلەن بولغان ئالاقىسى ناھايىتى ئاز بولىدۇ.

ئەگەر چىنىڭ دەۋرىدىكى خان ساريىينى تەسۋىرلىگۈسى بولمىسا، لېكىن شۇنچە كۆپ ئەجرە بىلەن تەييارلىق كۆرسە، ئۇ ئەجرىلىرى بىكار بولۇپ چىقىپ، جېنىغا ئەسقاتمايدۇ. چۈنكى «پالنامە»، «ئەدەپ ـ يوسۇن»[351] مۇ بار، ئۇلاردىكى سۆزلەر جۇ دەۋرىدىكى رەسمىياللىقنى، توي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىم يوسۇنلىرىنى تەسۋىرلەشتە كېرەك بولىدۇ، بۇلارنىمۇ «ئەدەبىي مەلۇماتلارنىڭ ئاساسى» قىلىۋېلىش كېرەك، ئەنە شۇنداق قىلغاندىلا، «ئەدەبىياتچى ياش»قا يارىشا ئادەم بولالايدۇ.

«هه ـ هۇ بىلەن ئوتتۇرىغا چىققان» ئەدىبلەر (352)

بەي زەيشۇەن

قەلەمىنىڭ ئۇچى ئۇچلۇق ئادەملەرمۇ سانجىشى كېرەك. پىكىر بايان قىلىش يولىمۇ هازىر خۇددى تىرىكچىلىك قىلىش يولىغا ئوخشاش تار بولۇۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن (يۇقىرىدىكى تەكىتلەش بەلگىسى قويۇلغان سۆزلەر گېزىتكە بېسىلغاندا «باشقا يەرگە سانجىيالمىغانلىقتىن» دەپ ئۆزگەرتىۋېتىلگەن) ئائىلاج ئەدەبىي ژۇرناللارنىڭ ئېلانلىرىدىكى مۇبالىغىلەرگە سانجىش توغرا كەلدى.

ژۇرناللارنىڭ ئېلانلىرىغا قارىساق، ئاپتورلارنىڭ هەممىسى كاتتا ئەدىب بولۇپ قالغان؛ جۇڭگونىڭ ئەدەبىيات مۇنبىرىمۇ گويا نۇر چېچىپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدۇ. لېكىن، بۇ ئەھۋال يەنە بىر تەرەپتىن غۇت ـ غۇت گەپلەرگىمۇ زامىن بولماقتا. ئۇمۇر بويى ئەسەر يېزىپ، ئارخېئولوگلار قېزىپ تېپىۋالسۇن دەپ ئۆز ئەسەرلىرىنى مەشھۇر تاغلارغا كۆمۈپ قويىدىغان يازغۇچىلار هازىر يوق؛ ئۆزى يېزىپ، ئۆزى بېسىپ چىقىرىپ، نېپىز بىرەر كىتاب قىلىپ تۇپلەپ، ئۇنى يار ـ بۇرادەرلىرىگە سۆگىلاپ بېرىدىغان شائىرلارمۇ هازىر ئانچە كۆپ ئۇچرىمايدۇ. هازىر ئالدىنقى هەپتىسى ماقالىنى يېزىپ، كېيىنكى هەپتىسى گېزىتكە بېرىشىدۇ؛ ئالدىنقى ئايدا گېزىتلەردىن قايچىلىۋېلىپ، كېيىنكى ئايدا كىتاب قىلىپ چىقىرىشىدۇ، ئۇلارنىڭ ئومۇمەن كۆزلەيدىغىنى پەقەت قەلەم هەققىدىنلا ئىبارەت. يازغۇچى قورسىقىنى ئاچ قويۇپ تۇرۇپ، پۈتۈن قەلبى بىلەن جەمئىيەتكە خىزمەت قىلىۋاتىدۇ، دېگەن سۆزنى ئېغىزدىن چىقىرىشقا هەر هالدا بېتى قىزىرىشى مۇمكىن. بەزى ئادەملەرنى قەلەم هەققى ئۈچۈن ئىشلەۋاتىدۇ دەپ زاڭلىق قىلىدىغان ئالىيجانابلارنىڭ شۇنداق زاڭلىق قىلىپ يازغان ماقالىسىمۇ قەلەم هەققى ئېلىش تەمەسىدىن خالىي ئەمەس. لېكىن، تەبىئىيكى، ئايرىم ماڭاشى بار ياكى خوتۇنىنىڭ تويلۇق قىلىپ ئەكەلگەن نەرسىلىرى بىلەن جان باقىدىغان كاتتا ئەدىبلەر بۇ قاتارغا كىرمەيدۇ.

ئومۇمەن ئېيتقاندا، مۇددىئاسى يەنىلا پۇل قىلىشتا. شۇنىڭ ئۈچۈن شاڭخەيدىكى هەر خىل ـ هەر ياڭزا ئادەملەرنىڭ «هه ـ هۇ بىلەن ئوتتۇرىغا چىققان» ئەدىب بولۇپ يۈرگىنىگە «ئۇزۇن زامان بولدى، بىر كۆنلۈك ئىش ئەمەس.»

تىجارەتچىلەر بىرەر پارچە ئەسەرنى بېسىپ تەييارلىغاندىن كېيىن، ئەگەر شۇ چاغ فېئودالىزم دەۋر سۈرۈۋاتقان چاغ بولسا، ئۆزىنىڭ چىقارغان ئېلانلىرىدا ئاپتورنى فېئودال ئەدىب دەپ ئاتايدۇ؛ ئىنقىلاب داۋام قىلىۋاتقان چاغ بولسا، ئىنقىلابىي ئەدىب دەپ ئاتايدۇ؛ دېمەك، بىر تۈركۈم ئادەمنى كاتتا ئەدىب دەپ بېكىتىدۇ.

باشقا تىجارەتچىلەرمۇ كىتابنى بېسىپ تەييارلىغاندىن كېيىن، باشقا بىر ئېلاندا هېلىقى ئاپتورلارنى هەقىقىي فېئودال ئەدىب، هەقىقىي ئىنقىلابىي ئەدىب ئەمەس، بىز تەرەپلىكلەر بولسا هەقىقىي ئەدىب، دەيدۇ؛ دېمەك، بۇلارمۇ شۇ يول بىلەن بىر تۈركۈم ئادەمنى كاتتا ئەدىب دەپ بېكىتىدۇ.

يەنە باشقا بىراۋلارمۇ تۈرلۈك ئېلانلاردىكى مۇنازىرىلەرنى توپلاپ بېسىپ چىقىرىپ، بىرەر ئاپتورغا باها يازدۇرۇپ، شۇ يول بىلەن يەنە بىر يېڭى كاتتا ئەدىبنى پەيدا قىلىدۇ.

يەنە بىر خىل ئۇسۇلمۇ بارىكى، بىرنەچچە بىر نېمىلەر — بىرنەچچە شائىر، بىرنەچچە هېكايىچى ۋە بىرەر باهاچى

بىر - بىرى بىلەن تېپىشىپ، بىر قۇر مەسلىھەتلىشىپ، نېمە - بىرنېمە دېگەن جەمئىيەت ياكى تەھرىرات دېگەندەك بىر نېمىنى قۇرۇپ، ئېلان چىقىرىپ، بەزىبىر كاتتا ئەدىبلەرگە پەشۋا بېرىپ، بەزىبىر ئادەملەرنى كاتتا ئەدىب دەپ كۆتۈرۈپ چىقىدۇ، نەتىجىدە بۇلارمۇ بىر تۈركۈم ئادەمنى كاتتا ئەدىب قىلىپ بېكىتىدۇ، بۇمۇ «ھە - ھۇ بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىش» نىڭ بىر خىلى.

ئومۇمەن ئالغاندا، مۇددىئاسى يەنىلا پۇل قىلىش. شۇنىڭ ئۈچۈن، كېيىنكى چاغلاردىكى كىتاب باھالىرى كاتتا ئەدىبلەرنىڭ ھەقىقىي قىممىتىنى ئاشكارىلاپ بېرىدۇ، شۇ قىممەت بويىچە 20 پىرسەنت كەم سۇندۇرسىڭىز، كۆشكى ئىككى پۇل بولۇپ قېلىشمۇ تۇرغان گەپ. لېكىن، مۇنداق بىر مۇستەسنالىقمۇ بار: كاتتا ئەدىبلەر ئۆز دۆكىنىدىكى ئەسەرلىرىنى تاكى ئارغامچا - توقۇناقلىرىغىچە بازارغا سېلىپ ئەرزان ساتسىمۇ، بۇ ھال ئۇلارنىڭ زاۋالغا يۈز تۇتقانلىقى ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ شۇنداق دەسمايىلەرنى پەلەمپەي قىلماستىن تۇرۇپلا «يۇقىرىغا يامىشىپ چىقىپ» بولغانلىقى، ئالىي مەكتەپكە كىرگەنلىكى، يامۇلدا تەخت تاپقانلىقى.

11 - ئاينىڭ 7 - كۈنى

ياشلار ۋە ئاتىلار(353)

جىڭ يىزۇن

ئاڭلىشىمچە، «غەرب مەدەنىيىتى شەرقتە بارا - بارا سىڭىپ كىرگەندىن بۇيان»، جۇڭگودا دىيانەت بۇزۇلۇپ كېتىپتۇ، بولۇپمۇ يېڭى چىققان ياشلار ئاتىلىرىنى كۆزگە ئىلمايدىغان بولۇپ كېتىپتۇ. بۇ ھەقىقەتەن چوڭ خاتالىق بولسا كېرەك. چۈنكى، مەن بىرنەچچە مىسالنى كۆرۈپ، ئاتىلارنىڭ «ئەدەبىي مەلۇمات ئېلىش» ئۇچۇنلا يارىدىمى بولۇپ قالماستىن، بەزىدە ھەقىقەتەن كېرەكلىك، ناھايىتى پايدىلىق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغانىدىم.

بىر پارچە ماقالىنىڭ — قايسى كىتابتا ئىكەنلىكى ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ قاپتۇ — بىزگە بايان قىلىپ بېرىشچە، ئۆلمەسلىكنىڭ سىرىنى بىلىدىغان بىر دەرۋىش بار ئىكەن، ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ئېيتىشچە، ئۇ 100 ياشتىن ئېشىپتۇ، لېكىن ئۇنىڭ چىرايى ئەمدىلا 20 لەرگە كىرگەن ياش بالىنىڭكىدەك «نەشپۈتكە ئوخشاش چىرايلىق» ئىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە شۇ ئەۋلىيا كاتتا بىر زىيا-پەت ئۇستىدە ئولتۇرسا، ساقال - بۇرۇتلىرى ئۇقادەك ئاقىرىپ كەتكەن بىر قېرى ئادەم ئۇشتۇمتۇتلا كىرىپ كېلىپ، ئۇنىڭدىن خەجلەشكە پۇل سورىغانكەن، ئۇنى تىللاپ چىقىرىۋېتىپتۇ. سو-رۇندا ئولتۇرغانلار بۇ ئەھۋالغا ھەيران بولۇپ تۇرغاندا، ھېلىقى ئەۋلىيا ھەسرەت بىلەن: «ئۇ مېنىڭ كەنجى ئوغلۇم، مېنىڭ سۆزۈمگە كىرمەيدۇ، تائەت - ئىبادەت قىلمايدۇ، ھەممىگلار كۆر-دۈگلار، ئۇ تېخى 60 قا كىرمەي تۇرۇپلا ئەنە شۇنداق قېرىپ

ھالىدىن كەتتى» دەپتۇ. بۇ سۆزنى ئاڭلىغانلار ناھايىتى تەسىرلەنمىپتۇ؛ لېكىن ئاخىر ھېلىقى ئادەم ئەھمەلىيەتتە، دەرۋىشنىڭ ئاتىسى[354] ئىكەنلىكىنى بىلىۋاپتۇ.

يەنە بىر يېڭى ماقالىدىن — ياڭ × نىڭ ئۆز ئاغزى بىلەن قىلىپ بەرگەن باياناتلىرىدىن[355] بىزگە مەلۇم بولۇشچە، ئۇ جىگەرلىك ئادەم ئىكەن، تەلىماتلىرىمۇ ناھايىتى توغرا ئىكەن، ئۇ قورۇق گەپ سېتىش بىلەنلا قالماستىن، بەلكى ئەمەلدىمۇ ئىشلەيدىكەن؛ لېكىن بەزى جايلاردىكى قېرىلارنىڭ ئېغىر كۈنلەرگە قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆز ئاتىسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپتۇ؛ غايەم ئەھمەلگە ئاشقان تەقدىردىمۇ، دادامنى ئىلگىرىكىدەك غۇربەت-چىلىككە قالدىغان بوۋىلارنىڭ كۈنگە قالدۇرماسمەن دېگەن خىيالغا كەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ تېخىمۇ توغرا تەلىماتنى تېپىپ، ئىلگىرىكى غايىسىدىن ۋاز كېچىپ، ۋاپادار بولۇۋاپتۇ. ئەگەر ئاتا - ئانىسى بالدۇر ئۆلۈپ كەتكەن بولسا، تەلىماتى نەدىمۇ بۇنداق كەم - كۈتىسىز ۋە سەلتەنەتلىك بولسۇن؟ مانا بۇمۇ ئاتىلارنىڭ ياشلارغا پايدىلىق يېرى ئەمەسمۇ؟

ئۇنداق بولسا، ئاتىسى ئاللىقاچان ئۆلۈپ كەتكەن ياشلارغا ئىلاج يوق بولۇپ قالمامدۇ؟ مېنىڭچە، ئۇنداق ئەمەس، ئۇلارغىمۇ ئىلاج بار. بۇنىڭ ئۈچۈن كونا كىتابلارنى ئاختۇرۇش توغرا كېلىدۇ. يەنە بىر ماقالىدىن — بۇ ماقالىنىڭمۇ قايسى كىتابتا ئىكەنلىكى ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ قاپتۇ، — بىزگە مەلۇم بولۇشچە، بىر قېرى ئايال نان تىلەپ يۈرسە، ئۇشتۇمتۇتلا بىر كاتتا ئادەم كېلىپ، ئۇنى ئۇزۇندىن بۇيان تېپىشالماي قالغان ئانام، دەپتۇ. ھېلىقى ئايالمۇ چاندۇرماي ئۇنىڭغا ئانا بولۇپ قاپتۇ. كېيىن، ئۇنىڭ ئوغلى ئۆز قىزىنى ياتلىق قىلماقچى بولۇپ، قىزىغا زەر جابدۇق ئېلىش ئۈچۈن ئانىسىنى زەرگەرنىڭ ئالدىغا بىللە ئاپىرىپ-تۇ، ئانىسىغا يارىغان نەرسىلەرنى ئۆز خوتۇنىغا كۆرسىتىش ئۈ-

چۈن، ئانىسىغا يەنە تاللاپ تۇرۇشنى تاپىلاپ قويۇپ، ئۆزى ئۆيگە قايتىپ كېتىپتۇ، لېكىن شۇنىڭدىن كېيىن ھېلىقى كاتتا ئادەم غايىب بولۇپ كېتىپتۇ[356].

بىراق، بۇمۇ ھېلىقى دەرۋىشتىن ئۆگەنگەنمىكىن، ماددىي نەرسە بار چاغدا قوللىنىشقا بولىدىغان چارە. ئەگەر ئۆز بايانىم دېگەنگە ئوخشاش نەرسىلەرنى يېزىپ قويۇش ئەمەلىيەتتە ئاتىسىنىڭ بار - يوقلۇقى بىلەن ھېچقانچە ئالاقىسىز. ئىلگىرى كىمدۇربىرى «پەخرىي پادىشاھلىق جۇمھۇرىيەت»[357] نى تەشەببۇس قىلغانىدى، ھازىر «ئاتا - ئانىسىز ۋاپادار» بولسا نېمە بوپتۇ؟ جاڭ زۇڭچاڭ[358] كۆڭزىغا ناھايىتى چوقۇنغىنى بىلەن ئۇنىڭ خانىدانىدا «تۆت كىتاب»، «بەش نامە»نىڭ بولۇشى ناتايىن.

11 - ئاينىڭ 7 - كۈنى

خاتىمە

بۇ 60 نەچچە پارچە فېلىيەتوننى بىر مەھەل زۇلۇم چەككەندىن كېيىن بۇلتۇر 6 - ئايدىن باشلاپ باشقا ھەر خىل تەخەللۇس بىلەن مۇھەررىر ئەپەندىلەرنىڭ ۋە تەكشۈرگۈچى جانابلارنىڭ كۆزلىرىنى پەردىلەپ قويۇپ «ئەركىن پاراگ» دا ئېلان قىلغانىدىم. كېيىن ئۆزۈن ئۆتمەي، «ئىلھام» لىرى ناھايىتى قاينىاپ تۇرىدىغان بەزى «ئەدىب» لەر فېلىيەتونلارنى ماختىدى، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ھىد-لاپ بىلگەنلىرىگە ئاساسەن چىقارغان ھۆكۈملىرى بەزىدە پاكىتقا ئۇيغۇن كەلمىگەن بولسىمۇ، يوشۇرۇشنىڭ ئامالى بولمىدى. شۇڭ-داق بولسىمۇ توۋا قىلمايدىغان ئادەم ھەرقانچە قىلسىمۇ ئۆزىنى يوشۇرۇپ كېتەلمەيدىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن يېرىم يىل ئۆتمەستىلا بېشىمغا تېخىمۇ قاتتىق زۇلۇم چۈشتى، 11 - ئاينىڭ باشلىرىغچە ئەپلەپ - سەپلەپ يېزىۋەردىم؛ شۇنىڭدىن كېيىن، ئۆز قەلىمە-نىڭ نىقاب تارتىۋالغان، قوماندانلىق قىلىچى سايىسىدە كۆكرەك كېرىپ چىققان باتۇرلارغا ھەقىقەتەن تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى ئىس-پاتلاپ، قەلەمنى توختىتىپ قويۇشقا مەجبۇر بولدۇم.

ماقالە يېزىشنى توختىتىپ قويغاندىن كېيىن، كونا ماقالىلە-رىمنى رەتلەش بىلەن شۇغۇللاندىم، ئۆز ۋاقتىدا باشقىلار چىقىرىپ تاشلىغان فېلىيەتونلارنى تولۇقلاپ، بېسىپ چىقىرىشقا مۇمكىن بول-مىغان پارچىلارنىمۇ قوشۇپ، يىل ئاخىرىدا بىر كىتاب قىلىپ تەييارلىدىم؛ ۋەزنى بۇنىڭدىن ئىلگىرىكى «ساختا ئەركىنلىكنامە» دىنمۇ كۆپرەك بولۇپ چىقتى. بۇ يىل 3 - ئايدا نەشرگە بېرىش

نىيىتى بىلەن بىر پارچە مۇقەددىمە يازدىم؛ ئاستا تىزلىدى، كور-رېكتورلۇقىنى كۆرۈپ بەردىم، شۇنداق قىلىپ تۇيماستىنلا يەنە يېرىم يىل ئۆتۈپ كەتتى. قەلەمنى توختىتىپ قويغان چېغىمدىن تارتىپ ئەسلەپ كۆرسەم، بىر يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئۆتۈپ كې-تىپتۇ. ۋاقىت ھەقىقەتەن ئۇچقاندەك ئۆتۈپ تۇرىدىكەن. لېكىن، مېنىڭ فېلىيەتونلىرىمنىڭ خۇددى ھازىر ياكى ھەتتا كېلەر يىل ئۈستىدىن گەپ قىلىۋاتقاندەك تۇرغانلىقىدىن ئەندىشە قىلدىم.

ھېلىمۇ يادىمدا تۇرۇپتۇ، «ساختا ئەركىنلىكنامە» نەشرىدىن چىققاندا، «ئىجتىمائىي ئاخبارات»[359] تا مېنىڭ شۇ كىتابىنى نەشر قىلدۇرغانلىقىم توغرىسىدا، ئەسلىي مەقسىتى پۈتۈنلەي قۇيۇ-رۇقتا — «خاتىمە» دە، — دېگەن باھا چىققانىدى. ئەمەلىيەتتە ئۇ ئۇقۇشۇلماسلىق. مەن ئۆزۈمنىڭ فېلىيەتونلىرىمدا دائىم بىرەر بۇرۇن، بىرەر ئېغىز، بىرەر تال تۈكنى يازمەن؛ لېكىن بۇلار قوشۇلۇپ تولۇق بىرەر ئوبراز بولۇپ چىقىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۆز فېلىيەتونلىرىمغا يەنە باشقا بىرەرسىنى قوشمىساممۇ رەتكە ئۆتۈۋېرەتتى. بىراق، ئۇلارغا بىر قۇيرۇقنى قوشۇپ قويسام، تېخىمۇ كامالىتىگە يېتىدىغاندەك تۇردى. دېمەك، مېنىڭ خاتىمە يېزىشتىن مەقسىتىم «پۈتۈنلەي قۇيرۇقتا» ئەمەس؛ مەن بولسام قەلەم بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، شۇڭا ھەرقاچان قەلەم تەۋرەتكۈم كېلىدىغان ئادەم؛ مانا بۇنى ھېسابقا ئالمىغاندا، مېنىڭ خاتىمە يېزىشتىن مەقسىتىم پەقەت شۇ كىتابتا سىزىلغان ئوبرازلارنى تېخىمۇ مۇكەممەل قامەتكە كىرگۈزۈشتىن ئىبارەت.

مەزمۇنىمۇ ئىلگىرىكىگە ئوخشاش، جەمئىيەتتىكى ھادىسىلەر-گە، بولۇپمۇ ئەدەبىيات مۇنبىرىدىكى ئەھۋاللارغا تەنقىد بېرىلگەن. تەخەللۇسۇمنى پات - پات يەڭگۈشلەپ تۇرغانلىقىم ئۈچۈن، دەسلەپكى چاغلاردا چاتاق - پاتاق چىقمىغانىدى. لېكىن، «تاغۇ دەريانى يۆتكىمەك ئاسان، مىجەزنى ئۆزگەرتىش تەس» دېگەندەك،

ئۆزۈمنىڭ جىم بولالمايدىغانلىقىمنى بىلىپ قالدىم. «مۇقەددىمە-نىڭ ئازادلىقى» دېگەن ماقالە زېڭ جىنكېنىڭ چىشىغا تېگىپ كېتىپتۇ؛ «لاپنى مات قىلىش» دېگەن ماقالەم جاڭ زىپىڭنىڭ[360] جېنىغا تېگىپ كېتىپتۇ. بۇلاردىن باشقا يەنە بەزى كاتتا ئادەملەرنە-مۇ رەنجىتىپ قويۇپتىمەن. بۇنىڭدىن تېخى ئۆزۈمنىڭ خەۋىرىم يوق. لېكىن، «سېتىۋالغان ئەمەللەر» ۋە «كۆيئوغۇل بولۇش ھۇنىرىدىن تەرمىلەر» سەرلەۋھىلىك ماقالىلەرنى يازغىنىمدىن كې-يىن، بۇ دەۋا تېخىمۇ يوغىناپ كەتتى.

بۇلتۇر 8 - ئايدا شائىر شاۋ شۇنمېي ئەپەندى ئىلكىدىكى كىتابخانا «10 كۈنلۈك پاراگ»[361] ناملىق ژۇرنال چىقارغانىدى، بۇ شائىر كۆرەڭلەپ، شۇ ژۇنالنىڭ 2 - سانىدا (20 - كۈنى نەشرىدىن چىققان) «ئەدەب تاپسىز بولىدۇ» دېگەن گەپنى چىقە-رىپ، ئاۋۇال ئەدىبلەرنى بەش خىلغا ئايرىپ، ئاندىن كېيىن بۇنداق خۇلاسە چىقاردى:

يۇقىرىدىكى بەش خىلدىن باشقا يەنە بىرمۇنچە تىپلىرىمۇ بار، ئەلۋەتتە؛ لېكىن ئۇلار قورسىقىغا نان تاپالمىغانلىقى ياكى نان تاپسىمۇ تويغۇدەك تاپالمىغانلىقى ئۈچۈن، ئەدەب بولۇشقا مەنسەپدار بولۇش ياكى تىجارەت قىلىشلارغا قارىغاندا ھېچقانچە دەسمايە كەتمەيدىغانلىقى ئۈچۈن ئەدەب بولۇۋالىدۇ؛ ئۇلار بىر تال قەلەم، ئازغىنە سىياھ، بىرنەچچە ۋاراق ماقالە قەغىزى تەييارلىسىلا بولىدى. دەسمايىسىز تىجارەتنى ھەممە ئادەمنىڭ قىلغۇسى كېلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئەدەب كۆپىيىپ كەتكەن. كەسپى يوق ئادەملەرنىڭ ئەدەب بولىدىغانلىقىنىڭ پاكىتى ئەنە شۇ.

بىزنىڭ ئەدەبىيات مۇنبىرىمىز ئەنە شۇنداق ئەدىبلەردىن

تەركىب تاپقان.

ئۇلار كەسپى بولمىغانلىقتىن ئەدەب بولغانلىقى ئۈ-چۈن، ئۇلارنىڭ مۇددىئاسى ئەدىبلىكتە ئەمەس، كەسىپتە. ئۇلار ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكىلەرنىڭ زىيادىتى دې-گەن باھانە بىلەن ھە دەپ ئادەملەرنى ئۆز يېنىغا تارتىدۇ؛ ئەدەبىيات - سەنئەت ژۇرنىلى ياكى قوشۇمچە بەتلەردىن پايدا-لىنىپ، ھە دەپ ئۆزلىرىنى ئېلان قىلىدۇ؛ ئۇلار شۆھ-رەتكىلا ئېرىلىدۇ، شەرم - ھايانى بىلمەيدۇ.

ئەدەب بولۇپلىۋالسا باشقىلارنىڭ ئەدەب دەپ قارايدىغان-لىقىنى، باشقىلار ئەدەب دەپلا قارىسا، ئۇنداق ئادەملەرنىڭ كەسىپسىز بولۇپ قالىدىغانلىقىنى ۋە بۇنداق بىرنېمىلەرنىڭ ئەدەبىيات مۇنبىرىنى مەڭگۈ كولدۇرلىتىپ يۇرىدىغانلىقىنى كىم بىلسۇن؟!

ئەدىبلەرنىڭ تولىسىنىڭ كەمبەغەل ئىكەنلىكى ھەق راست؛ سۆز ۋە ئىجادىيەت زۇلۇمغا ئۇچرىغاندىن بۇيان، بەزى ئاپتورلارمۇ دەرۋەقە قورساق باقالمايدىغان بولۇپ قالدى. شاۋ شۇنمېي ئەپەندى بولسا «شائىر»، ئۇنىڭ ئۇستىگە مەشھۇر دوكار بايلاردىن بولغان «مۇشاۋىر شېڭ شۇەنخۇەي»[362] نىڭ نەۋرە كۆيئوغلى؛ ئۇنىڭ «بۇنداق بىرنېمىلەر» نىڭ بېشىغا يۇندىسىنى چېچىشىمۇ ئادەتتىكى بىر ئىش. لېكىن، مېنىڭچە، ئەدەب بولۇش ھەر ھالدا «كاتتا مۇسىبەت» كە بىرئاز ئوخشاشمايدۇ، ئەدەب بولۇش ئۈچۈن بىرمۇ-چە گۈپپاڭچىنى يالليۇپلىپ، داپ داراڭلىتىپ، ناغرا - كاناي چېلىپ، «پوش - پوش! يولنى بىكار قىل!» قىلىپ داۋراڭ سالغان تەقدىردىمۇ، بۇ داۋراڭ تۇگەپ كەتكەندىن كېيىن، كوچا يەنە ئاۋۇالقىدەكلا قۇرۇقدىلىپ قېلىۋېرىدۇ، «كاتتا مۇسىبەت» نىڭ ئۆتۈپ كەتكىنىگە نەچچە ئون يىل بولسىمۇ، يەنىلا بەزىدە بەزى مىشچانلارنىڭ تىلدا داستان قىلىپ يۈرگىنىگە دال بولالمايدۇ.

ئادەم تولىمۇ گادايلىشىپ كەتسە قەلەم تەۋرىتەلمەيدۇ، لېكىن ئالتۇن - كۈمۈش ماقالىنىڭ جان تومۇرى ئەمەس، ئۇ چاڭجياڭ دەريا سىنىڭ بويىدىن يەر - زېمىن سېتىۋېلىشقىلا يارايدۇ. شۇنداق بولسىمۇ بايۇەچچىلەر، پۇل بولسا شەيتاننى ئۇسسۇلغا سالغىلى بولىدۇ، قەلەمنىمۇ ئىشقا سالغىلى بولىدۇ، دەپ خاتا چۈشىنىۋالغان. شەيتاننى ئۇسسۇلغا سالغىلى بولىدىغانلىقى راست بولسا كېرەك، مالائىكىلەرنىمۇ ئىشقا سالغىلى بولۇشى مۇمكىن، لېكىن قەلەمنى ئىشقا سالغىلى بولمايدۇ، بۇنىڭغا شائىر شاۋشۇنىمىي ئەپەندىنىڭ ئۆزىنىڭ شېئىرلىرى دەلىل بولۇپ تۇرۇپتۇ. مېنىڭ ھېلىقى ئىككى پارچە ماقالەمنىڭ بىر قىسمى مەنسەپ - ئەمەلنى پۇلغا سېتىۋالغىلى بولىدىغانلىقىنى، ئەدىبلىكنى پۇلغا سېتىۋالغىلى بولمايدىغانلىقىنى، خوتۇنىنىڭ شاراپىتىدىن مەنسەپ تاپقان ئەمەلدارلار بولىدىغانلىقىنى، لېكىن خوتۇنىنىڭ شاراپىتىدىن قەلەم تۇتىدىغان بولالايدىغان ئەدىبلەرنىڭ بولمايدىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىدۇ.

شۇنداق بولسىمۇ مەدەتكارى پەيدا بولۇپ قالدى، بۇ مەدەتكار يەنە كېلىپ سەلتەنەتلىك «مەركىزىي گېزىت»[363] (9 - ئاينىڭ 4 - ۋە 6 - كۈنلىرىدىكى سانى) تە پەيدا بولدى:

كۈيئوغۇل مەسلىسى

رۇشى

«ئەركىن پاراڭ» نىڭ يېقىنقى سانلىرىدا كۈيئوغۇل مەسلىسى ھەققىدە ئىككى پارچە ماقالە ېسىلدى، ئۇنىڭ بىرى سۈن يۈڭنىڭ «مەمنۇن بولۇش ۋە يازالماسلىق»، يەنە بىرى ۋېي سۇنىڭ «كۈيئوغۇل بولۇش ھۇنىردىن تەرمىلەر». كېيىنكىسى 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى چىقتى؛ ئالدىنقىسى قولۇمدا يوق، ئېھتىمال 8 - ئاينىڭ ئاخىرىدا چىققان بولسا كېرەك.

ۋېي سۇ ئەپەندى: «ئەدەبىيات مۇنبىرىگە كۈيئوغۇل كېرەك ئەمەس، لېكىن كۈيئوغۇل ئەدەبىيات مۇنبىرىگە چىقمىشى مۇمكىن» دەپ يازغان. ئۇنىڭ «كۈيئوغۇل ئەدەبىيات مۇنبىرىگە چىقمىشى مۇمكىن» دېگەن سۆزى ناھايىتى ئورۇنلۇق، ئۇنىڭدىن قۇسۇر تاپقىلى بولمايدۇ. بىزنىڭ بۇۋىمىز باشقىلارنىڭ كۈيئوغلى، ئاتىمىزمۇ باشقىلارنىڭ كۈيئوغلى، بىز ئۆزىمىزمۇ باشقىلارنىڭ كۈيئوغلى بولۇشتىن خالىي ئەمەس. مەسىلەن، بۈگۈنكى كۈندە ئەدەبىيات مۇنبىرىدە «شەمال تەرەپكە قاراپ» ئولتۇرغان لۇشۈن ۋە ماۋدۇنغا ئوخشاش بىرنەچچىلەرمۇ باشقىلارنىڭ كۈيئوغلى. دېمەك، «كۈيئوغۇل ئەدەبىيات مۇنبىرىگە چىقمىشى مۇمكىن» ئىكەنلىكىدە گەپ يوق. لېكىن، «ئەدەبىيات مۇنبىرىگە كۈيئوغۇل كېرەك ئەمەس» دېگەن سۆز ئىز بېسىپ تۇرالمايدۇ. مېنىڭچە، ئەدەبىيات مۇنبىرى ھەر ۋاقىت كۈيئوغۇل ئىزدەيدۇ، بىرمۇنچە جۈڭگو يازغۇچىلىرى ھازىر روسىيىگە كۈيئوغۇل بولۇپ قالدى.

يەنە: «باي قېينىتاڭ بولسا، دۆلەتمەن خوتۇنۇڭ بولسا، خوتۇنۇڭنىڭ تويدا ئۇستەك قىلىپ بەرگەن پۇلىنى ئەدەبىي دەسمايە قىلساڭ ...» دەپ يازغان. خوتۇنىنىڭ ئۇستەك قىلىپ بەرگەن پۇلىنى ئەدەبىي دەسمايە قىلغان ئادەمگە مېنىڭچە باركاللا ئېيتىش كېرەك، چۈنكى خوتۇنىنىڭ پۇلىنى ئەدەبىياتقا دەسمايە قىلىش خوتۇنىنىڭ پۇلى بىلەن باشقا ناتوغرا ئىشلارنى قىلغاندىن ياخشىراق. ھالبۇكى، ھەرقانداق ئىشقا دەسمايە كېرەك. ئەدەبىياتقىمۇ شۇنداق، ئەگەر پۇل بولمىسا

مەتبەئە ھەققىنى تۆلىيەلمىسە، ژۇرنال - توپلاملارنى چىقىرالمايدۇ؛ دېمەك، كىتابخانا ئېچىش، ژۇرنال چىقىرىش ئۈچۈن ھەرگىم ئۆزىنىڭ خۇسۇسىي پۇلىنى ئاز - پاز ئوتتۇرىغا چىقىرىشى كېرەك، خوتۇنىنىڭ پۇلىمۇ، تەبىئىيكى خۇسۇسىي پۇلىنىڭ بىر تۇرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. باي ئادەمگە كۆيئوغۇل بولۇش، خۇددى گېزىتخانا خوجايىنىغا تۇغقان بولۇش جىنايەت ھېسابلانمىغاندەك، جىنايەت ئەمەس؛ ئەگەر گېزىتخانا خوجايىنىنىڭ تۇغقانلىرىدىن بىرەر ئادەم ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئىش قىلماي بىكار يۈرۈپ، تۇغقانىنىڭ دۆلىتىدە بىرەر قوشۇمچە بەتنى قولىغا كىرگۈزۈپ، لىپ چىقارسا بولىدىكەنۇ، باي ئادەمنىڭ كۆيئوغلى بولغان ئادەم ئۆزى ھەۋەس قىلغانلىقتىن خوتۇنىنىڭ ئۇستەك پۇلىنى ئەدەبىياتقا دەسمايە قىلسا، بۇنىڭ بولمايدىغان نېمىسى بار؟!

كۆيئوغۇل مەسلىسىنىڭ شاخلاپ كېتىشى

شېكسپىر

تۆلكە ئۈزۈمنى يېيەلمىگەنلىكى ئۈچۈن ئۈنى ئاچچىق دەيدىكەن. بەزىلەر ئۆزى باي خوتۇن ئالالمىغانلىقى ئۈچۈن، باي قېينىتىسى بار ئادەملەردىن ھەسەت قىلىدىكەن، ھەسەت-خورلۇق نەتىجىسىدە ھۇجۇمغا ئۆتۈۋاتىدۇ.

باشقىلارغا كۆيئوغۇل بولغان ئادەمنۇ ئەدەب بولالامدۇ؟ ئەلۋەتتە بولالايدۇ. مەسىلەن، ئالدىنقى كۈنى رۇشى ئەپەندى ئۆزىنىڭ مۇشۇ بەتتە ئېلان قىلغان «كۆيئوغۇل مەسلىسى» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدە يازغىنىدەك، ھازىرقى كۈندە ئەدە-

بىيات مۇنبىرىدە شۆھرەت قازىنىپ يۈرگەن لۇشۈن، ماۋدۇن قاتارلىق ئادەملەر بىر تەرەپتىن، ئەدەب، يەنە بىر تەرەپتىن، باشقىلارنىڭ كۆيئوغلى. لېكىن، ئەدەب بولغان ئادەم ئەينى ۋاقىتتا باشقىلارغىمۇ كۆيئوغۇل بولغان بولسا، بۇ كۆيئوغۇل كەمبەغەل قېينىتىغا مەنسۇپ بولامدۇ ياكى باي قېينىتىغىمۇ؟ بۇ ھەقتە پىشقەدەم يازغۇچىلارنىڭ تېخى ئۆز تەشەببۇسلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغىنى يوق، زادى «بايغا مايىل» بولغىنى توغرا بولامدۇ ياكى «گادايغا مايىل» بولغىنى توغرا بولامدۇ، بۇنى بىلمەيمەن. لېكىن، «ئەركىن پاراڭ» تائىپىسىدىكى ئاپتورلار باي قېينىتىسى بار كۆيئوغۇللارغا ھۇجۇم قىلىش پوزىتسىيىسىنى تۇتقانكەن، بىزنىڭ ھېس قىلىشىمىزچە، ھېچبولمىغاندا، باي قېينىتىغا كۆيئوغۇل بولغان ئادەمنىڭ ئەدەبىيات مۇنبىرىگە ئايىغ قويماسلىقى لازىم بولسا كېرەك، «باي قېينىتىنىڭ كۆيئوغلى» بىلەن «ئەدەب» بىر - بىرىگە زىت بولسا كېرەك، ئىككىسىنىڭ بىرىگە تۇرۇشى لازىم بولسا كېرەك.

ھازىر جۇڭگودىكى ئەدەبىيات مۇنبىرىدە بىرەر ئەدەبنىڭ ئۆزىنىڭ ئەدەبىيات مۇنبىرىدىكى تىرىشچانلىقىغا قارىماستىن، پەقەت ئۇنىڭ باي خوتۇنى ياكى گادای خوتۇنى بارمۇ، يوقمۇ دېگەندەك ئائىلىۋى ئۇششاق - چۈششەك ئىشلىرىنى سۈرۈشتۈرۈش بىلەنلا بولۇپ كېتىدىغان ھادىسە بارەدەك كۆرۈنىدۇ. ئەگەر سەن بۇگۈن بىرەر كىتابخانا ئاچساڭ، بۇ كىتابخاناڭنىڭ دەسمايىسى سېنىڭ خوتۇنۇڭنىڭ ئۇستەك پۇلىمۇ، ئەمەسمۇ، بەزى ھەسەتخور ئەدىبلەر ھۇجۇم قىلىشقا، كىنايە قىلىشقا ئاساس تېپىش ئۈچۈن تەكشۈرۈپ - سۈرۈشتۈرۈپ كۆرمەي تۇرالمايدۇ.

جۇڭگودىكى ئەدەبىيات مۇنبىرى چوقۇم شۇنداق بىر ئەھۋالغا، يەنى چىن جىياگېنىڭ رېزىنكە ئايىغنى كىيگەنلەر

ئەدەبىيات مۇنبىرىگە چىقالمايدىغان، بەتىنكە كىيگەنلەر بولسا ئاقسۆڭەكلەر سىنىپىغا مەنسۇپ بولۇپ، ھۇجۇم قىلىنغۇچىلار قاتارىغا ئۆتۈپ قالىدىغان ئەھۋالغا بېرىپ قالىدىغاندەك تۇرىدۇ.

چەت ئەللەردە ئوقۇپ كەلگەن ئوقۇغۇچىلار ئىشسىز قالىدىغان ئەھۋاللار ھازىر ناھايىتى كۆپ. ۋەتەنگە قايتقاندىن كېيىن بىرەر قوشۇمچە بەتنى تەھرىرلەپ چىقارسا نومۇسسىز ئىش قىلغان بولمايدۇ، شۇ قوشۇمچە بەتنى چىقىرىشى تۇغقان چىلىق مۇناسىۋىتى بىلەن بولغانمۇ، يوق، بۇ تېخىمۇ مەسىلە ئەمەس؛ تۇغقانچىلىق ئەسلىدە ئەنە شۇنداق يەردە ئەسقاتىدۇ. ئەدەبىيات مۇنبىرىنى سۈپۈرۈپ تاشلاشنى ئۆزىگە ۋەزىپە قىلىۋالغان ئادەملەر باشقىلارنىڭ ئۆز قۇلىقىغا ياقمايدىغان بىر - ئىككى ئېغىز سۆزىنى ئاڭلاپ قالسا، ئولىشپ كېلىپ، ئۇلارغا قايتۇرما ھۇجۇم قىلىشى ھەرگىز يارىمايدۇ. باشقىلارنى ئىتتىك كاپشىدى دەپ تىللايدىغان ئادەمنىڭ ئۆزىمۇ ئىتتىك كاپشىدىغانلارنىڭ قاتارىغا ئۆتۈپ قالماسلىقى كېرەك.

بۇ ئىككى ئاپتور بايلارنىڭ كۆيئوغۇللىرىغا چوقۇنىدىغان ئەر-بابلار. لېكىن، رۇشى ئەپەندى ساددا؛ ئۇ ئۆزىنىڭ بوۋىسىنى، دادىسىنى، لۇشۇننى، ماۋدۇننى شېپى كەلتۈرگەندىن كېيىن، نەتىجىدە «لۇشۇن رۇبلى ئالىدۇ» دېگەندەك مۇقامغىلا توۋلىغان. ھەيىرلىق قىلىشتا شېكى شېيەن ئەپەندىگە يېتىدىغان ئۇستا يوق، ئۇ ھەتتا گەپنى شائىرنىڭ مېنىڭ خىيالىمغىمۇ كېچىپ باقمىغان تەتەي خېنىمنىڭ تەمگە تارتىپ كەتكەن. چاڭچىلىدە ھەيىران گۇپ-پاڭچىلىق قىلىپ تۇرۇپ، بايۇەچچىنىڭ رەسۋاسىنى چىقىرىشتا شۇنداق گەپ قىلىدۇ. مەن كېيىن بۇنى «قىزىقچىلىق» نىڭ شەر-

ھى دېگەن ماقالەمدىمۇ نەقىل كەلتۈرگەنمەن.

شاۋ شۇنمېينىڭ ھۇزۇرىدىمۇ ئىچىدە ئوغا قاينايدىغان مەسلىھەتچىلەر بار ئىكەن. بۇ يىل 2 - ئايدا ياپونىيىنىڭ «تەمىرات»[364] ژۇرنىلىغا ئۇچ پارچە قىسقا مۇلاھىزە يېزىپ بەرگەنىدى، ئۇنىڭدا جۇڭگوغا، ياپونىيىگە، مانجۇرىيىگە تەنە قىلىنغانىدى. شاۋ ئائىلىسى بۇنى كۆرۈپ، «مانا ئەمدى تاپتىم» دەپ ئويلىغان بولسا كېرەك، ئۇلارمۇ ئەنە شۇ ئۇزۇم بارىڭدا پەيدا بولغان «ئادەم سۆزى» (3 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىكى سانى) دە بىر تەرجىمانىنى ۋە بىر مۇھەررىرنى پەردازلاپ ئوتتۇرىغا چىقىرىپتۇ، تەرجىمانى پەقەت شۇ ئۇچ پارچىنىڭ «تۇرمە توغرىسىدا» دېگەن بىر پارچىسىنىلا تەرجىمە قىلىپ، «ئادەم سۆزى» گە بەرگەن بوپتۇ ۋە تەرجىمىسىنىڭ بېشىغا «ئىلاۋە»، ئاخىرىغا «ئەسكەرتىش» بېرىپتۇ.

تۇرمە توغرىسىدا

لۇشۇن

(ياپونچە ژۇرنال «تەمىرات»نىڭ 3 - سانى بىزنىڭ ئەدەبىيات مۇنبىرىمىزدىكى پېشقەدەم سەركەردە لۇشۇن ھەزرەتلىرىنىڭ ئۇچ پارچە فېلىيەتونىنى بېسىپ چىقىرىپتۇ، بۇ فېلىيەتونلار ھەزرەتلىرىنىڭ جۇڭگو يېزىقى بىلەن قىسقا ئىلان قىلغان ماقالىلىرىدىنمۇ پاساھەتلىك ئىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن تەرجىمە قىلىپ، «ئادەم سۆزى»[365] گە يوللىدىم. ئەپسۇسكى، پەقەر تەرجىمان لۇشۇن ھەزرەتلىرىنىڭ تۇرالغۇسىنى بىلمىگەنلىكىم ئۈچۈن، نېيشەن كىتابخانىسىنىڭ خوجايىنى ۋەنزاۋ ئەپەندىدىن سورىسام، ئۇ ھەم ئېنىق بىلمەيدىغانلىقىنى ئېيتقاندا-

لىقى ئۇچۇن، تەرجىمەمنى ئاۋۋال ھەزرەتنىڭ كۆزىدىن ئۆتـ
كۈزۈشكە مۇۋاپىق بولالمىدىم. شۇنداق بولسىمۇ ئەسلىي
ئەسەرنى قەدىرلەش يۈزىسىدىن، يەنىلا ھەزرەتنىڭ ئىمزاسى
بىلەن ئېلان قىلىنىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. — تەرجىمان
جېڭشاڭنىڭ ئىلاۋىسى.)

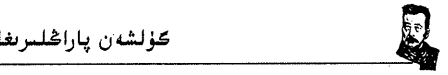
كىشىلەر ھەقىقەتەن پاكىت تۇپەيلىدىن يېڭىۋاشتىن ئەـ
قىل ـ ھوشىنى تاپىدۇ، ئەھۋالمۇ شۇنىڭ بىلەن ئۆزگىرىپ
تۇرىدۇ. سۇڭ سۇلالىسىدىن تارتىپ چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئا
خىرقى يىللىرىغىچە بولغان نۇرغۇن يىللار ئىچىدە، ئادەملەرـ
نى مەخسۇسلا پەيغەمبەر ـ ئەۋلىيالار ئورنىدا ئەمرىمەرۇپ
قىلىدىغان «بەدئىي نىزام» بويىچە مۇشكۇل ماقالىلەرنى يازـ
دۇرۇش يولى بىلەن مەنسەپدارلىققا ئېلىش ئۇسۇلى قوللىنىلـ
غانىدى. بۇ ئۇسۇلنىڭ خاتالىقى فرانسىيە بىلەن بولغان ئۇـ
رۇشتا مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئاندىن مەلۇم بولدى.
شۇنىڭ بىلەن بۇ خاتالىقنى تۈزىتىش ۋاستىسى سۈپىتىدە
غەربكە ئوقۇغۇچى چىقىرىلدى، ھەربىي قورال ياساش زاۋۇتـ
لىرى قۇرۇلدى. بۇنىڭ كۆپايە قىلمايدىغانلىقى ياپونلار بىلەن
بولغان ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن بىلىندى، شۇ
چاغدا ھە دەپ يېڭىچە مەكتەپ ئېچىشقا تۇتۇش قىلىندى.
شۇنىڭ بىلەن ئوقۇغۇچىلار ھەر يىلى غەلىيان كۆتۈردى. چىڭ
سۇلالىسى ئاغدۇرۇلغان، ھاكىمىيەتنى گومىنداڭ قولغا ئالـ
غان ۋاقىتتىن كېيىن، بۇ خاتالىق يەنە ھېس قىلىنىپ،
بۇنى تۈزىتىشنىڭ ۋاستىسى سۈپىتىدە تۈرمىلەر كۆپلەپ
سېلىندى.

بىزدە، تەۋرۈكلەردىن بولۇپ قالغان مىللىي تۈرمىلەر
قەدىمدىن تارتىپ ھەممە يەرلەردە بار ئىدى. چىڭ سۇلالىسـ
نىڭ ئاخىرقى يىللىرىغا كەلگەندە ئەجنەبىي يەنى ئاتالمىش

مەدەنىي تۈرمىلەرمۇ ياسالدى. ئۇلارنى شۇ يەرلەرگە سايادەت
قىلىپ كەلگەن چەت ئەللىكلەرنى كۆرسۈن دەپ ياسىغان؛ بۇ
چەت ئەللىكلەر بىلەن ئۆز ئارا باردى ـ كەلدى قىلىش ئۇـ
چۇن، مەدەنىي ئادەملەرنىڭ قائىدە ـ يوسۇنلىرىنى ئۆگىنىشـ
كە ئاتايىتەن ئوقۇغۇچى چىقارغانغا ئوخشاش بىر ئىش. ئەنە
شۇنىڭ خاسىيىتى بىلەن گۈناھكارلارغا قىلىنىدىغان مۇئامـ
لىمۇ ياخشىلىنىپ قالدى، ئۇلارنىڭ يۇيۇنۇشىغا ئىمكانىيەت
تۇغۇلدى، ئۇلارغا بەلگىلىك مىقدارىدا تاماق بېرىلىدىغان بول
دى، دېمەك، تۈرمە ناھايىتى راھەت بىر جايغا ئايلاندى،
بۇنىڭدىن ئىككى ـ ئۈچ ھەپتە ئىلگىرى ھۆكۈمەت مېھىر ـ
شەپقەت قىلىش ئۈچۇن، گۈناھكارلارنىڭ ئاشلىقىنى قىسىپ
قېلىشقا رۇخسەت قىلىنمايدۇ، دەپ پەرمانمۇ چىقاردى، شۇـ
نىڭدىن كېيىن تېخىمۇ راھەتلىشىپ كەتتى.

ئەمدى كونىچە تۈرمىدىن گەپ ئاچساق، كونىچە تۈرمـ
لەر بۇددا دوزاخلىرىغا تەقلىد قىلىنغانلىقتىن، ئۇ تۈرمىلەرـ
نىڭ مەھبۇسلارنى قاماش بىلەنلا قالماستىن، ئۇلارنى ئازاۋـ
لاش ۋەزىپىسىمۇ بار. ئۇ تۈرمىلەر بەزىدە مەھبۇسلارنىڭ
بالا ـ چاقىلىرىدىن پۇل ئېلىپ ئۇلارنى ھەددىدىن تاشقىرى
كەمبەغەللەشتۇرۇۋېتىش ۋەزىپىسىنىمۇ ئۆتەيدۇ. كۆپچىلىك
ئادەملەرمۇ شۇنداق قىلىشقا تېگىشلىك، دەيدۇ. ئەگەردە
كىمكى قارشى تۇرىدىغان بولسا، ئۇ مەھبۇسلارغا يان باسقان
بولۇپ، گۈناھ قىلدى دېگەن گۇمانغا قالىدۇ. لېكىن، مەدەـ
نىيلىكتە ناھايىتى ئېشىپ كەتتى، بۇلتۇر مەھبۇسلارنىڭ
جىنسىي تەلەپلىرىنى قىلىۋېلىشقا پۇرسەت يارىتىپ بېرىش
ئۈچۇن، مەھبۇسلارنى ھەر يىلى بىر قېتىم ئۆيگە قويۇپ
بېرىشنى تەشەببۇس قىلغان ناھايىتى ئىنسانپەرۋەر ئەمەلدارمۇ
چىقتى. ئەمەلىيەتتە ئۇمۇ مەھبۇسلارنىڭ جىنسىي تەلەپلىرىگە

ئالاهىده غەمخورلۇق قىلغان ئەمەس، ئۇ بۇ ئۇمىدنىڭ ئەمەلده جارى بولمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ، شۇڭا ئۆزىنىڭ ئەمەلدار سۈپىتىته مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ قويۇش ئۈچۈنلا شۇنداق داۋراڭ سېلىپ قويغان. شۇنداق بولسىمۇ ئەپكار ئاممانىڭ ئاھايىتى قاينىاپ كەتتى. بىر تەنقىدچى تېخى شۇنداق بولدىغان بولسا، ھېچكىم تۇرمىگە كىرىشتىن قورقماي، خۇشال - خۇرام كىرىپ كېتىۋېرىدۇ، دەپ پەلەكتىن ناله قىلىپمۇ يۇردى. ئۇ تەنقىدچىنىڭ ئاتالمىش پەيغەمبەر - ئەۋلىيالارنىڭ تەلىمىنى شۇنچە ئۇزۇن ئالغان بولسىمۇ، ھېلىقى ئەمەلدارەك مۇغەمبەر ئەمەسلىكى كىشىلەردە تەنقىدچى ئاق كۆڭۈل ئادەم ئىكەن، دېگەن ھېسسىياتنىمۇ پەيدا قىلىدۇ، ئەلۋەتته. لېكىن، بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ پىكرىدىن جەبىر - زۇلۇم قىلماي بولمايدۇ، دېگەن مەنە چىقىپ تۇرىدىغانلىقىنىمۇ بىلىۋالغىلى بولىدۇ.

يەنە بىر تەرەپتىن ئويلىغاندا، تۇرمە ھەقىقەتەن «بىخەتەرلىك ئەلا» نى شوئار قىلىۋالغان كىشىلەرنىڭ غايىسىدىكى جايغىمۇ ئوخشايدۇ. ئۇ يەردە ئوت ئاپەتلىرى ناھايىتى ئاز بولىدۇ؛ ئۇ يەرگە ئوغرىلار كىرىلمەيدۇ؛ باسمىچىلارمۇ ھەرگىز بۇلاڭچىلىق قىلىپ كەلمەيدۇ. ئۇرۇش بولۇپ قالغان تەقدىردىمۇ تۇرمىنى نىشان قىلىپ بومبارداىمان قىلىدىغان ئەخمەق يوق؛ ئىنقىلاب بولغاندا، مەھبۇسلارنى قويۇۋېتىدىغان ئەھۋاللار بولغان، لېكىن قىرىپ تاشلاش ئىشلىرى كۆرۈلمىگەن. فۇجيەن مۇستەقىل بولغاندا، مەھبۇسلارنى قويۇۋەتسە، ئۇلار تاشقىرىغا چىقىش بىلەنلا، ئۇلار بىلەن پىكرى ئوخشاشمايدىغان كىشىلەر ئەكسىچە دېرەكسىز يوقىلىپ كېتىپتۇ، دېگەن مىش - مىش گەپلەر پەيدا بولغان بولسىمۇ، مۇنداق مىساللار ئىلگىرى بولۇپ باقمىغان. قىسقىسى، تۇرمە

تولىمۇ يامان جاي بولمىسا كېرەك. ئەگەر بالا - چاقىلارنى بىللە ئەكىرىشكە رۇخسەت قىلىنسىلا، ھازىرقىدەك سۇ ئاپىتى، ئاچارچىلىق، ئۇرۇش، تېررورلۇق بولمىغان تەقدىردىمۇ، تۇرمىگە كۆچۈپ كىرىشنى تەلەپ قىلىدىغان كىشىلەر چىقماي قالمىسا كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن جەبىر - زۇلۇم قىلىش پەرز بولسا كېرەك.

نۆۋلان ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى قىزىللاشتۇرۇشنى تەشۋىق قىلغانلىقى ئۈچۈن نەزىجىڭ تۇرمىسىگە قامالدى، ئۇلار ئۈچ - تۆت قېتىم ئاچلىق ئېلان قىلدى، لېكىن ھېچقانداق ئۇنۇم ھاسىل قىلالمىدى. بۇنىڭغا ئۇلارنىڭ جۇڭگو تۇرمىلىرىنىڭ ماھىيىتىنى بىلمىگەنلىكى سەۋەبچى بولدى. بىر ئەمەلدار ئۇلار ئۆزلىرى تاماق يېمىسە، ئۇنىڭ باشقىلار بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى بولسۇن؟ دەپ ناھايىتى ئەجەبلەنگەن. بۇ ئىش مېھىر - شەپقەتلىك سىياسەت بىلەن ئالاقىسىز بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئاز - پاز ئاشلىق تېجەلسە ئەكسىچە تۇرمە ئۈچۈن پايدا. گەندى ئۆز كارامىتىنى مۇڭاپىق جاينى تاللاپ تۇرۇپ كۆرسەتمىگەن بولسا مەغلۇپ بولغان بولاتتى. شۇنداق، خېلىلا مۇكەممەل بولغان تۇرمىنىڭمۇ كەمچىلىكى بار: ئۇ ئىلگىرى ئىدىيە جەھەتتىكى ئىشلارغا ئانچە ئېتىبار قىلماي كەلگەنىدى، بۇ كەمچىلىكنى تۇگىتىش ئۈچۈن، يېقىندىن بۇيان يېڭى كەشىپ قىلىنغان «توڭخانا» دەپ ئاتىلىدىغان ئالاهىده تۇرمىده تەربىيە بېرىدىغان بولدى. مەن ئۇ يەرگە بېرىپ توڭا قىلمىغانلىقىم ئۈچۈن، تەپسىلىي ئەھۋالدىن خەۋىرىم يوق. قىسقىسى، مەھبۇسلارغا سەنمىتجۇيىدىن پات - پات دەرس بېرىپ، ئۇلارنى ئۆز خاتالىقلىرىغا توڭا قىلدۇرسا كېرەك. ئاڭلىشىمچە، بۇلاردىن باشقا، كومموۇنىزمنى چەتكە قاقىدىغان ماقالىلەرنى يېزىشقىمۇ مەجبۇر قىلىدىكەن. ئەگەر

يازمىسا ياكى يازالمىسا، ئۆمرىنى توۋا بىلەن ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر قىلىنىشى تەبىئىي؛ يارىغۇدەك يازمىسىمۇ ئۆلگۈچە توۋا قىلدۇرۇشى تۇرغان گەپ. ھازىر كىرىۋاتقانلار بار، چىقىۋاتقانلارمۇ بار، توڭخانىلار يېڭىدىنمۇ سېلىنىۋاتىدۇ، ھەر ھالدا كىرىۋاتقانلار كۆپرەك. سىناقنى تاماملاپ قويۇپ بېرىلگەن مۇسىلەرمۇ گاھىدا ئۇچراپ قالىدۇ. ئۇلارنىڭ تۇنجى قۇرۇپ قاقشال بولۇپ كەتكەن، ئېھتىمال ئۇلار بارلىق كۈچلىرىنى توۋا قىلىشقا، سىناقنى پۈتتۈرۈش ماقالىلىرىنى يېزىشقا سەرپ قىلىپ تۇگەتكەن بولسا كېرەك. ئۇلارنىڭ ئىستىقبالىدىن ئۈمىد يوق.

(بۇنىڭدىن باشقا، يەنە «ھىدايەت» ژۇرنىلى «ئوت» سەرلەۋھىلىك ئىككى پارچىسىمۇ بار. ئەگەر مۇھەررىر ئەپەندى كېرەك قىلىدىغان بولسا، ئۇلارنىمۇ تەرجىمە قىلىپ يوللاپ بېرىمەن. تەرجىماندىن ئەسكەرتىش).

فامىلىدە ياپونلارنىڭ فامىلىسىنى ئىشلەتكەن بولسىمۇ، لېكىن تەرجىمىسى ھەقىقەتەن ياخشى ئەمەس، بىلىمى شاۋ ئائىلىسىدىكى گۈپپاڭچى مۇتەخەسسىس جاڭ كېبياۋ ئەپەندىنىڭكىچىلىك بار ئىكەن. لېكىن سۆزنى ئەستايىدىل تەرجىمە قىلىشىنمۇ زۆرۈر تاپمايتتى، چۈنكى مۇھىم بولۇپ تۇرغىنى ئاخىرىدىكى ئاتالمىش تەھرىرىنىڭ جاۋابى.

مۇھەررىردىن ئىزاھات: لۇشۈن ئەپەندىنىڭ ماقالىلىرى يەنىدىن بۇيان مەنئى قىلىنىۋاتىدۇ. بۇ ماقالە ياپونچىدىن تەرجىمە قىلىنغاچقا، ھەربىي سوتتىن قۇتۇلۇپ قېلىشى مۇمكىن. لېكىن، بىز بۇ ماقالىنى پاساھەتلىك يېزىلغانلىقى ياكى مۇھاكىمىسىنىڭ ئۆتكۈر بولغانلىقى ئۈچۈن ھېسىپ چىقاردۇق، دېگەندىن كۆرە، ئۆز دۆلىتىدە تەقىب قىلىنغانلىقى ئۈچۈن، چەت ئەللىك نوپۇز ئىگىلىرىنىڭ قانىتى ئاستىغا پاناھ تىلەپ كىرىۋالغان ئادەملەرنىڭ مۇقامىغا ئىسال قىلىش مەقسىتى بىلەن ھېسىپ چىقاردۇق، دېگىنىمىز تۇزۇك. لۇشۈن ئەپەندى ئەسلىدە ماقالىنى ناھايىتى ياخشى يازىدۇ، سۆزمەن، سۆزلىرىمۇ ئورۇنلۇق ئىدى، لېكىن بۇ ماقالىسىگە نەزەر سالىدىغان بولساق، مۇھاكىمىدىن زەردە كۆپ، دەلىللىرى ئويدۇرما كۆپ، ئەگەر تەرجىمىسى خاتا بولمىغانلا بولسا، مەن بۇنداق پوزىتسىيىسىنى ماقۇل كۆرمەيمەن. مۇشۇ بىر پارچە ماقالىدىلا مەدەنىيەت جەھەتتىكى ھۆكۈمرانلىق شارائىتىدىكى نىدالارنى ئومۇمەن بىلىۋالغىلى بولىدۇ. «ھىدايەت» بىلەن «ئوت»نى باسمايدىغان بولدۇق، تەرجىمان بۇنىڭدىن ژاڤىپ بولۇپ قالىسۇن، ئۇلارنى ئەۋەتمىسۇن.

مۇھەررىرنىڭ «چەت ئەللىك نوپۇز ئىگىلىرىنىڭ قانىتى ئاستىغا پاناھ تىلەپ كىرىۋالغان» دېگەن سۆزى تەرجىمانىنىڭ «نېيشەن كىتابخانىسىنىڭ خوجايىنى ژەنراۋ ئەپەندىدىن[366] سورىسام» دېگەن سۆزى بىلەن بىر ـ بىرىگە دوست تارتىشقان سۆز: «ھەربىي سوت»نى تىلغا ئالغانلىقىمۇ ئاپتورنىڭ ناھايىتى ئۇستىلىقى، بۇ سۆزدىن خۇنخورلۇق ناھايىتى ئېنىق بىلىنىپ تۇرىدۇ. بايلارنىڭ بۇ تايغانلىرى مىڭ خانىدانلىقى دەۋرىدە ھوقۇقدارلارنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئېتىپ، شۇلارنىڭ يۇندىسىنى يالىغان ئادەملەرنىڭ ئىچى قانداق ئىكەنلىكىنى تولىمۇ ئوبدان بىلىدىكەن. ئۇلارنىڭ خوجا ئاكىسى بولغان شائىر شاۋ شۇنمېي ئامېرىكىدىكى ئاق تەنلىك شائىرلارنى ماختىغان ماقالىلىرىدە نېگىر شائىرلار[367]نى چۆكۈرۈپ، ئۇلارنىڭ «بۇنداق شېئىرلىرىنىڭ ئامېرىكىدىن چىقالمايدىغانلىقىغا، ھېچبولمىغاندا ئىنگلىز تىلى دائىرىسىدىنمۇ چىقالمايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن» دېگەندى («ھازىرقى زامان»نىڭ 5 ـ جىلد 6 ـ سانىغا قارالسۇن). مەن جۇڭگودىكى بايلار ـ ئېسىلزادىلەر ۋە ئۇلارنىڭ تايغانلىرى نەزىرىدە نېگىر قۇللاردىن قېلىشمىسامۇ، لېكىن مېنىڭ ئاۋازىم پەرۋاز قىلماقتا. بۇ ئەھۋال ئۇلارنى ناھايىتى

داغدا قالدۇرماقتا. ئەمەلىيەتتە، نېگىرلارنىڭ شېئىرلىرىمۇ «ئىنگلىز تىلىنىڭ دائىرىسى» دىن چىقىپ كەتكەنىدى، ئامېرىكا بايلىرى ۋە ئۇلارنىڭ كۆيئوغۇللىرى ھەم ئۇلارنىڭ تايغانلىرىمۇ ئۇنىڭغا قارشى ھېچقانداق ئامال قىلالمىغانىدى.

لېكىن، بۇ تايغانلار شۇنداق بەشىرىسىنى «لۇشۈن ئەپەندىنىڭ ماقالىلىرى يېقىندىن بۇيان مەنئى قىلىنىۋاتىدۇ» دەپ ماڭا قارات-ماقتا، ئۇلارغا دەرھال بىر تەستەك سالىدىغان بولسام، ئۇلار پىستەكلەردىنمۇ بەكرەك ياۋشىپ قالىدۇ. بۇ يەردە «قىزىقچىلىق» نىڭ شەرھى» دە تىلغا ئېلىنغان، «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ بۇلتۇر 9 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنىدىكى سانىغا بېسىلغان بىر ئېلاننى نەقىل كەلتۈرەي:

«ئون كۈنلۈك پاراڭ» نىڭ «تاشئەينەك» گېزىتىگە ئۇقۇشۇلماسلىقنى ئىزھار قىلىپ ئۆزرە بىلدۈرۈشى

ئون كۈنلۈك پاراڭدىن شۇنى ھۆرمەت بىلەن ئېلان قىلىمىزكى، 2 ـ سانىمىزدىكى قىسقا مۇلاھىزىلەردە جۇ چىچىڭ-نىڭ ئىئانىنى ئېلان قىلماقچى بولغانلىقى توغرىسىدىكى ماقالىنىڭ ئاخىرىدا «تاشئەينەك گېزىتىدە ئۇقۇشۇلماسلىق بولغاندا-لىقى تىلغا ئېلىنغان. دېمەك، گېزىتىمىزنىڭ سۆزىنى جايىدا قىلمىغانلىقى تاشئەينەك گېزىتىنىڭ شاۋ شۇنمېي جانابلىرى ئۈستىدىن جىنايى دەۋا قىلىشىغا زامىن بولغان، بىزگە مە-لۇم، ھەر ئىككى تەرەپ جەمئىيەتتە شۆھرىتى بار مەتبۇئات، بۇلارنىڭ بىر ـ بىرىگە تىل تەگكۈزۈشىنىڭ يولى يوق ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن جاڭ شجاۋ، جياڭ رۇڭ، پىڭ خېڭ ھەزرەت-لەرنىڭ چۈشەندۈرۈشى نەتىجىسىدە تاشئەينەك گېزىتى پۈتۈن-لەي كەچۈردى، تاشئەينەك گېزىتى ئۆزىنىڭ دەۋا قىلىپ تۇتقان ئەرزىنى ئۆزى ئەمەلدىن قالدۇرىدىغان بولدى، بۇنى

گېزىتتە ئىزھار قىلىپ ئۆزرە بىلدۈرىمىز.

«ھەر ئىككى تەرەپ جەمئىيەتتە شۆھرىتى بار مەتبۇئات، بۇلارنىڭ بىر ـ بىرىگە تىل تەگكۈزۈشىنىڭ يولى يوق ئىدى» ئىمىش، بۇ تولىمۇ غەلىتە «يول» ئىكەن، ئۇنداق بولسا «يېقىندىن بۇيان مەنئى قىلىنىۋاتقان» مەتبۇئاتلارغا تىل تەگ-كۈزۈش زۆرۈر بولسا كېرەك. يىلىكى ئالتۇن بولغان تەقدىر-دىمۇ تىك تۇرالمايدىغانلىقىنىڭ پولاتتەك دەلىلىنى مانا مۇشۇ-نىڭدىن كۆردۇم.

«كۈيئوغۇل مەسىلىسى» بىلەن قەغەز تولىمۇ زايە بولۇپ كەتتى، ئەمدى باشقا بىرىگە، يەنى «جۇاڭزى» بىلەن «تاللاش-ما» غا ئۆتەي.

بۇ دەۋا توغرىسىدا دېيىلگەن سۆزلەر ۋە جاۋابلار شۇ ماقالىلەرنىڭ ئۆزىگە كىرگۈزۈلگەن، بۇ يەردە ئۇ ھەقتە يەنە سۆزلەپ ئولتۇرمايمەن؛ باشقىلارنىڭ مۇھاكىمىلىرىنىمۇ قە-غەزنى ئىقتىساد قىلىش ئۈچۈن، بۇ يەردە نەقىل كەلتۈر-مىدىم.

دەل شۇ كۈنلەردە «10 كۈنلۈك پاراڭ» مۇ ئۆزىنىڭ ھۈنىرىنى كۆرسەتكىلى تۇردى، ھەتتا ھەجۋىي رەسساملارمۇ يەڭلىرىنى تۇرۇپ ئوتتۇرىغا سەكرەپ چىقىپ، چىن جەڭشىڭ ئەپەندى سىزغان «لۇشۈن ھەزرەتنىڭ نېيى» سەرلەۋھىلىك بىر پارچە رەسىم[368] تۇپەيلىدىن «شاۋقۇن» ناملىق ژۇرنالدا ساۋ جۇيرېن ئەپەندى بىلەن مونازىرە جېدىلىنىمۇ چىقارغان-دى. لېكىن، مۇنازىرە تۇگىمەستىنلا «شاۋقۇن» مەنئى قە-لىندى. دېمەك، ئامىتى بار ئادەملەرنىڭ دائىم پېشانىسىگە

نۇر ياغدۇرۇپ تۇرىدىغان بەخت يۇلتۇزى بار ئىكەن ...

شۇنداق بولسىمۇ ۋاقىت رەھىمسىز بولىدۇ، ئاتالمىش «3 ـ خىل ئادەم»لەر، بولۇپمۇ شى جېسۇن بىلەن دۇخېك[369] يەنى سۇ ۋېن بۇ يىل ئۆزلىرىنىڭ ئەسلىي ئەپت ـ بەشرىسىنى ئاشكارىلاپ قويۇشتى.

بۇ ھەقتە ئاخىرقى ماقالىنى تىلغا ئېلىش كېرەك. نۆۋەتتە يېڭى ماقالىلەرنى ئىشلىتىشتىن چىقتى.

ئاگلىشىمچە، ھازىر ھەتتا كونا ماقالىلەرنى ئىشلەتسىمۇ بەزىدە تەكشۈرگۈچى ئەمەلدارلار مەنئى قىلىۋېتىدىكەن، مەسىلەن، چىن شىخۇاگنى تىلغا ئالسا، بۇلتۇر ھېچ گەپ يوق ئىدى، لېكىن يېڭى ماقالىلەرنى ئىشلەتسە ئاز ـ پاز چاتاق چىقماي قالمايتتى. مېنىڭ ئاخىرقى «ياشلار ۋە ئاتىلار» سەرلەۋھىلىك ماقالەم ياكى سۇنرېن ئەپەندىنىڭ تۇيقىنى سىرىتىپ قويغانلىقتىن (ماقالە بېسىلىپ چىقىدىغان چاغدا ئۇنىڭدىكى ئىسمىنى مۇھەررىر ئەپەندى ئۆچۈرۈپ تاشلىغان بولسىمۇ)، كېيىن «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ شەھىرىمىزگە بېغىشلانغان «پاراگ» ئىسىملىك قوشۇمچە سانى (11 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى) دا ھېكمەتلىك بىر پارچە ماقالە بېسىلىپ چىقتى. بىراق ئۇنى چۈشىنىش خېلى تەس. ئۇنىڭدا يېزىلىشىچە، مەن ئۆزۈمنى ئاتا ـ ئانىسىغا ۋاپا قىلىدىغان بالا دەپ ساناپ تۇرۇۋېلىۋ، ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا ۋاپا قىلىدىغان بالا بولغانلىقىغا ھۇجۇم قىپتىمىشمەن. دېمەك، «ئۆلگەننىڭ ئۇستىگە تەپمەك» دېگەندەك ئىش قىپتىمەن. بۇ ماقالە بىزنىڭ «توۋا قىلغان ئىنقىلابچى» مىزىنىڭ نەمۇنىلىك ئەسىرى بولغاچقا، بۇنىڭ تاشلىنىپ قېلىشىغا كۆڭلۈم ئۇنىمىدى، بىر تەرەپتىن، ياكى ئەپەندىنىڭ ھازىرقى زامان «ئىبرەتلىك سۆز ئۇسلۇبى»[370] دا يازىدىغان يازغۇچىلارنىڭ باشلامچىسى ئە-

كەنلىكىنى بىلىپ قويۇش، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۆزۈمنىڭ «خاتىمە» مىنىڭ ئاخىرقى جۈملىسى ئورنىدا ھېسابلاش ئۈچۈن، ئۇنى ھۆرمەت بىلەن تولۇق نەقىل كەلتۈردۈم.

ئەقىللىق بولۇشنىڭ يولى

سۇنرېن

ئالدىنقى كۈنى كېچىدە جاھانساز بوۋاينىڭ ھۇزۇرىغا زىيارەت قىلىپ باردىم: ئۇنىڭ ئولتۇرغان ئىمارىتى ئۈچ قەۋەتلىك بىنا ئىكەن، بۇ بىنا رەستىگە قاراپ تۇرىدىكەن، ترامۋايلار تاقاقلاپ ئۆتۈپ تۇرسىمۇ، ئاپتوماشىنىلار دۇدۇتلەپ ئۆتۈشۈپ تۇرسىمۇ، بازارنىڭ شاۋقۇنى قۇلاقنى ئاغرىتىپ تۇرسىمۇ، لېكىن بۇ بىنادىكى بوۋايغا تەسىر يەتكۈزەلمەيدىكەن، بوۋاي خۇددى دەرۋىشلەردەك خاتىرجەم ياشايدىكەن، ئۇنىڭ ئىلمىي ھېكمەتلىرى ناھايىتى چوڭقۇر ئىكەن. بوۋاي: «نېمە ئىش بىلەن كەلدىڭىز؟» دېدى. مەن: «ئەقىللىق بولۇشنىڭ يولىنى سوراپ كەلدىم» دېدىم. سۆھبىتىمىزنىڭ ئاساسىي مەقسىتى ئايان بولغاچقا، پارىڭسىز بارا ـ بارا سوئال ـ جاۋابقا ئايلىنىپ كەتتى.

— ئەقىللىق بولۇشنىڭ يولى، ھەي، مۇشكۈلەي! كۆڭزىنىڭ دانىشمەن شاگىرتلىرىدىن يەنخۇي گەپنىڭ ئۈچىنى چىقىرىپ بولغۇچە تېگىگە يېتىپ بولىدىكەن. مىش، شۇڭا كۆڭزى ئۇنى ناھايىتى ئەقىللىق ئادەم دەپتىكەن. ھازىرقى كۈندە گەپنىڭ ئۈچىنى چىقىرىپ بولغۇچە تېگىگىچە يېتىپ بولالايدىغان ئادەملەر ئەقىللىق

ئادەم ھېسابلانمايۋاتسا، سىزنىڭ ئەقللىق بولۇشىنىڭ يولىنى سوراشتىكى مۇددىئايىڭىز مەندەك كۆزىنىڭ نۇرى كېتىپ قالغان چالىنى مات قىلىش ئەمەسمۇ؟

— ياق، ياق، مېنىڭ مۇددىئايىمنى خاتا چۈشىنىپ قاپلا! مېنىڭ نىيىتىم تەپەككۇر قىلىش توغرىسىدىكى ھۈنەردىن تەلىم ئېلىش ئەمەس. مەن ئەسلىي تەبىئىتىمدىن نادان، دۆت بىر ئادەمەن، جاھاندارچىلىقنىڭ يولىنىمۇ بىلمەيمەن، دائىم پەشۋا يېگەنلىكىم ئۈچۈن، جاھاندارچىلىق قىلىشتا ئەقللىق بولۇشنىڭ يولىنى سوراۋاتىمەن.

— ئېھى، راست نادان، دۆت بولسىڭىز، جاھاندارچىلىقنىڭ يولىنى سورىغىنىڭىز نېمىسى؟! ھازىرقى دۇنيادا ھەركىم ھەرنېمە دەيدۇ، سىنىپ ئوخشاش بولمىغاچقا، پىكرىمۇ پەرقلىق بولىدۇ، ئاتا بىلەن بالىنىڭ، ئاكا بىلەن ئۇكىنىڭ، ئەر بىلەن خوتۇنىنىڭ، ئاچا بىلەن سىڭلىنىڭ پىكرى ئوخشاش بولمىغاچقا، بىر ئائىلىدىكى ئادەملەرنىڭ ھەرقايسىسىنىڭ ئۆزىگە خاس تەشەببۇسلىرى، ئۆزىگە خاس قاراشلىرى بولىدۇ، ئۇلار قان - قېرىنداش بولسىمۇ، بىر - بىرى بىلەن توقۇنۇشۇپ، ھەرقايسىسى ئۆز يولىغا ماڭىدۇ. قەدىمكى زامانلاردىكى باتۇرلارمۇ، شاھمەردانلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ خوجىلىرىغا قوللۇق قىلىش تۈپەيلىدىن بىر - بىرىگە رەقىب بولۇپ ئۆتكەنىكەن. بۈگۈنكى كۈندىكى ئاتالمىش ۋىجدان ئىگىلىرى، ئىنقىلابچىلار ئۆز سىنىپىنى دەپ بىر - بىرىگە دۈشمەن بولماقتا؛ ھەتتا مەيدانىنىڭ ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن بىر تۇغقان قېرىندىشىنىمۇ كەچۈرمەي ئۆلتۈرمەكتە. بەزى ئادەملەر قوۋۇلۇق - مۇ-

غەمبەرلىك بىلەن بىر مەھەل دەۋران سۈرسىمۇ، لېكىن ئاخىر، ئۇلارنىڭ دۇنيادا ياشىمىقى تەس. ئەقللىق بولۇشنىڭ يولى ھەقىقەتەن قالمىدى، لېكىن ھەم دۆت، ھەم نادان ئادەملەرلا چەكسىز بەخت - سائادەتلىك بولۇۋاتىدۇ ...

— جانابلىرىنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ ھەممىسى يولۇق، ئورۇنلۇق؛ لېكىن ئەقللىق بولۇشنىڭ يولى راست يوقمۇ؟

— پەقەت قوۋۇلۇق - مۇغەمبەرلىك قىلىشنىڭلا يولى بار. سىزگە ئېيتىپ كۆرەي: قوۋۇلۇق - مۇغەمبەرلىكنىڭ يولى قىزىل كۆز بولۇشتا. قىزىل كۆزلۈك ئاللىقاچان مەخسۇس ئىلمگە ئايلىنىپ قالغان. غەربىي ياۋروپادا ئىلمنىڭ تۇرلىرى ئىچىدە پەن، پەلسەپە دېگەن نېمىلەر بار. قىزىل كۆزلۈك جەھەتتىكى ئىلمنى قىزىل كۆزلۈك ئىلمى دەپ ئاتاش مۇمكىن. ئالىي مەكتەپ پروفېسسورلىرىنىڭ كونسېپت تەييارلاش ئۇسۇلى بويىچە ئىش قىلغاندا، قىزىل كۆزلۈك ئىلمىنى بىرقانچە بابقا، ھەربىر بابنى بىرقانچە پاراگرافقا، ھەربىر پاراگرافنى بىرقانچە ماددىغا بۆلۈش مۇمكىن؛ ئۇلارغا قەدىمدىن، ھازىردىن، جۇڭگودىن ۋە چەت ئەللەردىن دەلىل - نەقىللەرنى كىرگۈزۈش مۇمكىن؛ ئۇنىڭدىكى نەزەرىيىلەرنىڭ چوڭقۇرلۇقى پەلسەپىنىمۇ بېسىپ چۈشىدۇ؛ ئۇنىڭغا شۇنداق كۆپ دەلىل - نەقىللەر ئېلىنىدۇكى، جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرنىڭ تارىخى، فىزىكا ۋە خىمىيە، سەنئەت ۋە ئەدەبىيات، سودا تىجارەت يوللىرى، ئازدۇرۇش ۋە ئالداش ھۈنەرلىرى پۈتۈنلەي شۇ قاتارغا كىرگۈزۈلىدۇ؛ دېمەك، ئۇنىڭ ئۆز ئىچىگە ئال-

مايدىغان تەرەپلىرى بولمايدۇ؛ ئالىي مەكتەپلەرنىڭ تەيـ
يارلىق سىنىپىدىن تارتىپ 4 ـ سىنىپىغىچە بۇ كونسـ
پېكنىڭ ئاران مىڭدىن بىرىنى سۆزلەپ بولۇش مۇمـ
كىن؛ ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى باشقا
پەنلەردە ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىسىمۇ، لېكىن ھەرقانچە زەـ
كىي ـ ئەقىللىق ئوقۇغۇچىمۇ قىزىل كۆزلۈك ئىلمىدە
ئىمتىھاندىن ئۆتەلمەيدۇ؛ ھەتتا ئالىي مەكتەپلەرنىڭ
پروفېسسورى بولغان ئادەملەرنىڭ ئۆزىمۇ بۇنىڭ سەۋە
بىنى بىلمىسە كېرەك، بۇ ئىلمىنى ئۆگىنىشنىڭ مۇش
كۈللۈكىنى ئەنە شۇنىڭدىنمۇ بىلىۋالغىلى بولىدۇ. مە
نىڭ جاھاندارچىلىق قىلىۋاتقىنىمغا نەچچە ئون يىل
بولۇپ قالدى، بېشىمنىڭ چېچى چۈشۈپ بولدى، سا
قال ـ بۇرۇتلىرىم ئاقىرىپ كەتتى، كۆرگەنلىرىم ئاز
ئەمەس، ئالغان ساۋاقلىرىمۇ كۆپ؛ لېكىن قىزىل
كۆزلۈك ئىلمىدىن كونسېپت تەييارلاشقا كىرىشكىنىم
دىن بۇيان، ئاران بىرىنچى بابنىڭ بىرىنچى پاراگرافـ
نى، بىرىنچى پاراگرافنىڭ بىرىنچى ماددىسىنلا تەييار
لىيالىدىم. بۇ بىرىنچى بابنىڭ بىرىنچى پاراگرافنىڭ
بىرىنچى ماددىسىنىڭ ماۋزۇسى — «سۇنىڭ ئېقىشىغا
قاراپ ئىش قىل» يەنى باشقىلار نېمە دېسە سەنمۇ شۇنى
دە ۋە يەنە باشقىلار خۇش كۆرگەننى سەنمۇ خۇش كۆر،
باشقىلار ياماق كۆرگەننى سەنمۇ ياماق كۆر. مىسال
بىلەن ئېيتساق، باشقىلار ئاتا ـ ئانىسىغا ۋاپا قىلىدىغان
بالىنى، ئاتالمىش فېئودال ـ ئاقساقاللار جەمئىيىتىدە
كى ئەدەپ ـ قائىدىلەرنىڭ قالدۇق مەرەزلىرىدىن بىرە
نى ياماق كۆرىدىغان بولسا، سەنمۇ ئۆز ۋاقتىدا دورا

قاينىتىپ، تېۋىپ ـ داخان چاقىرىپ بەرگەن، ئۆز تەبـ
ئىتىڭ بويىچە ئاتا ـ ئاناڭغا خىزمەت قىلغان بولساڭمۇ،
لېكىن گەپ ئۆز تەبىئىتى بويىچە ئاتا ـ ئانىسىنىڭ
خىزمىتىنى قىلغان ئادەملەر ئوستىدە بارغاندا، ئۇلارغا
«ۋاپادار بالا» دېگەن قاشقىنى چاپلاپ ئەيىبلەۋەر،
ياشلارنىڭ باركاللىسىنى ئالساڭلا بولدى، ئۆز قەلبىڭـ
نىڭ، قارىشىڭنىڭ ۋە ھەرىكىتىڭنىڭ قانداق بولۇشى
بىلەن كارىڭ بولمىسۇن. ئەيىبلەنگۈچىنىڭ دەۋرى كەتـ
سە، ئۇ غىڭ ـ پىڭ قىلالمايدىغان بولىدۇ، غىڭ ـ پىڭ
قىلسا ئۇنىڭ ئەكسىيەتچىلىكى تېخىمۇ ئىسپاتلىنىپ قا
لىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ياشلار چاۋىكىنى چېلىپ ھۇجۇمغا
ئۆتۈپ، ئۇنىڭ ۋەتۋەرىكىنى چىقىرىدۇ، سېنىڭ غەلـ
بەڭ ھۆججەتلىك بولۇپ قالىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ياشلا
رمۇ سېنى كامالەت تاپقان دانىشمەن دەپ بىلىدۇ، ئە
سەرلەر توپلىمىڭ ئەنە شۇنداق بىرەر پارچە كونسېپىكنىڭ
قىستۇرۇلۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئەل ئىچىدە
قولدىن ـ قولغا تارقىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن شان ـ شۆھـ
رىتىڭ، مال ـ دۇنياىڭ كۆپىيىدۇ، دۆلىتىڭ چەكسىز
زىيادە بولىدۇ. قىزىل كۆزلۈك ئىلمى توغرىسىدىكى
كونسېپىكنىڭ بىرىنچى بابنىڭ بىرىنچى پاراگرافى، بـ
رىنچى پاراگرافنىڭ ئىككىنچى ماددىسى — «ئۆلگەننىڭ
ئۇستىگە تەپمەك». بۇ ھەقتە ئاز ـ تولا مەلۇماتىم بار
ئىدى، لېكىن ئۆلگەننىڭ ئۇستىگە تەپكەن ئادەم كۆز
ئالدىمغا كەلدى ـ دە، بېشىمغا ئاغرىق كىردى، بۇ
ھەقتە يېزىشقا ھەپسىلەم قالمىدى. قىزىل كۆزلۈك ئىلـ
مى ئەقىللىق بولۇشنىڭ يولىغا مەنسۇپ بولسىمۇ، لې

كىن ئۇ كۆپۈرلۈق، سىز ئۇنى ئۆگەنمەك.

— جانابلىرىنىڭ ئېيتقانلىرى ۋە پىكىرلىرى ناھايىتى ئورۇنلۇق. ھازىر جەمئىيەتتە بۇنداق ئىلىمنى دەرۋازا قاقىدىغان پاخشە خىش قىلىۋېلىپ، شۇنىڭ بىلەن جان باقىدىغان ئادەملەر ئاز ئەمەس؛ ئۇلار ئەمەلىيەتتە مۇرادىغىمۇ يېتىپ، شان - شۆھرەت ۋە نەپ تېپىۋاتىدۇ. بىراق، مەن بولسام نادان، دۆت بىر ئادەم، ئۆگىنىمەن دېگەن تەقدىردىمۇ ئۆگىنەلمەسمەنمىكىن؟

— بەللى، سىز ئەقىللىق بولۇشنىڭ يولىنى ئىزدەيدىكەنسىز، ئۆگەنمەيدىكەنسىز، بۇ ئىشىڭىزغۇ دۇروس، لېكىن پەشۋاغىمۇ ئاسان ئۇچراپ قالمىسىز!

شۇ كېچە جاھانساز بوۋايدىن يول سوراپ قايتىپ كەلسەم، مەن يەنە ئەسلىي ھالىمدا تۇرۇپتىمەن. ئېھى - ھى - ھى!

لېكىن، بىز «ئېھى - ھى - ھى» گىلا مەنزۇر بولۇپ كەتمەيلى، چۈنكى بۇنىڭدىن ئىلگىرى بەزى جايلاردا «تولۇق قوراللىق ھەرىكەت» يۈز بەردى.

بۇ ھەقتىمۇ گەپنى تەلەردىن نەقىل كەلتۈرگىنىمىز ياخشى. بۇ يەردە ئاددىي خاتىرىلەنگەنلىرىدىن بىرئاز نەقىل كەلتۈرەيلى:

«سەنئەت گۈلى» كىنو فىلىم شىركىتى «كىنو ساھەسىدىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ كوممۇنىستلارنى ئوتاپ تاشلىغۇچى مەسلەكداشلار جەمئىيىتى» تەرىپىدىن ۋەيران قىلىندى

تۇنۇگۈن ئەتىگەن سائەت 9 لاردا، سەنئەت گۈلى شىركىتىنىڭ شاڭخەي غەربىي كانىنوت كوچىسى جىنىستۇ بۇتخانىسى يېنىدىكى يېڭى سېلىنغان فىلىم تارتىش مەيدانىدا ئەلپازى باشقىچىرەك تۇرغان ئۇچ نەپەر ياش يىگىت پەيدا بولۇپ قاپتۇ، ئۇلار بۇ شىركەتنىڭ دەرۋازىسىغا يالغاندىن، بىراۋ بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن كەلگەنىدۇق، دەپتۇ؛ ئۇلارنىڭ بەرى قەلىمىنى قولىغا ئېلىپ، قول قويۇش دەپتىرىگە قول قويۇۋاتقاندا، يەنە بىرى «ھايت!» دەپ بىرلا توۋلىغانكەن، تاشقىرىدا ئالدىن يوشۇرۇنۇپ تۇرغان، ھەممىسى ئوخشاشلا كۆك رەختتىن كۆڭلەك ۋە كالتە شىم كىيگەن يەتتە - سەككىز لۇكچەك دەرۋازىدىن ئېتىلىپ كىرىپ، ھەرقايسى ئىشخانىلارغا بېسىپ كىرىپ، يېزىق ئۈستەللىرىنى، دېرىزىلەرنىڭ ئەينەكلىرىنى، ئورۇندۇقلارنى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش سەرەمجانلارنى قولىدىن كەلگىنىچە بۇزۇپ - چېقىپتۇ، ئاندىن كېيىن ئىشخانىلارنىڭ سىرتىغا چىقىپ، ئۇ يەرلەردە زاپاس تۇرغان ئىككى دانە ئاپتوموبىلنى، بىر دانە فىلىم قۇرۇتۇش ماشىنىسىنى، بىر دانە فىلىم تارتىش ماشىنىسىنى سۈندۇرۇپ چېقىپ تاشلاپتۇ؛ «خالايىق، ھەممىمىز بىردەك قوزغىلىپ كوممۇنىستلارنى يوقىتايلى»، «ئاممىغا خائىنلىق قىلىدىغان كوممۇنىستلار يوقالسۇن»، «قانخور، ئوت قويغۇچى كوممۇنىستلارنىڭ كۈلىنى كۆككە سورۇيلى» ۋەھاكازا دېگەن سۆزلەر بېسىلغان ئاق قەغەزلىك تەشۈنق ۋەرەقلىرىنى تارقىتىپتۇ؛ شۇنىڭ بىلەن بىللە شاپىگرافتا بېسىلغان خىتابنامىنىڭ تارقىتىپتۇ، بۇ خىتابنامىنىڭ ئاخىرىدا «جۇڭگو كىنو ساھەسىدىكىلەرنىڭ كوممۇنىستلارنى ئوتاپ تاشلىغۇچى مەسلەكداشلار جەمئىيىتى» دېگەن ئىمزا بار ئىكەن. تەخمىنەن يەتتە مىنۇت ئۆتكەندە، ئۇلارنىڭ بىرى «چۇر - ر - ر - ر!» قىلىپ جىددىي ھۇشتەك چالغانكەن، لۇكچەكلەرنىڭ

ھەممىسى توپلىنىپتۇ ۋە سەپ بولۇپ تىزىلغىنىچە چىقىپ كېتىپتۇ، بۇ تەۋەدىكى 6 ـ رايون بۇ جەددىي ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ، ساقچىلارنى، رازۋېدكىچىكلارنى ئەۋەتىپ قارىسا، ھېلىقى لۈكچەكلەرنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەپتۇ. بۇ جەمئىيەت، تۈنۈگۈن سەھەردە يۈز بەرگەن ھەربىكەتنىڭ مەقسىتى بۇ شىركەتكە، ئەگەر شىركىتىگلار ۋە باشقا شىركەتلەر ئۆز نىشانىسىنى ئۆزگەرتمىسە، بۈنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ كەسكىن ۋاستىلەر بىلەن جاۋاب بېرىشكە تەييارمىز، ئەھۋالىنى «ئىتتىپاق جۇڭگو»، «چولپان»، «جاھاندا بىر» قاتارلىق شىركەتلەر ۋە جەمئىيىتىمىزمۇ تولۇق تەكشۈرۈپ بىلگەن، دەپ ئاگاھلاندۇرغانلىقىدىنلا ئىبارەت، دەيدۇ.

گېزىتلەرنىڭ خەۋەرلىرىگە قارىغاندا، بۇ خىتابنامىدە: سەنئەت گۈلى شىركىتى بولسا كوممۇنىستلارنىڭ تەشۋىقات ئورگىنى: پرولېتارىيات مەدەنىيەت ئىتتىپاقى كىنو ساھەسىدىكىلەرنى قىزىللاشتۇرۇش ئۇچۇن، بۇ شىركەتنى باش شتاب قىلىۋالغان، مەسىلەن، ئۇلارنىڭ «مىللىي ھاياتلىق» دېگەنگە ئوخشاش كىنو فىلىملىرى سىنىپىي كۆرەشنى تەسۋىرلىگەن بولسىمۇ، نەنجىڭدىكى تەكشۈرۈش كومىتېتىغا پارا بېرىپ، ئۇلارنى تەستىقلاتقۇزۇۋالغان، دېگەن مەزمۇن بار ئىكەن. يەنە: ھازىر جەمئىيىتىمىز ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ بۇ شىركەتكە تەييارلاپ بولغان فىلىملىرىنى دەرھال كۆيدۈرۈۋېتىش، شىركەتنى قايتىدىن تەشكىللەپ، بارلىق قىزىلپاچاقلارنى تازىلاپ چىقىرىۋەتمىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈشىنى، پارا ئالغان كىنو فىلىملىرى تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مەسئۇل خادىملىرىغا چارە كۆرۈشنى تەلەپ قىلىپ، مائارىپ ۋازارىتىگە، ئىچكى ئىشلار ۋازارىتىگە، مەركىزىي پىرقە بۆ-

لۈمىگە ۋە شەھەرلىك ھۆكۈمەتكە مۇراجىئەت سۈندى، دېگەن گەپلەرمۇ بار ئىكەن.

ۋەقە يۈز بەرگەندىن كېيىن شىركەت ھەقىقەتەن بۇلاڭ ـ تالاڭغا ئۇچرىدۇق دېگەن ۋە ساۋجيادۇ 6 ـ رايونلۇق ساقچى ئىدارىسىگە مەلۇم قىلغانلىقىنى ئېيتقان. مەن (مۇخبىر) بۇ ئەھۋاللارنى ئاڭلاپ بېرىپ تەكشۈرۈپ قارىسام، دەرۋەقە بۇ شىركەتنىڭ ئىچكى جاھازلىرى پۈتۈنلەي بۇزۇلغان، جوزا ۋە ئورۇندۇقلىرى سۇنۇپ ـ چېقىلىپ، ئوڭتەي ـ توڭتەي بولۇپ يېتىپتۇ، بۇنىڭ سىرتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكى يېقىندا ئايدىڭلاشسا كېرەك.

«گۈزەل ئاخشام» گېزىتىنىڭ 11 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنىدىكى سانىدىن

كىنو ساھەسىدىكىلەرنىڭ كوممۇنىستلارنى ئوتاش جەمئىيىتى كىنوخانىلارغا تېپەن خەن قاتارلىق ئادەملەرنىڭ فىلىملىرىنى قويماسلىق توغرىسىدا ئاگاھلاندۇردى

سەنئەت گۈلى شىركىتى ھۇجۇمغا ئۇچرىغاندىن كېيىن، شاڭخەيدىكى كىنو ساھەسىدە ئۇشتۇمتۇتلا يېڭى غۇلغۇلا پەيدا بولدى، بۇ غۇلغۇلا فىلىم ئىشلىگۈچى سودىگەرلەردىن تارتىپ كىنوخانىلارغىچە تارقالدى. شەھەرىمىزدىكى چوڭ ـ كىچىك كىنوخانىلار تۈنۈگۈن شاڭخەي كىنو ساھەسىدىكىلەرنىڭ كوممۇنىستلارنى ئوتىغۇچى مەسلەكداشلار جەمئىيىتىنىڭ تېپەن خەن قاتارلىق ئادەملەر يازغان، رېژىسسورلۇق قىلغان ۋە باش رولغا چىققان فىلىملەرنى قويماسلىق توغرىسىدا ئاگاھلاندۇرۇلغان خەتلەرنى تەڭلا تاپشۇرۇۋالدى، ئۇ خەتنىڭ

ئەسلىي مەزمۇنى مۇنداق:

جەمئىيىتىمىز مىللەتنى، دۆلەتنى ئاسراش نىيىتىدە بولغاچقا، كىنو ساھەسىدىكىلەرنىڭ كوممۇنىستلار تەرىپىدىن پايدىلىنىلىپ كېتىشىگە چىداپ تۇرالماي، قىزىل كىنولار-نىڭ باش شتابى بولغان سەنئەت گۈلى فىلىم شىركىتىگە ئاگاھلاندۇرۇش بېرىش هەرىكىتىنى قوللاندى.

كىنوخانىلار كىنو ئىشلىرىغا جان كۆيدۈرۈپ كەل-مەكتە، شۇنىڭ ئۈچۈن جىددىي ئاگاھلاندۇرۇپ قويىمىزكى، تىيەن خەن (چىن يۇ)، شېن دۇەنشىيەن (يەنى سەي شۇشېڭ، دىڭ چيەنزى)، بۇژەنسىڭ، خۇ پىڭ، جىن يەن قاتارلىق ئادەملەر رېژىسسورلۇق قىلغان، يازغان، باش رولغا چىققان، سىنىپىي كۈرەشنى، گادايلار بىلەن بايلارنىڭ قارىمۇقارشىلى-قىنى تەرغىب قىلىدىغان ئەكسىيەتچىل كىنولارنى قويماسلى-قىنىزلارنى تىلەيمىز؛ ئۇنداق بولمىسا، خۇددى سەنئەت گۈلى شىركىتىگە قوللانغانغا ئوخشاش، زورلۇق ژاستىلىرى بىلەن جاۋاب بېرىمىز، هەرگىز رىئايە قىلمايمىز. بۇنىڭدىن ژاقىپ بولۇپ قېلىڭلار.

شاڭخەي كىنو ساھەسىدىكىلەرنىڭ كوممۇنىستلارنى ئوتتۇرىغا مەسىلەكداشلار جەمئىيىتى
11 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى
«گۈزەل ئاخشام» گېزىتىنىڭ 11 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنىدىكى سانىدىن.

لېكىن، «كوممۇنىستلارنى ئوتاش» هەرىكىتى «كىنو ساھە-سى» بىلەنلا چەكلىنىپ قالمىدى، مەتبۇئات ساھەسىمۇ باتۇرلارنىڭ هۇجۇملىرىغا ئۇچرىدى. يەنە گېزىتتىن نەقىل كەلتۈرەي:

«ياخشى دوست» كىتاب شىركىتىگە بۇگۈن سەھەردە ئۇشتۇمتۇتلا بىر غەلىتە ئادەم كەپتۇ، تۆمۈر بولقا بىلەن ئەينەكلىك دېرىزىنى چېقىۋەتكەندىن كېيىن بەدەر تىكىۋېتىپتۇ، پولىتسىيە تەك-شۇرۈۋۈېتىپتۇ ▲... «نۇرلۇق جۇڭگو» كىتابخانىسى مۇھاپىزەت تەلەپ قىپتۇ

شاڭخەي غەربىي كانىنوت كوچىسىدىكى سەنئەت گۈلى فى-لىم شىركىتىدە تۇنۇگۈن ئەتىگەن سائەت 9 لاردا ئىشچى قىياپەتلىك نەچچە ئون ئادەم فىلىم تارتىش مەيدانىغا بېسىپ كىرىپ، «جۇڭگو كىنو ساھەسىدىكىلەرنىڭ كوممۇنىستلارنى ئوتتۇرىغا مەسىلەكداشلار جەمئىيىتى» دېگەن ئىمزا قويۇلغان تەشۋىق ۋەرەقلىرىنى تارقاتقاندىن كېيىن بەدەر قايتىپ كې-تىپتۇ. بۇ ئەلەڭگۈلۈك بېسىقماي تۇرسا، يەنە بىر ئەلەڭگۈ-لۇك پەيدا بولدى: تۆمۈر بولقا كۆتۈرگەن بىر ئەركەك ئادەم بۇگۈن چۈشتىن بۇرۇن سائەت 11 لاردا شىمالىي سىچۈەن كوچىسى 851 ـ نومۇرلۇق بىنادىكى «ياخشى دوست» ناملىق كىتاب بېسىش شىركىتىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا پەيدا بولۇپ، تۆمۈر بولقا بىلەن بۇ شىركەتنىڭ چوڭ دۇكىنىنىڭ ئەينەك دېرىزىسىگە ئۇرۇپ، ئەينەكلىرىنى چېقىپ، يوغان كامار قە-لىۋېتىپتۇ. ئۇ شۇنىڭ بىلەن مەقسىتىگە يېتىپ، دەرهال قېچىپ كېتىپتۇ. شۇ تەۋەدىكى خۇڭكۇ پولىتسىيىسى خەۋەر تاپقاندىن كېيىن دەرهال ئادەم ئەۋەتىپ تەكشۈرۈپ قارىسا، «ياخشى دوست» شىركىتىنىڭ سولىچىل ئىدىيىدىكى كە-تابلارنى ساتقانلىقى سەنئەت گۈلى شىركىتىنىڭ ۋەيران قە-لىنغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتسىز ئەمەس ئىكەن. بۇگۈن چۈش-

تىن بۇرۇن 4 - كوچىدىكى «نۇرلۇق جۇڭگو» كىتابخانىسى بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن ناھايىتى ھودۇقۇپ - چۆچۈپ، بىرەر ھادىسىگە ئۇچرىماسلىق ئۈچۈن شۇ تەۋەدىكى مەركىزىي پولىتسىيىدىن بىر ئامال قىلىپ مۇھاپىزەت قىلىشىنى تەلەپ قىپتۇ، لېكىن مەن مۇخبىر بۇ ماقالەمنى يېزىپ بولغۇچە بىرەر ھادىسە يۈز بەرگەنلىكىنى ئاڭلىمىدىم.

«ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ 11 - ئاينىڭ 13 - كۈنىدىكى سانىدىن.

«جۇڭگو ئەپكار مۇنبىرى» ۋەيران قىلىندى.
باسمىخانىسى ۋەيران قىلىندى، تەھرىر
بۆلۈمى زىيان - زەخمەتكە
ئۇچرىمىدى

ئامېرىكىلىق ئىروسىن تەھرىرلىكىدە چىقىدىغان «جۇڭگو ئەپكار مۇنبىرى» گېزىتىنىڭ خۇڭكۇ رايونى تېمىنتۇڭ كوچىسىدىكى رېژول باسمىخانىسىغا تۈنۈگۈن ئاخشام لۈكچەكلەر يوشۇرۇن بېسىپ كىرىپ، باسما سېخىنى ۋەيران قىلدى، تەھرىر بۆلۈمى بولسا زىيان - زەخمەتكە ئۇچرىمىدى.

«گۈزەل ئاخشام» گېزىتىنىڭ 11 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىكى سانىدىن.

«مۇقەددەس ئەل ھۆسنى» نەشرىياتى ئۇشتۇمتوت
ھۇجۇمغا ئۇچرىدى
تۈنۈگۈن ئاخشام سائەت 7 دە تۇت ئادەم مەركىزىي
تارقىتىش بۆلۈمىگە بېسىپ كىرىپ، نۇسخا
تاكچىلىرىنىڭ ئەينەكلىرىنى بولقا بىلەن
چېقىپ تاشلاپتۇ، زىيان - زەخمىتى
ئانچە كۆپ ئەمەس ئىكەن

خېنەن كوچىسىنىڭ 5 - رەستىسى ئاغزىدىكى «مۇقەددەس ئەل ھۆسنى» نامىلىق نەشرىياتنىڭ مەركىزىي تارقىتىش بۆلۈمىگە تۈنۈگۈن ئاخشام يەتتىدە، يەنى چىراغ يانداۋرىدىغان ۋاقىتتا، ئۈزۈن چاپان كىيگەن خېرىدار پەيدا بولۇپ قاپتۇ، ئۇ ئەلپازىدىن كىتاب سېتىۋالىدىغان ئادەمدەك كۆرۈنۈپتۇ. بىراق، ئۇ ئادەم ئىشىكتىن كىرگەندىن كېيىنلا، ئارقىسىدىن ئۈچ ئادەم ئىز باستۇرۇپ كىرىپتۇ. ھېلىقى ئۈزۈن چاپانلىق ئادەم ئارقىسىدىن ئۇچەيلەننىڭ كىرىپ كەلگىنىنى كۆرۈپ، دەرھال تاقلاپ بېرىپ، بۇ نەشرىياتنىڭ سول كارىدورىدىكى تامدا ئېسىقلىق تۇرغان تېلېفونىنى يۇلۇپ ئېلىپ تاشلاپتۇ. ھېلىقى كالتە چاپانلىق ئۇچەيلەنمۇ دەرھال بۇزۇش - چېقىشقا كىرىشىپ، بولقىلىرىنى ئوينىتىپتۇ، ئۈزۈن چاپانلىق ئادەممۇ ھەركەتكە كىرىشىپتۇ، تۆتەيلەن بۇ كىتاب دۇكىنىنىڭ سول تەرەپتىكى نۇسخا كىتابلار تەكچىسىنىڭ ئەينەكلىرىنى ئۇرۇپ چېقىپ، بىمالال چېقىپ كېتىپتۇ. شۇ چاغدا بۇ دۇكاندا ئۈچ - تۆت نەپەر خىزمەتچى ۋە شاگىرتلارمۇ بار ئىكەن، ئۇلارمۇ چۆچۈگەنلىكىدىن زۇۋان سۇرەلمەپتۇ. ھېلىقى ئۈزۈن چاپانلىق ئادەم ئىشىكتىن چىقىپ 10 نەچچە قەدەم نېرىراقتىكى سىجىن كوچىسىنىڭ دوقمۇشىغا بارغاندا، ساقچىلار ئۇنى توتۇۋاپتۇ. چۈنكى، ئۇ تەك-

چىنىڭ ئەينەكلىرىنى چاققاندا، ئەينەك ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ يۈزىگە چاچراپ تېگىپ، يۈزىنى زەخمىلەندۈرگەچكە، قان توختىماي ئېقىپ تۇرغانىكەن ۋە شۇ جاراھەتنىڭ ئاغرىتقانلىقى تۈپەيلىدىن تېز ماڭالماي قالغانىكەن.

ئۇزۇن چاپانلىق ئادەم 4 ـ رەستىدىكى مەركىزىي پولىتسىيىگە ئېلىپ بېرىلغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ بۇزۇش ـ چېقىشقا قاتناشقانلىقىدىن تېنىۋالغانىكەن، ساقچىلار ئۇنى قويۇۋېتىپتۇ.

«گۈزەل ئاخشام» گېزىتىنىڭ 12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىكى سانىدىن.

ئامېرىكىلىقلار ئاچقان گېزىتخانىنى بۇزۇش ـ چېقىشتا ھەمىدىن بەك رەھىمى قىلغان، ھەربىي ئەمەلدارلار ئاچقان كىتابخانىنى[371] ھەمىدىن كېيىن چاققان، «بىمالال چېقىپ كېتىپتۇ» دەپ تەسۋىرلىشى ھەمىدىن قىزىق.

كىنو شىركىتىنى بۇزۇپ ـ چېقىش بىلەن تەڭ خىتابنامىمۇ تارقاتقان، بىر نەچچە گېزىت بۇ خىتابنامىنى تولۇق مەزمۇنى بىلەن بېسىپ چىقارغان؛ كىتابخانا بىلەن گېزىتخانا توغرىسىدا بولسا بىرەر مۇلاھىزە يوق، چۈنكى بۇ ھەقتە بىرەر خاتىرىمۇ بېسىلمىدى. لېكىن، يوقمۇ ئەمەس، شاپىگىراپ بىلەن كۆك رەڭدە بېسىلغان بىر ئاگاھلاندۇرۇش بار، ئەسلىدە كىتابخانا ياكى گېزىتخانىنىڭ ئىسمى چۈشىدىغان ئورۇن بوش قالدۇرۇلۇپ بېسىلىپ، كېيىن موي قەلەم بىلەن تولدۇرۇلغان، يېزىلىشىدىن قارىغاندا، بۇنى قەلەم ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم يازغاندەك ئەمەس؛ ئاخىرىسىغا سۆسۈن رەڭ بىلەن ئۇزۇنچاق ياغاچ تامغا بېسىلغان. بەختكە يارىشا بۇ خىتابنامىنىڭ ئەينەن نۇسخىسىنى ساقلاپ قويغانىكەنمەن، مانا ھازىر تىنىش بەلگىلىرىنى قويۇپ، بۇ يەردە ئەينەن

نەقىل كەلتۈردۇم:

جەمئىيىتىمىز مىللەت ۋە دۆلەتنى قوغداش نىيىتىدە، مەدەنىيەت ساھەسى بىلەن ئىدىيە ساھەسىنىڭ كومۇنىستلار تەرىپىدىن پايدىلىنىپ كېتىۋاتقانلىقىغا چىداپ تۇرالماي، قەزىل كىنولارنىڭ باش شتابى بولغان سەنئەت گۈلى شىركىتىگە ئاگاھلاندۇرۇش بېرىش ھەرىكىتىنى قوللاندى. مۇشۇنداق ۋەزىپىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن، ھازىر مەدەنىيەت ساھەسىنى تازىلىماقچىمىز. «ياخشى دوست» كىتاب شىركىتىگە دەسلەپكى ئاگاھلاندۇرۇشنى بەرگەندىن تاشقىرى، باشقا كىتابخانىلارنىڭ مەتبۇئاتلىرىنىڭ ھەممىسىنى تەپسىلىي تەكشۈرۈپ چىقتۇق.

مۆھتەرەم ... سىلەر مەدەنىيەت ئىشلىرىغا ھەممىدىن بەكرەك جان كۆيدۈرۈۋاتىسىلەر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئالاھىدە جىددىي ئاگاھلاندۇرىمىزكى، قىزىل يازغۇچىلارنىڭ يازغان نەرسىلىرىنى، مەسىلەن: لۇشۈن، ماۋدۇن، فېڭزى، شېن دۇنشىيەن، چىيەن شىگسۇن ۋە باشقا قىزىل يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى، ئەكسىيەتچىل ماقالىلىرىنى ۋە سەھنە ئەسەرلىرى توغرىسىدىكى ئەكسىيەتچىل مۇلاھىزىلەرنى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدىكى تونۇشتۇرۇشلارنى نەشر قىلىشقا، بېسىپ چىقىرىشقا، تارقىتىشقا يول قويۇلمايدۇ. بۇنىڭغا رىئايە قىلمايدىغان بولساڭلار «سەنئەت گۈلى» ۋە «ياخشى دوست» شىركىتىگە قوللانغان ۋاستىلىرىنىمۇ قاتتىق، ئۈزۈل ـ كېسىل ۋاستىلەرنى قوللىنىپ جاۋاب بېرىمىز، ھەرگىز كەچىلىك قىلمايمىز! بۇنىڭدىن ۋاقىپ بولۇپ قېلىڭلار ...

شاڭخەي كىنو ساھەسىدىكىلەرنىڭ كومۇنىستلارنى ئوتتۇغۇچى مەسلەكداشلار جەمئىيىتى، 11 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى

«مەدەنىيەت ئىشلىرىغا ھەممىدىن بەكرەك جان كۆيدۈرىدۇ» غان «ۋىجدانلىق» ئادەملەردىن بولغان تەقدىردىمۇ، ۋاقتى كەلگەندە بولقا ئۇچۇپ كېلىپ، ئۇنىڭ نەچچە يۈز سەر تەڭگىگە توختىغان چوڭ ئەينەكلىرىنى چېقىپ تاشلاش ئېھتىمالى كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرسا، ئەگەر «بۇنىڭغا رىئايە قىلمايدىغان» بولسا، ۋاقتى كەلگەندە، بىرەر قىزىل قالپاق ئۇچۇپ كېلىپ، ئۇنىڭ چوڭ ئەينەكلەرىدىنمۇ قىممەتلىك بېشىغا زامىن بولىدىغان تۇرسا، ئۇ ھالدا ئۇنىڭ دىلىنىڭ شىكەستلىنىشى تەبىئىي. دېمەك، كىتابخانا ۋە گېزىتخانىلارنىڭ بىرئاز مۇشكۈلچىلىككە قالغانلىقىنى ئەنە شۇنىڭدىن بىلەلىگىلى بولىدۇ. «بەدەر تىكىۋەتكەن» باتۇرلار مېنى «قىزىل يازغۇچى» دەپ بېكىتكەنىكەن، باشقىلارغا زامىن بولماي، قەلەمنى تاشلاپ قويۇپ، شۇڭ ئولتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ تاماشىسىنى كۆرۈپ باقايچۇ دېگەن نىيەتكە كەلدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ كىتابقا كىرگۈزۈلگەن فېلىيەتونلار 11 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىگىچە يېزىلغانلار بىلەن چەكلەندى، چۈنكى 7 ـ كۈنىدىن تارتىپ ئاگاھلاندۇرۇشقا مۇيەسسەر بولغان ۋاقىتقىچە، يەنى 11 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنىگىچە ھېچقانداق بىر نەرسە يازمىدىم.

لېكىن، ئەلەم كۈچىنىڭ ھۈجۇمىغا ئۇچرىغان چاغلىرىمدا قەلەم كۈچىنىڭ ھۈجۇمىغىمۇ ئۇچرايدىغانلىقىمنى تەجرىبىلەردىن بىلىۋالدىم. قەلەم ئىگىلىرىنىڭ تولىسى «ئىنسىپراتون» بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىر ھىدلاش سېزىمى ناھايىتى تەرەققىي قىلىپ كەتتى، ئۇلار قانداق «ئىجاد» قىلسا مۇۋاپىق بولىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ. دېمەك، مەن جەمئىيەتنى تەنقىدلىمەيدىغان، ئادەملەر ھەققىدىمۇ مۇلاھىزە يۈرگۈزمەيدىغان، باشقىلار بولسا مېنىڭ ئۈستۈمدىن مۇلاھىزە يۈرگۈزىدىغان ۋاقىت بولۇپ قالدى، مەن بولسام ماتېرىيال يېغىش بىلەن مەشغۇل بولدۇم. ماتېرىيال يېتەرلىك بولسىمۇ، تۈزۈكرەكلىرى كۆپ ئەمەس. قەغەزنى، سىياھنى تېخىمۇ ئاسراش توغرا كەلدى، شۇڭا بۇ يەردە پەقەت ئالتە پارچە ماتېرىيالنىلا تاللىدىم. ھۆكۈمەت ئىلكىدىكى «مەركىزىي گېزىت» ماڭا ھەممىدىن بۇرۇن ھۈجۇم قىلدى، ئۇ «مەركەز» بولغىنىغا مۇناسىپ بولغىنى ھالدا ھەممىدىن ئاۋۋال باشلاپ بەردى؛ «ئېقىم مەسىلىلىرىدىن يېڭى خەۋەر»[372] «تولۇق قوراللىق ھەرىكەت» ئەۋج ئالغان بىر ۋاقىتتا زامانغا ناھايىتى ئۇيغۇنلاشقان بولسىمۇ، لېكىن تولىمۇ كولدۇرلاپ قالدى: «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتى بىلەن «گۈزەل ئاخشام» گېزىتى[373] ھەممىدىن كېيىن ئوتتۇرىغا سەكرەپ چۈشتى، ئۇ «سودىگەرلەر ئىلكىدە بولغان» لىقى ئۈچۈن چېچەن ئىدى، شۇڭا ئېھتىياتچانلىق قىلدى؛ ئېھتىياتچانلىق قىلغاندا كالۋالىشىپ قالمايدۇ، ئۇ شېرىكلىشىپ ھۈجۇمغا ئۆتۈش قارارىغا ئەمدىلا كەلگەندە، نورۇز بايرىمى قىستاپ كېلىپ قالدى، يېتىپ كېلىش ئالدىدا تۇرغان يىلدا سودىگەرلەرگە غەمخورلۇق قىلىپ، يېڭى نىزام بەلگىلەپ بېرىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن كىتاب ـ گېزىتلەر تەكشۈرۈلمەكچى ئىدى، دېمەك، ئۇ چاغدا ۋەزىيەت باشقىچە بولاتتى.

نورۇز بايرىمى ھازىر تېخى يېتىپ كەلمىدى، ھازىرچە «مەركىزىي گېزىت» نىڭ ئىككى پارچە ماقالىسىنى كۆرۈپ تۇرايلى.

پارچە تەسىرات

جۇ

يېقىندىن بۇيان بىرمۇنچە ژۇرناللار ئۇششاق ماقالىلەرنى تەرغىب قىلىدىغان بولۇپ قالدى. «شېنباۋ گېزىتىنىڭ ئايلىق ژۇرنىلى»، «شەرق ژۇرنىلى» ۋە «ھازىرقى زامان» لاردا پارچە تەسىرات، فېلىيەتون ئىستونلىرى چىقىۋاتىدۇ،

1933 ـ يىلى ئۇششاق ماقالىلەر يىلى بولۇپ قالىدىغاندەك تۇرىدۇ. ھازىر جۇڭگودا پارچە تەسىرات يازغۇچىلار بۇرۇنقىدىن جىق كۆپىيىپ كەتتى، بۇمۇ لۇشۈن ئەپەندىنىڭ يېگانە تۆھپىسى بولسا كېرەك. لۇشۈن جۇڭگونىڭ پارچە تەسىرات يازىدىغان يازغۇچىلىرىنىڭ پىشقەدىمى بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ پىر ـ ئۇستازلارچە ئىبارىلىرى شۇنداق زەھەردەك ئاچچىقىكى، ئۇنىڭغا باشقا ھېچكىم يېتىشەلمەيدۇ. ئۇ «ئىسسىق شامال»، «سايىۋەن»، «سايىۋەننىڭ داۋامى» دېگەن توپلامىلارنى چىقاردى، بۇلتۇر «ئالا كۆڭۈل» — پالا كۆڭۈل دېگەندەك بىرنەچىنمۇ چىقاردى. ئۇنىڭ يېقىنقى بىر يىلدىن بۇيانقى «قىلمىش[374]» لىرىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ چالا كۆڭۈل، تاغىل كۆڭۈل دېگەندەك بىرنەچىلەرنىمۇ ئوتتۇرىغا چىقىرىشى ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس. لۇشۈن ئەپەندى ئۆزۈندىن بۇيان ئىجادىي ئەسەر نەشر قىلدۇرغىنى يوق، روسىيىنىڭ بەزى قارا بولكىلىرىنى تەرجىمە قىلغاندىن باشقا، يازغانلىرىنىڭ ھەممىسى ئەنە شۇنداق چەلەڭگۇش فېلىيەتونلاردىن ئىبارەت. چەلەڭگۇش فېلىيەتونلار بىرەر مىڭ ھەرپلىك قىسقا بولغاچقا، قەلەمنى بىر تەۋرىتىش بىلەنلا پۈتتۈرگىلى بولىدۇ. بىرەر تال تاماكىنى چېكىپ بولغۇچە مېڭىسىنى ئاز ـ پاز ئىشقا سېلىپ قويسىلا، نەتىجىدە مىڭ ھەرپكە 10 دوللاردىن تېپىۋېرىدۇ. چەلەڭگۇش فېلىيەتونلارنى يېزىشنىڭ بىرلا يولى بولسا كېرەك: ياكى كىنايە قىلىش ۋە ياكى مەسخىرە قىلىش. ئەگەر كىنايە قىلغاندىن كېيىن بىرەر ئېغىز مەسخىرىنى قوشۇپ قويسا ياكى مەسخىرىگە بىر ـ ئىككى ئېغىز كىنايىنى قوشۇپ قويسا، ئۇنداق ماقالە تېخىمۇ قالتىس بولۇپ چىقىدىكەن.

لېكىن، ئومۇمەن ئالغاندا، بەزى پارچە تەسىراتلىرىدا

تەنە كۆپرەك. مەسىلەن، مەلۇم بىرەر شەيئىدىن نارازى بولغانىكەن، (نارازى بۇ سۆز جايىدا چۈشمىگەندەك تۇرىدۇ. — لۇشۈن) تەنە ماقالە يېزىشى تەبىئىي. لۇشۈن ئەپەندى ئۇنداق قىلساڭمۇ ياراتمايدۇ، بۇنداق قىلساڭمۇ ياراتمايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنداق ئەھۋال توغرىسىدىمۇ تەسىراتى كېلىپ چىقىدىكەن، بۇنداق ئەھۋال توغرىسىدىمۇ تەسىراتى كېلىپ چىقىدىكەن.

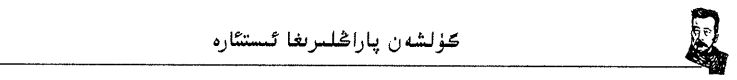
بىزنىڭ كەنتىمىزدە ھەم سەت، ھەم غەيۋەتچى بىر قېرى ئايال بار. ئۇ ئەتىدىن كەچكىچە باشقىلارنىڭ غەيۋىتىنى قىلىپلا يۈرىدۇ، گويا ھېچ نەرسىنى ياراتمىغاندەك، كەنتنىڭ شەرقىي مەھەللىسىگە بېرىپ بېشىنى چايقىسا، كەنتنىڭ غەربىي مەھەللىسىگە بېرىپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويىدۇ. لېكىن، ئۇنىڭدىن زادى قانداق بولسا بولاتتى، دەپ سورايدىغان بولسىڭىز، ئۇ ئېيتىپ بېرەلمەيدۇ. مېنىڭچە، لۇشۈن ئەپەندى ئەنە شۇ ئايالغا ئوخشاپ كېتىدۇ، ئۇ ئەتىدىن كەچكىچە كىنايە قىلىپلا، تەنە قىلىپلا يۈرىدۇ، پارچە ـ پۇرات تەسىراتلىرىنى مەسئۇلىيەتسىزلىك بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىرىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭدىن زادى قانداق قىلىش كېرەك، دەپ ئەقىل سورايدىغان بولسىڭىز، ئۇ ھەرگىز روشەن جاۋاب بەرمەيدۇ.

10 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى چىققان «مەركىزىي گېزىت» نىڭ «مەركىزىي باغچە» بېتىدىن.

ئەدەبىيات مۇنبىرى ۋە مەرد مەيدانى

مىڭچۈن

شاڭخەيدىكى ئەدەبىيات مۇنبىرى مەردلەرنى سىنايدىغان

مەيدانغا ئايلىنىپ قالدى. لۇشۇن ئەپەندى «مەيدانىنىڭ باۋ-ئى»[375] بولۇپ قالدى. لۇشۇن ئەپەندى خۇددى ئۆز ئۆيىدە كۆزىگە ھەممىنى كۆرەلەيدىغان دۇربۇن تارتىۋالغاندەك، ئەگەر ئەدەبىيات مۇنبىرىدە قايسىبىر ئادەمنىڭ سۆز ياكى ھەرىكىتىدىن بىرەر قۇسۇرنى بايقاپ قالسا، دەرھال ئېتىنى چاپتۇرۇپ، نەيزىسىنى ئوينىتىپ كېلىپ، شۇ ئادەمنى دومبالاپ تىرپىرەن قىلىۋېتىدۇ. دېمەك، لۇشۇن ئەپەندى قىممەتلىك ۋاقتىنى ئۆزىنىڭ قەلەم تىغىنى قانداق ئۆتكۈرلەشتۈرۈپ، باشقىلارنىڭ جېنىغا تېگەلەيدىغان دەرىجىگە يەتكۈزۈپ، باشقىلارنى مەڭگۈ قەد كۆتۈرەلمەس ھالغا چۈشۈرۈپ قويۇش كويىدا باش قاتۇرۇشقا سەرپ قىلماقتا.

مەن لۇشۇن ئەپەندىنىڭ غېمىنى يەپ قويماي، لۇشۇن ئەپەندى بۇھەقتە ئۆزىنى سەل زايە كەتكۈزۈۋاتىدۇ، لۇشۇن ئەپەندى، سىز ئۆزىڭىزنىڭ تۇتقان ئورنىڭىزنى ئوبدان چۈشىنىڭ، ھەتتا سىزگە قارشى ئادەملەرمۇ سىزنىڭ جۇڭگو بويىچە ناھايىتى قەدىرلىك يازغۇچى ئىكەنلىكىڭىزنى ئۆز كۆڭلىدە ئېنىكار قىلالمايدۇ؛ سىزنىڭ سۆزىڭىز ياشلارغا ئۆز تەسىرىنى سىڭدۈرۈۋاتقانىكەن، سۆزىڭىزدە ئېھتىياج قىلىڭ. قېنى ئۆزىڭىز ئويلاپ كۆرۈڭ، «ئا Q نىڭ ھەققىي تەرجىمھالى» نى يازغاندىن كېيىن، قەلەم كۆرىشىگە قانچىلىك ۋاقىتىڭىزنى زايە قىلغانسىز؟ بۇ قەلەم كۆرىشىڭىز ياشلارغا قانداق تەسىر-لەرنى بەرگەندۇ؟

بىرىنچى قاتاردىكى يازغۇچىلار دائىم بىر - بىرى بىلەن تۆتۈشقانىكەن، ئادەتتىكى ئەدەبىيات - سەنئەتچى ياشلار بۇ جەڭ تاكتىكىسىدىن بىرمۇنچە تەنتەكلىكلەرنى ئۆگەنمەي قالمايدۇ. بۇنىڭ كاساپىتى شۇ يەرگىچە يېتىپ بارماقتىكى، ھەتتا چاپقىنى ئالىمەن دەپ قارىغۇ قىلىپ قويىدىغان، دوپ-

پىسىنى ئالىمەن دەپ كاللىسىنى ئالىدىغان ئەھۋاللار يۈز بەرمەكتە. باشقىلارنى تەنقىد قىلىدىغان ئادەملەر تولا چاغلاردا تەنقىد قىلىنغۇچىلارنىڭ سۆزى ۋە ئىدىيىسىدىن چەتنەپ، قەلىمىنى يۆتكەپلا، ئۇلارنىڭ شەخسىيىتىگە تېگىدىغان، كۆز-زەينىكىنى ناھايىتى سەت تاقىۋاپتۇ دەيدىغان، ھەتتا بەتنىكىنى تۇمشۇقى تۆشۈك ئىكەن دەيدىغان بولۇپ قالدى؛ ھەتتا ئۆپكىسىنى بېسىۋالالماي، باشقىلارنىڭ ئاتا - ئانىسىنى چىشلەپ تارتىدىغان ۋە ھەتتا قەلىمىنى تاشلاپ قويۇپ، مۇشتۇمىنى تەڭلەيدىغان بولۇپ قالدى. مېنىڭچە، ھازىر ئەدەبىيات مۇنبىرىدە مۇشۇنداق يامان ئادەتنىڭ، يەنى كۆرەڭلىك، پەسلىك، قوپاللىق ۋەھاكازالارنىڭ پەيدا بولۇپ قالغانلىقىغا لۇشۇن ئەپەندىگە ئوخشاش ئادەملەر ھەرھالدا ئاز - تولا جاۋابكار بولۇشى كېرەك.

ھەقىقەتتە بۇ قەلەم كۆرەشلىرىنىڭ بىرمۇنچىسى ھاجەتسىز، مەسلەن، بىراۋ نەزمىنىڭ ئازادلىقىنى تەشەببۇس قىلغانكەن، سەن ئۇنى تىللىمىساڭمۇ باشقا ئادەملەرنىڭ ئۇنى دوراپ، «پۇستان نېمەمگە ھېساب» دەپ نەزمە توقۇشمۇ ناتايىن؛ بىراۋ «جۇاڭزى» بىلەن «تاللانما» نى ئوقۇشنى تەرغىب قىلغانكەن، ئۇنىڭ ياشلارنى ئەپيۇن چېكىشكە دەۋەت قىلغانلىقى ناتايىن، سېنىڭ چىشلىرىڭنى غۇچۇرلىتىپ، كۆزلىرىڭنى ئالايتىپ، ئۇنى ئوسال قىلىشىڭنىڭ نېمە ھاجىتى بار؟!

ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، جۇڭگو تىلىنى مۇكەممەل بىلىدىغان روسىيىلىك ئەدەب B. A. Vasiliev لۇشۇن ئەپەندىنىڭ «ئاQ نىڭ ھەققىي تەرجىمھالى» سىغا باھا بېرىپ: «لۇشۇن جۇڭگو خەلقىنىڭ روھىي دۇنياسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان يازغۇچى، ئۇنىڭ يۇمۇر ئىستىلى كىشىنىڭ كۆزىگە ياش

كەلتۇرىدۇ، دېمەك، لۇشۇن يالغۇز جۇڭگونىڭلا يازغۇچىسى ئەمەس، ئۇ پۈتۈن دۇنيادىكى يازغۇچىلارنىڭمۇ بىرى» دېگەن. لۇشۇن ئەپەندى، سىز ھازىر قېرىپ قالدىڭىز، ئۆتمۈشتىكى شان ـ شەرەپلىرىڭىزنى كۆزدە تۇتۇپ، ئوقۇغانلىرىڭىز كۆپ، كۆزىتىشىڭىز چوڭقۇر، تۇرمۇش تەجرىبىڭىز ناھايىتى مول بولۇپ تۇرغان ھازىرقى ۋاقتىڭىزدا «ئاQ نىڭ ھەقىقىي تەرجىمھالى» دىنمۇ ئۇلۇغ بىرنەچچە ئەسەر يېزىش يولىدا غەيرەت قىلىسىڭىز بولماسمىدى؟ ئۇلۇغ ئەسەرنىڭ مىڭ يىللاپ ئۆچمەي تۇرۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. قەلەم كۈرىشى بىلەن يېزىلغان ماقالىلەرمۇ بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىشى ئېھتىمال. ياشلار مەردلەرنى سىناش مەيدانىنىڭ خوجايىنىدىن كۆرە، ئۇلۇغ ئەدىبنى قەدىرلەيدۇ. بىز شېكسپىر، تولستوي، گيۈتى قاتارلىق ئادەملەرنىڭ ماقالىلىرىنى ئوقۇغان، ئۇلارنىڭ «ئادەم تىللايدىغان فىلىيەتونلار تاللانمىسى»نى كۆرگىنىمىز يوق.

11 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى چىققان «مەركىزىي گېزىت»نىڭ «مەركىزىي باغچە» بېتىدىن.

بۇ ئىككىيلەنىنىڭ بىرى مېنى قېرى ماكماك ئايالغا ئوخشىتىپتۇ، يەنە بىرى مېنىڭ «ئۇلۇغ ئەسەر» يارىتىشىمنى ئارزۇ قىپتۇ. بۇلارنىڭ ئىبارىلىرى ئوخشاش بولمىسىمۇ، مەقسىتى بىر، يەنى بۇلار «ئۇنداق ئەھۋال توغرىسىدىمۇ تەسىراتى كېلىپ چىقىدىكەن، بۇنداق ئەھۋال توغرىسىدىمۇ تەسىراتى كېلىپ چىقىدىكەن» ئىكەنلىكىدىن، دېمەك، پات ـ پات «چەلەڭگۈش فىلىيەتونلار» يازىدىغانلىقىدىن بىزار. دەرھەقىقەت، بۇ ئەھۋال كىشىنى بىزار قىلىدۇ، لېكىن «چەلەڭگۈش فىلىيەتون» شۇنىڭ ئۈچۈن تېخىمۇ زۆرۈر. چۈنكى، «جۇڭگو خەلقىنىڭ روھىي دۇنياسى» ھازىر مېنىڭ

چەلەڭگۈش فىلىيەتونلىرىمدىن ئەكس ئەتمەكتە.

جۇ ئەپەندى مېنىڭ بىرەر روشەن ئەقىل كۆرسىتىپ بەرمىگەنلىكىمگە نەشتىرىنى سانجىپتۇ. ئۇنىڭ غەرىزىنى چۈشەندىم. لېكىن، مىڭ چۈن ئەپەندىنىڭ شېكسپىر قاتارلىق بىر تالاي ئادەملەرنى شېپى كەلتۈرگەنلىكىگە ھەيران بولدۇم. نېمە ئۈچۈندۇر، يېقىنقى بىر يىلدىن بۇيان بەزىلەر پات ـ پاتلا مېنى تولستوينى دورىغىن دەپ دەۋەت قىلىدىغان بولۇپ قالدى، ئېھتىمال ئۇلار «ئۇلارنىڭ ‹ئادەم تىللايدىغان فىلىيەتونلار تاللانمىسى›نى كۆرمىگەن» لىكى ئۈچۈن، ئۇنى ماڭا ئۇلگە قىلىپ كۆرسەتكەندۇر. بىراق، ياۋروپا ئۇرۇشى دەۋرىدە تولستوينىڭ پادىشاھنى تىللاپ يازغان خېتىنى كۆرگەنمەن؛ ئەگەر ئۇ جۇڭگودا بولغان بولسا، ئۇمۇ «ھازىر ئەدەبىيات مۇنبىرىدە مۇشۇنداق يامان ئادەتلەرنى، يەنى كۆرەڭلىك، پەسلىك، قوپاللىق ۋەھاكازالار پەيدا قىلغان» دېگەن بەتنامغا قالغان بولاتتى، تولستوينى دورىغىلى بولمايدۇ، دورىغان تەقدىردىمۇ ياشىماق تەس، ئۇ ھايات چېغىدا يۇنان دىندارلىرى ئۇنى دوزىخى دەپ ھەر يىلى قارغىغانىدى.

ئوتتۇرىغا «ئېقىم مەسىلىلىرىدىن يېڭى خەۋەر» گە بېسىلغان ئىككى پارچە ماقالىنى قىستۇرۇپ قويايلى:

چېقىمچىلىق توغرىسىدا

چېن دەي

چېقىمچىلارغا يولۇقۇپ قېلىشتىن ھەممىدىن بەك تەشۋىش قىلىدىغان ۋە ئۇلارغا ھەممىدىن ئۆچ ئادەم لۇشۇن ئەپەندى بولسا كېرەك. ئۇنىڭ بۇ مەسىلىگە دىققەت قىلىۋاتقانلىقىنى «ساختا ئەركىنلىكنامە» — يەنە بىر ئىسمى: «ناشايان توپلام» سىنىڭ «مۇقەددىمە»سى بىلەن «خاتىمە» سىدىن

مۇ بىلگىلى بولىدۇ. لېكىن، لۇشۇن ئەپەندىنىڭ چېقىمچىلىق دېگىنى، بەزى ئادەملەرنىڭ ئۇنىڭ تۇرار جايىنى ياكى قاچان، قەيەردە بولغانلىقىنى پولىتسىيىگە (ياكى ئۇنىڭ «سىرى»نى بىلمەكچى بولۇپ تۇرغان باشقا بىرەر ئورگانغا) يوشۇرۇن هالدا ئېيتىپ قويۇپ، ئۇنىڭ قولغا ئېلىنىپ كېتىشىگە زامىن بولغانلىقىغا قارىتىلغان ئەمەس. ئۇنىڭ سۆزى بەزىلەرنىڭ ئۇنىڭ «ئىلگىرىكى تەخەللۇسلارنى بەزىدە قوللانىشقا مۇمكىن بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئۆزگەرتىۋەتكەن» دىن كېيىنكى تەخەللۇسىنى ئاشكارىلاپ قويۇپ، «بۇ تەخەللۇس لۇشۇننىڭ» ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلاپ قويۇشىغا قارىتىلغان.

«بۇ نۆۋەت، — دەپ يازىدۇ لۇشۇن، — ئاۋۋال ۋاڭ پېڭلىن ئەپەندى چاقتى، كېيىن جۇمۇزەي ئەپەندى پاش قىلدى». لېكىن، ئۇ لۇشۇن ئەپەندى سەھنىگە چىقماستىنلا مۇھەررىرنىڭ بېشارەت بېرىپ قويىدىغانلىقىنى يېزىشنى ئۇنتۇپ قالغان. چۈنكى، خې جياگەن ئەپەندى[376] باشقا بىر ئەپەندى بىلەن بىللە سەھنىگە چىقىدىغان چاغدا، مۇھەررىر: هازىر سەھنىگە چىقىدىغان ئىككىيلەن بولسا ئەدەبىيات مۇنبىرىنىڭ سەركەردىسى، دەپ ئالدىن تونۇشتۇرۇپ قويىدۇ، شۇڭا باشقا كىشىلەر ئەدەبىيات مۇنبىرىنىڭ بۇ ئىككى سەركەردىسىنىڭ سەھنىگە چىقىشىنى ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتىدۇ. ئەگەر باشقا بىر ئورۇندا ياكى باشقا بىر ۋەزىيەتتە بولسا، لۇشۇن ئەپەندىنىڭ مۇھەررىر تەنە قىلىۋاتىدۇ، دېيىشى ئېهتىمال.

بىرەر قوشۇمچە بەتتە بىرەر يات ئىسىم پەيدا بولۇپ قالسا، شۇ ئىسىمنىڭ ئەسلىي ئىسىم ياكى باشقا بىرەر تونۇش ئادەمنىڭ يەنە بىر تەخەللۇسى ئىكەنلىكىنى بىلگۈمىز كېلىدۇ، بۇئادەملەردە بولىدىغان بىر ئادەت. هەتتا لۇشۇن ئەپەندىنىڭ ۋاڭ پېڭلىن ئەپەندى «ھەممىدىن چۈشىنىشلىك، ئەدەبىيات - سەنئەت» دېگەن ماقالىسىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئىختىيارسىز هالدا: «بۇ ۋاڭ پېڭلىن ئەپەندىنىڭ ئىسمى ئەسلىي ئىسمىمۇ ياكى تەخەللۇسمۇ؟» دەپ سوئال قويغان. ئەگەر ئۇ شۇ ئىسمىنىڭ كىمنىڭدۇر بىرىنىڭ تەخەللۇسى ئىكەنلىكىنى بىلگەن بولسا، شۇ كىشىنى ئېيتىپ بېرىشى ئېهتىمال. بۇ هېچقانداق بوھتان ئەمەس، بۇنىڭغا ئىمانىم كامىل. چۈنكى، ئۇنىڭغا مەلۇم بولغان كىشى ئەمەلىيەتتە «لىۇسى بولسا ياڭ سۇنرېن ئەپەندى ... نىڭ تەخەللۇسى» دەپ، ئۆزىنىڭ بوزەك بولمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈۋاتمامدۇ؟

يەنە، ئەگەر چېقىمچىلىق قىلىدىغان بولسا، نېمىشقا «ئاشكارا» شەكىلنى قوللىنىدۇ؟ خۇپيانە بولسا چېقىمچى تېخىمۇ بىخەتەر بولمامتى؟ هەقىقەتەن شۇنداق چېقىمچى بولىدىغان بولسا، ئۇنداق چېقىمچىنىڭ پەم - پاراسىتىدىن بىر ئاز گۇمانلىنىمەن.

ئۇنداق ياكى بۇنداق تەخەللۇس بىلەن ئېلان قىلغان ماقالىلىرىنى توپلاپ توپلام قىلىدىغان چاغدا، شۇ بىرمۇنچە ئىسىملارنى بىر ئىسىمغا جۇغلىغان، بۇنىڭدىن قارىغاندا، ئاپتورنىڭ ئۆزى ئۆزىنىڭ ئاخىرقى چېقىمچىسى بولسا كېرەك.

11 - ئاينىڭ 21 - كۈنى چىققان «ئېقىم مەسىلىلىرىدىن يېڭى خەۋەر» نىڭ «كۆك نۇر» بېتىدىن.

يوشۇرۇن ئوق ئېتىش توغرىسىدا

چېن دەي

ئالدىنقى كۈنى لۇشۇن ئەپەندىنىڭ «ساختا ئەركىنلىكنامە» نىڭ «مۇقەددىمە»سى بىلەن «خاتىمە»سىنى ئوقۇپ، چې-

قىمچىلىق توغرىسىدا قىسقىچە توختالغانىدىم، ھازىر تاڭ تاۋ ئەپەندىنىڭ «يېڭى قىياپەتۈلىمەشەر» دېگەن ماقالىسىنى ئوقۇۋ ۋېتىپ، يوشۇرۇن ئوق ئېتىش توغرىسىدىمۇ قىسقىچە توختالغۇم كەلدى.

تاڭ تاۋ ئەپەندى «يېڭى قىياپەتۈلىمەشەر» دە ناھايىتى كۆپ تەرەپلەپ ھۆجۇمغا ئۆتكەن؛ شۇ تەرەپلىرىنىڭ بىرى «يوشۇرۇن ئوق ئېتىش». تاڭ ئەپەندىنىڭ ماقالىسىمۇ پۈتۈنلەي دېگۈدەك «يوشۇرۇن ئوق» لاردىن تەركىب تاپقان، گەرچە بىرمۇنچە ئوقلىرىنىڭ بەلگىسى ئانچە ئېنىق بولمىسىمۇ.

«ئېقىمنىڭ تەسىرى يەتكەنلىكتىن، ئەدەبىيات سەھنىسىدىكى ئويۇنلارنىڭ ھەر بىر كۆرۈنۈشىنى يەكۈشلەپ تۇرۇۋاتىمىز، دېيىشىدۇ. رولغا چىققانلار يەنە شۇ كونا ئادەملەر بولسىمۇ، لېكىن بەشىرىسى يېپىيېڭى.» — مانا بۇ، يوشۇرۇن ئوقنىڭ بىرىنچىسى. بۇ ئوق يوشۇرۇن ئېتىلغان بولسىمۇ، لېكىن قارىلىغان يەرگە بېرىپ تەگكەن. چۈنكى، ھازىر ھەقىقەتەن بىرمۇنچە ئەدەبىي رول بارکى، ئۇلار تاماشىچىلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىش ئۈچۈن، ئادەتتە قويۇپ كېلىۋاتقان كونا ئويۇنلىرىنى تاشلاپ قويۇپ، يېڭى ئويۇنلارنى قويۇۋاتىدۇ، ئۆزلىرىنىڭ قاتاردىن قالغانلىقىنى چاندۇرماسلىق ئۈچۈن، ئاغزىدا «ئېقىمنىڭ تەسىرى يەتكەن» دەيدۇ، تېخى. يەنە بەزىلىرىنىڭ ئاچىققان رولىنىڭ ئىلگىرىكىدەكلا كونا ئىكەنلىكىنى ئېيتماي قويايلى، ئۇلارنىڭ بەشىرىسىمۇ يېڭى ئەمەس، پەقەت سەرلەۋھىسىنلا يېڭىلىغان، قويۇۋاتقىنى يەنە شۇ كونا بىرنېمىلەر. مەسىلەن، «شۇ پىكىرىنىڭ غەربىي لىياڭ ئوردىسىدىن ئۆيلىنىشى» نى «ئاشىق ۋە مەشۇق» قا ئۆزگەرتكەن ۋە باشقىلار. بۇلارنىڭ مەزمۇنى بولسا يەنىلا كونا.

ئىككىنچى ئوق بولسا — ياق، بۇنداق يېزىۋېرىش يارىمايدۇ، بۇنداق يېزىۋېرىش ئۇچۇن چوڭقۇر مەلۇمات كېرەك — ماقالىنىڭ ھەربىر جۈملىسى بىر پاي ئوق، ھەتتا بىر جۈملىسى بىر نەچچە پاي ئوق، ئۇنى كۆرگەن ئادەمنىڭ كۆزلىرى تورلىشىپ، مېڭىسى ئېلىشىپ، ئۇ ئوقلارنى تۇتۇۋالالماي قالسا، قاتمال تەرجىمىلەرنى چۈشىنىشتىنمۇ قېيىن بولىدۇ.

لېكىن، تاڭ تاۋ ئەپەندىنىڭ ئۆزى بۇنداق پوزىتسىيىدىن مەنمۇن بولمىسا كېرەك، ئۇنداق بولمىسا نېمىشقا باشقىلارنى «ۋارقىراپ - جارقىراپ، شىلتىڭلاپ خىرىس قىلىۋاتىدۇ» دەپ تىللايدۇ؟ لېكىن ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ ئۆزى «ۋارقىراپ - جارقىراپ، شىلتىڭلاپ خىرىس قىلىۋاتىدۇ».

ئېھتىمال ئۇ خىرىس قىلماي، پەقەت يوشۇرۇن ئوق ئېتىۋاتقاندۇ؛ چۈنكى «قاتتىق جەڭ» دە «تارتىشماق» بولغان تەقدىرىمۇ ھەر ھالدا خېلى كۈچ كېتىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە «مەغلۇپ» بولغاندىن كېيىن «يەنە ئېلىشىش» ۋاقتىدا بەشىرىنى «يېڭىۋاشتىن پەردازلاش» توغرا كېلىدۇ. «يوشۇرۇن ئوق ئېتىش بولسا ئاسانغا چۈشىدۇ، ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ تۇرۇپ، ئاتقۇدەك بىرەر قارىنى كۆرگەندە ياينى كېرىپ تۇرۇپ چاندۇرماستىن قويۇۋەتسە، ئوق بەھۇزۇر ئالغا ئۇچۇپ كېتىۋېرىدۇ. شۇنداق تۇرۇقلۇق، ئۇ يەنە يوشۇرۇن ئوق ئاتقۇچىلارنى تىللىماقتا.

يوشۇرۇن ئوقنى ئاۋۋال ئۆزى ئاتالايدىغان ئادەم باشقىلارنىڭ ئېتىشىنى تىللىسا ئاندىن سۆزى ئورۇنلۇق بولۇپ چىقىدۇ.

11 - ئاينىڭ 22 - كۈنى چىققان «ئېقىم مەسىلىلىرىدىن يېڭى خەۋەر» نىڭ «كۆك نۇر» ېتىدىن.

بۇ چېن ئەپەندى ھۆجۇمچى قوشۇن ئىچىدىكى لامزەللىلەرنىڭ بىرى ئىكەن، ئۇ ھەتتا ئۆزىنىڭ كېيىن ئىزاھلىشى بىلەن باشقىلارنىڭ ئىلگىرى پاش قىلىشى ئوتتۇرىسىدىكى پەرقىنمۇ چۈشەنمەيدىكەن. ئەگەر مەن سۈيقەستكە ئۇچرىغان بولسامۇ ئۆلمەي، كېيىن «ئۆز... بىلەن ۋاپات قىلغان» بولسام، ئۇ مېنى ئۆزىنىڭ ئاخىرقى قاتىلى دېيىشتىن يانمايدىغان ئوخشايدۇ.

ئۇ: ئەگەر چېقىمچىلىق قىلىدىغان بولسا، نېمىشقا «ئاشكارا» شەكىلنى قوللىنىدۇ؟ دېگەن سوئالنىمۇ قويۇپتۇ. جاۋاب: بۇنى ھەقىقەتەن چۈشىنىش تەس، لېكىن بۇنىڭغا «ئەدەب» نىڭ سۈپىتىگە لايىقراق ئۇسۇلدا چېقىمچىلىق قىلىش مۇددىئاسىمۇ سەۋەب بولغان؛ ئۇنداق قىلمىسا، تۆردىن پەگاھقا چۈشۈپ قالىدۇ - دە، پايلاقچىلار مۇنبىرىگە ئۆتۈپ قالىدۇ، قەستەنلىك بىلەن سەۋەنلىكىنىڭ پەرقىنى چۈشىنىمەن. مېنىڭ چېقىمچى دېگىنىم پىستەكلەرگە قارىتىلغان، چېن ئەپەندى ئەنە شۇنداق پىستەك - كۆچۈكلەرنىڭ بىرى ئىكەن. ئويلاپ كۆرۈڭ، خەۋەر تاپىدىغان قۇلىقى ئۆتكۈر بولمىغاچقا، ئەكسىچە ئۆزىگە قېيىن بولمىغانمۇ؟

ئىككىنچى ماقالىسىنى پەقەت ئۆزىلا چۈشەنسە كېرەك. مەن پەقەت بىرلا نۇقتىسىنى چۈشەندىم: ئۇ بۇ نۆۋەت توغرا ھىدلىيالماي، تاڭ تاۋ ئەپەندىنى ماڭا ئوخشىتىۋاپتۇ. ئۇ ماقالىنى بۇ يەرگە پەقەت ئۆزىنى مېنىڭ مۇخالىپىم قىلىۋالغانلارنىڭ ئۇلگىسى سۈپىتىدىلا كىرگۈزۈپ قويدۇم.

ئەمدى «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىدىكى بىر پارچە نەرسىنى نەقىل كەلتۈرەي:

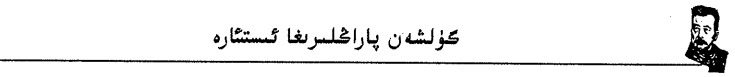
چېن جىبو لۇشۈن ھەققىدە

چى شى

يېقىندا بىراۋ لۇشۈن توغرىسىدىكى تەنقىدىي ماقالىلەرنى

«لۇشۈن ھەققىدە» ناملىق بىر كىتاب قىلىپ چىقاردى. بۇنىڭغا لۇشۈننى ماختايدىغان ماقالىلەر كىرگۈزۈلگەن. ھەقىقەتتە لۇشۈن ھەققىدە يېزىلغان ماقالىلەردە چۆكۈرۈشمۇ، تەرىپمۇ بولۇشى كېرەك؛ چۆكۈرۈشمۇ، تەرىپمۇ بولغاندا، ئاندىن ھەق - لىلا بولغان بولىدۇ. چېن جىبو جاناب يازغان «ھازىرقى زامان جۇڭگو ئەدەبىياتى تارىخى» دېگەن ئەسەر 300 مىڭ سۆزلۈك ئۇزۇن ئەسەر بولۇپ، ئۇنىڭدا جانلىق تىل ئەدەبىياتى توغرىسىدىكى سۆزلەر ئاران 10 مىڭ ھەرپتىن ئاشىدۇ، بۇنىڭغا خۇ شى تاللاپ كىرگۈزۈلگەن، لۇشۈن بەلەن شۇيى جىمۇ قوشۇمچە قىستۇرۇلغان. بۇلار ئۇستىدىن قاتتىق غەيۋەت قىلىنغان. يېقىندىن بۇيان كونا يازغۇچىلار ئىچىدە ماقالىلەرنى ۋە ئادەملەرنى باھالاشتا چېن جانابتەك يۈرەكلىك ئادەم يوق، چىققان ئادەملەر تېخى بۇنىڭغا دىققەت قىلمايۋاتىدۇ. ھازىر ئۇنىڭ «لۇشۈن ھەققىدە» دېگەن يېڭى ئەسىرىنى ئەدەبىيات مۇنبىرىدىكى لەتىپە سۆپىتىدە تونۇشتۇراي.

چېن جانابنىڭ يېزىشچە، ياۋروپا گرامماتىكىسىنى دوراپدىغان، ياۋروپالاشتۇرۇلغان ئانا تىل ئەدەبىياتى دېگەن سۆپەت بېرىلگەن ئەدەبىيات بار، بۇ ئەدەبىيات جېجياڭلىق جۇ شۇرېن[377] نىڭ غەرب ھېكايىلىرىنى تەرجىمە قىلىشى بىلەن باشلانغان؛ ئۇنىڭدا سۆزمۇسۆز تەرجىمە قىلىش قەدىرلەنگەن، مەنەن تەرجىمە بولسا ساداقەتسىزلىك دەپ چەتكە قېقىلغان؛ ياۋروپا گرامماتىكىسىنى دوراپدىغان ئانا تىلنىڭ شاتۇتىغا ئوخشاش دورامچىلىق قىلىشى ئەنە شۇنىڭدىن باشلاندى؛ كۆلەمسىمۇ ھېچىيەپ باقىدىغان چاكىنا دورامچىلار ھەتتا بەس - بەس بىلەن ماقالىلەر يېزىپ، ئۆزلىرىنىڭ ياۋروپالاشتۇرۇش ئىرادىلىرىنىمۇ بايان قىلىدىغان بولدى، «ھېكايىلەر

مەجمۇئەسى» بۇنداق دورامچىلىقنى تېخىمۇ ئەۋج ئالدۇردى. لېكىن ياۋروپا گراممماتىكىسىنى دوراپ ئانا تىل بىلەن يازغان ماقالىلەرنى ئوقۇپ چۈشىنىش ھەتتا «جۇ پادىشاھنامىسى»نى دىنمۇ قىيىن بولۇپ، ئۇلارنى ئىلىم ئەھلىلىرى چۈشەنمەيۋاتسا، ئاممما قانداقمۇ چۈشىنەلىسۇن؟ شۇنىڭ ئۈچۈن شائېخەيدىكى ساۋ مۇگۈەن مەسخىرە قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى: بىز ياۋروپا تىلىنى ئوقۇشنى ئارزۇ قىلمىزكى، بۇنداق تىلسىم ماقالىلەرگە نەزەر سېلىشنى خالىمايمىز! بۇ ماقالىلەر خۇددى مودا كىيىم كىيگەن پۇزۇر ئاياللارنىڭ غەربچە ئېگىز پاشنىلىق بەتنىكە كىيىپ، تايتاڭلاپ مېڭىپ، رەسۋا بولغىنىغا ئوخشايدۇ! قەدىمكى ئادەملەرنىڭ ئۇسلۇبىنى دوراشنى قۇللۇق مىجەزگە بېرىلىپ كېتىش دەپ ھاقارەتلىشىۋاتىدۇ، چەت ئەلنى دوراش قۇللۇق مىجەزگە بېرىلىپ كەتكەنلىكى بولماسمىش. بۇ تۆھمەت زۇلۇم قامچىسىنى كۆتۈرگەنلىك بىلەن باراۋەر بولسا كېرەك! خوش، جانلىق تىل - ئەدەبىياتىنى دەسلەپ تەشەببۇس قىلغاندا، تىل بىلەن يېزىقنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، ھەممە ئادەم چۈشىنەلەيدىغان ھالغا كەلتۈرىمىز دېيىشكەنىدى، بۇ ئىرادىسى ياۋروپالاشقان ئانا تىل - ئەدەبىياتىنىڭ جانلىنىشى بىلەن تۇتۇندەك توزۇپ كەتمىدىمۇ؟ ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە زىت بولغان بۇنداق تەشەببۇسلىرى ئۆزلىرىنىڭ سۆزلىرىنى يوققا چىقارماقتا. شۇنىڭ ئۈچۈن، لۇشۈننىڭ چەت ئەل ئەدەبىياتىنى سۆزمۇسۆز تەرجىمە قىلىشى ۋە ئۇنىڭ ئەدەبىيات مۇنبىرىدىكى تەسىرى لەنەت ۋە نەپرەتكە ئۇچرىماقتا.

لىللا گەپ قىلمىغان بولسام، لۇشۈننىڭ تەرجىمە ئەسەرلىرىدە ئوقۇپ چۈشەنگىلى بولمايدىغان يەرلەر يوق ئەمەس. سۆزمۇسۆز تەرجىمە قىلىش بولامدۇ، يوقمۇ، بۇ بىر

مەسىلە؛ ياۋروپالاشقان ئانا تىل - ئەدەبىياتى يەنە بىر مەسىلە، بەزىلەر بۇنىڭ ھەر ئىككىسى يارىمايدۇ، دەيدۇ. بۇنىڭغا زادى كىم جاۋابكار، بۇنى ئېيتىشمۇ قىيىن. چىيەن ئەپەندىنىڭ سۆزى پېقىرنىڭ قارىشىچە ئورۇنلۇق بولسا كېرەك!

چىيەن ئەپەندىنىڭ ئېيتىشىچە، خۇشى جانلىق - تىل ئەدەبىياتىنى دەسلەپ تەشەببۇس قىلغاندا، بىزگە ئاقسۆڭەكلەر ئەدەبىياتى كېرەك ئەمەس، ئاددىي خەلق ئەدەبىياتى كېرەك، دېگەن شوئارنى دەستۇر قىلغانىدى. بىر چاغلاردا جۇ شۇرېن ئۇنىڭغا خۇددى كۆلەڭگىدەك ئەگىشىپ، ئۆزىنىڭ ھېكايىلىرى بىلەن داڭق چىقارغانىدى. كېيىن، جۇ شۇرېن ھەپسىلەسى پىر بولۇپ، كۆرەش قىلىشقا لايىق بولالماي قالدى. ئۇ پەقەت ئۆتمۈشتىكى خاتىرلىرىنىلا يېزىش بىلەن بولۇپ كەتتى، كەلگۈسى ئۈچۈن يېڭىلىق يارىتىشقا سەئىيى قىلمىدى، شەخسەن ئۆزىنىڭ دەرد - ئەلەملىرى بىلەنلا بولۇپ كېتىپ، ئاممىغا بەخت - سائادەت كەلتۈرۈش كويىغا چۈشمىدى. ئۇ ئادەمنىڭ يۈرىكىدە، نەزىرىدە ئاممما نېمىش قىلسۇن؟! شۇنىڭ ئۈچۈن چىيەن ئەپەندى: جۇ شۇرېن بىلەن شۇي جىيۇ يېڭى ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ئوڭ ئاغمىچىلىرى، دەپ ھۆكۈم چىقاردى. دېمەك، ئۇ لۇشۈننىڭ ئىجادىيەتلىرىگىمۇ ئۇنىڭ ئىدىيىسى بىلەن قوشۇپ لەنەت ئوقۇدى. ئۇنىڭ لۇشۈننى ئوڭ ئاغمىچى دەپ ئاتىغانلىقى ھەقىقەتەن ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس زەكىيلىكى ۋە ئالاھىدە قازىلىقى! گو مورو بىلەن جياڭ گۇاڭچىنىڭ سول ئاغمىچىلىقىنىمۇ ياراتماي، لۇشۈن بىلەن شۇي جىمۇنىڭ ئوڭ ئاغمىچىلىقىنىمۇ ياراتماي، ئاتالمىش «خەيرلىك چىڭ سۇلالىسى» دىن تەۋرۈك بولۇپ قالغان مويسىپەتلەرنىڭ يېزىق ئۇسلۇبىغا خۇشتار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ماقالىلىرىنى ھەتتا ئىدغاملىرىنى چىقىرىپ ھۇزۇرلىنىپ ئوقۇيدىغان

لىقى — بۇ ئەھۋال چىن ئەپەندىنىڭ ئىرادىسىنى ئەينەكتەك كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ. ھازىرقى كۈندە ھەرقانچە ئىجتىھات قىلغان تەقدىردىمۇ ئادەم بولماقنىڭ تەس ئىكەنلىكىنى، ھەق بىلەن ناھەقنىڭ چېگراسى ئايرىم ئەمەسلىكىنى چىن ئەپەندىنىڭ لۇشۈن توغرىسىدىكى سۆزلىرىدىنمۇ بىلگىلى بولىدۇ!

چىن ئەپەندىنىڭ بۇ كىتابى بۇ يىل 9 ـ ئايدا نەشر قىلىندى، بۇلتۇر 12 ـ ئايدا يازغان خاتىمىسىمۇ بار.

«ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ 12 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنىدىكى «مەشئەل» ناملىق قوشۇمچە بېتىدىن.

بۇ چوڭ ماقالىنى چى شى ئەپەندىنىڭ «ئۆزىگە خاس زەكىلىك» دېگەن سۆزى بىلەنلا ماختىماقتىن باشقا سۆزنىڭ ھاجىتى يوق. ئۇ مېنى ھەقىقەتەن شۇنداق «تەنقىد» لەپتۇكى، ھەتتا مېنىڭ ئۆزۈمنىڭمۇ بىر نەرسە دېگۈم كەلمىدى، «ھەپسىلەم پىر» بولدى، شۇنداق بولسىمۇ مېنىڭ نەزىرىمدە ناھايىتى پەيزىلىك بولغاچقا، «لۇشۈن ھەققىدە» نىڭ بىر قىسمى سۈپىتىدە ئالاھىدە ساقلاپ قويغانىدىم.

ئاخىرقىسى «گۈزەل ئاخشام» گېزىتى: بۇنىڭدا سەھنىگە چىققان كىشى يەنە يېزىق جەھەتتە رابىتىمىز بولۇپ ئۆتكەن ژاك پىكلىن[378] ئەپەندى —

تىللاش ۋە ئىقرار قىلىش

ژاك پىكلىن

ئىلىم ئىشى توغرىسىدا بىر نەرسە دېمەك ناھايىتى تەس؛ ئىلىمدا كامالەت تاپقان چوڭ مولىلار كېيىن چىققان شاكىلەر بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولۇشنى ئار كۆرىدۇ، شاكىلەر بىرەر نەرسە يازسا، «چاكىنا، تېتىقسىز» دەپ تەنە قىلماي قويمايدۇ؛ قورسىقىدا بىرئاز ئۇمىچى بار ياشلارمۇ شۇنداق كامالەت تاپقان چوڭ مولىلارنىڭ ئېغىز ئاچسىلا سوۋېت روسىيەسىنى ماختىغانلىقىنى، قەلەم تەۋرەتسىلا پرولېتارىياتنى ماشايىخ قىلىۋالىدىغانلىقىنى كۆرۈپ، خۇددى پىشمىغان چۈچۈك غورىنى چاينا سېلىپ چىشلىرىنى قامىتىۋالغاندەك بولۇپ قالىدۇ.

جاھاندا ھەرقانداق جەدەل ـ ماجىرا توختاپ قېلىشى مۇمكىن، لېكىن ئىنسانلارنىڭ ئىدىيىۋى توقۇنۇشلىرى كۆپىنچە خاپىلىق ـ ئاچچىقلا يېقىن بولغاچقا، تۈگەش ۋاقتى بولمايدۇ. بەزىلەر گويا باشقىلارنى سۆكۈشنى، باشقىلاردىن قەستەن قۇسۇر ئىزدەشنى كەسىپ قىلىۋالغان؛ ھەممىنى بىۋاستە ئىنكار قىلىشنى ئۆزىنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى ۋاستىلىك ھالدا ئۆستۈرۈشنىڭ ھېكمىتى قىلىۋالغان. ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ زادى قانداق بىرنېمە ئىكەنلىكىنى پەقەت ئۆزلىرىلا بىلىدۇ، باشقىلارنىڭ سوراپ كۆرۈشىگە رۇخسەت قىلمايدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇنداق ئادەملەرنىڭ باشقىلارغا قاراتقان زەھەرلىك دارتىلىرى بەزىدە دەل جايىدىن چىقماي، ئەكسىچە ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئاڭسىز ئىقرارنامىسى بولۇپمۇ قالىدۇ.

ئىنجىلدا مۇنداق بىر رىۋايەتنى كۆرگەندەك تۇرىمەن: بىر توپ جامائەت ئەركەك بىلەن ئۇيناپ تۇتۇلۇپ قالغان بىر پاھىشە ئايالنى چالما ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈۋېتىمىز دەپ كوچىدا ئالدىغا سېلىپ كېتىۋاتقاندا، ئەيسا: «توۋا قىلىڭلار! بۇ پاھىشە ئايالنى چالما ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈشكە پەقەت گۇناھ قىلمىغان ئادەملا مۇناسىپ بولىدۇ»[379] دەپتۇ. شۇ-

نىڭ بىلەن جامائەت نومۇس قىلىپ تارقىلىپ كېتىپتۇ. بۇ-گۈنكى ئەدەبىيات مۇنبىرى شۇنداق ئەمەسمۇ؟ ئۇ مۇنبەردىكى-لەر ئۆزلىرى ئاداش ئويناپ تۇتۇلۇپ قالغان تۇرۇقلۇق، باشقىلارنى پاھىشۋاز دەپ قارىلايدۇ. مەسىلەن، لۇشۈن ئە-پەندى ئادەم تىللاش ھۆكۈمەت تەرەپكە ژاكالىتەن سۆزلىگەن-لىك بولىدۇ، دېگەن زەھەرلىك باھانى ئاغزىدىن چۈشۈر-مەيدۇ. لېكىن، بۇ جانابنىڭ ئۆزى نېمە «تەرەپ» كە ۋەكىللىك قىلىدىكەنتاڭ؟!

ئەسلىدە گەپ قىلغۇسى كەلمىگەن ئادەمنىڭ گېپى بول-مايدۇ؛ گېپى بولىدىكەن، ئۇ گەپنى قىلىدۇ؛ قىلارغا گېپى بار ئادەمنى ھېچكىممۇ بىرەر تەرەپكە ۋەكىللىك قىلىۋاتىدۇ دەپ ئويلىمايدۇ. لۇشۈن ئەپەندى دائىم «باشقىلارنىڭ كۆڭلىنى ئۆز كۆڭلى بىلەن ئۆلچەيدۇ»، ئۇ «ئۆز ئەيىبىنى سىلاپ - سىيپاپ ئۆتكۈزىدۇ، باشقىلارنىڭكىنى بولسا دەررە-لەيدۇ».

ئەدەبىيات مۇنبىرىدە بۇنداق ئەھۋال سامان نەرخى ئۇچ-رايدۇ، يالغۇز لۇشۈن ئەپەندى بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايدۇ.

12 - ئاينىڭ 30 - كۈنى چىققان «گۈزەل ئاخشام» گېزىتىنىڭ «چىنار پانۇسى» دىن.

«ساختا ئەركىنلىكنامە» دە ۋاڭ ئەپەندىنىڭ تىلتۇمار سۆزلە-رىنى «ھۆكۈمەت تەرەپ» سۆزلىرىگە مەنسۇپ دەپ ئەيىبلىگەن-دىم، بۇ ماقالىسىنى ئەنە شۇنىڭغا قارشى يازغان، لېكىن بۇ ماقالىسىنىڭ مەنىسى ئانچە چۈشىنىشلىك ئەمەس. «ئۆزى ئاداش ئويناپ تۇتۇلۇپ قالغان تۇرۇقلۇق، باشقىلارنى پاھىشۋاز دەيدۇ» دېگەن سۆزىدىن قارىغاندا، ئەكسىچە، مەن «ھۆكۈمەت تەرەپ» مىشمەن، لېكىن «قىلارغا گېپى بار ئادەمنى ھېچكىممۇ بىرەر

تەرەپكە ۋەكىللىك قىلىۋاتىدۇ دەپ ئويلىمايدۇ» غانلىقىنى بىلمەس-مىشمەن. ئەگەر شۇنداق ئويلايدىغان بولساڭ، باشقىلارنى ئەكسە-يەتچى دېگەن ئادەمنىڭ دەل ئۆزى ئەكسىيەتچى؛ باشقىلارنى باسما-چى دېگەن ئادەمنىڭ دەل ئۆزى باسمىچى... دېگەن بولاتتىم. ھاي، بەس، يەنە «زەھەرلىك باھا» بولۇپ قالدى. ئەيسا: «توۋا قىلىڭ-لار» دېگەن ئەمەسمۇ؟ بالا - قازادىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن يەنە كىچىك-كىنە بىر قۇيرۇقنى قوشۇپ قويماي: مېنىڭ بۇنداق يامان ئادىتىم ئەدەبىيات مۇنبىرى بىلەنلا چەكلەنگەن، بۇنىڭ ھۆكۈمەت تەرەپ بىلەن ئالاقىسى يوق.

ۋاڭ پىڭلىن ئەپەندى كىنو تەكشۈرۈش ھەيئىتىنىڭ[380] ئەزا-سى، شۇنىڭ ئۈچۈن مەن پۇقرادارچىلىقىمنى قىلاي.

ئەمدى راستىنى بەس قىلاي. يېزىش ۋە نەقىل كەلتۈرۈش ئۈچۈن، يەنى ئۆزۈم ئۈچۈن ۋە باشقىلار ئۈچۈن يېرىم كېچىدىن كۆپرەك ۋاقىت سەرپ قىلدىم، ھەممىسى 8000 - 9000 ھەرپكە يېتىپ قالغان بولسا كېرەك. بۇ قۇيرۇقمۇ كىچىك ئەمەس.

— ۋاقىت كۈنلەپ ئۆتۈپ كېتىۋېرىدۇ؛ چوڭ - كىچىك ئەھۋاللارمۇ ۋاقىت بىلەن بىللە ئۆتۈپ، ئۆزۈنغا قالمايلا خاتىرە-مىزدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەھۋاللارمۇ تار-قاق. ئۆزۈمنى ئېلىپ ئېيتسام، ئۆزۈم ھېس قىلمىغان ۋە بىلمە-گەن ئەھۋاللار ھەقىقەتەن ئاز ئەمەس. لېكىن، بۇ چاغقىچە يازغان مۇشۇ نەچچە ئون پارچە ماقالەمنى رەتلەپ قارىسام ۋە شۇ ماقالىلەر تۈپەيلىدىن يۈز بەرگەن نىزالارنى «خاتىمە» بىلەن تولۇقلاپ يېزىپ قارىسام، ئېقىم مەسىلىلىرىنمۇ ئەينەكتەك كۆرسىتىپ بەردى. بۇ ھەجمى كىچىك بولسىمۇ بىرەر ئوبرازنى سۈرەتلەپ بېرىۋا-تىدۇغۇ؟! ھازىرقى كۈندە ئۆزىنىڭ شېكسپېرگە، تولستويغا تەل-پۈنىدىغان مۇبارەك نەزىرىنى تۆۋەن تۈتۈپ، كۆز ئالدىدىكى زۇل-مەتكە نەزەر سېلىپ، شۇ زۇلمەت توغرىسىدا بىرەر نەرسە يازىدىغان

يازغۇچى ناھايىتى ئاز. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۆزۈمنىڭ پارچە تەسىراتلىرىمنى ساقلاپ قويۇش تېخىمۇ زۆرۈر بولۇپ قالدى، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۇ پارچە تەسىراتلىرىم ئۆمۈر سۈرسۈن، شۇ سەۋەبتىن باشقىلارنىڭ تېخىمۇ بەك ئۆچمەنلىكىگە يولۇقسىمۇ، مۇھاسىرە ئىچىدە تېخىمۇ ئۆسۈپ يېتىلسۇن. ئېھ! «بولمىغاچ شۇ زامانداقەھرىمان، چىقاردى تەنتەكلەر ئۇندا نام»[381]؛ ئۆزۈمنى دەپ، جۇڭگونىڭ ئەدەبىيات مۇنبىرىنى دەپ، بۇنداق ئەھۋالغا ھەسرەت چېكىمەن.

ئەدەبىيات مۇنبىرىدە يۈز بەرگەن ۋەقەلەر يەنە تېخى خېلى كۆپ، مەسىلەن، تەكشۈرگۈچىلەرگە مەخپىي ئەقىل كۆرسىتىش، غەلىتە بۆلگۈنچىلىك تەدبىرلىرىنى ئىشلىتىش، پىتنە - ئىغۋا ئۇچۇن مەسلىھەتچىلىك قىلىش، ھەقىقەتنى يوشۇرۇش ۋە مەقسەتنى بۇرمىلاش، ئۆتكەن يىللاردا تەسلىمچىلىك بايرىقىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، بۇگۈنكى كۈندە نومۇس قىلماي قەدىناس دوستۇم دەپ قوقۇناقلىرىنى ئېرىتىش، ... لېكىن بۇلار مۇشۇ «گۈلشەن پاراڭلىرىغا ئىستىئارە»نى يازغان مەزگىلدىكى ئەھۋاللار بولمىغاچقا، بۇ يەردە ئۇلارنى تىلغا ئالمىدىم، مەڭگۈ تىلغا ئالماسلىقىم مۇمكىن. بولار، بۇنى بەللىرىم تېلىپ ئاغرىغۇچە يازدىم، ئەمدى راستىنى بەس قىلاي.

1934 - يىل 10 - ئاينىڭ 16 - كۈنى كېچىدە شاڭخەيدە يېزىلدى. لۇشۈن.

ئىزاھلار:

(1) «ئەركىن پاراڭ» — شاڭخەي «شېنباۋ گېزىتى» قوشۇمچە سانىنىڭ بىرى بولۇپ، 1911 - يىل 8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى تەسىس قىلىنغان، ئەسلىي «قوشماق ئۆردەك، جۈپ كېپىنەك» ئېقىمىدىكىلەرنىڭ ماقالىلىرىنى بېسىشنى ئاساس قىلغان. 1932 - يىل 12 - ئايدىن باشلاپ بىر مەزگىل مەزمۇنىنى يېڭىلاپ دائىم ئىلغار يازغۇچىلار يازغان فېلىيەتون، قىسقا ئوبزور قاتارلىقلارنى باسقان. شۇڭا، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ئېزىشى ۋە ھۇجۇم قىلىشىغا ئۇچرىغان. 1933 - يىل 5 - ئاينىڭ 25 - كۈنى «ئەركىن پاراڭ» نىڭ مۇھەررىرى ئېلان چىقىرىپ: «مۇنداق يىللاردا گەپ قىلماق قىيىن، قەلەم تەۋرەتمەك تېخىمۇ قىيىن»، «مەملىكەت ئىچىدىكى ئەدىبلەرگە شۇنى سەمىمىيەت بىلەن تەۋسىيە قىلىمەنكى، بۇنىڭدىن كېيىن گۈلشەن توغرىسىدا كۆپ يېزىڭلار، ئاز غودۇڭشىڭلار، يازغۇچىلارغىمۇ، مۇھەررىرلەرگىمۇ ئاسانلىق تۇغدۇرۇڭلار» دېگەن.

(2) «ئوقۇغىنىڭنى تەكرار قىل ھەر دائىم» — ئەسلىي كۇڭزىنىڭ: «ئوقۇغىنىڭنى تەكرار قىلساڭ ھەر دائىم، نېمىدېگەن خۇشاللىق!» دېگەن سۆزىدىن چىققان.

(3) باگۇ نىزامى — مىڭ، چىڭ سۇلالىلىرىنىڭ مەنسەپ ئىمتىھانى تۈزۈمىدە ماقالە يېزىش ئۇچۇن بەلگىلەنگەن قېلىپ.

(4) لىيۇ شياخۇي بىلەن داۋجىنىڭ شىرنىنى كۆرۈش ۋەقەسى — «خۇەي نەنزى» دېگەن كىتابقا قارىغاندا، لىيۇ شياخۇي شىرنىنى كۆرۈپ: «بۇ، ئادەمگە قۇۋۋەت قىلىدىكەن» دېسە، داۋجى شىرنىنى كۆرۈپ: «بۇنى ئىشكىنىڭ لوكىسىغا سۇۋىسا بولىدىكەن» دەپتىكەن. بۇ يەردە گەپ ئوخشاش بىر نەرسىنىڭ تۇرلۇكچە لازىملىق قىلىنىدىغانلىقى ئۈستىدە بارىدۇ. لىيۇ شياخۇي چۇنچيۇ دەۋرىدىكى لۇ بەگلىكىدىن بولۇپ، «پەيغەمبەرلەرنىڭ كېلىشتۇرگۈچىسى» دېگەن تەرىپى بار. داۋجى، رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، لىيۇ شياخۇينىڭ ئىنىسى. «تارىخنامە. بويىنىڭ تەرجىمھالى» دا ئۇنى «كۈندە نۇرغۇن بىگۇناھلارنى قىرىپ، ئادەمنىڭ گۆشىنى يەپ» زالىملىق قىلاتتى، نەچچە مىڭلىغان ئادەمنى توپلاپ، ھەممىلا يەردە زورلۇق - زومبۇلۇق قىلغان «چوڭ بۇلاڭچى» دەپ ئاتىغان.

(5) «سۈتتەك ئاپئاق ئايدەك كېچە، غۇرقىرايدۇ سالقىن شامال، نېمىدېگەن ئوبدان كېچە بۇ؟» دېگەن سۆز سۆك سۆلالىسىدىكى سۈشىنىڭ نەزمىسىدىن ئېلىنغان.

(6) «ئاي قاراڭغۇلاشقان تۇنلەردە ئادەم قىرغانلار، شامال قاتتىق سوققان كۈنلەردە ئوت قويغانلار» دېگەن سۆز يۇەن سۆلالىسىدىكى جەن رەنزىنىڭ خاتىرىسىدىن ئېلىنغان. ئەسلىي مۇنداق: «ئاۋ ياڭ ھەززىتى (ئاۋ ياڭ شيۇ) باشقا كىشىلەر بىلەن ھاراق ئىچىش ئويۇنى ئويناپ، ھەربىرىمىز قاماق جازاسىدىن يۇقىرى جىنايەتكە لايىقلار ھەققىدە ئىككى جۈملىدىن شېئىر توقۇيلى» دەپ ۋەدىلەشكەن. شۇنىڭ بىلەن بىرى: «پىچاق بىلەن تۆل خوتۇننى قورقۇتقانلار، دېڭىزدا كېمىدىكىلەرنى بۆلىگانلار» دېسە، يەنە بىرى: «ئاي قاراڭغۇلاشقان تۇنلەردە ئادەم قىرغانلار، شامال قاتتىق سوققان كۈنلەردە ئوت قويغانلار» دېگەن. ئاۋ ياڭ شيۇ: «ئېغىرلىشىپ كەتتى ھاراق تۆكۈلگەن يەڭلىرى، سالپىيىپ كەتتى گۈل قىسقان شەپكىسى» دېگەن. باشقىلار سوئال قويغاندا، ئۇ: ئەينى ۋاقتىدا قاماقتىن يۇقىرى جازا ھۆكۈم قىلىنىمۇ قىلىدىغىنىنى قىلىپ بولدى، دەپ جاۋاب بەرگەن.

(7) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى «شېنبаۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(8) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى «شېنبаۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(9) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى «شېنبаۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىگە بېسىلغان.

(10) بېرنارد. شاۋ (G. B. Shaw 1856—1950) — ئەنگلىيىلىك دراماتورگ، تەنقىدچى، ئىرلاندىيىنىڭ دۇبلىن شەھىرىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ «ۋارون خانىمنىڭ كەسپى»، «مايور بابرا»، «مېزى چىقتى» قاتارلىق دراملىرى بار.

(11) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى «شېنبаۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(12) ساقچىلارنى ھەربىرىكتەك كەلتۈرۈپ كىشىلەرنىڭ ئۇزۇن كىيىملىرىنى كەستۈرۈش ۋەقەسى — ئەينى ۋاقىتتىكى سىچۈەن مىلىتارىستى ياڭ سېننىڭ ئاتالمىش «قىسقا كىيىم ھەربىكتى»نى كۆرسىتىدۇ. «مۇھاكىمە» يېرىم ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 18 ـ سان (1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى) «نادىر كۈتۈپخانا» ئىستونىغا «ياڭ سېن قول ئاستىدىكى يىگىتلەرنىڭ

ناھىيىسىنىڭ باشلىقى لو شياڭجۈنىڭ ئۇزۇن كىيىملەرنى كىيىشنى مەنئى قىلىش بۇيرۇقى» بېسىلغان. ئۇنىڭدا: «ئارمىيىمىز مۇداپىئە خىزمىتىنى ئۆتكۈزۈۋاتقاندىن بۇيان، مۇداپىئە رايونىمىزدىكى ئاممىنىڭ ھەممىسى بىر-دەك قىسقا كىيىملەرنى كىيىش ھەققىدە جۇنجاڭ ئومۇمىي بۇيرۇق چىقاردى ... 4 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنىدىن باشلاپ ساقچى ئىدارىسىدىن ساقچىلارنى ئەۋەتىپ، قايچىنى ئېلىپ، شەھەر ئىچى ۋە سىرتىدا چارلاپ تەكشۈرۈپ، بۇيرۇقتا سەل قاراپ يەنە ئۇزۇن كىيىم كىيگۈچىلەر ئۈچراپ قالسا دەرھال كېسىۋېتىدۇ. قىلچىمۇ يۇز ـ خاتىر قىلىشقا بولمايدۇ» دېگەن. بۇ ھەقتە مۇشۇ كىتابتىكى «قىزىقچىلىقتىن مىسال» غا قارالسۇن.

(13) چايخانىلارنى رەتكە سېلىش — 1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى شاڭخەي «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ «ھەپتىلىك پاراڭ» غا «لياۋ» ئىمزاسىدا بېسىلغان «چايخانىلارنى ئىسلاھ قىلىش» دېگەن ماقالىدە، ئاممىا توپلاشقان چايخانىلارغا «پەرۋاسىز قارىماسلىق» كېرەك دەپ، ئەكسىچە يەتچىل دائىرىنىڭ چايخانىنى ئاممىغا «تەربىيە بېرىش» سورۇنىغا ئۆزگەرتىشى كېرەكلىكىنى كۆرسىتىلگەن ھەمدە «چايخانىنىڭ ئۇسكۇنىلىرىنى ياخشىلاش»، «چايخانىدا ئولتۇرىدىغان ۋاقىتنى بەلگىلەش»، «ئاممىنى تەربىيىلەش ئۇسكۇنىلىرىنى قوشۇش» قاتارلىق چارىلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

(14) «باۋجېك ھەزرەتنىڭ قىسسىسى»، «لۇشتو ھەزرەتنىڭ قىسسىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ، مىڭ سۆلالىسىنىڭ دېلو سوراق قىلىش رومانى بولۇپ، بۇنىڭدا سۇڭ سۆلالىسىنىڭ پاك ئەمەلدارى باۋجېكنىڭ «دېلوغا ھۆكۈم» چىقىرىش ھەققىدىكى ھېكايىلىرى يېزىلغان.

(15) ھەجۋي ئۆتكەن ئەسىردىكى قېرىلارنىڭ جۆيلۇشلىرىگە ئايلىنىپ قالدى — 1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى «ئۇلۇغ ئاخشام. مەشئەل» گە فالۇنىڭ «ئەركىنلىك زادى كېرەكمۇ، يوق؟» دېگەن ماقالىسى بېسىلغان، ئۇنىڭدا لۇشۈن قاتارلىقلارنىڭ يازغان فېلىيەتونلىرىغا ھۆجۇم قىلىپ: «مەسخىرە قىلىش، تېخىمۇ ئۆتكەن ئەسىردىكى قېرىلارنىڭ جۆيلۇشلىرىگە ئايلىنىپ قالدى» دېيىلگەن.

(16) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى «شېنبаۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(17) «خۇپىيانە سەيلە» — ئۆتكەن دەۋردىكى پادىشاھ ۋە چوك ئەمەلدارلارنىڭ خەلق پىكىر ـ تەلەپلىرىنى ئاڭلاش ئۈچۈن پۇقراچە كىيىنىپ ئاممىا ئىچىدە يۈرۈشىنى كۆرسىتىدۇ.

(18) قوشماق قۇش — بۇ يەردە مۇرادىغا يەتكەن ئاشىق ـ مەشۇقنىڭ سىمۋولى.

(19) ئالتۇن قوڭغۇز — بىر خىل قۇرتنىڭ ئىسمى، ئۆتمۈشتىكى شېئىرلاردا پۇل (تىللا) غا ئىشارەت قىلىنىدۇ. «جەنۇبتا بىر خىل قۇرت بار... ئالتۇن قوڭغۇز دەپ ئاتىلىدۇ. شەكلى تومۇزغىغا ئوخشاپ كەتسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن سەل چوڭ بولىدۇ ... تۇخۇمى پىلە تۇخۇمىچىلىك بولۇپ، قوڭغۇز ئۇلارنى ئوت ـ چۆپلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىغا تۇغىدۇ. تۇخۇمىنى تۇتسىڭىز قوڭغۇز دەرھال ئۇچۇپ كېلىدۇ ... قوڭغۇزنىڭ قېنى بىلەن 81 داچەننى، تۇخۇمنىڭ قېنى بىلەن سەككىز داچەننى بويىپ بازاردا ئاۋۇال قوڭغۇزنىڭ قېنى بىلەن بويالغان داچەننى خەجلىسە ياكى ئاۋۇال تۇخۇمنىڭ قېنى بىلەن بويالغان داچەننى خەجلىسە بۇ پۇل تۇگىمەيدۇ» دېگەن رىۋايەت بار.

(20) موزىنىڭ ياغاچتىن ياسىغان ھومايۇن قۇشى — موزى (تەخمىنەن مىلادىيەدىن بۇرۇن 468 ـ 376 ـ يىللار) چۈنچىلۇ، جەنگو دەۋرىدىكى لۇ بەگلىكىدىن بولۇپ، موزىچىلار ئىلمىي ئېقىمىنىڭ ئىجادچىسى. موزىنىڭ ياغاچتىن ھومايۇن قۇش ياسىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق رىۋايەتلەر بار: «موزى ياغاچتىن ھومايۇن قۇشىنى ئۈچ يىل ياساپ مۇۋەپپەقىيەت قازانغان، ئۇ قۇش بىر كۈن ئۇچقاندىن كېيىن بۇزۇلغان»، «لۇبەن، موزى ياغاچتىن ھومايۇن قۇش ياساپ ئۇچۇرغان، قۇش ئۇچ كۈنگىچە قايتىپ كەلمىگەن».

(21) ئىئانە پۇل توپلاپ ئايروپىلان سېتىۋېلىش — بۇ سۆز 1933 ـ يىلى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ «ئاۋىئاتسىيە بىلەن دۆلەت قۇتقۇزۇش ئۇچۇن ئايروپىلان ئىئانىسى» توپلاش نامى بىلەن خەلقنىڭ يىلىكىنى شوراپ چەت ئەلدىن ئايروپىلان سېتىۋېلىپ، ئىچكى ئۇرۇش قىلغانلىقىغا قارىتىلغان.

(22) ئېزوپ (Aesop مىلادىيەدىن تەخمىنەن ئالتە ئەسىر بۇرۇن) — قەدىمكى گرېتسىيىنىڭ مەشھۇر يازغۇچىسى، ئۆزىنىڭ كېلىپ چىقىشى قۇل. ئۇ پاراسەتلىك، بىلىملىك بولغاچقا، قوللۇقتىن ئازاد قىلىنغان. ئۇنىڭ مەسەللىرىنى كېيىنكى ئادەملەر پىششىقلاپ ۋە تولۇقلاپ ھازىرقى «ئېزوپ مەسەللىرى» نى ۋۇجۇدقا چىقارغان. بۇ كىتابنىڭ «شەپەرەڭ بىلەن ئاغمىخان» دېگەن پارچىسىدا بىر شەپەرەڭنى قۇشلارنىڭ رەقىبى بولغان ئاغمىخان تۇتۇۋالغاندا، شەپەرەڭ ئۆزىنى چاشقان دېگەن، كېيىن چاشقانلارنى ئۆچ كۆرىدىغان باشقا بىر ئاغمىخان تۇتۇۋالغاندا، ئۆزىنى شەپەرەڭ

دېگەن. شۇڭا ئىككى قېتىم قويۇپ بېرىلگەن دېگەن گەپ بار. لۇشۈننىڭ بۇ ئەسىرىدە ئېيتىلغان ئەھۋاللار بۇ مەسەلگە يېقىن كېلىدۇ.

(23) لياڭ شىچيۇ — جېجياڭنىڭ خاڭشېەن ناھىيىسىدىن (ھازىرقى يۈخاڭ ناھىيىسىدىن)، «يېڭى ئاي» تەھرىراتىنىڭ ئاساسلىق ئەزاسى. ئۇ «ئۇچىنچى خىل ئادەم ھەققىدە» دېگەن ماقالىسىدە مۇنداق دېگەن: لۇشۈن ئەپەندى يېقىندا بېيجىڭغا بېرىپ بىرقانچە قېتىم نۇتۇق سۆزلىدى. بىر قېتىم سۆزلىگەن نۇتقىنىڭ تېمىسى «ئۇچىنچى خىل ئادەم» ... بۇ قېتىم ئۇ بىر مىسال كەلتۈرۈپ، خۇ شىزى ئەپەندى قاتارلىقلار تەشەببۇس قىلغان يېڭى ئەدەبىيات ھەرىكىتى بەتىنكە كىيىپ ئەدەبىيات مۇنبىرىگە قەدەم تاشلاشتىن ئىبارەت؛ ھازىرقى پرولېتارىيات ھەرىكىتىمۇ ئەدەبىيات مۇنبىرىگە يالاڭ ئاياغ كىرىشتىن ئىبارەت، دېگەن. كېيىن بەزى كىشىلەر گېزىتتە لۇشۈن ئەپەندى نۇتۇق سۆزلىگەن كۈنى بەتىنكىمۇ كىيمىگەن، يالاڭ ئاياغمۇ كەلمىگەن، بەلكى بىرېزېنت ـ رېزىنكە ئاياغ كىيگەن. دەل ئۇچىنچى خىل ئادەمنىڭ ئۆزى شۇ، دەپ تەنقىد قىلغان.» مۇھەررىردىن: لۇشۈن 1932 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى بېيجىڭ دارىلمۇئەللىمىنىدە «يەنە «ئۇچىنچى خىل ئادەم» ھەققىدە» دېگەن تېمىدا نۇتۇق سۆزلىگەن.

(24) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى «شېنباۋ» ئەركىن پارىڭ» غا بېسىلغان.

(25) چىڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى يۈڭجېڭ (پادىشاھ كاڭشىنىڭ 4 ـ ئوغلى) پادىشاھلىق ئورۇنغا چىقماستىن بۇرۇن ئاكا ـ ئۆكىلىرى بىلەن پادىشاھلىق ئورۇن تالاشقان، پادىشاھلىق ئورۇنغا چىققاندىن كېيىن، يۈڭجېڭنىڭ 4 ـ يىلى (1726) بۇيرۇق چۈشۈرۈپ ئىنىسى يېڭسى (كاڭشىنىڭ 8 ـ ئوغلى) بىلەن يېڭتاڭ (كاڭشىنىڭ 9 ـ ئوغلى) نى ئۆز نەسەبىدىن چىقىرىۋېتىپ، يېڭسىنىڭ ئىسمىنى «ئاچىنا» غا، يېڭتاڭنىڭ ئىسمىنى «سەسىخى» غا ئۆزگەرتكەن. مانجۇ تىلىدا ئالدىنقى سۆزنىڭ مەنىسى ئىت بولىدۇ، كېيىنكى سۆزنىڭ مەنىسى توڭگۇز بولىدۇ.

(26) خۇاڭ چاۋ (؟ — 884 ـ يىللار) — ساۋجۇنىڭ يۈەنگۇ دېگەن يېرى (ھازىرقى شەندۇڭ خېزى) دىن بولۇپ، تاڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدىكى دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ داھىيىسى. كونا تارىخىي كىتابتا كۆپىنچە ئۇنىڭ قەبىھلىكىنى مۇبالىغە قىلغان ھالدا يازغان. «كونا تاڭ تارىخى» دا ئۇنى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ۋاقتىدا «ئەسىر ئېلىنغان ئادەملەرنى يېگەن»، لېكىن «ئىككى پۇتلۇق قوي» دېگەن نام يوق ئىدى. لۇشۈن نەقىل كەلتۈرگەن

بۇ سۆز جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىدىكى جۇاڭ جىيۇي يازغان «توخۇ قوۋۇرغىسى» ناملىق كىتابتىن ئېلىنغان بولۇشى مۇمكىن. ئۇنىڭدا: «جىنكاڭنىڭ يىگۈۋ يىلى (1126) جىن قەبىلىسى جۇڭخۇانى ئايلاغ ئاستى قىلغان، شۇنىڭ بىلەن ئالتە ـ يەتتە يىل جەريانىدا سەندۇڭ، جىڭشى، خۇەينەن قاتارلىق جايلارنى ئوت ـ چۆپ بېسىپ كەتكەن. بىرنەچچە مىڭ داچەنگە بىر كۆرە گۇرۇچمۇ ئالغىلى بولمىغان. بۇلاڭچىلار، ئەمەلدارلار، لەشكەرلەر ھەتتا پۇقرالارمۇ بىر ـ بىرىنى تۇتۇپ يىگەن، ئادەم گۆشىنىڭ باھاسى ئىت بىلەن توڭگۈزنىڭكىدىنمۇ ئەرزان بولۇپ، سېمىزلىرى 15 مىڭ داچەندىن ئاشمىغان. ئادەمنىڭ پۇتۇن تېنىنى سۇرلەپ ساتقان. دېڭجۇدىكى فەن ژېن ئىسناپلىق كىشىلەرنى باشلاپ شاۋشىڭنىڭ كۆيچۇ يىلىدا (1933) دېڭىز ئارقىلىق چەنتاڭغا بارغاندا بەزىلەر شۇ گۆشنى خاڭجۇغىچە يەپ تۇگىتەلمىگەن. قېرى، ئورۇق ئەرلەرنى كاۋاپ گۆشى دەپ ئاتىغان؛ ياش ئاياللارنى شورپا گۆشى دەپ ئاتىغان. ئۇششاق بالىلارنى قورداق گۆشى دەپ ئاتىغان. لېكىن، ھەممىسىگە ئىككى پۇتلۇق قوي دېگەن نام بېرىلگەن» دېگەن گەپلەر بار.

(27) ئالدىنقى يىلى 9 ـ ئايدىن بۇيان دېگەن سۆز، 1931 ـ يىل «18 ـ سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن بۇيانقىنى كۆرسىتىدۇ.

(28) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پارائ» غا بېسىلغان.

(29) بۇماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پارائ» غا بېسىلغان.

(30) ئا. گىتلېر (A. Hitler 1889 ـ 1945 ـ يىللار) — گېرمانىيە فاشىستلىرىنىڭ كاتتىۋېشى، ناتسىستلار گېرمانىيەسىنىڭ بىرىنچى نومۇرلۇق ئۇرۇش جىنايەتچىسى، 1933 ـ يىل 1 ـ ئايدا چوڭ بۇرژۇئا مونوپول گۇرۇھىنىڭ قوللىشى ئاستىدا ئىچكى كابىنېت زۇڭلىسى بولغان. 1934 ـ يىل 8 ـ ئايدا زۇڭتۇڭ خىندىنبېرگ ئۆلگەندىن كېيىن ئۆزىنى دۆلەت باشلىقى دەپ ئاتىۋالغان، تەختكە چىققاندىن كېيىن ئىچكى جەھەتتە فاشىزم تېررورلۇقىنى يۈرگۈزۈپ، تاشقى جەھەتتە ھەدەپ تاجاۋۇزچىلىق قىلغان. 1939 ـ يىل 9 ـ ئايدا ئۇ ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنى قوزغاپ، 1941 ـ يىل 6 ـ ئايدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھۇجۇم قىلغان. 1945 ـ يىل 5 ـ ئايدا سوۋېت ئارمىيىسى بېرلىنگە ھۇجۇم قىلغاندا ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان.

(31) مىللىي ھوقۇق پارتىيىسى — گىتلېر ھاكىمىيەتىنى قولغا كىرگۈزۈۋېلىشتىن ئاۋۋال ۋە كېيىن فاشىستلار پارتىيىسى بىلەن زىچ ھەمكارلاشقان، شۇ پارتىيىنىڭ كاتتىۋېشى يۇگىنبېرگ گىتلېر ئىچكى كابىنىتىنىڭ ئىگىلىك ۋە دېھقانچىلىق مىنىستىرى بولغان. 1933 ـ يىل 6 ـ ئايدا گىتلېر فاشىستلار پارتىيىسىدىن باشقا پارتىيىلەرنى ئەمەلدىن قالدۇرغانلىقتىن، مىللىيھوقۇق پارتىيىسى مەجبۇرىي ھالدا تارقالغان. يۇگىنبېرگ مىنىستىرلىك ۋەزىپىسىدىن ئىستېپا بەرگەن.

(32) «كېسەرمەن» — كەسكىن دېگەن مەنىدە. 1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنىدىكى «ئۇلۇغ ئاخشام» غا ئىمزاسىز بېسىلغان «گىتلېرنىڭ كېسەرمەنلىكى» دېگەن ماقالىدە «كېسەرمەنلىك سۆز بىلەن ھەرىكەتنىڭ بىرلىكى — بۇ ۋاستىلەر گىتلېرنىڭ ھاكىمىيەتنى تۇتۇشتىكى خۇسۇسىيىتى» دېگەن سۆزگە قارىتىلغان.

(33) «بۇرگە ناخشىسى» — گېرمانىيىلىك شائىر گوتېنىڭ سىياسىي ھەجۋىي شېئىرى بولۇپ، 1879 ـ يىلى روسىيىلىك مۇزىكانت موسورسكى نوتىغا ئالغان.

(34) ئاياللارنىڭ ئەركەك ئىت بېقىشىنى مەنئى قىلىش — بۇ بىر ئىلتىماس «مۇھاكىمە» يېرىم ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 18 ـ سانىدىكى «نادىر كۇتۇپخانا» دېگەن بېتىدىن ئېلىنغان. مۇشۇ كىتابتىكى «قىزىقچىلىق، تىن مىسال» غا قارالسۇن.

(35) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1933 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان.

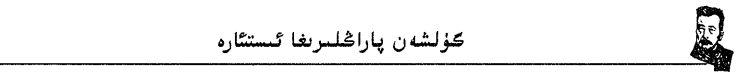
(36) 1933 ـ يىلى گىتلېر تەختكە چىقىپ، مەدەنىيەت جەھەتتە مۇستەبىتلىك سىياسىتىنى يولغا قويۇپ، «غەيرىي نېمىس ئىدىيىسى» دەپ ئاتالغان كىتابلارنى نەشر قىلىشنى ۋە تارقىتىشنى مەنئى قىلغان.

(37) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پارائ» غا بېسىلغان.

(38) تاڭ تاۋ — جېجياڭنىڭ جىنخەي دېگەن يېرىدىن، يازغۇچى؛ «ئەكسى تەبىرنامە توپلىمى»، «قىسقا ـ ئۇزۇن ماقالىلەر» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار.

تون، توپلاملارنى يازغان. 1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنىدىكى «شېنباۋ. ئەركىن پارائ» دا «غېرىب» لار دېگەن ماقالىنى ئېلان قىلغان. ئۇنىڭدا «دۆلەتكە ھاقارەت كەلتۈرگۈچىلەرنىڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلادلىرى غېرىب بولۇپ قالدى. ئەگەر ۋەتەن سانقۇچ خائىنلارنىڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلادلىرى بولمىغان بولسا، ئۇلارمۇ ئاز دېگەندە بىرخىل غېرىب بولمىدۇ» دېگەن گەپلەر

بار ئىدى.

(39) «غېرىبلارنىڭ پاسىقلىقى» — تاڭ تاۋنىڭ «غېرىب» لار دېگەن ماقالىسىدە «غېرىبلارنىڭ پاسىقلىقى» دېگەن گەپنى تىلغا ئېلىنغان، بۇنىڭ يازغۇچىسى ئېنىق ئەمەس. مىڭ دەۋرىدىكى جۇ يىنمىڭنىڭ «پاسىقلىق توغرىسىدا» دېگەن گەپنى غېرىبلار توغرىسىدىكى خاتىرىلەر بار. لېكىن، ئۇنىڭدا جاۋ گۇاڭزەننىڭ قول ئاستىدىكىلەرنىڭ غېرىب بولۇپ قالغانلىقى توغرىسىدا خاتىرە يوق.

(40) مىڭ سۇلالىسىنىڭ بوۋاكالان پادىشاھى — يەنى جۇ يۈەنجاڭ (1328 — 1398 ـ يىللار) خاۋجۇ ژىلايىتىنىڭ جۇڭلى دېگەن يېرىدىن (ھازىرقى ئەنخۇي فۇڭياڭدىن)، يۈەن دەۋرىنىڭ ئاخىرقى ژاقتىلىرىدىكى دېھقانلار قوزغىلىڭى باشلىقلىرىنىڭ بىرى. 1368 ـ يىلى يۈەن خانىدانلىقىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ. مىڭ خانىدانلىقىنى قۇرۇپ، يىلنامىسىنى خۇڭۋۇغا ئۆزگەرتكەن، ئۆلگەندىن كېيىن بوۋاكالان پادىشاھ دەپ نام بېرىلگەن.

(41) مىڭ سۇلالىسىنىڭ بوۋاكالان پادىشاھى يۈەن خانىدانلىقى ئالدىدا ئەدەپسىزلىك قىلمىغان — مىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى ژاقتىلىرىدا، يۈەن سۇلالىسىنىڭ قالدۇق كۈچلىرىگە قارىتا يوقىتىش ۋە كۆڭلىنى ياساش سىياسىتى قوللىنىلغان. «مىڭ سۇلالىسى تارىخى. بوۋاكالان پادىشاھى قىسسەسى» گە قارىغاندا: خۇڭۋۇنىڭ 3 ـ يىلى (1370) 5 ـ ئايدا لەشكەر بېشى لى ژېنچۇڭ يىڭچاڭ (ھازىرقى ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونىنىڭ كېشىكتىڭ خوشۇنى) نى بېسىۋېلىپ، يۈەن پادىشاھىنىڭ ئوغلى مەدىلباسىنى تىرىك تۇتۇۋالغان. 6 ـ ئايدا مەدىلباسىنى پايتەختكە ئەكەلگەندە، ۋەزىرلەر «ئەسىر تەقدىم قىلىش» نى تەكلىپ قىلغان، بوۋاكالان پادىشاھى بۇنىڭغا رۇخسەت قىلمىغان، مەدىلباسىنى مۇراسىم بېگى قىلىپ تەيىنلىگەن. لى ژېنجۇڭنىڭ ئەلىبە خەۋىرىنى بەكمۇ مۇبالىغە قىلغانلىقىغا قارىشى، باش ۋەزىرگە «يۈەن خانىدانلىقى جۇڭگونى 100 يىل باشقۇرۇپ، ماڭا ۋە سلەرگە ئاتا ـ ئانىلىق قىلىپ، بېشىمىزنى سىلىغان، نېمە ئۈچۈن مۇنداق شەپقەتسىز سۆزلەرنى قىلىسىدۇ؟ ئۆزگەرتىش كېرەك» دېگەن. خۇڭۋۇنىڭ 7 ـ يىلى 9 ـ ئايدا مەدىلباسىنى قويۇۋەتكەن؛ 11 ـ يىلى 4 ـ ئايدا يۈەن پادىشاھىنىڭ كىچىك خانىشى شىلدارا ئۆلگەندە مىڭ سۇلالىسىنىڭ بوۋاكالان پادىشاھى 6 ـ ئايدا ئەلچى ئەۋەتىپ تەزىيە بىلدۈرگەن. لۇشۇننىڭ بوۋاكالان پادىشاھى يۈەن خانىدانلىقى ئالدىدا «ئەدەپسىزلىك قىلمىغان» دېگەن سۆز ئەنە شۇنىڭغا

قارىتىلغان بولسا كېرەك.

(42) «ئىشرەتگاھ» — تاڭ سۇلالىسىدىن باشلاپ قۇرۇلغان ئايال سازەندىلەرنى يېتىشتۈرۈش، باشقۇرۇش ئورگىنى. «ئەيش ـ ئىشرەت-خانا» — فېئودالىزم دەۋرىدە جىنايەت ئۆتكۈزگەن ئادەملەرنىڭ خوتۇنى ۋە قىزلىرى سازەندىلەر قاتارىغا كىرگۈزۈلىدۇ. بۇلار ئەمەلىيەتتە ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن پاھىشىلەر بولۇپ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ يۇڭجېڭ يىلىلىرىغىچە داۋام قىلىپ ئادىن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان.

(43) يۈنلىگە قارشى ئىسيان كۆتۈرگەن ۋېجدانلىق ئادەملەر — بۇ يەردە جىڭ چىڭ، تيې شۇەن، جاڭ شاۋرۇ قاتارلىق ئادەملەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. جۇ يۈەنجاڭ ئۆلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئوغىنىغا نەۋرىسى جۇ يۈنۈەن ژارىسلىق قىلغان، يەنى جيەنۈەن پادىشاھ بولغان، ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۇنىڭ تاغىسى يەن بېگى جۇدى ئەسكەرلەرنى باشلاپ پادىشاھنىڭ تەختىنى تارتىۋالىپ ئۆزى يۈنلي پادىشاھ بولغان. شۇ ژاقتىدا جاڭ چىڭ قاتارلىق كىشىلەر جيەنۈەنغا سادىق بولۇپ يۈنلىگە قارشى تۇرغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ خوتۇن، بالا ـ چاقىلىرى ۋە ئۇرۇقداشلىرىدىن كۆپلىرى ئۆلتۈرۈلگەن ياكى قۇل قىلىنغان. جۇڭۇ (مىڭ سۇلالىسىنىڭ بوۋاكالان پادىشاھى) غا قارشى تۇرغان سادىق ۋەزىرلەر ۋە ۋېجدانلىق ئادەملەر دېگەن سۆزدە كىملەرنىڭ كۆزدە تۇتۇلغانلىقى نامەلۇم.

(44) يۆ فېي (1113 — 1142 ـ يىللار) — شياڭجۇنىڭ تاڭيىن دېگەن يېرىدىن (ھازىر خېنەن ئۆلكىسىگە قارايدۇ) بولۇپ، جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ داڭلىق قوماندانى، جىن سۇلالىسىنىڭ ئەسكەرلىرىگە قارشى تۇرۇشتا چىڭ تۇرغانلىقتىن تەسلىمچى سۇڭ گاۋزۇڭ ۋە چىڭ خۇي تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈۋېتىلگەن. يۆ فېي زىيانكەشلىككە ئۇچرىغاندىن كېيىن دەسلەپتە ئوغرىلىقچە خاڭجۇنىڭ چېيەنتاڭ دەرۋازىسىنىڭ سىرتىدىكى گۆرستانلىققا چالا ـ بۇلىلا دەپنە قىلىنغان. سۇڭ سۇلالىسىنىڭ شياۋ زۇڭ پادىشاھى ژاقتىدا خاڭجۇدىكى شىخۇ كۆلىنىڭ غەربىي شىمال قىرغىقىغا يۆتكەپ دەپنە قىلىنغان.

(45) چىن خۇي (1090 — 1155 ـ يىللار) — جياڭنىڭ (ھازىرقى نەنجىڭ) دېگەن جايدىن بولۇپ، سۇڭ گاۋزۇڭ ژاقتىدا باش ۋەزىر بولغان. ئۇ جىن سۇلالىسىگە تەسلىم بولۇشنى تەشەببۇس قىلغۇچى خائىن؛ يۆ فېينى ئۆلتۈرۈشنىڭ پىلانلىغۇچىسى. يەن سۇڭ (1480 — 1567 ـ يىللار) — جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ فېنيى ناھىيىسىدىن بولۇپ، مىڭ سۇلالىسى شى زۇڭ

پادىشاھىنىڭ ۋاقتىدا شاھزادىنىڭ ئۇستازى دېگەن ئەمەلدار بولغان، ئۇ ۋەتەننىڭ ۋە خەلقنىڭ بېشىغا بالايىئاپەت كەلتۈرگەن سانقۇن.

(46) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراگ» غا بېسىلغان.

(47) «مەشھۇر تاغقا كۆمۈپ قويۇش» — بۇ سۆز غەربىي خەن سۇلالىسىدىكى سىما چيەننىڭ «رېن شاۋتىڭغا مەكتۇپ» دېگەن ئەسىرىدىن ئېلىنغان. بۇ ماقالىدە: «پېقىر بۇ كىتاب (‹تارىخنامە›) نى يېزىپ، مەشھۇر تاغقا كۆمۈپ قويۇپ، ئۆز ئىگىسىگە يەتكۈزمەن» دېيىلگەن. تاڭ سۇلالىسىدىكى لىيۇ لياڭ بۇ گەپنى: «شۇ ۋاقتىدا ئۇنى كۆرىدىغان دانىشمەن بولمىغانلىقتىن مەشھۇر تاغقا كۆمۈپ قويغان» دەپ ئىزاھلىدى.

(48) نەزمىنىڭ ئازادلىقى — بۇ يەردە «4 ـ ماي» دەۋرىدىكى ئاممەباب ئەدەبىي تېلدا شېئىر يېزىش ھەرىكىتى كۆزدە تۇتۇلدۇ.

(49) نەسرىي نەزمىنىڭ ئازادلىقى — 1933 ـ يىلى زېڭ جىنكې باش مۇھەررىرلىكىدىكى «يېڭى دەۋر» ئايلىق ژۇرنىلىدا ئاتالمىش «نەسرىي نەزمە ئازادلىقى» نى تەشەببۇس قىلغان. شۇ ژۇرنالنىڭ 4 ـ تۇم 1 ـ سانىنى (1933 ـ يىل 2 ـ ئاي) «نەسرىي نەزمە ئازادلىقى ھەرىكىتى» ناملىق مەخسۇس سان سۈپىتىدە نەشر قىلغان. ئۇنىڭدا ئۆزىنىڭ مۇنداق «ئازاد نەسرىي نەزمە»سى بېسىلغان: «يىلنىڭ ئۇزاق كۈندۈزى مانا باشلاندى، يېگانە ھالىمغا تەسەللى بېرىشكە مېھمانلار كەلدى؛ ھېچ گەپ ئەمەس چىقىرىش ئۈچۈن تاسادىپىي ئىچ پۈشۈقىنى، ئوينىساق ماجىياڭ ئەمدى قەدەھتىكى شارابنى تۆگىگۈچە ئىچمىز، دۆلەت ئىشلىرى بىلەن بىزنىڭ نېمە كارىمىز. بەختىمىزگە يارىشا تۇرىدۇ سەتەڭ خېنىملار قەدەھ ئالدىدا، ئەمما ئۆزىمىزنى قويۇۋەتمەيلى بەكمۇ بىز.»

(50) «يېڭى دەۋر»، «ئەدەبىيات» — بۇ يەردە زېڭ جىنكې (1901 — 1971 ـ يىللار) كۆزدە تۇتۇلدۇ. ئۇ جياڭشىنىڭ تەيخې دېگەن يېرىدىن. ئۇ شۇ ۋاقىتلاردا باشقۇرغان كىتابخانا ۋە ژۇرناللارنىڭ ھەممىسىدە «يېڭى دەۋر» دېگەن نامنى ئىشلەتكەن.

(51) باشقا ئادەملەرگە ۋاكالىتەن ئۆز نەرسىسى توغرىسىدا ئۆزى مۇقەددىمە يېزىش — 1933 ـ يىل 12 ـ ئايدا زېڭ جىنكې ئۆزىنىڭ شېئىرلار توپلىمى «ئىككى يۇلتۇز» نى نەشر قىلغان، ئۇنىڭ ئالدىغا سۆي ۋەنچيۇنىڭ ئۇنى كۆككە كۆتۈرگەن «مۇقەددىمىنىڭ گۈرنىدا» نى باسقان. شۇ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 2 ـ، 3 ـ كۈنلىرى سۆي ۋەنچيۇ «ئۇلۇغ ئاخشام. مەشئەل»

دە ۋە «شېنباۋ» دا ئېلان چىقىرىپ، «مۇقەددىمىنىڭ گۈرنىدا» نى ئۆزىنىڭ يازمىغانلىقىنى جاكارلىغان، زېڭ جىنكېمۇ 7 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى «شېنباۋ» غا ئېلان چىقىرىپ، «مۇقەددىمىنىڭ گۈرنىدا» «سۆي ئەپەندىدىن كەلگەن خەتتىن ئېلىنغان» دەپ جاۋاب بەرگەن. «بىر دەستە ياخشى باھا» — «ئىككى يۇلتۇز» ئاپتورىنىڭ «ئۆز مۇقەددىمە» سىدە نەقىل كەلتۈرگەن «كىتابخانىنىڭ ياخشى باھاسى».

(52) «ئەزەلدىن ئوشۇقچە ئىش قىلغىنىم يوق» — بۇ زېڭ جىنكېنىڭ سۆي ۋەنچيۇغا جاۋابەن چىقارغان ئېلانىدىكى سۆز: «پېقىر پارتىيە ـ گۇرۇھنى تىلتۇمار قىلمىدىم، بىرەر مەسلەكنى دەستەكمۇ قىلمىدىم، بىرەر تەشكىلاتنى ھىماتمۇ قىلمىدىم، ئەزەلدىن ئوشۇقچە ئىش قىلغىنىم يوق. قابىلىيىتىم ئاجىز، دوستلارنىڭ تەلىپىنى قاندۇرۇشقا ئامالسىز بولغانلىقىم ئۈچۈن يېقىن دوستلارنى رەنجىتىپ قويدۇم ... (ۋىجدانىمنى ساتمىغانلىقىمغا شۈكۈر، بۇنىڭدىن ھە ـ ھۇ دېيىشىپ بېرىدىغان ئادەمى يوق بىچارە بولۇپ قالغانلىقىمنى كۆرگىلى بولىدۇ!)

(53) «سۆھبەت» — بۇ، زېڭ جىنكې بىر قىسىم كىشىلەرنى ئۆز يېنىغا تارتىپ، «ئەدەبىيات ـ سەنئەت سۆھبەت يىغىنى» ئۆيۈشتۇرغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ «ئەدەبىيات ـ سەنئەت سۆھبىتى» ژۇرنىلىنى (1933 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى نەشر قىلىنغان) باشقۇرغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

(54) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراگ» غا بېسىلغان.

(55) پرومىتى — گرېك ئەپسانىلىرىدىكى بەخت ئىلاھى. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، ئۇ باش تەڭرى زېۋىسنىڭ ھوزۇرىدىن چوغنى ئوغرىلاپ ئىنسانلارغا بەرگەنلىكتىن زېۋىسنىڭ جازاسىغا ئۇچرىغانمىش.

(56) ژايانتى قەبىلىسى — يەنى نيامۇنچىلار. بۇلار شەرقىي ئافرىقىدىكى تانزانىيىنىڭ ئاساسىي مىللەتلىرىدىن بىرى. ئەسلىدە ئەجدادلىرىغا چوقۇنغان، ھازىر خرىستىئان دىنى ۋە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ.

(57) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراگ» غا بېسىلغان.

(58) نېسىگە ئۇن سېتىپ بېرىش — 1933 ـ يىل 5 ـ ئايدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ مالىيە ۋازىرى سۇڭ زېۋېن ۋاشىنگتوندا ئامېرىكا مىللىي پۇل ئۇيۇشمىسىنى گۇللەندۇرۇش شىركىتى بىلەن «پاختا، بۇغداي قەرز پۇلى توختامى» تۈزۈپ، 50 مىليون ئامېرىكا دوللىرى قەرز

ئېلىپ، بۇنىڭ بەشتىن تۆت قىسمىغا ئامېرىكا پاختىسى، بەشتىن بىر قىسمىغا ئامېرىكا بۇغدىيى سېتىۋالماقچى بولغان.

(59) «مول هوسۇل ئاپىتى» — 1932 - يىلى چاڭجياڭ دەرياسى ۋادىسىدىكى ئۆلكىلەردە مول هوسۇل ئېلىنغان. لېكىن، جاهانگىرلار، گومىنداڭ هۆكۈمىتى ۋە پومېشچىك، سودىگەرلەرنىڭ ئۆز چاڭگىلىغا ئېلىۋېلىشى ئارقىسىدا ئاشلىق باهاسى زور دەرىجىدە چۈشۈپ كېتىپ، مول هوسۇل رايونلىرىدىكى دېهقانلارغا بالايىئاپەت بولغان.

(60) بۇ هەقتە 1933 - يىل 7 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىكى «شېنبائاۋ» غا بېسىلغان شاڭخەي شەهىرىنىڭ باشلىقى ۋۇ تىيېچىڭنىڭ سۆھبىتىگە قارا. ئۇ ئەينى ۋاقىتتىكى يېزىلارنىڭ خاراب بولۇشىنىڭ ئاساسىي سەۋەبىنى بىمەنىلىك بىلەن «هازىر ئىجرا قىلىنىۋاتقان مائارىپ تۈزۈمى يېزا مۇهىتىنىڭ ئېهتىياجىغا ئۇيغۇن كەلمىگەن» لىكىگە دۆڭگەپ، «هازىر ئىجرا قىلىنىۋاتقان مائارىپ تۈزۈمى يېزىلاردا قانچىلىك تەشەببۇس قىلىنسا، يېزىلارنىڭ خاراب بولۇشى شۇنچە تېزلەشتى، شۇڭلاشقا يېزىلارنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن، ئەمەلىيەتكە ماسلاشقان مائارىپنى يولغا قويۇش شەرت» دېگەن.

(61) ئىجتىمائىي پەن ساهەسىدە ئوقۇغان، ئوقۇۋاتقان ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئوشۇقلۇق قىلىۋاتىدۇ — 1933 - يىل 5 - ئايدا گومىنداڭ هۆكۈمىتىنىڭ مائارىپ ۋازىرى هەرقايسى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ئىجتىمائىي پەن ئوقۇغۇچىلىرىنى قوبۇل قىلىشنى چەكلەشكە بۇيرۇق بەرگەن. بۇيرۇقتا: «دۆلىتىمىز نەچچە مىڭ يىللاردىن بۇيان ئىجتىمائىي پەن بىلەن شۇغۇللىنىشقا ئادەتلىنىپ كەلگەن. شۇڭلاشقا، ئوقۇغۇچىلار بۇنى يۆنىلىش قىلغان. ئىجتىمائىي پەندە بولسا ئۇسكۇنىلىرى ئاددىي بولغاچقا، مەكتەپ باشقۇرغۇچىلارمۇ دائىم قىينىلىدىن قېچىپ ئاسىنغا يۈگۈرگەن، نەتىجىدە مەردىكە ئېتىبار بېرىپ، ئىشلەپچىقىرىشقا سەل قارىغان. بۇنىڭ بىلەن ئىختىساسلىق كىشىلەرنىڭ ئوشۇقلۇق قىلىشى بىلەن كەمچىل بولۇشى ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت كېلىپ چىققان» دېيىلگەن (1933 - يىل 5 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىكى «شېنبائاۋ» غا قارالسۇن).

(62) ئومۇمىي ئىمتىهان تۈزۈمى — گومىنداڭ هۆكۈمىتى 1933 - يىلىدىن باشلاپ، پۈتۈن مەملىكەتتىكى هەرقايسى ئوتتۇرا ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈش ۋاقىتىدا، مەكتەپ ئىچىدىكى پۈتتۈرۈش ئىمتىهانىدىن تاشقىرى يەنە باشقا مەكتەپلەردىكى ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان

غان ئوقۇغۇچىلارنى قوشۇپ، شۇ ئورۇندىكى مائارىپ مەمۇرىي ئورگانلىرى تەرىپىدىن باشقۇرۇلغان بىر قېتىملىق ئىمتىهانغا قاتناشتۇرۇشنى ئومۇمىي ئىمتىهان دەپ ئاتاپ، ئىمتىهاندىن ئۆتكەن بولسا ئاندىن ئوقۇش پۈتتۈرگەن دەپ هېسابلاشنى بەلگىلىگەن.

(63) ئامىن — يېڭى يېزىقى بويىچە amen نىڭ ئاهاڭ تەرجىمىسى. بۇ يەهۇدىي دىنىدىكىلەر بىلەن خرىستىئان دىنىدىكىلەرنىڭ ئىبادەت ئاخىرلاشقاندا ئىشلىتىدىغان سۆزى بولۇپ، «مۇرادىمغا يەتكۈز» دېگەن مەنىنى بېرىدۇ.

(64) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 7 - ئاينىڭ 23 - كۈنى «شېنبائاۋ» گېركىن پاراگ» غا بېسىلغان.

(65) «ئەكس تەبىرنامە» — كېيىنكى زامانىدىكى گۇللىنىش، هالاك بولۇش، قالايمىقانچىلىقلاردىن ئالدىن بېشارەت بېرىدىغان بىمەنە رەسىملىك كىتابچە بولۇپ، ئۇنىڭدا جەمئىي 60 پارچە رەسىم بار. هەربىر رەسىمنىڭ كەينىگە بىر شېئىر يېزىلغان. بۇنى تاڭ سۇلالىسىدىكى لى چۇنفېڭ بىلەن يۇەن تېيەنگاڭ بىرلىشىپ يازغانمىش. «قولۇمدا بار توقسان توققۇز پولات قىلىچ، ياۋنى قىرىپ تۇگەتمىگۈچە تىنىماسمەن هېچ» — بۇ «قازان نېنى پىشۇرۇش ناخشىسى» نىڭ ئىككى جۈملىسى، شىنخەي ئىنقىلابى ۋاقىتىدا، ئىنقىلابچىلار ئىچىدە مۇشۇ ئىككى جۈملە سۆز تارقىلىپ يۈرگەن بولۇپ، مانجۇ هۆكۈمرانلىرىغا بولغان ئۆچمەنلىكنى بىلدۈرەتتى. «قازان نېنى پىشۇرۇش ناخشىسى» نى مىڭ سۇلالىسىدىكى لىيۇجى (بەي ژېن) يازغانمىش. بۇرۇنقى ۋاقىتلاردا بۇ ناخشا دائىم «ئەكس تەبىرنامە» كىتابىنىڭ ئارقىسىغا قوشۇمچە قىلىپ بېسىلغان.

(66) بۇ يەردە چىڭ خاندانلىقى جەمەتىنىڭ غەمخورلۇققا ئېرىشكەنلىكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن، مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا «چىڭ خاندانلىقى پادىشاهىغا ئورنىنى بوشاتىپ بەرگەندىن كېيىن ئېتىبار بېرىش شەرتلىرى توغرىسىدا»، «چىڭ خاندانلىقى جەمەتىگە مۇئامىلە قىلىش شەرتلىرى توغرىسىدا» دېگەندەك هۆججەتلەر ئېلان قىلىنىپ، چىڭ خاندانلىقىنىڭ ئاقسۆڭەك ئۇرۇق - تۇغقانلىرى قوغدالغان. شۇڭلاشقا چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى پادىشاهى فۇيى ئاغدۇرۇپ تاشلانغاندىن كېيىن، يەنىلا ئوردىدا قېلىپ، بايلىقات تۈرمۇش كەچۈرگەن.

(67) فۇيىمۇ باش كۆتۈرىدىغاندەك تۇرىدۇ — 1931 - يىلى ياپون جاهانگىرلىكى «18 - سېنتەبىر» ۋەقەسىنى قوزغاپ، دۆلىتىمىزنىڭ شەر-

قىي شىمالىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن، 1932 ـ يىل 3 ـ ئايدا قورچاق «مانجۇرىيە دۆلىتى»نى قۇرۇپ، فۇيىنى «هاكىمىيەت بېشى»لىققا چىقارغان. 1934 ـ يىل 3 ـ ئايدا يەنە «هاكىمىيەت بېشى»نى «پادىشاھ»قا ئۆزگەرتكەن.

(68) 99 دانە پولات قىلىچ سوقتۇرۇش — 1933 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى «شېنباۋ»غا بېسىلغان. شۇ ۋاقىتتا شاڭخەيدە ۋاڭ شۇ دېگەن بىر كىشى ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بىلەن بىرلىكتە ئىئانە بېرىپ، ئاتايىتەن 99 دانە قىلىچ ياستىپ، شىفېڭ ئېغىزى قاتارلىق جايلارنى ساقلاۋاتقان سۇڭ جىيۇەن قوشۇنىغا تەقدىم قىلغان.

(69) ۋاڭ جىڭۋېي (1883 — 1944 ـ يىللار) — يەنە بىر ئىسمى جاۋمىڭ، ئەسلىي يۇرتى جېجىياڭنىڭ شاۋشىڭ شەھىرى، ئۆزى گۇاڭدۇڭنىڭ فەنيۇ دېگەن يېرىدە تۇغۇلغان، بۇرۇنلا تۇڭمىڭخۇيغا قاتنىشىپ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ مۇھىم خىزمەتلىرىنى ئۆتىگەن ۋە مەزكۇر پارتىيىنىڭ فۇزۇڭسەيى بولغان. «18 ـ سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن، ئۇ ئىزچىل تۇرده ياپون تاجاۋۇزچىلىرىغا يول قويۇشنى تەشەببۇس قىلغان، 1938 ـ يىل 12 ـ ئايدا دۇشمەنگە ئاشكارا تەسلىم بولۇپ، 1940 ـ يىل 3 ـ ئايدا نەنجىڭدا قورچاق ھۆكۈمىتىنى تەشكىل قىلىپ رەئىس بولغان، 1944 ـ يىل 11 ـ ئايدا ياپونىيىده ئۆلگەن. ئۇنىڭ «قوش نەزەرلىك خانە نەسرىي نەزمىلىرى» دېگەن كىتابى 1930 ـ يىل 12 ـ ئايدا «مىللىي ئىشەنچ» شىركىتىده نەشر قىلىنغان.

(70) ۋىكتور ھىيۇگو (V. Hugo، 1802—1885 ـ يىللار) — فرانسىيە يازغۇچىسى، «پارىژ بۇۋىمەريەم چېركاۋى»، «پاجىئەلىك دۇنيا» قاتارلىق رومانلارنى يازغان. ئۇنىڭ 1853 ـ يىلى يازغان سەككىز قىسىملىق «قارىغۇلارچە بويسۇنۇشقا رەددىيە» دېگەن شېئىرى (سىياسىي ھەجۋي شېئىرلار توپلىمى «جازا مەجمۇئەسى»گە كىرگۈزگەن) نىڭ 1 ـ قىسمىدا 1793 ـ يىلى (يەنى جۇمھۇرىيەتنىڭ 2 ـ يىلى) دىكى فرانسىيە چوڭ ئىنقىلابى دەۋرىده جۇمھۇرىيەت ئەسكەرلىرىنىڭ قوزغىلىپ ياۋروپا فېئودال ئىتتىپاقداش دۆلەتلىرىنىڭ قوراللىق ئارىلىشىشىغا قارشى قەھرىمانلىقلىرىنى مەدھىيىلىگەن. كېيىنكى بىر قانچە قىسىملاردا 1851 ـ يىلى ناپولېئون III نىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي سىياسىي ئۆزگىرىش قوزغىغان ۋاقىتىدىكى ئەگەشكۈچىلەرنى ئەيىبلىگەن. ۋاڭ جىڭۋېي تەرجىمە قىلغان «جۇمھۇرىيەتنىڭ 2 ـ يىلىدىكى جەڭچى» ئەنە شۇ شېئىرنىڭ بىرىنچى قىسمى.

(71) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(72) «ئۇچىنچى خىل ئادەملەرنىڭ ‹ئىتتىرىشى›» — 1933 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان. يازغۇچىنىڭ ئىمزاسى داۋۇ، ئۇنىڭ «ئۇچىنچى خىل ئادەم» دېگىنى لۇشۈننىڭ «ئىتتىرىش» تە ئېيتقان «پەرەڭ خوجامىلار» ۋە «ئالىي مەرتىۋىلىك» جۇڭگولۇقلاردىن باشقا بىر خىل ئادەملەرگە قارىتىلغان. داۋۇنىڭ ماقالىسىدە: «بۇ خىل ئادەملەر ‹ئالىي مەرتىۋىلىك›لەر ئەمەس، تۆۋەن مەرتىۋىلىكلەرگە كىرگۈزۈشكىمۇ بولمايدۇ. لېكىن، ئۇلار، ‹ئالىي مەرتىۋىلىك›لەرگە گۇپۇڭچىلىق قىلىپ، تۆۋەن مەرتىۋىلىكلەرنى ئىتتىرىدۇ» دېگەن. يەنە چاڭجياڭ دەرياسىدىكى پاراخوت ئەھۋالىنى مىسال قىلىپ مۇنداق دېگەن: «چوڭ بۆلمىنىڭ بېلىتىنى ئالغانلار ھۇجرىدىكىلەر تەرىپىدىن ئىتتىرىلىدۇ. يالغۇز پاراخوت بېلىتىلا ئېلىپ، ياتاق بېلىتى ئالمىغانلار مەيلى قايسىبىر بۆلمىدىكىلەر تەرىپىدىن بولسۇن ئىتتىرىلىپ پاناھلانغۇدەك يەر تاپالمايدۇ. پاراخوت بېلىتىنىمۇ ئالالمىغانلار بولسا توپتوغرا قىرغاققا ياكى سۇغا ئىتتىرىلىدۇ. ناۋادا پاراخوت ماڭغاندىن كېيىن سېزىلىپ قالسا، ئالدىدا يېنىنى بىر قۇر ئاختۇرۇپ چىقىپ، كىيىمىنىڭ پەشلىرىدىن ياكى ئىشتانىنىڭ بەلۋاغلىرىدىن بىر ـ ئىككى موچەننى ياكى 10 نەچچە توڭپۇرنى تېپىپ ئېلىۋېلىپ، پاراخوت ھەققى قىلىدۇ. ئاندىن كېيىن پاراخوت تېگىدىكى يۇك بۆلمىسىگە ئىتتىرىۋېتىدۇ، خالاس... بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى پاراخوتتىكى ‹يالالانما›لار ‹ئۇچىنچى خىل ئىتتىرىش› ئۈسۈلىنى قوللىنىپ ئىشلەيدۇ».

(73) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(74) «گۆش ـ ياغ چاينايدىغانلارنىڭ سۆزلىرى» — ما چىڭجاڭ تۇزگەن، 1933 ـ يىل 7 ـ ئايدا شاڭخەي «شاۋقۇننى ئاڭلاش» تەھرىراتى نەشر قىلغان ئەسەر. ئۇنىڭ ئىچىگە ۋۇ جىخۇي ۋە ھازىرقى زامان ئەنزارچىلىرىدىن تاڭ يۈرەن، گاۋ يىفەن، جۇ گېڭشىن قاتارلىق كىشىلەرنىڭ نەچچە يىلدىن بۇرۇن يازغان، شىمالىي مىلىتارىستلار ھۆكۈمىتىگە ھۇجۇم قىلغان ماقالىلىرىدىن 10 نەچچە پارچىنى توپلاپ كىرگۈزگەن. بۇ كىتابنى نەشر قىلىشنىڭ مەقسىتى ۋۇ جىخۇي قاتارلىقلارنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى ھەرىكەتلىرى بۇرۇنقى سۆزلىرىگە تامامەن ئۇيغۇن ئەمەسلىكىنى ئىپادىلەشتىن ئىبارەت.

چۈنكى، شۇ ۋاقتىدا ۋۇ جىخۇي جياڭ جيېشىنىڭ قولچومىقى، تاڭ يۈرېن قاتارلىقلارمۇ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارى بولغان. «گۆش - ياغ چاينايدىغانلار» دېگەن سۆز يۇقىرى ئەمەل ۋە ئۇستۇن تەمىناتقا ئىگە بولغانلارنى كۆرسىتىدۇ.

(75) «شاۋقۇن» — ساۋجۇيرېننىڭ باش مۇھەررىرلىكىدىكى ھەپتىلىك ئەدەبىي ژۇرنال، 1931 - يىل 8 - ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلاپ، 1933 - يىل 11 - ئايدا نەشردىن توختىغان.

(76) ۋېي جۇاڭ (تەخمىنەن 836 — 910 - يىللار) — يەنە بىر ئىسمى دۇەنجى، جىڭجياۋنىڭ دۇلىڭ دېگەن يېرىدىن (ھازىرقى شەنشى شىئەن شەھرىدىن)، تاڭ دەۋرىنىڭ ئاخىرقى ۋاقتىدىكى شائىر ۋە نەزمەچى، شۇي بېگى ۋاڭ جيەننىڭ باش ۋەزىرى بولغان. تاڭ دەۋرى شى زۇڭ پادىشاھىنىڭ گۈاڭمىڭ 1 - يىلى (880) خۇاڭ چياۋ رەھبەرلىك قىلغان دېھقان قوزغىلاڭچىلار چاڭئەننى ئىشغال قىلغان ۋاقتىدا ۋېي جۇاڭ ئىمتىھان بېرىش ئۈچۈن شەھەر ئىچىدە قالغان. ئۇ چ يىلىدىن كېيىن (جۇڭخېنىڭ 3 - يىلى، 883) ئەينى ۋاقتىدا كۆرگەن، ئاڭلىغان پاراكەندىچىلىكلەرنى «چىن ئايالىرى قوشىقى» دەپ داستان قىلىپ يازغان. بۇ داستان شۇ ۋاقتىدا بەك كەڭ تارقالغان بولۇپ، نۇرغۇن ئائىلىلەر ئۇنى چىملىدىققا كەشتە قىلىپ تىكىۋالغان، ۋېي جۇاڭنى «چىن ئايالىرى قوشىقى»نى يازغان مولالا دەپ ئاتىغان؛ داستاندا خۇاڭ چاۋنىڭ چاڭئەنگە كىرگەن ۋاقتىدا بەگلەرنىڭ ئالاقزادە بولۇشۇپ كەتكەنلىكىنى ۋە ئەسكەرلەرنىڭ خەلقنى ئايىغ ئاستى قىلغانلىقلىرىنى يازغان. ۋاڭ جيەن شۇ داستاندا خاندانلىق ھەربىي قوماندان ياڭ فۇگۈڭنىڭ قول ئاستىدىكى لەشكەر بېشىنىڭ بىرى بولغان بولغاچقا، كېيىن ۋېي جۇاڭ شۇ داستاندىن تېنىپ، ئۇنى يوقاتماقچى بولغان. «ئائىلە نەسىھەتى»دە ئائىلىدىكىلەرگە: «چىن ئايالىرى قوشىقى» بار چىقىلدىقنى تارتماسلىق كېرەك دەپ ئالاھىدە تاپىلىغان. كېيىن ئىنىسى ۋېي ئەي ئۇنىڭ ئۇچۇن «گۈل - غۇنچىلار توپلىمى»نى تەييارلىغاندىمۇ بۇ داستانىنى ئۇنىڭ ئېچىگە كىرگۈزمىگەن. تاكى چىڭ خاندانلىقى گۈاڭشۇي پادىشاھىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىغا كەلگەندە ئەنگلىيىلىك ستەيىن، فرانسىيىلىك پىللىئوت ئىلگىرى - ئاخىر مەملىكىتىمىزنىڭ گەنسۇ ئۆلكىسى دۇنخۇاڭ ناھىيىسىدىكى مىڭئۆيدىن كونا يادنامىلەرنى ئوغرىلىغاندا، بۇ داستانىنىڭ قولىيازمىسىنى تاپقان. 1924 - يىلى ۋاڭ گۇۋېي پارتىز كۈتۈپخانىسىدا ساقلانغان، تېمۇنىڭ 5 - يىلىدىكى (905) جاڭ گۈينىڭ قولىيازمىسى

بىلەن لوندون مۇزېيىدا ساقلانغان جىنمىننىڭ 5 - يىلىدىكى (919) ئەن يۈشىڭنىڭ قولىيازمىسىغا ئاساسەن تەھرىرلەپ، داستاننىڭ ئەينى قىياپىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن.

(77) مېھراب بېگى — يەنى رومان «غەربكە سايا ھەت» تەكى جۇباجيې، ئۇنىڭ تاپانبىلىققا ئايلىنىپ، ھۆرلەرنىڭ چاتىرىقى ئارىسىدا ئۇيان - بۇيان غىرتىلداپ يۈرگەنلىكى توغرىسىدىكى ھېكايىنى شۇ رومانىنىڭ 72 - بابىدىن كۆرۈڭ.

(78) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پارا ڭ» غا بېسىلغان.

(79) جاڭ شىيەنجۇڭ (1606 — 1646 - يىللار) — يەنئەننىڭ لىيۇشۇجەن دېگەن يېرىدىن (ھازىرقى شەنشى دىڭبىيەننىڭ شەرقىدە)، مىڭ خاندانلىقىنىڭ ئاخىرىدىكى دېھقانلار قوزغىلىڭى داھىيلىرىنىڭ بىرى. ئۇ چۇڭجېننىڭ 3 - يىلى (1630) قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، خېنەن، شەنشى قاتارلىق جايلاردا ئۇرۇش قىلغان؛ چۇڭجېننىڭ 17 - يىلىدا سىچۇەنگە بېرىپ، چېڭدۇدا «ئۇلۇغ غەرب دۆلىتى» قۇرغان. شۇنجى 3 - يىلى (1646) سىچۇەندىن چىقىش ۋاقتىدا شىمالىي سىچۇەننىڭ يەنتىڭ چېگرىسىدا چاڭ ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈۋېتىلگەن. كونا تارىخىي كىتابلاردا ئۇنىڭ قىرغىنچىلىقى توغرىسىدىكى مۇبالىغە قىلىنغان خاتىرىلەر بار.

(80) «تەڭداشسىزلار قىسسىسى» — چاڭ دەۋرىدىكى جىن گۈلياڭ سىزغان، خەن دەۋرىدىن سۇڭ دەۋرىگىچە ياشىغان 40 نەپەر داڭلىق كىشىلەرنىڭ سۈرىتى سىزىلغان ۋە ھەر بىرىگە بىردىن شېئىر قوشۇلغان ئەسەر.

(81) كارلىلې (T. Carlyle 1795 — 1881 - يىللار) — ئەنگلىيىلىك يازغۇچى ۋە تارىخشۇناس، «فرانسىيە ئىنقىلابى تارىخى»، «ئۆتمۈش ۋە ھازىر» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان، «قەھرىمان ۋە قەھرىمانغا چوقۇنۇش» دېگەن ئەسەر ئۇنىڭ نۇتۇق تېكىستى بولۇپ، 1841 - يىلى نەشر قىلىنغان.

(82) ئېمېرسون (R. W. Emerson 1803 — 1882 - يىللار) — ئامېرىكىلىق يازغۇچى، «ماقالىلەر توپلىمى»، «ئەنگلىيىلىكلەرنىڭ مىجەزى» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان. «ئۇلۇغ ئادەملەر ھەققىدە» (خەنزۇچىغا «ۋەكىللەر» دەپمۇ تەرجىمە قىلىنغان) ناملىق ئەسەر ئۇنىڭ 1847 - يىلى ئەنگلىيىنى زىيارەت قىلغان ۋاقتىدىكى نۇتۇق تېكىستى، كېيىن رەتلىنىپ، 1850 - يىلى نەشر قىلىنغان.

(83) سۇ ژۇ (؟ — مىلادىيەدىن 60 يىل ئىلگىرى) — يەنە بىر ئىسمى زىچىك، جىڭجاۋنىڭ دۆلىك دېگەن يېرىدىن (هازىرقى شەنشى شىئەن شەھىرىدىن)، خەن خانىدانلىقى ۋۇدى پادىشاھىنىڭ تېخنىكا 1 - يىلى (مىلادىيەدىن 100 يىل ئىلگىرى) هونلار ئېلىگە ئەلچى بولۇپ بېرىپ، تەڭرىقۇت تەرىپىدىن تۇتۇلۇپ چوڭ گەمگە سولانغان، يىمەك - ئىچمەكتىن مەھرۇم قىلىنغان، ئۇ مۇزدەك قار بىلەن كىگىزنى چاينا يەپ هاياتىنى ساقلاپ قالغان. كېيىن ئۇنى بايقال كۆلىنىڭ بويىدىكى ئادەمزات يوق جايلىرىغا ئەۋەتىپ قوي باققۇزغان چاغدا، مىسلىسىز مۇشەققەتلەرنى باشتىن كەچۈرۈپ ئاخىرغىچە باش ئەگمىگەن. خەن خانىدانلىقى جاۋدى پادىشاھىنىڭ 6 - يىلى (مىلادىيەدىن 81 يىل ئىلگىرى) هونلار بىلەن خەن سۇلالىسى ياراشقان چاغدىلا ئاندىن قايتۇرۇپ بېرىلگەن.

(84) شۇەن جۇاڭ (602 — 664 - يىللار) — تاڭ دەۋرىدىكى چوڭ راهىب، تەرجىمان، سايا‌هەتچى؛ لۇجۇنىڭ خۇسى دېگەن يېرىدىن (هازىرقى خېنەننىڭ يەنشى ناهىيىسى خۇسى كەنتىدىن) بولۇپ، سۇي دەۋرىنىڭ ئاخىرلىرىدا راهىب بولغان. دەسلەپ كىرگەن بۇددا نوملىرىنىڭ توغرا ۋە تولۇق بولمىغانلىقى، بۇددا ئەقىدىلىرى شەرھلىرىنىڭمۇ ئوخشاش بولمىغانلىقىنى كۆرۈپ، شەخسەن ئۆزى بۇددا دىنىنىڭ مەنبەسى بولغان هىندىستانغا بېرىپ ئۆگىنىشكە بەل باغلاپ، جىنگۇەن 3 - يىلى (629)، (بەزىدىلەر جىنگۇەن 1 - يىلى دېگەن) چاڭئەندىن غەربكە يۈرۈش قىلىپ گەنسۇ، شىنجاڭدىن ئۆتۈپ، چۆل - جەزىرىلەرنى كېزىپ، كۆكئارت تاغلىرىدىن ئېشىپ، ئافغانىستان ئارقىلىق هىندىستانغا بېرىپ، ئوتتۇرا هىندىستاندىكى موجەيتو دۆلىتىنىڭ نارانتو بۇتخانىسىدىكى موللىلاردىن تەلىم ئالغان، كېيىن هىندىستان يېرىم ئارىلىنىڭ شەرقىي ۋە غەربىي قىسمىنى سايا‌هەت قىلىپ، ئاخىر جىنگۇەن 19 - يىلى چاڭئەنگە قايتىپ كەلگەن. ئۇ بۇددا نوملىرىدىن 657 قىسمىنى ئەكېلىپ، شاگىرتلىرى بىلەن بىرلىكتە 75 قىسمىنى، يەنى 1335 تومنى تەرجىمە قىلغان. بۇنىڭدىن باشقا ئۇ يەنە سايا‌هەت قىلغان دۆلەتلەرنىڭ مەنزىرىسى، ئۆرپ - ئادەتلىرىنى ئېغىز ئارقىلىق سۆزلەپ بەرگەن، راهىب بېيجى خاتىرىلەپ «ئۇلۇغ تاڭنىڭ غەربىي زېمىن خاتىرىسى» دېگەن كىتابنى يېزىپ چىققان.

(85) جۇگې لياڭ (181 — 234 - يىللار) — يەنە بىر ئىسمى كۇڭ مىڭ، لاڭيانىڭ ياڭدۇ دېگەن يېرىدىن (هازىرقى سەندۇڭ يېنەندىن)، ئۆچ پادىشاھلىق دەۋرىدە سچۇەن بەگلىكىنىڭ باش ۋەزىرى بولغان. «ئېهتىيات

بىلەن پۇتۇن كۈچ - قۇۋۋىتىمنى تۆھپە قىلىپ ئۆلسەم ئارمىنىم يوق» دېگەن جۈملە ئۇنىڭ جەنشىڭ 6 - يىلى (228) 11 - ئايدا پادىشاھ لىيۇ چەنگە يوللىغان مەلۇماتنامىسى ئىچىدىكى سۆز.

(86) ژاڭ ماڭ (مىلادىيەدىن ئىلگىرى 45 - يىل — مىلادىيەدىن كېيىن 23 - يىلىغچە) — يەنە بىر ئىسمى جۇيجۇن، شەرقىي پىيىڭلىڭدىن (هازىرقى سەندۇڭ لىچىڭدىن)، غەربىي خەن دەۋرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ئۇ تۇغقانلىق لاياقىتى بىلەن باش سەركەردىلىكتىن پەيدىنپەي «مۇۋەققەت پادىشاھ» لىقا كۆتۈرۈلۈپ، ئەمەلىيەتتە شۇ ۋاقىتتىكى هاكىمىيەتنى تۇتقان. مىلادىيىنىڭ 8 - يىلى ئۇ بالا پادىشاھ يېڭنى تەختتىن چۈشۈرۈپ ئۆزى پادىشاھ بولۇۋالىپ، دۆلەت نامىنى شىن دەپ بەلگىلىگەن. تەختكە چىققاندىن كېيىن قەدىمكى قانۇننى دوراپ، بارلىق تۈزۈملەرنى ئۆزگەرتىپ تۈزۈپ چىققان. مەسىلەن، پۇتۇن مەملىكەتنىڭ يەرلىرىنى دۆلەتكە يىغىۋېلىپ «پادىشاھلىق ئېتىز» دەپ ئاتاپ، ئېلىپ - سېتىشقا رۇخسەت قىلمىغان. بىر ئائىلىدىكى ئەرلەر سانى سەككىزگە توشمىغان بولۇپ، بار يېرى 900 مودىن ئېشىپ كەتكەن بولسا، ئارتۇق يەرلىرى ئۇرۇقداشلىرىغا ياكى يۇرتداشلىرىغا بۆلۈپ بېرىلگەن؛ قۇل - مالايلارنى ئېلىپ - سېتىش مەنئى قىلىنغان. لېكىن، كېيىن بارلىق يېڭى سىياسەتلەر ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ بىكار قىلىنغان، ژاڭ ماڭنىڭ ئۆزىمۇ قوزغىلاڭچى دېھقانلار قوشۇنىغا قارشى ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن ئۆلتۈرۈۋېتىلگەن.

(87) ژاڭ ئەنشى (1021 — 1086 - يىللار) — يەنە بىر ئىسمى جەيپۇ، فۇجۇنىڭ لىنچۈەن دېگەن يېرىدىن (هازىر جياڭشى ئۆلكىسىگە قارايدۇ)، شىمالىي سۇڭنىڭ سىياسىيونى ۋە ئەدەبىياتچىسى. ئۇ سۇڭ شىنزۇڭنىڭ 2 - يىلى (1069) باش ۋەزىر بولۇپ، ئىسلاھاتنى يولغا قويۇپ، تۈرلۈك يېڭى ئىقتىساد - ئىگىلىك قانۇنلىرىنى يولغا قويغان، كېيىن چوڭ بىيۇروكرات، چوڭ پومېشچىكلارنىڭ قارشىلىقىغا ۋە هۇجۇمىغا ئۇچرىغانلىقتىن مەغلۇپ بولغان.

(88) «سچۈەن زۇمرىتى» — چىڭ دەۋرىدىكى پىڭ زۇڭسى يازغان تۆت توملۇق كىتاب، ئۇنىڭدا جاڭ شىيەنجۇڭنىڭ سچۈەندە تۇرغان ژاڭىتتىكى ئىش ئىزلىرى خاتىرىلەنگەن، بولۇپمۇ ئۇنىڭ قىرغىنچىلىق ئىشلىرى مۇبالىغە قىلىنغان. يازغۇچىنىڭ كاڭشى 21 - يىلىدا (1682) يازغان كىرىش سۆزىدە، مەزكۇر كىتاب بالىلىق ژاڭىتىدا ئاڭلىغان جاڭ شىيەنجۇڭنىڭ ئىشلىرىغا ۋە باشقىلارنىڭ خاتىرىلىرىگە ئاساسەن يېزىلغانلىقى ئېيتىلغان.

(89) «سەنئەت ئۈچۈن سەنئەت» — دەسلەپتە فرانسىيىلىك يازغۇچى تېئوفىل گوتىر (1811 — 1872 ـ يىللار) ئوتتۇرىغا قويغان بۇرژۇئازىيىچە بىر خىل ئەدەبىيات ـ سەنئەت كۆز قارىشى. ئۇ، سەنئەت بارلىق مەنپەئەتتىن خالىي ھالدا مەۋجۇت تۇرۇشى كېرەك، ئىجاد قىلىشنىڭ مەقسىتىى سەنئەتنىڭ ئۆزىگە باغلىق، ئۇنىڭ سىياسەت بىلەن مۇناسىۋىتى يوق، دەپ قارىغان.

(90) لى زىچېڭ (1606 — 1645 ـ يىللار) — شەنشىنىڭ مىجى دېگەن يېرىدىن بولۇپ، مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ داھىيىسى، چۈڭجېنىنىڭ 2 ـ يىلىدا (1629) قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن، چۈڭجېنىنىڭ 17 ـ يىلى 1 ـ ئايدا شىئەندە داشۇن دۆلىتىنى قۇرغان، شۇ يىلى 3 ـ ئايدا بېيجىڭنى ئىشغال قىلىپ، مىڭ سۇلالىسىنى ئاغدۇرۇۋەتكەن. كېيىن شەنخەيگۇەندە مۇداپىئەدە تۇرغان مىڭ خانىدانلىقىنىڭ لەشكەر بېشى ۋۇ سەنگۇيي چىڭ ئەسكەرلىرىنى ئۆز يېنىغا تارتىپ، شەنخەيگۇەن ئىچىگە باشلاپ كىرگەنلىكتىن، لى زىچېڭنىڭ ئەسكەرلىرى مەغلۇپ بولۇپ، بېيجىڭدىن چېكىنىپ چىقىپ كەتكەن. 1645 ـ يىلى خۇبېينىڭ تۇڭشەن ناھىيىسى جۇگۇڭشەن تېغىدا قوراللىق پومبىشچىك كۈچلىرى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈۋېتىلگەن.

(91) سۇ ۋاڭ — يەنى خاۋگې (1609 — 1648 ـ يىللار) — چىڭ تەيزۇڭ پادىشاھنىڭ چوڭ ئوغلى. ئۇ خوشۇت سۇ چىڭۋاڭ دېگەن مەنسەپكە ئولتۇرغان؛ شۇنجى 3 ـ يىلى (1646) چىڭ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ شەنشى، سىچۈەنگە ھۇجۇم قىلىپ، جاڭ شىيەنجۇڭنىڭ قوزغىلاڭچى ئەسكەرلىرىنى باستۇرغان.

(92) «كۆكرىكىدىن ئوق يەپ ئۆلىدۇ مەتلەقا» — بۇ «سىچۈەن زۇمرىتى» نىڭ 3 ـ تومىدا يېزىلغان جاڭ شىيەنجۇڭنىڭ ئۆلۈشى توغرىسىدىكى ھېشارەت مۇنداق: «دەسلەپتە، چېڭدۇنىڭ شەرقىي دەرۋازىسى سىرتىدا دەريا بويلاپ 10 چاقىرىم يول يۇرگەندە بىر كۆۋرۈك بارئىدى، كۆۋرۈكنىڭ يېنىدا كەلكۇن قايتۇرۇش مۇنارى بار ئىدى، ئۇنى ۋەنلى يىللىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھاكىم يۇ يىلۇڭ سالغان... جاڭ شىيەنجۇڭ ئۇنى بۇزدۇرۇۋېتىپ، ئورنىغا سەردار مۇنبىرى ياساتقان. شۇ چاغدا، ئورا كولاپ خىشلارنى ئالماق بولۇپ، توپ غۇلاچ چوڭقۇر كولىغاندا قەدىمكى بىر ئابىدە تېپىلغان. ئۇنىڭدا:

ياسايدۇ مۇنارنى يۇ يىلۇڭ،
چۈۋۈيدۇ مۇنارنى جاڭ شىيەنجۇڭ،
قانغا بويىلىدۇ بۇ جايلار
كەلگەندە مۇئەييەن يىللىرى پەلەكنىڭ.

تارقىلىدۇ زەھەر ھىدى سىچۈەننىڭ شەرقىغە
ياۋلارنىڭ تەقدىرى ئاياغلىشىدۇ سىچۈەننىڭ شىمالىدا.
نەي چالسا بامبۇكنى ئىشلەتمىگەندەك،
كۆكرىكىدىن ئوق يەپ ئۆلىدۇ مەتلەقا.

يەنشىڭنىڭ 1 ـ يىلى، جۇگې لياڭ يازغان، دەپ يېزىلغان. تاكى سۇ ۋاڭ لەشكەرلەرنى باشلاپ جاڭ شىيەنجۇڭغا ھۇجۇم قىلىپ، شىچۈەن دېگەن يەردە ئۇنى ئوقيا بىلەن ئۆلتۈرۈۋەتكەندىلا، ئاندىن «نەي چالسا بامبۇكنى ئىشلەتمىگەندەك، دېگەن سۆزنىڭ سۇ ۋاڭغا بېشارەت ئىكەنلىكى مەلۇم بولغان». جاڭ شىيەنجۇڭنىڭ ئۆلۈشى توغرۇلۇق «مىڭ سۇلالىسى تارىخى، جاڭ شىيەنجۇڭ توغرىسىدا قىسسە» دە: «شۇنجىنىڭ 3 ـ يىلى جاڭ شىيەنجۇڭ چېڭدۇنىڭ ساراي ـ ئىمارەتلىرىنى پۈتۈنلەي كۆيدۈرۈپ، شەھەرنى تۇزلۇۋېتىپ، ئەسكەرلەرنى باشلاپ شىمالىي سىچۈەنگە قېچىپ كەتكەن ... شۇ ۋاقىتتا ئۇلۇغ چىڭ ئەسكەرلىرىمىز خەنجۇڭغا يېتىپ بارغان ... يەنىلا چېگرا سىغا كەلگەندە قېلىن تۇمان بېسىپ كەتكەن. جاڭ شىيەنجۇڭ سەھرادىن يولغا چىقىپ، كۈتۈلمىگەندە، ئەسكەرلىرىمىز بىلەن ئېچىۋاڭپودا ئۇچرىشىپ قېلىپ، ئوق تېگىپ، ئاتتىن چۈشۈپ، ئوتتۇنلازىنىڭ ئاستىغا مۆكۈنۈۋالغان. شۇنىڭ بىلەن ئەسكەرلىرىمىز ئۇنى تۇتۇپ چىقىپ كاللىسىنى ئالغان» دەپ يېزىلغان. لېكىن، چىڭ دەۋرىدىكى گۇ يېڭتەي تەرىپىدىن يېزىلغان «مىڭ سۇلالىسىنىڭ تارىخىي خاتىرىسى» نىڭ 77 ـ بابىدا جاڭ شىيەنجۇڭنى «كېسەل بىلەن سىچۈەندە ئۆلگەن» دېگەن. بۇ چىڭ دەۋرىدىكى ھۆكۈمەت تەرىپىدىن تۈزىتىلگەن «مىڭ سۇلالىسىنىڭ تارىخى» دېگەن كىتابتا يېزىلغانلار بىلەن پەرقلىنىدۇ.

(93) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراگ»غا بېسىلغان.

(94) «ئۇچ سوتا» ھارىقى — ئۇچ خىل ئەركەك ھايۋاننىڭ تاناسىل ئەزاسى چىلانغان بەقۇۋۋەت ھارىقى.

(95) پىڭ زۇ — رىۋايەتلەردىكى شەخس. ئۇ 767 ياشقا كىرگەن بولسىمۇ، قېرىپ ماغدۇرىدىن كەتمىگەنمىش. «پەرىشتىلەر قىسسىسى» دە-

گەن كىتابتا پاك زۇنك مۇنداق سۆزلىرى خاتىرلەنگەن: «ئەر ـ ئايالنىڭ ئۇچرىشىشى خۇددى يەر بىلەن ئاسماننىڭ ماسلىشىشىغا ئوخشايدۇ ... يەر بىلەن ئاسمان كۈندۈزدە ئايرىلىپ كېتىپ، كەچتە جۈپلىشىدۇ، بىر يىلدا 360 قېتىم جۈپلىشىپ، پۈتمەس ـ تۈگىمەس شەيئىلەرنى يارىتىدۇ. ئادەممۇ شۇنداق قىلالىسا، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرەلەيدۇ.»

(96) ژۇداڭشەن تېغى — خۇبېي جۇنشيەن ناھىيىسىنىڭ شىمال تەرىپىدە بولۇپ، ئېلىمىز بويىچە تەرىقەت (داۆجاۆ) دىنىنىڭ قۇددۇسى. كونا رومانلاردا ئۇ يەرنى دائىم مەرد ـ مەردانىلەرنىڭ مەشىق تەلىم ئالىدىغان يېرى دەپ تەسۋىرلەنگەن.

(97) لاتارىيە بېلىتى — بۇ يەردە گومىندالڭ ھۆكۈمىتىنىڭ 1933 ـ يىلىدىن باشلاپ تارقاتقان «ئاۋئاتسىيە ـ تاشيول قۇرۇلۇشى ئۈچۈن مۇكاپاتلىق بېلەت» لىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. شۇ ۋاقىتتا گېزىتتە مۇكاپاتلىق بېلەتنى سېتىۋالغان بولسا «ھەم ۋەتەننى سۆيگەن بولىدۇ، ھەم مۇكاپاتقا ئېرىشەلەيدۇ» دەپ تەشۋىق قىلىنغان.

(98) موناكو سۇلتانلىقى (The Principality of Monaco) — فرانسىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى ئوتتۇرا دېڭىز ساھىلىدىكى سۇلتانلىق دۆلەت. ئۇ يەردىكى مونتې كارلو (Monte CarLo) شەھىرىدە دۇنيا بويىچە مەشھۇر قىمارخانىلار بار، ئۇلارنىڭ كىرىمى ھۆكۈمەتنىڭ ئاساسىي مالىيە مەنبەسىنىڭ بىرى.

(99) بۇ يەردە شۇ ۋاقىتتىكى «جەمئىيەت خەۋەرلىرى»، «ئۇششاق پاراك» قاتارلىق ژۇرناللارغا بېسىلغان ماقالىلەر ۋە جاك زېپىك، زېك جىنكې قاتارلىق كىشىلەرنىڭ ئېلانلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ ھەقتە «ساختا ئەركىنلىكنامىنىڭ خاتىمىسى» گە قارالسۇن.

(100) «قامچا كەتمەيدىغان قۇلۇن» — مىك دەۋرىدىكى شاۋ لياڭيۇ رەتلىگەن كىتاب. مەزمۇنى قەدىمكى كىتابلاردىن ئۈزۈۋېلىنغان ھېكايىلەر بولۇپ، تۆت خەت بىر جۈملە، ھەر ئىككى جۈملىسى بىر كۇپلېت، قاپىيە ۋە ۋەزىن قائىدىسى بويىچە ئىشلەنگەن. كونا زامانىدا مەدرىسىلەردە ئۆسمۈرلەرنىڭ دەرسلىكى قىلىناتتى.

(101) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراك» غا بېسىلغان.

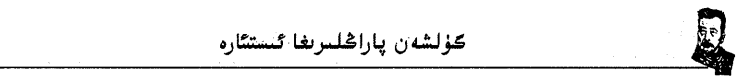
(102) ئۆزىنىڭ بېچارىلىكىنى ۋە يارامسىزلىقىنى ئېنىق يازغانلىقى — بۇ زېك جىنكېنى كۆرسىتىدۇ. مۇشۇ كىتابتىكى «مۇقەددىمىنىڭ

ئازادلىقى» نىڭ ئىزاھاتىغا قارالسۇن.

(103) لى تەيبەي — لى بەي (701 — 762 ـ يىللار)، تەخەللۇسى تەيبەي. ئاتا ـ بوۋىسى لۇڭشېنىڭ چىڭجى دەۋرىدىن يېرىدىن (ھازىرقى گەنسۇ-نىڭ چىنەن دەۋرىدىن جايىدىن) بولۇپ، كېيىن مەنجۇنىڭ چاڭمىڭ (ھازىرقى سىچۇەننىڭ جيالڭيۇ دەۋرىدىن يېرى) دەۋرىدە بېرىپ ماكانلىشىپ قالغان. تاڭ سۇلالىسى ۋاقىتلىرىدىكى شائىر. ئۇنىڭ شېئىرلىرى مەردانە، تەبىئىي بولۇپ «شېئىرلار ئەۋلىياسى» دەپ ئاتالغان. كېيىنكى دەۋردىكى ئەدەبىلەر ئۇنى مۇشۇ ماقالىدە تىلغا ئېلىنغان لى چاڭجى بىلەن بىر ئورۇنغا قويغان.

(104) لى چاڭجى — لى خې (790 — 816 ـ يىللار)، تەخەللۇسى چاڭگۇ دەۋرىدىن جايىدىن (ھازىرقى خېنەننىڭ يېمىڭ دەۋرىدىن يېرىدىن)، تاڭ سۇلالىسى ۋاقىتىدىكى شائىر. «يېڭى تاڭ تارىخى. ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەزكىرىسى» دە ئۇنى «ئورۇق، قوشۇما قاشلىق، ئۇزۇن تىرناقلىق» دەۋرىدىن. ئۇنىڭ شېئىرلىرى تەسەۋۋۇرغا باي ھەم غەلىتە بولۇپ، بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگەن ئىككى جۈملە ئۇنىڭ «جەنۇبىي باغچە» دىكى 13 كۇپلېتنىڭ 7 ـ كۇپلېتىدىن ئېلىنغان، گەپ ئۇنىڭ قىلىچۇازلىقىنى ئۆگىنىشى ئۈستىدە بارىدۇ. «مايمۇنجان» دېگەن ھېكايە «ۋۇ يۇ تارىخى» نىڭ 9 ـ تومىدا بولۇپ، ئۇنىڭدا: «يۇ بەگلىكىدە قىلىچۇازلىققا بەك ماھىر بىر قىز بار بولۇپ، ئۇ تەكلىپكە بىنائەن پادىشاھ گوجيەن بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن كېتىۋېتىپ يولدا بىر بوۋاي بىلەن ئۇچرىشىپ قالغانلىقى، ئۆزىنى يۇەنگۇك دەپ ئاتىغان بۇ بوۋاينىڭ قىز بىلەن قىلىچۇازلىقىنى سىنىشىپ بېقىشنى تەلەپ قىلغانلىقى، نەتىجىدە ئىككىسى تەڭ كېلىپ قالغانلىقى، ئاخىر بوۋاينىڭ دەرەخكە ئۇچۇپ چىقىپ، ئاق مايمۇنغا ئايلىنىپ كەتكەنلىكى بايان قىلىنغان.

(105) لۇ فاڭۇېن — لۇ يۇ (1125 — 1210) — تەخەللۇسى فاڭۇېن، شەنيىن دەۋرىدىن جايىدىن (ھازىرقى جېجىياڭنىڭ شاۇشىڭ دەۋرىدىن يېرىدىن)، جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسى ۋاقىتلىرىدا ياشىغان شائىر. ئۇ چەت ئەللىكلەر تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن، دۆلەت ئاجىزلاپ كەتكەن دەۋردە ياشىغان. ئۇنىڭ شېئىرلىرى جەسۇرانە، جۇشقۇن. بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگەن ئىككى جۈملە ئۇنىڭ «كېچىدە سۇ بويىدىكى كەنتتە تۇرۇپ قالغانلىقىم» دېگەن شېئىرىدىن ئېلىنغان. مەنىسى: گەرچە قېرىغان بولساممۇ، چېگرىغا بېرىپ دۇشمەنگە قارشى تۇرالايمەن، باشقىلارمۇ دۆلەت ئىشلىرىدىن ئۈمىدسىزلەنمىسۇن. «شىنتىڭ» — شەرقىي جىن سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى يىللىرى.

ىردا، شىمالدىن جيەنكاڭ (ھازىرقى نەنجىڭ) غا قېچىپ بارغان بىر تۈركۈم ئەمەلدارلار بىر كۈنى شىنتىڭ (ھازىرقى نەنجىڭ شەھىرىنىڭ جەنۇبى) دا زىياپەت قىلغان. جۇيى (جىن سۇلالىسىنىڭ يۇەندى پادىشاھى ۋاقتىدا مەرگەن بېگى بولغان) غەربىي جىن سۇلالىسىنىڭ پايتەختى لويادىنى ئەسكە ئېلىپ، خورسىنغان ھالدا: «مەنزىرە ئوخشاش بولسىمۇ، پەلەك باشقىچە بولۇپ كەتتى» دەپ ھەسرەت چەككەن. شۇنىڭ بىلەن كۆپچىلىك بىر - بىرىگە قارىشىپ كۆزلىرىگە ياش ئالغان، دېگەن رىۋايەت بار.

(106) ۋۇ زېشۇي (— مىلادىيەدىن 484 يىل ئىلگىرى) چۈنچيۇ دەۋرىدىكى چيۇ بەگلىكىدىن. چيۇ بېگى ئۇنىڭ دادىسى ۋۇ شې، ئاكىسى ۋۇ شاڭنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن. ئۇ، ۋۇ بەگلىكىگە قېچىپ بېرىپ ئىنتىقام ئېلىشنى پىلانلىغان. كېيىن ۋۇ بېگى خىلۇ (بەزىلەر خىلۇي دەپ يازغان) غا يارەملىشىپ چيۇ بەگلىكىگە ھۇجۇم قىلغان، چيۇ بەگلىكىنىڭ پايتەختى چىن (ھازىرقى خۇبېيىنىڭ جياڭلىڭ دېگەن يېرى) نى ئالغاندا، چيۇ بېگىنىڭ قەبرىسىنى كولاپ، جەسىتىگە 300 قامچا ئۇرغان.

(107) بۇ ئىككى جۈملە سۆزنى «سۇ بويىدا» روماندىكى پەن جىنلىيەن ئېيتقان. مەزكۇر كىتابنىڭ 24 - بابىغا قارالسۇن. ئەسلىي مۇنداق: «مۇشتۇمۇمدا ئادەم تۇرغۇزالايمەن، بىلىكمىدە ئات چاپتۇرالايمەن.»

(108) بۇ جۈملىدىكى ۋە كېيىنكى جۈملىلەردىكى «بەزىدە باشقا تەخەللۇس ئىشلەتكەن بولساممۇ ...» دېگەن سۆزلەر جاڭ زىپىڭنىڭ 1933 - يىل 7 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىكى شاڭخەي «ئېقىم مەسىلىلىرى يېڭى گېزىتى» گە بېسىلغان ئېلاننىدىكى سۆزى. بۇ ھەقتە «ساختا ئەركىنلىكنامىنىڭ خاتىمىسى» گە قارالسۇن.

(109) «يەتتە پالۋان، بەش مەردان» — ئەسلىي ئىسمى «ئوچ پالۋان، بەش پالۋان»، چىڭ سۇلالىسى ۋاقتىلىرىدىكى پالۋان، مەردانلار رومانى بولۇپ، جەمئىي 120 بابلىق كىتاب، شى يىكۇن سۆزلەپ بەرگەن، دەپ ئىمزا قويۇلغان. 1879 - يىلى نەشر قىلىنغان. 10 يىلدىن كېيىن يۇ يۈ بىرىنچى بابىنى ئۆزگەرتىپ ھەمدە پۈتۈن كىتابقا ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈپ، «يەتتە پالۋان، بەش مەردان» غا ئۆزگەرتكەن. كىتابتا بايان قىلىنغان كىشىلەر ئاغزىدا ھەمىشە «ھېچقاچان ۋە ھېچقانداق جايدا ئىسىم - فامىلەمنى ئۆزگەرتمىگەن» دېگەن سۆزنى قىلىپ يۈرگەن.

(110) تۇشىنسۇن — مىڭ سۇلالىسى ۋاقتىلىرىدىكى جىن - ئەرۋاھلار رومانى «ئەۋلىيا - ئەنبىيالار قىسسىسى» دىكى شەخس. رومانىدا ئۇنىڭ «بىر

ئىرغىپلا كۆزدىن غايىب بولۇپ كېتىش» كە ماھىرلىقى يېزىلغان.

(111) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 8 - ئاينىڭ 13 - كۈنى «شىنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(112) رۇس ساقچى — كونا ۋاقىتتا جاھانگىرلارنىڭ شاڭخەيدىكى كونسىسىيىلىرىدە يالالاپ ئىشلەتكەن ئاق رۇس ساقچىلىرى.

(113) «ئۆزى پۈتلىشىپ كېتىپ سۇغا چۈشۈپ كەتتى» — 1931 - يىل «18 - سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن، مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى ئوقۇغۇچىلار گومىنداڭنىڭ قارشى تۇرماسلىق سىياسىتىگە قارشى مۇراجىئەت قىلىش ئۈچۈن ئارقا - ئارقىدىن نەنجىڭگە بارغان. 12 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ھەرقايسى جايدىكى ئوقۇغۇچىلار نەنجىڭدا ئومۇمىي نامايىش ئۆتكۈزگەن. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ھەربىي - ساقچىلارنى ئىشقا سېلىپ، ئوقۇغۇچىلارنى قولغا ئالغان ۋە قىرغان. زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان بەزى ئوقۇغۇچىلار دەريا‌غا تاشلىۋېتىلگەن. ۋەقەدىن كېيىن نەنجىڭدىكى مۇھاپىزەتچى دائىرىلەر ھەقىقىي ئەھۋالنى يېپىش ئۈچۈن، ئوقۇغۇچىلارنى «ئەكسىيەتچىلەر تەرىپىدىن پايدىلىنىپ كېتىلدى» دەپ ھاقارەتلەپ، زىيانكەشلىك قىلىنغان ئوقۇغۇچىلارنى «ئۆزى پۈتلىشىپ كېتىپ سۇغا چۈشۈپ كەتتى» دېگەن.

(114) سوراقچى — كونا ئەدلىيىدە جىنايى ئىشلار، خەلق ئىشلار دېلولىرىنى تەكشۈرۈپ بىر ياقلىق قىلغۇچى ئەمەلدار.

(115) شۇەنيۇەن — يەنى خوڭدى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. رىۋايەتلەردىكى خەنزۇ مىللىتىنىڭ دەسلەپكى ئاتا - بوۋىسى، قەدىمكى زامانىدىكى پادىشاھ.

(116) چىڭگىزخان (1162 — 1227) — يەنى يۇەن تەيزۇ، ئىسمى تېموچىن، 1206 - يىلى بىرلىككە كەلگەن مۇڭغۇل پادىشاھلىقىنى قۇرغان. ئۇنىڭ نەۋرىسى قۇبلاي يەنى يۇەن شىزۇ 1264 - يىلى پايتەخت يەنجىڭ (ھازىرقى بېيجىڭ) غا يۆتكىلىپ بارغان. 1271 - يىلى دۆلەت نامىنى يۇەن قىلىپ ئۆزگەرتكەن. 1279 - يىلى سۇڭ خانىدانلىقىنى يوقاتقان.

(117) لىيۇ شيۇفۇ (1236 — 1279) — تەخەللۇسى جۇنشى، يەنچىڭ دېگەن جايدىن (ھازىر جياڭسۇغا تەۋە)، جەنۇبىي سۇڭ خانىدانلىقىنىڭ باش ۋەزىرى، 1278 - يىلى سۇڭ دۇزۇڭنىڭ سەككىز ياشلىق ئوغلى جاۋبىڭنى پادىشاھلىققا ئولتۇرغۇزۇپ، ئۇڭ قول ۋەزىرلىكىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان. شياڭشىڭنىڭ 2 - يىلى (1279) يۇەن ئەسكەرلىرى ياشەن تېغىدىن بۆسۈپ ئۆتكەندە (گۇاڭدۇڭنىڭ شىنخۇي ناھىيىسىگە تەۋە جەنۇبىي چوڭ دېڭىزدا)

جاۋىنگىنى ھاپاش قىلىپ دېگىزغا سەكرەپ ئۆلگەن.

(118) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پارائ» غا ئەسلىي «پىغانىڭ كېرىكى يوقلۇقى توغرىسىدا» دېگەن سەرلەۋھە بىلەن بېسىلغان.

(119) جاڭ شىزەي — جاڭ شۆچېڭ (1738 — 1801)، جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ خۇيجى (ھازىرقى شاۋشىڭ) ناھىيىسىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ تارىخچىسى. يۈەن زىسەي (1716 — 1797) — يەنە بىر ئىسمى يۈەن مى، جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ چېەنتاڭ (ھازىرقى خاڭشېەن) ناھىيىسىدىن، چىڭ سۇلالىسى شائىرى. 1797 ـ يىلى يۈەن مى ۋاپات بولغاندىن كېيىن، جاڭ شۆچېڭ «دېڭجى خاتىرىلىرى» دېگەن ئەسىرىدە، يۈەن مىنىڭ ئۆز شېئىرلىرىدا ئىچكى دۇنيانى تەسۋىرلەشنى تەرغىب قىلغانلىقىغا ۋە ئايال تالىپلارنى قوبۇل قىلغانلىقىغا قارشى چىقىپ، ئۇنىڭغا «شەرمەندە ئادەم؛ ھاۋايى ـ ھەۋەسكە بېرىلىپ، ئايال تالىپلارنى ئازدۇرغان» دەپ ھۇجۇم قىلغان. ئۇ «ئاياللار توغرىسىدا بىلىم»، «ئاياللار توغرىسىدا بىلىمگە خاتىمە»، «مەدرىسىدە نەزمىلەرنى كۆچۈرگەندىن كېيىن» دېگەندەك ئەسەرلىرىدىمۇ يۈەن مىگە ھۇجۇم قىلغان.

(120) لى چۈنكې (1829 — 1894) — يەنە بىر ئىسمى لى سىمىن؛ جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ خۇيجى ناھىيىسىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى ئەدىب. جاۋ زىچېەن (1829 — 1884) — يەنە بىر ئىسمى جاۋ ۋېيشۇ، جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ خۇيجى ناھىيىسىدىن؛ چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى خەتتات. لى چۈنكې «يۈمەنتاڭ خاتىرىلىرى» دېگەن ئەسىرىدە جاۋ زىچېەننى «تەلۇە»، «بىمەنە، نائەھلى» دەپ ئاتىغان.

(121) بۇ يەردە چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى تۆڭمىڭخۇيىنىڭ نەشر ئەپكارى «خەلق گېزىتى» بىلەن لىياڭ چىچاۋنىڭ ئىلكىدىكى «يېڭى خەلق مەجمۇئەسى» نىڭ دېموكراتىك ئىنقىلاب بىلەن پادىشاھلىق ئاسىسىي قانۇن ھەققىدە مۇنازىرىلەشكەنلىكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(122) بۇ يەردە «يېڭى ياش» چىلار بىلەن شۇ چاغدىكى يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىگە قارشى تۇرغۇچىلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇنازىرە كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(123) 70 ـ ئىزاھاتقا قارالسۇن.

(124) لىن چىڭنەن — تەرجىمان. ئۇ «4 ـ ماي» دەۋرىدە يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىگە قارشى تۇرۇپ، «دەردەمەن»، «مېكىجىننىڭ چۈشى» ناملىق ئىككى پارچە ھېكايە يېزىپ، مەدەنىيەت ھەرىكىتىگە دائىر ھۇجۇم

قىلغان.

(125) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پارائ» غا بېسىلغان.

(126) «ئىتنىڭ ئاۋازى يىلپىزنىڭ ئاۋازىغا ئوخشايدۇ» دېگەن سۆز تاڭ دەۋرىدىكى ۋاڭ ۋېينىڭ «تاغدا ماكان تۇتقان فېيدى موللىغا قىلىنغان پەند ـ نەسىھەت» تىن ئېلىنغان. ئەسلىي گەپ مۇنداق: «تار كوچىدا سوغۇق تۇندە ئىت قاۋسا، ئاۋازى يىلپىزنىڭ ئاۋازىغا ئوخشايدۇ».

(127) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پارائ» غا بېسىلغان.

(128) پەرەڭ سودىگەرلەردىن بۇردا چىقىرىۋالىدۇ — ئازادلىقتىن بۇرۇن شاڭخەيدىكى كونسېسسىيىلەردىكى تراموۋايلار ئەنگلىيىلىك سودىگەرلەر ۋە فرانسىيىلىك سودىگەرلەر دەسمايە سالغان ئىككى تراموۋاي شىركىتىنىڭ ئىلكىدە ئىدى.

(129) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پارائ» غا بېسىلغان.

(130) بۇ يەردە چىن زىجيەن يازغان «يەنە كۆڭ يىجى ھەققىدە» دېگەن ماقالە كۆرسىتىلىدۇ. مەزمۇنى كونا ۋاقىتلاردىكى مەدرىسىلەردە ئوقۇغۇچىلارغا خەت يېزىشنى ئۆگىتىشتە ئىشلەتكەن قىزىل خەت نۇسخىسىدىكى «ئالىي تالىپلار، چىنۇ (كۆڭ) يىجى ...» نى تەكشۈرۈپ ئىسپاتلاش ۋە چۈشەندۈرۈشتىن ئىبارەت. 1933 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پارائ» غا بېسىلغان.

(131) «ئۇچ سۆزلۈك رىسالە» — جەنۇبىي سۇڭ دەۋرىدىكى ۋاڭ يىنلىن (يەنە بىر رىۋايەتتە سۇڭ دەۋرىنىڭ ئاخىرى، يۈەن دەۋرىنىڭ باشلىرىدىكى چۈي شىزى) يازغانمىش، «فاملىلەر» — سۇڭ دەۋرىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىكى كىشى يازغانمىش، بۇلارنىڭ ھەممىسى كونا دەۋردىكى مەدرىسىلەردە ئىشلەتكەن ساۋات دەرسلىكى.

(132) «زېرەك بالىلار داستانى» — كونا دەۋردىكى مەدرىسىلەردىكى باشلانغۇچ ئوقۇش كىتابلىرىنىڭ بىر خىلى. شىمالىي سۇڭ سۇلالىسىدىكى ۋاڭ جۇ يازغانمىش. بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگىنى شۇ كىتابنىڭ بېشىدىكى بىرقانچە جۈملە سۆز.

(133) «ئىپتىدائىي بىلىم جەۋھەرلىرى» — كونا دەۋردىكى بالىلارنىڭ باشلانغۇچ ئوقۇش كىتابى. چىڭ دەۋرىدىكى چىڭ يۈنشىڭ قاتارلىقلار

تۈزگەن. مەزمۇنى ئاستىرونومىيە، رەسىم ـ قائىدىلەر. سەرەمجان ـ جاۋدۇقلار، تېخنىكا، سەنئەت... توغرىسىدىكى ماقال ـ تەمسىللەردىن ئىبارەت بولۇپ، ھەممىسى جۇپ سۆزلۈك ئۇسلۇبتا يېزىلغان. بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگەن 3 ـ، 4 ـ جۈملىنىڭ ئەسلىي مۇنداق: «ھاۋانىڭ يېنىك ۋە سۈزۈك مادداىرى يۇقىرىغا لەيلەپ چىقىپ ئاسمان بولغان؛ ھاۋانىڭ ئېغىر ۋە دۇغ مادداىرى تۆۋەنگە تېمىپ يەر بولغان.»

(134) «زات بۇۋاينىڭ ئائىلە نەسەبەتلىرى» — كونا دەۋردىكى بالىلارنىڭ باشلانغۇچ ئوقۇش كىتابى. يازغۇچىسى ئېنىق ئەمەس. زات بوۋا — بوۋىسىنىڭ دادىسى ياكى بوۋىسىنىڭ بوۋىسى. بۇ كىتاب تاڭ، سۇڭ ۋاقىتلىرىدا خېلى كەڭ تارقالغان، كېيىن يوقىلىپ كەتكەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈڭشۇي يىللىرىدا دۇنخۇاڭنىڭ مىڭشاشەن غارلىرىدىن بۇ كىتابنىڭ قولىيازمىسىنىڭ بىر تومى تېپىلغان.

(135) «ساۋات كىتابى» — كونا دەۋردىكى ئوقۇغۇچى بالىلارنىڭ خەت ئۆگىنىش كىتابى بولۇپ، غەربىي خەن دەۋرىدىكى شى يۇ يازغان. تاڭ دەۋرىدىكى يەن شىگۇ ۋە ۋاڭ يىنلىن ئىزاھات بەرگەن. مەزمۇنى تەخمىنەن ئىسىم ـ فامىلە، كىيىم ـ كېچەك، يېمەك ـ ئىچمەك، قاچا ـ قومۇچ قاتارلىقلار بويىچە خىللارغا بۆلۈنگەن ھالدا قاپىيىلەشكەن سۆزلەر بىلەن تۈزۈلگەن. كۆپىنچە يەتتە بوغۇم بىر جۈملە قىلىنغان.

(136) ئۇنىڭ تاپقان ساۋابى يۇنىڭ كۆرسەتكەن خىزمەتلىرىدىنمۇ قېلىشمىغان بولاتتى — تاڭ دەۋرىدىكى خەن يۈننىڭ «مىڭ شاڭشۇغا يازغان خېتى» دە مېڭ كېنى ماختىغان سۆزى: «ئەگەر بۇرۇن مېڭ كې بولمىغان بولسا، ھازىرقى كىيىملەرنىڭ پېشى پۈتۈنلەي سول تەرەپتىن ئېتىلىدىغان، سۆزلەرمۇ باشقىچە دېيىلىدىغان بولاتتى. شۇڭلاشقا مېنىڭ مېڭ كېنى مەدھىيىلەپ ئۇنىڭ تاپقان ساۋابىنى يۇنىڭ كۆرسەتكەن خىزمەتلىرىدىنمۇ قېلىشمىغان بولاتتى دېگەن سۆزۈم ئەنە شۇنىڭ ئۈچۈندۇر». يۇ بولسا بىر قۇرت — بۇ گو جېيگاڭنىڭ 1923 ـ يىلى قەدىمكى تارىخنى تەتقىق قىلغان بىر ئەسىرىدە ئوتتۇرىغا قويغان كۆز قارىشى. يۇ — مەملىكىتىمىزنىڭ قەدىمكى زامانىدىكى كەلكۈننى تىزگىنلىگەن قەھرىمانى، شيا سۇلالىسىنىڭ قۇرغۇچىسى.

(137) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى «شېنباۋ» ئەركىن پاراگ» غا بېسىلغان.

(138) 1933 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنىدىكى «شېنباۋ» ئەركىن

پاراگ» غا بېسىلغان لىن يىجىنىڭ «‹تەرجىمە› ۋە ‹بايان›» دا مۇنداق دېيىلگەن: «قاتمال، قاملاشمىغان تەرجىمە خىزمىتىنى ئىشلەۋاتقان كىشىلەر، ئەگەر كەسىپ ئۆزگەرتىپ قاش ـ كۆزنى ياسايدىغان تەھرىرلىك خىزمىتىنى ئىشلىسە ھۆددىسىدىن چىقالامدۇ، يوق؟ ... ئاڭلىشىمچە، ھازىر نۇرغۇن تەرجىمانلار ئەسلىي ئەسەرنى باشتىن ـ ئاخىرغىچە بىر قۇر كۆرۈپ چىقمايلا 1 ـ بەتنى ئېچىپلا تەرجىمە قىلىدىكەن. ئەسلىي ئەسەرنى چۈشىنىشىتىن گەپ ئېچىش مۇمكىن ئەمەس.» يەنە شۇ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنىدىكى «ئەركىن پاراگ» غا بېسىلغان داشىڭنىڭ «تەرجىمە ھەققىدە سۆز» دېگەن ماقالىسىدە مۇنداق دېيىلگەن: «نۆۋەتتە بىزنىڭ نەشرىياتچىلىق ساھەسىدىكى نۇرغۇن تەرجىمە ئەسەرلەر بەك ناچار بولغانلىقتىن، كىشىلەر ئۇلارنى ئېلىشقا جۈرئەت قىلالمايدىغان بولۇپ قالدى. مەيلى قايسى خىلدىكى تەرجىمە ئەسەرلىرى بولسۇن، ئۇچ ـ تۆت بېتىنى كۆرگەندىن كېيىنمۇ يەنىلا نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولمايدۇ.»

(139) دارۋىن (C. R. Darwin 1809 — 1882) — ئەنگلىيىلىك بىئولوگىيە ئالىمى، تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەريىسىنىڭ ئاساس قۇرغۇچىسى. ئۇنىڭ «جانلىقلار تۈرلىرىنىڭ مەنبەسى» دېگەن كىتابى 1859 ـ يىلى نەشر قىلىنغان بولۇپ، جانلىقلارنىڭ تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەريىسىگە ئاساس سالغان مۇھىم ئەسەر.

(140) ما جۈنۇۋ (1882 — 1939) — گۇاڭشىنىڭ گۇيلىن دېگەن يېرىدىن، دەسلەپتە ياپونىيىگە بېرىپ ئوقۇپ، تۇڭمىڭخۇيغا قاتناشقان، كېيىن گېرمانىيىگە بېرىپ. بېرلىن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پەن ـ تېخنىكا دوكتورى دېگەن ئۇنۋانغا ئىگە بولغان. سۇن جۇڭشەن ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى سودا ـ سانائەت ۋازارىتىنىڭ مۇئاۋىن ۋازىرى ۋە شاڭخەي جۇڭگو گۇڭشۇ مەكتىپىنىڭ مۇدىرى، گۇاڭشى ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇدىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. ئۇ دارۋىننىڭ «تۈرلەرنىڭ پەيدا بولۇشى»نى تەرجىمە قىلىپ، تەرجىمىگە «جانلىقلار تۈرلىرىنىڭ ئىپتىدائىي» دەپ نام بەرگەن. 1920 ـ يىلى جۇڭخۇا كىتابخانىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(141) تولستوي (Л. Н. Толстой 1828 — 1910) — روسىيە يازغۇچىسى، «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق»، «ئانا كارىنىنا»، «تىرىلىش» قاتارلىق رومانلارنى يازغان. تۇرگىنىۋ (Ив. Тургинев 1818 — 1883) — روسىيە يازغۇچىسى. تۇرگىنىۋ «روتىن»، «ئاتىلار ۋە بالىلار» قاتارلىق رومانلارنى يازغان. سىنكلېر (U. Sinclair 1878 — 1968) — ئامېرىكا يازغۇچىسى،

«قىرغىنچىلىق مەيدانى»، «تاش كۆمۈر كارولى» قاتارلىق رومانلارنى يازغان.

(142) گو مورو (1892 — 1978) — سىچۈەننىڭ لۇشەن دېگەن يېرىدىن، ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ ئاساسلىق ئەزاسى، ئەدەبىياتشۇناس، تارىخشۇناس ۋە ئىجتىمائىي پائالىيەتچى، شېئىرلار توپلىمى «ھۆر — پەرى»، تارىخىي دراما «چۈي يۈەن»، تارىخىي نەزەريە توپلىمى «قۇللۇق تۈزۈمىدىكى دەۋر» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان. ئۇ تەرجىمە قىلغان تولستوينىڭ «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق» دېگەن كىتابى 1931 — يىلىدىن 1933 — يىلىغىچە بولغان ۋاقىتلاردا شاڭخەي ئەدەبىيات — سەنئەت كىتابخانىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان، جەمئىي ئۈچ قىسىم (توققىزگەن).

(143) كانت (I. Kant 1724 — 1804) — گېرمانىيە پەيلاسوپى. ئۇنىڭ «ساپ ئىدراك تەنقىدى» دېگەن كىتابى 1781 — يىلى نەشر قىلىنغان.

(144) تەئزىر — تەنقىد، باھا، تەنبىھ دېگەن سۆز.

(145) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 — يىل 8 — ئاينىڭ 23 — كۈنى «شېنباۋ» ئەركىن پارىڭ» غا بېسىلغان.

(146) لياڭ شىچيۇ 1929 — يىل 9 — ئايدا «يېڭى ئاي» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 2 — جىلد 6 —، 7 — بىرلەشمە سانىدا «ئەدەبىياتنىڭ سىنىپىيلىقى بارمۇ» دېگەن ماقالىنى ئېلان قىلغان. بۇنىڭدا مۇنداق بىر خىل سۆز بار: «بىر پرولېتارنىڭ ئەگەر ئىستىقبالى بولىدىغان بولسا، جاپاغا چىداپ ساداقەتلىك بىلەن ئۆمۈر بويى خىزمەت قىلسا، جەزمەن ئازدۇر — كۆپتۇر مۇلۇككە ئىگە بولىدۇ.» «ئالا كۆڭۈل، قاتمال تەرجىمە، ۋە «ئەدەبىياتنىڭ سىنىپىيلىقى»» گە قارىڭ.

(147) 500 مىڭ دوللار — ئەينى ۋاقىتتا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تارقاتقان «ئاۋئاتسىيە، تاشيول قۇرۇلۇشى ئۈچۈن مۇكاپاتلىق بېلەت» نىڭ 1 — دەرىجىلىك مۇكاپاتى 500 مىڭ دوللار ئىدى.

(148) «خان قىزلارنىڭ بۆجىگەن توپنى ئېتىپ بېرىشى» — كونا رومان ۋە چاڭچىلىلەردە تەسۋىرلەنگەن بىيۇروكرات، ئاقسۆڭەكلەرنىڭ خان قىزلىرىنىڭ ئىچ كۆيئوغۇل تېپىش ئۇسۇلى، خان قىزلارنىڭ ئانتقان بۆجىگەن توپى قايسى ئەرگە تەگسە شۇنىڭغا خوتۇن بولاتتى.

(149) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 — يىل 8 — ئاينىڭ1 26 — كۈنى «شېنباۋ» ئەركىن پارىڭ» غا بېسىلغان.

(150) تەلىپەك قۇببىسى، ئوتۇغات — چىڭ دەۋردە ئەمەلدارلارنىڭ

دەرىجىسىنى پەرق ئېتىدىغان باش كىيىم زىبۇ زىننەتلىرى، 5 — دەرىجىلىك ئەمەلدارلارنىڭ باش كىيىمىدە ئاق تەلىپەك قۇببىسى بولىدۇ. باش كىيىمىنىڭ كەينىگە توز پېيى (5 — دەرىجىدىن يۇقىرى) ياكى سوقۇشقاق قۇشنىڭ كۆك پېيى (6 — دەرىجىدىن تۆۋەن) قادىلىدۇ. بايلارنىڭ بالىلىرىمۇ بۇ خىل تاجلارنى سېتىۋالدى مەنسەپ ئارقىلىق قولغا كەلتۈرەلەيدۇ.

(151) لى فۇسۈن (1764 — 1843) — يەنە بىر ئىسمى شاڭجى، چىڭ دەۋرىدىكى ئادەم. «مەدەن — تاش يازۇلىرى خاتىرىلىرى»، «خەن ۋېي ئالتە سۇلالىسىنىڭ قەبرە يازۇلىرى ئۇلگىلىرى» قاتارلىق كىتابلارنى يازغان.

(152) مەدەن — تاش يازۇلىرى — بۇ يەردە دېيىلگەن مەدەن — مىستىن ياسالغان ئەسۋابلار، تاش دېيىلگىنى قەبرە تېشى قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. قەدىمكى ۋاقىتلاردا بۇ نەرسىلەر ئۇستىگە خەت قويۇلغان ياكى ئويۇلغان بولۇپ، ۋەقەلەر خاتىرىلەنگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ خىل تارىخىي ئاسارئەتىقىلەر مەدەن — تاش يازۇلىرى دەپ ئاتىلىدۇ.

(153) يامانلىقنىڭ ئېتىداسى — يامان ئىشنى باشلاپ بېرىش.

(154) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 — يىل 8 — ئاينىڭ 31 — كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پارىڭ» غا بېسىلغان.

(155) «چاھار دۇئان» نىڭ فوتوغا ئېلىپ بېسىلىدىغان «نادىر نۇسخىسى» ئۇستىدىكى تالاش — تارتىش — «چاھار دۇئان» چىڭ سۇلالىسىدىكى چىيەنلۇڭ پادىشاھنىڭ بۇيرۇقى بىلەن تۈزۈپ چىقىلغان مەجمۇئە بولۇپ، تۆت توپلامغا بۆلۈنگەن 3000 خىلدىن ئارتۇق كىتابنى يىغىپ كىرگۈزگەن. چىڭ سۇلالىسى ھاكىمىيىتىنىڭ فېئودالىق ھۆكۈمرانلىقىنى ساقلاش ئۈچۈن بەزى كىتابلارنى چىقىرىۋەتكەن ياكى ئۆزگەرتىۋەتكەن. 1933 — يىل 6 — ئايدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مائارىپ ۋازارىتى شۇ ۋاقىتتىدىكى مەركىزىي كۈتۈپخانىنىڭ تەييارلىق باشقارمىسى بىلەن تىجارەت باسمىخانىسىنىڭ توختام تۈزۈپ «چاھار دۇئان» نىڭ بېيجىڭدىكى خان سارىيى مۇزېيىدا ساقلانغان ۋېن يەنگې نۇسخىسىنى فوتوغا ئېلىپ بېسىشقا بۇيرۇق چۈشۈرگەن. بېيجىڭ كۈتۈپخانىسىنىڭ باشلىقى سەي يۈەنپېي كونا مەتبەئە نۇسخىسى ياكى كونا كۆچۈرۈلمىسىنى قوبۇل قىلىپ، چاھار دۇئان كۈتۈپخانىسى ئۆزگەرتىۋەتكەن نۇسخىسىنىڭ ئورنىغا دەسستىشىنى تەشەببۇس قىلغان. كىتاب ساقلىغۇچى فۇ زىڭشاڭ، لى شىڭدۇ ۋە ئىلىم ساھەسىدىكى چىن يۈەن، لىيۇفۇ قاتارلىقلارمۇ سەي يۈەنپېيگە ئوخشاش تەشەببۇس قىلغان، لېكىن مائارىپ

ژازىرى ژاك شىجى ئۇنىڭغا قارشى تۇرغان. ئەينى ۋاقتىدا تىجارەت باسمىخانىسى تەھرىر - تەرجىمە ئورنىنىڭ باشلىقى جاك يۇەنجىمۇ «چاھاردىۋان» نۇسخىسى بويىچە بېسىشنى تەشەببۇس قىلغان. نەتىجىدە تىجارەت باسمىخانىسى گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ پىكرى بويىچە 1934 - يىلىدىن 1935 - يىلىغىچە «چاھار دىۋان» نىڭ نادىر نۇسخىسىنىڭ دەسلەپكى تومى»نى بېسىپ چىقارغان، بۇنىڭغا 231 خىل كىتابنى تاللىغان.

(156) تۆت ئۆلكە غايىب بولۇپ كەتتى — 1931 - يىل «18 - سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن ياپون جاھانگىرلىكى ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ ئېلىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى لياۋنىڭ، جىلىن، خېيلۇڭجياڭ، رېخېدىن ئىبارەت تۆت ئۆلكىسىنى بېسىۋالغان. توققۇز ئارال قولدىن كەتتى — 1931 - يىل «18 - سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن فرانسىيە مۇستەملىكىچىلىرى پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ئېلىمىزنىڭ زېمىنى شىمالىنى تاقىم ئارىلى ۋە نەنسا تاقىم ئارىلىنى يۇتۇۋېلىشىدىن ئىبارەت يولسىز تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويغان ھەمدە 1933 - يىلى جۇڭگونىڭ نەنسا تاقىم ئارىلىدىكى توققۇز ئارالنى بېسىۋالغان. بۇنىڭغا جۇڭگو خەلقى قارشىلىق كۆرسەتكەن. شۇ ۋاقتىدا جۇڭگو ھۆكۈمىتىمۇ دىپلوماتىيە يولى ئارقىلىق فرانسىيە دائىرىسى بىلەن كەسكىن سۆزلەشتى.

(157) خۇاڭخې دەريا سىنىڭ يولدىن چىقىپ كەتكەنلىكى — 1933 - يىل 7 - ئايدا خۇاڭخې دەريا سى تېشىپ، خېبېي، خېنەن، سەندۇڭ، شەنشى، ئەنخۇي، ھەتتا جياڭسۇنىڭ شىمالىي تەرىپىگىچە بېسىپ كىرىپ ئاپەت بولغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

(158) ناپولېئون (Napoleon. Bonaparte 1769 — 1821) فرانسىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابى دەۋرىدىكى ھەربىي ئالىم، سىياسەتچى؛ فرانسىيە 1 - ئىمپېرىيىسىنىڭ ئىمپېراتورى. ناپولېئوننىڭ ساقلىغان كىتابلىرى ئىنتايىن كۆپ. ئۇ ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن كىتابلىرى باشقىلارنىڭ قولدىن - قولغا ئۆتۈپ، 1932 - يىلى بىر قىسمىنى كىشىلەر بېرلىنغا ئەكېتىپ ساتماقچى بولغان. كېيىن فرانسىيە ھۆكۈمىتى ئامال قىلىپ ئۇنى پارىژغا ئەكەتكەن.

(159) «پادىشاھ بېكىتكەن كىتابلار مەجمۇئەسى» — يەنى «قەدىمكى ۋە ھازىرقى كىتابلار مەجمۇئەسى» — جۇڭگودىكى چوڭ تىپلىق كىتابلارنىڭ بىرى بولۇپ، چىڭ دەۋرىدىكى كاڭشى، يۇڭجېڭ پادىشاھلىرى چىن مىڭلىي، جاك تىڭشىلارنى تەھرىرلەشكە بۇيرۇپ، يۇڭجېڭنىڭ 3 - يىلىدا (1725)

پۈتتۈرگەن. پۈتۈن كىتاب ئاستىرونومىيە، جۇغراپىيە، مەرىپەت، تەبىئەت، پەلسەپە، ئىقتىسادتىن ئىبارەت ئالتە قىسىمغا بۆلۈنگەن. جەمئىي 10 مىڭ تومدىن ئىبارەت.

(160) «مىڭ دەۋرىنىڭ ئادەملىرى كونا كىتابلارنى كۆچۈرۈپ بېسىشقا خۇشتار ۋە لېكىن شۇ كونا كىتابلارنى كاردىن چىقىرىدۇ» — چىڭ دەۋرىدىكى لو شىنيۈەن ئۆزىنىڭ «يىگوتاڭغا خاتىمە» دېگەن كىتابىنىڭ «6 - كلاسسىك ھېكمەتلىك سۆزلەر خاتىمىسىگە رەددىيە» دېگەن 1 - تومىدا مىڭ دەۋرىدىكى كىشىلەرنىڭ قەدىمكى كىتابلارنى خالىغانچە ئۆزگەرتىپ، قالايمىقان نەشر قىلغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دېگەن: «مىڭ دەۋرىدىكى كىشىلەر كىتاب باسقان بىلەن كىتابلارنى كاردىن چىقارغان».

(161) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنى «شېنباۋ» ئەركىن پاراڭ»غا بېسىلغان.

(162) ئېروشېنكو (В ЕРОЕЕНКО. 1889 — 1952) — روسىيە شائىرى ۋە چۆچەكچى، بالىلىق دەۋرىدە كېسەل بولۇپ ئىككى كۆزىدىن ئايرىلغان، 1921 - يىلىدىن 1923 - يىلىغىچە جۇڭگوغا كېلىپ لۇشۈن بىلەن تونۇشقان. لۇشۈن ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىن «شاپتۇل چېچىكى رەڭلىك بۇلۇت»، «ئېروشېنكونىڭ چۆچەكلەر توپلىمى» قاتارلىقلارنى تەرجىمە قىلغان.

(163) ئۇرۇشقا قارشى يىغىن — دۇنيا بويىچە جاھانگىر — ئۇرۇشقا قارشى ھەيئىتىنىڭ 1933 - يىل 9 - ئايدا شاڭخەيدە چاقىرغان يىراق شەرق يىغىنى. بۇ قېتىمقى يىغىندا ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلىشىغا قارشى تۇرۇش، خەلقئارا تىنچلىقنى قولغا كەلتۈرۈش قاتارلىق مەسىلىلەر مۇزاكىرە قىلىنغان. يىغىن ئېچىلىشتىن بۇرۇن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ۋە فرانسىيە كونسېسسىيىسى، جاماەت كونسېسسىيىسى دائىرىلىرى يىغىنىڭ ئېچىلىشىغا خىلمۇ خىل بوھتانلارنى چاپلىغان ۋە توسقۇنلۇق قىلغان. كونسېسسىيە ئىچى ياكى سىرتىدا يىغىن ئېچىشقا رۇخسەت قىلمىغان. لېكىن، ئەينى ۋاقتىدا جۇڭگو كومپارتىيىسى شاڭخەي يەر ئاستى تەشكىلاتىنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا ئاخىر مەخپىي ئۆتكۈزگەن. ئەنگلىيىلىك مارەي تۆرە، فرانسىيە يازغۇچىسى ۋە «ئىنسانپەرۋەرلەر» گېزىتىنىڭ ئاساسىي ئاپتورى ۋايان گۈجرى، جۇڭگودىن سۇڭ چىڭلىڭ قاتارلىقلار بۇ قېتىمقى يىغىنغا قاتناشقان. لۇشۈن پرېزىدىيومىنىڭ پەخرىي رەئىسلىكىگە سايلانغان. يىغىنىنىڭ تەييارلىق مەزگىلىدە، لۇشۈن كۇچىنىڭ بارچە قوللىغان

ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتىن ياردەم بەرگەن. 1934 ـ يىل 12 ـ ئايدا لۇشۇن شياۋ جۇنگە يازغان بىر پارچە جاۋاب خېتىدە مۇنداق دېگەن: «يېغىن (ئۇ-رۇشقا قارشى يېغىن) ئېچىلدى. نۇرغۇن كۆچ سەرپ قىلىندى؛ خەۋەرلەرنى گېزىتتە بېسىشقا ئۇنىمىدى، شۇڭا جۇڭگودا ناھايىتى ئاز ئادەم بىلىدۇ. نەتىجىسى يامان ئەمەس بولدى. ھەرقايسى ۋەكىللەر ئۆز دۆلەتلىرىگە قايتقاندىن كېيىن دوكلات قىلىدىغان بولدى، دۇنيادا جۇڭگونىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى تېخىمۇ بەك ئۇقىدىغان بولدى، مەن قاتناشتىم.»

(164) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پارا‌گ» غا بېسىلغان.

(165) كىركېگارد (S. A. Kirkegard 1813 — 1855) — دانىيەلىك پەيلاسوپ. ماقالە ئىچىدىكى سۆزلىرى ئۇنىڭ «بۇ بولمىسا ئۇ بولىدۇ» دېگەن كىتابىنىڭ «مۇقەددىمىسى» دىن ئېلىنغان. شۇ كىتابنىڭ ئىزاھاتىدا 1836 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى پېتىرگرادتا ھەقىقەتەن شۇنداق ئىش يۈز بەرگەن دەپ چۈشەندۈرگەن.

(166) بۇماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پارا‌گ» غا بېسىلغان.

(167) جا‌گ كېبياۋ — جېجياڭنىڭ خەينىڭ دېگەن يېرىدىن. ئۇنىڭ «ئەدەبىيات مۇنبىرىدە تەلەي تېپىش ھۇنىرى» دېگەن ئەسىرى شۇ ۋاقىتتىكى بىر قىسىم ئەدەبىلەرنىڭ ھەر خىل ھىيلە ـ مىكىر ۋە پۈرسەتپەرەسلىكلىرىنى شاللاق، بىمەنە پوزىتسىيە بىلەن تەسۋىرلەيدىغان كىتاب. 1933 ـ يىل 5 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان.

(168) «مۇھاكىمە» — ئەدەبىيات ـ سەنئەت خاراكتېرلىك يېرىم ئايلىق ژۇرنال بولۇپ، لىن يۈتاڭ قاتارلىقلار باشقۇرغان. 1932 ـ يىل 9 ـ ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلاپ، 1937 ـ يىل 8 ـ ئايدا نەشردىن توختاپ قالغان. بۇ ژۇرنالنىڭ 19 ـ سانىغا (1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى) «ئەدەبىيات مۇنبىرىدە تەلەي تېپىش ھۇنىرى» دېگەن ماقالىنىڭ «قىسقىچە مەزمۇنى» ۋە «خاتىمىسى» بېسىلغان.

(169) Inspiration — ئىنگلىزچە سۆز، ئىلھام دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

(170) «ئەتراپلىق ئويلايدىغان ئاقىل» دېگەن سۆز «تارىخنامە، خۇەي يىن بەگنىڭ تەرجىمھالى» دىكى «ئەتراپلىق ئويلايدىغان ئاقىلمۇ بىرەر يەردە كەتكۈزۈپ قويىدۇ. ئەتراپلىق ئويلايدىغان ئەخمەقنىڭمۇ بىرەر يېرى توغرا

چىقىپ قالىدۇ» دېگەن ئىبارىدىن ئېلىنغان.

(171) ئەدەبىيات مۇنبىرىگە چىقىش ئۈچۈن باي خوتۇنۇڭ بولۇشى كېرەك — بۇ شاۋ سۈنمېي قاتارلىق ئادەملەرگە قىلىنغان مەسخىرە. شاۋ شۈنمېي چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدىكى چوڭ دەللال بيۈروكرات، كاتتا باي شىڭ شۈەنخۇەينىڭ نەۋرە قىزىنى خوتۇن قىلىپ ئالغاندىن كېيىن ئۆزى دەسمايە چىقىرىپ كىتابخانا ئاچقان ۋە ژۇرنال چىقارغان.

(172) ۋىلدې (O. Wilde 1854 — 1900) — ئەنگلىيەلىك گۈزەللىكپەرەس يازغۇچى، «خۇشال شاھزادە» ناملىق بالىلار چۆچىكى، «شارووم»، «ۋاندېمىر خانىمنىڭ يەلپۈگۈچى» ناملىق سەھنە كىتابى قاتارلىقلارنى يازغان. ئەخلاقسىزلىق جىنايىتى (لەۋزاتلىق قىلغانلىقى، يەنى بۇ ماقالىدە يېزىلغان «ئۇتتۇر كەلگەن شوخ بالىلار بىلەن ئوينىغانلىقى») بىلەن تۈرمىگە ئېلىنغان، كېيىن پارىژدا مۇساپىر بولۇپ غۇربەتچىلىكتە ئۆلگەن.

(173) «ھېلىغۇ دىلدار خوتۇنۇڭ ئىكەن، باشقا ئادەملەر كۆرسىمۇ ئىچى كۆيىدۇ» — جەنۇبىي سۇلالىنىڭ سۇڭ بەگلىكى دەۋرىدىكى ۋۇتۇڭنىڭ «ھەسەتخورلۇق خاتىرىسى» گە قارىغاندا، جىڭ دەۋرىدىكى خۇەن ژېن لىشىنىڭ قىزىنى كىچىك خوتۇنلۇققا ئالغان، خۇەن ژېننىڭ خوتۇنى بۇ ئىشنى بىلگەندىن كېيىن ئىنتايىن كۈنداشلىقى تۇتۇپ، قولىغا قىلىچنى ئېلىپ، بىرقانچە ئون دەقىقىنى باشلاپ ئۇ قىزنى ئۆلتۈرۈشكە بارغان. لېكىن، بارغاندىن كېيىن قىزنىڭ چىرايىنى كۆرۈپ، سۆزىنى ئاڭلاپ تەسىرلىنىپ، قىلىچنى يەرگە تاشلاپ قويۇپ: «ھېلىغۇ خۇەن ژېن قېرى ئىكەن، سىزنى كۆرۈپ مېنىڭمۇ ئىچىم كۆيىدى» دېگەنىكەن. لۇشۇن رەتلىگەن «قەدىمكى رومانلاردىن تەرجىمىلەر» دېگەن كىتابقا قارىغاندا، بۇ ئىككى جۈملە سۆز ئۆزگەرتىپ ئېلىنغان.

(174) «قىز شائىر» — ئۆز ۋاقتىدا شاڭخەيدىكى چوڭ دەللال يۈ چاچىڭنىڭ قىز نەۋرىسى يۈ شىيۈيۈن 1932 ـ يىلى يۈ يەن دېگەن تەخەللۇس بىلەن «كۆل شامىلى» ناملىق شېئىرلار توپلىمىنى نەشر قىلغان. ئۇ توپلام «مېنىڭ جېنىم، ئاھ جېنىم» دېگەندەك ساق تۇرۇپ ئىگىرايدىغان ئىبارىلەر بىلەن تولغان. بەزى بىمەنە ژۇرنال ۋە كىچىك گېزىتلەرمۇ ئۇنى كۆككە كۆتۈرگەن، مەسىلەن، زېڭ جىنكې «قىز شائىر يۈ شىيۈيۈننى زىيارەت» سەرلەۋھىلىك ماقالە يازغان.

(175) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پارا‌گ» غا بېسىلغان.

(176) براندېس (G. Brandes 1842 — 1927) — دانىيىنىڭ ئەدەبىي تەنقىدچىسى. ئۇنىڭ ئاساسىي ئەسىرى بولغان «XIX ئەسىر ئەدەبىياتىدىكى ئاساسىي ئېقىم» جەمئىي ئالتە توم بولۇپ، 1872 ـ يىلىدىن 1890 ـ يىلىغا قەدەر نەشر قىلىنغان.

(177) 1921 ـ يىل 2 ـ ئايدا گو مورو «مىندو» ژۇرنىلىنىڭ 2 ـ جىلد 5 ـ سانىدا لى شجىنگە قاراتقان مەكتۇپىنى ئېلان قىلغان، ئۇنىڭدا مۇنداق گەپلەر بار: «مېنىڭ ھېس قىلىشىمچە، دۆلەت ئىچىدىكى زاتلار پەقەت دەللاللارغا ئەھمىيەت بېرىپ، يېگىت ـ قىزلارغا ئەھمىيەت بەرمەيۋاتىدۇ؛ تەرجىمىگىلا ئەھمىيەت بېرىپ، ئىجاد قىلىشقا ئەھمىيەت بەرمەيۋاتىدۇ.»

(178) «ABC» — دەسلەپكى ساۋات دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا شاڭخەيدىكى «دۇنيا» كىتابخانىسى بىر يۈرۈش «ABC كىتابلىرى» نى نەشر قىلغان. ئۇنىڭغا دەسلەپكى ساۋات بېرىدىغان كۆپ كىتابلار كىرگۈزۈلگەن.

(179) «بۇلغۇن تېرىسى يەتمىگەن يېرىگە ئىت قۇيرۇقىنى ئۇلاپتۇ» دېگەن سۆز «جىن سالنامىسى. جاۋ بېگى لۇننىڭ تەرجىمھالى» دىن ئېلىنغان. ئەسلىدە سما يىنىڭ 9 ـ ئوغلى سمالۇننىڭ قالايمىقان ئۇنۇقان بەرگەنلىكى، ھەتتا ئائىلىسىدىكى مالايلىرىغىمۇ ئۇنۇقان بەرگەنلىكى مەسخىرە قىلىنغان. «ھەر قېتىم ئەتىگەنلىك زىيارەتتە ئەمەلدارلار ۋە ئۇنۇقانلىق مالايلار سورۇنغا لىق تولاتتى. شۇ ۋاقىتتا كىشىلەر بۇ ئەھۋالنى: «بۇلغۇن تېرىسى يەتمىگەن يېرىگە ئىت قۇيرۇقىنى ئۇلىغانلىق دېگەن».

(180) نىتسې (F. Nietzsche 1844 — 1900) — گېرمانىيىلىك ئىدېئالىزمچى پەيلاسوپ. «چاكىنا ئادەم» (Der Letzte Mensch) توغرىسىدا نىتسىنىڭ «زاراتۇستىرا شۇنداق دېگەن» دېگەن ئەسىرىنىڭ «مۇقەددەمىسى» گە قارالسۇن. ئۇنىڭدا ئۇمىدسىز، ئىجادىيەتسىز، ئاددىي، قورقۇنچاق، تولىمۇ پۇچەك ئادەم كۆزدە تۇتۇلىدۇ. لۇشۇن بۇ «مۇقەددەمە» نى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىپ، 1920 ـ يىل 6 ـ ئايدا «يېڭى دولقۇن» ژۇرنىلىنىڭ 2 ـ جىلد 5 ـ سانىغا باسقان.

(181) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا «كۆز كېچىسىدىكى پاراڭ» دېگەن سەرلەۋھىدە يۇ مىڭ دېگەن تەخەللۇس بىلەن بېسىلغان.

(182) چى يۇ — قەدىمكى رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، مەملىكىتىمىزنىڭ

جۇلى قەبىلىسىنىڭ يولباشچىسى بولۇپ، ئۇ خۇاڭدى بىلەن ئۇرۇش قىلغاندا مەغلۇپ بولۇپ ئۆلتۈرۈلگەنمىش.

(183) «زىرو پۇمياھۇ» — سانسكرىت تىلىنىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى «ئاچ ئەرۋاھلارغا سەدىقە بېرىش قائىدىسى» دېگەن كىتابتىكى ئايەت.

(184) ۋىرانپىن — بۇ سانسكرىت تىلىنىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، ھاۋا تاپان قىلىپ ئېسىلغانلارنى قۇتقۇزۇش دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. كونا ئۆرپ ـ ئادەت بويىچە قەمەرىيە 7 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ۋىرانپىن ئايىمى بولىدۇ، شۇ كۈنى ئاخشامدا راھىبلارنى تەكلىپ قىلىپ ئايەت ئوقۇتۇپ سەدىقە بېرىپ، ئۆلۈپ كەتكەنلەرگە نەزىر ـ چىراغ بېرىلىدۇ.

(185) ساۋابلىق ئوچۇن ياغ پۈرتىپ نەزىر قىلىش — كونا ۋاقىتلاردا راھىب ـ دەرۋىشلەرنىڭ ئايەت ئوقۇش ئىشلىرى، گومىنداڭ سىياسىيونى دەپ جىتاۋ قاتارلىقلار «18 ـ سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن، شۇ ۋاقىتتىكى بەنچەن لامانى ئۆز يېنىغا تارتىپ تەبىئىي ۋە سۈنئىي ئايەتتە ئۆلۈپ كەتكەن روھ ـ ئەرۋاھلارغا نەزىر ـ چىراغ بېرىش نامى بىلەن «ۋاپادار شاھنىڭ دۆلەتنى قوغداش نەزىر ـ چىرىغى»، «ئومۇمغا پايدا يەتكۈزۈش نەزىر ـ چىرىغى» قاتارلىقلارنى تەشەببۇس قىلىپ، ئايەت ئوقۇپ، بۇنقا سىغىنغان. مۇنار ـ گۈمبەز سالدۇرۇش — بۇ، دەي جىتاۋنىڭ 1933 ـ يىل 5 ـ ئايدا نەنجىڭنىڭ جۇڭشەن قەبرىستانلىقىدا مۇنار قۇرۇپ سۇن جۇڭشەن ئەسىرىنىڭ قولىيازمىسىنى ساقلىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

(186) «ئاشپەز قازان بېشىغا ئۆتكەندە، ساھىب تەگبىر ھەرگىز چۆمۈچنى قولغا ئېلىۋالماسلىقى كېرەك» — ھەر بىر كىشى ئۆز دائىرىسىدىكى ئىشلارنى قىلىش دېگەن مەنىدە.

(187) «ئۇزۇن مۇددەتلىك قارشى ئۇرۇش قىلىش» — 1932 ـ يىلى ياپون جاھانگىرلىكى شاڭخەيدە «18 ـ يانۋار» ئۇرۇشىنى قوزغىغاندىن كېيىن، گومىنداڭنىڭ 4 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 2 ـ ئومۇمىي يىغىنى خىتابنامە ئېلان قىلىپ، «ئۇزۇن مۇددەتلىك قارشى ئۇرۇش قىلىشقا بەل باغلىدۇق» دەپ جاكارلاپ، ئۆزلىرىنىڭ قارشى تۇرماسلىقىنى، ۋەتەن ساتقۇچلۇق قىياپىتىنى يوشۇرۇشقا ئۇرۇنغان.

(188) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا لۇيسۇن دېگەن تەخەللۇس بىلەن بېسىلغان.

(189) «ئانىسىنى بىلىپ، دادىسىنى بىلمەيدۇ» — بۇ يەردە باشلانغۇچ كومۇنا جەمئىيىتىنىڭ قالايمىقان نىكاھ تۈزۈمى شارائىتىدىكى ھادىسە كۆز-

ده تۆتۈلىدۇ. «قەدىمكى زاماندا پادىشاھ يوق. ئادەملەر توپلىشىپ ياشايدۇ. ئانىسىنى بىلىپ، دادىسىنى بىلمەيدۇ» دېگەن خاتىرىلەر بار.

(190) جۇگۇك — فامىلىسى جى، ئىسمى دەن، جۇڭۇڭاك پادىشاھنىك ئىنىسى. ئۇ ڭۇڭاك پادىشاھقا ياردەم قىلىپ شاك سۇلالىسىنى يوقاتقان ھەم چىڭڭاك پادىشاھقا ياردەم قىلىپ ھاكىمىيەتنى باشقۇرغان، جۇ سۇلالىسى دەۋرىدىكى قائىدە ـ تۈزۈملەرنى قۇرۇشتا ناھايىتى چوڭ رول ئويناغان. كونىلارنىك ئېيتىشىچە، «ئالتە دەستۇر» ئىچىدىكى «ئەدەپ ـ قائىدە دەستۇرى» («قائىدە ـ يوسۇن» نى جۇ گۇڭ يازغان ياكى كۇڭ چيۇ بەلگىلىگەن، ئۇنىڭ ئىچىدىكى نىكاھ قائىدە ـ يوسۇنىنىڭ ئىنچىكە بەلگىلىمىلىرى ئۇزۇن مۇددەتتىن بۇيان فېئوداللىق جەمئىيەتنىڭ نىكاھ تۈزۈمىگە تەسىر كۆرسەتكەن.

(191) «پەقەت ئىچىدىلا يامان نىيەت ئويلىغان تەقدىردىمۇ زىنا قىلغان بولۇپ ھېسابلىنىدۇ» دېگەن سۆز «ئىنجىل» نىڭ 5 ـ بابىدىن ئېلىنغان. ئۇنىڭدا: «ئاياللارنى كۆرگەندە كۆڭلىنى يۇگۇرتكەنلەر كۆڭلىدە باشقا ئادەم بىلەن زىنا قىلغان بولۇپ ھېسابلىنىدۇ» دېگەن گەپ بار.

(192) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراك» غا بېسىلغان.

(193) بۇ گىتلېرنىڭ 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ بېشىدا نيۈرنبېرگدا ئېچىلغان دۆلەت سوتسىيال پارتىيىسى قۇرۇلتىيىنىڭ يېپىلىش مۇراسىمىدا سۆزلىگەن نۇتقى ئىچىدىكى سۆز.

(194) ياپونىيىدىكى ئەيسا دىنى چېركاۋى — ياپونىيىنىڭ خرىستىئان دىنى چېركاۋى. 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىدىكى «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىگە بېسىلغان رېپىتىر خەۋىرىگە قارىغاندا، مەزكۇر چېركاۋنىڭ مەسئۇلى جۇڭتېيەن: «ئىسايا‌ھ» («تەۋرات، ئىسايا‌ھنامە» نىڭ 55 ـ بابى) دا سەن بىلمەيدىغان ۋە سېنى بىلمەيدىغان دۆلەت بار ئىكەنلىكى، «ۋەھىينامە» نىڭ 7 ـ پارىسى («ئىنجىل، ۋەھىينامە» 7 بابى) غا دائىر رەسۇل قولىدا ئاللاتائالانىڭ تامغىسىنى تۇتقان ھالدا شەرقتىن چۈشىدىغانلىقى ئېيتىلغان. ئۇ يەر ياپونىيىدۇر» دېگەن. ئۇ يەنە: «ئاللاتائالا يەھۇدىيلارنى قىرىپ كەلگەن ئاق تەنلىكلەرنى ياپونلار ئارقىلىق بويسۇندۇرىدۇ ... ياپونلار قورال كۈچى بىلەن يەھۇدىيلارنى ئازاد قىلىپ، «تەۋرات» تىكى بېشارەتنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ» دېگەن.

(195) بۇ ئەينى زامانداكى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مالىيە ۋازارىتىنىڭ

ۋازىرى سۇڭ زىۋېنىنىڭ دۇنيا ئىقتىسادىي يىغىنىغا قاتنىشىپ دۆلەتكە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى نەنجىڭدا سۆزلىگەن سۆزى. ئۇ غەربىي دۆلەتلەر ھۆكۈمەتلىرىنىڭ «ھوقۇقىنىڭ غايەت زور ئىكەنلىكى» نى «XIX ئەسىردىكى ئەربابلار چۈشىدىمۇ ئويلاپ باقمىغانلىقى» نى تەشۋىق قىلىپ، جۇڭگونىڭ شۇنداق «ياخشى ئۇلگە» دىن ئۆگىنىشىنى تەلەپ قىلغان.

(196) خەن تۇيجۇ — خەن يۇ (768 — 824)، تەخەللۇسى تۇيجى، خېجياك دېگەن جايدىن (ھازىرقى خېنەن ئۇلكىسى مونشيەن ناھىيىسىدىن). تاك سۇلالىسى ۋاقتىلىرىدىكى ئەدەب. ئۇ «خەن چاڭلى ئەسەرلىرى» نى يازغان. بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگەن سۆز ئۇنىڭ «تەبئىي قانۇنىيەت» دېگەن ئەسىرىدىن چىققان بولۇپ، ئەسلىي مۇنداق: «پۇقرالار تېرىق، گۈرۈچ، كەندىر، يىپەك، قاچا ـ قومۇچ ۋە پۇل بىلەن ئۆز سەردارلىرىغا خىزمەت قىلمىسا، كاللىسىنى ئېلىش كېرەك.»

(197) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراك» غا بېسىلغان.

(198) شېكسپىر (W. Shakespeare 1564 — 1616) — ياۋروپادىكى ئەدەبىي گۈللىنىش مەزگىلىدىكى ئەنگلىيەلىك دراماتورگ. ئۇنىڭ «ياز تۈنىدىكى چۈش» ناملىق كومېدىيىسى 1600 ـ يىلى نەشر قىلىنغان.

(199) يۇ مۇتاۋ بىلەن جاۋ جىڭشىڭ ئوتتۇرىسىدا ماقالىنى كېسىۋېلىپ ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش توغرىسىدا يۈز بەرگەن تالاش ـ تارتىش — 1933 ـ يىلى لۇڭخۇا كىتابخانىسى يۇ مۇتاۋنىڭ «دۇنيا ئەدەبىيات تارىخى» دېگەن كىتابىنىڭ 1 ـ، 2 ـ قىسىملىرىنى نەشر قىلغان. ئۇنىڭدا كۆپىنچە جاۋ جىڭشىڭ يازغان «جۇڭگو ئەدەبىياتىنىڭ قىسقىچە تارىخى» دىن ۋە باشقا كىشىلەر يازغان جۇڭگو ـ چەت ئەللىنىڭ ئەدەبىيات تارىخى، ئىنقىلاب تارىخىدىن ئوغرىلاپ ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىنغان. جاۋ جىڭشىڭ قاتارلىقلار بۇنى «ئەركىن پاراك» دا ئاشكارىلىغاندىن كېيىن، يۇ مۇتاۋ ئارقا ـ ئارقىدىن ماقالە يېزىپ، ئوغرىلاپ كېسىۋېلىپ ئۆزۈمنىڭ قىلىۋالغان ئەمەس، «رەتلىگەن» دەپ ئۆزىنى ئاقلىغان.

(200) شەھەر مەمۇرىيىتى ئىدارىسى — بۇرۇن ئەنگلىيە، ئامېرىكا، ياپونىيە قاتارلىق جاھانگىر دۆلەتلەرنىڭ شاڭخەي، تيەنجىن قاتارلىق جايلاردىكى كونسېسسىيىلىرىدە تەسىس قىلغان ھۆكۈمرانلىق ئورگىنى.

(201) بۇماقاله دەسلەپ 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(202) «مۇچېكنىڭ كاللىسىنىڭ ئېلىنىشى» — بۇماقالىدە بايان قىلىنغان ژەقەلىككە قارىغاندا، مەزكۇر تىياتىر چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى لى يۇ يازغان «بىر سەقىم قار» دېگەن رىۋايەتتىن ئىبارەت بولۇپ، مۇچېكى — دراما ئىجىدىكى موخۇەيگۇنىڭ چاكىرى.

(203) 19 ـ ئارمىيە — گومىنداڭنىڭ 19 ـ ئارمىيىسى. 1932 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى ياپون قوشۇنلىرى شاڭخەيگە ھۇجۇم قىلغاندا، شاڭخەيدە تۇرۇشلۇق 19 ـ ئارمىيە ئۆزلۇكىدىن قارشىلىق كۆرسەتكەن، لېكىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇشقا بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، ياپون جاھانگىرلىكى بىلەن شاڭخەي ئۇرۇشىنى توختىتىش كېلىشىمىنى تۈزۈپ، 19 ـ ئارمىيىنى فۇجيەنگە يۆتكىۋەتكەن.

(204) «باھار دولقۇنى» — تۇرگىنېفنىڭ پوۋېستى بولۇپ، 1933 ـ يىلى شاڭخەيدىكى خېنشېڭ كىنو شىركىتى تەرىپىدىن كىنو قىلىپ ئىشلەنگەن.

(205) ماۋدۇن — شېن يەنبىڭنىڭ تەخەللۇسى، جېجياڭ ئۆلكىسى تۇڭشەن ناھىيىسىدىن، يازغۇچى، ئەدەبىي ئوبزورچى، ئىجتىمائىي پائالىيەتچى. «باھار پىللىسى» ئۇنىڭ يازغان ھېكايىسى بولۇپ، 1933 ـ يىلى شاڭخەيدىكى «چولپان» كىنو شىركىتى كىنو قىلىپ ئىشلىگەن.

(206) «ياۋ خەلقى يۇرتىنىڭ ئاشقى» — ئاز سانلىق مىللەتنى ھاقارەتلەيدىغان كىنو بولۇپ، شاڭخەيدىكى سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ كىنو شىركىتىدە ئىشلەنگەن. فىلىمدە ياۋ خەلقى رايونىدا «مەرىپەتلەشتۈرۈش» خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان ئاساسىي ئەر قەھرىمانىنىڭ ياۋ پادىشاھىنىڭ قىزىغا ئاشىق بولغانلىقى، «تاغدىن كەتمەيمەن» دەپ ژەدە بەرگەنلىكى تەسۋىرلەنگەن. 1933ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ بېشىدا شاڭخەيدە رەسمىي قويغاندا، كىنو شىركىتى ھەرقايسى چوڭ گېزىتلەردە ھەدەپ ئېلان چىقارغان. مەزكۇر فىلىم گومىنداڭ مەركىزىي پىرقە بۆلۈمىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشكەن. «ياۋ خەلقىنى مەرىپەتكە باشلاش» دېگەن سۆز ئەنە شۇ تەقدىرنامىدىكى سۆز.

(207) كوراگان — خەن سۇلالىسىدە «كوراگان بەگ» دېگەن مەنسەپ تەسىس قىلىنىپ، پادىشاھنىڭ ئاتلىرىنى باشقۇراتتى. ژېي، جىن سۇلالىلىرىدىن باشلاپ مەلىكىنىڭ ئېرىگە «كوراگان بەگ» دېگەن مەنسەپ بېرىلگەن. شۇنىڭدىن باشلاپ «كوراگان» دېگەن سۆز «مەلىكە جورىسى» دېگەن سۆزنىڭ

ئورنىدا قوللىنىلىدىغان بولۇپ قالغان.

(208) «4 ـ ئوغلىنىڭ ئانىسىنى يوقلىشى» — جىڭجۇ تىياتىرى. مەزمۇنى: شىمالىي سۇڭ دۆلىتى بىلەن لياۋ دۆلىتى ئۇرۇش قىلغاندا، سۇڭ سەركەردىسى ياڭ سىلاڭ (4 ـ ئوغۇل) ئەسىرگە چۈشۈپ قېلىپ، كوراگان بولغان. كېيىن 4 ـ ئوغۇلنىڭ ئانىسى شېي تەيجۈن لەشكەر باشلاپ لياۋ دۆلىتىگە جازا يۈرۈشى قىلىشقا بارغاندا، 4 ـ ئوغۇل ئانىسىنى سېغىنىپ سۇڭ لاگېرىغا ئوغرىلىقچە بېرىپ يوقلىغان، كېيىن يەنە لياۋ دۆلىتىگە قايتقان.

(209) «شۇاڭياڭ مەلىكىنىڭ دى چىڭنى قوغلىشى» — جىڭجۇي تىياتىرى. مەزمۇنى: شىمالىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ ئالىي سەركەردىسى دى چىڭ غەربكە جازا يۈرۈشى قىلىشتا دەندەن ئېلىگە ئېزىپ بېرىپ قالىدۇ ـ دە، ئالدىنىپ دەندەن پادىشاھنىڭ قىزى شۇاڭياڭ مەلىكە بىلەن توي قىلىدۇ. كېيىن دى چىڭ قېچىپ كېتىپ داۋاملىق غەربكە مېڭىپ، فېڭخۇ ئۆتكىلىگە بارغاندا، مەلىكە قوغلاپ كېلىپ، ئۇنى ژاپاسىزلىق قىلدىڭ دەپ ئەيىبلەيدۇ. دى چىڭ ھەقىقىي ئەھۋالنى ئېيتقاندىن كېيىن، مەلىكە تەسىرلىنىپ ئۇنى يولغا سېلىپ قويىدۇ.

(210) بۇ ماقاله ئەينى ژاقىتتا مەتبۇئاتتا چىقىشقا مۇژەپپەق بولالمىغان. ئەسلىي تېكىستىنىڭ ئالدىنقى ئۈچ قۇرى (« ،مېنىڭ بىر پارچە قىسقا ماقاله يازغانلىقىم سەۋەبى بىلەن، » دىن ھەقىقەتەن خاتالىق بولسا كېرەك» كېچە) كېيىنكى ماقالىنىڭ بېشىغا كۆچۈرۈلۈپ بىرلەشتۈرۈلۈپ بىر پارچە ماقاله قىلىپ ئېلان قىلىنغان.

(211) مۇ مۇتيەن (1900 — 1971) — جىلىن ئۆلكىسى يىتۇڭ ناھىيىسىدىن، شائىر، تەرجىمان، ئىجادىيەت تەھرىراتىغا قاتناشقان. ئۇنىڭ مۇشۇ ماقالىدە تىلغا ئېلىنغان « XX ئەسىردىكى ياۋروپا ئەدەبىياتى» نى ئەسلىي سوۋېت ئىتتىپاقىلىق ژۇرنۇچ يازغان، لۇ جيەننەن تەرجىمە قىلغان، 1933 ـ يىلى شاڭخەي «يېڭى ھايات» كىتابخانىسىدىن نەشر قىلىنغان.

(212) Academie — لاتىنچە سۆز بولۇپ، پەنلەر ئاكادېمىيىسى دېگەن مەنىنى بېرىدۇ. فرانسۇزچە Academie دەپ يېزىلىدۇ، سوۋېت ئىتتىپاقى ئالىملار يۇرتى دېگەن سۆز ئەسلىي سوۋېت ئىتتىپاقى ئاكادېمىيىسى AkaemHaykcccp نى كۆرسىتىدۇ.

(213) «مىڭ بىر كېچە» — يەنە بىر ئىسمى «ئەلىپلەيلى» ، قەدىمكى ئەرەب خەلق چۆچەكلىرى توپلىمى. «10 كۈنلۈك سۆھبەت» — ئىتالىيىلىك

گ. بوككاچيو يازغان رومان. «دون كىخوت» — ئىسپانىيىلىك سېرۋانتېس يازغان رومان. «روبىنزون سايامەت خاتىرىسى» — ئەنگلىيىلىك دىئور يازغان رومان.

(214) گيوتې (J. W. Von Goethe 1749 — 1832) — گېرمانىيە شائىرى ۋە ئالىمى. ئۇنىڭ ئاساسىي ئەسەرلىرىدىن شېئىرلىق دراما «فاۋست» ۋە رومان «ياش ۋىتىرنىڭ دەردى» قاتارلىقلار بار.

(215) بېرتراند (L. Bertrand 1866 — 1941) — فرانسىيىلىك رومانچى، 1925 - يىلى فرانسىيە ئاكادېمىيىسىنىڭ ئاكادېمىكى بولغان. ئۇ «ئىرق قېنى»، «ئىسپانىيە مەلىكىسى» قاتارلىق رومانلارنى يازغان.

(216) كاتولىك دىنى — لاتىنچە Catholica.

(217) بۇرژۇئا — فرانسۇزچە Bourgeoisie نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

(218) بۇماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 9 - ئاينىڭ 14 - كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(219) بېرنارد. شاۋ 1933 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ «خانىش» ناملىق پاراخوتىغا چۈشۈپ دۇنيانى ئايلانغاندا 2 - ئاينىڭ 17 - كۈنى شاڭخەيگە كەلگەن.

(220) باربۇس (H. Barbusse 1873 — 1935) — فرانسىيە يازغۇچىسى، «فرونت»، «پارلاق» ۋە «ستالىننىڭ تەرجىمھالى» قاتارلىق رومانلارنى يازغان.

(221) «ئالىي مەكتەپنىڭ پروفېسسورى، تۆۋەن دەرىجىلىك ئەمەلدار» — بۇ شاۋ شۇنمېينىڭ «10 كۈنلۈك پاراڭ» ژۇرنىلىنىڭ 2 - سانى (1933 - يىل 8 - ئاينىڭ 20 - كۈنى) دا ئېلان قىلىنغان. «ئەدەبىلەر تاپسىز بولىدۇ» دېگەن ماقالىسىدىكى سۆز: «ئالىي مەكتەپنىڭ پروفېسورى، تۆۋەن دەرىجىلىك ئەمەلدارلارنىڭ ئىش ھەققى ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بېرىلمىگەن؛ ئۇلار ئائىلىسىدە باللىرى ۋە ئاتا - ئانىلىرى بولغاچقا، خىزمەتتىن كېيىنكى بوش ۋاقىتلاردا ئۆزىنىڭ ئادەتتىكى ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش باھانىسى بىلەن چەت ئەل رومانلىرىدىن بىر - ئىككى پارچىنى تەرجىمە قىلىپ قەلەم ھەققى ئېلىشقا مەجبۇر بولغان».

(222) زۇ تاۋفېن (1895 — 1944) — ئەسلىي ئىسمى ئېنرون، جياڭشىنىڭ نەنچاڭ دېگەن يېرىدىن، سىياسىي ئوبزورچى، نەشرىياتچى، «تۇرمۇش» ھەپتىلىك ژۇرنىلىنى چىقارغان؛ «تۇرمۇش» كىتابخانىسىنى ئاچقان. «يۇرتمۇيۇرت كېزىپ يۇرۇشتىن خاتىرە» قاتارلىق كىتابلارنى يازغان. «گوركىي» دېگەن كىتاب ئامېرىكىلىق كاڭئېن يازغان «گوركىي ۋە ئۇنىڭ روسىيىسى» دېگەن كىتابتىن تەرجىمە ۋە تەھرىرلىنىپ، 1933 - يىل 7 - ئايدا شاڭخەي «تۇرمۇش» كىتابخانىسىدا نەشر قىلىنغان. بۇ يەردە سۆزلەنگەن تەنقىد لىن يىجىنىڭ «گوركىي نى ئوقۇغاندا» دېگەن ماقالىسىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ماقالە 1933 - يىل 7 - ئاينىڭ 17 - كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(223) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 9 - ئاينىڭ 17 - كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(224) بىكېيىڭ — شىمالىي بىكېيىڭ، خۇنەننىڭ شىنخۇا دېگەن يېرىدىن، ئايال يازغۇچى. تۆۋەندىكى ماقالە ئۇنىڭ 1933 - يىل 9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان «دېڭىز ساھىلىدىكى كېچە» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدىن نەقىل كەلتۈرۈلگەن.

(225) يەن يۈلىن — يەن فۇ (1853 — 1921)، تەخەللۇسى يۈلىن، فۇجيەننىڭ مىنخۇ دېگەن يېرىدىن (ھازىر فۇجۇغا قاراشلىق)، چىڭ زامانىدىكى مەرىپەتچى، مۇتەپەككۇر، تەرجىمان. ئۇ تەبىئىي پەنلەر تەرجىمىسىدە، ئادەمنىڭ ۋە ھايۋانلارنىڭ، ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ھەر خىل ئەزالىرىنى قىسقا قىلىپ «ئەزا» دەپ تەرجىمە قىلغان.

(226) شاۋ شۇنمېي (1906 — 1968) جېجياڭنىڭ يۈياۋ دېگەن يېرىدىن. ئۇ ئۆزى دەسمايە چىقىرىپ «ئالتۇن ئۆي» ناملىق كىتابخانا ئېچىپ، «ئالتۇن ئۆي» ئايلىق ژۇرنىلىغا باش مۇھەررىر بولۇپ، گۈزەلچىلىك ئەدەبىياتىنى تەشەببۇس قىلغان؛ «گۈلدەك جىنايەت» قاتارلىق شېئىر توپلاملىرىنى يازغان.

(227) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 9 - ئاينىڭ 22 - كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(228) دېڭ ژېن — ئەينى زامانىدىكى شەرقىي شىمال ئارمىيىسىدىكى ماجەنسەن قىسمىنىڭ ئاتلىق دىۋىزىيە كوماندىرى، 1933 - يىل 7 - ئاينىڭ 31 - كۈنى جاڭجياكۇدا خۇپىيانە ئۆلتۈرۈلگەن. 1933 - يىل 9 - ئاينىڭ 20 - كۈنى گېزىتلارغا: «پايتەختتىكى ھەر ساھە خەلقى تۇنۇگۈن دېڭ ژېنغا تەزىيە بىلدۇردى» دېگەن خەۋەر بېسىلغان. پايتەخت دېگەن سۆز نەنجىڭنى كۆرسىتىدۇ.

(229) ئەدەپ-قائىدە توغرىسىدا ئۇچ كىتاب—يەنى «جۇ يوسۇنى»، «يوسۇننامە»، «قائىدە - يوسۇن مەجمۇئەسى» دىن ئىبارەت. «يوسۇننامە»

نىڭ ئەنگلىيىلىك ستېپل (J. steel) تەرجىمە قىلغان ئىنگلىزچە نۇسخىسى 1917 ـ يىلى لوندوندا نەشر قىلىنغان.

(230) «يېڭى ئەرۋاھ ھۆرمەتتە چوڭ، كونا ئەرۋاھ ھۆرمەتتە كىچىك بولىدۇ» — «زو چيۇمىڭ يىلنامىسى»غا قارىغاندا، چۇنچيۇ دەۋرىدە لومىڭ-گۇڭ ژاپات بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ باشقا ئانىسىدىن بولغان ئاكىسى شىگۇڭ بەگ بولغان؛ شىگۇڭ ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئوغلى ژېنگۇڭ بەگ بولغان. دەۋر سۈرۈش تەرتىپى بويىچە خان ئەجدادلىرى ئىبادەتخانىسىنىڭ ئورنىنى بەلگىلىگەندە مىنگۇڭ ئالدىدا، شىگۇڭ كەينىدە بولۇش كېرەك؛ لېكىن ژېنگۇڭ 2 ـ يىلىنىڭ 8 ـ ئېيىدا خان ئىبادەتخانىسىغا نەزىر ـ چىراغ قىلغاندا، ئۆز ئاتىسى شىگۇڭنىڭ مىنگۇڭنى ئالدىغا قويۇپ، «يېڭى ئەرۋاھ ھۆرمەتتە چوڭ، كونا ئەرۋاھ ھۆرمەتتە كىچىك بولىدۇ» دېگەن. بۇنىڭ مەنىسى ئۆلگىنىگە ئانچە ئۇزۇن بولمىغان شىگۇڭ مىنگۇڭنىڭ ئاكىسى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆلگەن ژاقتىدا ياشتا چوڭ ئىدى؛ ئەمما ئۆلگىنىگە كۆپ يىللار بولغان مىنگۇڭ شىگۇڭنىڭ ئوكىسى ئۆلگەن ژاقتىدا ياشتا كىچىك ئىدى، شۇڭا «ئاۋۋال چوڭنى، ئاندىن كىچىكىنى ھۆرمەتلەش» كېرەك دېگەنلىكتىن ئىبارەت.

(231) «ئەدەپ ـ تەكەللۇپ ژەتىنى» — بۇ سۆز «مۇھاكىمە ژە بايان» دىن ئېلىنغان: «كۇڭزى: «ئەدەپ ـ تەكەللۇپ بىلەن ئەلنى باشقۇرالىسا، يەنە باشقا نېمىلەر كېرەك بولسۇن؟ ئەدەپ ـ تەكەللۇپ بىلەن ئەلنى باشقۇرالمىسا، ئەدەپنىڭ نېمە كېرىكى بولسۇن؟ دېگەن.»

(232) خەلقئالەم خۇاڭدى بىلەن لاۋزىنىڭ تەرىقەتلىرى بىلەن باشقۇرۇلغان — بۇ يەردە تەرىقەتچىلەردىن باشلانغان، قانۇنچىلار تەرىپىدىن مۇكەممەللەشتۈرۈلگەن جازا قانۇنى ئارقىلىق دۆلەتنى باشقۇرۇش دېگەن سۆز كۆزدە تۇتۇلىدۇ. خۇاڭدى بىلەن لاۋزى تەرىقەتچىلەرنىڭ بوۋىسى. ژاپادارلىق يولى بىلەن خەلقئالەمنى باشقۇرۇش — كۆڭزىچىلارنىڭ «پادىشاھ، ژەنزىر، ئاتا، بالا» لارنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىگە تېگىشلىك ئورۇنغا قويۇپ ھۆرمەتلەيدىغان ئەخلاق ـ قائىدە ئىدىيىسى بىلەن دۆلەتنى باشقۇرۇش.

(233) «ئەدەپ ـ قائىدە رەئىيەگە جايىز ئەمەس» دېگەن سۆز «قائىدە ـ يوسۇن مەجمۇئەسى»دىن ئېلىنغان.

(234) «ھەي دۆنەن مۇشى، سەن قويۇڭنى ياخشى كۆرسەڭ، مەن ئەدەپ ـ قائىدىنى ياخشى كۆرىمەن!» — بۇ سۆز «مۇھاكىمە ژە بايان» دىن ئېلىنغان. ئەسلىي مۇنداق: دۆنەن مۇشى ئەينى ژاقتىدا لۇ بەگلىكى

خانىنىڭ ھەر ئاينىڭ 1 ـ كۈنى بىر تىرىك قوينى ئەجدادلار ئىبادەتخانىسىغا نەزىر ـ چىراغ قىلىدىغان قائىدىنى ئەمەلدىن قالدۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزىمۇ ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن تەييارلىغان قوينىمۇ ئەمەلدىن قالدۇرماقچى بولغان. كۇڭزى قۇربانلىق قوي تەييار قىلىنسا شەكىل جەھەتتە ئاز بولسىمۇ ئەدەپ ـ قائىدىنى ئورۇندىغانلىق بولىدۇ، دەپ ئويلاپ شۇنداق دېگەن.

(235) «ئەدەپكە لايىق كەلمىگەنگە نەزەر سالما؛ ئەدەپكە لايىق كەلمىگەنگە قۇلاق سالما؛ ئەدەپكە لايىق كەلمىگەنگە تىل سۈرمە؛ ئەدەپكە لايىق كەلمىگەنگە قول سوزما» — بۇ سۆز كۇڭزىنىڭ سۆزى.

(236) «خالىغانچە نائىنساپلىق قىلىپ ئۆز بېشىنى يەيدۇ» — بۇ ھەقتە «زو چيۇمىڭ يىلنامىسى»غا قارالسۇن.

(237) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى «شېنباۋ» ئەركىن پاراڭ»غا ئېسىلغان.

(238) رۇسسېل (B. Russell 1872 — 1970) ئەنگلىيە پەيلاسوپى، 1920 ـ يىلى جۇڭگوغا كېلىپ، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا لېكسىيە ئوقۇغان.

(239) «بېرنارد. شاۋنىڭ سۆزى توغرىسىدا ‹بايان ژە مۇھاكىمە› يېرىم ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 12 ـ سانى (1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى) غا ئېسىلغان، چىڭخەي يازغان «بېرنارد. شاۋنىڭ شاڭخەيدىن ئۆتۈش مۇناسىۋىتى بىلەن سۆزلىگەن سۆزىنىڭ خاتىرىسى» گە قارالا. ئەسلىي مۇنداق: «مەندىن بۇ گەپنى سوراشنىڭ نېمە ھاجىتى بار؟ ھەممىلا يەردە كىشىلەر مەندىن جۇڭگوغا بولغان تەسىراتىمنى، مۇنازىرىلەرگە بولغان تەسىراتىمنى سوراشتى. راست گەپ قىلاي، مېنىڭ قانداقتۇر بىرەر پىكرىم بولىدىغان بولسا، ئۇ پىكرلىرىم سىلەر بىلەن مۇناسىۋەتسىز. سىلەرمۇ مېنىڭ قوماندانلىقىمغا بويسۇنمايسىلەر. ئەگەر مەن ھەربىي ئادەم بولۇپ بىرەر يۇز مىڭ ئادەمنىڭ كاللىسىنى ئالغان بولسام، ئەنە شۇ چاغدا مېنىڭ پىكرىمنى قەدىرلىشىڭلار مۇمكىن ئىدى».

(240) شاھزادە كارىل (CarlGustavOskar Fredrik Christian — ئەينى ژاقىتتىكى شۋېتسىيە پادىشاھى گۈستاۋ V نىڭ جىيەن ئوغلى، 1933 ـ يىلى دۇنيانى سىياھەت قىلغاندا 8 ـ ئايدا جۇڭگوغا كەلگەن. بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگىنى ئۇنىڭ مۇخبىرلارغا قىلغان سۆزى، 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىكى «شېنباۋ» گېزىتىگە قارالسۇن.

(241) «يېڭى دولقۇن» تەھرىراتى — بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ

قىسمەن ئوقۇغۇچى ۋە ئوقۇتقۇچىلىرى تەشكىل قىلغان ئىلغار تەشكىلات. 1918 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇلغان. ئاساسىي ئەزالىرىدىن فۇ سېنيەن، لۇجيالۇن، ياڭ جىڭشىڭ، جۇ زورېن قاتارلىقلار بار، ئۇلار «يېڭى دولقۇن» ئايلىق ژۇرنىلى (1919 ـ يىل 1 ـ ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان) ۋە «يېڭى دولقۇن مەجمۇئەسى» نى نەشر قىلغان. كېيىن ئاساسىي ئەزالىرىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن پەيدىنپەي ئوڭغا بېرىلىپ كېتىپ، ئۆزلۈكىدىن تارقىلىپ كەتكەن. فۇسېنيەن، لۇ جيالۇن قاتارلىقلار گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ ماۋارىپ ـ مەدەنىيەت جەھەتتىكى تايانچلىرى بولۇپ قالغان.

(242) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پارا‌گ» غا بېسىلغان.

(243) لىۋ شيې (؟ — تەخمىنەن 520) — تەخەللۇسى يەنخي، جەنۇبىي سۇلالە دەۋرىدىكى لياڭنەننىڭ دۆڭگۈەن دېگەن يېرىدىن (ھازىرقى جياڭسۇ، جىڭجاڭدىن)، ئەدەبىياتˆ ـ سەنئەت نەزەرىيىچىسى، ئاخىرقى ئۆمرىدە راھىب بولغان.

(244) دايى — ئىسمى چىڭ زىجيەن، خۇنەننىڭ چاڭسا دېگەن يېرىدىن، كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتچىسى. «قەلەم پېشۋاسىنىڭ چۈشى» دېگەن ماقالە 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پارا‌گ» غا بېسىلغان. بۇ ماقالىنىڭ بىر قىسمىدا: «قەلەم پېشۋاسىنىڭ چۈشى» جەنۇبىي ۋە شىمالىي سۇلالە دەۋرىدىكى ئەدەبىلەرنىڭ ھەممىسىدە بولغان. لىۋ شيې «ئەدەبىيات كۆزگە خال قويۇش» دېگەن ئەسىرىنىڭ كىرىش سۆزىدە قىسقىچە مۇنداق دېگەن: مەن ئوتتۇرا ياشقا كىرگىنىمدە، بىر كۈنى چۈشۈمدە قىزىل سىرلانغان ئەدەپ ـ قائىدە ئەسۋابلىرىنى كۆتۈرۈپ، كۆڭرىنىڭ كەينىدىن جەنۇبقا قاراپ ماڭغانلىقىمنى كۆردۈم، ئويغانغاندىن كېيىن خۇشال بولۇپ: ئۇلۇغ ئەۋلىيانى كۆرۈش نېمىدېگەن تەس، ئەمما ئۇ پېقىرنىڭ چۈشىگە ئايان بولدىغۇ، دېدىم. ئەۋلىيانىڭ مۇددىئاسىنى مەدھىيىلەش ئۈچۈن كلاسسىك دەستۇرنامىلەرنى شەرھلەشتىن باشقا ياخشى ئىش يوق؟ لېكىن ما، جىڭ قاتارلىق رايىش ئۆلىمالار ناھايىتى ئىنچىكە شەرھلەگەن بولسىمۇ، لېكىن ئالىم بولالمىغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، قەلەم تۇتۇپ، سىياھ ئېزىپ بۇ ئەسەرنى يېزىشقا باشلىدىم، دېگەن. بۇنىڭغا قارىغاندا، لىۋشيې چۈشىدە كۆڭزىنى كۆرگەنلىكى ئۈچۈن قەلەم پېشۋاسى دەپ ئۆزىگە تەمەننا قويغان، تەرىقەت پېشۋاسلىقىنى بولسا چىرىك رايىش ئۆلىمالارغا ئۆتۈنۈپ بەرگەن. ئەپسۇسكى، غەيرىي يولغا بېرىلىپ كېتىپ، بۇددا دىنىغا

چوقۇنىدىغان بولغان. ھازىرقى تەرىقەت پېشۋاسى دەپ تەمەننا قويغانلارغا ئوخشاش ئەۋلىيايى مۇقەددەسمىنىڭ شەنىگە داغ چۈشۈرگەنلىكىنى ئۆزىمۇ چۈشەنمىگەن.»

(245) «مۇھاكىمە ۋە بايان» — كۆڭزىچىلارنىڭ كلاسسىك ئەسىرى، كۆڭزى مۇرىتلىرىنىڭ كۆڭزىنىڭ سۆز ـ ھەرىكەتلىرىنى خاتىرىلىگەن كىتابى. «ژاپانامە» — كۆڭزىچىلارنىڭ كلاسسىك ئەسىرى، كۆڭزىنىڭ ئۆز مۇرىتلىرىدىن زېڭسېڭنىڭ «ژاپادارلىق يولى» توغرىسىدىكى سوئالىغا بەرگەن جاۋابلىرى خاتىرىلەنگەن كىتاب.

(246) «لاۋزى» — يەنە بىر ئىسمى «ئەخلاقنامە»، تەرىقەتچىلەرنىڭ كلاسسىك ئەسىرى. چۈنچىيۇ دەۋرىدىكى لاۋزەن يازغانمىش.

(247) «ژىمالاكىرتى قەسىدىسى» — تولۇق ئىسمى «ژىمالاكىرتىنىڭ ئېيتىپ بەرگەن قەسىدىسى» بۇددا نومى. ژىمالاكىرتى بولسا شۇ نومدا تەسۋىرلەنگەن ئىستىقامەتچى، ساكيامۇنىنىڭ ئەسىردىشى.

(248) ئۇچ دىنىنىڭ بەس ـ مۇنازىرىسى — دەسلەپتە شىمالىي جۇ سۇلالىسىدە باشلانغان، تاڭ سۇلالىسىدە كەڭ ئەۋج ئالغان. تاڭ پادىشاھى دېزۇڭ ھەر يىلى ئۆزىنىڭ تۇغۇلغان كۈنى «دۇلدۇل» ئوردىسىدا كۆڭزى دىنى، بۇددا دىنى ۋە تەرىقەت دىنىنىڭ ناھايىتى تەنتەنىلىك مۇنازىرىسىنى ئۆتكۈزگەن. لېكىن، ئۇچ تەرەپ ساۋات خاراكتېرلىك ئۇششاق ـ چۈشەك مەسىلىلەر ئۈستىدىلا مۇنازىرىلىشىپ، قىيىن مەسىلىلەر بىلەن كارى بولمىغان، ئەكسىچە ئۇچ دىنىنىڭ «مەنبەسى ئوخشاش» لىقىنى تەكىتلىگەن، تولا چاغلاردا قىزىقارلىق گەپلەرنى قىستۇرۇپ قويغان: تاڭ پادىشاھى يىزۇڭ ژاقتىدا قىزىقچىلار پادىشاھ ئالدىدا «ئۇچ دىنىنىڭ مۇنازىرىسى» نى كىشىلەرنى كۈلدۈرىدىغان ماتېرىيال قىلىۋالغان.

(249) «ئۇلۇغ تەكرىمنىڭ ئېھسانلىرى» — تەرىقەت دىنىنىڭ دەستۇرى، ئەسلىي سۆزى سۇلالىسىدىكى «لى چاڭلىڭ قىسسىسى»، چىڭ دەۋرىدىكى تەرىقەتچى ئالىم خۇي دۇڭ شەرھلىگەن. «مەرىپەت ئىلاھىنىڭ قىياپە تۇلۇبەشەرى» — ئېيتىلىشچە، جىن دەۋرىدىكى جاڭ يازى يازغان. رىۋايەتكە قارىغاندا، جاڭ يازى ئۆلگەندىن كېيىن، ئىنسانلارنىڭ مەنسەپ دەپتىرىنى باشقۇرىدىغان ئەۋلىيا بولۇپ، مەرىپەت ئىلاھى دەپ ئاتالغان. بۇ ئىككى كىتاب تەرىقەتچىلەرنىڭ ياخشىلىققا ياخشىلىق، يامانلىققا يامانلىق دەيدىغان خۇراپاتلىق ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلىدىغان كىتاب.

(250) ژۇرناللاردىكى ئاتالمىش «تەشەببۇس» — خۇ شى قاتارلىقلار

1922 ـ يىل 5 ـ ئايدا «تىرىشىش» ناملىق ھەپتىلىك گېزىتنىڭ 2 ـ سانىدا «بىزنىڭ سىياسىي تەشەببۇسىمىز» دېگەن ماقالىسىنى ئېلان قىلىپ، «ياخشى كىشىلەر»، «مۇنەۋۋەرلەر»، «سىياسىي ھەرىكەتكە قاتنىشىپ»، ئاتالمىش «ياخشى ھۆكۈمەت تەشكىل قىلىشى كېرەك» دېگەن تەشەببۇسنى ئوتتۇرىغا قويغان.

(251) «ھازىرقى زامان ئەنزارى» — ئومۇمىي خاكتېرلىك ھەپتىلىك ژۇرنال. خۇ شى، چېڭ شىيىك، ۋاڭ شىجيې، شۇي جىمۇ قاتارلىق كىشىلەر چىقارغان سەپداشلار ژۇرنلى. 1924 ـ يىل 12 ـ ئايدا بېيجىڭدا نەشر قىلىشقا باشلىنىپ، 1927 ـ يىل 7 ـ ئايدا شاڭخەيگە يۆتكەپ نەشر قىلىنغان، 1928 ـ يىل 12 ـ ئايدا نەشردىن توختىغان. «ھازىرقى زامان ئەنزارى» نىڭ ئاساسىي ئەزالىرىنىڭ تولىسى كېيىن مائارىپ ساھەسىدە ياكى ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمەتتە مۇھىم خىزمەتتە بولغان.

(252) «يېڭى ئاي» — «يېڭى ئاي» تەھرىراتى تەرىپىدىن چىقىرىلغان، ئەدەبىيات ـ سەنئەتنى ئاساس قىلغان ئومۇمىي خاراكتېرلىك ئايلىق ژۇرنال بولۇپ، 1928 ـ يىل 3 ـ ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنغان. 1933 ـ يىل 6 ـ ئايدا نەشردىن توختىغان. «يېڭى ئاي» تەھرىراتى بىرمۇنچە بۇرژۇئا زىيالىيلىرى يادرو قىلىنغان ئەدەبىي ۋە سىياسىي تەشكىلات بولۇپ، تەخمىنەن 1923 ـ يىلى بېيجىڭدا قۇرۇلغان. بۇنىڭ ئەزالىرى خۇ شى، شۇي جىمۇ، چېڭ شىيىك، لىياڭ شىچيۇ، لو لۈڭجىلاردىن ئىبارەت.

(253) بۇ، دەي جىتاۋ قاتارلىق گومىنداڭ سىياسىيونلىرىنىڭ سۆز ـ ھەرىكەتلىرىگە قىلىنغان مەسخىرە. دەي جىتاۋ چوڭ ئىنقىلاب دەۋرىدە ئىنقىلابچى قىياپىتىگە كىرىۋالغان، ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئەكسىلئىنقىلابىي ئەپت ـ بەشىرىسىنى ئاشكارىلاپ، ساداقەتلىك، ۋاپادارلىق ۋەھاكازا دېگەن فېئودالىلىق ئەخلاقنى تەرغىب قىلغان. ئۇنىڭ «چوڭ لامالارنىڭ پەرۋانىسى بولۇپ يۈرۈش» ۋە «مۇنار ياستىپ مەسلەكنى قەدىرلەپ ساقلاش» ئىشلىرى ھەققىدە بۇ كىتابتىكى «باش كۆز تەسىراتلىرىدىن» (2) نىڭ ئىزاھاتىغا قارالسۇن.

(254) «تائامدا توم زەنجۈبلىدىن ئايرىلماي» دېگەن سۆز «مۇھاكىمە ۋە بايان. يۈرتداش» قا قارالسۇن. جۇ شىنىڭ بەرگەن ئىزاھىغا قارىغاندا، «توم زەنجۈبل ئەقىلنى ئاچىدۇ، سېسىق ھىدنى يوقىتىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن تائامدا ئۇنىڭدىن ئايرىلمايدۇ.»

(255) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى «شېنبائاۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(256) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى «شېنبائاۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(257) ئىمپورت قىلىنغان گاڭبىنى ئىشلىتىشنى مەنئى قىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا موي قەلەم ئىشلىتىدىغان بوپتۇ دېگەن خەۋەر 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىگە بېسىلغان دەپتەر تېلېگراممىسى. ئۇنىڭدا: گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتلىرى «ھوقۇق ـ مەنپەئەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش» ئۈچۈن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىمپورت قىلىنغان گاڭبى قەلەم، قېرىنداش قەلەم قاتارلىق مەدەنىيەت بۇيۇملىرىنى ئىشلىتىشنى مەنئى قىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا موي قەلەم ئىشلىتىدىغان بولدى، دېيىلگەن.

(258) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى «شېنبائاۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(259) بۇ ماقالە ئەينى ۋاقىتتا گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنىشقا مۇيەسسەر بولالمىغان.

(260) «10 ـ ئۆكتەبىر» — 1911 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ۋۇچاڭ قوزغىلىڭىدىن كېيىن جۇڭخۇا مىنگو قۇرۇلغان، 1912 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى ۋاقىتلىق كېڭەش پالاتاسى 10 ـ ئۆكتەبىرنى دۆلەت بايرىمى قىلىشنى قارار قىلغان. 1927 ـ يىلى جياڭ جېيشى ھاكىمىيەتنى ئۆز چاڭگىلىغا ئېلىۋالغاندىن كېيىن «10 ـ ئۆكتەبىر»نى دۆلەت بايرىمى قىلىۋالغان.

(261) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى «شېنبائاۋ. ئەركىن پاراڭ» غا «ئۆتمۈشنى ئەسلەش» دېگەن تېمىدا ئېلان قىلىنغان، قوشۇمچە تېمىسى يوق.

(262) «مۇردىلارغا ھېرىسخورلۇق» — 1921 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى سىتى (يې شېڭتاۋ) «ئېقىم مەسىلىلەر يېڭى گېزىتى. 10 كۈنلۈك ئەدەبىيات بېتى» نىڭ 19 ـ سانىدا «مۇردىلارغا ھېرىسخورلۇق» دېگەن ماقالىسىنى ئېلان قىلىپ، ئەينى ۋاقىتتىكى جانلىق تىل ـ ئەدەبىياتنى تەشەببۇس قىلىدىغان كىشىلەرنىڭ بەزىدە كونا ئۇسلۇبتىكى ماقالىلەرنى ۋە كونا شېئىرلارنى يازغانلىقىنى تەنقىد قىلغان. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ سۆز كونىلىقنى ساقلىغۇچىلارنىڭ ئۆتمۈشنى ئۇنتۇمايدىغانلىقىنى تەسۋىرلەيدىغان

سەلبىي مەنىلىك سۆز بولۇپ قالغان.

(263) «يېڭى پىرقە» — چىك سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرىدىكى ژۇشۇي سىياسىي ئۆزگىرىشىنىڭ ئالدى - كەينىدە يېڭىلىقنى تەشەببۇس قىلغان ياكى ئۇنىڭغا مايىل بولغان كىشىلەرنى «يېڭى پىرقە» دەپ ئاتىغان؛ شىنخەي ئىنقىلابىنىڭ ئالدى - كەينىدە، چىك خاندانلىقىنى ئۆزۈل - كېسىل ئاغدۇرۇپ تاشلاشنى تەشەببۇس قىلغان ئىنقىلابچىلار مەيدانغا چىققاچقا، ئالدىنقىسىنى كونا ماركىلىق يېڭى پىرقە دەپ ئاتايدىغان بولغان.

(264) جياۋۇ ئۇرۇشى مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن — 1894 - يىلى (جياۋۇ) ياپونىيە چاۋشيەنگە تاجاۋۇز قىلىپ كىرىش بىلەن بىرگە جۇڭگوغا ئىغۋاگەرچىلىك قىلغانلىقى ئۈچۈن، جۇڭگو - ياپون ئۇرۇشى پەيدا بولغان. جۇڭگو ئەسكەرلىرى باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلغان بولسىمۇ، چىك ئوردىسىنىڭ تەۋرىنىشى، مۇرەسسە قىلىشى تۈپەيلىدىن مەغلۇپ بولغان. ئىككىنچى يىلى ياپونىيە بىلەن ئىگىلىك هوقۇقىنى يوقىتىپ دۆلەتكە هاقارەت كەلتۈرىدىغان «ماگۈەن شەرتنامىسى»نى ئىمزالىغان.

(265) «هېساب هەققىدە» — 12 تومىلۇق كىتاب، خۇا خېنفاڭ يازغان، 1885 - يىلى يەككە كىتاب قىلىپ بېسىلغان.

(266) «خىمىيىدىن ساۋات» — ئالتە تومىلۇق كىتاب، ئەنگلىيىلىك ۋىرس يازغان، ئەنگلىيىلىك فولەنيا ئېغىزچە خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان، ژۇشىلىق شۇي شۇ خاتىرىلەپ يازغان، جياڭنەن ماشىنىسازلىق ئىدارىسىنىڭ تەرجىمە بۆلۈمى نەشر قىلغان.

(267) «قۇدرەت تېپىش مەجمۇئەسى» — چىك سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى پەرەڭلەشتۇرۇش هەرىكىتىدە، «قۇدرەت تېپىش مەجمۇئەسى» دېگەنگە ئوخشاش ئۇقۇش كىتابلىرى بارلىققا كەلگەن. مەسىلەن، 1896 - يىلى (گۇاڭشۇي 22 - يىلى) جاك يىنخۇەن توپلىغان خۇڭژېن كىتابخانىسىدىن تاش مەتبەئەدە باسقان «غەربتىن قۇدرەت تېپىشنى ئۆگىنىش مەجمۇئەسى»گە هېساب، ئېلېكتر، خىمىيە، ئاسترونومىيە قاتارلىق 12 تۈرگە بۆلۈنگەن تەخمىنەن 70 خىل كىتاب كىرگۈزۈلگەن.

(268) جاك زېدۇك (1837 — 1909) — تەخەللۇسى شياۋدا، جىلىنىڭ نەنپى دېگەن يېرىدىن (هازىر خېبېي ئۆلكىسى تەۋەسىدە)؛ چىك سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا پەرەڭلەشتۇرۇش هەرىكىتىنى تەشەببۇس قىلغان بيۇروكراتلارنىڭ بىرى. سىچۈەننىڭ مائارىپ ئەمەلدارى، خۇنەن، خۇبېي، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشىنىڭ باش ۋالىيسى، هەربىي ئىشلار باشلىقى

بولغان. «كىتاب ناملىرى ئۈستىدە سوئال - جاۋاب» دېگەن كىتابنى ئۇ 1875 - يىلى (گۇاڭشۇي 1 - يىلى) سىچۈەننىڭ مائارىپ ئەمەلدارى بولغان ۋاقىتلىرىدا تۈزۈپ چىققان (يەنە بىر خىل ئېيتىلىشىچە، مياۋچەنسۈن ۋاكالىتەن يازغانمىش). بۇ كىتابقا «يېڭى هېساب»، «گېئومېتىرىيە تېكىستىنىڭ يېڭى تەرجىمىسى» قاتارلىق «پەرەڭچە» هېساب - كىتابتىن كۆپ خىلنى كىرگۈزگەن. مياۋ چۈەنسۈن (1844 — 1919) — تەخەللۇسى شياۋشەن، جياڭسۇنىڭ جياڭيىنىڭ دېگەن يېرىدىن، چىك سۇلالىسىدىكى كىتاب ساقلىغۇچى، كىتاب ئەۋرىشكىلىرى شۇناسى.

(269) «جۇاڭزى» — جەنگو دەۋرىنىڭ سۇڭ بەگلىكىدىكى جۇاڭ جۇ يازغان. هازىر ساقلانغىنى 33 باب، يەنە بىر ئىسمى «نەنخۇا دەستۇرى». «تاللانما» — جەنۇبىي خاندانلىقنىڭ لياڭ بەگلىكىدىكى شاهزادە شياۋتۇڭ تۈزگەن بولۇپ، چىن، خەن سۇلالىسىدىن چى لياڭ دەۋرىگىچە بولغان ماقالىلەرنى تاللاپ كىرگۈزۈپ جەمئىي 30 جىلد قىلىپ توپلىغان. ئېلىمىزدە هازىر ساقلانغان ئەڭ ئىلگىرىكى شېئىر - ماقالىلەرنىڭ ئومۇمىي توپلىمى. تاڭ سۇلالىسىدىكى لى شەنجى ئۈنى شەرھلەپ 60 جىلد قىلىپ ئايرىغان.

(270) «كونا مەي شېشىسىگە يېڭى مەي قاچىلىغىلى بولمايدۇ» — بۇ ئەسلىدە ياۋروپادا تارقالغان ماقالە بولۇپ، «تەۋرات» نىڭ توققۇزىنچى بابىدىن چىققان. ئەيسا مۇنداق دېگەن: «يېڭى مەينى كونا تۇلۇمغا قاچىلايدىغان ئادەم يوق؛ ئەگەر شۇنداق قىلىدىغان بولسا، تۇلۇم يېرىلىپ كېتىپ مەي ئېقىپ كېتىدۇ. پەقەت يېڭى مەينى يېڭى تۇلۇمغا قاچىلىسا مەيمۇ، تۇلۇممۇ ساقلىنىپ قالىدۇ». «4 - ماي» يېڭى ئەدەبىيات هەرىكىتى ئەۋج ئالغاندىن كېيىن، ئاممىباب ئەدەبىي تىلنى تەشەببۇس قىلغانلار كونا ئۇسلۇب ۋە كونا شەكىل يېڭى مەزمۇننى ئىپادىلىيەلمەيدۇ دەپ قاراپ، دائىم بۇ سۆزنى نەقىل كەلتۈرۈپ مىسال قىلغان.

(271) «تاك غەزىلى» — خەلق مۇقامىنىڭ ئىسمى، ئادەتتە بەش مىسرالىق بولۇپ، تاك دەۋرىدىكى دۇنخۇاڭ مۇقاملىرىدا كۆرۈلگەن. «10 سۆزلۈك ناخشا» — خەلق مۇقامىنىڭ ئىسمى، هەر بىر جۈملىسى 10 خەتلىك.

(272) «تۇڭچىڭ مەرەزلىرى»، «تاللانما ئېقىمىدىكى جادۇگەرلەر» — ئەسلىدە «4 - ماي» يېڭى ئەدەبىيات هەرىكىتىنىڭ دەسلەپكى ۋاقىتلىرىدا چېەن شۇەنتۇڭنىڭ ئەينى ۋاقىتتا تۇڭچىڭ ئېقىمىدىكىلەرنىڭ

قەدىمكى ئەدەبىيات ياكى «تاللانما»نى دوراپ يازىدىغان كونا ئەدىبلەرگە ھۆجۇم قىلىپ ئېيتقان سۆزى. تۈڭچىك ئېقىمىدىكىلەر — چىك دەۋرىدىكى كونا ئۇسلۇبلۇق ئەدەبىيات ئېقىملىرىنىڭ بىرى، ئاساسىي يازغۇچىلار فاك باۋ، لىيۇ داكۇي، ياۋ نەيلەر بولۇپ، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئەنخۇينىڭ تۈڭچىك دېگەن يېرىدىن بولغاچقا، ئۇلارنى ۋە ھەرقايسى جايلاردىكى ئۇلارنىڭ ئەدەبىيات تەشەببۇسىنى ماقۇللايدىغانلارنى تۈڭچىك ئېقىمىدىكىلەر دەپ ئاتىغان.

(273) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 10 - ئاينىڭ 15 - كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پارا‌ك» غا ېسىلغان.

(274) شى جېسۈن — جياڭسۈنىڭ سۈڭجاڭ دېگەن يېرىدىن، يازغۇچى، 1932 - يىلىدىن 1934 - يىلىغىچە «ھازىرقى زامان» ژۇرنىلىنىڭ ئاساسىي مۇھەررىرى بولغان.

(275) جۇاڭزى ئۆلگەندىن كېيىن گۇەنسەينى چېقىش — رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، جۇاڭزى ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۇنىڭ خوتۇنى تېەن فامىلىلىك ئايال چۇ بەگلىكىنىڭ شاھزادىسىگە تەگمەكچى بوپتۇ: توي مۇرا-سىمىدا شاھزادىنىڭ يۈرىكى توساتتىنلا ئاغرىپ كېتىپتۇ؛ ئۇنىڭ خىزمەتكا-رى ئادەمنىڭ مېڭىسىنى يېسە ساقىيىپ كېتىدۇ، دەپتۇ. شۇڭا، تېەن فامىلىلىك ئايال گۇەنسەينى چېقىپ جۇاڭزىنىڭ مېڭىسىنى ئالماقچى بولۇپ، پالتا كۆتۈرۈپ بېرىپتۇ. گۇەنسەينىڭ ئاغزى چېقىلىش بىلەنلا، كۆتۈلمىگەندە جۇاڭزى گۇەنسەيدە ئاھ ئۇرۇپ ئولتۇرۇپتۇ.

(276) «پىداكار ئايال تەزكىرىسى» — خەن دەۋرىدىكى لىيۇشاڭ «پىداكار ئايال تەزكىرىسى» دېگەن كىتابنى يازغان: بۇ يەردە كۆرسىتىلگىنى شۇ كىتاب بولسا كېرەك.

(277) «ئۇچىنچى خىل كىشىلەر» — 1931 — 1932 - يىلىغىچە خو چېيۇيۇەن، سۇڭبن (دۇخېڭ) لار ئۆزىنى ئەكسىيەتچىل ئەدەبىيات ۋە سول قانات ئەدەبىياتىنى ئىبارەت ئىككى لاگېرنىڭ سىرتىدىكى «ئەركىن كىشى-لەر»، «ئۇچىنچى خىل كىشىلەر» دەپ ئاتاپ، «ئەدەبىيات ئەركىنلىكى» نەزەرىيىسىنى تەشۋىق قىلىپ، ئەدەبىياتنىڭ سىياسىيدىن ئايرىلىشىنى تەر-غىب قىلىپ، سول قانات ئەدەبىيات ھەرىكىتىگە ھۆجۇم قىلغان. بۇ جەھەتتە سۇڭبن «ھازىرقى زامان» ژۇرنىلىنى ئاساسىي بازا قىلغان.

(278) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 10 - ئاينىڭ 16 - كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پارا‌ك» غا ېسىلغان.

(279) «ئامۇلىن» — ئىنگلىزچە بۇزۇلغان سۆز، «مەن ئەخمەق»

دېگەن مەنىدە.

(280) لىيۇ بەننۇڭ — لىيۇخۇ (1891 — 1934)، جياڭسۈنىڭ جياڭىيىڭ دېگەن يېرىدىن، ېيىجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى، ېيى-جىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ قىزلار ئىجتىمائىي - تەبىئىي پەنلەر بۆلۈمىنىڭ باشلىقى قاتارلىق خىزمەتلەردە بولغان. ئۇ «يېڭى ياشلار» نىڭ تەھرىرلىك خىزمىتىگە قاتناشقان، يېڭى ئەدەبىيات ھەرىكىتىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرى-كى مۇھىم يازغۇچىلارنىڭ بىرى، كېيىن فرانسىيىگە ئوقۇشقا بېرىپ، فونېتىكىنى تەتقىق قىلغان، ئىدىيىدە بارغانسېرى كونسېرۋاتىپلىشىپ كەتكەن.

(281) بۇ مىسرالار لىيۇ بەننۇڭنىڭ شېئىرىدىن ئېلىنغان.

(282) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پارا‌ك» غا ېسىلغان.

(283) گېرمانىيە پادىشاھى ۋىلھېلىم II (wilhelm II 1859—1941) — ئۇ «سېرىق ئاپەت» نەزەرىيىسىنى تەرغىب قىلغان ھەمدە 1895 - يىلى «ياۋروپادىكى ھەرقايسى ئەللەر خەلقلىرى ئۇزۇڭلارنىڭ ئەڭ مۇقەددەس بايلى-قىڭلارنى قوغداڭلار!» دېگەن تېمىدا بىر رەسىمنى سىزىپ چىققان. رەسىم-دە «ئىنجىل»دا ئېيتىلغان پەرىشتىلەرنىڭ باشلىقى، باتۇر مىخائىل (گېر-مانىيە ئۈنى ئۆزىنىڭ ھامىيسى قىلىۋالغان)نى غەربنىڭ سىمۋولى قىلغان. ئەجدىھانى، بۇددانى شەرقتىن كېلىدىغان تەھدىتنىڭ سىمۋولى قىلغان. «سېرىق ئاپەت» نەزەرىيىسى XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا بارلىققا كېلىپ، XX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا كەڭ تارقالغان. شۇ نەزەرىيە بويىچە شەرقتىكى جۇڭگو، ياپونىيە قاتارلىق سېرىق تەنلىك مىللەتلەر دۇنيالىرى ياۋروپاغا تەھدىت سالىدىغان ئاپەت دەپ جاكارلىنىپ، غەرب ئىمپېرىيالىزمى-نىڭ شەرقنى قۇللۇققا چۈشۈرۈشى، تالان - تاراج قىلىشى ئۈچۈن جامائەت پىكرى پەيدا قىلىنغان.

(284) بۇددا — سانسكرىت تىلىدىكى Buddha نىڭ ئاھاڭ تەرجى-مىسى — بۇددا دىنىدىكىلەرنىڭ «كامالەت تاپقان» لارنى ئاتىشى.

(285) گېرمانىيە ئىلكىدە تۇرغان چىڭداۋ — چىڭداۋ 1897 - يىلى گېرمانىيە جاھانگىرلىكى تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ياپون جاھانگىرلىكى تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان، 1922 - يىلى دۆلىتىمىز قايتۇرۇۋالغان.

(286) خاگېنبېك (C. Hagenbeck 1844 - 1913) گېرمانىيىنىڭ

هايۋانات كۆندۈرگۈچىسى، 1887 ـ يىلى خاگېنبېك سېرىك ئۆمىكىنى قۇرغان. مەزكۇر ئۆمەك 1933 ـ يىل 10 ـ ئايدا ئېلىمىزنىڭ شاڭخەيگە كېلىپ ئويۇن قويغان.

(287) خەلقئارا ئىتتىپاق — بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن ئەنگلىيە، فرانسىيە قاتارلىق جاھانگىر دۆلەتلەر كونترول قىلغان ۋە ئۇنىڭ تاجاۋۇزچىلىق سىياسىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلمىغان ھۆكۈمەتلەر ئارا خەلقئارا تەشكىلات. 1931 ـ يىل «18 ـ سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ياپونىيەنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى تۇرماسلىق سىياسىتىنى قوللىنىپ، خەلقئارا ئىتتىپاقنىڭ «ئادىل ھۆكۈم چىقىرىش» نى كۈتۈپ تۇرۇشنى جاكارلىغان. 1932 ـ يىل 4 ـ ئايدا خەلقئارا ئىتتىپاق تەكشۈرۈش ئۆمىكىنى جۇڭگوغا ئەۋەتىپ 10 ـ ئايدا نامىدا جۇڭگو ـ ياپونىيە تالاش ـ تارتىشنى مۇرەسسەلەشتۈرمەز دەپ، ئەمەلىيەتتە ياپونىيەگە يان باسىدىغان دوكلاتنامىنى ئېلان قىلىپ، شەرقىي شىمالدىكى ئۆلكىلەرنى جۇڭگودىن ئايرىپ خەلقئارا ئىتتىپاقنىڭ ئورتاق باشقۇرۇشىنى تەشەببۇس قىلغان. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بۇ «دوكلاتنامە» گە قايىل بولۇپ ماختىغان. لېكىن، ياپون جاھانگىرلىكى ئۆزى يالغۇز جۇڭگونى بېسىۋېلىش مەقسىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، خەلقئارا ئىتتىپاقنىڭ پىكرىگە قارىماي، 1933 ـ يىل 5 ـ ئايدا خەلقئارا ئىتتىپاقتىن چېكىنىپ چىققان. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى خەلقئارا ئىتتىپاقنىڭ ياپونىيەنى تىزگىنلەشكە ئاجىزلىق قىلغانلىقىغا نارازىلىق بىلدۈرگەن.

(288) ھەربىي ھازىرلىقلارنى ئازايتىش يىغىنى — خەلقئارا ھەربىي ھازىرلىقلارنى ئازايتىش يىغىنى، 1932 ـ يىل 2 ـ ئايدا جەنۋەدە چاقىرىلغان. ئەينى ۋاقىتتا جۇڭگونىڭ بىرمۇنچە گېزىت ـ ژۇرناللىرى ھەربىي ھازىرلىقلارنى ئازايتىش يىغىنىنى تەرىپلەپ، تىنچلىق خام خىيالىنى تارقاتقان. 1933 ـ يىل 10 ـ ئايدا گىتلېر گېرمانىيەسىنىڭ ھەربىي ھازىرلىقلارنى ئازايتىش يىغىنىدىن چېكىنگەنلىكىنى جاكارلىغاندا، بىرمۇنچە گېزىت ـ ژۇرناللار گىتلېرنىڭ ھەربىي ھازىرلىقلارنى كۆپەيتىپ، ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلغانلىقىنى ئاقلىغان. مەسىلەن، شۇ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىدە ئېلان قىلىنغان «گېرمانىيەنىڭ ھەربىي ھازىرلىقلارنى ئازايتىش يىغىنىدىن چېكىنىپ چىققاندىن كېيىنكى يۈزلىنىشى» دېگەن ماقالىدە: گېرمانىيەنىڭ بۇ ھەرىكىتى «ئۆزى ئۈچۈن تەييارلىق قىلىشتۇر. مۇڭاپىق بولمىغان يېرى يوق ھەمدە گېرمان مىللىتىنىڭ ئەنئە-

نەۋى ئادىتىگىمۇ ئۇيغۇن كېلىدۇ» دېيىلگەن.

(289) بۇماقاله دەسلەپ 1933 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(290) گۇييانىڭ خەۋىرى — 1933 ـ يىل 10ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىگە بېسىلغان چۈڭچىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا، ئەينى ۋاقىتتا گومىنداڭ گۇيجۇ ئۆلكىسىنىڭ ھۆكۈمەت رەئىسى ۋاڭ جيالي بولۇپ، ئۇ مائارىپ ۋازىرى تەن شىڭگېلار بىلەن شۇ قېتىمقى پاجىئەنىڭ باش پىلانلىغۇچىسى بولغان؛ ۋەقەدىن كېيىن خەت ـ تېلېگراممىنى قانتتىق تەكشۈرگەنلىكىتىن، بۇ خەۋەر پاجىئە تۇغۇلۇپ 20 نەچچە كۈندىن كېيىن، ئاندىن چۈڭچىڭدىن تارقالغان.

(291) «قوراللارنى ھازىرلاپ جەڭگە تەييار تۇرۇش» دېگەن سۆز كونا رىۋايەت بولۇپ، «18 ـ سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن گومىنداڭ گېنېرالىرى تېلېگراممىدا ھەمىشە نەقىل كەلتۈرۈپ ئىشلەتكەن.

(292) تېمەن دەن ئۆز زامانىسىدا ئوت كالا بىلەن بۆسۈپ بارغان چېمەن دەن جېمىنگو دەۋرىدىكى چى بەگلىكىدىن «تارىخنامە، تېمەن دەننىڭ تەرجىمھالى» غا قارىغاندا، يەن بەگلىكى چى بەگلىكىگە ھەربىي يۈرۈش قىلىپ چى بەگلىكىنىڭ 70 تىن ئارتۇق شەھىرىنى بېسىۋالغان. چى بەگلىكىنىڭ لەشكەرلىرى چېكىنىپ لۇي ۋە جمۇ دېگەن يەرلەرگە بارغان؛ كېيىن تېمەن دەن جمۇدا ئوت كالا بىلەن يەن بەگلىكىنىڭ لەشكەرلىرىنى مەغلۇپ قىلىپ قولدىن كەتكەن جايلارنى پۈتۈنلەي قايتۇرۇۋالغان.

(293) چار پادىشاھ — روسىيەنىڭ ئەڭ ئاخىرقى پادىشاھى نىكولاي II (Ийколай II 1886 — 1918). ئۇ 1905 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى (روسىيەنىڭ قەمەرىيە 1 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى) ئاتلىق كازاكلارغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، قىشلىق ساراي ئالدىدا مۇراجىئەت قىلغان ئاممىنى باستۇرغان ۋە قىرىۋەتكەن.

(294) «غۇنچە بولغان ۋاقىت» — قىزلارنىڭ ياش قۇرامىغا يەتكەن ۋاقتى.

(295) «بوۋاق بالىلارنى قىرىپ تاشلاش» — «تەۋرات» تا رىۋايەت قىلىنىشىچە، يەھۇدىيلارنىڭ يېڭى پادىشاھى زامانىدا ئەيسا يەھۇدىيلارنىڭ بەلخىن دېگەن يېرىدە دۇنياغا كەلگەن. پادىشاھ بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن خاتىرجەم بولالمىغان. خۇدانىڭ ئەلچىسى يۈسۈپ (يۈسۈپ مەريەمنىڭ ئېرى بولۇپ، مەريەم توي قىلىشتىن بۇرۇن خۇدانىڭ تەقدىرى بىلەن غايىبتىن

هاملىدار بولۇپ، تويدىن كېيىن ئەيسانى تۇغقان) نىڭ چۈشىدە ئايان بولۇپ: «قوپۇڭ، بۇۋاقنى ئېلىپ ۋە ئۇنىڭ ئانىسىنى ئېلىپ مىسىرغا قېچىڭ-لار، ... چۈنكى يېۋرى بۇۋاقنى يوقىتىش ئۈچۈن چوقۇم ئىزدەيدۇ، دېگەن.» ئۇلار كەتكەندىن كېيىن يېۋرى دەرغەزەپكە كېلىپ، ئادەم ئەۋەتىپ، بەلخىن شەھىرىدىكى ۋە ئەتراپتىكى ھەممە ئوغۇل بالىلارنى... يەنى ئىككى ياش ئىچىدىكىلەرنىڭ ھەممىسىنى قىرىپ تاشلىغان.»

(296) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى «شىنجاڭ. ئەركىن پارائ» غا بېسىلغان.

(297) يۇتاڭ — لىن يۇتاڭ (1895 — 1976)، فۇجيەن ئۇلكىسى-نىڭ لۇڭشى دېگەن يېرىدىن، يازغۇچى. ئۇ 30 ـ يىللارنىڭ بېشىدا «مۇھا-كىمە ۋە بايان» يېرىم ئايلىق ژۇرنىلىنى چىقىرىپ، «يۇمۇر يېزىشنى تەشەب-بۇس قىلىشنى ئاساسىي نىشان قىلايلى» دەپ يازغان.

(298) «يېڭى تىياتىر» — مەملىكىتىمىزدە تىياتىر XX ئەسىرنىڭ بېشىدىلا راۋاج تاپقان بولۇپ، ئەڭ دەسلەپتە «يېڭى تىياتىر»، «مەدەنىي ئويۇن» دەپمۇ ئاتالغان. 20 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدا «تىياتىر» دېگەن نام مۇقىملاشقاندىن كېيىنمۇ ئادەتتە ئەينى زامانداۋ شائىخەينىڭ داشجېي، شىن-شجېي دېگەندەك كۆڭۈل ئېچىش مەيدانلىرىدا ئويىنالغان بىرقەدەر ئاممىباب تىياتىرلارمۇ مەدەنىي ئويۇن دەپ ئاتىلاتتى.

(299) «شاھزادىنىڭ ئورنىغا مولۇننى يەڭگۈشلەپ قويۇش» — بۇ «سۇڭ تارىخى» دىكى پادىشاھ سۇڭ رېنزۇڭ (جاۋجىڭ) نىڭ ئانىسىنىڭ ئۆز بالىسىنى ئېتىراپ قىلىشقا جۈرئەت قىلالمىغانلىق توغرىسىدىكى ھېكايىسە-دىن كېلىپ چىققان رىۋايەت. ۋەقەلىك مۇنداق: «پادىشاھ سۇڭ جىڭزۇڭ-نىڭ بالىسى يوق ئىكەن. لېيۇ، لى فامىلىلىك ئىككى كىچىك خوتۇنى ھاملىدار بوپتۇ، لېيۇ مەلىكىلىكنى تالىشىش ئۈچۈن، ھەرەمبىگى بىلەن مەخپىي مەسلىھەتلىشىپ، لى تۇغقاندا، تېرىسى سويۇلغان بىر مولۇننى بالىسىغا يەڭگۈشلەپ قويۇپتۇ.»

(300) «تۇلكە ئۈزۈمنى يېيەلمىگەنلىكى ئۈچۈن ئۈزۈمنى ئاچچىق دەپتىكەن» دېگەن سۆز 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى گومىنداڭ ئورگان گېزىتى «جۇڭياڭ رىباۋ» غا بېسىلغان شېن شەننىڭ ماقالىسى «كۆي-ئوغۇل، نىڭ يامراپ كېتىشى» گە قارالسۇن. بۇ ھەقتە بۇ كىتابنىڭ «خاتىمە» سىدىن پايدىلىنىڭلار.

(301) «نادىر كۆتۈپخانا» — «مۇھاكىمە ۋە بايان» يېرىم ئايلىق

ژۇرنىلىنىڭ 4 ـ سانىدىن باشلاپ ئېچىلغان بىر ئىستون بولۇپ، ئەينى زاماندا ھەرقايسى جايلاردىكى بىمەنە ۋەقەلەرنى يازغان يېڭى خەۋەر ۋە ماقالە-لەر بېسىلغان. تۆۋەندە مىسالغا ئېلىنغان ئىككى پارچە بۇيرۇق 18 ـ سانىدىكى (1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى) شۇ ئىستونغا بېسىلغان.

(302) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى «شىنجاڭ. ئەركىن پارائ» غا بېسىلغان.

(303) گەندى (M. Gandhi 1869 — 1948) — ھىندىستان مىللىي مۇستەقىللىق ھەرىكىتىنىڭ داھىيسى. ئۇ «غەيرىي زورلۇق كۈچ بىلەن قارشى تۇرۇش» شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، «ھەمكارلاشماسلىق ھەرىكە-تى» نى قوزغاپ، ھىندىستان خەلقىغە رەھبەرلىك قىلىپ، ئەينى زاماندىكى ھىندىستانغا ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان ئەنگلىيە مۇستەملىكىچى ھۆكۈمىتىگە قارشى تۇرغان.

(304) چەت ئەل مۇھاجىرلىرىغا ئازار بېرىشنى مەنئى قىلغانلاردىن گىتلېر بار — 1933 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنىدىكى «شىنجاڭ» گېزىتىگە بېسىلغىنىغا ئاساسەن: گېرمانىيە دۆلەت سوتسىيال پارتىيىسىنىڭ ھۆجۇمچىلىرى ئامېرىكىلىق دوختۇر مولبىخنى ئۇرۇپ زەخمىلەندۈرگەن. گىتلېر دىپلوماتىيە زۆرۈرىيىتى بىلەن ئامېرىكا ئەلچىخانىسىغا ئادەم ئەۋەتىپ ناماقۇل بولغان ھەمدە ھۆجۇمچىلارنىڭ چەت ئەل مۇھاجىرلىرىغا ئازار بېرە-شىنى مەنئى قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن.

(305) دى كۇنسىي (T. Deuincey 1785 — 1859) — ئەنگلىيىنىڭ نەسرىي ئەسەر يازغۇچىسى، ئەپيۇن چەككەن؛ «ئەپيۇن چەككەن بىر ئەنگلە-يىلىكنىڭ توۋا قىلىشى» دېگەن كىتابنى يېزىپ، 1822 ـ يىلى نەشر قىلدۇرغان.

(306) دوستويېۋسكىي (ф. м. достоевский 1821 — 1881) — روسىيە يازغۇچىسى، ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «ھاقارەتلەنگەن ۋە زىيانكەش-لىك قىلىنغانلار»، «جىنايەت ۋە جازا» قاتارلىق رومانلىرى بار. ئۇنىڭ خانىمىنىڭ ئەسلىشچە، ئۇ قىمار ئويناشنىكەن. دوستويېۋسكىي 1871 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى يازغان خېتىدە: «مېنى 10 يىل ئازابلىغان پەسكەش خام خىيال ... يوقالدى. مەن بۇرۇن ھامان پۇل ئوتۇۋېلىش خام خىيالىدا يۈرەتتىم، بەك ئويلايتتىم ھەم قىزغىن ئويلايتتىم ... قىمار مېنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى چىرمىۋالغان... لېكىن ھازىر مەن خىزمەت قىلىشنى ئويلايمەن. بۇرۇنقىدەك قىمارنىڭ نەتىجىسىنى كېچىلەپ ئويلىمايدىغان بول-

دۇم» دېگەن.

(307) سۋىفت (J. Swift 1667 — 1745) — ئەنگلىيە يازغۇچىسى. لۇشۇننىڭ بۇ يەردە ئېيتقىنى باشقا بىر ئەنگلىيە يازغۇچىسى. «روبىنزون ساياھەت خاتىرىسى» نىڭ ئاپتورى دېفو (D. Defoe 1660—1731)، دېفو 1703 - يىلى چېركاۋنى مەسخىرە قىلىدىغان بىر كىتابچە «دۆلەت دىنىغا ئېتىقاد قىلمايدىغانلارنى جازالاشنىڭ ئاسان يولى» نى يازغانلىقى سەۋەبى بىلەن ئەنگلىيە ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، شۇ يىلى 7 - ئاينىڭ 29 - كۈنىدىن 31 - كۈنگىچە پۈتىغا كىشەن سېلىنغان پېتى ئاۋات كوچىلاردا ئۈچ كۈن سازايى قىلىنغان.

(308) لىنبېرگ (C. A. Lindbergh 1902 — 1974) — ئامېرىكا ئۇچقۇچىسى، 1927 - يىلى 5 - ئايدا ئايروپىلان ھەيدەپ تۇنجى قېتىم ئاتلانتىك ئوكيانىدىن ئۆتۈپ، نيۇيوركتىن پارىژغىچە قونماي ئۇچۇشنى ئورۇنداپ، ھاۋا ئارمىيە زاپاس ئەترىتىنىڭ پولكوۋنىكى دېگەن ئۇنۋانغا ئېرىشكەن، 1932 - يىل 3 - ئايدا ئۇنىڭ ئوغلى نيۇيورك قاراقچىلار تەرىپىدىن باغلاپ كېتىلگەن.

(309) كولۇمبۇ (C. Columbus تەخمىنەن 1451 — 1506) — ئىتالىيىلىك ساياھەتچى، ئامېرىكا قىتئەسىنى تاپقۇچى. ئېدىسون (T. A Edison 1847 — 1931) — ئامېرىكىلىق كەشپىياتچى. ئۇنىڭ كەشپ قىلغان نۇرغۇن ئىجادىيەتلىرى بار. مەسىلەن، ئېلېكتر چىراغ، تېلېگراممىا، تېلېفون، كىنو ئاپپاراتى، پاتېفون قاتارلىقلار.

(310) گالاتىيە (Chaldaea) — قەدىمكى زاماندىكى غەربىي ئاسىيادىكى ئىقتىسادى بايلىقى بولغان قوللۇق تۈزۈملۈك دۆلەت؛ يېڭى بابىل پادىشاھلىقى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. مىلادىيەدىن 626 يىل بۇرۇن قۇرۇلغان. مىلادىيەدىن 538 يىل بۇرۇن پارسلار تەرىپىدىن يوقىتىلغان. ماكدونىيە (Macdonia) — قەدىمكى زاماندىكى بالقان يېرىم ئارىلىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى قوللۇق تۈزۈمدىكى كۈچلۈك دۆلەت. مىلادىيەدىن تەخمىنەن ئالتە ئەسىر بۇرۇن شەكىللەنگەن. مىلادىيەدىن ئىككى ئەسىر بۇرۇن رىم تەرىپىدىن يوتۇۋىلىنغان.

(311) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 10- ئاينىڭ 23 -، 24 - كۈنى «شېنبائو. ئەركىن پارىك» غا بېسىلغان.

(312) «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتى 1932 - يىل 2 - ئاينىڭ 12 - كۈنى شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، ئۇنىڭ ئاساسچىسى — جاك

جۇپىك. كېيىن گومىنداڭنىڭ مالىيە زومىگىرى كۇڭ شياڭشى تەرىپىدىن تارتىۋېلىنىپ، 1949 - يىل 5 - ئاينىڭ 25 - كۈنى نەشردىن توختىغان. مەزكۇر گېزىت 1933 - يىل 4 - ئايدىن باشلاپ «مەشئەل» قوشۇمچە سەھىپىسىنى چىقارغان، بۇنىڭغا سۇي ۋەنچيۇ باش مۇھەررىر بولغان.

(313) «يەن ھەزرەتنىڭ ئائىلە نەسەبنامىسى» — شىمالىي چى دەۋرىدىكى يەن جىتۇي يازغان. يەن جىتۇي ئۆزى ئەسلىي جەنۇب سۇلالىسى لياڭ بەگلىكىدىكى كىشى بولۇپ، كېيىن سىيانپى مىللىتى ھاكىمىيىتىدىكى شىمالىي چى بەگلىكىگە پاناھ ئىزدەپ بارغان. سۇي سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە شاھزادىنىڭ ئۇستازى بولغان. ئۇنىڭ ياشىغان دەۋرى دەل بەش يات مىللەتنىڭ قالايمىقانچىلىقى يۈز بەرگەن، سىيانپى مىللىتى ھۆكۈمرانلىق ئورۇننى ئالغان مەزگىل ئىدى.

(314) بوكسچىلار — يىخېتۇەن دەپمۇ ئاتىلىدۇ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە ئېلىمىزنىڭ شىمالىي جايلىرىدىكى دېھقانلار ۋە قول سانائەتچىلەر قوراللىنىپ جاھانگىرلىككە قارشى تەشكىللەنگەن ئاممىۋى تەشكىلات. ئۇلار 1900 - يىلى سەككىز دۆلەت بىرلەشمە ئارمىيىسىنىڭ تاجاۋۇزىغا باتۇرلۇق بىلەن قارشى تۇرغان، كېيىن جاھانگىرلار ۋە چىڭ خانىدانلىقى ھۆكۈمىتىنىڭ بىرلىشىپ باستۇرۇشى ئاستىدا مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان.

(315) شى جېسۇن «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ جاۋاب ئېلىش جەدۋىلىدىكى «ھازىر ئوقۇۋاتقان كىتابلىرىڭىز» دېگەن گرافىغا «ئەدەبىي تەنقىدنىڭ ئاساسىي قائىدىسى» (ئەنگلىيەلىك رىجوز يازغان) ۋە «بۇددا قىسسىسى» دېگەن ئىككى كىتابنى توشقۇزغان.

(316) «ئىمان كىتابى» — «يەن ھەزرەتنىڭ ئائىلە نەسەبنامىسى» نىڭ بىر پارچىسى بولۇپ، ئۇنىڭدا ئاساسەن، «بۇددا دىنى بىلەن رايىشلار (كۇڭزىچىلار) دىنى ئەسلىدە بىر نەرسە» دەپ چۈشەندۈرۈلگەن ۋە بىرمۇنچە كىشىلەرنىڭ بۇددا دىنىغا قىلغان تەنقىدى ۋە گۇمانىغا نىسبەتەن ھەر تۈرلۈك چۈشەنچىلەر بېرىلگەن. ئاخىرىدا ياخشىلىققا ياخشىلىق، يامانلىققا يامانلىق دېگەن بىرمۇنچە مىساللار بېرىلگەن.

(317) فېڭ زىكەي (1898 — 1975) — جېجياڭنىڭ تۇشياڭ دېگەن يېرىدىن، گۈزەل سەنئەتچى، نەسرىي ئەسەر يازغۇچى.

(318) «مېڭزى» — كۇڭزىچىلارنىڭ كلاسسىك ئەسىرى بولۇپ، جەنگونىڭ ئوتتۇرا دەۋرىدىكى كۇڭزىچىلارنىڭ ۋەكىلى بولغان مېڭ كېنىڭ

سۆز ھەربىرىكەتلىرى خاتىرىلەنگەن، ئۇ كىتاب ئۇنىڭ مۇرىتلىرى تەرىپىدىن تۈزۈپ چىقىلغان.

(319) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 10 - ئاينىڭ 26 - كۈنى «شېنباۋ» ئەركىن پارتىيە»غا بېسىلغان.

(320) لى لېيۇبېن (1904 — 1972) — خۇنەننىڭ شياڭتەن دېگەن يېرىدىن، تەرجىمان، 1932 - يىلىدىن 1934 - يىلىغىچە «شېنباۋ» ئەركىن پارتىيە» نىڭ باش مۇھەررىرى بولغان.

(321) «جۇڭگو كىتابلىرىنى ئاز ئوقۇش» دېگەن سۆز توغرىسىدا «سايىمەن. ياشلارنىڭ ئوقۇشىغا تېگىشلىك كىتابلار»غا قارالسۇن.

(322) «پالنامە» — يەنە بىر ئىسمى «جۇ پالنامىسى»، كۆڭزىچىلار-نىڭ كلاسسىك ئەسىرى، قەدىمكى زامانىدىكى پال ئېچىشنى خاتىرىلىگەن كىتاب. بۇنىڭ ئىچىدىكى رەم سىلىش قىسمى يېڭ - جۇ دەۋرلىرىدە پەيدا بولغان بولۇشى مۇمكىن. «قەدىمنامە» — يەنە بىر ئىسمى «شاڭشۇ»، كۆڭزىچىلارنىڭ كلاسسىك ئەسىرى، ئېلىمىزنىڭ قەدىمكى دەۋرىدىكى تارىخىي ھۆججەتلەر توپلىمى.

(323) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 10 - ئاينىڭ 28 - كۈنى «شېنباۋ» ئەركىن پارتىيە»غا بېسىلغان. (بۇ ماقالىدىكى «جۇڭگو يېزىقى»، «جۇڭگو ئادىمى» دېگەن بىرىكمىلەردىكى «جۇڭگو» سۆزى «خەنزۇ» دېگەن مەنىدە قوللىنىلغان — تەرجىمان.)

ئىلاۋە: مەزكۇر ماقالە ۋە «تاغدىن - باغدىن» توپلىمىدىكى «ئايالالار توغرىسىدا»، «راست - يالغان دون كىخوت»، «ساختا ئەركىنلىكنامە» دىكى «ھىدايەت ھەققىدە شېئىر»، «داد - پەرياد»، «كونسېرتىنىڭ ئازادلىقى»، «يېتىۋېلىشنامە»، «ۋىجدان سېتىش ھېكمىتى»، «ئەڭ سەنئەتلىك دۆلەت»، «ئىچى ۋە تېشى»، «ئاشۇرۇۋېتىش»، «نەزەر باغدىكى تالانت ئىگىسى» قاتارلىق 12 پارچە ماقالىنى 1933 - يىلى جۇي چيۇبەي شاڭخەيدىكى ۋاقتىدا يازغان بولۇپ، بۇنىڭ بەزلىرىنى لۇشۈننىڭ پىكرى بويىچە ياكى لۇشۈن بىلەن پىكىر ئالماشتۇرغاندىن كېيىن يازغان. بۇ ماقالىلەرنى لۇشۈن سۆز - جۈملىلەر جەھەتتە تۈزەتكەن (ئايرىم ماقالىلەرنىڭ تېمىسىنى ئۆزگەرتكەن) ھەمدە ئاققا كۆچۈرتكەندىن كېيىن، ئۆز تەخەللۇسى بىلەن «شېنباۋ. ئەركىن پارتىيە» غا ئەۋەتىپ ئېلان قىلغان، كېيىن بۇلارنى ئايرىم ھالدا ئۆزىنىڭ فېلىيەتونلار توپلاملىرىغا كىرگۈزگەن.

(324) گاۋبېرنخارد (Bernhard Karlgren، 1889 — 1978) —

شۇېتسىيىلىك خەنزۇچە تىلشۇناس، 1909 - يىلىدىن 1912 - يىلىغىچە جۇڭگودا سايا‌ھەت قىلىپ تۇرغاندا خەنزۇ تىلى فونېتىكىسىنى تەتقىق قىلغان. ئۇنىڭ «جۇڭگو تىلى ۋە جۇڭگو يېزىقى» دېگەن كىتابى 1923 - يىلى ئەنگلىيىدە نەشر قىلىنغان، كېيىن جاڭ شىلۇ تەرىپىدىن تەرجىمە قىلىنىپ 1931 - يىلى تىجارەت كىتابخانىسىدىن نەشر قىلىنغان.

(325) «ئۇنىڭدىمۇ بىر ئەيىب، بۇنىڭدىمۇ بىر ئەيىب» دېگەن سۆز ئەسلىدە «جۇاڭزى»دىن چىققان بولۇپ، شى جېسۇننىڭ لى لېيۇبېنگە يازغان خېتىدە نەقىل كەلتۈرۈلگەن. بۇ يەردە شى جېسۇننى مەسخىرە قىلىش مەنىسى بار.

(326) بۇماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 10 - ئاينىڭ 30 - كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پارتىيە»غا بېسىلغان.

(327) شۇېد (R. Sawade 1869 — 1947) — گېرمانىيىنىڭ ھايۋانلار كۆندۈرگۈچىسى، 1933 - يىل 10 - ئاينىڭ 27 - كۈنىدىكى «شېنباۋ» گېزىتىدە خەۋەر قىلىشچە: 10 - ئاينىڭ 26 - كۈنى چۈشتىن كېيىن جۇڭخۇا سەنئەت ھەۋەسكارلىرى جەمئىيىتىدە نۈتۈق سۆزلىگەن ئادەم خاگېنبېك سېركچىلەر ئۆمىكىدىكى ۋىگنا ئىكەن. شۇېد يېشى چوڭ بولغانلىقى ئۈچۈن سۆزلىمىگەنىكەن. جۇڭخۇا سەنئەت ھەۋەسكارلىرى جەمئىيىتى — جۇڭگودىن ياپونىيىگە ئوقۇشقا بارغان بەزى ئوقۇغۇچىلار تەشكىل قىلغان ئىلىم - پەن تەشكىلاتى. 1916 - يىلى ياپونىيىنىڭ توكيودا قۇرۇلغان، «سەنئەت ئۆگىنىش» نامىلىق ژۇرنال چىقارغان.

(328) «زورلۇق بىلەن بويسۇندۇرۇلغانلار كۆڭلىدە قايىل بولمايدۇ» مېڭ كېنىڭ سۆزى.

(329) «خەلق ئىشەنمەسە، دۆلەت مەۋجۇت بولۇپ تۇرالماس» — كۆڭزىنىڭ سۆزى.

(330) خەلق ئۇستىدە ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچى چوڭ ئەربابلارنى «چوپان» دەپمۇ ئاتىغان — قەدىمكى زامانىدا ئايماق باشلىقلىرى چوپان دەپ ئاتىلاتتى. خەن سۇلالىسىدىن باشلاپ بەزى خانىدانلىقلاردا چوپان دېگەن مەنسەپ تەسىس قىلىنغان.

(331) «شەرق نەغمىسى» ۋە «تەپكۈچ تېپىش» — 1933 - يىل 10 - ئاينىڭ 27 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ خەۋەر قىلىشچە: ۋىگنا نۈتۈق سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن، كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈن كىنو قويۇلغان. بۇنىڭدا «شەرق نەغمىسى»، «چۈمىنىيىنىڭ تەپكۈچ تېپىشى» قاتارلىق قىسقا

فىلىملەر بار ئىكەن.

(332) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى «شىنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(333) گۈناھكارلارنىڭ ئىنگلىز تىلى بىلەن ئەركىن گەپلىشىپ يۈرەلەيدىغانلىقى — 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى شاڭخەي «زىلىنشى» گېزىتىگە بېسىلغان. «بېيپىڭ خەۋىرى» دە: خۇ شى ئۆزى بىرقانچە تۈرمىلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈپ بولغاندىن كېيىن مۇخبىرلارنى قوبۇل قىلغاندا، ئۆزىنىڭ «گۈناھكارلار بىلەن ئاسان گەپلەشكەنلىكى»، «ھەتتا ئىنگلىز تىلىدا ئۇلار بىلەن گەپلىشىپ يۈرەلەيدىغانلىقى» نى ئېيتقان دېيىلگەن.

(334) «داستىكى سۇ مەينەت بولۇپ كەتسە، شۇ داستا يۇيۇلغان ئارزۇلۇق بالىنمۇ سۇ بىلەن بىللە تۆكۈپ تاشلاش كېرەك» دېگەن سۆزلەر 1933ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى. مەشئەل» گە بېسىلغان خې رېنىنىڭ «مېنىڭ پىكرىم» دېگەن ماقالىسىدىن نەقىل كەلتۈرۈلگەن.

(335) بۇ ماقالە ئەينى ۋاقىتدا گېزىت ـ ژۇرناللارغا ئېلان قىلىنىشقا مۇۋاپىق بولالمىغان.

(336) ئەجنەبىيلەر دىيارى («پەرەڭلەر ماكانى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ) — شاڭخەي. تەرجىمەندىن.

(337) بۇ يەردە ئېيتىلغان «ئەدەبىيات مۇنبىرىنىڭ ھېكايىلىرى»، «تاشقى تارىخ ـ پاشقى تارىخ» ئەينى ۋاقىتتىكى بىرمۇنچە ئەكسىيەتچىل بىمەنە ئەدىبلەر تەرىپىدىن يامان غەرەزدە توقۇپ چىقىلغان، مەدەنىيەت ساھەسىدىكى ئەربابلارغا دارتىلىغان ئەسەرلەرگە قارىتىلغان. مەسىلەن، جاڭ رۇگۇنىڭ «ئەر ـ خوتۇن مەستانىسى»، ياڭ شۇنرېنىنىڭ «يېڭى موللىلارنىڭ تاشقى تارىخى» (پەقەت بىر بابلا يېزىلغان) ۋەھاكازالار.

(338) «بالىسىنى ئۆلتۈرگەنلىكنىڭ جازاسى» — ئەيش ـ ئىشرەت، قاتىللىق ۋە خۇراپاتلىقنى ئىپادىلەيدىغان بىر كونا چاڭچىلە.

(339) «سەننياڭ ئاننىڭ بالا تەربىيىلىشى» — ئەقىدە، ئىنساپ ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلىدىغان كونا چاڭچىلە. «خوجايىنىم» دېگەن سۆز چاڭچىلىدىكى قېرى مالاي شۆ باۋنىڭ ئۆز خوجايىنى شۇ گۇاڭنى ئاتىشى.

(340) «ئۇششاق پاراڭ» — 1933 ـ يىل 5 ـ ئايدا شاڭخەيدە نەشرگە باشلىغان بىر خىل ئەكسىيەتچىل ھەپتىلىك ژۇرنال. مەزكۇر ژۇرنالنىڭ 1 ـ جىلد 20 ـ سانى (1933 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى) دا

«ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش ئېلانى» بېسىلىپ، سابىق تەسىس قىلغۇچىلاردىن خې داپىي قاتارلىق سەككىز كىشىنىڭ مەزكۇر ژۇرنال بىلەن مۇناسىۋىتىنى ئۈزگەنلىكى ۋە 20 ـ سانىدىن باشلاپ چېيەن ژېيشۇي قاتارلىق تۆت كىشىنىڭ داۋاملىق باشقۇرىدىغانلىقىنى جاكارلىغان، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا چېيەن قاتارلىق تۆت كىشىنىڭ «ئېلانى» نمۇ بېسىپ چىقارغان. بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگەن بىرنەچچە جۈملە سۆز شۇ «ئېلان» دىن ئېلىنغان.

(341) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى «شىنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(342) جېڭ بەنچياۋ (1693 — 1765) — جياڭسۇنىڭ شىڭخۇا دېگەن يېرىدىن، چىڭ سۇلالىسىدىكى ئەدىب، خۇشخەتچى ۋە رەسسام.

(343) «مەنسەپ تەمە قىلىپ مەنسەپكە ئېرىشەلمەسلىك ئېچىنىشلىق ئەھۋال ئەمەس» دېگەن سۆزلەر جاڭ تەييەننىڭ ژۇزۇڭسى تەرىپىدىن توپلاڭغان «لوسەن تەزكىرىسى» گە يازغان «بېغىشلىما» سىدىن ئېلىنغان. بۇ «بېغىشلىما» 1933 ـ يىل 9 ـ ئايدا يېزىلغان بولۇپ، شۇ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى «شىنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(344) بۇ، شى جېسۇننىڭ «مۇھاسىرىنى بۆسۈش» نىڭ 4 ـ سى (ساۋ جۈيرېنغا جاۋاب) دىكى سۆزى. 1933 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنىدىكى «شىنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان. ئەسلىي تېكىستى مۇنداق: «مەن ئاممىۋى ئەدەبىياتنى قوللايمەن، كۆچۈمنىڭ يېتىشچە چۈشىنىشلىك يېزىق بىلەن كۆپچىلىكنىڭ ئوقۇشىنى تەمىن قىلىمەن. لېكىن، ئۇ يەنىلا ئەدەبىياتنىڭ بىر تارمىقى بولىدۇ.»

(345) «تەبىئىي مەنزىرە» قاتارلىق سۆزلەر شى جېسۇننىڭ «مۇھاسىرىنى بۆسۈش» نىڭ 5 ـ سى (جىلىڭغا جاۋاب) دىكى سۆزى بولۇپ، 1933 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنىدىكى «شىنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(346) «ئاۋنو» — «ئىنگلىزچە» unit نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. يەنى ئۇ ئەنگلىيىلىك سىبىنسەرنىڭ «تۇرلۇك ئىلىمدىن ئۆگىنىش ھەققىدە» ناملىق ئەسىرىنىڭ ئۆچىنچى بابى «تېخنىكا توغرىسىدا» نىڭ تەرجىمىسىدە مۇنداق يازغان: «كۆپلۈك دېگەن سۆز، تودۇ (total) دېگەن سۆز؛ بىرلىك دېگىنىمىز، ئاۋنو دېگەن سۆز.» يەنى ئۇ ئۆزىنىڭ «تەرجىمىدىن كېيىنكى سۆزلىرىم» دېگەن ماقالىسىدە: «ھەممە شەيئىلەردە كۆپلۈك ۋە بىرلىك بولىدۇ، كۆپلۈكى تودۇ دەپ تەرجىمە قىلىنىدۇ؛ بىرلىكى ئاۋنو دەپ تەرجىمە

قىلىندۇ. قەلەم — تودۇ بولسا، موي قەلەم ئاۋنو بولىدۇ. ئاشلىق — تودۇ بولسا، دان ئاۋنو بولىدۇ. ئەل — تودۇ بولسا، ئادەم ئاۋنو بولىدۇ» دەپ شەرھلىگەن. تودۇ — ئىنگلىزچە total نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، پۈتۈن، كۆپلۈك مەنىسىنى بېرىدۇ.

(347) «خەن سۇلالىسىدىن كېيىنكى ئىبارىلەر» دېگەن سۆزلەرمۇ شى جىسۇننىڭ «مۇھاسىرىنى بۆسۈش» نىڭ تۆتىنچىسى (ساۋ جۇيرېنغا جاۋاب) دىن ئېلىنغان.

(348) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(349) ئالتە ئەرباب شەرھلىگەن — «تاللانما» نى تاڭ سۇلالىسىدە ئاۋۇال لى شىيەن، كېيىن لۇي يەنجى، لىيۇ لياڭ، جاڭ شىيەن، لۇي شياڭ، لى جۇخەندىن ئىبارەت بەش كىشى شەرھلەپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن، ئومۇمەن ئالتە ئەرباب شەرھلىگەن، دەپ ئاتىلىدۇ.

(350) «تۆت تارىخ» — «تارىخنامە»، «خەننامە»، «كېيىنكى خەننامە»، «ئۇچ پادىشاھلىق تەزكىرىسى» نىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى. «جىڭ تارىخى» — تاڭ سۇلالىسىدىكى فاڭ شۇەنلىڭ قاتارلىقلار يازغان بولۇپ، جىڭ سۇلالىسىنىڭ تارىخىنى خاتىرىلىگەن قىسسە ئۇسلۇبىدىكى تارىخىي كىتاب.

(351) «ئەدەپ ـ يوسۇن» — يەنە بىر ئىسمى «يوسۇننامە»، كۆزدىن چىلارنىڭ كلاسسىك ئەسىرى. چۈنچىيۇ ـ جەنگو دەۋرىدىكى بىر قىسىم ئەدەپ ـ قائىدە تۈزۈملىرىگە دائىر ماتېرىياللار توپلىمى.

(352) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(353) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان.

(354) دەرۋىشلەرنىڭ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشى توغرىسىدا مۇنداق رىۋايەتلەر بار: چاڭئەن ناھايىتى ئاۋات بولغان ۋاقىتلاردا، بىر دەرۋىش بار ئىكەن. ئۇ سىمابتىن ھېكمەتلىك دورا ياساشنى بىلىدىكەن. ئۇنىڭ چىرايى خۇددى ياشلارغا ئوخشاش بولۇپ، ئۆزى 300 ياشتىن ئاشتىم، دەيدىكەن. پايتەختتىكىلەر ئۇنىڭغا ئىنتايىن زوقلىنىدىكەن. شۇڭا، ئۇنىڭغا پۇل بېرىپ دورا ياساتقۇزىدىغانلار، ياشىرىش ئۇسۇلىنى سورايدىغانلار كۆپلەپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ دەرۋازىسى ئالدى خۇددى بازارغا ئايلىنىپ كەتكەنىكەن. بىر ۋاقىتتا بىرقانچە خانزاتلار ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىپ زىيارەت قىلىدىكەن.

قانغۇدەك مەي ئىچىپ تاڭام يەپ تۇرغاندا، دەرۋازا باققۇچى كېلىپ: «ئوغلىڭىز سىزدىن ئەھۋال سورىغىلى كەپتۇ» دەپ مەلۇم قىپتۇ. دەرۋىشنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ ئۇنىڭغا كايىپتۇ. ئولتۇرغان مېھمانلار ئاڭلىغاندىن كېيىن، بىرى قوپۇپ: «بالىڭىز يىراقتىن كەلگەندىكىن، بىرلا يولۇقۇپ قويسىڭىز نېمە زىيىنى بار؟» دەپتۇ. دەرۋىش قاپىقىنى تۇرگەن پېتى بىر ھازا ئولتۇرغاندىن كېيىن: «كىرسۇن» دەپ بۇيرۇق قىپتۇ. بىردەمدىن كېيىن چېكە چاچلىرى ئاقارغان، مۆكچەيگەن بىر قېرى بوۋاي كىرىپ دەرۋىشنىڭ ئالدىغا كېلىپ تەزىم قىپتۇ. تەزىم قىلىپ بولغاندىن كېيىن دەرۋىش ئۇنى قاتتىق ئەيىبلىگەن پېتى ئىچكەركى قورۇغا ھەيدەپ كىرگۈزۈپ، ئاندىن مېھمانلارغا: «بالام ھاماقەت ئىكەن، سىماب دورىنى ئىچىشنى خالىماي مۇشۇنداق بولۇپ كېتىپتۇ. 100 ياشقا كىرمىگەن بولسىمۇ، مۇشۇ دەرىجىدە سولىشىپ كېتىپتۇ» دەپتۇ. مېھمانلار بۇنى ئاڭلاپ ئۇنى ئەۋلىيا ئىكەن دەپ قاراپ تېخىمۇ ھۆرمەتلەيدىغان بوپتۇ. كېيىن، بەزىلەر دەرۋىشنىڭ ئەھۋالىنى بىلىدىغان ئۇرۇق ـ تۇغقان، بۇرادەرلىرىدىن سورىسا، مۆكچىيىپ كەتكەن قېرى ئادەم بۇ دەرۋىشنىڭ ئاتىسى ئىكەن، تەرىقەتچىلىكىدىكى ياخشى كۆرىدىغانلار ئۇنىڭدىن خۇددى گۆدەك بالىلارەك ھەيران بولغانىكەن.

(355) ياڭ × نىڭ بايانلىرى — بۇ يەردە ياڭ سۇنرېننىڭ «كىتاب ئوقۇش ژۇرنىلى» 3 ـ تۇم 1 ـ سانى (1933 ـ يىل 2 ـ ئاي) دا ئېلان قىلىنغان «پارتىيە تۈرمۇشى ئاكوپىدىن چىقتىم» دېگەن ماقالىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ياڭ سۇنرىن (1901 — 1955) — گۇاڭدۇڭنىڭ چاۋئەن دېگەن يېرىدىن. ئۇ 1925 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە قاتنىشىپ، 1932 ـ يىلى ئىنقىلابقا ئاسىيلىق قىلغان. ئۇ بۇ ماقالىسىدە مۇنداق دېگەن: «ئارقامغا باقسام دادام قېرى، ئائىلەم نامرات، ئۇكىلىرىم ياش، ئۆمرۈمنىڭ يېرىمىنى سەرسان بولۇپ يۈرۈپ ئۆتكۈزدۈم. ھېچبىر ئىشنى باشقا ئاچقالمىدىم. ئىنقىلاب قاچان غەلىبىگە ئېرىشىدۇ؟ مېنىڭ ئۆيۈمدىكىلەر ھازىر ئاچلىقتىن كۈن كەچۈرەلمەيۋاتىدۇ. كەلگۈسىدە ئىنقىلاب غەلىبىگە ئېرىشكەن تەقدىردىمۇ، خۇنەن، جياڭشىنىڭ غەربىي جايلىرىدىكى سوۋېت رايونىنىڭ ئەھۋالىنى مۆلچەرلىسەم، مېنىڭ ئۆيۈمدىكىلەر ئاچلىقتىن ۋە تىلەمچىلىكتىن قۇتۇلالمايدىغان ئوخشايدۇ. شۇڭا، جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان، ئۆز ئۆيۈمدىكىلەرنىڭ غېمىنى يەي، كېسەللىكتە ھەممە نەرسىنى ئويلىدىم. ئاخىر ئەقلىم ھۆكۈم چىقاردى، مەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتى-

يىسسدىن چىقتىم.»

(356) سۇئ دەۋرىدىكى چىن شىچۇڭنىڭ «سۇييىن خاتىرىسى» 5 - جىلد «چەنتاڭ سەرگەردانلىرى» بابىدا بۇ يەردە كۆرسىتىلگىنىگە ئوخشاپ كېتىدىغان ھېكايە بار. «لۇشۇن خاتىرىسى» نىڭ 1927 - يىلىدىكى «غەربىي دېرىزە ئاستىدا كۆچۈرۈلگەن كىتاب» دا مەزكۇر كىتاب نەقىل كەلتۈرۈلگەن.

(357) «پەخرىي پادىشاھلىق جۇمھۇرىيىتى» — شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن كاڭ يۈۋېينىڭ شاڭخەيدە «تاقەتسىزلىك» ژۇرنىلى 9 - ، 10 - قوشما سانى (1918 - يىل 1 - ئاي) دا ئېلان قىلىنغان «جۇمھۇرىيەت توغرىسىدا مۇلاھىزە» ، «شۇي شىچاڭغا خەت» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدە جۇڭگودا «دېموكراتىك جۇمھۇرىيەت» نى يولغا قويۇش مۇڭاپىق ئەمەس. «بەلكى پەخرىي پادىشاھلىق جۇمھۇرىيىتى» نى يولغا قويۇش (يەنى پادىشاھلىق ئاساسىي قانۇن تۈزۈمى) كېرەك، دېگەن گەپلەر بار ئىدى.

(358) جاڭ زۇڭچاڭ (1881 — 1932) — سەندۇڭنىڭ پېشىيەن دېگەن يېرىدىن، شەرقىي شىمال سىستېمىسىدىكى مىلىتارىست. 1925 - يىلى ئۇ سەندۇڭدا ئارمىيە ئىشلىرىنى نازارەت قىلغۇچى بولۇپ ئىشلىگەندە، كۆڭزىنى ھۆرمەتلەپ دەستۇرلارنى ئوقۇشنى تەشەببۇس قىلغان.

(359) «ئىجتىمائىي ئاخبارات» — ئەكسىيەتچىل ژۇرنال، 1932 - يىل 10 - ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلاپ، 1937 - يىل 10 - ئايدا نەشر دىن توختىغان. بۇ ژۇرنالنىڭ 5 - جىلد 13 - سانى (1933 - يىل 11 - ئاينىڭ 9 - كۈنى) دا «شىن» ئىمزاسىدا «ساختا ئەركىنلىكنامە» نى ئوقۇغاندىن كېيىن» سەرلەۋھىلىك ماقالە بېسىلىپ، لۇشۇنگە مۇنداق ھۇجۇم قىلىنغان: «ساختا ئەركىنلىكنامە» لۇشۇن يازغان، شىمال يېڭىلىقلىرى كىتاب ئىدارىسى نەشر قىلغان، باھاسى 70 تىيىن. بۇ كىتاپنىڭ باھاسى قىممەت ئەمەس، لۇشۇننىڭ بۇ كىتابتىكى ئەسەرلىرى «شېنباۋ» ئەركىن پاراڭ، غا بىر قېتىمدىن بېسىلغان بولسىمۇ، لېكىن شۇنى بىلىپ قويۇڭكى، بۇ كىتابتا 8000 خەتلىك خاتىمە بار، شۇ خاتىمىنىڭ ئۆزىنى سېتىۋېلىشقىمۇ ئەرزىيدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە لۇشۇن ئەپەندىنىڭ بۇ كىتابنى نەشر قىلدۇرۇشتىكى ئەسلىي مەقسىتىنى چۈشىنىۋېلىڭ، مەقسىتى «ئەركىن پاراڭ» غا يازغان پارچە تەسىراتلىرىنى نەشر قىلىشمۇ؟ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، ئۇنىڭ مەقسىتى — پۈتۈنلەي ئەنە شۇ قۇيرۇقتىن ئۆزىنىڭ ئەدەبىيات مۇنبىرىدىكى تەختىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن قايتۇرما ھۇجۇم قورالى ئورنىدا پايدىلىنىش.»

(360) جاڭ زىپىڭ (1893 — 1959) — گۇاڭدۇڭ مىشىيەن ناھىيەسىدىن، ئىلگىرى «ئىجادىيەت تەھرىراتى» نىڭ ئەزاسى بولۇپ، ئۇچ تەرەپلىمە مۇھەببەت ھېكايىلىرىنى كۆپ يازغان.

(361) «10 كۈنلۈك پاراڭ» — شاۋ شۇنمېينىڭ ئىلكىدىكى ئەدەبىي ژۇرنال. بۇ ژۇرنال 1933 - يىل 8 - ئاينىڭ 10 - كۈنى چىقىشقا باشلىغان، 1934 - يىلى نەشردىن توختىغان.

(362) «مۇشاۋىر شېئ شۇەنخۇەي» — چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرلىرىدىكى كاپىتالىست، 1844 - يىلى تۇغۇلۇپ، 1916 - يىلى ئۆلگەن، ئەسلىي جياڭسۇلۇق، مەنسەپدار، پاراخوت شىركىتى قاتارلىق شىركەتلەرنى قۇرغان، چاڭجياڭ دەريا سى بويلىرىدىن نۇرغۇن يەر - زېمىن ئالغان. ئۇ ۋاپات بولغاندا، بالا - چاقىلىرى ناھايىتى ھەشەمەتلىك «ماتەم مۇراسىمى» ئۆتكۈزگەن.

(363) «مەركىزي گېزىت» — گومىنداڭ مەركىزىنىڭ ئورگان گېزىتى، 1928 - يىلى 2 - ئايدا نەنجىڭدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان.

(364) «تەمىرات» — ياپونچە ئايلىق ئۇنىۋېرسال ژۇرنال، 1919 - يىلى 4 - ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، 1955 - يىلى 2 - ئايدا نەشردىن توختىغان. لۇشۇننىڭ «جۇڭگودىكى ئىككى - ئۈچ ئىش توغرىسىدا» سەرلەۋھىلىك ماقالىسى ئەنە شۇ ژۇرنالغا ئۈچ بۆلەك بېسىلغان.

(365) «ئادەم سۆزى» — گومىنداڭ قاتارلىق كىشىلەر تەھرىرلىكىدە چىققان ھەپتىلىك گېزىت، 1934 - يىلى 2 - ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. «تۇرمە توغرىسىدا» ئەنە شۇ گېزىتنىڭ 1 - جىلد، 3 - سانىغا بېسىلغان. جاڭ كېبياۋ، شاۋشۇنمېيلەر «ئادەم سۆزى» ژۇرنىلىنىڭ مۇھەررىرلىرىدىن ئىدى. ئاپتور 1934 - يىلى 6 - ئاينىڭ 2 - كۈنى جىڭدۇغا يازغان خېتىدە «جاڭ كېبياۋنىڭ «ئادەم سۆزى» نى چىقىرىۋاتقانلىقى» توغرىسىدا: «جاڭ كېبياۋ تولىمۇ ناچار ئادەم ئىكەن، مېنىڭ ماقالەمنىڭ چەت ئەلدە ئېلان قىلىنغانلىقى ئۈچۈن ھۆكۈمەت دائىرىلىرىگە مېنى ھەربىي سوتقا تاپشۇرۇش توغرىسىدا بېشارەت بەرگەن كىشى ئەنە شۇ» دەپ يازغان.

(366) ۋەنزاۋ — نىسەن ۋەنزاۋ (1885 - 1959) — ياپون، 1913 - يىلى جۇڭگوغا كېلىپ، شاڭخەيدە نىسەن كىتابخانىسى ئاچقان؛ لۇشۇن بىلەن قويۇق مۇناسىۋەتتە بولغان.

(367) شاۋشۇنمېينىڭ «ئامېرىكىنىڭ ھازىرقى زامان شېئىرىيىتى

مۇنبىرىگە نەزەر» دېگەن ماقالىسىگە قارالسۇن. بۇ ماقالە «ھازىرقى زامان» نىڭ 5 - جىلد 6 - سانى (1934 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى نەشردىن چىققان) غا، يەنى «ھازىرقى زامان ئامېرىكا ئەدەبىياتىغا بېغىشلانغان مەخسۇس سان» غا بېسىلغان. نېگىر شائىر — نېگىر يازغۇچى خۇگىس.

(368) 1933 - يىل 10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى نەشردىن چىققان «10 كۈنلۈك پاراڭ» نىڭ 8 - سانىغا بىر پارچە رەسىم بېسىلدى. رەسىمدە لۇشۈن نەي چېلىپ ماڭىدۇ؛ ئۇنىڭ ئارقىسىدا بىر توپ چاشقانلار ماڭىدۇ. ساۋ جۈيرېن «شاۋقۇن» نىڭ 2 - جىلد 43 - سانىغا ماقالە يېزىپ، ئۇنىڭغا رەددىيە بەرگەن؛ رەسىمنىڭ ئاپتورى «10 كۈنلۈك پاراڭ» نىڭ 11 - سانىدا «ھۆكۈمەتچە گەپ قىلماسلىق شەرتى بىلەن شاۋقۇنغا جاۋاب» نى يېزىپ، ئۆزىنى ئاقلىغان.

(369) دۇخېڭ (1907 — 1964) — تەخەللۇسى سۇۋېن، 30 - يىللاردا «3 - خىل ئادەم» بولۇۋېلىپ، سولقانات ئەدەبىيات - سەنئەت ھەرىكىتىگە ھۇجۇم قىلغان، «يېڭى ئەدەبىيات - سەنئەت»، «ھازىرقى زامان» نامىلىق ژۇرناللارنى چىقارغان.

(370) بۇ يەردە لىن يۈتاڭ «مۇھاكىمە» قاتارلىق ژۇرناللاردا تەشەببۇس قىلغان مىڭ سۇلالىسى كىشىلىرىنىڭ فىلىيەتونلىرىغا تەقلىد قىلىنغان «ئىبرەتلىك سۆزلەر ئۇسلۇبى» دېكى ماقالىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(371) بۇ يەردە شائىخەيدېكى «مۇقەددەس ئەل ھۆسنى» نەشرىياتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، بۇ نەشرىيات 1931 - يىلدىن كېيىن گومىنداڭ 19 - ئارمىيىسىنىڭ گېنېرالى چېن مىڭشۇ قوشقان سەرمايىنى قوبۇل قىلغان.

(372) «ئېقىم مەسلىلىرىدىن يېڭى خەۋەر» — 1907 - يىلى 12 - ئايدا شائىخەيدە نەشر قىلىنغان كۇندىلىك گېزىت. دەسلەپتە بۇرژۇئا ئىسلاھاتچىلىرىنىڭ گېزىتى بولۇپ، شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن شىمالىي مىلىتارىست دۆۋىنى چېرۇينى ھىمايە قىلىدىغان تەتقىقاتچىلار گېزىتىگە ئايلانغان. 1949 - يىلى 4 - ئايدا شائىخەي ئازات بولغاندا نەشردىن توختىغان.

(373) «گۈزەل ئاخشام گېزىتى» — 1929 - يىلى 4 - ئايدا ئامېرىكىلىقلار شائىخەيدە چىقارغان ئىنگلىزچە گېزىت، كېيىن خەنزۇچە نۇسخىسىمۇ چىقىرىلغان، 1949 - يىلى 5 - ئايدا نەشردىن توختىغان.

(374) لۇشۈن 1933 - يىللىرى ئۆز ئەسەرلىرىگە «ئىشلىگۈچى»، «ئەتمىش» دېگەن مەنىنى بېرىدىغان «گەن» ھەرپى بىلەن ئىمزا قويغان. بۇ يەردىكى «قىلمىش» سۆزى شۇنىڭدىن چىققان. — تەرجىمان.

(375) بۇ يەردە «خوجا» دېگەن مەنىدە — تەرجىمان.

(376) خې جياگەن — لۇشۈننىڭ تەخەللۇسى — تەرجىمان.

(377) جۇشۇرېن — لۇشۈن. — تەرجىمان.

(378) ژاك پىكلىن (1898 - 1964) — جياڭسۇنىڭ لياك ناھىيىسىدىن، ئەدەب.

(379) بۇ سۆز «توۋا قىل» دەپمۇ ئېيتىلغان، ئەسلىي ئىنجىلدىن ئېلىنغان.

(380) گومىندانڭ ھۆكۈمىتى 1933 - يىلى 3 - ئايدا مەركىزىي تەشۋىقات ھەيئىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە «مەركىزىي كىنو تەكشۈرۈش ھەيئىتى» قۇرۇپ، ئۇنى سولقانات ئەدەبىيات - سەنئەت ھەرىكىتىگە زىيانكەشلىك قىلىدىغان ئورگانلارنىڭ بىرى قىلغان.

(381) بۇ سۆز ئەسلىدە «جىن سۇلالىسى تارىخى» نىڭ 49 - جىلد «رۇەن جىنىڭ تەزكىرىسى» دىن چىققان: «(رۇەن جى) دائىم گۈاڭۇغا چىقىپ چۇ خاندانلىقى ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش بولغان جايغا نەزەر سېلىپ، ھەسرەت بىلەن: «بولمىغاچ شۇ زامانىدا قەھرىمان، چىقاردى تەنتەكلەر ئۇندا نام!»» دېگەن.

جملہ کلماتِ رُدہ بیان

كىرىش سۆز

مېنىڭ پات - پاتلا قىسقا مۇلاھىزىلەرنى يېزىشىم ھەقىقەتەن «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارا‌ڭ» بېتىگە[1] ماقالە بېرىش-تىن باشلاندى. 1933 - يىلى يازغانلىرىمنى توپلۇۋىدىم، «ساختا ئەركىنلىكنامە» ۋە «گۈلشەن پاراڭلىرىغا ئىستىئارە» دېگەن ئىك-كى پارچە كىتاب بولۇپ چىقتى. كېيىن بۇنىڭ مۇھەررىرى لى لىيۇبېن[2] ئەپەندى ھەقىقەتەن قانتىق سىقىلدى، 2 - يىلى ئاخىر سىقىپ چىقىرىلدى، مەنمۇ ئەسلىدە قەلەمنى شۇ يەردىلا تاشلاپ قويسام بولاتتى، لېكىن قورسىقىم كۆپكەنلىكتىن، يېزىش ئۇسۇ-لۇمنى ئۆزگەرتىپ، تەخەللۇسۇمنى يەڭگۈشلىۋېتىپ، باشقىلارغا كۆچۈرتۈپ ئەۋەتىپ تۇردۇم، يېڭى مۇھەررىر[3] ئوبدان پەرق ئېتەلمەي، بېسىپ چىقىرىۋەردى. يەنە بىر تەرەپتىن، دائىرىنىمۇ كېڭەيتىپ، «جۇڭخۇا گېزىتى» نا‌ڭ «ئۇچۇر»[4] نامىلىق قوشۇمە-چە بېتىگە، «چولپان»[5] نامىلىق يېرىم ئايلىق فېلىيەتون ژۇرنىلە-غا ئوخشاشلارغىمۇ ئارىلاپ - ئارىلاپ شۇنداق ماقالىلىرىمنى ئەۋە-تىپ تۇردۇم. 1934 - يىلى يازغان شۇ نەرسىلىرىمنى توپلۇۋىدىم، مانا بۇ «چىلتەكلىك ئەدەبىيات» بولۇپ چىقتى.

بۇ ئىسىمنى مەن بىلەن بىر سەپتە تۇرغان بىر ياش سەپداش[6] ئۆزىنىڭ ئىسىم - فامىلىسىنى ئۆزگەرتىپ، ماڭا يوشۇرۇن ئوققا يۆگەپ ئېتىپ بەرگەن. ئۇنىڭ غەرىزى ناھايىتى ئاجايىپ: بىرىنچى، بۇ خىلدىكى قىسقا مۇلاھىزىلەرنى گېزىتكە بېسىش ۋاقتىدا، مۇھىملىقىدىن ئىشارەت قىلىپ گۇللۇك رامكا

(چىلتەك) ئىچىگە ئالغان، شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ ھېلىقى سەپدە-شىم بۇنى كۆرۈپ، بېشىغا ئاغرىق كىرىپ كەتكەن؛ ئىككىنچى، «چىلتەك»[7] تەڭگىنىڭمۇ يەنە بىر خىل ئىسمى، بۇنىڭ بىلەن بۇ ماقالىلەرنى يېزىشتىكى مەقسىتىمنى قەلەم ھەققى تېپىش دې-مەكچى، ئەمەلىيەتتە بۇنىڭ كارايىتى يوق. پىكىرلىرىمىزنىڭ ئوخشاشمايدىغان يەرلىرىگە كەلسەم، مەن چەت ئەللىكلەرنىڭ بىزنى توخۇ، ئۆردەكتىنمۇ ئەلاراق كۆرۈشىنى ئۈمىد قىلىشىمىزنىڭ ھا-جىتى يوق دەيمەن، ئۇ بولسا بىزنى توخۇ، ئۆردەكتىنمۇ ئەلاراق كۆرۈشى كېرەك دەيدۇ؛ مەن غەربلىكلەرنى ئاقلاپتىمىشمەن، شۇڭا «دەللال» ئىمىشمەن. ئۇنىڭ ماقالىسىنى «بېشىنى تۆۋەن ساڭگە-لىتىپ كۆتۈرۈش» دېگەن ماقالەمنىڭ ئاستىغا قوشۇمچە قىلىپ قويدۇم، بۇ يەردە ئۇ ھەقتە كۆپ سۆزلىشىمنىڭ ھاجىتى يوق. بۇنىڭدىن باشقا، ئەسلىگۈدەك بىرەر ئىشمۇ يوق. «چاقچاق چاقچاق بولسۇن» دېگەن بىر پارچە ماقالەم ۋېن گۇڭجى[8] ئەپەندىنىڭ بىر پارچە خەت يېزىشىغا سەۋەبچى بولدى، ئۇنىڭ قەلەم ھۇجۇمى تېخە-مۇ قاتتىق، ئۇ مېنى «خائىن» دەپتۇ. ھازىر ئۇ خەتنى ئۆزۈمنىڭ جاۋاب خېتىم بىلەن بىللە ھېلىقى ماقالىنىڭ ئاخىرىغا قوشۇپ قويدۇم، ئۆز كۆلەڭگىسىدىن ئۆزى ئۈركۈگەن ئوغرىلارنىڭ مۇ-شۇكتەك يول بىلەن قىلغان باشقا ھۇجۇملىرى يۈقىرىدا ئېيتىلغان ئىككىيلەنىنىڭ ھۇجۇمىغا قارىغاندا ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدۇ، ئۇلارنى بۇ يەردە كۆچۈرۈپ ئولتۇرمايمەن.

«چىلتەكلىك ئەدەبىيات» ھەقىقەتەن قامىلاشماي كەتتى. 1934 - يىل 1935 - يىلغا ئوخشاشمايدۇ، بۇ يىل «پادىشاھ توغرىسىدا شاڭخو» ژەقەسى[9] تۈپەيلىدىن، ھۆكۈمەتنىڭ كىتاب، گېزىتلەرنى تەكشۈرۈش باشقارمىسى[10] ئۇشتۇمتۇتلا غايىب بولۇپ كەتتى. يەتتە نەپەر تەكشۈرگۈچىمۇ مەنسىپىدىن ئېلىپ تاشلاندى، گېزىتلەردە چىقىرىۋېتىلگەن يەرلىرىمۇ بوش قالدۇرۇلىدىغان بول-

دى (بۇ «تۆڭلۈك ئېچىپ قويۇش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ). لېكىن، ئۇ چاغدا ناھايىتى قاتتىق ئىدى، بۇنداق يازساقمۇ بولمايتتى، ئۇنداق يازساقمۇ بولمايتتى، چىقىرىۋەتكەن يەرلىرىنى بوش - ئاق قالدۇرماي، بىر - بىرىگە ئۇلاپ قويۇشاتتى، نەتىجىدە گەپنىڭ قولاشمىغانلىقىنىڭ، نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولمايدىغانلى-قىنىڭ جاۋابكارلىقى يازغۇچىنىڭ ئۆزىگە ئارتىلىپ قالاتتى. ئەنە شۇنداق ئاشكارا، يوشۇرۇن قىرغىنچىلىق ئاستىدا، ئۆمرىنى ئۇ-زارتىپ، كىتابخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشەلەيدىغانلىرى قۇللۇق ئەدە-بىياتى بولماي نېمە بولاتتى؟

بىرنەچچە دوستۇم بىلەن پاراڭلىشىپ قالدىم. ئۇ دوستلىرى-نىڭ بىرى: ھازىر ماقالىنى ئۆتكۈر قىلىپ يازغىلى بولمايدىغان بولۇپ قالدى، مەسىلەن، بىرەر گېزىتنىڭ قوشۇمچە بېتىگە ماقالە ئەۋەتسەك، قوشۇمچە بەتنىڭ مۇھەررىرى ئاۋۋال ئۇنىڭ بىرنەچچە تال قوۋۇرغىسىنى چىقىرىۋېتىدۇ، باش مۇھەررىرمۇ بىرنەچچە تال قوۋۇرغىسىنى ئېلىپ تاشلايدۇ، تەكشۈرگۈچى ئەمەلدارمۇ بىرنەچە-چە تال قوۋۇرغىسىنى چىقىرىپ تاشلايدۇ، يەنە نېمىسى قالسۇن؟ دەيدۇ. مەن: مەن بولسام ئاۋۋال ئۆزۈم بىرنەچچە تال قوۋۇرغىسى-نى چىقىرىۋېتىمەن، ئۇنداق قىلمىسام، ھەتتا «قېپقالغان» لىرىمۇ قالمايدۇ، دېدىم. دېمەك، ئۇ چاغدا ئېلان قىلىنغان ماقالىنىڭ تۆت قېتىم تاراشلىنىش ئېھتىمالى بار ئىدى. ھازىر بەزىلەر ۋېن تىيەنشياڭ[11]نى، فاڭ شياۋرۇنى ھەدەپ تەرىپلەۋاتىدىغۇ، خەيرى-يەت، ئۇلار سۇڭ، مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئادەملىرى، ئەگەر ھازىر ھايات بولغان بولسا، ئۇلارنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىنى ھېچكىم بىلەلمىگەن بولاتتى.

دېمەك، ھۆكۈمەت رۇخسەت قىلغان ئۆتكۈر ماقالىلەرنى ھې-سابقا ئالمىغاندا، كىتابخانلارنىڭ كۆرەلەيدىغىنى پەقەتلا جانسىز ماقالە. مەن چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە تۇغۇلغان، ئەسلىي قۇلدىن

كېلىپ چىققان، ھازىرقى 25 لەردىكى ياشلاردەك تۇغۇلۇش بىلەنلا جۇڭخۇا مىنگونىڭ ئىگىسى بولغان ئەمەس. لېكىن، ئۇلار بېشىدىن ئىسسىق - سوغۇقنى ئۆتكۈزمىگەن، گاھىدا «ئېسەنكىرەپ» كېتىدۇ - دە، قاتتىق پەشۇا يەپ قالىدۇ. مېنىڭ ماقالە بېرىشتىن مەقسىتىم، ئېلان قىلىش، ئۇلارغا ئۆتكۈر قىلىپ كۆرسەتمەيمەن، ئەلۋەتتە. شۇنىڭ ئۈچۈن «چىلتەك» بىلەن زىننەتلەشكەنلىرى ياش يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن ھەقىقەتەن كۆپ بولسا كېرەك، ئۇنىڭ ئۇستىگە تەئەججۇپكى، چىقىرىۋېتىلگەن يەرلىرىمۇ ناھايىتى ئاز. بىر يىل ئىچىدە (چىقىرىۋېتىلگەنلىرى) پەقەت ئۇچ پارچە، ھازىر ھەممىسىنى تولدۇرۇپ قويدۇم، بۇ يەرلەرگە يەنىلا تەكىتلەش بەلگىسى قويۇپ قويدۇم. مېنىڭچە، «چىن لىجەي خانىمنىڭ ۋەقەسى توغرىسىدا» نىڭ ئاخىرىنى «شېنباۋ» گېزىتخانىسىنىڭ باش مۇھەررىرى چىقىرىۋەتكەن، قالغان ئىككى پارچىسىنىڭكىنى تەكشۈرگۈچى ئەمەلدار چىقىرىۋەتكەن؛ بۇ يەردە ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە ئوخشاشمايدىغان نىيىتى بىلىنىپ تۇرىدۇ.

بۇ يىل بىر يىل ئىچىدە، مەن ماقالە بەرگەن «ئەركىن پاراڭ» ۋە «ئۇچۇر» نەشرىدىن توختاپ كەتتى؛ «چولپان» مۇ چىقىمايدىغان بولدى. مەن: مەن ماقالە ئەۋەتكەنلىكى گېزىت دەسلەپتە بىر - ئىككى سانىغا ماقالە ئەۋەتسەم، ھېچ گەپ يوق، ئەگەر داۋاملىق ئەۋەتىۋەرسەم، ئاخىر ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرەلمەيۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ يۈرەتتىم، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يىلدىن باشلاپ ئۇنداق قىسقا ماقالىلەرنى ئانچە يازمايدىغان بولدۇم، چۈنكى ئۆز ئادەملىرىمنىڭ ئارقامدىن تۈيدۇرماستىن دۈمبالىشىدىن ئۆزۈمنى ئايىدىم، ئۆزۈمنىڭ يول باشلاپ بەرگۈچى تەلۋە بولۇپ قېلىشىمنى خالىمىدىم، مەتبۇئاتنىڭ ئىمكانقەدەر كۆپرەك ئۆمۈر سۈرۈشىنى ئارزۇ قىلدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىراۋ مېنى ماقالە بېرىشكە دەۋەت قىلسا، ئالاھىدە ئۆزرە ئېيتىپ توختاپ قالدىم، بۇ «ھال پەيدا

قىلىش» ئەمەس، بەلكى ياخشى نىيەتلىك — لېكىن بەزىدە يامان نىيەتلىك «جاھانسازلىق»، بۇ ھەقتە ماقالە تەلەپ قىلغۇچىلاردىن ئەپۇ سورايمەن.

بۇ يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىلا مۇخبىرلارنىڭ «ھەققانىي جامائەت پىكرى قوغدالسۇن» دېگەن ئىلتىماسلىرىنى[12] ۋە زىيالىيلار سىنىپىنىڭ سۆز ئەركىنلىكى تەلىپىنى كۆردۈم. چاغان يېقىنلىشىپ قالدى، نەتىجىسى نېمە بولۇپ چىقىدىغانلىقىنى بىلمەيمەن. لېكىن، مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن ماقالىلەرنىڭ ھەممىسى ئاممىنىڭ تىلىغا ئايلانغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئۈچۈن كېتىدىغان بەدەل ناھايىتى زور بولىدۇ، يەنى شىمالىي بەش ئۆلكە ئاپتونوم بولۇپ[13] كېتىدۇ. بۇ خۇددى ئىلگىرى «ھەققانىي جامائەت پىكرى قوغدالسۇن» دەپ ئىلتىماس قىلىشقا، سۆز ئەركىنلىكىنى تەلەپ قىلىشقا پېتىنالمىغانلىقىنىڭ بەدىلى زور بولغانغا، يەنى شەرقتىكى ئۇچ ئۆلكىنىڭ قولدىن كەتكەنلىكىگە ئوخشايدۇ. بىراق، بۇ نۆۋەت قولغا كەلتۈرۈلگەن نەرسە پارلاق، ئەمما، ئەگەر كېلىشمەسلىك بولۇپ قالسا، كېيىن يەنە خۇددى مەن «چىلتەكلىك ئەدەبىيات» نى يازغان چاغدىكىدەك دەۋر قايتىپ كېلىپ قالىدۇ، قېنى ئويلاپ كۆرۈڭلار، ئۇنىڭ بەدىلى نېمە بولار ...

1935 - يىل 12 - ئاينىڭ 29 - كۈنى كېچىدە

لۇشۈن

1934 - يىل

كەلگۈسى شەھەر[14]

جاك چېڭلۇ

هازىر چەت ئەللىك ئەدىبلەر يىلدا دېگۈدەك جۈڭگوغا كېلىپ تۇرىدىغان بولدى. ئۇلار جۈڭگوغا كەلگەن هامان كىچىك بولسىمۇ مالىمانچىلىقلار تۇغۇلۇپ كەلدى. بۇلارنىڭ ئالدىن كەلگىنى بىرنارد شاۋ، كېيىن كەلگىنى دېكوبرا[15] بولدى، پەقەت ۋائىللانت كوتۇرىر[16] نىلا كۆپچىلىك تىلغا ئېلىشنى خالىمىدى ياكى تىلغا ئالمىدى.

دېكوبرا سىياسەتتىن ئېغىز ئاچمايتتى. مۇشۇنداق قىلغاندىلا جاڭجال - ماجىرالاردىن خالىي بولغىلى بولىدۇ، دەپ ئويلىسا كېرەك. لېكىن، ئۇ تاماق ۋە ئايالالارنى ماختاپ كۆككە كۆتۈرگەندىكى ئۇچۇن «چەت ئەللىك مەدەنىي لۇكچەك»[17] دېگەن يامان ئاتاققا ئىگە بولۇپ، مۇلاھىزىچىلىرىمىز ئارىسىدا خېلى غوۋغالارنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. ئۆزى بولسا رومان يېزىشقا كەتكەن بولسا كېرەك.

بۇرنىمىز ياۋروپالىقلارنىڭكىدەك قاڭشارلىق ئۆسمەي، پاناق هەم كىچىك بولۇپ قالغان بولسا، بۇنىڭغا نېمە ئىلاج؟! لېكىن، يېنىمىزدا بىرنەچچە موچەن پۇل بولسىلا، ئوخشاشلا كىنو كۆرەلەيمىز. رازۋېدكا فىلىملىرى كىشىنى زېرىكتۈرۈۋەتكەن، ئىشق - مۇھەببەت فىلىملىرى كىشىنى ئېزىۋەتكەن، ئۇرۇش فىلىملىرى

كىشىنى بىزار قىلىۋەتكەن بولسا، هەجۋىي فىلىملەر كىشىگە بىمەنە تۇيۇلغان بولسا، ئەلۋەتتە «ئادەمسىمان مايمۇن تارزان»، «هايۋانلار ئىچىدىكى غەلىتە ئادەم»، «ئافرىقىدا ساياهەت» ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش فىلىملەر بار. بۇلاردا يىرتقۇچ هايۋانلار ۋە بەدەۋى ئادەملەر ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. ۋەهالەنكى، بەدەۋىلەر ماكانىدىكى ۋەقەلىكلەرگە ياۋايى خوتۇنلارنىڭ ياۋايى فىگۇرىلىرى قىستۇرۇلماي قالمايدۇ. ئەگەر بۇمۇ دىتسىزغا ياققان بولسا، ئۇ هالدا، هەرقانچە مەسخىرە قىلغىنىمىزغا قارىماي، يەنە مېهرىمىزنى ئۇنىڭدىن ئۈزەلمەيمىز. «جىنس» مىشچانلار ئۈچۈن ناهايىتى زۆرۈر - دە.

ئەدەبىياتنىڭ غەربىي ياۋروپادا پەيدا بولۇشى كىنودىن ئۆزگىچە ئەمەس، بەزى ئاتالمىش ئەدىبلەرمۇ ئۆز خېرىدارلىرىنى رازى قىلىش ئۈچۈن، ئاجايىپ - غارايىپ (grotesque) ۋە شەھۋانىي (erotic) نەرسىلەرنى ئىزدەپ تېپىشقا موهتاج. شۇڭا، ئۇلارنىڭ چارلاش تەقلىدىدىكى ساياهەتلەردە بولۇشتىن مەقسىتى هەرگىزمۇ ساهىبخانىلارنىڭ ئېگىلىپ تەزىم قىلىشىدا ياكى مەيگە تەكلىپ قىلىشىدا ئەمەس. ئەمما، بىرەر كىمنىڭ توڭ - توڭ سوئاللىرىغا ئۈچراپ قالسا، ئۇلار هىجىيىپلا ئۆتكۈزۈۋېتىدۇ، ئەمەلىيەتتە، ئۇلارنىڭ ئۆزىمۇ بىلمىسە كېرەك ۋە بىلىشىنىڭمۇ هاجىتى بولمىسا كېرەك. دېكوبرا ئەنە شۇنداق ئادەملەرنىڭ بىرى، خالاس.

لېكىن، جۈڭگولۇقلار مۇشۇنداق ئەدىبلەرنىڭ ئەسەرلىرىدە تۇرلۇك ئاتالمىش «يەرلىكلەر» قاتارىدا ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. دېكوبرا ئەپەندىنىڭ گېزىتكە بېسىلغان ساياهەت يولىغا قارىساقلا ئۇنىڭ بارىدىغان جايلىرىنىڭ جۈڭگو، جەنۇبىي دېڭىز رايونلىرى ۋە جەنۇبىي ئامېرىكىدىن ئىبارەت ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ. ئەنگلىيە، گېرمانىيەلەرگە بېرىشقۇ تولىمۇ چاغلىق گەپ. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە بىز ئۆزىمىزنىڭ تەسۋىرلىنىۋاتقانلىقىنى سېزىشىمىز، شۇنىڭدەك

تەسۋىرلىنىش بىلەن شان ـ شەرىپىمىزنىڭ تېخىمۇ ئېشىپ بارىدۇ. غانلىقىنى سېزىشىمىز كېرەك؛ شۇنىڭدەك كەلگۈسىدە مۇشۇنداق ئىشقا قىزىققۇچىلارنىڭ چىقىدىغانلىقىنىمۇ بىلىشىمىز لازىم.

1 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى

ئاياللارنىڭ كۆپى يالغانچى بولۇشى ناتايىن[18]

جاۋ لىڭيى

شى خېڭ[19] ئەپەندى «يالغانچىلىق ھەققىدە» دېگەن ماقالىسىدە يالغانچىلىق قىلىشنىڭ سەۋەبلىرىدىن بىرى ئاجىزلىق دەپ قارىغان. بۇنىڭغا «بۇ سەۋەبتىن ئاياللارنىڭ يالغان گەپ قىلىشى ئەرلەردىن كۆپ بولىدۇ» دەپ پاكىت كۆرسەتكەن. ئۇ يالغان گەپ بولمىسا كېرەك، شۇنداقلا پاكىتمۇ بولمىسا كېرەك. دەرۋەقە، بىز ھەر دائىم ئەرلەرنىڭ ئاغزىدىن، ئاياللارنىڭ قىلىدىغان يالغان گېپىنى ئەرلەردىن كۆپ، دېگەن سۆزلەرنى ئاڭلاپ تۇرىمىز، بىراق بۇنىڭ ئەمەلىي دەلىل ـ ئىسپاتى يوق، سانلىق مەلۇماتمۇ يوق. ئا. شوپېنخائۇئېر[20] ئەپەندى ئاياللارنى قاتتىق ئەيىبلىگەنىدى. لېكىن، ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ كىتابلىرى ئارىسىدىن سەلىس كېسىلىنى داۋالايدىغان رېتسېپ چىققان؛ يەنە ئاۋسترىيەلىك بىر ياش ئالىم[21] مۇ بار ئىدى، ئۇنىڭ ئىسمى ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ. ئۇ قېلىن بىر پارچە كىتاب يېزىپ، ئاياللار بىلەن يالغان گەپ بىر ـ بىرىدىن ئايرىلمايدۇ دېگەن، لېكىن ئۇ كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان. مەن ئۇنىڭ ئۆزىدە ئەسەب كېسىلى بولسا كېرەك، دەپ ئويلايمەن.

ئويلايمەنكى، «ئاياللارنىڭ يالغان گەپ قىلىشى ئەرلەردىن كۆپ» دېگۈچە، «ئاياللارنىڭ يالغان گەپ قىلىشى ئەرلەردىن كۆپ دەپ ئەيىبلەنگەن ۋاقتى كۆپ» دېگىنىمىز تۈزۈك، لېكىن بۇ ھەقتە

سانلىق مەلۇمات يوق، ئەلۋەتتە.

بىز كېنىزەك ياكى يۇخۇەن [22] نى مىسالغا ئالايلى، ئەن لۇشەن توپلىڭىدىن كېيىن، تالاي ئەدىبلەر يالغان گەپلەرنى قەلەمگە ئالغان، تاكى شۇەنزۇڭنى قويۇپ تۇرۇپ، نۇرغۇن يامانلىقلار كېنىزەك ياكى يۇخۇەننىڭ كاساپىتىدىن بولغان، دېيىشكەن. «شياۋيىن خانىدانلىقلىرىنىڭ مۇنقەرز بولۇشىنى داجى بىلەن باۋسىغا دۆڭگىگەن» [23] لەر ئاز ئەمەس. باۋسىنىڭ ئۆزىگە كەلسەك، ئۇلارنىڭ ئەھۋاللىرى ئوخشاش ئەمەسمۇ؟ ئاياللارنىڭ ئۆزى ئۈچۈن ھەم ئەرلەر ئۈچۈن ئەيىبلىك بولۇپ كېلىۋاتقىنىغا ھەقىقەتەن بەك ئۆزۈن زامانلار بولدى.

بۇ يىل «ئاياللارنىڭ مىللىي مال ئېلىش يىلى» [24]. دېمەك، مىللىي مالنى روناق تاپقۇزۇشمۇ ئاياللاردىن باشلىنىدىغان ئوخشايدۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇلارنىڭ تىل ـ ئاھانەتكە قېلىشىدا گەپ يوق، چۈنكى مىللىي ماللارنىڭ بۇنىڭ بىلەنلا روناق تېپىپ كېتىشى ناتايىن، شۇنداق بولسىمۇ بىرىنچىدىن، تەشەببۇس قىلسا، ئىككىنچىدىن، تىللىسا، ئەرلەرنىڭ مەسئۇلىيىتى شۇنىڭ بىلەن تامام بولارمىش.

ئېسىمدە قېلىشچە، مەلۇم بىر ئەر كىشى مەلۇم بىر ئايالنىڭ ئۇۋاللىققا ئۇچرىغانلىقى ئۈچۈن داد ـ پەريات ئوقۇپ، مۇنداق نەزمە يازغانىكەن:

«قادالدى ئاق بايراق ئۇستىگە خان شەھەرنىڭ،
ھەرەمدە كېنىزەكتىن كىم ئالغاي خەۋەر؟
ئىككى يۈز مىڭ لەشكەر تاشلاپتۇ قورال،
ئەجەب چىقمىغان شۇندىن بىرمۇ ئەر.» [25]
باركاللا! باركاللا!

1 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى

تەنقىدچىنى تەنقىد قىلغۇچى [26]

نى سۇئېر

ۋەزىيەتنىڭ ئۆزگىرىشى نېمىدېگەن تېز ـ ھە، ئۆتكەن يىلىنىڭ ئالدىدا تەنقىدچى ۋە غەيرىي تەنقىدچىلەر ئەدەبىياتنى تەنقىد قىلاتتى؛ دەرۋەقە، نارازى بولغۇچىلارغۇ كۆپ، لېكىن ياخشى دېگۈچىلەرمۇ يوق ئەمەس. بۇلتۇردىن تارتىپ ئەھۋال ئۆزگەردى، ئەدىبلەر ۋە غەيرىي ئەدىبلەر تەنقىدچىلەرنى تەنقىد قىلىدىغان بولدى.

ئەمدىلىكتە ياخشى دېگۈچىلەر يوق دېيەرلىك. مەسىلىگە كەسكىن قارىغۇچىلار كېيىنكى كۈنلەردە ھەقىقىي تەنقىدچىنىڭ بارلىقىنى ئېتىراپ قىلمايدىغان بولدى، ئېتىراپ قىلغان تەقدىردىمۇ ئۇلارنى گالۋاڭ دەپ كۈلىدىغان بولۇپ قالدى. نېمە ئۈچۈن؟ چۈنكى ئۇلار ئەسەرنى ھەمىشە بىر مۇقىم رامكا بىلەن ئۆلچەرمىش [27]، مۇۋاپىق كەلگىنىنى ياخشى دەرمىش، مۇۋاپىق كەلمىگىنىنى ناچار دەرمىش.

لېكىن، بىز ئەدەبىي تەنقىد تارىخىدا رامكىسىز تەنقىدچىنى ئۈچراتقانمۇ؟ ھەممىسىنىڭ يا گۈزەللىك رامكىسى، يا چىنلىق رامكىسى، يا بولمىسا تەرەققىيپەرۋەرلىك رامكىسى بار. مۇئەييەن رامكىسى بولمىغان تەنقىدچى غەلىتە ئادەم بولۇپ قالاتتى، خالاس. ژۇرنال چىقىرىشتا مۇئەييەن رامكا يوق دەپ داۋراڭ سېلىش مۇمكىن، لېكىن ئەملىيەتتە شۇ داۋراڭ دەل رامكىنىڭ ئۆزى، سەھەرگەرلىك ئويۇنى ئويىنىغان چاغدىكى كۆز باغلايدىغان ياغلىق.

ئالايلۇق، ئېستىت[28] مۇھەررىر، مۇئەييەن كۆز قارىشىم يوق، دېيىشى مۇمكىن، لېكىن كىتابنى باھالاشقا كەلگەندە پۇخادىن چىققۇچە نەيرەڭ‌ۋازلىق قىلغىنى قىلغان. ئەگەر ئاتالمىش «سەنئەت ئۈچۈن سەنئەت» مەسلىسىدىكى بىرەر ئەسەر ئۆزىنىڭ شەخسىي دىتىغا يېقىپ قالسا، ئۇ بۇ مەسلەكنى ماختايدىغان بىرەر پارچە تەنقىدىي ماقالە ياكى تەسىراتنى تاللاپ باستۇرىدۇ - دە، ئۇنى ماختاپ كۆككە كۆتۈرىدۇ؛ ئۇنداق بولمايدىغان بولسا، ئىنتايىن ئىنقىلابچىدەك سىياسىي تەنقىدچىنىڭ ماقالىسىنى باستۇرىدۇ - دە، ئۇنى يەرگە ئۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن كىتابخانلارنىڭ كۆزى باغلىنىپ قالىدۇ. لېكىن، ئۆزىنىڭ ئازراق ئەس - ھوشى بولسىلا، ئۇ ئىككى قۇتۇپقا سىغىرمەي، مۇئەييەن رامكىنى تۇتىدۇ. بىز ئۇنىڭ رامكىسى بارلىقىنى ئەيىبلەپ يۇرمەي، پەقەت ئۇنىڭ رامكىسىنىڭ توغرا ياكى ناتوغرىلىقىنى تەنقىد قىلساقلا كۇپايە.

تەنقىدچىنى تەنقىد قىلغۇچىلار جاڭ شىيەنجۇڭنىڭ تالىپلاردىن ئىمتىھان ئالغاندا ئالدى بىلەن ئىككى تۈۋرۈكنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر ئارغامچا باغلاپ، ئىمتىھان بەرگۈچىلەرنى ئۇنىڭدىن ئۆتكۈزۈپ، بويى تولمۇ ئېگىزلەرنى ۋە بويى تولمۇ پاكارلارنى چاپقانلىقىنى، نەتىجىدە سىچۈەن تەۋەسىدىكى تالانت ئىگىلىرىنى چېچىپ تۇگەتكەنلىكىنى مىسالغا ئالار. ئۇلار مۇشۇنداق ئوخشىتىش بىلەن مۇئەييەن مەسلىكى بار تەنقىدچىنى جاڭ شىيەنجۇڭغا ئوخشىتىپ قويىدۇ - دە، كىتابخانلارنىڭ قەلبىدە نەپرەت قوزغايدۇ. لېكىن، تەنقىدىي ماقالىنىڭ رامكىسى ئادەم ئۆلچەيدىغان ئۆلچەم بولالامدۇ؟ ئەسەرنىڭ مۇۋاپىق بولغان - بولمىغانلىقىنى كۆرسىتىش ئادەمنىڭ ئېگىز - پەسلىكىنى ئۆلچەش بولامدۇ؟ بۇ مىسالنى كەلتۈرۈش بوھتان، ھەرگىزمۇ تەنقىد ئەمەس.

1 - ئاينىڭ 17 - كۈنى

تىللاش[29]

نى سۈئېر

تەنقىدچىلەردىن نارازى يەنە بىر خىل تەنقىد بارکى، تەنقىدچىلەر «تىللاش» قا خۇشتار[30] ئىمىش، شۇڭا ئۇلارنىڭ يازغانلىرى تەنقىد ئەمەسمىش.

«تىللاش» دېگەن سۆزنى بەزىلەر «تىل تەگكۈزۈش» دەپ يازسا، يەنە بەزىلەر «ئاھانەت قىلىش» دەپ يازىدۇ. بۇلارنىڭ مەنىسىنىڭ ئوخشاش ياكى ئوخشاش ئەمەسلىكىنى بىلمەيمەن. بۇنى ھازىرچە قويۇپ تۇرۇپ، قانداق بولسا «تىللاش» ھېسابلىنىدىغان سۈرۈشتۈرۈپ كۆرەيلى.

مۇبادا مەلۇم بىر كىشىنى كۆرسەتسەڭ: «بۇ جالاپ ئىكەن!» دېسەك، ئەگەر ئۇ ئوبدان ئايال بولغان بولسا، ئۇ ھالدا ئۇنى تىللىغان بولىمىز. ئەگەر ئۇ ھەقىقەتەن سەتەڭلىك قىلىدىغان ئايال بولسا، ئۇ ھالدا بىز ئۇنى تىللىغان بولمايمىز، بەلكى راست گەپ قىلغان بولىمىز. شائىرلىقنى پۇل بىلەن سېتىۋالغىلى بولمايدۇ، باي ئادەم بۇردىچىلىق قىلىشنىلا بىلىدۇ، بۇ پاكىت، بۇ راست گەپ، بۇنى تىل - ھاقارەت دېگەن تەقدىردىمۇ، شائىرلىقنى بەربىر پۇلغا سېتىۋالغىلى بولمايدۇ، خام خىيال رېئاللىققا دۇچ كەلدى دېگەن ئەنە شۇ.

پۇلى بارلارنىڭ ئەدەبىي تالانتى بولۇشى ناتايىن، بۇمۇ «پەرزەنتلىرى توپ - توپ» بولغان ئادەملەرنىڭ ئۆز بالىلىرىنىڭ خۇلق - مىجەزىنى تولۇق چۈشىنىپ كېتەلمىگىنىدىنمۇ ئېنىق.

«پەرزەنتلىرى توپ - توپ» بولغانلىقى ئەر - خوتۇننىڭ بالا تۇغۇشقا ۋە بالا بېقىشقا ئۇستىلىقىنى، لېكىن بالىلار ھەققىدە ھەدەپ گەپ سېتىش ھوقۇقىنىڭ يوقلۇقىنى ئىسپاتلايدۇ. ئەگەر گەپ ساتىمەن دەپ تۇرسا، بۇ ئۇنىڭ ئۇياتىنى بىلمەيدىغانلىقىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. بۇ گويا تىل - ھاقارەتتەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئەمەس. مۇبادا بۇمۇ تىل - ھاقارەت دېيىلسە، غان بولسا، ئۇ چاغدا، دۇنيادىكى بالىلار پىسخولوگلىرىنى بالا تېپىشقا ئۇستا ئاتا - ئانىلار دەپ ئېتىراپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

بالىلار كىچىككىنە بىر پارچە نانىنى تالىشىپ سوقۇشۇپ كېتىدۇ دېيىلسە، بالىلارغا ئۇۋال بولىدۇ. بۇ ھەقىقىي تىل - ھاقارەتتۇر. بالىلارنىڭ قىلىقلىرى ئۆز تەبىئىتىدىن بولىدۇ ھەمدە مۇھىتنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن تەڭ ئۆزگىرىدۇ، شۇڭا، كۇك يۇك[31] نەشپۈتنى ئۆتۈنۈپ بەرگەنكەن، بالىلارنىڭ سوقۇشۇشى بولسا ئائىلىسىنىڭ تەسىرى، چوڭلارمۇ ئائىلىنىڭ مال - مۈلكىنى ۋە مىراسىنى تالىشىدىغۇ؟ بالىلار ئەنە شۇلاردىن ئۆگەنگەن.

دەر ھەقىقەت، تىل - ھاقارەت بىلەن نۇرغۇن ياخشى ئادەملەرگە ئۇۋال قىلىنغان بولسىمۇ، «تىل - ھاقارەت» نى قارىقويۇق ئۇجۇقتۇرۇۋېتىش جىمى يامانلىقنى قانات ئاستىغا ئالغانلىق بولىدۇ.

1 - ئاينىڭ 17 - كۈنى

«بېيجىڭلىقلار» ۋە «شاڭخەيلىكلەر»[32]

لۇەن تىڭشى

بېيپىڭدىن مەلۇم بىر ئەپەندى مەلۇم بىر گېزىتتە «بېيجىڭلىقلار» نى كۆككە كۆتۈرىدىغان، «شاڭخەيلىكلەر» نى يەرگە ئۇرىدىغان ماقالىسىنى باستۇرغاندىن بېرى، بىر مەھەل غۇلغۇلا پەيدا بولدى. ھەممىدىن ئاۋۋال بۇنىڭغا شاڭخەيلىك مەلۇم بىر ئەپەندى مەلۇم بىر ژۇرنالدا نارازىلىق بىلدۈردى ۋە مەلۇم بىر جانابنىڭ سۆزىنى نەقىل كەلتۈرۈپ، ئاپتورنىڭ يۈرتى ئۇنىڭ ئەسىرى بىلەن مۇناسىۋەتسىز دەپ، بېيپىڭلىق مەلۇم بىر ئەپەندىگە زەربە بەرمەكچى بولدى[33].

راستىنى ئېيتقاندا، بۇ سۆزلەر بېيپىڭلىق مەلۇم بىر ئەپەندىنى قايىل قىلالمىسا كېرەك. چۈنكى، «بېيجىڭلىقلار» ۋە «شاڭخەيلىكلەر» دېگەن سۆز ئاپتورنىڭ يۈرتىغا قاراپ ئېيتىلغان بولماي، بىر توپ ئادەمنىڭ توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جايىغا قارىتىپ ئېيتىلغان. شۇڭا، «بېيجىڭلىقلار» نىڭ ھەممىسى بېيجىڭلىقلار ئەمەس، «شاڭخەيلىكلەر» نىڭ ھەممىسىمۇ شاڭخەيلىكلەر ئەمەس. دوكتور مېي لەنفاڭ[34] نىڭ چاڭچىلىدە ھەقىقىي بېيجىڭلىق پۈرۈقى چىقىپ تۇرىدۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئەسلىي يۈرتى بولسا جياڭسۇ، يۈرتىنىڭ شەھەر ياكى سەھرا ئىكەنلىكىگە قاراپ شەخسلەرنىڭ كۆرسەتكەن خىزمىتى ياكى گۇناھىنى بېكىتكىلى بولمايدۇ. تۇرار جايىنىڭ مەدەنىي ياكى مەدەنىي ئەمەسلىكى يازغۇچىنىڭ روھىي كەيپىياتىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ. مېڭزىنىڭ: «مۇھىت ئادەمنىڭ

كۆڭلى ـ كۆكسىنى ئۆزگەرتىدۇ، مەئىشەت ئادەمنىڭ تەن ساغلام-لىقىنى ياخشىلايدۇ» دېگىنى دەل شۇ. بېيجىڭ مىڭ ۋە چىڭ سۇلالىلىرىنىڭ پايتەختى بولغان؛ شاڭخەي بولسا ھەرقايسى دۆلەت-لەرنىڭ كونسىسىيلىرى؛ پايتەختتە ئەمەلدار كۆپ، كونسېسسى-يىلەردە سودىگەرلەر كۆپ. شۇڭا، ئەدىبلەر ئىچىدە بېيجىڭدا تۇر-غانلار مەنسەپدارلارغا يېقىن، شاڭخەيدە تۇرغانلار سودىگەرلەرگە يېقىن. مەنسەپدارلارغا يېقىنلىرى مەنسەپدارلاردىن پايدىلىنىپ نام چىقىرىشقا تىرىشىدۇ، سودىگەرلەرگە يېقىنلىرى سودىگەرلەردىن پايدىلىنىپ مەنپەئەت قوغلىشىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۆزلىرىمۇ جان باقىدۇ. قىسقىسى، «بېيجىڭلىقلار» ئەمەلدارلارنىڭ گۈپپاڭچىسى بولغان بولسا، «شاڭخەيلىكلەر» سودىگەرلەرنىڭ قولچومىقى، خا-لاس. لېكىن، مەنسەپدارلار ۋاستىسىدە نەپ ئالغانلارنىڭ ئەھۋالى خۇپىيانە بولۇپ، ئۆزگىلەرگە مەغرۇر كۆرۈنىدۇ. سودىگەرلەر ۋاستىسىدە نەپ ئالغانلارنىڭ ئەھۋالى ئاشكارا بولۇپ، ئۇلار ئۆزە-نى نىقابلىيالمايدۇ، شۇڭا ئۆزىنى چاندۇرۇپ قويغانلار پاك ۋە ناپاك دەپ ئايرىلىدۇ. ئەمەلدارلارنىڭ سودىگەرلەرنى كەمسىتىشى جۇڭگودا كونا ئادەت بولغانلىقى ئۈچۈن، «شاڭخەيلىكلەر» «بېيـ-جىڭلىقلار»نىڭ نەزىرىدە تېخىمۇ تۆۋەن تۇرىدۇ.

بېيجىڭنىڭ ئىلىم ئەھلىلىرى ئۆزلىرىنىڭ شان ـ شۆھرىتىگە ئىگە ئىدى، چۈنكى ئۇ يەر «4 ـ ماي» ھەرىكىتىنىڭ ئوچىقى بولغان ھازىرقى كۈندە، ئاشۇ تارىخىي شان ـ شەرەپ ساقلىنىپ تۇرسىمۇ، ئەينى ۋاقىتتىكى جەڭچىلەردىن «غالىب بولۇپ چىكىنـ-گەنلەر» بار، «ئۆزىنى دالدىغا ئالغان» لار، «مەرتىۋىسى ئۆس-كەن» لەرمۇ بار، قالتىس بىر دەھشەتلىك كۈرەش كىشىلەردە: «ئەمەلدار بولماقچى بولساڭ، ئادەم ئۆلتۈرۈپ، ئوت قويۇپ، ئاندىن كېيىن ئەل بول»[35] دەيدىغان تەسىراتنى پەيدا قىلىپ قويۇشقا تاس قالدى. «كەتتى سېرىق تۇرنا بىلەن كونىلار ئۈچۈپ،

بۇندا قالدى سېرىق تۇرنا راۋۇقى قۇرۇق» دېگەن گەپ بار. ئۇزاقى يىلى باشقا ئېغىر كۈن چۈشكەندە، بېيپىڭدىكى ئالىملار قەدىمىي مەدەنىيەتنى ئۆزلىرىگە ھىمات بولۇرمىكىن دەپ ئويلىغانىدى. لې-كىن، شۇ چاغدىكى بىردىنبىر چوڭ ئىش ئاسارئەتىقىلەرنىڭ جە-نۇبقا كۆچۈرۈلگەنلىكى[36] بولدى. بۇ ھال بېيپىڭدا نېمە بارلىقىنى تولۇق چۈشەندۈرۈپ بېرەمدۇ؟

شۇنداقتىمۇ بېيپىڭدا يەنىلا ئاسارئەتىقىلەر بار، ئۇنىڭ ئۈس-تىگە قەدىمىي كىتابلار، ھەتتا قەدىمىي شەھەردىكى خەلق بار. بېيپىڭدىكى ئالىملار ۋە ئەدىبلەرنىڭ ئومۇمەن دوتسېنت ياكى پرو-فېسسورلۇق كەسپى بار. قائىدە بويىچە ئېيتقاندا، ئۇلارنىڭ تەتقـ-قات ياكى ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش شەرت ـ شارائىتى ھەقـ-قەتەن «شاڭخەيلىكلەر»نىكىدىن ئەۋزەل، شۇڭا ئۇلارنىڭ ئىلىم ياكى ئەدەبىيات ساھەسىدە كاتتا ئەسەرلىرىنىڭ بارلىققا كېلىشىنى ئارزۇ قىلىمەن.

1 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى

شىماللىقلار ۋە جەنۇبلۇقلار[37]

لۇەن تىكشى

بۇ، «بىيجىڭلىقلار» ۋە «شاڭخەيلىكلەر» توغرىسىدىكى مۇنازىرىنى كۆرگەندىن كېيىن ئويلىغانلىرىم —

شىماللىقلارنىڭ جەنۇبلۇقلارنى كەمسىتىشى ئەنئەنە بولۇپ قالدى. بۇ ئەھۋال ئۆرپ ـ ئادەتنىڭ ئوخشاشماسلىقىدىن كېلىپ چىققانمۇ ئەمەس، مېنىڭچە، ئۇنىڭ ئاساسىي سەۋەبى مۇنداق: ئەزەلدىن تاجاۋۇزچىلار شىمالدىن كېلىپ، ئاۋۋال جۇڭگونىڭ شىمال قىسمىنى بويسۇندۇرغان، ئاندىن شىماللىقلارنى باشلاپ جەنۇبقا ھۇجۇم قىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، شىماللىقلارنىڭ نەزىرىدە جەنۇبلۇقلار مەھكۇملار بولۇپ قالغان.

لۇجى، لۇيۈن ئاكا ـ ئۇكىلار[38] نىڭ جىن خانىدانلىقىنىڭ پايتەختىگە بېسىپ كىرىشى شىماللىقلارنىڭ خۇشال ـ خۇراملىق بىلەن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشكەن، لېكىن ئېتىبارسىز قاراشتىنمۇ خالىي بولالمىغان. بۇنى ئىسپاتلايدىغان دەلىللەر ھېسابسىز كۆپ، ھازىرچە بۇنى قويۇپ تۇرايلى. ناھايىتى روشەنكى، ياكى شۇەنجى[39] نىڭ «لوياڭ بۇتخانىلىرى خاتىرىسى»دە جەنۇبلۇقلار ھەدەپ ھاقارەتلەنگەن، ئەل قاتاردا ھېسابلانمىغان. يۇەن سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە، خەلق تۆت دەرىجىگە بۆلۈنگەن[40]، بىرىنچىسى موڭغۇللار، ئىككىنچىسى رەڭدارلار، ئۈچىنچىسى خەنزۇلار يەنى شىماللىقلار، تۆتىنچىسى جەنۇبلۇقلار، چۈنكى ئۇلار ھەممىدىن كېيىن تەسلىم بولغان. ھەممىدىن كېيىن تەسلىم بولغان

دېگەندە، بۇ تەرەپتىن ئېيتقاندا، كۈچى ئاجىزلاپ يارىدەمسىز قالغان چاغدا ئاندىن سوقۇشتىن قول تارتقان جەنۇبلۇق ئەزىمەتلەر؛ ئۇ تەرەپتىن ئېيتقاندا، ئەل بولۇشتىن باش تارتىپ، خان قوشۇنلىرىنى ئۇزاققىچە توسۇغان قاراقچىلار، سارقىندىلار[41] بەربىر تەسلىم بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ قۇللۇق سالاھىيىتى پەس بولغان، پەس بولغىنى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئورنى ئەڭ تۆۋەن بولغان، ھەر كىم ئۇلارنى مەنسىتمەيدۇ، ئەلۋەتتە. چىڭ سۇلالىسىگە كەلگەندە، يەنە شۇ مۇقام تەكرارلاندى، ئۇنىڭ قالدۇقلىرى ھېلىغىچە ساقلىنىپ كېلىۋاتىدۇ؛ ئەگەر بۇنىڭدىن كېيىنكى تارىخ تەكرارلانمايدىغان بولسا، ئۇ ھالدا، بۇ ئامەت جەنۇبلۇقلارغىلا خاس بولماس.

ئەلۋەتتە، جەنۇبلۇقلارنىڭ كەمچىلىكىمۇ بار. ھۆكۈمدارلار جەنۇبقا كۆچكەندە[42] چىرىك، چۈشكۈن كەيپىياتنى بىللە ئەكەلگەن، شۇنىڭ بىلەن شىمال پاكىزلىشىپ قالغان. جەنۇبلۇقلارنىڭ مىجەزىمۇ ئوخشاشمايدۇ، ئۇلارنىڭ كەمچىلىكىمۇ بار، ئارتۇقچىلىقىمۇ بار، خۇددى شىماللىقلاردا بۇ ئىككى خۇسۇسىيەتنىڭ تەڭلا مەۋجۇت بولغىنىغا ئوخشاش. مېنىڭچە، شىماللىقلارنىڭ ئارتۇقچىلىقى — چېچەنلىك. بىراق، كەڭ قورساقلار ئەخمەق، چېچەنلەر قۇۋ بولىدۇ. شۇڭا، مەلۇم ئەپەندى[43] كەمچىلىكلەرنى كۆرسىتىپ: شىماللىقلار «قورسىقىنى تويغۇزۇۋېلىپ، كۈن بويى بەخىرامان يۈرىدۇ»؛ جەنۇبلۇقلار بولسا، «كۈن بويى بىر يەرگە يېغىلىپ بىمەنە گەپلەرنى قىلىشىدۇ» دېگەن. تەييار تاپلار سىنىپى ئۈچۈن ئېيتقاندا، مېنىڭچە، بۇنداق دېيىش ئومۇمەن توغرا.

كەمچىلىكنى تۈزەتكىلى بولىدۇ، ئارتۇقچىلىقنى ئۆگەنگىلى بولىدۇ. پالىنامىدە: شىماللىقلار جەنۇبلۇقلارغا، جەنۇبلۇقلار شىماللىقلارغا ئوخشاپ كەتسە قەدىرلىك بولىدۇ، دېگەن گەپ بار.

مېنىڭچە، بۇ قۇرۇق گەپ ئەمەس. شىماللىقلاردىن جەنۇبلۇقلارغا ئوخشاپ كېتىدىغانلىرى ھەم كەڭ قورساق، ھەم چېچەن بولىدۇ؛ جەنۇبلۇقلاردىن شىماللىقلارغا ئوخشاپ كېتىدىغانلىرى ھەم چېچەن، ھەم كەڭ قورساق بولىدۇ. ئۆتمۈشتىكىلەرنىڭ «قەدىرلىك» دېگىنى ئۆز ۋاقتىدا قازانغان نەتىجىسىنى كۆرسەتسە، ھازىرقى ۋاقىتتا پايدىلىق ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقارغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ، جۇڭگولۇقلارنىڭ يېڭىدىن روناق تېپىش يولىدۇر.

بىراق، ماقالە يېزىش بىلەن ئېيتىشىدىغانلار ئىچىدە جەنۇبلۇقلار كۆپرەك، شىماللىقلارمۇ بۇنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان. بېيجىڭدا چىقىدىغان گېزىتلەردە ياغلىما گەپ بىلەن تولغان، دۇدۇقلايدىغان، ئۆز - ئۆزىدىن ھەسرەتلىنىدىغان ماقالىلەر بۇنىڭدىن ئالتە - يەتتە يىل ئىلگىرىكىگە قارىغاندا ھازىر كۆپىيىپ كەتمىدىمۇ؟ بۇ ئەھۋال شىماللىقلاردا ئەزەلدىن بار «ۋالاقەگكۇر» لۇك بىلەن بىرلىشىپ كېتىدىغان بولسا، ئۇنىڭدىن كېلىپ چىقىدىغىنى چوقۇم شۇم ھارامزادىلىكتىن باشقا نەرسە بولمايدۇ!

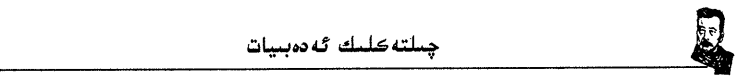
1 - ئاينىڭ 30 - كۈنى

«گۇاڭجۇدىن ئۆرگۈلەي» نى ئوقۇغاندىن كېيىنكى تەسىراتىم[44]

يۆ كې

بۇنىڭدىن نەچچە كۈن بۇرۇن، «ئەركىن پاراك» بېتىگە بېسىلغان «گۇاڭجۇدىن ئۆرگۈلەي»[45] دېگەن ماقالىدە يەرلىك گېزىت - ژۇرناللاردىن نەقىل كەلتۈرۈلۈپ، سارايۇەننىڭ قارشى تەرەپتە ئېسىلغان يولۋاس سۈرەتلىك ۋېۋىسكىنى بېسىپ چۈشۈش ئۈچۈن، ساراي ئالدىغا خىزىر سۈپىسىغا ياسىلىپ، ئۇستىگە لى كۇي[46] نىڭ ھەيكىلىنى تۈرغۇزۇپ، ئۇنىڭ كۆزىگە لامپۇچكا ئورناتقانلىقى جانلىق تەسۋىرلەنگەن. تەبىئىيكى، بۇنىڭدا گۇاڭجۇلۇقلارنىڭ خۇراپاتلىقىنى مەسخىرە قىلىش كۆزدە تۇتۇلغان.

گۇاڭدۇڭلۇقلاردا خۇراپاتلىق ھەقىقەتەن كۆپ بولسا كېرەك، شاڭخەيدىكى ھەممە ئىقلىمنىڭ ئادەملىرى توپلانغان كوچىلارنى ئارىلايدىغان بولسىڭىز، تاراسلاپ پوجاڭزا ئېتىشۋاتقانلارنىڭ، دەرۋازا سىرتىغا شام ياققانلارنىڭ ئوندىن توققۇزى گۇاڭدۇڭلۇق ئىكەنلىكىنى بايقايسىز. بۇنىڭدىن يېڭىلىق تەرەپدارلىرى ئۇھ تارتىسا كېرەك. لېكىن، گۇاڭدۇڭلۇقلارنىڭ خۇراپاتلىقى شۇ قەدەر ئەستايىدىل ۋە چىڭكى، سۇپا ياساش ۋە لى كۇينىڭ ھەيكىلىنى ئورنىتىش ئۈچۈن ھېچبولمىغاندا 100 دوللار خەجلىمەي مۇمكىن ئەمەس. خەن خانىدانلىقىدىكىلەر ئۇنچە - مەرۋايىتقا، ۋۇ خانىدانلىقىدىكىلەر پىلغا خۇشتار بولغان، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكىلەر

ئەزەلدىن گۈاڭدۇڭدىن گۆھەر - ياقۇت بۇلاپ كەلگەن بولسىمۇ، ئۇلار ھېلىمۇ گۆھەر - ياقۇتنى بۇلاپ تۇگىتەلمىگەن بولسا كېرەك. يالغان يولۇاسقا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈنمۇ شۇنچە كۆپ كۈچ چىقىرىشقان، دېمەك، بۇنىڭدىنمۇ ئۇلاردىكى خۇراپاتلىقنىڭ ئەستايىدىللىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

ئەمەلىيەتتە، قايسىبىر جۇڭگولۇقتا خۇراپاتلىق يوق ئەمەس؟! گەپ ئاشۇ خۇراپاتچىلىقتىن ھېچقانداق نەتىجە چىقمىغانلىقى ئۈچۈنلا كىشىلەرنىڭ دىققەت - نەزىرىدىن قالغان. مەسىلەن، ئۇدۇل تەرەپتە يولۇاس سۇرىتى چۈشۈرۈلگەن ۋىۋىسكا ئېسىلسا، ھەر قانداق سارايۇەن بىئارام بولماي تۇرالمايدۇ. بىراق، بۇنداق ئەھۋال جياڭسۇ بىلەن جېجياڭدا بولمىغان بولسا ھېچكىم شۇنچە جان تىكىپ ئېلىشمىغان بولاتتى. ئۇلار پەقەت بىر ياماقلا قىزىل قەغەز سېتىۋېلىپ، ئۇستىگە «جياڭ تەيگۈڭ[47] بار يەردە ھېچنېمىدىن قورقما» ياكى «تەيشەن تېشىنىڭ تەڭدىشى يوق»[48] دېگەن سۆزلەرنى يېزىپ، ھېچكىمگە تۇيدۇرماي چاپلايدۇ - دە، شۇ يول بىلەن خاتىرجەم كۈنىنى ئۆتكۈزۈۋېرىدۇ. خۇراپاتلىق دېگەن بەرىبىر خۇراپاتلىق، ئەمما خۇراپاتلىق ھەر ھالدا بېخىللىققا ئوخشاش جانسىز، سەكراتقا چۈشۈپ قالغان نەرسە، ئۇ «ئەركىن پاراڭ» غا ماقاله يېزىشقا ماتېرىيالمۇ بولالمايدۇ.

خۇراپاتلىقتا مۇجمەل بولغاندىن كۆرە ئەستايىدىل بولغان تۈزۈك. ئەگەر جىنغا ئىشىنىش ئۈچۈنمۇ پۇل خەجلەشكە توغرا كەلسە، مەن شىمالىي سۇڭ دەۋرىدىكىلەرگە ئوخشاش پۇلنى يەرگە كۆمۈشنىلا[49] تەشەببۇس قىلغان بولاتتىم. ھازىرقىلار يارماق شەكلى بېسىلغان بىرقانچە تاۋاق قەغەزنى كۆيدۈرۈش بىلەنلا ئىشنى پۈتتۈرىدۇ. بۇ باشقىلارنى ھەم ئۆزىنى ئالدىغانلىق بولۇپلا قالماي، ھەتتا جىنىنمۇ ئالدىغانلىق بولىدۇ. جۇڭگودا نۇرغۇن ئىشلارنىڭ

قۇرۇق نامى ۋە ساختا شەكلىنىڭلا قالغانلىقىغا ئەستايىدىل بولمىغانلىق سەۋەب بولغان.

گۇاڭجۇلۇقلارنىڭ خۇراپاتلىقىنى دوراشقا ئەرزىمەيدىغان ئۇلارنىڭ ئەستايىدىللىقلىقى ئۇلگە ئېلىشقا ھەم ماختاشقا ئەرزىيدۇ.

2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى

چاغان ئۆتكۈزۈش[50]

جاك چېكلو

بۇ يىل شاڭخەيدە چاغان ئۆتكەن يىلدىكىدىن قىزغىن ئۆتتى. چاغاننىڭ ئېغىزدا ئېيتىلىشى بىلەن يېزىقىتا يېزىلىشى كۆپىنچە ئوخشىمايدۇ: يېزىلىقىر چاغانىنى «قەمەرىيە» بىلەن ئاتايدۇ. بۇ — كەمچىلىكسىز؛ يېزىلىقىر «كونا يىل» بىلەن ئاتايدۇ، بۇ — ئارزۇلىغانلىقى. لېكىن، «چاغان»غا ئوخشاش بىر خىل مۇئامىلە قىلىدۇ: ھېساب ـ كىتاب قىلىدۇ، ياغ پۈرتىدۇ، پوچاڭزا ئاتىدۇ، قىمار ئويناىدۇ، پەتىلەيدۇ، «ئايەملىرىگە مۇبارەك، دۆلەتلىرى زىيادە بولسۇن!» دېيىشىدۇ.

چاغان مەزگىلىدىمۇ نەشرىدىن توختىتىلمىغان گېزىتلەردە ھال ئېيتقان ئاۋازلار ئاڭلىنىشقا باشلىدى[51]. لېكىن، ئۇ ھال ئېيتىشنىڭ ئۆزىلا پاكىتنى يېڭەلمەيدۇ. بەزى نوچى يازغۇچىلار كەشلەرگە، تېرىشىپ ئىشلەڭلار، نەپرەتلىنىڭلار، خاتىرىلەڭلار دەپ يىل بويى مۇراجىئەت قىلغاندى، ئەمما ئۇ مۇراجىئەت ھالىتىدىلا قالدى، بەربىر پاكىتنى يېڭەلمەيدۇ. جۇڭگودا قايغۇلۇق خاتىرىلەر بەكمۇ كۆپ، ئادەتتە، بۇنداق خاتىرە كۇنلەرنى جىم ـ جىم ئۆتكۈزۈۋېتىش مۇمكىن. خۇشاللىق خاتىرىلىرىمۇ ئاز ئەمەس، بىراق، ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلار پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ پاراكەندىچىلىك سالىدۇ.[52] دەپ قورقۇپ، كىشىلەر خۇشاللىقىنى ئىزھار قىلىشقا پېتىنالمايدۇ! ئەنە شۇنداق چەكلەش، تاسقاش نەتىجىسىدە، ھېيت ـ بايراملارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۇ

جۇقتۇرۇۋېتىلدى. شۇڭا، ئارانلا ساقلىنىپ قالغان «قەمەرىيە» ياكى «كونا يىل» ھېلىمۇ ئۆزىمىزنىڭ نەرسىسى بولغانلىقتىن تېخىمۇ ئارزۇلۇق بولۇپ قالدى. شۇنداق بولغىنى ئۈچۈنمۇ ئۇنى ئالاھىدە تەبرىكلەپ كېلىۋاتىمىز. بۇنى يېنىكلىك بىلەن «فېئودال-لىق ئاڭنىڭ سارقىندىسى» دەپ ئىنكار قىلىۋېتىش مۇمكىن ئەمەس. كىشىنى يىل بويى نەپرەتلىنىشكە، ئىشلەشكە دەۋەت قىلغان قەھرىمانلارنىڭ ئۆزى نەپرەتلىنىشنى، ئىشلەشنى قىلچە بىلمەيدىغانلار بولسا كېرەك. ئەمەلىيەتتە، نەپرەتلىنىدىغانلارغا، ئىشلەيدىغانلارغا ئارام ئېلىش ۋە شادلىنىش دائىم زۆرۈر. قەدىمكى زامانىدىكى مىسىردا قۇللارمۇ بەزىدە سوغۇققىنا كۈلۈپ قويار ئىكەن. ئۇ كۈلكە ھەممىسىنى مەنىستىمەسلىك كۈلكىسى، ئۇ كۈلكىنىڭ ئەھمىيىتىنى چۈشەنمەيدىغانلار پەقەت خوجايىنلار ۋە قۇلۇق تۇرمۇشىغا شۇكۇر قىلىدىغان، ئازراق ئىشلەيدىغان، نەپرەتنى يوقاتقان قۇللاردۇر.

مېنىڭ كونىچە چاغان ئۆتكۈزمىگىنىمگە 23 يىل بوپتۇ. بۇ نۆۋەت ئۇدا ئۈچ كېچە گۈللۈك پوجاڭزا ئېتىلىۋىدى، ماڭا تام قوشنا چەت ئەللىكمۇ «ئاھ» لاپ كەتتى: مانا بۇ «ئاھ» گۈللۈك پوجاڭزىنىڭ ئېتىلىشى بىلەن قوشۇلۇپ، ماڭا بىر يىل ئىچىدە بىردىنبىر خۇشاللىق بېغىشلىدى.

2 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى

تەقدىر[53]

نى سۈئېر

«ئاچا ـ سىڭىل» ناملىق كىنو فىلىم[54] دىكى كەمبەغەل مومايۋ ئۆزىنىڭ قىزىغا: «كەمبەغەل بەربىر كەمبەغەل، بۇنىڭغا چىدا» دەپتىكەن. زوڭخەن[55] ئەپەندى ھەسرەت چېكىپ، بۇنىڭغا «گادايلار پەلسەپىسى» دەپ ئاتام بەرگەن («ئۇلۇغ ئاخشام» گەزىتىدىن).

شۇبھىسىزكى، بۇنىڭدا «تەقدىر» ئاساس قىلىنىپ، كەمبەغەللىككە شۇكۇر قىلىشقا دەۋەت قىلىنغان. قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە ئۆتكەن ئەۋلىيالاردىن بۇ نەزەرىيىنى تەشەببۇس قىلغانلار خېلى كۆپ بولسىمۇ، لېكىن كەمبەغەللىككە شۇكۇر قىلمايدىغان كەمبەغەللەرمۇ «بەربىر» ئاز بولمىدى. «ئاقىلمۇ بىرەر يەردە يېڭىلمەي قالمايدۇ» دېگەن گەپ بار. بۇ يەردىكى «يېڭىلىش» — كىشىنىڭ تەقدىرىنى گۆرگە كىرمىگۈچە بەربىر بىلگىلى بولمايدۇ، دېگەنلىكتۇر.

تەقدىردىن بېشارەت قىلغۇچىلارنى يوق دېگىلى بولمايدۇ. رەمچى ـ پالچىلارنى بارغانلا يەردە ئۇچرىتىسىز، لېكىن ئۇلارنىڭ ھاجەتمەنلەرگە، ئۆمۈر بويى گادايلىقتىن قۇتۇلالمايسەن، دەپ ھۆكۈم چىقىرىدىغانلىرى ناھايىتى ئاز، بولغان تەقدىردىمۇ سۆزلىرى بىردەك چىقمايدۇ؛ بىرى گادای بولسەن دېسە، يەنە بىرى باي بولسەن دەيدۇ. شۇڭا، كەمبەغەللەر ئۆزىنىڭ كەلگۈسىدىكى بەلگىلىك تەقدىرىگە ئىشىنىلمەيدۇ.

تەقدىرگە ئىشەنمەيدىكەن، «ئۆز نېسىۋىسىگە شۇكۇر» قىلالمايدۇ، كەمبەغەلنىڭ لاتارىيە بىلىتىنى سېتىۋېلىشى بولسا خام خىيالدىن چىققان ئىش. لېكىن، مۇنداق قىلىشنى دۆلەت ئۇچۇن پايدىسى يوق دېگىلى بولمايدۇ. بىراق، «پايدا بار يەردە زىيان مۇ بار»، تەقدىرنى بىلگىلى بولمىغان يەردە، كەمبەغەلنى پادىشاھ بولۇشنى ئارزۇ قىلمايدۇ، دېگىلىمۇ بولماس. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، جۇڭگودا «ئەكسى پالنامە» پەيدا بولغان. سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەنلەرنىڭ ئېيتىشىچە، بەش خانىدانلىق دەۋرىدە نۇرغۇن كىشىلەر شۇ پالنامىگە قاراپ ئوغلىغا ئات قويغان، بۇنىڭ كەلگۈسى بەختكە ماس كېلىشىنى ئارزۇ قىلغان. سۇڭ تەيزۇڭ شۇنداق پال كىتابىنىڭ 100 نۇسخىسىنى ئارىلاشتۇرۇۋەتكەن. بۇلار باشقىلارغا قوشۇلۇپ تارقالغانلىقتىن، ئۇنىڭ رەتسىزلىكىنى كۆرگەن كىتابخانلار بىر قارارغا كېلەلمەي، ئۇنى قەدىرلىمەيدىغان بولۇپ قالغان. بىراق، 18 ـ سېنتەبىرگە كەلگەندە، شاڭخەيدە «ئەكسى پالنامە»نىڭ يېڭى نۇسخىسى بازارغا كەلگەن تۇرىدە سېلىنغان.

دەرۋەقە، «كەمبەغەللىككە شۇكۇر قىلىش» يەر يۈزىدە ئامانلىققا يېتىشىنىڭ مۇھىم يولى بولسىمۇ، لېكىن تەقدىرنىڭ زادى قانداق بولىدىغانلىقى كۆرسىتىپ بېرىلمىسە، كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭغا ئىخلاس بىلەن ئىشىنىشى ناتايىن. ھازىرقى ئېۋگېنىكا[56] نىڭ ئۆزى ئىلمىي تەتقىقات، جۇڭگودا بەزىلەر ئۇنى تەقدىر تەلىماتىنىڭ نامراتلىققا داۋا تېپىش يولىدا تەشەببۇس قىلىۋاتىدۇ. لېكىن، تارىخ ئۇلارغا مەدەت بەرمەيۋاتىدۇ. خەن گاۋزۇ[57] نىڭ ئاتىسى پادىشاھ ئەمەس ئىدى، لى بەينىڭ ئوغلىمۇ شائىر ئەمەس ئىدى؛ يەنە بەزىلەر تەرجىمھال ۋە تەزكىرە يېزىپ، كىشىلەرگە ياۋروپالىق پالانى تەۋەككۇلچىلىك بىلەن مۇۋەپپەقىيەت قازانغان، پوكۇنى قورۇق قول بېيىغان، دەپ كوتۇلدىماقتا.

تەقدىر نەزەرىيىسى دۆلەتنى ئىدارە قىلىشقا، جاھاننى خاتىر-جەملەندۈرۈشكە قىلچە كار قىلمايدۇ. بۇنىڭغا تارىخ گۇۋاھ. ئەگەر ئۇ يەنە دەستەك قىلىنىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا جۇڭگونىڭ تەقدىرى ئۇچىغا چىققان «كەمبەغەللىك»تىن باشقا نەرسە بولماس.

2 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى

چوڭ ـ كىچىك ئالدامچى[58]

دېڭ داڭشى

«ئەدەبىيات مۇنبىرى» دىكى رەزىللىكلەر — كېسىپ چاپلاش، كۆچۈرۈۋېلىش، ئېلىپ ـ سېتىش، ئۆزۈمنىڭ قىلىۋېلىش — بۇ ئىككى يىلدىن بۇيان خېلى كۆپ پاش قىلىندى. شۇنداقتىمۇ سۈرۈشتۈرۈشكە بولمايدىغان ئىشلار يەنىلا كۆپ، پەقەت تولا كۆرۈپ كۆنۈپ قالغانلىقىمىز ئۈچۈن، بىز ئانچە دىققەت قىلمىغان، خالاس.

داڭلىق ئەربابلار يازغان سەرلەۋھە ۋە قويغان ئىمزالارنىڭ پوچېركىسىنىڭ چىرايلىق بولۇشى ناتايىن، لېكىن بۇ ئىمزالار ئاپتور ياكى نەشر قىلغۇچىلارنىڭ داڭلىق ئەربابلار بىلەن تونۇش ئىكەنلىكىنىلا بىلدۈرىدۇ، مەزمۇنى بىلەن مۇناسىۋەتسىز، بۇنى ئالدامچىلىق دەپ قاراشقا بولمايدۇ. گۇمانلىنىشقا تېگىشلىك بولغىنى «سېلىشتۇرۇپ كۆرۈش»تۇر، «سېلىشتۇرۇپ كۆرگۈچى» لەرنىڭ مەشھۇر ئادەم، ئالىم، پروفېسسور ئىكەنلىكىدە گەپ يوق. لېكىن، بۇ جانابلارنىڭ شۇ بىلىمگە دائىر بىرەرمۇ ئەسىرى يوق. شۇڭا، ئۇلارنىڭ راستىنىلا سېلىشتۇرۇپ چىققان ـ چىقمىغانلىقى بىر گەپ. راستىنىلا سېلىشتۇرۇپ ـ تەھرىرلەپ چىققان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئىشەنچلىك بولۇش ـ بولماسلىقى يەنە بىر گەپ. بىراق، شۇنداق ئەسەرلەرنى يەنە بىر قېتىم سېلىشتۇرۇپ ـ تەھرىرلەپ چىققاندىن كېيىن يېزىلغان تەنقىدىي ماقالىلەر بىزگە ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ.

يەنە بىر خىلى، «مۇھەررىر». بۇنداق مۇھەررىرلەرمۇ داڭ-لىق ئەربابلار، شۇڭا كىتابخانلارنى كىتابنىڭ ئىشەنچلىك ئىكەنلە-كىگە ئىشەندۈرەلەيدۇ. لېكىن، بۇمۇ ناھايىتى گۇمانلىق ئىش. ئەگەر شۇ كىتابنىڭ كىرىش سۆزى ۋە خاتىمىسى بولغاندا ئىدى، شۇ ماقالە ۋە ئىدىيىدىن بۇ كىتابنى راستىنلا شۇ كىشى تەھرىرلە-گەن - تەھرىرلىمىگەنلىكىنى پەرق ئېتەلىگەن بولاتتۇق. ئەپسۇس-كى، بازاردىكى كىتابلارنى ژاراقلىغان ھامان مۇندەرىجىسى كۆزگە چېلىقىدۇ - دە، ھەيران بولۇپ قالىسىز. بۇنىڭغا قانداق ئىشەنچ قىلغىلى بولسۇن؟ چوڭ ژۇرناللارنىڭ ئاتالمىش «باش مۇھەررىر» لىرىگە كەلسەك، بۇ داڭلىق ئەربابلارنىڭ ئاسماندىن يەرنىڭ تېگىگىچە بىلمەيدىغىنى يوق ئىكەن، «ئىستېداتسىز بولسە-مۇ ئىش بىلەر بولۇۋالىدۇ» كەن. شۇڭا، بۇ ھەقتە داۋاملىق پەرەز قىلىپ يۈرۈشمىزنىڭ ھاجىتى يوق ئىكەن.

يەنە بىر خىلى، «ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان يازغۇچىلار»، بىرەر ژۇرنالنىڭ 1 - سانى نەشردىن چىققاندا، ئېلانغا بىر تالاي ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان يازغۇچىلارنىڭ ئىسمى تىزىپ قويۇلە-دۇ، ھەتتا بەزىدە بۇنىڭ راستلىقى ئۈچۈن يازغۇچىنىڭ ئىمزاسى كۆزگە كۆرۈنگۈدەك قىلىپمۇ بېسىلىدۇ، بۇنىڭدا شەك يوق. بە-راق، بىرەر - يېرىم يىل ئۆتكەندىن كېيىن چېنىپ قالىدۇ. نۇرغۇن ئاتالمىش ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان يازغۇچىلارنىڭ يازغان بىرەر قۇر نەرسىسىمۇ كۆزگە چېلىقمايدۇ. تەكلىپ قىلىنمىغانمۇ ياكى تەكلىپ قىلىنغان بولسىمۇ يازمىغانمۇ، بۇنىسى بىزگە نامە-لۇم. لېكىن، بۇنىڭدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇكى، ئاشۇ ئاتالمىش ئىمزالار باشقا يەردىن قىيىۋېلىنغان ۋە ياكى ئويدۇرۇپ چىقىلغان. ئەگەر ئۇلار ئەۋەتكەن ماقالىدىن ئېلىنغان بولسا، نېمىشقا ئىمزالار كۆرۈنمەيدۇ؟

بۇ داڭلىق ئەربابلار ئۆزلىرىنىڭ «داڭقى»نى بازارغا سېلىۋاتـ

قىنىدا «ماڭاش» ئالغانمىكەنسىلەر؟ ئەگەر ئالغان بولسا، ئۆزىنىڭ رازىلىقى بىلەن بازارغا سالغان بولىدۇ، ئەلۋەتتە. ئۇنداق بولمە-سا، باشقىلار «ئوغرىلاپ بازارغا سالغان». «جامائەتنى ئالداپ نام - ئاتاقنى ئېگە بولۇۋالغۇچى» لار بار، نامنى ئوغرىلاپ سېتىپ جامائەتنى ئالدىغۇچىلارمۇ بار. دۇنيادا تۇمەنمىلەر خىل ئىشلار بار. ئەمما، زىيان تارتىدىغانلار يەنىلا كىتابخانلاردۇر.

3 - ئاينىڭ 7 - كۈنى

«باللارنى چەكلەش»[59]

مى زىجاڭ

يېقىنقى بەش - ئالتە يىلدىن بۇيانقى چەت ئەل كىنو فىلىملىرى بىزگە ئاۋۇال ئەجنەبىي پالۋانلارنىڭ جاسارىتىنى كۆرسەتكەن بولسا، كەينىدىن بەدۋىلەرنىڭ ئەسكى ئادەتلىرىنى كۆرسەتتى، ئۇنىڭدىن قالسا ئەجنەبىي خانىملارنىڭ فىگۇرا گۈزەللىكىنى كۆرسەتتى. لېكىن، كىشىلەرنىڭ نەزەر دائىرىسى كېڭىيىپ بارغانلىقتىن، ئۇلارغا بىرقانچە يوتا كۆپايە بولالماي، بىر تالايى لازىم بولۇپ قالاتتى؛ بۇمۇ كۆپايە بولالماي، ئاخىر قىپيالىڭاچ فىگۇرىنى كۆرسەتتى، بۇ «قىپيالىڭاچلىق ھەرىكىتىنىڭ رېئاللىقى»[60] ئىدى. گەرچە بۇ ئورۇنلۇق «بەدەن گۈزەللىكى ۋە ساغلاملىق گۈزەللىكىنىڭ ئىپادىسى» بولسىمۇ، باللارنى كۆرۈشتىن چەكلەيدىغان ئىش ئىكەن، ئۇلار «بۇ گۈزەللىك»نى كۆرۈشكە لايىق ئەمەس ئىكەن.

نېمە ئۈچۈن تەشۋىقاتتا مۇنداق گەپلەر بار؟...

«ئىنتايىن ئەقىللىق بىر بالا مۇنداق دەپتۇ: بۇ ئايالالار نېمىشقا كەينىگە بۇرۇلۇپ باقمايدۇ؟»

«بىر قاتتىق قول ئاتا مۇنداق دەپتۇ: شۇنىڭ ئۈچۈن كىنوخانىلار باللارنى چەكلىگەنىكەن - دە!»

ئەلۋەتتە، بۇ، ئەدىبلەر توقۇپ چىققان گەپ. چۈنكى، فىلىم قويۇلۇشتىن بۇرۇنلا «باللار چەكلىنىدۇ» دەپ ئېلان قىلىنغان. شۇڭا، ئۇلارنىڭ كۆرۈشى مۇمكىن ئەمەس. باللار بېرىپ كۆرگەن

تەقدىردىمۇ، ئۇلارنىڭ بۇنداق سوئالنى قويۇشى مۇمكىنمۇ؟ مېنىڭچە، بەلكى مۇمكىن بولار. بىراق، ئۇ سوئالنىڭ مەنبەسى جاڭ شېڭ[61] نىڭ «ھەي، نېمىشقا جامالىڭىزنى ماڭا قاراتمايسىز؟» دېگەن ناخشىسىغا پۈتۈنلەي ئوخشاش بولمىسا كېرەك. كىنودىكى شەخسلەرنىڭ يۈرۈش - تۇرۇشىنىڭ سۈنئىيلىكى باللارنى ئەجەبلەندۈرگەن بولسا كېرەك. جۈڭگو باللىرى ئېھتىمال بۇرۇنراق يېتىلدىغان، جىنسىي سېزىمى بىرقەدەر ئۆتكۈر بولىدىغان بولسا كېرەك. شۇنداقتىمۇ ئۇلارنىڭ قەلبى ياشانغان «ئاتا» سىنىڭكىدەك ناپاك بولمىسا كېرەك! ئەگەر ئەھۋال ھەقىقەتەن شۇنداق بولىدىغان بولسا، 20 يىلدىن كېيىنكى جۈڭگو جەمئىيىتى تولىمۇ قورقۇنچلۇق بولۇشى مۇمكىن. ئەمما، ئەمەلىيەتتە ئۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتمەس. شۇڭا، جاۋابنى تۆۋەندىكىدەك ئۆزگەرتكىنىمىز تۆزۈك:

«كۆرۈپ خۇماردىن چىقمىدىم، شۇڭا بەزىدىم!»

بىراق، شۇنداق دەيدىغان «ئاتا» بولمىسا كېرەك، ئەلۋەتتە. ئۇ ھامان «خەقنىڭ كۆڭلىنى ئۆزىنىڭ كۆڭلى بىلەن ئۆلچەيدۇ». شۇنداق قىلغاندىكىن، ئۆزىنىڭ كۆڭلىنى باشقىلارنىڭ كۆكرەك قەپىسىگە زورمۇزور سىلىپ قويىدۇ - دە، گويا بۇ ئۆزىنىڭ كۆڭلى ئەمەستەك بولۇۋېلىپ، باشقىلارنىڭ كۆڭلىنى مېنىڭكىدەك ساپ ئەمەس، دەيدۇ. يالىڭاچ ئاياللارنىڭ «كەينىگە بۇرۇلۇپ باقماسلىقى»، ئەمەلىيەتتە، دەل شۇ خىلدىكى كىشىلەرگە لايىقلاشتۇرۇلغان. ئۇلار (كىنودىكى يالىڭاچلارنى دېمەكچى — ت) «ئاتا» سىنىڭ كۆزى بالىسىنىڭكىدىنمۇ يامان كېلىدىغانلىقىنى بىلمەيدىغان ئەخمەقمۇ؟

لېكىن، جۈڭگو جەمئىيىتى يەنىلا «ئاتا»لارنىڭ جەمئىيىتى، شۇڭا ئويۇندا «ئاتا»لار قۇربان قىلىنىدۇ، «بالا»لار تۆھمەتكە قالىدۇ، ھەتتا ھەل قىلغۇچ باسقۇچقا يەتكەندە، بەربىر «مۇلازىم

نىڭ جەڭگە ئاتلىنىشى»، «ۋاڭ چىنىڭ ۋەتەننى قوغدىشى»[62] دېگەن نېمىلەرنى كۆرسىتىپ، «خوتۇن - قىزلار بىلەن بالىلار» نى ئوتتۇرىغا چىقىرىش يولى بىلەن جامائەتچىلىكنىڭ كۆزىنى بويايدۇ. «ئېھ، خەلقىمىز كېيىنكى ئەۋلادلىرىغا قانداقمۇ ياخشى مۇئامىلە قىلارکىنتاڭ؟»

4 - ئاينىڭ 5 - كۈنى

قەدىمكى كىشىلەر كەڭ قورساق ئەمەس[63]

ۋېن جۇن

ئاتا - بوۋىلىرىمىز ھەمىشە: قەدىمكى كىشىلەر ھازىرقى كىشىلەرگە قارىغاندا كەڭ قورساق، كۆڭلى تۇز، شۇڭا ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەن، دەيدۇ. مەن بۇرۇن بۇ گەپلەرگە ئانچە - مۇنچە ئىشىنىپ يۈرەتتىم. ھازىر مېنىڭ بۇ ئەقىدەم تەۋرىنىپ قالدى. دالاي لاما «ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرمەي ئۆلگەن»[64] بولسىمۇ، ئادەتتىكى كىشىلەرگە قارىغاندا كۆڭلى تۇز بولغىيدى. لېكىن، گۇاڭجۇدا ئۆتكۈزۈلگەن پېشقەدەم قېرىلار يىغىنىغا[65] ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەن بوۋاي - مومايلار يىغىلىپتۇ، 106 ياشقا كىرگەن قېرى مومای يىڭنىگە يىپ ئۆتكۈزەلەيدىكەن، بۇنىڭغا نەق مەيداندا ئىلىنغان سۈرەت دەلىل بولۇپ تۇرۇپتۇ.

قەدىمكى كىشىلەر بىلەن ھازىرقى كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنىڭ ياخشى - يامانلىقىنى سېلىشتۇرۇش بىرئاز قىيىن؛ شۇنىڭ ئۈچۈن شېئىرلارغا مۇراجىئەت قىلمىساق بولمىغۇدەك. قەدىمكى زامان شائىرلىرى «كەڭ قورساق» لىقتا مەشھۇر ئىمىش. لېكىن، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى: «ئەي جاھان، گۈم بولارسەن قاچان، مەن ھەم سەن بىللە كۈل بولاي شۇئان»[66] دېگەن. قاراڭلار، نېمىدېگەن زەھەرخەندىلىك - ھە! تېخىمۇ ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، كۆڭزى بۇ شېئىرنى «كۆزدىن كەچۈرۈپ» چىققان چاغدىمۇ ئۆچۈرۈۋەتمىگەنىنىڭ ئۈستىگە يەنە: «شېئىرنامىدە بارکىم 300 شېئىر، جەم-

ئىي قىلسام بىر جۇملىگە، ھەممىسى ھېچ نۇقسانسىز» دەپتىكەن. شۇ ئەۋلىيانىڭ ئۆزىمۇ بۇ گەپنى زەھەرخەندىلىك دەپ بىلمىگەن بولسا كېرەك.

بۇنىڭدىن باشقا، ھازىر كەڭ ئېقىپ يۈرگەن «تاللانما»[67] نى، ئاڭلىشىمچە، ياش يازغۇچىلار ئۆزىنىڭ تىلىنى بېيىتماق بولسا ياكى ئۆي ـ ئىمارەتنى تەسۋىرلىمەكچى بولسا، ئوقۇمىسا بولغۇدەكمىش. ئەمما، بىز بۇ كىتابتىكى يازغۇچىلارنى بىر قۇر كۆزدىن ئۆتكۈزۈپ چىقىدىغانلا بولساق، ئۇلارنىڭ كەم دېگەندە يېرىمى ئۆز ئەجىلى بىلەن ئۆلمىگەن. دېمەك، ئۇلارنىڭ كۆڭلى تۇز بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئەجەلسىز ئۆلگەن. جاۋمىڭ شاھزادىنىڭ شېئىرلارنى تاللاش بىلەن تىل پىرىغا ئايلىنىپ قالغانلىقىغا گەپ كەتمىسە كېرەك، بىراق شۇ زامانلاردا ئېھتىمال، شەخسىي تەشەببۇسلار، چۈست ئەسەرلەرمۇ بولغاندۇر. ئۇنداق بولمىغاندا شۇ كىشىلەرنىڭ نامى بۈگۈنكى كۈنگە يېتىپ كېلەلمىگەن بولاتتى، تاڭ سۇلالىسىدىن بۇرۇنقى تارىخلاردىكى ئەدىبلەر تەزكىرىسىنى ۋاراقلاپ كۆرىدىغان بولساق، ئۇلار ئومۇمەن ئەمىرلەرنىڭ رايىغا قاراپ مەدھىيە يازغان كىشىلەر بولۇپ چىقىدۇ. لېكىن، شۇ يازغۇچىلارنىڭ ئۆز ئەسەرلىرىدىن بۈگۈنكى كۈنگە يېتىپ كېلەلگەنلىرى بەك ئاز.

قەدىمكى كىتابلارنى تولۇق كۆچۈرۈپ بېسىشنىڭ تولىمۇ خەتەرلىكلىكىنى ئەنە شۇنىڭدىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. يېقىندا «پېقىرخانە ئەسەرلەر توپلىمى» دېگەن كىتابنىڭ تاش باسمىسىنى كۆرۈپ قالدىم. كىتابنىڭ ئاپتورى سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ياشىغان ئادەم ئىكەن، ئۇنى قەدىمكى ئادەملەر قاتارىدا ھېسابلىماي بولماس. لېكىن، ئۇنىڭ شېئىرلىرى بىزگە ئىبرەت بولالمايدۇ. مەسىلەن، «تۇلكە ۋە چاشقان» ناملىق شېئىرىدا مۇنداق ئېيتىلغان: «تۇلكە، چاشقان يەر كولاپ تىنماس؛ يىلان، يولۋاس يولنى

تاللىماس، ئاسمان گەرچە تۇرسىمۇ دەرقەم، ئۇلار يەر باغرىنى تاتلايدۇ ھەردەم»، يەنە «جىنگۇك» (ۋاڭ ئەنشى) ناملىق شېئىردا مۇنداق ئېيتىلغان: «بالايىئاپەت تېرىۋېتىپ، بولدى راۋان جايىغا؛ جۇڭفۇدا تۇرۇپ، كۆز تىكەتتى جاھانغا». مانا مۇشۇنداق تەنبىھ تەلەپپۇزلار بۈگۈنكى زامان كىشىلىرىگە ياقمايدۇ. «سەكىز چوڭ ئەدەب»[68] ئىچىدىكى ئاۋاڭ شېئىرى چۈست ئەدىبلەر قاتارىغا قويغىلى بولماس. شۇنداقتىمۇ ئۇ ئۆزىنىڭ «لى ئاۋ ئەسەرلىرىنى ئوقۇغاندا» دېگەن ئەسىرىدە: «ئاھ، ئۆز تەختىدە ئولتۇرۇپ ئەل غېمىنى يېمەيدۇ، ئۆزگىگىمۇ ئەل غېمىنى قىلدۇرمايدۇ، ئاھ، ئىسىت!» دەپ يازغانلىقى كىشىنى ھەسرەتلەندۈرىدۇ.

لېكىن، كېيىنكى ئەربابلارنىڭ تاللاشلىرى ئارقىسىدا، ئۇلار كەڭ قورساق بولۇپ قالغان. كېيىنكىلەرنىڭ قەدىمكىلەرنى كەڭ قورساق قىلىپ قويالىغانلىقى ئۇلارنىڭ قەدىمكىلەردىنمۇ بەكرەك كەڭ قورساق ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە پادىشاھ تەرىپىدىن بېكىتىلگەن «تاڭ ۋە سۇڭ سۇلالىلىرىنىڭ نەسرىي ئەسەرلىرى» ۋە «تاڭ ۋە سۇڭ سۇلالىلىرى شېئىرلىرى» نى قەدىمكى كىشىلەرنىڭ پادىشاھ تەرىپىدىن كەڭ قورساق قىلىنغانلىقىنىڭ ياخشى نەمۇنىسى دېسە بولىدۇ، بەلكى ئۇزۇن ئۆتمەي بەزىلەر بۇلارنى «شىددەتلىك دولقۇننى توسۇش» ئۈچۈن قايتا باسىتۇرۇپ چىقىشى مۇمكىن.

4 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى

زاراخەتمە ۋە ئوپېرا[69]

مېڭ خۇ

«بۇددا زاراخەتمىسىگە[70] ئىئانە توپلاش توغرىسىدا مۇراجىئەت» تە: «قەدىمكى زامانىدا كىشىلەر بالايىئاپەتكە يولۇقسا، چوڭلار ئۆزىنى ئەيىبلىك سانايدىكەن، كىچىكلەر پەرھىز تۇتىدىكەن ... ھازىر ئادەملەردە ئىنشاپ ـ تەۋپىق كۆتۈرۈلۈپ كەتتى، مەتبۇئاتنىڭ قۇدرىتىدىن شاپائەت تىلىمگۈچە، بالايىئاپەتتىن خالي بولغىلى بولمايدىغان بولدى» دېگەن گەپلەر بار ئىدى. شۇ گەپلەر ھازىرمۇ بەزىلەرنىڭ سەمىدە بولسا كېرەك. بۇ گەپ كىشىلەرنى: ئۆزىمىز ۋە باشقىلار بىر تىينىگە دال بولالمايدىكەنمىز، سۇ ۋە ھاشارات ئاپەتلىرىدىن قۇتۇلمىقىمىز يوق گەپ ئىكەن، ئەگەر «ئۆزىمىزنى يېكى باشقىلارنى بالايىئاپەتتىن قۇتۇلدۇرۇرمىز»[71] دېسەك، بەنچەن پىرىمغا زاراخەتمە ئوقۇتقۇزماي بولمايدىكەن، دېگەن خىيالغا كەلتۈرىدۇ.

مۇمىن ئادەملەر بار ئوخشايدۇ، ئۇلار بولمىسا، نۇرغۇن ئىئانە پۇلنى قانداقمۇ توپلىغىلى بولسۇن؟!

لېكىن، «ئادەملەردە ئىنشاپ ـ تەۋپىق كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن» ئوخشايدۇ، مەركىزىي ئاگېنتسىتۋانىڭ 17 ـ كۈنى خاڭجۇدىن بەرگەن تېلېگراممىدا خەۋىرىگە قارىغاندا: «بۇددا زاراخەتمىسى مۇشۇ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى خاڭجۇدا ئۆتكۈزۈلىدۇ، زاراخەتمە ئۆتكۈزۈش جەريانىدا مېيى لەنفاڭ، شۇي لەي، خۇدىيې بەش كۇن ئوپېرا قويۇپ بېرىدۇ»[72]. بۇددا زاراخەتمىسىگە ئوپېرا ـ ناخشا ۋە ئوسسۇلنىڭ

قوشۇلغانلىقى غەلىتە بىر ئىش ئەمەسمىدۇر؟

ئىلگىرىكى زاماندا بۇددا قىرائەت قىلىۋاتقاندا پەرىلەر ئۇنىڭ بېشىغا گۈل چاچقانىكەن[73] مىش. ھازىرقى چاغدا خاڭجۇدا زاراخەتمە ئۆتكۈزۈلسە، بۇددانىڭ قەدەم تەشرىپ قىلىشى ناتايىن. مېيى لەنفاڭنى پەرى رولىنى ئىجرا قىلىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىش مۇمكىن بولمايدىغان ئىش ئەمەس، ئەلۋەتتە. لېكىن، زاراخەتمىنىڭ سەتەڭ قىزلار بىلەن نېمە ئالاقىسى بولسۇن؟ كىنو چولپانلىرى ۋە گۈزەل قىز[74] ناخشا ئوقۇپ بەرسىمۇ «بالايىئاپەتتىن خالي بولغىلى بولىدۇ»غان ئوخشىمامدۇ؟!

كىشىلەردە ئىنساپ ـ تەۋپىق «كۆتۈرۈلۈپ كېتىش»تىن ئىلگىرى، بۇددا مۇخلىسلىرى ئويۇن ـ تاماشا كۆرۈۋېلىشقا خۇشتار بولسا كېرەك. پۇل چەكلىك بولۇپ، زاراخەتمىنى چوڭراق ئۆتكۈزۈش مۇمكىن بولمىغاندا، بۇتخانىنىڭ شەيخلىرى داقا ـ دۇمباقلىرىنى ياڭرىتىپ ناخشا ئوقۇپ، مۇمىن بەندىلەرنى رازى قىلىشى مۇمكىن، لېكىن تەقۋادار جانابلارنى رەنجىتىشىمۇ مۇمكىن. بەنچەن پىرىمنىڭ «سىم ـ سىم يامغۇردا»[75] دېگەن ناخشىنى ئوقۇماي، زاراخەتمە ئوقۇشى بۇددا ئەقىدىلىرىگە ئۇيغۇن ئىش، لېكىن شۇنداق بىر پەيتتە ئوپېرا ئوينىلىشىمۇ ئۇنىڭ خىيالىغا كىرىپ چىقمىغاندۇر.

بۇرۇنقى ئادەملەر بىلەن ھازىرقى ئادەملەرنىڭ نىيەت ـ ئىقبالى ئانچە ئوخشىشىپ كەتمىسە كېرەك، ئۇلارنىڭ ياشىغان دەۋرىنىڭ ئارىلىقى بىرنەچچە يۈز يىللا بولىدىغان بولسا، ئارىلىقىدىكى پەرقى ئاز بولسا كېرەك. زاراخەتمىدە ئويۇن قويۇش، تاۋاپ سەيلىسىدە قىز كۆرۈش قەدىمدىن تارتىپ بار ئىش، ھەم ساۋاب ئىش قىلىش، ھەم كۆز خۇمارىنى چىقىرىش بۇنىڭ ھازىرمۇ، كەلگۈسىدىمۇ خاسىيىتى بار. بۇ ئەزەلدىن تائەت ـ ئىبادەت قىلىشقا ئۇدەشنىڭ جازىبىلىك ۋاستىسى بولۇپ كەلمەكتە. ئۇنداق بولمىسا،

يوغان قورساق شەيخلەر خەتمە ئوقۇسا، ئۇنىڭغا سامىي بولۇپ قاتنىشىدىغانلار كۆپ بولماسلىقى مۇمكىن، ئۇ ھالدا بالايىئاپەتتىن خالىي بولۇشقا ئۇمىد باغلىغىلى بولمايدۇ.

بۇ تەدبىر خېلى كۆپ ئەجرىدىن كېلىپ چىققان بولسىمۇ، لېكىن «ئىنساپ - تەۋپىق كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن» لىكتىن دېرەك بېرىدۇ. بۇ ئەھۋال: بىز ئۆزىمىز «بالايىئاپەتتىن خالىي بولۇش» قا مۇناسىپ ئەمەسكەنمىز. لېكىن، بۇنىڭدىن كېيىن بەنچەن پەرىمدىن شاپائەت تىلەمدۇق ياكى دوكتور مېي لەنفاڭدىن، مىس [76] شۇي لەيدىن ۋە ياكى مىس خۇدىيدىن شاپائەت تىلەمدۇق؟ دېگەن گۇماننى پەيدا قىلىدۇ.

ئەجنەبىيچە كىيىمنىڭ زاۋال تېپىشى [77]

ۋېي شىجۇ

نەچچە ئون يىلدىن بۇيان ئۆزىمىزنىڭ ياراشقۇدەك كىيىمى بولمىغانلىقتىن نەپرەتلىنىپ كەلگەنىدۇق. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرىدا ئىنقىلابىي تۈس ئالغان قەھرىمانلار ئۆرۈمە چاچتىن يېرگىنىچ بىلەن بىللە جىلىتكە ۋە تونىدىنمۇ يېرگىنەتتى. چۈنكى، بۇلار مانجۇلارنىڭ كىيىمى ئىدى. مەلۇم بىر ئەپەندى ياپونىيىگە سایاھەتكە بېرىپتىكەن. ئۇ يەرلىكلەرنىڭ كىيگەن كىيىمىنى كۆرۈپ ناھايىتى خۇرسەن بولغان ھەم «ئەمدى خەنزۇ ئەمەلدارلىرىنىڭ سالاپىتىنى كۆردۇم» [78] سەرلەۋھىلىك ماقالە يېزىپ، ژورنالدا ئېلان قىلغان. دېمەك، ئۇ قەدىمىي كىيىملەرنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى قۇۋۋەتلىگەن.

لېكىن، ئىنقىلابتىن كېيىن قوبۇل قىلغىنى ئەجنەبىيچە كىيىم بولدى. چۈنكى، كۆپچىلىك يېڭىلىققا كۆچكەنلىكتىن، كىيىمنىڭ ئەپچىل، بەلنىڭ تۈز بولۇشىنى ئىزدەيتتى. ياش ئەزىمەتلەر ئۆزلىرى ئەجنەبىيچە كىيىم كىيگەنىنىڭ سىرتىدا، باشقىلارنىڭ تون كىيىشىدىن يېرگىنەتتى. ئاڭلىشىمچە، ئەينى زامانداكىمدۇ بىرى بېرىپ فەن شەن بوۋايدىن [79] نېمە ئۈچۈن مانجۇلارنىڭ كىيىمىنى كىيىۋالدىڭىز؟ دەپ سوراشتۇرگەنىكەن، فەن شەن ياندۇرۇپ: «سېنىڭ كىيگىنىڭ كىمنىڭ كىيىمى؟» دەپ سوئال قويۇپتۇ. ياش ئەزىمەت: «مېنىڭ كىيگىنىم ئەجنەبىيچە كىيىم»

دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئەن شەنمۇ: «مېنىڭ كىيگىنىمۇ ئەجنەبىيە-چە كىيىم» دەپتۇ.

بۇ ھېكايىە بىر مەھەل كەڭ تارقىلىپ، تون كىيگۈچىلەرنى خۇشال قىلغانىدى. لېكىن، بۇنىڭدىن ئىنقىلابقا قارشى پۇراق ئانچە - مۇنچە چىقىپ تۇراتتى، يېقىندىن بۇيان سەھىيە ۋە ئىقتىساد ۋەجدىن غوۋغا كۆتۈرگەنلەردىن پەرقلىنەتتى. كېيىنچە ئەجنەبىيچە كىيىم ئاخىرقى ھېسابتا جۇڭگولۇقلارنىڭ كۆزىگە سەت كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى. يۇەن شىكەي[80] ھاكىمىيىتى جەلىستكە بىلەن تونىنى ئادەتتىكى رەسمىي كىيىم قىلىپ بېكىتتى. «4 - ماي» ھەرىكىتىدىن كېيىن، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى مەكتەپ ئىستىلىنى تەرتىپكە سېلىشتا ئوقۇغۇچىلىق كىيىمىنى بەلگىلىمەكچى بولۇپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مۇزاكىرىسى بويىچە يەنىلا جەلىستكە بىلەن تونىنى تاللاپ بېكىتتى.

بۇ قېتىم ئەجنەبىيچە كىيىمنىڭ قوبۇل قىلىنمىغانلىقىنىڭ سەۋەبى، خۇددى لىن يۈتاڭ[81] ئەپەندى ئېيتقاندەك، ئۇنىڭ سەھىيە تەلىپىگە لايىق كەلمىگەنلىكىدىنمىش. بىزگە بەخش ئەتكەن بەل ۋە بويۇن ئەزەلدىنلا ئېگىلەتتى. بەلنى ئېگىش جۇڭگودا ئادەتتىكى ئەھۋال، زىت كەلگەن ئىشلارنى ماقۇل كۆرۈشكە توغرا كەلگەندە، ئۇڭدىن كەلگەن ئىشلارغا قوشۇلۇش توغرا كەلگەندە بەلنى - قەددىنى ئېگىدۇ. دېمەك، بىز ئادەمنىڭ بەدەن تۈزۈلۈشىنى كۆپرەك تەتقىق قىلىپ، ئۇنىڭ تەبىئىتىگە قاراپ ئىش كۆرۈشكە ئۇستا بولۇپ كەتكەن خەلق. بويۇن ئەڭ ئىنچىكە تۈزۈلگەنلىكى ئۈچۈن، كاللىنى چېپىش ئىجاد قىلىنغان؛ تىز ئېگىلىدىغان بولغانلىقى ئۈچۈن، تىزلاندۇرۇش كەشپ قىلىنغان؛ كاسا (ساغرا) ئەتلىك بولغانلىقى ھەم نازۇك ئەزا بولمىغانلىقى ئۈچۈن، كاسىغا ئۇرۇش كەشپ قىلىنغان. شۇنداق قىلىپ تەبىئەتكە خىلاپ ئەجنەبىيچە كىيىم پەيدىنپەي تەبىئي يوسۇندا زاۋال تاپتى.

ئەجنەبىيچە كىيىم، خۇددى ئۆرۈمە چاچ ۋە بوغقان پۇت مۇتەئەسسىپ ئەر - ئاياللاردىلا ئۇچرىغاندەك، ھازىر پەقەت مودا ئەر - ئاياللارنىڭلا بەدىنىدە قېپقالدى. شۇنداق تۇرۇقلۇق، كۆتۈلمىگەن چاغدا، جان ئالىدىغان ئەپسۇنمۇ پەيدا بولدى، ئۇتكۇر كىسلاتا تۈيدۇرماستىن مودا ئادەمنىڭ كەينىدىن چېچىلىدىغان بولدى[82].

قانداق قىلىش كېرەك؟

قەدىمىي تۈزۈملەرنى ئەسلىگە كەلتۈرەي دېسەك، خۇاڭدىن باشلاپ سۇڭ، مىڭ سۇلالىلىرىگىچە كىيىلگەن كىيىملەرنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە ئەمدى كىشىلەرنى كۆندۈرۈش تەس؛ چاڭچىلە سەھنىدىكىلەرنىڭ كىيىنىشىنى دورايدىغان دېسەك، ئەجدىھا سۈرەتلىك تاۋار تون كىيىپ، بەلگە مەرۋايىت كەمەر باغلاپ، پۇتقا قارا ئۆتۈك كىيىپ، موتسىكلىتقا مىنىپ، ياۋروپاچە تاماق يەپ ئولتۇرساق، ئەلۋەتتە كۇلكىلىك بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇياقتا تارتىپ، ئۈياقتا تارتىپ، ئاخىر يەنىلا جىلىتكە بىلەن تونغا توختالدى. بۇمۇ ئەجنەبىيچە كىيىم بولسىمۇ، ئېھتىمال چۆرۈۋەتمەسلىكى مۇمكىن — بۇھەقىقەتەن غەلىتە ئىش.

4 - ئاينىڭ 21 - كۈنى

دوست(83)

خۇالىك كەييىك

مەن باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا، ساۋاقداشلىرىمنىڭ «قۇلاق بىلەن خەت تونۇش»، «قەغەزدىن ياسالغان ئادەم-دىن قان چىقىرىش» دېگەنگە ئوخشاش سېھىرگەرلىك ئويۇنلىرىغا بەك قىزىققانىدىم. بۇتخانا سەيلىسى ئۆتكۈزۈلگەن چاغلاردا، بۇنداق سېھىرگەرلىكنى ئۆگىتىدىغانلار بار ئىدى، بىرنەچچە يارماققا بىر خىل سېھىرگەرلىكنى ئۆگىتىپ قويىاتتى. بىراق، ئۆگىنىۋالغان-دىن كېيىن كىشىگە مەنىسىز تۇيۇلىدىكەن. شەھەرگە كىرىپ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغان چېغىمدا، سەھىنىدىكى سېھىرگەرلىك ئويۇنىنى كۆرۈپ بەك زوقلاندىم، ئەمما كېيىنچە بەزىلەر ماڭا ئۇنىڭ سىرىنى ئېيتىپ بېرىۋىدى، ئىككىنچىلەپ ئۇنىڭغا يېقىن يولماس بولدۇم. بۇلتۇر شاڭخەيگە كەلگەندىن كېيىن، يەنە ئىچ پۈشۈقىنى چىقىرىشنىڭ ئامالىنى تاپتىم، ئۇ بولسىمۇ كىنو كۆرۈش.

لېكىن، ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي، كىنو فىلىمىنى ئىشلەشكە دائىر ماتېرىياللارنى ئوقۇپ كۆرۈپ، كىنودىكى ئېگىز، تىك تاغلارنىڭ ئەمەلىيەتتە يەردىن بىرنەچچە چىلا ئېگىزلىكتە ئىكەنلىكىنى، ئاجايىپ - غارايىپ ھايۋانلارنىڭ قەغەزدىن ياسالىدىغانلىقىنى بىلىۋالدىم - دە، شۇنىڭ بىلەن كىنومۇ ماڭا ئانچە سىرلىق تۇيۇلمايدىغان بولدى، ئەكسىچە ئۇنىڭ چېنىپ قالغان يەرلىرىنى بايقايدىغان بولۇپ قالدىم. شۇنداق قىلىپ بۇنىڭدىنمۇ زېرىكتىم -

دە، ئىچ پۈشۈقۇمنى چىقىرىدىغان يەردىن 3 - قېتىم ئايرىلدىم. بەزى چاغلاردا ئاشۇنداق كىتابنى ئوقۇغانلىقىمغا پۇشايمانمۇ قىلىدىم. ھەتتا ئاپتورنىڭ كىنو ئىشلەش ھەققىدە كىتاب يازغانلىقىدىن رەنجىيدىغان بولدۇم.

پاش قىلغۇچىلار كىشىلەرگە پايدىسى يېتەر دەپ ھەر خىل سىرلارنى ئېچىپ بېرىدۇ. بىراق، ئىچى پۈشقان ئادەملەر ئىچ پۈشۈقىنى چىقىرىش ئۈچۈن ئالدىنىشقا رازى. ئۇنداق قىلمىسا تېخىمۇ ئىچ پۈشۈقىدا قالىدۇ. شۇڭا، سېھىرگەرلىك جاھاندا مەڭگۈ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋېرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ پاش قىلغۇچىلار ئالدىغۇچىلارنىڭ لەنىتىگە ئۇچرىغانىنىڭ ئۈستىگە، ئالدانغۇچىلارنىڭمۇ لەنىتىگە ئۇچراپ تۇرىدۇ.

پاش قىلغۇچىلارنىڭ بېرىدىغان پايدىسىدىن ئىستىبداتلىق كىشىلەرلا مەنپەئەتدار؛ بىكار تەلەپلەر بولسا بۇنىڭدىن تامامەن خالىي. بۇنىڭ ئوبدان چارىسى، ھەممە سىرنى بىلىپ تۇرسىمۇ چاندۇرماستىن، ئالدامچىلىققا يان بېسىش، ئالدىنىشقا رازى. بىكار تەلەپلەرنى ئالدىشىپ بېرىش، تېتىقسىز سېھىرگەرلىك ئويۇنلىرى بىر - بىرلەپ، قايتا - قايتا ئوينىلىۋەرسۇن، ھەر ھالدا ئۇنى شۇنداق كۆرگۈچىلەر چىقىدۇ.

سېھىرگەرلەر دائىم ئالقانلىرىنى سۇنۇپ: «... مۇساپىرنىڭ بېشىنى دوست سىلايدۇ!» دەيدۇ. بۇ گەپ سېھىرگەرلىكنىڭ سىرىنى بىلىدىغانلارغا سىرمىنى پاش قىلىپ قويمىسۇن، دەپ ئېيتىلغان.

«دوست دېگەن سۆز — سىرداش دېگەن سۆز». لېكىن، بىز ئۇنى ئەزەلدىن ئۇنداق شەرھلىگەن ئەمەسمىز.

4 - ئاينىڭ 22 - كۈنى

چوكانتال مەۋسۇمى[84]

مېڭ خۇ

چوكانتال مەۋسۇمى قەبرە زىيارەت قىلىش مەۋسۇمى، گويا قەبرە زىيارىتى راستتىنلا دۆلەتنى مۇنقەرزمۇ قىلىۋېتىلەيدىغاندەك ياكى قۇتقۇزۇپمۇ ئالالايدىغاندەك، بەزى كىشىلەر چېگرا رايوندىن ئىچكى ئۆلكىلەرگە كېلىپ، ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ روھىغا سەجدە قىلماقچى بوپتۇ[85]. يەنە بەزى كىشىلەر شەنشىگە بېرىپ تۈپراق بېشىغا چېقىشتى[86]. شۇنىڭ بىلەن مۇھاكىمە - مۇنازىرىلەر قىزىپ كەتتى، خۇشاللىق سادالىرى ھەممە يەرنى زىلزىلىگە كەلتۈردى.

قەبرىنىڭ كارامىتى شۇ قەدەر چوڭ بولىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا قەبرە ئېچىش ئەلۋەتتە ناتوغرا ئىش بولىدۇ - دە[87].

يۇەن سۇلالىسىنىڭ قازىسى باخسىبا[88] بولسا كېرەك، ئۇ قەبرە ئېچىشنىڭ پايدا - زىيىنىغا ئىخلاس بىلەن ئىشىنىدىغانلىقى ئۈچۈن، سۇڭ سۇلالىسىنىڭ ھاكىمىيىتىنى نەس باسىۋېلىپ، سۇڭ سۇلالىسى شاھلىرىنىڭ قەبرىسىنى ئاچقۇزۇپ، ئۇنىڭغا ئادەم سۆڭىكىگە توڭگۇز ۋە ئىت سۆڭەكلىرىنى قوشۇپ ئارىلاش كۆمدۇرۇپ مەكچى بولغانىكەن، كېيىن بىر ئادالەتپەرۋەر ئادەم شۇ سۆڭەكلەرنى ئوغرىلىقچە ئەكېتىپ، باخسىبانى مۇرادىغا يەتكۈزمىگەن، شۇنداقتىمۇ سۇڭ سۇلالىسى ھاكىمىيىتى بەربىر مۇنقەرز بولغانىكەن. ساۋ ساۋ[89] «ئالتۇن ئاختۇرۇش خادىملىرى» دېگەن نامدا

مەخسۇس كىشى تەيىنلەپ، ئۇلارنى مەخسۇس قەبرە ئاختۇرۇش ئىشىغا قويغان. كېيىن ساۋ ساۋنىڭ ئوغلى پادىشاھ بولغان، ساۋ ساۋغا بولسا «ئەلەمدار پادىشاھ» دەپ قالتىس چوڭ نام بەرگەن. بۇنىڭدىن قارىغاندا، ئۇلۇغلىرىنىڭ گۆرىدە تىنچ يېتىش - ياتالماسلىقى بىلەن تىرىكلىرىنىڭ بالايىئاپەت ياكى بەخت - سائادەتكە دۇچ كېلىشى ئوتتۇرىسىدا ئانچە چوڭ مۇناسىۋەت يوقتەك قىلىدۇ.

رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، ساۋ ساۋ ئۆزى ئۇلۇغلىغاندىن كېيىن گۆرىنى خەقلەرنىڭ ئېچىشىدىن ئەنسىرەپ، قەبرەمنى باشقىلار تاپالمىسۇن دەپ، 72 قايمۇقتۇرۇش قەبرىسىياستىپتۇ[90]. كېيىنكى چاغلاردا بىر شائىر[91]: «ئەتراپىنى قاپلىغان يەتمىش ئىككى قەبرە، خان جەستى تۇرىدۇ جەزمەن ئۇلارنىڭ بىرىدە» دەپ يازغان. كېيىنكى چاغلاردا يەنە بىر مۇلاھىزىچى[92] مۇنداق دېگەن: ساۋ ساۋ تازا قاقۇاش مەككار ئىكەن، ئۇنىڭ جەستى مۇشۇ 72 قەبرىنىڭ قايسىبىرىدە بار - يوقلۇقىغا بىرنېمە دېيىش ھەققەتەن تەس، بۇنىڭ تېگىگە يەتكىلى بولمايدۇ.

ساۋ ساۋ قاقۇاش مەككار بولسىمۇ، مېنىڭچە، ئۇ قايمۇقتۇرۇش قەبرىسى دېگەندەك بىرنېمىلەرنى سالدۇرمىغان بولۇشى مۇمكىن. لېكىن، قەدىمدىن تارتىپ مۇشۇنداق قايمۇقتۇرۇش قەبرىلىرىنىڭ كۆپىي بىرەر قېتىم ئېچىلغان، ئەمما جەسەتلەرنىڭ ئىسمى - جىسمى بىردەك چىققانلىرى ناھايىتى ئاز كۆرۈلگەن. لوياڭدىكى ماڭشەن تېغىدا[93] چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا نۇرغۇن قەبرىلەر ئېچىلغان، ئاتاقلىق ئەمەلدارلارنىڭ قەبرىلىرى ئېچىلغان بولسىمۇ، كۆپىنچىسىدىن بىرەر پارچىدىن خاتىرە تاش[94] ۋە قالايمىقان ساپال بۇيۇملىرىلا چىققان. ئېھتىمال بۇ قەبرىلەرگە قىممەتلىك دەپنە بۇيۇملىرى كۆمۈلگەنۇ، ئۇلارنى كىشىلەر بۇرۇنلا ئېچىپ ئەكەتكەن بولۇشى مۇمكىن، ئەمما قاچان

ئەكېتىلگەنلىكى نامەلۇم. قىسقىسى، جەسەت دەپنە قىلىنغاندىن تارتىپ چىك سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرى قەبرە ئېچىلغانغا قەدەر ئۆتكەن ئارىلىقتا يۈز بەرگەن ۋەقە بولۇشى مۇمكىن.

لېكىن، قەبرىنى ئېچىپ كۆرمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭدا قانداق ئادەمنىڭ ياتقانلىقىنى بىلگىلى بولمايدۇ. نامى ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرگەنلەرنىڭ كۆپچىلىكىگىمۇ ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ. جۇڭگولۇقلار كاتتا كىشىلەرگە ئاتاپ مەشھۇر يادىكارلىقلارنى ياساشقا بۇرۇندىن تارتىپلا بەك ئامراق. مەسىلەن، شىمېنده «زىلۇ قونالغۇ قىلغان يەر» بار، تەيشەن تېغىدا «كۆكزىنىڭ كىچىك دۇنياسى» بار؛ كىچىك غارغا دايۇنىڭ جەسىتى كۆمۈلگەن؛ بىر-نەچچە يەردىكى توپا دۆڭ ۋۇۋاڭ، ۋۇۋاڭ، جۇگۇڭ دېگەن پادىشاھ-لارنىڭ قەبرىسى ئىمىش.

ئەگەر قەبرە زىيارىتى راستتىنلا ۋەتەننى قۇتقۇزالايدىغان بول-سا، ئۇ ھالدا، زىيارەتنى راۋۇرۇس قىلىش كېرەك؛ ۋۇۋاڭ، ۋېنۋاڭ بىلەن جۇگۇڭ جانابلىرىنىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلىش لازىم، باشقىلارنىڭ توپا دۆڭلىرىنى تاۋاپ قىلىپ يۈرۈشنىڭ ھاجە-تى يوق، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۆزىنىڭ جۇ سۇلالىسىنىڭ نەۋرە - چەۋرىسى ئىكەنلىكىنىمۇ سۈرۈشتۇرۇپ كۆرۈش كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن ئارخېئولوگىيىلىك خىزمەت كېرەك، يەنى قەبرىلەرنى ئې-چىپ، ئۇلارغا ۋۇۋاڭ، ۋېنۋاڭ بىلەن جۇگۇڭ ھەزرەتلىرىنىڭ دەپنە قىلىنغانلىقى توغرۇلۇق دەلىل - ئىسپاتنىڭ بار - يوقلۇقىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. ئەگەر جەسەت ساقلانغان بول-سا، «ناھەقلىقنى ئاقلاش خاتىرىسى»[95] دېكى ئۇسۇل بويىچە قان تامغۇزۇشقا توغرا كېلىدۇ. لېكىن، بۇ يەنىلا قەبرە زىيارىتى ئارقىلىق ۋەتەننى قۇتقۇزۇش تەلىماتىنىڭ ئەكسىچە، ۋاپادار نەۋرە - چەۋرىلەرنى رەنجىتىپ قويۇشى مۇمكىن. ئامال قانچە!

ياخشىسى، كۆزنى يۇمۇپ، لەۋنى چىشلەپ، قارىسىغا باش ئۇرۇش توغرا كېلىدۇ. «قارىسىغا تاۋاپ قىلىش خۇشامەتچىلىكتۇر» دېگەن گەپ بار، قەبرە زىيارىتى ئارقىلىق ۋەتەننى قۇتقۇزۇشتىن كارامەت كۆرۈلگىنى يوق، ئۇنداق تاۋاپ كىچىككىنە شاڭخودىنلا ئىبارەت، خالاس.

4 - ئاينىڭ 26 - كۈنى

فىلىيەتوننىڭ ھاياتى[96]

چۇڭ سۇن

ئۆتكەن يىل «يۇمۇر»نىڭ تازا ئامىتى كەلگەن يىل بولدى، «مۇھاكىمە ۋە بايان»[97] دىن باشقىلىرىمۇ، بۇ كىشىنى يۇمۇرىست دەپ، ئۇ كىشىنى يۇمۇرىست دەپ، يۇمۇرنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەگەنىدى. كىمنىڭمۇ خىيالىغا كەلسۇن، بۇ يىل ئەھۋال تامامەن باشقىچە، بۇنىسىمۇ، ئۇنىسىمۇ بولمايدۇغا چىقىرىلدى. ھەممە ئەيىب يۇمۇرغا يۈكلەندى، ھەتتا سەنئەت سەھنىسىدىكى ھەيىارلار-دىنمۇ بەتتەرگە چىقىرىۋېتىلدى. يۇمۇرنى بولۇشچە قارغىسلا گويا بىر يۈيۈنۈپ ھەممە ئىپلاسلىقتىن تازىلىنىپ كېتىدىغاندەك بولۇپ كېتىشتى. ئەگەر راستىنلا «ئالەم كەڭ سەھنە» بولىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا، ئەدەبىيات سەھنىسىدە ھەيىار چوقۇم بولىدۇ، شۇنداق ئىكەن، قارا باتۇرمۇ بولماي قالمايدۇ. ھەيىارنىڭ ھەيىارلىق ھۇنىرىنى كۆرسىتىشى تەبىئىي، قارا باتۇر ھەيىارلىق قىلسا تولىمۇ غەلىتە تۇرىدۇ. شۇنداقتىمۇ چوڭ سەھنىدە بۇنىڭغا ئوخشاش ئەھۋال راستىنلا ئۇچراپ تۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن تۇز كۆڭۈل ئادەملەر ئالا كۆڭۈل ئادەملەرنى دوراپ كۈلىدۇ، قىزغىن ئادەملەر نەپرەتلىنىدۇ، كۆڭلى نازۇك ئادەملەرنىڭ دىلى ئاغرىيدۇ. رولچىنىڭ ئويۇننى تازا كېلىشتۇرۇپ ئوينىيالمىغانلىقى تاماشىچىلارنى كۈلدۈرمەي قويامدۇ؟ ئۇنداقمۇئەمەس، ئۇنىڭ كۆرسەتكەن ئويۇنى چىن ھەيىارنىڭكىدىنمۇ كۈلكىلىك بولىدۇ.

نەپرەتلىنىش ۋە دىلى ئاغرىشنىڭ سەۋەبى شۇكى، گەپ قارا

باتۇرنىڭ ھەيىارلىق قىلىشى بىلەن تۇگىمەيدۇ. چاڭچىلىدە ھەر خىل رول بولىدۇ، قارا باتۇرمۇ بولىدۇ، ئۇنداق بولمىسا، ئويۇن ئۆمۈر سۈرەلمەيدۇ. مەلۇم سەۋەب بىلەن قارا باتۇر ھەيىارنىڭ رولىغا چىقىشقا توغرا كەلگەندەك، ھەيىارنىڭمۇ قارا باتۇرنىڭ رولىغا چىقىشى مۇمكىن. ناخشا ئېيتىش ماھارىتى جەھەتتىلا ئەمەس، قارا باتۇر يۈزىنى قىلىپ ھەيىارنىڭ رولىغا چىقىۋالسا، ھەيىار مەيدىسىگە مۇشتلاپ قارا باتۇرنى دورايمەن دەپ تۇرۇۋالسا، سەھنىدە ئاق بورۇنلۇق ۋە قارا يۈزلۈك ھەيىارلار كۆپىيىپ كېتىدۇ - دە، خەلقئالەمنىڭ كۈلكىسىنى قىستايدىغان غەلىتە ئىش بولۇپ قالىدۇ. لېكىن، بۇ يۇمۇر ئەمەس، ھەيىارلىق، خالاس. بەزىلەر: «جۇڭگودا يۇمۇر يوق»[98] دەيدۇ، بۇ دەل جايىدا ھېرىلگەن ئىزاھ.

تېخىمۇ ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، «يۇمۇرچى ئۇستاز» دەپ ئاتالغان لىن يۈتاڭ ئەپەندىمۇ «ئەركىن پاراڭ» دىكى ماقالىسىدە قەدىمكى كىشىلەرنىڭ مۇنۇ سۆزىنى نەقىل كەلتۈرگەن: «ياكى مەي ئىچىۋېلىپ تەلۋىلىك قىلسۇن، ياكى جىمغۇر بولۇۋالسۇن، بۇنىڭ ھەممىسى سەۋدايىلىقتۇر. بۇگۈنكى كۈندىكى سوپەكلەر سەۋدايىلارغا، ئەل بالا خورى، دەپ بەتنام چاپلىماقتا، شۇنداق بولىدىغان بولسا، بۇگۈن قاغا - قۇزغۇنلاردەك جەم بولۇپ، ئەتىسى تارقىلىپ كېتىدىغان، بۇگۈن قورالنى تاشلاپ، ئەتىسى كالتەك كۆتۈرۈپ چىقىدىغان، بۇگۈن ياخشى ئادەم بولۇۋېلىپ، ئەتىسى يامانلىق قىلىدىغان، بۇگۈن يامانلىق قىلىپ، ئەتىسى ياخشى ئادەم بولۇۋالىدىغانلار گۇناھسىز بولۇپ چىقمامدۇ؟!» بۇ نەقىللەر فىلىيەتوندىن خالىي بولمىسىمۇ، لېكىن «يۇمۇر» دىن ياكى «ھەزىل» دىن كۆپ يىراق. بۇمۇ بىر ئىزاھ.

لىن يۈتاڭ ئەپەندى ئۆزىچە، يېقىندىن بۇيان گېزىتلەردە «دۇنيا»[99] ژۇرنىلىغا قىلغان ھۇجۇمىنى سىستېمىلىق ھالدا

يوشۇرۇن نام بىلەن ئويـنالغان ئـويـۇن دەپ بىلسە كېرەك، بۇ ئوي تولىمۇ خاتا. بۇنىڭ دەللىلى شۇكى، مۇلاھـەزىلەر ۋە ئۇسـۇلۇبلار بىر - بىرىگە ئوخشاشمايدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە باشقىلارنىڭ سايىسىدە نام چىقىرىشقا ھەرىكەت قىلىپمۇ مۇرادىغا يېتەلمىگەن «مەشھۇر زاتلار»مۇ بار، ھەقىقەتتە ھەييار بولسىمۇ قارا باتۇر بولۇۋالىدىغانلارنىڭ ھەزىلىمۇ بار، كۆڭلى تۇز ئادەملەرنىڭ ھەق مۇلاھىزىلىرىمۇ بار. ئالەمدىكى ئىشلارنىڭ شۇ قەدەر چىگىش بولـغانلىقى ئېلىيەتوننىڭ ئۆزىنىـمـۇ تەھلىل قىلىشقا ۋە ئۇ ھەقتە ئېلىشـشقا توغرا كېلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئېھتىمال بۇ، «دۇنيا» ژۇرنىلىنىڭ ھاياتى بولسا كېرەك.

4 - ئاينىڭ 26 - كۈنى

قىلىچىنىڭ «نۇسخا»سى توغرىسىدا[100]

خۇاڭ جى

«ئۇچۇر» ژۇرنىلىنىڭ مۇشۇ ئاينىڭ 6 - كۈنىدىكى سانىغا ئاجى[101] ئەپەندىنىڭ: ياڭ چاڭشى[102] ئەپەندىنىڭ «يالۇجياڭ بويىدا» ناملىق كاتتا ئەسىرى فادىيېفنىڭ[103] «تارمار» ناملىق رومانىغا ئوخشاپ كېتىدىغان ئەسەر دەپ ئەيىبلەپ يازغان ماقالىسى ېسىلىپتۇ ھەمدە مىساللارمۇ كەلتۈرۈلۈپتۇ. بۇنى «قەھرىمانلار پىكرىدىكى ئاز - تولا ئوخشاشلىق بار ئىكەن» دېگىلى بولماس. چۈنكى، ئۇنىڭدا پۈۋ دېمەي كاپ قىلىپ يۇتۇۋېلىش ئەھۋالى ناھايىتى روشەن ئىكەن. لېكىن، پۈتۈن يۇتۇۋېلىشقىمۇ ماھارەت كېرەك. ياڭ ئەپەندى بۇ جەھەتتە ئاجىزراق تۇرىدۇ. مەسىلەن، «تارمار»نىڭ تەرجىمىسىنىڭ باشلىنىشى مۇنداق: «تاش پەلەمپەيـدىن سۇنۇپ كەتكەن ياپون قىلىچىنىڭ تاراڭلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. لىيېسىن ئارقا ھويلىغا ئۆتۈپ كەتتى...»

«يالۇجياڭ بويىدا»نىڭ بېشى بولسا مۇنداق باشلانغان:

«جىن يۇنشېڭ ھويلىغا كىرگەن چېغىدا ئۇنىڭ ياپون نۇسخـىسىدىكى پۇچىلىنىپ كەتكەن قىلىچىنىڭ تاش پەلەمپەيگە تېگىپ جاراقلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى ...»

ئادەمنىڭ ئىسمى ئوخشاشمايدۇ، بۇ ئەلۋەتتە شۇنداق بولۇشى كېرەك؛ ئاۋاز ئوخشاشمايدۇ، بۇنىڭمۇ كارى چاغلىق. ئەڭ مۇھىمى، ئۇ «ياپون» دېگەن ئىسمىنىڭ كەينىگە «نۇسخىسىدىكى» دېگەن سۆزنى قوشۇپ قويغان، بۇمۇ ئەجەبلىنەرلىك بولمىسا كې-

رەك. بىر ئادەم ياپون بولمىسا، «ياپون قىلىچى»نى ئېسىۋېلىشى مۇمكىنمۇ؟ بۇنى چوقۇم ياپون قىلىچىغا تەقلىد قىلىپ ئۆزى ياسىغان بولسا كېرەك. شۇنداقتىمۇ بىز يەنە ئويلاپ باقايلى: لىيىپىسىننىڭ باشچىلىق قىلغىنى زەربىدارلار ئەترىتى ئىكەن، ئەلۋەتتە دۇشمەنگە ھۇجۇم قىلىدۇ، قورال - ياراغلىرىنىمۇ تارتىۋالىدۇ. ئۆزلىرىنىڭ قورال - ياراغ يېتەرلىك بولمىغان يەردە، غەنىيمەت ئالغانلىكى قوراللارنى ئىشلىتىۋېرىدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭ ئېسىۋالغىنى ھەرگىز ياپون نۇسخىسىدا ياسالغان قىلىچ ئەمەس، دەل «ياپون قىلىچى» بولىدۇ.

ئەدىبلەر رومان ئوقۇغاندا ئۇنىڭ كۆچۈرۈۋېلىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغان بولسا، بۇنىڭ كارايىتى چاغلىق دېگىلى بولمايدۇ. ھالبۇكى، كۆچۈرۈشتە شۇ قەدەر بېپەرۋالىق قىلسا، ئۇنىڭغا ھەسرەتلەنمەكتىن باشقا نېمە چارە بار دەيسىز!

5 - ئاينىڭ 7 - كۈنى

ئىسمىنى ئۆزگەرتىشنىڭ يېڭى ئۇسۇلى[104]

بەي داۋ

دۇخېن ۋە سۇۋېن[105] ئەپەندىلەر بۇ يىل ئەدەبىيات مۇنبىرىدىكى ئىككى خىل سىرنى، يەنى ناچار ئىستىلنى ئېچىپ تاشلىدى. بۇنىڭ بىرى، تەنقىدچىنىڭ رامكىسى، يەنە بىرى، ئەدىبلەرنىڭ ئىسمىنى ئۆزگەرتىش.

لېكىن، ئۇلار ئاغزىدىن چىقمىغان مۇنداق بىر سىرنى يېپىپ قويغان:

رامكا دېگەنگە نەشرىيات مۇھەررىرلىرى ئىشلىتىدىغان رېزىنكە رامكىمۇ كىرىدۇ، ئۇ ھەم كېڭىيىدۇ، ھەم تارىيىدۇ؛ ھەم چاسا، ھەم يۇمىلاق شەكىلگىمۇ كىرەلەيدۇ. ئومۇمەن، بىر نەشرىيات نەشر قىلغانلىكى كىتابلارنى شۇنداق رامكىغا بۇ تەرەپتىن سالسىمۇ بولىدۇ، ئۇ تەرەپتىن سالسىمۇ بولىۋېرىدۇ.

ئىسمىنى ئۆزگەرتكەندە، ئادەم باشقا بىر شەخسكە ئايلىنىپ قالمىدۇلا ئەمەس، بىرەر «تەھرىرات» قىمۇ ئايلىنالايدىكەن. ئۇ «تەھرىرات» مەلۇم بىر كىشىنىڭ ئەسىرى ئىكەن، ئۇنى «يارايدۇ» دەيدىكەن؛ مەلۇم بىر كىشىنىڭ ئىجادىيىتى ئىكەن، ئۇنىمۇ «يارايدۇ» دەيدىكەن. ھەتتا ماقالە تاللاش، تەقرىز يېزىش ئىشلىرىنىمۇ قىلىدىكەن.

مەسىلەن، «جۇڭگو ئەدەبىيات - سەنئەت يىلنامىسى تەھرىراتى» تۈزگەن «جۇڭگو ئەدەبىيات - سەنئەت يىلنامىسى»[106] نىڭ

كىرىش سۆزىدىكى «نەزەر» بويىچە، سۇۋېن ئەپەندىنىڭ مۇلاھىزىسى «يارايدۇ» بولسا، دۇخېن ئەپەندىنىڭ ئىجادىيىتىمۇ «يارايدۇ» ئىكەن.

لېكىن، ئەمەلىيەتتە بۇنداق بىر «تەھرىرات»نى زادىلا تاپالمايمىز. سۇرۇشتۇرۇپ كۆرسەك، بۇ «يىلنامە»نى تارقاتقان باش ئورۇن «ھازىرقى زامان» كىتابخانىسى ئىكەن. «ھازىرقى زامان»[107] ژۇرنىلىنىڭ ئاخىرقى بېتىگە كۆز يۈگۈرتسەك، تەھرىرلىگۈچى: شى جېسۇن، دۇخېن ئىكەن.

OhO!

سۇن ۋۇكۇڭنىڭ كارامىتى قالتىس ئىكەن. ئۇ ھايۋانات، قۇرت ـ قوڭغۇز ۋە بېلىقلارغىلا ئەمەس، بەلكى بۇتخانىغمۇ ئايلىنالايدىكەن؛ كۆزىنى دېرىزىگە، ئېغىزىنى بۇتخانىنىڭ ئىشىكىگە ئايلاندۇرالايدىكەن. ئۇ قۇيرۇقىنى قويۇشقا يەر تاپالماي قالغاندا، ئۇنى تۇغ خادىسىغا ئايلاندۇرۇپ بۇتخانىنىڭ كەينىگە قادىۋېتىپ قويغانىكەن[108]. لېكىن، تۇغ خادىسى قادالغان بۇتخانا نەدە بولسۇن؟ ئۇنىڭ چېنىپ قالغان يېرى ئەنە شۇ.

«ئامالنىڭ يوقلۇقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا»، يالغۇز ئەدەبنىڭ «تەھرىرات» قىياپىتىگە كىرىۋالماسلىقىنى ئۇمىد قىلىمەن، ئەگەر ئۆزىنى ماختاش ئۇچۇن شۇنداق قىلغان بولسا، ئۇ ھەقىقەتەن «رەزىللىك بولىدۇ»[109].

بىرنەچچە كىتاب ئوقۇش كېرەك[110]

دېڭ داڭشى

ئۆلۈك كىتابلارنى ئوقۇۋەرگەن ئادەم گومۇش بولۇپ قالىدۇ، ھەتتا كىتاب خالتىسى بولۇپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇنىڭغا بەزىلەر خېلى بۇرۇنلا قارشى چىققانىدى. ۋاقتىنىڭ تىنماي ئۆتۈشى بىلەن كىتاب ئوقۇشقا قارشى تۇرىدىغان پىكىر ئېقىملىرىمۇ كامالەت تېپىش دەرىجىسىگە قاراپ ماڭدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، بەزىبىر ئادەملەر ھەرقانداق كىتابنى ئوقۇشقا قارشى چىقىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ پەتىۋاسى شوپېنخائۇئېرنىڭ، ئەگەر باشقىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇساڭ ئۆز مېڭەڭدە ئاپتورنىڭ ئات يورغىلىتىشىغا ئورۇن بېرىپ قويغان بولىسەن[111]، دېگەن كونا سۆزى.

بۇ سۆز ئۆلۈك كىتابلارنى ئوقۇيدىغان ئادەملەرنىڭ بېشىغا ئۇرۇلغان بىر كالتەك. لېكىن، بۇ سۆز ئىلىم تەلەپ قىلىمەن دەپ يۈرگەندىن كېۋەز تانسا ـ ئۇسسۇل ئويىنىغان ياكى بىكار دېن ـ بىكارغا قىزىلئۆڭگەچلىك قىلغان، بىھۇدە كوتۇلدىغان ياخشى دەيدىغان زەكىي ـ تالانتلىق ئادەملەرگىمۇ تەۋسىيە قىلىشقا ئەرزىيدىغان گۆھەر سۆز. بىراق، شۇنىمۇ بىلىپ قويۇش كېرەككى، شۇ گۆھەر سۆزگە سالجىدەك چاپلىشىۋالغان زەكىي ـ تالانتلىق ئادەملەرنىڭ مېڭىسىدە شوپېنخائۇئېر ئات يورغىلىتىپ، ئۇنىڭ مېڭىسىنى قوچۇماقتا.

ھازىر ياخشىراق ئەسەرلەر بولمىغاچقا، تەنقىدچىلەر غوتۇلداۋاتىدۇ؛ توغرا تەنقىد بولمىغاچقا، ئىجادىيەتچىلەرمۇ كوتۇلداۋاتى-

دۇ. مەسىلەن، پالانچى ـ پوكۇنچىنىڭ ئەسەرلىرىنى ئىشارەتتىزم[112] دېسە، پوكۇنچىمۇ ئۆزىنى ئىشارەتتىزمچى بولسام كېرەك، دەپ ئويلايدۇ، كىتابخانلارمۇ ئەلۋەتتە ئۇنى ئىشارەتتىزمچى، دەپ ئويلايدۇ. لېكىن، قانداق بولغاندا ئىشارەتتىزمچى بولىدۇ؟ بۇنى ئەزەلدىن ئايدىڭلاشتۇرمىغاچقا، پوكۇنچىنىڭ ئەسەرلىرىنى دەلىل كەلتۈرۈپلا توغىشىدۇ. دېمەك، جۇڭگونىڭ ئىشارەتتىزم دېگىنى باشقا ئەللەرنىڭ Symbolism دېگىنىگە ئوخشاشمايدۇ. ئىشارەتتىزم دېگەن سۆز ئەسلىدە Symbolism دېگەن سۆزنىڭ تەرجىمىسى. لېكىن، مەيتىرلېنك[113] ئىشارەتتىزمچى يازغۇچى ئىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن پوكۇنچى جۇڭگونىڭ مەيتىرلېنكى بولۇپ قالىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، جۇڭگونىڭ فرانسى[114]، جۇڭگونىڭ بابېتى[115]، جۇڭگونىڭ كىرپوتنى[116]، جۇڭگونىڭ گۇركىيسى[117] ۋەھاكازالارمۇ پەيدا بولۇپ قالىدۇ. لېكىن، ھەقىقىي فرانس ۋە باشقىلارنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ تەرجىمىلىرى جۇڭگودا ناھايىتى ئاز. بۇ ئەھۋال «مىللىي نەرسە»لەرنىڭ بار بولغانلىقىدىنمۇ؟

جۇڭگونىڭ ئەدەبىيات مۇنبىرىدە «مىللىي نەرسە» چىلەردىن بولغان بىرنەچچە ئەدىب ھەقىقەتەن تولىمۇ ئۆزۈن ئۆمۈر سۈرۈپ كەتتى؛ «ئەجنەبىي نەرسە»چى ئەدىبلەرنىڭ ئۆمرى بولسا ھەقىقەتەن تولىمۇ قىسقا، ئۇلارنىڭ ئىسىم ـ فامىلىلىرىنى پىششىق بىلىدىغۇچە، ئۇلار توغرىسىدا ئاللىقاچان ۋاقتى ئۆتتى، دېگەن گەپلەرنى ئاڭلاپ قالمىز. ئىبسېننىڭ[118] توپلاملىرىنى تولۇق چىقىرىدىغان گەپلەر خېلى كۆپ ئىدى، لېكىن ھازىرغىچە 3 ـ تومىنى كۆرگىنىمىز يوق؛ چېخوف[119] بىلەن مۇپاسسان[120] نىڭ تاللانما ئەسەرلىرىنى چىقىرىدىغان ئىشمۇ ئوتتەك قىزىق باشلىنىپ، مۇزدەك سوۋۇپ قالدى. لېكىن، بىز دوزاختەك يامان كۆرىدىغان ياپونىيىدە بولسا «دون كىخوت»[121] نىڭ، «مىڭ بىر كېچە»[122] نىڭ تولۇق تەرجىمىسى بار؛ شېكسپىر،

گىيوتې[123] ... لارنىڭ ئەسەرلىرىدىنىڭ تولۇق تەرجىمىلىرى بار؛ تولستوي[124] نىڭ ئۇچ خىل، دوستويېۋسكي[125] نىڭ ئىككى خىل تەرجىمىسى بار.

ئۆلۈك كىتابلارنى ئوقۇغان ئادەم ئۆزىگە زىيان كەلتۈرىدۇ، ئاغزىنى ئاچسىلا باشقىلارغا زىيان يەتكۈزىدۇ؛ لېكىن كىتاب ئوقۇماسلىقمۇ ياخشى بولماس. ھېچبولمىغاندا، مەسىلەن، تولستوينى باھالاشتا، ئۇنىڭ بىرنەچچە ئەسىرىنى كۆرۈش زۆرۈر. تەبىئىيكى، دۆلەتنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈنلەر چۈشۈپ تۇرغان ھازىرقى ۋاقىتتا، ئۇ كىتابلارنى تەرجىمە قىلىشقا، ئوقۇشقا كىمنىڭمۇ چولىسى تەگسۇن؟! لېكىن مەن دۆلەتنىڭ بېشىغا چۈشكەن ئېغىر كۈنلەرگە قارشى ئاتلىنىۋاتقان ياكى «رىيازەت چېكىۋاتقان» قەھرىمانلارغا قارشى ئاتلىنىۋاتقان ياكى «رىيازەت چېكىۋاتقان» قەھرىمانلارغا ئەمەس، پەقەت قېيىداپ ۋە كوتۈلداپ يۈرگەن كاتتا ئەربابلارغا تەكلىپ بېرىۋاتىمەن. چۈنكى، بۇ ئەربابلار كىتاب ئوقۇمايدۇ، دۆلەتنىڭ بېشىغا چۈشكەن ئېغىر كۈنلەرگىمۇ قارشى ئاتلانمايدۇ، پەقەت ئويۇن ـ تاماشا بىلەنلا بولۇۋاتىدۇ.

5 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى

ئويلاپ ئىش قىلىش كېرەك[126]

مەن شۆ

دۆلەت ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشقا، ئۇرۇشنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا مۇناسىۋەتلى بولمايدىكەن، دوست - يارانلار ئارىسىدا بىرنەچچە ئېغىز قىزىق گەپ قىلىش، ئۆزئارا ئويۇن - چاقچاق قىلىش، مېنىڭچە، كارى چاغلىق ئىش. ئىنقىلابچىلارنى ئېلىپ ئېيتساق، بەزىدە ئۇلارمۇ قوللىرىنى ئارقىسىغا ئېلىپ سەيلە قىلىدۇ؛ تەقۋادارلارمۇ[127] بالىۋاقىلىق بولۇشتىن خالىي بولالمايدۇ. بۇ، ئۇلارنىڭ ھەرگىز كېچە - كۈندۈز بىردەك ناھايىتى سالاپەتلىك يۈرمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. قىلىپتۇنىڭ كەلگۈسىدىمۇ ئەدەبىيات مۇنبىرىدە ساقلىنىپ قېلىشى ئۈچۈن ھۆزۈرلاندۇرىدىغان سۆزلەرنىلا ئاساس قىلىش[128] ئانچە كۈپايە قىلمىسا كېرەك.

جاھاندا مۇناخىنى يامان كۆرگەنده ئۇلارنىڭ كىيگەن تونلىرىنى يامان كۆرىدىغان ئىش بار. يۇمۇر ۋە قىلىپتون يېگى دۇنياغا كەلگەن چاغدا ھېچكىم بىرنېمە دېمىگەنىدى. ئۇنىڭ پارتلاپ ئوتتۇرغا چىقىشى بىلەن تەڭلا يۇمۇر ۋە قىلىپتون يەر - يۈزىنى قاپلاپ كەتتى. ھەقىقەتتە يۇمۇر نەدىمۇ ئۇنداق كۆپ بولسۇن. شۇڭا، يۇمۇر ھەييارلىق، ھەييارلىق شاڭخوچىلىق، شاڭخوچىلىق كىنايچىلىق، كىنايچىلىق تىل - ھاقارەت دېگەندەك بىر نەرسە بولۇپ قالدى؛ لولىلىق يۇمۇرمىش؛ «ھاۋا سۈزۈك» دېگەن گەپمۇ قىلىپتونمىش؛ جېن بەنچياۋنىڭ «بەيت» دېگەن كىتابىنى بىر قېتىم ئوقۇپ چىقىپ 10 كۈن يۇمۇر سۆزلەيدىغانلار، يۈزەن جۈڭلاڭنىڭ

دەستۇرىدىن يېرىم پارچە سېتىۋالسا بىر جىلد قىلىپتون يازىدىغانلار پەيدا بولدى. ئايرىم كىشىلەر بۇنىڭ بىلەن باش كۆتۈرۈشكە ئىنتىلگەنىكەن، ئەكسىچە ئىش كۆرۈپ خەلقئالەمگە تونۇلۇشقا ئىنتىلىۋاتقانلارمۇ چىقماي قالمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن جاھاندا يۇمۇر بىلەن قىلىپتونىنى قارغايدىغانلار چىقماي قالمايدۇ. راستىنى ئېيتقاندا، شۇنداق پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ چۇقان كۆتۈرىدىغانلارنىڭ سانى بۇ يىلمۇ بۇلتۇرقىدەكلا ئاز ئەمەس.

ھەممىلا ئادەم قارا پانۇس كۆتۈرۈۋالسا، ھېچنېمىنى ئاڭقىرالماي گاڭگىراپ قالىدۇ. قىسقىسى، بىرەر ئاتالغۇ جۈڭگوغا ئۆزلەشكەندىن كېيىن، ئۇزۇن ئۆتمەيلا گىچماچاڭ بىر نەرسىگە ئايلىنىدۇ. ئۇلۇغ ئەرباب دېگەن سۆز ئىلگىرى ياخشى نام ئىدى، ھازىرقى چاغدا تىل - ھاقارەتكە تەڭ بولۇپ قالدى؛ ئالىم ۋە پروفېسسور دېگەن نامىلار بۇنىڭدىن ئىككى - ئۈچ يىل بۇرۇن خىلىلا پاك ئاتاق ئىدى؛ بۇ يىلدىن باشلاپ ئۆزىنى ئايايدىغان كىشىلەر ئەدەب دېگەن نامنى ئىشتىكەن ھامان ئۆزىنى قاچۇرىدىغان بولۇپ قالدى. دۇنيادا چىن ئۇلۇغ ئەربابلار، چىن ئالىم ۋە پروفېسورلار، چىن ئەدىبلەر راستىنىلا يوقمۇ؟ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، پەقەت جۈڭگولا بۇنىڭ سىرتىدا.

مۇبادا بىركىم يولنىڭ چېتىگە تۈكۈرۈپ قويۇپ، ئاندىن ئولتۇرۇپ ئۇنىڭغا قارايدىغان بولسا، ئۇزۇن ئۆتمەيلا بىر توپ ئادەم ئولىشىدۇ؛ مۇبادا بىركىم بىكاردىن - بىكار قاتتىق توۋلاپ شۇئان يۈگۈرىدىغان بولسىلا، باشقىلارمۇ چوقۇم قاچىدۇ. ئۇلار نېمە ئۈچۈن بىر يەرگە كەلگەنلىكى، يەنە نېمە ئۈچۈن تارقىلىپ كەتكەنلىكىنى بىلمەيدۇ يۇ، يەنە كېلىپ خەقتىن ئاغرىنىپ، نامەلۇم كىشىنى «ۋۇ... ئاناڭنى!» دەپ تىللايدۇ. لېكىن، ھېلىقى تۈكۈرگۈچى ۋە بىھۇدە توۋلىغۇچى ئادەم يەنە كېلىپ شۇ ئۇلۇغ ئەربابلارنىڭ ئۆزى. دۇرۇس، تەمكىن، چىن كۆڭۈل ئادەملەرنىڭ

بارلىقى راست. لېكىن، ئۇلۇغ ئەرباب ۋەھاكازا دېگەن نامىلارنىڭ ھۆرمەتلىنىشى ياكى خارلىنىشى ئومۇمەن تۈكۈرۈكنىڭ ئورۇن باسارىدىن باشقا نەرسە ئەمەس.

جەمئىيەتنىڭ شۇنىڭ بىلەن پەيزىلىك بولۇپ تۇرغانلىقى تەشەككۈر ئېيتىشقا ئەرزىيدۇ. لېكىن، بىر يەرگە جەم بولۇشتىن بۇرۇن ئوبدان ئويلىنىش كېرەك، تارقىلىپ كېتىشتىن بۇرۇنمۇ ئوبدان ئويلىنىش كېرەك، شۇ چاغدا جەمئىيەتنىڭ بىپەيزى بولۇپ قېلىشى ناتايىن، بەلكىم بىرئاز ياخشىلىنىشى مۇمكىن.

5 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى

باشقىلارنىمۇ ئويلاش كېرەك[129]

مېڭ ژېن

بۇنىڭدىن نەچچە يىل بۇرۇن بولسا كېرەك، ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ قاپتۇ، بىر شائىر ماڭا: نادانلارنىڭ سۆز ـ چۆچەكلىرى تالانت ئىگىسىنى ئۇجۇقتۇرۇۋېتەلەيدۇ، ئەنگلىيىلىك كېتس[130] شۇنداق بولغان، دەپ تەلىم بەرگەنىدى. مەنمۇ بۇنىڭغا ئىشەنگەنىدىم. بۇلتۇر بىرقانچە ئاتاقلىق يازغۇچىنىڭ، تەنقىدچىنىڭ تىل ـ ھاقارىتى ياخشى ئەسەرلەرنى ئوتتۇرىغا چىقالمايدىغان قىلىپ قويۇپ، ئەدەبىيات مۇنبىرىنى چۆللەشتۈرۈۋېتىدۇ[131] دەپ يازغان ماقالىلىرىنى ئوقۇپ بۇنىڭغىمۇ ئىشەنىدىم.

مەنمۇ يازغۇچى بولۇشنىڭ كويىدا يۈرگەن، شۇنىڭدەك ئۆزۈمنى راستىنلا يازغۇچى دەپ ھېسابلاپ يۈرگەن ئادەم ئىدىم. لېكىن، تىل ـ ھاقارەت ئىشتىش سالاھىيىتىگە ئىگە بولمىدىم، چۈنكى مەندە ئىجادىيەتنىڭ تايىنى يوق ئىدى. ئەسەرلەرنىڭ ئوتتۇرىغا چىقماسلىقى تېخى ژۇجۇدقا كەلمىگەنلىكىدىن بولغان. مېنىڭ ئەسەرنى ژۇجۇدقا چىقىرالمىغانلىقىم، مېنىڭچە، خوتۇنۇم بىلەن ئىككى بالامنىڭ غەلۋىسىدىن بولغاندۇر، دەپ ئويلايمەن، ئۇلارمۇ تىل ـ ھاقارەتچى تەنقىدچىلەرگە ئوخشاش، چىن تالانت ئىگىلىرىنى ھالاك قىلىش، ياخشى ئەسەرلەرنى ھەيۋە بىلەن بوغۇپ تاشلاش ژەزىپىسىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان بولسا كېرەك.

ھېلىمۇ ياخشى، بۇ يىل 1 ـ ئايدا قېينانام قىزىنى يوقلاپ بارماقچى بولۇپ، ئۇچەيلەن يېزىغا كېتىپ قالغانلىقتىن، قۇ-

لاق - بېشىم خېلى تىنچىپ قالدى، گويا ئۇلۇغ ئەسەر ژۇجۇدقا كېلىدىغان دەۋرگە بېرىپ قالغاندەك بولدۇم. بىراق، تەلىيىم تازا تەتۇر كەلدى. ھازىر بولسا كونا يىل بويىچە 4 - ئاينىڭ باشلىرى، توپمۇ توغرا ئۇچ ئاي ۋاقىت تىپتىنچ ئۆتۈپ كەتتى، تېخىچىلا ھېچنېمە يېزىپ چىقالمىدىم. ئەگەر بىرەر دوستۇم مېنىڭ نەتىجەمنى سوراپ قالسا، ئۇنىڭغا نېمىدەپ جاۋاب بېرىشىم كېرەك؟ يەنىلا بالىۋاقامنىڭ غەلۋىسىدىن كۆرگىلى بولامدۇ؟

شۇنىڭ بىلەن ئىشەنچىم سەل بوشىشىپ قالدى.

مەن قولۇمدىن ياخشى ئەسەرلەرنىڭ چىقىشىدىن، بۇنىڭ بالىۋاقامنىڭ غەلۋە قىلىشى بىلەن ئالاقىسى يوقلۇقىدىن گۇمانلىنىپ قالدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاتالمىش مەشھۇر يازغۇچىلارنىڭ ياخشى ئەسەرلەرنى يېزىپ چىقالىشىنىڭ ناتايىن ئىكەنلىكىنىڭ تەنقىدچىلەرنىڭ تىل - ھاقارەت ياغدۇرۇشى بىلەن ئالاقىدار ئىكەنلىكىدىن گۇمانلىنىشقىمۇ بېرىپ يەتتىم.

شۇنداقتىمۇ، ئەگەر غەلۋە قىلغۇچىلار، تىل - ھاقارەت ياغدۇرغۇچىلار بولمىغانلا بولسا، ھېچقانداق ئەسىرى بولمىغان يازغۇچىلارنىڭ، ئەسلىدە بىرەر ئەسەرنى ئوتتۇرىغا چىقىراتتىم، لېكىن ئۇلارنىڭ غەلۋە قىلغانلىقى ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقىرالمىدىم دېيىشىگە باھانە بولۇشى مۇمكىن. شۇنداق قىلىپ ئۇلار خۇددى بېشىغا كۈن چۈشكەن ياش يېتىمچىگە ئوخشاش، ھېچقانداق ئەسەر يېزىپ چىقالمىغان تەقدىردىمۇ، بەربىر تاماشىچىلارنىڭ چوڭقۇر ھېسداشلىقىغا ئىگە بولۇشى مۇمكىن.

ئەگەر دۇنياغا چىن تالانت ئىگىسى بولمىدىكەن، ئۇ ھالدا، تىل - ھاقارەتلىك تەنقىد ئۇنىڭغا زىيان يەتكۈزۈشى مۇمكىن. تىل - ھاقارەت دەستىدىن ئۇنىڭ ئەسەرلىرى باش كۆتۈرەلمەس بولۇپ قېلىشى، ئۇنىڭ ئۆزىمۇ يازغۇچى بولالماي قېلىشى مۇمكىن. ئۇھالەنكى، ئاتالمىش تىل - ھاقارەتلىك تەنقىد چاكىنا

ئادەملەر ئۇچۇن پايدىلىق بولۇشى مۇمكىن، چۇنكى ئۇلار يازغۇچىلىق سالاپىتىمنى ساقلاپ قالالايتتىم، بىراق تەنقىدنىڭ كاساپىتى بىلەن يازالماي قالدىم دېيىشى مۇمكىن.

مۇشۇ ئۇچ ئاي ئىچىدە كىچىككىنە «ئىنسپىراتسىئون»[132] غا ئىگە بولدۇم، روللاند خانىم[133] نىڭ تىلى بىلەن ئېيتسام مۇنداق: «ھەي تەنقىد، ھەي تەنقىد، دۇنيادا قانچىلىك يازغۇچى سېنىڭ ھاقارىتىڭ بىلەن ژۇجۇدقا كەلدى؟!»

5 - ئاينىڭ 14 - كۈنى

تاسادىپىي تەسىرات[134]

گۈك خەن

تېخى يادىمدا، شەرقىي شىمالدىكى ئوچ ئۆلكە قولدىن كەتكەن، شاڭخەيدە ئۇرۇش بولۇۋاتقان بىر چاغدا، توپ - زەمبىرەك ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرسىمۇ، تېخى ئوق چۈشمىگەن كوچىلاردا «سۈرەتلىك پالنامە» سېتىلاتتى، كىشىلەرنىڭ مەغلۇبىيەتكە ئاللىقاچان تەن بەرگەنلىكى بۇنىڭدىن ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئارىدىن ئوچ يىل ئۆتكەندە، شىمالىي جۇڭگو بىلەن جەنۇبىي جۇڭگونىڭ ھەممىلا يېرى خەۋپ ئاستىدا قالدى، شاڭخەيدە بولسا «خىسلەتلىك تەخسە»[135] پەيدا بولدى. دېمەك، شىمالىي، جەنۇبىي جۇڭگولۇقلارنىڭ كۆڭۈل بۆلىدىغىنى دۆلەتنىڭ تەقدىرى؛ شاڭخەيلىكلەرنىڭ كۆڭۈل بۆلىدىغىنى بولسا ئىمتىھان سوئاللىرىغا جاۋاب تېپىش، لاتارىيە بىلىتى ئېلىشنىڭ غېمىدە بولۇش، ئەرۋاھلاردىن مەدەت تىلەش. ئۇلارنىڭ كۆزدە تۇتقان مەقسەتلىرى چوڭ - كىچىكلىك جەھەتتىن بىر - بىرىگە پەقەت ئوخشاشمايدىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ بۇنىڭغا قويغان ئاتلىرىنىڭ ئىسمى ئۇلۇغ. چۈنكى، بۇنداق «پال»نى جۇڭگودىن «گېرمانىيىگە بېرىپ ئوقۇغان بەي تۇڭ ئەپەندى كەشىپ قىلغان»، ئۇ «پەن»گە ئۇيغۇن كېلەرمىش. «ئىلىم - پەن ۋەتەننى قۇتقۇزالايدۇ» دېگىلى 10 يىلغا يېقىنلاشتى. بۇنىڭ ناھايىتى دۇرۇس ئىكەنلىكى؛ ئۇنى «تانسا ۋەتەننى قۇتقۇزالايدۇ»، «بۇتقا چوقۇنۇش ۋەتەننى قۇتقۇزالايدۇ» دېگەنلەرگە تەڭلەشتۇرگىلى بولمايدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم.

ياشىلاردىن ئىلىم - پەن ئۆگىنىش ئۈچۈن چەت ئەلگە چىقىقانلار بار، ئىلىم - پەن ئۆگىنىپ دوكتورلۇق ئۇنۋانىغا ئېرىشىپ ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەنلەرمۇ بار. بىراق، جۇڭگونىڭ ئۆز مەدەنىيىتى بارمىش، جۇڭگونى ياپونىيىگە سېلىشتۇرغىلى بولماسمىش، ئىلىم - پەن جۇڭگو مەدەنىيىتىدىكى يېتىشسىزلىكلەرنى تولدۇرۇش ئۈياقتا تۇرسۇن، بەلكى جۇڭگو مەدەنىيىتىنىڭ ئۈستۈنلۈكىنى تېخىمۇ ئىسپاتلاپ بېرەرمىش، جاي تاللاش پەتۋالىرى جۇغراپىيىگە، دۆلەتمەنلىك ئەلا نەسىل تەلىماتىغا، دورا - دەرمەك ياساش ئۈسۇللىرى خىمىيىگە، لەگلەك ئۇچۇرۇش ئۈيۇنلىرى ساقلىقنى ساقلاش ئىلمىگە مۇۋاپىقمىش. «پال»نىڭ «پەن»گە مۇۋاپىقلىقىمۇ يۇقىرىدىكىلەرنىڭ جۈملىسىگە كىرەرمىش.

«4 - ماي» ھەربكىتى دەۋرىدە چېن داچى[136] ئەپەندى ئىلمىي ماقالە يېزىپ، پالنىڭ ئالدامچىلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەسلىكىنى پاش قىلغانىدى. ئارىدىن 16 يىل ئۆتكەندە بەي تۇڭ ئەپەندى پال ئېچىشنىڭ ئەقىلغا سىغىدىغانلىقىنى تەخسە ئارقىلىق ئىسپاتلاپ چىقىپتۇ. بۇنىڭغا نېمە دېگىلى بولسۇن؟!

ئۇنىڭ ئۈستىگە، پەن جۇڭگو مەدەنىيىتىنىڭ ئۈستۈنلۈكىنى يەنمۇ ئىسپاتلاش بىلەنلا قالماي، بەلكى جۇڭگو مەدەنىيىتىنىڭ گۈللەپ - ياشنىشىغىمۇ يارىدەم بەرمەكتە: ماجاڭ ئويناىدىغان شەھەر يېنىغا قويۇلىدىغان شامنىڭ ئورنىنى ئېلېكتر چىراغ ئالدىغۇ؟! ئىبادەتخانىدا لاماغا ماگنىي چىراغ ئارقىلىق يورۇق چۈشۈرۈپ بېرىلىدىغان بولدىغۇ؟![137] رادىئودا كۇن بويى ئاڭلىتىلىدىغىنى مولۇن بىلەن شاھزادىنىڭ «ئالماشتۇرۇۋېتىلىشى»، «يۇ تاڭچۈن»، «سىم - سىم يامغۇرغا ھەشقالىلا»[138] دېگەنلەر ئەمەسمۇ؟!

لاۋزى: «ئۆلچەش ئۈچۈن كۆرە ياساپتۇ، شۇ كۆرە بىلەن خىيانەت قىپتۇ» دەپتىكەن. روللاند خانىم: «ۋاي ئەركىنلىك،

ژاي ئەركىنلىك، قانچىلىغان جىنايەتلەر سېنىڭ نامىڭنى سۈيىئىستېمال قىلىش بىلەن ئىشلىنىپ كەلمىدى؟!» دېگەنىكەن. ھەر-قانداق بىر يېڭى تۈزۈم، يېڭى ئىلىم، يېڭى ئاتالغۇ جۈڭگوغا كىرگەندىن كېيىن، خۇددى قارا بويياق كۈپىگە سېلىنغاندەك شۇئان قاپقارا تۈسكە كىرىپ قالىدۇ ـ دە، شەخسنىڭ خورىكىنى ئۆستۈ-رۈپ قويىدىغان دەستەككە ئايلىنىپ قالىدۇ، پەنمۇ ئەنە شۇلارنىڭ جۈملىسىگە كىرىپ كەتكەن.

بۇنداق ئىللەتنى تۈگەتمەي تۇرۇپ جۇڭگونى قۇتقۇزۇش مۇمكىن ئەمەس.

5 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى

چىن لىجەي خانىم ۋەقەسى توغرىسىدا[139]

گۈڭ خەن

يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان، گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئىق-تىسادىي زۇلۇم، فېئودال رەسىم ـ يوسۇنلارنىڭ جازاسى تۈپەيلە-دىن ئۆز ـ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغانلار توغرىسىدا پات ـ پات خاتىرە-لەر چىقىپ قالىدىغان بولدى. لېكىن، مۇشۇنداق ئەھۋاللار توغرە-سىدا ئېغىز ئاچقان ياكى قەلەم تەۋرەتكەن ئادەملەر ناھايىتى ئاز بولدى. پەقەت چىن لىجەي خانىمنىڭ[140] ئۆز پەرزەنتلىرى بىلەن قوشۇلۇپ بىر ئائىلىدىكى تۆت جانىنىڭ يېقىندا ئۆز ـ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغانلىقى خېلى كۆپ ئەكس سادا چىقاردى؛ كېيىن گې-زىتتىكى ئەنە شۇ خاتىرىنى ئۆز يېنىدا ساقلاپ تۇرۇپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان يەنە بىرەيلەن پەيدا بولدى[141]؛ بۇنىڭدىن بۇ خاتە-رىنىڭ تەسىرىنىڭ چوڭلۇقىنى كۆرگىلى بولىدۇ. مېنىڭچە، بۇنە-داق ئەكس تەسىر ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغانلارنىڭ كۆپلۈكىدىن كې-لىپ چىققان، بىرەر ئادەم يالغۇزلا ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرۈۋالغان بولسا، كۆپچىلىك ئۇنىڭغا ئانچە پىسەنت قىلمىغان بولاتتى.

بارلىق ئەكس سادالاردا، ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرۈۋالغۇچىلارنىڭ بۇ سەردارى بولغان چىن لىجەي خانىمنى كەچۈرىدىغان سۆزلەر بولسىمۇ، لېكىن تېگى ـ تەكتىدىن ئالغاندا ئۇنىڭغا لەنەت قىلىن-غان. «چۈنكى، — دەپ يازىدۇ مۇلاھىزىچىلەر، — جەمئىيەتنى زۇلمەت بېسىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئىنساننىڭ بىرىنچى مەسئۇلىيىتى ھايات كەچۈرۈش، ئەگەر ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرۈۋەتـ-

سە، ۋەزىپىسىگە خيانەت قىلغان بولىدۇ؛ ئىككىنچى مەسئۇلىيەتى جاپا چېكىش، ئەگەر ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋەتسە، جاپادىن باش تارتقانلىق بولىدۇ.»

ئىلغار مۇلاھىزىچىلەر بولسا: ھايات كەچۈرۈش كۆرەش دېگەن سۆز، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەنلەر كۆرەشتىن قاچقانلاردۇر. ئۇلار ئۆلۈۋالغان تەقدىردىمۇ ئۆز جىنايىتىنى گەدىنىدىن ساقىت قىلالمايدۇ، دەيدۇ. تەبىئىيكى، شۇنداق دېيىشمۇ مۇمكىن. لېكىن، بۇ تولىمۇ تومتاق گەپ.

جاھاندا جىنايەتشۇناسلار بار ئىكەن، بۇلارنىڭ بىر خىلى، جىنايەتكە مۇھىت سەۋەبچى بولىدۇ، دەيدۇ؛ يەنە بىر خىلى، شەخسنىڭ ئۆزى سەۋەبچى، دەيدۇ. ھازىر ھۆكۈم سۈرۈۋاتقىنى كېيىنكى بىر خىلدۇر، چۈنكى ئالدىنقى خىلغا ئىشەنچ تۇرغۇزۇلمىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا، جىنايەتنى تۈگىتىش ئۈچۈن مۇھىتنى ئۆزگەرتىشكە توغرا كېلىدۇ ـ دە، ئىش چاتاق بولاتتى، ئەھۋال دەھشەتلىك بولاتتى. چىن لىجەي خانىمنىڭ ئۆلۈۋېلىشىنى تەتقىق قىلغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى كېيىنكى خىلغا مەنسۇپ بولۇۋاتىدۇ.

دەرۋەقە، چىن لىجەي خانىمنىڭ ئۆلۈۋالغانلىقى ئۇنىڭ زەئىپ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. لېكىن، ئۇ قانداق بولۇپ زەئىپ بولۇپ قالغان؟ مۇھىمى ئۇنىڭ دادىسىنىڭ خەتلىرى[142] گە قاراپ باقايلى. ئۇنىڭ دادىسى ئۇنى يۈرتىغا قايتۇرۇش ئۈچۈن، ھەر ئىككى ئائىلىنىڭ نام ـ شۆھرىتىنى تىلغا ئېلىپ دوق قىپتۇ، ھەم مەرھۇم كىشىلەرنىڭ رەم باقتۇرغان سۆزلىرىنى سەمىگە ساپتۇ. بىز ئۇنىڭ ئۇكىسىنىڭ تەزىيە نامىسىگىمۇ قاراپ باقايلى، ئۇ تەزىيە نامىسىدە: «خوتۇن ئەرنى دەپ قۇربان بولدى، بالا ئاننى دەپ قۇربان بولدى...» دەپ يېزىلغانىكەن. مانا بۇ مەڭگۈ ئۆچمەس يۈكسەك تەرىپ ـ تەۋسىپنىڭ ئۆزى ئەمەسمۇ؟ ئەنە شۇنداق ئائىلە دە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ۋە تەربىيە كۆرگەن كىشى قانداقمۇ زەئىپ بولماي قالسۇن؟ بىزنىڭ ئۇلارنى كۆرەش قىلالماپتۇ دەپ ئەيىبلە-

شىمىزدىغۇ گەپ يوق. لېكىن، زۇلمەتنىڭ يەم قىلىش كۈچى كۆپ ھاللاردا تىغ جان بولۇپ كۆرەش قىلىدىغان يەككە ئەسكەردىن ئېشىپ چۈشىدۇ، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغانلارنى تەنقىد قىلغۇچىلار كۆرەشچىلەرگە مەدەتكار بولالماس، باشقىلار كۆرەش قىلىۋاتقاندا، تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ يۈرگەندە، مەغلۇپ بولۇپ قالغاندا، بەلكى ئۇلار جىم تۇرۇۋالغاندۇر. پاينپاك يېزىلاردا ياكى چوڭ شەھەرلەردە يېتىم ـ يېسىر ۋە تۇل خوتۇنلاردىن، كەمبەغەل ئاجىزلەر ۋە مەدىكارلاردىن تەقدىرگە تەن بېرىپ ئۆلۈپ كەتكەنلەر ياكى تەقدىرگە قارشى كۈرەش قىلسىمۇ ئاخىر يەنە ئۆلۈشكە مەجبۇر بولغانلار قانچە ـ قانچە، لېكىن ئۇلارنى كىممۇ تىلغا ئېلىپ باققان، كىممۇ ئۇلارغا ئىچ ئاغرىتقان؟ «ئۆستەڭگە سەكرەپ ئۆلگەنلەرنى كىم بىلگەن!»[143] دېگەن گەپ ئەنە شۇ.

دەرۋەقە ئادەم ھايات كەچۈرۈش كېرەك، لېكىن مەقسەت ئېۋولۇتسىيىگە ئىنتىلىش؛ جاپامۇ چېكىش كېرەك، لېكىن مەقسەت كەلگۈسىدىكى جاپالاردىن قۇتۇلۇش؛ كۈرەش قىلىش تېخىمۇ كېرەك، لېكىن مەقسەت ئىسلاھات يۈرگۈزۈش. باشقىلارنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغانلىقىنى ئەيىبلەيدىغانلار، بىر تەرەپتىن، شۇلارنى ئەيىبلىسە، يەنە بىر تەرەپتىن، كىشىلەرنى ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش يولىغا ھەيدەيدىغان مۇھىتقىمۇ خىرىس قىلىش، ھۇجۇم قىلىش كېرەك. زۇلمەتنىڭ تايانچ كۈچىگە بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماي، بىر پايمۇ ئوق ئاتماي، پەقەت «زەئىپ» لەرگە توختىماي ۋاتىلداۋەرگەن ئادەم، مەيلى ئۇنىڭ ئەپتىدىن ھەرقانچە ئادالەتلىك چېقىپ تۇرسىمۇ، مەن شۇنى ئېيتماي تۇرالمايمەنكى، — ھەقىقەتەن تاقىتىم تاق بولدى! — ئۇ، ئەمەلىيەتتە ئادەم ئۆلتۈرگۈچىلەرنىڭ دۇمباقچىسى، خالاس.

5 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى

«‹ ····· › ۋە ‹ □ □ □ □ › ھەققىدە»
ئۇچۇن قوشۇمچە[144]

مەن شۇ

شۇي شۇ ئەپەندى[145] «كىشىلىك دۇنياسى» ناملىق ژۇرنالدا ئەنە شۇنداق ماۋزۇدا ماقالە ئېلان قىلدى. بۇ ھەقتە بىلىمىم ئۇنچىلىك كۆپ ئەمەس. لېكىن، «نادانلىق مىك ئوي - خىيالىدىن بىرەرى كىشىگە نەپ بېرەر» دېگەن گەپ بار. شۇڭا، ئازراق قوشۇمچە قىلاي دېدىم. تەبىئىيكى، مېنىڭ قوشۇمچەم بەكمۇ ئاددىي.

«·····» — بۇ «4 - ماي» ھەرىكىتىدىن كېيىن كىرگەن ئەجنەبىي بىر نەرسە. ئىلگىرى لىن چىننەن ئەپەندى رومانلارنى تەرجىمە قىلغاندا شۇنداق بەلگىلەرنى «سۆز تۇگمىگەن» دەپ ئىزاھلاپ تەرجىمە قىلىپ قويياتتى. ئەجنەبىيلەرنىڭ كىتابلىرىدا ئاددەتتەئالتە چېكىت قويۇلىدۇ. بېخىللىرى پەقەت ئۈچ چېكىتلا قويىدۇ. لېكىن، جۇڭگو «يېرى كەڭ، بايلىقى مول» بولغاچقا، ئاسسىمىلياتسىيىلەشتۇرۇش جەريانىدا ئاستا - ئاستا توققۇز چېكىتكە، 12 چېكىتكە، ھەتتا بىرقانچە ئون چېكىتكە كۆپەيتىۋەتكەن. بەزىبىر چوڭ يازغۇچىلار بىراقلا ئۈچ - تۆت قۇرغا چېكىت قويۇۋېتىدىغان بولىدى. ئۇلار، بەلكىم، بۇنىڭ يوشۇرۇن مەنىسى ھەددى - ھېسابسىز، تىل بىلەن سۆيەتلەش ھەقىقەتەن بەكمۇ تەس، دېمەكچى. كىتابخانلارمۇ شۇنداق ئويلىسا كېرەك. بۇنىڭدىكى يوشۇرۇن مەنىنى سېزەلمىدىم دېيىشكە جۇرئەت قىلغانلار ئە-

قىلسىزلارغا چىقىرىلسا كېرەك.

گەپنىڭ قىسقىسى، ئۇنىڭدا، خۇددى ئاندېرسېن[146] نىڭ چۆچىكىدىكى «پادىشاھنىڭ يېڭى كىيىمى» دەك، ئەمەلىيەتتە ھېچ نەرسە يوق. بىراق، كىچىك بالىلار ئەينەن ئەھۋالنى سۆزلەۋېرىدۇ. بالىلار ئەدەبىياتچىلارنىڭ «ئىجادىيىتى»نى كۆرەلمىگەنلىكىتىن، جۇڭگودا بۇ سىر ئاشكارىلانمىدى. ئەمما، ھاۋا بەربىر سوغۇق بولىدۇ، كوچىلاردا يىل بويى يالىڭاچ يۈرۈۋەرگىلى بولمايدۇ، يەنىلا سارايغا كىرىۋېلىشقا توغرا كېلىدۇ. بىرنەچچە قۇرنىڭ چېكىت قويۇلغان ئاجايىپ ماقالىلەر يېقىنىدىن بۇيان ئانچە كۆرۈنمەيدىغان بولۇپ قالدى.

«□ □»، بۇ بەلگە مىللىي نەرسە. بۇ نەرسىنى «موتىيەنزىنىڭ تەرجىمىھالى»[147] دا كۆرگىلى بولىدۇ. مۇئەللىم ماڭا بۇنى «چۇشۇپ قالغان سۆزلەر» دېگەنىدى. بۇنداق چۇشۇپ قالغان سۆزلەردىنمۇ چاتاق چىققانىكەن. كىمدۇر بىراۋ «كىر پەيدا بولدى، □، □ زەخمىلەندى □» دەپ، سۆزلەرنى چالا قالدۇرۇپ يازغاندا قاتتىق دەشنام يېگەنىكەن. بىراق، ئۇنداق بەلگىلەر ئىلگىرى پەقەت قەدىمكى كىشىلەرنىڭ ئەسەرلىرىدىلا كۆرۈلەتتى، ئۇ ھەقتە قوشۇمچە بىر نەرسە دېيىش تەس. لېكىن، ھازىرقى كىشىلەرنىڭ ئەسەرلىرىدىمۇ كۆرۈلىدىغان بولدى. بۇنىمۇ تولۇقلاش تەس. ھازىر ئۇلارنىڭ ئورنىنى ئاستا - ئاستا «××» ئىگىلەش ھالىتى پەيدا بولۇۋاتىدۇ. بۇ ياپونىيىدىن كىرگەن نەرسە. مۇنداق نەرسە كۆپ بولسا، بىز ئەسەر مەزمۇنىنىڭ كەسكىنلىكىنى ھېس قىلمىز، ئەمەلىيەتتە بەزى چاغلاردا ئۇنداقمۇ ئەمەس. ×× نى بىر نەچچە قۇرغا كەلسە - كەلمەس قويۇۋەتكەندىن كېيىن، بۇ كىتاب نەشرىدىن چىقسا، بۇنىڭدىن كىتابخانلار يازغۇچىنىڭ كەسكىنلىكىگە قايىل بولۇپ، تەكشۈرگۈچىلەرنىڭ قاتتىقلىقىغا نەپرەتلىنىدۇ. لېكىن، شۇنداق بەلگىلەر قويۇلغان ماقالىلەر كىتاب تەكشۈرگۈچى-

نىڭ ئالدىغا بارغاندا، تەكشۈرگۈچىلەر يازغۇچىنىڭ ياۋاشلىقىنى ياقتۇرىدۇ. دېمەك، يازغۇچى نۇرغۇنلىغان سۆزلىرىنى سۆزلەشكە جۈرئەت قىلالماي، ئامالسىز × نى ئىشلىتىدۇ. بۇ بىر چالمىدا ئىككى پاختەكنى سوققانغا ئوخشاش بولۇپ، بىرنەچچە سۆزنى يازغانغا قارىغاندا تېخىمۇ ياخشى بولسا كېرەك. جۈڭگودا ھازىر ياپونىيەنىڭ مالليرىنى چەكلەش بولۇۋاتىدۇ، ئەمدى ئۇنداق ئەقىل - پاراسەتلىك تەدبىرنى دورىمىغان ياخشىراق.

ھازىر ھەممە نەرسە پۇلغا سېتىۋېلىنىۋاتىدۇ، ھەممە نەرسىنى پۇلغا سېتىۋېلىشقا بولىدۇ، ئەلۋەتتە. بىراق، «يوق نەرسە» نىمۇ پۇلغا سېتىش ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئىش. بۇنى چۈشەنگەندىن كېيىن، پىتىنىخورلۇقنىڭمۇ ھازىرقى ۋاقىتتا «ھېچكىمنى ئالدىمايدىغان جىك» كەسىپ بولۇپ قالغانلىقىنىمۇ بىلگىلى بولىدۇ.

5 - ئاينىڭ 24 - كۈنى

زاۋاللىققا يۈز تۇتقان كىم[148]

چاك گىك

28 - مايى كۈندىكى «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتى بىزگە ئەدەبىيات - سەنئەت توغرۇلۇق مۇنداق بىر مۇھىم خەۋەر يەتكۈزدى:

«ئېلىمىزنىڭ داڭلىق رەسساملىرىدىن لىيۇخەيسۇ، شۈي بېي[149] قاتارلىق كىشىلەر يېقىندا سوۋېت روسىيەسىنىڭ موسكۋا شەھىرىدە جۈڭگو خۇشخەت ۋە رەسىملەر كۆرگەزمىسىنى ئۆتكۈزۈپ، شۇ دۆلەتتىكى ئەربابلارنىڭ قىزغىن مەدھىيىسىگە ئېرىشتى. ئۇلار ئېلىمىزنىڭ مەشھۇر خۇشخەت ۋە رەسىملىرىنى سوۋېت روسىيەسىنىڭ ئەۋج ئېلىۋاتقان سىمۇولىستىك ئەسەرلىرىگە ماس كېلىدۇ، دەپ ماختىدى. سوۋېت روسىيەسىدىكى ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر رېئالىستلار ۋە سىمۇولىستلار دەپ ئىككى ئېقىمغا بۆلۈنگەن. ھازىر رېئالىزم بارا - بارا زاۋاللىققا يۈز تۇتماقتا. سىمۇولىزم بولسا، ھۆكۈمەت تەرەپ ۋە غەيرىي ھۆكۈمەت تەرەپ بىردەك قوللىغاچقا گۈللەپ - ياشنىماقتا. بۇ قوشنا دۆلەتنىڭ سەنئەتچىلىرى دۆلىتىمىزنىڭ خۇشخەت ۋە سۈرەتلىرىنىڭ سىمۇولىستلارغا ياقىمانلىقى ئۈچۈن، ئۇلار جۈڭگونىڭ چاڭچىلە - تىياتىرلىرىنىمۇ سىمۇولىزم خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولسا كېرەك، دەپ ھېسابلاشماقتا. شۇڭا... جۈڭگونىڭ ئاناقلىق چاڭچىلىكەشكۈستىسى مېي لەنفاڭ قاتارلىقلارنى ئويۇن قويۇپ بېرىشكە

تەكلىپ قىلماقچى. بۇ ئىشنى روسىيە تەرەپ جۇڭگونىڭ رو-
سىيىدە تۇرۇشلۇق باش ئەلچىخانىسى بىلەن مەسلىھەتلەشتى.
سوۋېت روسىيىسىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى
بوگموروفمۇ دۆلىتىمىز تەرەپ بىلەن مۇشۇ ئىش ھەققىدە
مەسلىھەتلىشىش توغرىسىدا بۇيرۇق تاپشۇرۇۋاپتۇ...»

بۇ خۇشال بولۇشقا ئەرزىيدىغان خۇش خەۋەر. لېكىن، بىز
«دۆلەتنىڭ شۆھرىتىنى كۆتۈرۈش»[150] جەھەتتە خۇشاللانغاندىن
كېيىن، ئۆپكىمىزنى بېسىۋېلىپ، تۆۋەندىكى پاكىتلارنى ئويلاپ
كۆرۈشىمىز كېرەك.

بىرىنچى، ئەگەر، جۇڭگونىڭ سۈرەتلىرى تەسىراتىزم[151]
بىلەن تومۇرداش دېيىلىدىغان بولسا، بۇ گەپ خېلى ئەقىلگە مۇۋا-
پىق بولىدۇ. «سوۋېت روسىيىسىنىڭ ئەۋج ئېلىۋاتقان سىمۇۋلىس-
تىك ئەسەرلىرىگە ماس كېلىدۇ» دېيىلىدىغان بولسا، بۇ جۆيلۇ-
گەنگە ئوخشاپ راق قالىدۇ. يېرىم تال پىچەككۈل، بىر تۇپ قارا-
غاي، بىر يولۇاس، بىرنەچچە قۇشقاچ — بۇ قانداقتۇر چىنلىق
ئەمەستەك قىلىدۇ، چۈنكى بۇ رەسىملەر قاملاشتۇرۇپ سىزىلما-
غان. بۇلار باشقا نېمىنىڭ «سىمۇولى» بولسۇن؟

ئىككىنچى، سوۋېت روسىيىسىدە سىمۇولىزم ئۆكتەبىر
ئىنقىلابى مەزگىلىدە زاۋاللىققا يۈز تۇتتى. كېيىن ئىستروك
تۇرالىزم[152] باش كۆتۈرۈپ چىقتى. كېيىن بۇنى رېئالىزم سە-
قىپ چىقاردى. شۇڭا، ئىستروكتۇرالىزم بارا - بارا زاۋاللىققا
يۈز تۇتتى، رېئالىزم «گۈللەپ - ياشنىدى» دېيىلسە، بۇ ئەقىلگە
مۇۋاپىق كېلىدۇ، ئۇنداق بولمىغاندا جۆيلۇش بولىدۇ. سوۋېت
روسىيىسىدە ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدە قانداق سىمۇولىستىك
ئەسەرلەر بار، دەيسىز؟

ئۇچىنچى، يۈز گىرىمى ۋە قول ھەرىكىتى سىمۇول ئەمەس،

ئالگېبرا، بۇنىڭدا بۇرۇننى ئاق بويۇالغانلارنىڭ قىزىقچى ئىكەنلە-
كىنى، يۈزىنى ئالا بويۇالغانلارنىڭ كۆچلۈكلۈكىنى، قامچا تۇتقان-
لارنىڭ ئاتلىق ئىكەنلىكىنى، قولى بىلەن ئىتتىرىشنىڭ ئىشىكنى
ئېچىش ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەندىن باشقا، يەنە قانداق ئېيتىلما-
غان، ئىپادىلەنمىگەن چوڭقۇر مەنە بار، دەيسىز؟

ياۋروپا ھەقىقەتەنمۇ بىزدىن بەك يىراق. ئۇ يەردىكى
ئەدەبىيات - سەنئەت ئەھۋالىنى ئوبدان بىلمەيمىز. بىراق، ھازىر
XX ئەسىرنىڭ ئوچتىن بىرى ئۆتۈپ كەتتى. يۈزەكى ئىشلاردىن
ئازراق خەۋىرىمىز بار. مۇنداق خەۋەر ئۆزىنىڭ «سىمۇولىستىك
ئەسەر» ئىكەنلىكىنى، بۇنىڭ ئۇلاردا سەنئەتنىڭ ھالاك بولغانلىقى-
نىڭ سىمۇولى ئىكەنلىكىنى بىزگە ئۇقتۇرغان.

5 - ئاينىڭ 30 - كۈنى

بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ كۆتۈرۈش[153]

گۈڭ خەن

پەرەڭلەرنىڭ خەير - ساخاۋەتچىلىرى ھايۋانلارغا جەبىر - زۇلۇم قىلغاننى كۆرۈشتىن قاچىدۇ؛ توخۇ - ئۆردەكلەرنىڭ بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ كونىسسىيىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلارنى كۆرسە جازالايدۇ[154]. جازالاش دېگىنى، پۇل جەريمانە قويۇشتىن باشقا ئىش ئەمەس؛ ئەگەر پۇلنىڭ مېھرىدىن كېچەلمىسەڭ، بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ كۆتۈرۈۋېرىش مۇمكىن، شۇنداق بولسىمۇ ھەر ھالدا جازالايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىر نەچچە جۈڭگولۇقنىڭ: پەرەڭلەر ھايۋانلارنى قەدىرلەپ، جۈڭگولۇقلارغا جەبىر - زۇلۇم قىلىدۇ، جۈڭگولۇقلارنى توخۇ - ئۆردەكچىلىكىمۇ كۆرمەيدۇ، دەپ قورسىقى كۆپۈشكە باشلىماقتا.

بۇ، ئەمەلىيەتتە پەرەڭلەرنى توغرا چۈشەنمەسلىك، ئۇلارنىڭ بىزنى پەس كۆرىدىغانلىقى راست، لېكىن ھايۋانلاردىنمۇ پەس كۆرگىنى يوق. تەبىئىيكى، توخۇ - ئۆردەك دېگەن نەرسىلەر قانداقلا بولسۇن، بەربىر ئاشخانىدا كاۋاپ قىلىنىدۇ، خالاس. ئوڭلاپ كۆتۈرگەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئاخىرقى تەقدىرىگە پايدا تەگمەيدۇ، لېكىن ئۇلار گەپ قىلالمايدۇ، قارشىلىق كۆرسىتەلمەيدۇ، شۇنداق ئىكەن، ئۇلارغا پايدىسىز جەبىر - زۇلۇم قىلىشىنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى بولسۇن؟ پەرەڭلەر ھەرقانداق ئىشتا نەپ - پايدىغا ئەھمىيەت بېرىدۇ. بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىز خەلقىنىڭ «ھاۋا تاپان قىلىپ

ئېسىش» نەتىجىسىدە چەككەن ئازابلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇنداق ئەھۋالنى ناھايىتى ئېنىقن سۆپەتلىگەن؛ بىراق توخۇ - ئۆردەكنى بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ كۆتۈرۈش ئاپىتىنى سەزمەپتىكەن. شۇنداق بولسىمۇ «ئېشەكنىڭ گۆشىنى تىرىك تۇرغۇزۇپ سويۇۋېلىش»، «غازنىڭ ئالقىنىنى تىرىك تۇرغۇزۇپ كاۋاپ قىلىش» دېگەندەك بىمەنە جەبىر - زۇلۇملارغا ئۆز ماقالىلىرىدە ئاللىقاچان ھۇجۇم قىلغانىكەن. بۇنداق ھېسسىيات شەرقىلقىلاردىمۇ، غەربىلىكلەردىمۇ بار.

لېكىن، ئادەملەر ھەققىدىكى ھېسسىياتلىرى بىرئاز پەرقلىق بولسا كېرەك. ئادەم تەشكىللىنەلەيدۇ. قارشىلىق كۆرسىتەلەيدۇ، قۇل بولالايدۇ، خوجىمۇ بولالايدۇ؛ غەيرەت قىلمىسا مەڭگۈ خارۇ زارلىقتا قېلىۋېرىدۇ؛ ئەركىن - ئازاد بولسا، ئۆزئارا تەڭ - باراۋەر بولالايدۇ. ئۇلارنىڭ ئاخىر ئاشخانىدا كاۋاپ قىلىنىشى ناتايىن. قانچىكى پەس ئادەم خوجايىنىغا شۇنچە ياقىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن پەرەڭلەرنىڭ يۇندىخورلىرى[155] غالچىلارنى ئۇرۇپ قويسا، پەرەڭلەرنىڭ يۇندىخورلىرى دەشنەم يەيدۇ؛ پۇقرالار پەرەڭلەرنىڭ يۇندىخورلىرىغا چېقىلسا، پۇقرالار دىشۋارچىلىققا قالىدۇ. كونىسسىيىدە جۈڭگولۇقلارغا جەبىر - زۇلۇم قىلىشنى مەنئى قىلىدىغان قانۇن يوق. ئۆزىمىزنىڭ توخۇ - ئۆردەكلەرگە ھەرگىز ئوخشاپ قالمايدىغان كۈچ - قۇدرەتكە ئىگە بولۇشىمىزنىڭ، ماھاراتكە ئىگە بولۇشىمىزنىڭ زۆرۈر بولۇپ قالغانلىقىنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ يەردە.

لېكىن، بىز رەھىم - شەپقەتلىك ئادەملەرنىڭ بېشى تۆۋەن قىلىپ ئېسىلغان ئادەملەرنى ئازاد قىلغانلىقى توغرىسىدىكى يوقلاڭ گەپلەرنى كونا كىتابلاردىن كۆپ ئاڭلىدۇق، ھەتتا ھازىرمۇ ئاسماندىنمۇ ياكى بەرھەر ئېغىز، يىراق يەردىنمۇ ئاز - پاز رەھىم - شەپقەتنىڭ توككىدە چۈشۈپ كېلىشىنىمۇ ئارزۇ قىلىشىد-

دىغانلار ھەتتا «پاراكەندىچىلىك دەۋرىنىڭ ئادىمى بولغاندىن كۆرە، تىنچ زامانىنىڭ ئىتى بولغان تۈزۈك» دېيىشىدىغانلار، ئىتقا ئايلىنىپ كېتىشكە رازىكى، بىرلىشىپ ئىنقىلاب قىلىشنى خالىمايدىغان يوق ئەمەس. كونىسىسىنىڭ توخۇ ـ ئۆردەكچىلىكمۇ بولالمىغانلىقىغا نادامەت قىلىدىغانلاردىمۇ ئەنە شۇنداق پۈراق بار.

بۇنداق ئادەملەر كۆپىيىپ كېتىدىغان بولسا، ئەكسىچە ھەممىز تەتۈر ئېسىلىمىز، ھەتتا ئاشخانىغا ئەۋەتىپ بېرىلگەن چاغىدىمۇ دەرھال قۇتقۇزۇۋالغىلى ئادەم چىقماي قالمىدۇ. بۇنىڭغا بىزنىڭ ھەر ھالدا ئادەم ئىكەنلىكىمىز ۋە لېكىن دىتى يوق ئادەم بولغانلىقىمىز سەۋەبچى.

6 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى

[قوشۇمچە]

«چىلتەكلىك ئەدەبىيات» توغرىسىدا

لىن مو

يېقىندىن بۇيان بەزى گېزىتلەرنىڭ قوشۇمچە بەتلىرىدە ئەتراپىغا چىلتەك تۈتۈلغان ماقالىلەر پەيدا بولۇپ قالدى. بۇنداق ماقالە ھەر كۈنى بىر پارچە چىقىپ تۇرىدۇ، گەپلىرى پاساھەتلىك، سۆزلىرى ئىخچام، ئىبارىلىرى كېلىشكەن؛ شەكلىدىن قارىغاندا «پارچە تەسىرات» قا ئوخشايدۇ. يەنە بىر قاراشتا «ھېكمەتلىك سۆز» گىمۇ ئوخشايدۇ، لېكىن مەزمۇنى چۈس ئەمەس، تۈتۈرۇقسىز؛ خۇددى فېلىيەتون ياكى ئۇزۇندە سۆزگە ئوخشاپ كېتىدۇ. بۇگۈن «تاسادىپىي تەسىرات» دەپ يازسا، ئەتىسى «ئاڭلىشىمچە» دەپ يازىدۇ. ئاپتورنىڭ نەزىرىدە، ياخشى ماقالە ئىكەنلىكى تەبىئىي، چۈنكى ئۇنداق دەپ، بۇنداق دەپ گەپ يورغىلاتقان؛ ئۇنىڭدا باگۇ ئىستىلىنى قولدىن كېلىشچە ئىشلەتكەن. لېكىن، كىتابخانلارنىڭ نەزىرىدە، چۈس بولمىسىمۇ، زەھەرلىك ئامىللار بار. ئۇ ماقالىلەرده مەلئۇنلارچە سۆزلەر تارقىتىلغان. مەسىلەن، گەندى ئۆلتۈرۈلگەندە، «تاسادىپىي تەسىرات» دېگەن ماقالىنى يېزىپ، «ماھاتما» نى بىر قۇر ماختاپ، چوماقچىلارنىڭ پارا-كەندىچىلىك چىقارغانلىقىنى قارغاپ، پەيغەمبەر ـ غازىلارنىڭ دەردىنى ئېلىپ بەرگەن؛ شۇنىڭغا توغرىلاپ تۇرۇپ كىتابخانلارغىمۇ «ھەممىگە سەپسېلىش كېرەك»، «تىنچلىققا پىداكار بولۇش كېرەك» دېگەندەك قارشى تۇرماسلىق ۋەز ـ نەسىھەت-لىرىنى ئوقۇغان. بۇنداق ئۇسلۇبتىكى ماقالىنىڭ نامى يوق، ھازىرچە «چىلتەك ئۇسلۇبى» ياكى «چىلتەكلىك ئەدەبىيات» دەپ ئاتاپ تۇرايلى.

بۇنداق چىلتەك ئۇسلۇبى كۆپىنچە خەۋپلىك خاتا كوچىغا كىرىپ كەتكەندىن كېيىنكى فېلىيەتوننىڭ بىر ۋارىيانتى بولسا كېرەك. بۇنداق فېلىيەتوننىڭ ھەمايىچىلىرىنىڭ ئېيتىشچە، بۇ ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا دەۋران سۈرەرمىش («كىشىلىك دۇنياسى» غا بېسىلغان «فېلىيەتون توغرىسىدا» غا قارالسۇن). بىز ئۇلارنىڭ ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا دەۋران سۈرۈش يولىغا قاراپ باقايلى. 6 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنىدىكى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارالسۇن» دېگەن قوشۇمچە بېتىدە «بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ كۆتۈرۈش» ماۋزۇلۇق بىر پارچە ماقالە بېسىلىپ چىقتى. ئۇنىڭ مەزمۇنى ئومۇمەن مۇنداق: پەرەڭلەر توخۇ ـ ئۆردەكلەرنى بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ كۆتۈرۈشنى مەنئى قىلسا، جۇڭگولۇقلارنىڭ ناھايىتى قورسىقى كۆپىدۇ، چۈنكى پەرەڭلەر جۇڭگولۇقلارغا توخۇ ـ ئۆردەكـ

تىنمۇ بەتتەر جەبىر - زۇلۇم قىلىدىكەن.

شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ چىلتەكلىك ئەدەبىياتچى مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ: «بۇ، ئەمەلىيەتتە پەرەڭلەرنى توغرا چۈشەنمەسلىك. ئۇلارنىڭ بىزنى پەس كۆرىدىغانلىقى راست. لېكىن، ھايۋانلاردىنمۇ پەس كۆرگىنى يوق» دەيدۇ.

نېمىشقا «يوق»؟ ئۇنىڭچە «ئادەم تەشكىللىنەلەيدۇ، قارشىلىق كۆرسىتەلەيدۇ... ئۆزىمىزنىڭ توخۇ - ئۆردەكلەرگە ھەرگىز ئوخشاپ قالمايدىغان كۈچ - قۇدرەتكە ئىگە بولۇشىمىزنىڭ، ماھارەتكە ئىگە بولۇشىمىزنىڭ زۆرۈر بولۇپ قالغانلىقىنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ يەردە»، شۇنىڭ ئۈچۈن كونا سېپىسىيدە جۇڭگولۇقلارنى خورلاشنى مەنئى قىلىدىغان قانۇن يوقمىش. جۇڭگولۇقلارنى خورلاشنى مەنئى قىلمىغانلىقى، ئەلۋەتتە، جۇڭگولۇقلارنى توخۇ - ئۆردەكتىنمۇ ئۇستۈن كۆرگەنلىكىمىش.

قورسىقىڭ كۆپسە، نېمىشقا قارشى چىقمايسەن؟

بۇ چىلتەكلىك ئەدەبىياتچىنىڭ كونا كىتابلاردىن تاپقان دەلىللىرىگە قارىغاندا، قورسىقى كۆپكەن ئادەملەر «ئىتقا ئايلىنىپ كېتىشكە رازى» بولغان ئادەملەرمىش، ئۇلارنىڭ دىتى يوقمىش.

بۇ گەپلەرنىڭ مەنىسى ناھايىتى چۈشىنىشلىك، بىرىنچىدىن، پەرەڭلەر جۇڭگولۇقلارنى توخۇ - ئۆردەكتىنمۇ پەس ئورۇنغا قويغانمىش؛ توخۇ - ئۆردەكچىلىكمۇ بولالماپتۇق دەپ نادامەت قىلىدىغان ئادەملەر پەرەڭلەرنى توغرا چۈشەنمىگەنمىش؛ ئىككىنچىدىن، پەرەڭلەر شۇنداق قەدىرلەپ تۇرغاندا، قورساقنى كۆپتۈرمەسلىك كېرەكمىش؛ ئۈچىنچىدىن، ئاپتور ئادەملەرنىڭ قارشى تۇرالايدىغانلىقىنى ئىجابىي تەرەپتىن ئېتىراپ قىلىپ، ئادەملەرنى قارشى چىقىشقا دەۋەت

قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ھەقىقەتەن پەرەڭلەرنىڭ جۇڭگولۇقلارنى قەدىرلەش ئۈچۈن شۇنداق خورلىشى زۆرۈر، بەلكى يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ خورلىشى زۆرۈر، دېمەكچى؛ تۆتىنچىدىن، ئەگەر قورسىقى كۆپمىدىغان ئادەم چىقمىدىغان بولسا، ئۇ بۇنداق قىلىشنىڭ جۇڭگولۇقلارنىڭ دىتسىزلىكى بولمىدىغانلىقىنى «كونا كىتاب»لاردىن ئىسپاتلاپ بېرەلەيدىكەن.

شاڭخەيدىكى ئەجنەبىيلەر شىركەتلىرىدە ئەجنەبىيلەرنىڭ تىجارىتىنى قىلىشىپ بېرىدىغان جۇڭگولۇقلار بار، ئۇلار «دەللال» دەپ ئاتىلىدۇ، ئۇلار ئۆز قېرىنداشلىرى بىلەن سودىلاشقاندا، ئەجنەبىي مال مىللىي مالغا قارىغاندا ئانداق ياخشى، چەت ئەللىكلەر ئانداق ئىنساپلىق، ئىناۋەتلىك كېلىدۇ، جۇڭگولۇقلار بولسا توڭگۇز، سۈپۈرۈپ تاشلاش كېرەك، دېگەندىن باشقا، ئۇلارنىڭ يەنە بىر خۇسۇسىيىتى شۇكى، ئۇلار پەرەڭلەرنى «بىزنىڭ خوجايىن» دەپ ئاتايدۇ. مېنىڭچە، «بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ كۆتۈرۈش» دېگەن بۇ قالتىس ئەسەر، تەلەپپۇزىدىن قارىغاندا، ئەنە شۇنداق ئادەملەرنىڭ ئۆز خوجايىنلىرى ئۈچۈن يازغان نەرسىسى بولسا كېرەك. چۈنكى بىرىنچىدىن، بۇنداق ئادەملەر دائىم پەرەڭلەرنى چۈشىنىدىغانلىقى بىلەن، پەرەڭلەرنىڭ ئۆزلىرىگە ناھايىتى سىلىق مۇئامىلە قىلىدىغانلىقى بىلەن ماختىنىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، ئۇلار پەرەڭلەرنىڭ (يەنى ئۆز خوجايىنلىرىنىڭ) جۇڭگوغا ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقانلىقىنى، جۇڭگولۇقلارنى خورلاۋاتقانلىقىنى ماقۇل كۆرىدۇ، چۈنكى جۇڭگولۇقلار تۆگۈزمىش؛ ئۈچىنچىدىن، ئۇلار، جۇڭگولۇقلارنىڭ پەرەڭلەرگە ئۆچمەنلىك قىلىشىغا ناھايىتى قارشى. قورساق كۆپۈشى، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە، تېخىمۇ خەۋپلىك ئىدىيەمىش.

مۇشۇنداق ئادەملەرنىڭ ياكى مۇشۇنداق ئادەملەر دەرىجە-

سىگە كۆتۈرۈلۈش تەمەسى بار ئادەملەرنىڭ قولى بىلەن يېزىل-
غان نەرسىلەر ئەنە شۇنداق ئېسىل ئەسەر — «چىلتەكلىك
ئەدەبىيات» بولۇپ قالغان. لېكىن، ئەپسۇسكى، مەيلى شۇن-
داق ئەدىبلەر بولسۇن ياكى شۇنداق ماقالىلەر بولسۇن، ئۇلار
پەرەڭلەرنى ئاقلاپ ھەرقانچە ۋەز ئېيتسىمۇ، بەربىر جۇڭگو-
لۇقلارنىڭ قورسىقى كۆپۈشىدىن خالىي بولالمايدۇ. چۈنكى،
پەرەڭلەر جۇڭگونى توخۇ - ئۆردەكتىن پەس كۆرمىگەن بول-
سىمۇ، لېكىن ئەمەلىيەتتە توخۇ - ئۆردەكتىن ئۇستۇن كۆر-
گىنىمۇ يوق. شىياڭگاڭدىكى دورغىلارنىڭ جۇڭگولۇق مەھ-
بۇسلارنى بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ تۇرۇپ 2 - قەۋەتتىن
تاشلىۋەتكەنلىكى ئاتام زامانىدا بولۇپ ئۆتكەن ئىش؛ يېقىنراق
شاڭخەيدىن مىسال ئالساق، بۇلتۇر گاۋ ياتۇنىڭ، بۇ يىل سەي
ياڭچىنىڭ تارتقان تارتقۇلۇقلىرى توخۇ - ئۆردەكىنىڭكىدىن
ئېشىپ چۈشمىسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئۆلۈشىنىڭ، ياردار
بولۇشىنىڭ پاجىئەلىكلىكى ئېشىپ چۈشسە چۈشىدۇكى، كەم
قالمايدۇ. بۇ پاكىتلار بىزدەك جۇڭگولۇقلارغا ناھايىتى ئايان،
كۆز ئالدىمىزدىن كېتىشى بىلەنلا ئۇنتۇپ قالمايمىز، چىل-
تەكلىك ئەدىبىنىڭ ئاغزى ۋە قەلىمى بىزنىڭ كۆزىمىزنى قاد-
ىقمۇ باغلىيالىسۇن؟

قورسىقى كۆپىدىغان جۇڭگولۇقلار راستىنلا چىلتەك-
لىك ئەدىبىنىڭ «كونا كىتاب»لىرى ئىسپاتلاپ بەرگەندەك
تامامەن دىتسىزمۇ؟ ئۇنداق بولمىسا كېرەك. بىزنىڭ كونا
كىتابلىرىمىزدا بۇنىڭدىن توققۇز يىل ئىلگىرىكى «30 -
ماي» ھەرىكىتى، ئىككى يىل ئىلگىرىكى «28 - يانۋار»
ئۇرۇشى، ھازىرمۇ جاپاغا چىداپ بەرداشلىق بېرىۋاتقان شەر-
قىي شىمال پىدائىيلىرى بارغۇ؟ كىممۇ بۇلارنى جۇڭگولۇق-
لارنىڭ قورساق كۆپۈكىنىڭ توپلىنىشىدىن ھاسىل بولغان

پىداكارانە كۈرەش قىلىش ۋە قارشىلىق ئەمەس، دەپ ئېيتا-
لايدۇ؟

«چىلتەك ئۇسلۇبى» دېكى ماقالىنىڭ ئەۋلادتىن - ئەۋ-
لادقا دەۋران سۈرۈش ھۇنىرى مانا مۇشۇ يەردە. ئۇ بۇگۈنكى
كۈندە دەۋران سۈرۈپ تۇرسىمۇ، بەزىلەر تەرىپىدىن ھىمايە
قىلىنىۋاتسىمۇ، لېكىن ئۇزۇن قالمايلا ئاخىر ئۇنى تۈكۈرۈپ
تاشلايدىغان ئادەم چىقىدۇ. ھازىر «ئاممىۋى تىل» ئەدەبىياتى-
نى قۇرۇش ۋاقتى؛ مېنىڭچە، «چىلتەكلىك ئەدەبىيات»نىڭ
مەيلى شەكلى ياكى مەزمۇنى جەھەتتىن بولسۇن، ئاممىنىڭ
نەزىرىدە دەۋران سۈرۈپ كېتەلمەيدىغان كۈنلىرى كېلىدۇ.

بۇ ماقالەمنى بىرقانچە يەرگە ئۆتۈپ باقتىم، ھەممىسى
رەت قىلىۋەتتى. بۇ ماقالەم خۇسۇسىي ئىنتىقام ئالماقچى
دېگەن گۇمانغا قالدىمىكىنتاك؟ لېكىن بۇنى «تاپشۇرۇق بويە-
چە» يازغان ئەمەس. گەپكە توغرا كېلىپ قالغاچقا يازدىم،
مېنىڭچە، ھەقىقەتەن قورساقتىكىنى ئېيتىۋېلىش زۆرۈر بو-
لۇپ قالغان. ماقالىدە ھەددىدىن ئارتۇق قاينىاپ كەتكەن يەرلە-
رىمۇ يوق ئەمەستۇر، لېكىن پۈتۈنلەي خاتا قىلدىڭ دېيىلسە
تەن ئالمايمەن. ئەگەر پېشقەدەملىرىمىنىڭ ياكى دوستلىرىم-
نىڭ چىشىغا تېگىپ كەتكەن بولسا، بۇنى كەچۈرۈشىنى سو-
رايمەن.

قەلەم ئىگىسىدىن قوشۇمچە.

(7 - ئاينىڭ 3 - كۈنى، «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ «مەشئەل» سەھىپىسىدىن)

ئويۇنچۇق[156]

مېيي زىجاڭ

بۇ يىل بالىلار يىلى[157]. بۇ ئېسىمدە بولغاچقا، بالىلار ئۈچۈن ئىشلەنگەن ئويۇنچۇقلارغا قاراپ تۇردۇم.

يول چېتىدىكى چەت ئەل مالىلىرى سېتىلىدىغان دۇكاندا پارچە - پۇرات، ئۇششاق نەرسىلەر ئېسىقلىق تۇرۇپتۇ، قەغىزدىكى خەتلىرىگە قارىسام، بۇ مالىلار فرانسىيىدىن ئەكېلىنگەنىكەن؛ مەن ياپونىيىدە ئىشلەنگەن ئويۇنچۇقلار دۇكىنىدىمۇ شۇنداق مالنى كۆردۇم، بۇنىڭ باھاسى ئۇ يەردىكىدىن ئەرزان ئىكەن. ئەپكەشلەردە ۋە يايمىلاردا پۇۋلىگەنسېرى يوغىنايدىغان رېزىنكە شار بار ئىكەن، ئۇنىڭغا «تامامەن مىللىي مال» دېگەن خەت بېسىلغان، بۇنىڭدىن بۇنى جۇڭگونىڭ ئۆزى ئىشلەپ چىقارغانلىقى بىلىنىپ تۇرىدۇ. بىراق، ياپونىيە بالىلىرى ئويناپ يۈرگەن رېزىنكە شارداۋ مۇ شۇنداق خەتلەر بار، ئۇنى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى ئىشلەپ چىقارغان ئوخشىمامدۇ؟! چوڭ شىركەتلەردە قورال شەكلىدىكى ئويۇنچۇقلار: قوماندانلىق قىلىچى، پىلىموت، تانكا... بار ئىكەن. لېكىن، بايلارنىڭ بالىلىرى ئېچىدىمۇ بۇلارنى ئېلىپ ئويناىدىغانلىرى ناھايىتى ئاز. باغچىلاردا چەت ئەللىك بالىلار قۇمنى دۆۋە قىلىپ، ئۈستىگە ئىككى تال قىسقا ياغاچنى توغرىسىغا سانجىپ قويىدۇ، بۇ ئۇلارنىڭ برونېۋىكى ئىكەن. لېكىن، يۇزلىرى تاتارغان ئوروق، ئۇچىسىغا ئىنتايىن سالاپەتلىك ئۇزۇن كۆڭلەك كىيگەن جۇڭگو بالىلىرى چوڭ ئادەملەرنىڭ كەينىگە يوشۇرۇنۇۋېلىپ، تار-

تىنغان ۋە ھەيران قالغان ھالدا قاراپ تۇرىدىكەن.

بىزنىڭ جۇڭگودا چوڭ ئادەملەر ئويناىدىغان ئويۇنچۇقلار كۆپ: كىچىك خوتۇن، ئەپيۇن غاڭزىسى، ماجاڭ پەي، «سىم - سىم يامغۇر»، ئىلمىي پال، بۇددا مۇراسىمى ۋە باشقىلار. ئۇلار ئەنە شۇلار بىلەن ئالدىراپ قالغاچقا، بالىلار توغرىسىدا ئويلاشقىمۇ چولىسى يوق. گەرچە ھازىر بالىلار يىلى بولسىمۇ، ئالدىنقى يىلى ئۇرۇشنىڭ بالايىئاپەتلىرىنى بېشىمىزدىن ئۆتكۈزگەن بولساقمۇ، بالىلارغا بەرەر خىل خاتىرە ئويۇنچۇقى ئىجاد قىلىپ بېرەلمىدۇق، ھەممە نەرسە يەنىلا كونا پەددە كېتىۋاتىدۇ. كېلەر يىلى بالىلار يىلى بولمىغانلىقتىن، ئەھۋالنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى كۆڭۈلگە ئايان.

لېكىن، چاڭجىياڭنىڭ شىمالىدىكى كىشىلەر ئويۇنچۇق ياساش-قا ئىنتايىن ماھىر. ئۇلار ئۈزۈن - قىسقىلىقى ئوخشاش بولمىغان ئىككى تال بامبۇكنى قىزىل - يېشىل قىلىپ بويايدۇ، ئاندىن ئىككىسىنى قاتار تىزىپ، بامبۇكنىڭ ئىچىگە پۇرژىنا ئورنىتىدۇ، يېنىغا بىر تۇتقۇچنى ياسايدۇ. تۇتقۇچنى ئايلاندۇرسىڭز تاراقشىغان ئاۋاز چىقىدۇ. مانا بۇ پىلىموت ئىكەن! مەن كۆرگەن بىرىنچى بىر ئىجادىيەتمۇ ئەنە شۇ. مەن كونسېرتىگە يېقىن يەردىن بىرنى سېتىۋېلىپ، بالام بىلەن تاراقشىتىپ مېڭىۋىدىم. مەدەنىي پەرەڭلەر ۋە غالىب ياپونلار بۇنى كۆرۈپ مەنسىتمەي ياكى مازاق قىلىپ كۈلۈشتى.

لېكىن، بىز تاراقلىتىپ كېتىۋەردۇق، قىلچە خىجىل بولمىدۇق، چۈنكى بۇ ئىجادىيەت - دە! ئالدىنقى يىلى بەزى كىشىلەر تىللىمىسا ئۆزلىرىنىڭ پاكلىقىنى كۆرسىتەلمەيدىغاندەك چاڭجىياڭ-نىڭ شىمالىدىكى كىشىلەر[158] نى ھاقارەتلىگەنىدى، ھازىر جەمئىيەتنىڭ پاكلىقىمۇ غايىب بولدى. لېكىن، چاڭجىياڭنىڭ شىمالىدىكى كىشىلەر قەيسەرانە ئىشەنچ ۋە سادداۋ تالانتى بىلەن قوپال

ئويۇنچۇق پىلىموت ياساپ، مەدەنىي ئويۇنچۇقلار بىلەن رىقابەتلەشمەكتە. مېنىڭچە، ئۇلار چەت ئەلدىن ئەكىڭ يېڭى تېپتىكى قورالنى سېتىۋېلىپ كەلگەن كىشىلەرگە قارىغاندا، تېخىمۇ ماختاشقا ئەرزىيدۇ، دەپ قارايمەن؛ بۇ مۇناسىۋەت بىلەن بەزىلەر مېنى مەنسىتمىسىمۇ، زادىلىق قىلىپ كۆلسىمۇ مەيلى.

6 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى

ئۇششاق يېمەكلىك(159)

موجىن

نەشرىياتچىلىقنىڭ هازىرقى هالىتى مۇنداق: ژۇرنال كۆپ، مەخسۇس كىتابلار ئاز، كاللىسى بار كىشىلەر غەم ـ ئەندىشىگە چۈشمەكتە؛ كىچىك ئەسەرلەر كۆپ، چوڭ ئەسەرلەر ئاز، بۇ ئەھۋالمۇ كاللىسى بارلارنى غەم ـ ئەندىشىگە سالماقتا. ئادەم شۇنداق ئويلاپ كەلسە، هەقىقەتەنمۇ غەم ـ ئەندىشە دېڭىزىغا پېتىپ قالىدۇ.

بىراق، بۇ ئەھۋالنىڭ كېلىۋاتقىنىغا ئۇزۇن بولدى، هازىر ئەھۋال سەل ئۆزگىرىپ، تېخىمۇ روشەنلەشتى، خالاس.

شاڭخەي ئاهالىسى ئەزەلدىنلا ئۇششاق يېمەكلىكلەرگە ئامراق. ئەگەر ئۆي سىرتىغا كۆچۈل قويۇپ تىكشىسىڭىز، ئۇششاق يېمەكلىكلەر ساتقۇچىلىرىنىڭ ئاز ئەمەسلىكىنى سېزىسىز. ئۇلارنىڭ ساتىدىغانلىرى شېكەر ئارىلاشتۇرۇپ پىشۇرۇلغان گۈاڭدۇڭچە پېچىنە، شېكەر سېلىنغان شوۋنگۇرۇچ، راك گۆشىدىن قىلىنغان چۆچۈرە، كۈنجۈتلۇك باناڭ، جەنۇب مېۋىسى، سىياھ جۈزىسى، گازىر پادىشاهى، مۇرابباء، زەيتۇن قېقى ۋە باشقىلار. ئەگەر ئىشتىهايىڭىز ياخشى بولسا، ئەتىگەندىن يېرىم كېچىگىچە يېسىڭىزمۇ بولىدۇ. ئىشتىهايىڭىز ياخشى بولمىسىمۇ هېچ ۋەقەسى يوق، بۇ سېمىز بېلىق ياكى گۆشكە ئوخشاشمايدۇ، مىقدارىمۇ ناهايىتى ئاز، لېكىن ئۇنىڭ پايدىسىغا كەلسەك، ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىپ، تەنگە قۇۋۋەت بېرەرمىش، تەمىمۇ ياخشىمىش.

ئالدىنقى يىللاردا نەشر قىلىنغان نەرسىلەر ئىچىدە ھەقىقەتەن مۇ «تەنگە قۇۋۇەت» بېرىدىغان يېمەكلىكلەر بار ئىدى. ئۇلارنىڭ بەزىسى «باشلانغۇچ ساۋات» ياكى «ABC» ۋە ياكى «قىسقىچە كۇرس» دەپ ئاتىلاتتى؛ قىسقىسى، نېپىز - نېپىز كىتابچىلار بولۇپ، بىرنەچچە موچەنگە سېتىۋالغىلى، يېرىم سائەت ۋاقىت سەرپ قىلىپ بىر خىل ئىلىم - پەننى ياكى بىر يۇرۇش ئەدەبىياتنى ۋە ياكى بىرەر خىل چەت ئەل تىلىنى بىلىۋالغىلى بولارمىش. باشقىچە ئېيتقاندا، بىر بولاق گازىرنى چاقسىڭىز، راسا ماغدۇرغا كېلىپ، بەش يىل تاماق يېمىسىڭىزمۇ بولارمىش. لېكىن، بۇ بىرنەچچە يىل سىنالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئۇنۇمىنىڭ ياخشى ئەمەسلىكى مەلۇم بولدى - دە، بىرمۇنچە ئادەمنىڭ كۆڭلى قالدى. سىناقتا ئىسمى جىسمىغا لايىق بولمىسا كۆپ ھاللاردا ئۇمىدسىز-لىك كېلىپ چىقىدۇ. مەسىلەن ئېيتايلۇق، پەرىشتە بولىمەن دەپ ئۆزىنى تەربىيىلەيدىغان ۋە ئۆلمەسنىڭ دورىسىنى ياسايدىغان كە-شىلەر ناھايىتى ئاز قالدى، ئەكسىچە كىشىلەر ئارىشاڭغا چۈشىدە-غان، مۇكاپاتى بار چەك سېتىۋالىدىغان بولدى، مانا بۇ ئەھۋال سىناقتا ئۇنۇمسىز بولغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار «بەدەننى قۇۋۇەتلەندۇرۇش»نى تاشلاپ قويۇپ، «تەمى ياخشى» نەرسىلەرنى تېپىش تەرىپىگە ئۆتۈپ كەتتى. ئەلۋەتتە، ئۇششاق يېمەكلىك يەنىلا ئۇششاق يېمەكلىك. شاڭخەي ئاھالىلىرى ئۇششاق يېمەكلىكلەردىن ئۆلسىمۇ ئايرىلالمايدۇ.

دېمەك، ئۇششاق ئەسەرلەر مەيدانغا چىققان بولسىمۇ، يېڭى بىر نەرسە ئەمەس، لاۋ جۇجاڭنىڭ[160] سودىسى تازا ئاۋاتلاشقاندا، «خاتىرە ھېكايىلەرگە نەزەر»[161] قاتارلىقلار بارلىققا كەلدى، بۇ بىر ساندۇق ئۇششاق يېمەكلىكلەر ئىدى. لاۋ جۇجاڭنىڭ دۇكىنى تاقالغاندا، ئۇ نەرسىلەر ئازىيىپ تەبىئىي ھالدا بىر چىمدىق بىر نەرسىگە ئايلىنىپ قالدى. سالمىقى ئازايغان بولسىمۇ نېمە ئۈچۈن

غۇلغۇلا قوزغىلىپ پۈتۈن شەھەرگە بىر كېلىدۇ؟ مېنىڭچە، بۇنىڭ-غا ئەپكەشتىكى مىللارغا يۆگىمەچ خەنزۇچە ھەرپ بىلەن رىم ھەرپ-لىرىنى بىرلەشتۈرۈپ ئىشلەنگەن نېئون چىراغلىق ئېلان ئېسىل-غانلىقى سەۋەب بولغان. يەنە شۇ ئۇششاق يېمەكلىكلەر شاڭخەي ئاھالىلىرىنىڭ بۇرنىنى ئىلگىرىكىدىنمۇ بەكرەك ئۆتكۈرلەشتۈر-مەكتە. ئۇنداق بولمىسا شۇنچە غۇلغۇلا قىلامدۇ؟ بۇ ئەھۋالمۇ نېرۋا ئاجىزلىقىدىن بولسا كېرەك. ئەگەر شۇنداق بولىدىغان بولسا، ئۇششاق يېمەكلىكلەرنىڭ ئىستىقبالىغا ۋاي!

6 - ئاينىڭ 11 - كۈنى

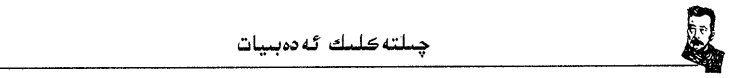
«بۇ تالىپ ياكى ئۇ تالىپ»[162]

بەي داۋ

«بۇ تالىپ ياكى ئۇ تالىپ»
كىتابخانلاردىن سوراپ باقايلى، بۇ سۆزنىڭ مەنىسى نېمە؟
كىتابخان ئەگەر ژاڭ ماۋزۇ ئەپەندى[163] نىڭ «شېنباۋ» گېزىتىگە بېسىلغان ماقالىسىدىكى «... ‹بۇ ئوقۇغۇچى ياكى ئۇ ئوقۇغۇچى› دېگەن سۆزنىڭ ئالسام، بۇنى كونا كىتابىي تىلدا: ‹بۇ تالىپ ياكى ئۇ تالىپ› دەپ يېزىشقا توغرا كېلىدۇ، مانا بۇنىڭ ئۆزى چۈشىنىشلىك. بۇنىڭدا كۆچنى تېجىگىلى بولىدۇ!...» دېگەن بايانلىرىنى ئوقۇغان بولسا، «بۇ تالىپ ياكى ئۇ تالىپ» دېگەن سۆزنىڭ «بۇ ئوقۇغۇچى ياكى ئۇ ئوقۇغۇچى» دېگەن سۆز ئىكەنلىكىنى ئېنىق كەلتۈرەلىشى مۇمكىن.
ئۇنداق بولمىسا، جاۋاب بېرىشتە دۇدۇقلاپ قېلىشى ئېھتىمال. چۈنكى، ئۇ سۆزنى كەم دېگەندە مۇنداق ئىككى خىل مەنىدە چۈشىنىش مۇمكىن: بىرى، بۇ تەلەپكار ياكى ئۇ تەلەپكار (تەلەپ قىلغۇچى)؛ يەنە بىرى، بۇ ئوقۇغۇچى ياكى ئۇ ئوقۇغۇچى.
جانلىق ئەدەبىي تىلغا قارىغاندا، كونا كىتابىي تىلدا سۆزلەر بەزىدە ھەقىقەتەن ئىخچام بولىدۇ، لېكىن مەنىسىمۇ مۇجمەل بولىدۇ. كونا كىتابىي تىلدا يېزىلغان نەرسىلەرنى ئوقۇساق، بىلىمىزنىڭ ئېشىشىغا پايدىلىق بولۇشى بۇياقتا تۇرسۇن، ئۆزىمىزنىڭ بار بىلىمىمىزگە ئاساسەن ئۇنى شەرھىلەشكە، تولۇقلاشقا مەجبۇر بولىمىز، تولۇق جانلىق ئەدەبىي تىلغا تەرجىمە قىلغاندىن كېيىن

چۈشەنگەن بولىمىز. ئەگەر جانلىق ئەدەبىي تىلدا يېزىۋېرىسەك، بىرنەچچە سۆز ئوشۇق يېزىلغان تەقدىردىمۇ «كۆچنى تېجىگىلى بولىدۇ!»
كونا كىتابىي تىلنىڭ كارغا يارىمايدىغانلىقىنى كونا كىتابىي تىلنى قوللىنىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان ژاڭ ماۋزۇ ئەپەندىنىڭ كونا كىتابىي تىلدىن كەلتۈرگەن مىسالى بىلەن ئىسپاتلاپ قويدۇم.

6 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى

دەل ۋاقتى[164]

چىن لۇ

«تاغدىكى چىشى قىرغاۋۇلىنىڭ تازا ۋاقتى!» دېگەندەك، ھەر نەرسىنىڭ ئۆز ۋاقتى بولىدۇ.

«ئىنجىل»، بۇددا نوملىرى بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ مەسخىرىسىگە ئۇچرىغىلى 10 نەچچە يىل بولۇپ قالدى. «بۇگۈنكى كۈندە توغرا بولغان نەرسە تۈنۈگۈن ناتوغرا ئىدى» دېگەندەك، ھازىر قايتا تىكلەش مەزگىلى بولۇپ قالدى. گۇەن يۈ، يۆ فېي[165] چىڭ خانىدانلىقىدا كۆپ قېتىم ئەۋلىيا قىلىپ تىكلەنگەنىدى، مىنگو ئىنقىلابى تۈپەيلىدىن ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. يۇەن شىكەينىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا يېڭىۋاشتىن ئەسكە ئېلىنغان بولسىمۇ، يەنە يۇەن شىكەي بىلەن بىللە جەسەت ساندۇقىغا قاچىلاندى؛ ھازىر ئىككىنچى قېتىم يېڭىۋاشتىن ئەسكە ئېلىنىۋاتىدۇ.

ھازىرقى ۋاقىت قەدىمكى كىتابىي تىلنى قەدىرلەيدىغان، كونا كىتابتىن گەپ قىلىدىغان، كونا كىتابلارنى ئوقۇيدىغان، سىپايىگەرلىك قىلىدىغان ۋاقىتىمىش.

ئەگەر ئادەتتىكى كىشىلەرنىڭ بالىلىرى بولسا، ئۇلار تالادا ھەر قانداق قاتتىق بوران - چاپقۇن بولۇۋاتسىمۇ، يەنىلا قەيسەرلىك بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەپ كېتىۋېرىدۇ. چۈنكى، ئۇلارنىڭ قايتىپ بارىدىغان خاتىرجەم ماكانى يوق، ئۇلار ھامان ئالغا قاراپ ئىلگىرىلەيدۇ. ئۇلار ئائىلىلىك بولغاندىن كېيىن ئائىلە شەجەرىسى يېزىپ، گۈمبەز ياستىپ، ئۆزلىرىنى ھاللىق ئائىلىلەرنىڭ بالىلىرى قاتارىغا قويغان تەقدىردىمۇ شۇنداق قىلىدۇ. لېكىن، بۇ كېيىنكى گەپلەر. ھاللىق كىشىلەرنىڭ بالىلىرى مەنمەنلىك قىلىش، ھاۋايى - ھەۋەسكە بېرىلىش، قورساق تويغۇزۇش ئۈچۈن تالاغا چىقماي تۇرالمايدۇ، لېكىن كىچىككىنە مۇۋەپپەقىيەت ياكى كىچىككىنە ئوڭۇشسىزلىق تۈپەيلىدىن دەرھال كەينىگە چېكىنىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ چېكىنىشى ئۇنداق - مۇنداق چېكىنىش بولماي، چېكىنىپ ئۆيىگە كىرىپلا كېتىدۇ. ئەڭ يامىنى شۇكى، ئۇلارنىڭ ئۆيى خارابلاشقان كونا قورۇدىن باشقا نەرسە ئەمەس.

بۇ چوڭ ھويلىنىڭ ئامبىرىدا كونا مالىلار بار، تام بۇلۇڭلىرىنى توپا - چاڭ باسقان، بىردىنلا تازىلاپمۇ تۇگەتكىلى بولمايدۇ. بىكار تەلەپ بولۇپ يۈرگەن چاغلاردا ئۇنى - بۇنى ئىزدەپ ئاختۇرۇپ كونا كىتابلارنى ياماپ، كونا شېشە - ئىدىشلارنى تازىلاپ، ئائىلە شەجەرىسىنى ئوقۇپ، ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ ياخشىلىقلىرىنى ياد ئېتىپ، بىرقانچە يىل - ئايىنى ئۆتكۈزۈشكىمۇ بولىدۇ. ئەگەر بەك نامرات بولسا، كونا كىتابلارنى تېخىمۇ ياماپ، كونا شېشە - ئىدىشلارنى سۈرتۈپ تازىلاپ، ئائىلە شەجەرىسىنى ئوقۇپ، ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ پەزىلىتىنى تېخىمۇ ياد ئېتىپ، پاسكىنا تام تۈۋىنى كولاپ، قۇرۇق سىيرىتمىنى ئېچىپ، ئۆزىگىمۇ نامەلۇم بولغان گۆھەرلەرنى تېپىپ، ئاشۇنداق چارىسىز قالغان نامراتلىقىنى قۇتۇلۇشقا ھەرىكەت قىلىدۇ. بۇ ئىككى خىل ئادەملەر ھاللىق ۋە ھالسىزلىقتا بىر - بىرىگە ئوخشاشمايدۇ، بىكارچىلىق ۋە ئالدىراشچىلىقتىمۇ بىر - بىرىگە ئوخشاشمايدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئاقىۋىتىكە ئېرىشىشىنىڭ ئاستىلىقى ۋە تېزلىكىمۇ ئوخشاشمايدۇ. بىراق، بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىلا تىرىكچىلىك يولىنى كونا تەۋەررۇكلىرىدىن ئىزدەيدۇ، شۇڭا ئۇلارنىڭ تەشەببۇسى ۋە ھەرىكەتلىرىدە ئوخشاشلىق يوق ئەمەس، داغدۇغىسىمۇ چوڭ.

بۇ ئەھۋال بىر قىسىم ياشلارغا تەسىر قىلىدۇ. ئۇلار كونا

تەۋەررۈكلەردىن نىجاتلىق تاپالايمىز دەپ ئويلايدۇ. ئۇلار هاللىق ياشاۋاتقانلارنىڭ شۇنچە بەخىرامانلىقىغا، ئالدىراشچىلىقتا ئۆتۈۋاتقانلارنىڭ پۈتۈن زېھنى بىلەن ئۆز ئىشىغا بېرىلگەنلىكىگە قاراپ، بۇنىڭدا بىر گەپ بار دېگەن يەرگە كېلىدۇ. بەزى دورامچىلارنىڭ چىقىشىمۇ تەبىئىي. بىراق، زامان هەرگىزمۇ يول قويمايدۇ، ئۇلار ئاخىر بىر پەيتنى تاپىدۇ، لېكىن ئالدىراشچىلىقتا ئۆتۈۋاتقانلار خام خىيال ئىچىدە قالىدۇ، هاللىقلار ئەگەر تەمكىن بولمىسا كونا تەۋەررۈكلەرنى مېھرابقا مەبۇد قىلىپ تىكلەپ قويۇش كېرەك، دەيدۇ ياكى تەرەتخانىغا تاشلىۋېتىش كېرەك، دەيدۇ. ئەمەلىيەتتە بولسا بىر مەزگىل ئۆزىنىمۇ، باشقىلارنىمۇ ئالداش بىلەن ئاۋارە بولىدۇ، خالاس. بۇنداق مىساللارنى هەممىلا يەردە ئۇچراتقىلى بولىدۇ.

تەرجىمىدىن تەرجىمە قىلىش توغرىسىدا(166)

شى جى

مۇمۇتيەن ئەپەندى «مەشئەل» نىڭ 21 ـ كۈنى چىققان سانىدا، يازغۇچىلارنىڭ مەنسىز سايا‌هەت خاتىرىلىرىگە ئوخشاش بىر نەرسىلەرنى يېزىشىغا قارشى چىقىپ، جۇڭگوغا ئاۋۇپلى يۇنان ـ رىمنىڭ، ئاخىرى هازىرقى زامانىنىڭ مەشهۇر ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى تونۇشتۇرغانغا يەتمەيدۇ، دەپتۇ. مېنىڭچە، بۇ ناهايىتى ئەمەلىي مەسلىهەت. لېكىن، ئۇ «ئەركىن پاراڭ» نىڭ 19 ـ كۈنى چىققان سانىدا، ۋاستىلىك تەرجىمىگە قارشى چىقىپ، كەچۈرگىلى بولمىدىغان بەزى شەرتلەرنى قوشۇپ قويغان بولسىمۇ، ۋاستىلىك تەرجىمىنى «بىر خىل قۇۋلۇق ـ لولىلىق» دەپتىكەن(167)، بۇ سۆز ئۇنىڭ كېيىنكى سۆزىگە زىت، ئۇقۇشۇلماسلىقلارنىمۇ ئاسانلا پەيدا قىلىپ قويىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بىرنەچچە ئېغىز سۆز قىلغۇم كەلدى.

تەرجىمىدىن تەرجىمە قىلىش بۇ‌ئاستە تەرجىمە قىلغانغا قارىغاندا ئاسان چۈشىدۇ. ئالدى بىلەن ئەسلىي ئەسەرنىڭ تەرجىمانىنى چىشىم پاتماسمىكەن دەپ تەڭلىكتە قالدۇرىدىغان ۋە قەلەم تەۋرەتمىشكە پېتىنالمايدىغان يەرلىرىنىڭ بەزى قىسمى ئەسلىي تەرجىمە قىلغۇچى تەرىپىدىن هەل قىلىنىپ كەتكەن بولىدۇ. تەرجىمە هەر هالدا ئەسلىي ئەسەرگە يەتمەيدۇ، هەتتا جۇڭگونىڭ گۇاڭدۇڭ تىلىنى بېيجىڭ تىلىغا ياكى بېيجىڭ تىلىنى شاڭخەي تىلىغا تەرجىمە

قىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇنى دەل جايىدا چىقىرىش تەس. تەرجىمدىن تەرجىمە قىلغاندا بولسا، ئەسلىي ئەسەرنىڭ كۆز يەتمەيدىغان يەرلىرى توغرىسىدىكى دېلىغۇللۇق ئازىيىدۇ. ئاندىن قالسا، چۈشىنىش قىيىن بولغان يەرلىرىنى سادىق تەرجىمان كۆپىنچە ئىزاھلاپ قويىدۇ، ئۇنى بىر قاراش بىلەنلا چۈشىنىپ كەتكىلى بولىدۇ. ئەسلىي ئەسەردە ئۇنداق ئىزاھاتلارنىڭ بولۇشى ھاجەت ئەمەس. شۇ سەۋەبتىن، بۇ ئاستە تەرجىمە خاتا بولۇپ قالىدىغان، ۋاستىلىك تەرجىمىدە ئۇنداق خاتالىقلار تۇغۇلمايدىغان چاغلارمۇ بولىدۇ.

قايسى ئەلنىڭ تىلىنى بىلسە، شۇ ئەلنىڭ ئەدەبىياتىنى تەرجىمە قىلغان ياخشى — بۇ تەشەببۇستا زادىلا خاتالىق يوق. ئەگەر شۇنداق بولىدىغان بولسا، جۈڭگودا ئاۋۇ يۇنان ـ رىمنىڭ، ئاخىرى ھازىرقى زامانىنىڭ مەشھۇر ئەدەبىي ئەسەرلىرىنىڭ تەرجىمىلىرىنى بارلىققا كەلتۈرۈش تەس بولىدۇ. جۈڭگولۇقلار چەت ئەل تىللىرىدىن ئېھتىمال ئىنگلىز تىلىنى ھەممىدىن كۆپ بىلىدۇ، ئاندىن قالسا ياپونچىنى بىلىدۇ. ئەگەر تەرجىمىدىن تەرجىمە قىلىنمايدىغان بولسا، بىزنىڭ كۆرىدىغىنىمىز ئەنگلىيە، ئامېرىكا ۋە ياپونىيىنىڭلا ئەدەبىي ئەسەرلىرى بولۇپ قالىدۇ؛ ئىبسېن، ئىبانېز[168] بۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا ناھايىتى ئومۇملىشىپ كەتكەن ئاندېرسېن چۆچەكلىرىنمۇ، سېرۋانتېس[169] نىڭ «دون كىخوت ئەپەندى» سىنىمۇ كۆرۈشكە مۇۋاپىق بولالمايمىز. ئۇنداق بولغاندا نەزەر دائىرىمىز نەقەدەر بىچارە ئەھۋالغا چۈشۈپ قالارکىن. دەرۋەقە، جۈڭگودا دانىيە، نورۋېگىيە، ئىسپانىيە تىللىرىنى ئۇبدان بىلىدىغان ئادەملەر يوق ئەمەستۇر، لېكىن ئۇلار تاكى ھازىرغىچە تەرجىمە قىلمايۋاتىدۇ، بىزدە ھازىر بارى تامامەن ئىنگلىزچە تەرجىمىدىن قىلىنغان تەرجىمە. ھەتتا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەسەرلىرىمۇ كۆپىنچە ئىنگلىزچە، فرانسۇزچە تەرجىمىلىرىدىن تەرجىمە قىلىنغان.

شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئويلايمەنكى، تەرجىمىگە ھازىرچە قاتتىق قورغان سېلىپ قويماسلىق كېرەك. ھەممىدىن مۇھىمى، تەرجىمىنىڭ ياخشى ياكى ناچار قىلىنغانلىقىغا قاراش كېرەك؛ بىۋاستە ياكى ۋاستىلىك تەرجىمە دەپ ئىلغاشنىڭ ھاجىتى يوق؛ پۈرسەتپەرەسلىك قىلغان ياكى قىلمىغانلىقىنمۇ سۈرۈشتۈرۈشنىڭ ھاجىتى يوق. ئەسلىي تەرجىمىسىنى پىششىق چۈشىنىپ، زامانىنىڭ تەقەززاسىنى بىلگۈچىنىڭ تەرجىمىدىن قىلغان تەرجىمىسى بەزىدە ئەسلىي ئەسەرنى ئوبدان چۈشەنمەيدىغان سادىق ئادەمنىڭ بىۋاستە تەرجىمىسىدىنمۇ ئوبدان بولۇپ چىقىدۇ. ياپونىيىدىكى «ئۆزگەرتىش» نەشرىياتى[170] «گوركىي ئەسەرلىرى»نى تەرجىمە قىلىپ چىقارغانلىقىنى بەزى ئىنقىلابچىلار پۈرسەتپەرەسلىك دەپ ئەيىبلەگەنىدى، لېكىن ئىنقىلابچىلارنىڭ تەرجىمە قىلغانلىرى نەشرىدىن چىققاندىن كېيىن، ئەكسىچە ئىلگىرىكى تەرجىمىنىڭ ئېسىللىكى روشەنلەشتى. لېكىن، شۇ شەرتنى قوشۇپ قويۇشقا توغرا كېلىدۇكى، ئەسلىي تەرجىمىسىنى ئوبدان چۈشەنمەيدىغان، زامانىنىڭ تەقەززاسى بىلەن ئالدىراپ تەرجىمە قىلىدىغانلارنىڭ تەرجىمىسىنى ھەقىقەتەن كەچۈرۈم قىلىش مۇمكىن ئەمەس.

كەلگۈسىدە، تۈرلۈك مەشھۇر ئەسەرلەرنىڭ بىۋاستە تەرجىمە نۇسخىلىرى بارلىققا كەلگەندە، تەرجىمىدىن تەرجىمە قىلىنغان نۇسخىلارنى شاللاپ چىقىرىۋېتىش ۋاقتى يېتىپ كەلگەن بولىدۇ. شۇنداق بولغان تەقدىردىمۇ شۇ تەرجىمە نۇسخىلىرى كونا تەرجىمە نۇسخىلىرىدىن ياخشى بولۇشى شەرت، «بىۋاستە تەرجىمە»نى قالماقان قىلىۋېلىش يارىمايدۇ.

6 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى

يەنە تەرجىمدىن تەرجىمە قىلىش توغرىسىدا[171]

شى جى

مۇ مۇتىيەن ئەپەندىنىڭ «تەرجىمدىن تەرجىمە قىلىش ۋە باشقىلار توغرىسىدا» سەرلەۋھىلىك ئىككىنچى ماقالىسى[172] نىڭ ئاخىرىنى ئوقۇپ، مەندىكى چۈشىنىشمەسلىكنى ئىزاھلىغانلىقىنى بىلدىم. لېكىن، مېنىڭچە، ھېچقانداق چۈشىنىشمەسلىك يوق، پەرق شۇنىڭدىكى، پەقەت مۇھىم بولغىنى بىلەن مۇھىم بولمىغىنى ئالماشتۇرۇپ قويۇلغان. مەن تەرجىمىنىڭ بىۋاستە ياكى ۋاستىلىك قىلىنغانلىقىدىن ۋە تەرجىمانىنىڭ مۇددىئاسىنىڭ قانداقلىقىدىن قەتئىينەزەر، ئاۋۋال شۇ تەرجىمە نەتىجىسىنىڭ ياخشى ياكى يامان بولۇپ چىققانلىقىغا قاراش كېرەك، دەپ تەشەببۇس قىلىۋاتىمەن.

مۇمۇتىيەن ئەپەندى بولسا، تەرجىمان «ئۆزىنى ئۆزى چاغلىشى» كېرەك، ئۆزىنىڭ ماھارىتىنى ئىشلىتىپ، «بىرلا ئەجىر بىلەن مەڭگۈ ھۆزۈرلىنىدىغان» قىلىپ تەرجىمە قىلىشى كېرەك، ئۇنداق قىلالمايدىغان بولسا، قول سالمىغىنى ياخشى، دەيدۇ، يەنى چىتەن ـ تىكەن تېرىغاندىن كۆرە، يەرنى ئاق قالدۇرغىنى ياخشى، ئۇ يەرگە باشقا ئۇستا باغۋەنلەر مەڭگۈ مەنزۇر بولىدىغان ئېسىل گۈللەرنى تېرىسۇن، دەيدۇ. لېكىن، «بىرلا ئەجىر بىلەن مەڭگۈ ھۆزۈرلىنىدىغان» قىلىش دېگەن گەپنىڭ بارلىقىغۇ بار، لېكىن «بىرلا ئەجىر بىلەن مەڭگۈ ھۆزۈرلىنىدىغان» ئىش ناھايىتى ئاز

ئۇچرايدۇ. يېزىقنى ئالساق، جۈملىنىڭ بۇ تۆت چاسا ھەرپلىرى ھەرگىزمۇ «بىرلا ئەجىر بىلەن مەڭگۈ ھۆزۈرلانغىلى بولىدىغان» بەلگىلەر ئەمەس. ھالبۇكى، ئاق يەرلەرنىمۇ مەڭگۈ ئاق قالدۇرۇش مۇمكىن ئەمەس؛ بىكار يەرلا بولىدىكەن، ئۇ يەرلەردە ياكى چىتەن ـ تىكەن، ياكى قامغاق ئۈندۈ، ھەممىدىن مۇھىمى، تەرجىمە ساھەسىنى قاغجىرىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن، بۇ ساھەدىن خەۋەر ئېلىش، ئۇنى پەرۋىش قىلىش ياكى ئوتاپ تۇرۇش كېرەك. بۇ — تەنقىد.

لېكىن، بىز تەرجىمىگە، بولۇپمۇ تەرجىمىدىن تەرجىمە قىلىشقا سەل قاراپ كېلىۋاتىمىز. تەنقىدچىلەر ئىجادىيەت توغرىسىدا ھەر ھالدا پات ـ پات ئېغىز ئېچىپ تۇرىدۇ. تەرجىمە توغرىسىدا بولسا بۇنىڭدىن بىر نەچچە يىل ئىلگىرى تەرجىمە خاتالىقلىرىنى مەخسۇس كۆرسىتىپ بېرىدىغان ماقالىلەر ئاندا ـ ساندا چىقىپ تۇرغانىدى، يېقىندىن بۇيان ناھايىتى كەم ئۇچرايدىغان بولدى؛ تەرجىمىدىن قىلىنغان تەرجىمە توغرىسىدىكى ماقالىلەر تېخىمۇ ئاز. لېكىن، ئەمەلدە ئىشلەش جەھەتتە، تەرجىمە تەنقىدچىلىكى ئىجادىيەت تەنقىدچىلىكىدىن تەس، ئەسلىي ئەسەرنىڭ تىلىنى چۈشىنىشتە تەرجىماندىنمۇ ئارتۇق ئىقتىدارغا ئىگە بولۇش كېرەك، ئەسەرنىڭ مەزمۇنىنىمۇ تەرجىماندىن ئوبدانراق چۈشىنىش كېرەك. مۇ مۇتىيەن ئەپەندىنىڭ ئېيتقىنىدەك، تەرجىمىدىن تەرجىمە قىلىشتا، قوشۇمچە پايدىلانغىلى بولىدىغان بىرنەچچە خىل تەرجىمە نۇسخىلىرى تەييار؛ بۇ، تەرجىمانلارغا ناھايىتى ئوڭايلىق تۇغدۇرۇپ بېرىدۇ، چۈنكى A تەرجىمە نۇسخىسىدىن گۇمان تۇغۇلسا، B تەرجىمە نۇسخىسىدىن پايدىلىنىش مۇمكىن. بىۋاستە تەرجىمە قىلىشتا ئۇنداق ئوڭايلىق يوق، چۈشەنمەيدىغان جاي ئۇچراپ قالسا ئىلاج يوق، چۈنكى دۇنيادا ئوخشاشمايدىغان ئىبارىلەر بىلەن مەنىسى جۈملىمۇجۈملە ئوخشايدىغان ئىككى ئەسەر يازىدىغان ئاپتور يوق. تەرجىمىدىن تەرجىمە قىلىنغان كىتابلارنىڭ كۆپ بولۇشىدىمۇ

كى سەۋەبلەرنىڭ بىرى شۇ بولسا كېرەك، ھۇرۇنلۇقنىمۇ ئۇنىڭ
سەۋەبى دېسە بولىدۇ، لېكىن تىل ئىلمى جەھەتتىكى كۈچنىڭ
يېتىشمەسلىكىمۇ سەۋەب بولسا كېرەك. ئەنە شۇنداق ھەر خىل
نۇسخىلىرىدىن قوشۇمچە پايدىلىنىپ ئولتۇرۇپ قىلغان تەرجىمى-
لەرنى تەنقىد قىلىش تېخىمۇ تەس، بۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ھېچبولمىغاندا
ھەر خىل ئەسلىي تەرجىمىلەرنى چۈشىنىش شەرت. مەسىلەن،
چېن يۈەن[173] تەرجىمە قىلغان «ئاتىلار ۋە بالىلار»، لۇشۈن
تەرجىمە قىلغان «تارمار»[174] ئەنە شۇ خىلغا كىرىدۇ.

مېنىڭچە، تەرجىمىگە كەڭ يول بېرىش كېرەك، تەنقىدلەش
ئىشىغا ئەھمىيەت بېرىش كېرەك. ئەگەر تەرجىمانلار ئۆزى ئېھتى-
يات قىلسۇن دېگەن مەقسەت بىلەن ھۆكۈمنى تولىمۇ قاتتىق قىلى-
ۋېتىدىغان بولساق، بۇنىڭ نەتىجىسىدە كۈتكىنىمىزدىن باشقىچە
بولۇپ چىقىدۇ: ياخشى تەرجىمە قىلىدىغانلار ئېھتىيات قىلىدۇ،
قالايمىقان تەرجىمە قىلىدىغانلار يەنىلا قالايمىقان تەرجىمە قىلىۋې-
رىدۇ، ئۇ چاغدا يامان تەرجىمىلەر ياخشىراق تەرجىمىلەردىن كۆپىي-
يىپ كېتىدۇ.

ئاخىرىدا، ئانچە مۇھىم بولمىغان بىرنەچچە ئېغىز سۆزۈم
بار. مۇ مۇتىيەن ئەپەندى تەرجىمىدىن تەرجىمە قىلىشقا شەك كەل-
تۈرگەنلىكى ئۈچۈن، ئۆزى تەرجىمە قىلغان «تاشكەنت»نىڭ نې-
مىسچە تەرجىمىسىنى كۆرگەندىن كېيىن، ھەتتا ئۇنىڭ فرانسۇزچە
تەرجىمىسىنىمۇ «قىسقارتىلغان نۇسخىسى»[175] دەۋاپتۇ. ئەمەلى-
يەتتە ئۇنداق ئەمەس. نېمىسچە تەرجىمىسى قېلىن بولسىمۇ، لې-
كىن ئۇ بىرلەشتۈرۈپ تۈپلەنگەن ئىككى رومان، ئاخىرقى كۆپرەك
قىسمى سېرافىموۋىچ[176] نىڭ «تۆمۈر ئېقىن» دېگەن رومانى.
دېمەك، بىزدىكى خەنزۇچىگە تەرجىمە قىلىنغان «تاشكەنت»مۇ
«قىسقارتىلغان نۇسخىسى» ئەمەس.

7 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى

«تەلتۆكۈس»نىڭ سىرى[177]

گۇڭ خەن

ھازىرقى ۋاقىتتا بىرەر ئادەمنىڭ نەزەرىيىۋى مۇھاكىمىسى
توغرىسىدا پىكىر بايان قىلىپ، ئۇنى «قالتىس ياخشى» ئىكەن
دېسىڭىز، بەزى مۇلاھىزىچىلەرنىڭ كەيپى ئۆرلىشى مۇمكىن؛ لې-
كىن ئۇنى «تەلتۆكۈس بوپتۇ»، مۇھاكىمە «ناھايىتى ئىلغار بوپ-
تۇ» دېسىڭىز، بۇنىڭغا ھېچ گەپ چىقماسلىقى ئېھتىمال.

ھازىرقى ۋاقىت «قالتىس ياخشى» دەيدىغان مۇلاھىزىنىڭ
ئورنىنى «تەلتۆكۈس»، «ناھايىتى ئىلغار» دېگەن مۇلاھىزىلەر
ئالىدىغان ۋاقىت بولۇپ قالدى.

ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئوبيېكتلىرىنىڭ چەك ـ چېگراسى بار،
مەسىلەن، ئەدەبىيات ساۋاتلىق كىتابخانلارنى ئۆزىنىڭ ئوبيېكتى
قىلىدۇ. بىراق، ساۋاتلىق كىشىلەرمۇ ئانچە ـ مۇنچە پەرق قىلى-
دۇ. شۇڭا، ماقالىمۇ چوڭقۇر ۋە تېيىز يېزىلىشى كېرەك. ئادەت-
تىكى سۆزلەرنى ئىشلىتىش، ماقالىنى چۈشىنىشلىك يېزىش،
تەبىئىيكى، يازغۇچىنىڭ بۇرچى. لېكىن، شۇنداق يازسىڭىز «تەل-
تۆكۈس» چىلەر چاچراپ تۇرۇپ: جۇڭگودا ساۋاتسىز ناھايىتى
كۆپ، ئۇلارنى قانداق قىلىسەن؟ دەيدۇ. بۇ ھەقىقەتەنمۇ ئەدىبلەر-
نىڭ بېشىغا ئۇرۇلغان بىر كالتەك بولىدۇ ـ دە، ئەدىبلەر ئامالسىز
بۇرۇقتۇرما بولۇپ قالىدۇ.

بىراق، باشقا بىرنىجاتچىنى، يەنى مۇنازىرىنى تەكلىپ قىلى-
شىمۇ مۇمكىن. ساۋاتسىزلار ئاللىبۇرۇنلا ئەدەبىياتنىڭ رولى دائى-

رىسسىدىن چىقىپ كەتكەن؛ ئۇلارغا رەسسامىلار، دراماتورگلار، كىنو ئەسىرى يازغۇچىلار يېزىقتىن باشقا ئوبرازلىق نەرسىلەرنى كۆرسەتسە بولىدۇ، لېكىن بۇ يەنىلا «تەلتۆكۈس» چىلەرنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلاشقا يېتەرلىك بولمايدۇ. ئۇلار يەنە: ساۋاتسىزلار ئىچىدە رەڭ ئەمالىرى، قارىغۇلارمۇ بار، ئۇلارنى قانداق قىلىسەن؟ دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن سەنئەتچىلەرمۇ كاللىسىغا بىر توقماق يەپ، ئامالسىز بۇرۇقتۇرما بولۇپ قالىدۇ.

بۇ ھالدا ئەڭ ئاخىرقى تىرىشىش ئورنىدا رەڭ ئەمالىرى، قارىغۇ قاتارلىقلارغا نۇتۇق سۆزلەش، ناخشا ئېيتىپ بېرىش، مەدداھلىق قىلىپ بېرىش كېرەك دېسىڭىز، ئۇمۇ بولىدىغان بىر گەپ، لېكىن ئۇلار يەنە: سەن جۇڭگودا گاسلارنىڭمۇ بارلىقىنى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ؟ دەيدۇ.

مانا، يەنە كالتەك، يەنە بۇرۇقتۇرما!

شۇنىڭ بىلەن «تەلتۆكۈس» چىلەر: ھازىرقى بارلىق ئەدەبىيات ـ سەنئەت ھېچنېمىگە ئەسقاتمايدۇ، ئۇنى تەلتۆكۈس ئىسلاھ قىلىش كېرەك! دېگەن خۇلاسىگە كېلىدۇ.

ئۇلار بۇ خۇلاسىنى چىقارغاندىن كېيىن، قاياققىدۇر غايىب بولىدۇ. ئەمدى «تەلتۆكۈس» ئىسلاھاتىنى كىم قىلىدۇ؟ تەبىئىيكى، ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر قىلىدۇ. بىراق، ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنىڭ «تەلتۆكۈس» ئەمەسلىرى كۆپ، شۇڭا ساۋاتسىزلارغا، رەڭ ئەمالىرىغا، قارىغۇلارغا، گاسلارغا ئۇنۇم بېرىدىغان «تەلتۆكۈس» ياخشى ئەدەبىيات ـ سەنئەت جۇڭگودا مەڭگۈ ۋۇجۇدقا چىقالمايدۇ.

شۇنداق بولسىمۇ «تەلتۆكۈس» چىلەر يەنە بەزىدە بېشىنى چىقىرىپ، ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنى ئەيىبلەپ يۇرمەكتە.

ئەدەبىيات ـ سەنئەت بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار ئەگەر مۇشۇنداق

چوڭ شەخسلەرگە يولۇققاندا، ئۇلارنىڭ ئەپت ـ بەشىرىسىنى ئېچىپ تاشلىيالمىسا، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئالغا ئىلگىرىلىمەيدۇ، بەلكى سولىشىپ ئاخىر ھالاك بولىدۇ. ھەقىقىي ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر ئەنە شۇنداق «تەلتۆكۈس» چىلەرنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى ئېنىق تونۇۋېلىشى لازىم.

7 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى

تومۇزغا دۇنياسى[178]

دىلك داڭشى

جۇڭگودىكى ئالىملارنىڭ كۆپچىلىكى: تۇرلۇك بىلىملەر ئەۋلىيالارنىڭ ياكى ھېچبولمىغاندا ئالىملارنىڭ ئاغزىدىن چىقىدۇ، ھەتتا ئوت ۋە ئۆسۈملۈك دورىلىرىنىڭ كەشپ قىلىنىشى ۋە قوللىنىلىشىمۇ خەلق بىلەن مۇناسىۋەتسىز، بۇلارنىڭ ھەممىسىنى قەدىمكى پادىشاھلاردىن سۈي رېنشى، شىڭ نۆڭشى[179] كەشپ قىلغان ۋە قوللانغان، دەپ قارايدۇ. شۇڭا، بەزىلەر[180] نىڭ «تۇرلۇك بىلىملەر ھايۋانلارنىڭ ئاغزىدىن چىقىدۇ» دېگەن گەپلىرى ھەيران قالارلىق ئىش ئەمەس.

ھالبۇكى، «ھايۋانلار ئاغزى»دىن چىققان بىلىملەر بىزنىڭ جۇڭگودا كۆپ چاغلاردا ھەقىقىي بىلىم ھېسابلانمايدۇ. ئۆيدە رادىئوسى بار كىشىلەر ھاۋا ئىنتايىن ئىسسىق چاغلاردا ئىشىك - دېرىزىلەرنى ئۇلۇغ ئېچىۋېتىدۇ - دە، ئاۋاز دولقۇنىنى ژاڭ ژۇڭ، غاژ - غۇژ قىلدۇرۇپ، كوچىغىمۇ قويۇۋېتىپ، «پۇقرالار بىلەن بىللە كەيپ سۈرىدۇ»، چەت ئەلدە قانداقلىقىنى بىلمەيمەن، جۇڭگودا رادىئو ئاڭلىتىش ئەتىگەندە باشلانسا كېچىگىچە داۋاملىشىدۇ. ھەممە چاغدا ناخشا ياڭراپ تۇرىدۇ، بىردەم چىرقىرىسا، بىردەم بوغۇلۇپ قالىدۇ. كىشىنىڭ قۇلىقى بىردەممۇ ئارام تاپمايدۇ. يەنە تېخى شامالدۇرغۇچنى ھەركەتلەندۈرۈپ قويۇپ ماروژنى يېيىشىدۇ. ئۇلارنىڭ «سەل كەلگەنلىكى»، «قۇرغاقچىلىقنىڭ يۈز بەرگەنلىكى» بىلەن كارى يوق؛ بۇ يەر ھەتتا دېرىزە سىرتىدىكى

قارا تەرگە چۆمۈپ كۈن بويى تۇرمۇش ھەلەكچىلىكى بىلەن يۈرگەن كىشىلەر تۇرغان جاي بىلەن تامامەن ئىككى دۇنيا.

ئەي - يا، ئى - يا دەپ جاراڭلاپ چىقىۋاتقان ناخشا سادالىرى ئىچىدە ئۇشتۇمتۇتلا فرانسىيە شائىرى لافونتايىنى[181] نىڭ «تومۇزغا ۋە چۈمۈلە» دېگەن داڭلىق مەسەلى يادىمغا كەلدى! ھاۋا خۇددى مۇشۇنداق تونۇرەك قىزىغان ياز كۈنى ئىكەن، چۈمۈلە يەردە ھېرىپ - چارچاپ ئىشلەپ يۈرۈپتۇ. تومۇزغا بولسا دەرەخ شېخىدا ئولتۇرۇپ زوق بىلەن چىرىلداپتۇ، يەنە تېخى چۈمۈلىنى سەن بەكمۇ نادان نېمىكەنسەن، دەپ زاڭلىق قىپتۇ. كۈز شامالىدىرى يېتىپ كېلىپ، كۈنلەر بارغانسېرى سوغۇقلىشىپ كېتىپتۇ، شۇ چاغدا تومۇزغا كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەكسىز قېلىپ قۇرۇق قاقشالغا ئايلىنىپ قاپتۇ، ئاللىبۇرۇنلا تەييارلىقى بولغان چۈمۈلە شۇ چاغدا ئۇنىڭغا كايىپتۇ. بۇنى مەن باشلانغۇچ مەكتەپتە «تەربىيە» كۆرۈۋاتقاندا ئەپەندىمدىن ئاڭلىغانىدىم. ئۇ چاغدا قاتتىق تەسىرلەنگىنىمدىن ھېلىمۇ ئېسىمدە تۇرۇپتۇ.

ئېسىمدە بولسىمۇ، «مەكتەپنى پۈتتۈرمەك ئىشسىز قالماق دېمەكتۇر» دېگەندەك ساۋاقلارنى ئالغانلىقىم ئۈچۈن، پىكىردە چۈملىگە ئوخشاش بولمىدىم. كۈز شامىلى ئۈزۈن ئۆتمەي يېتىپ كېلىدۇ - دە، سوغۇق كۈندىن - كۈنگە كۈچىيىدۇ. ئۇ چاغدا كىيىم - كېچەكسىز، يېمەك - ئىچمەكسىز قالىدىغانلار ئېھتىمال دەل ھازىر قارا تەر تۆكۈۋاتقان كىشىلەر بولىدۇ؛ ياۋروپاچە ئىماردىنىڭ ئەتراپى جىمجىتلىققا چۆكىدۇ، ئىشىك - دېرىزىلىرى چىڭ ئېتىلىپ، رادىئو ئاۋازى بىلەن ئوچاقتىكى ئوتنىڭ ئىسسىقلىقى ئۆيدىن تالاغا چىقمايدۇ. مەن ئويلايمەنكى، ئۆي ئىچىدە يەنىلا ئەي - يا، ئى - يا ۋە «سىم - سىم يامغۇرغا رەھمەت» دېگەن ئاۋازلار ياڭراۋېرىدۇ.

«ھايۋانلار ئاغزىدىن چىققان بىلىم» كۆپ ھاللاردا بىزنىڭ

جۇڭگوغا باب كەلمەيتتىغۇ؟!

جۇڭگونىڭ ئۆزىگە يارىشا ئەۋلىيا ۋە ئالىملىرى بار. «ئەقلىي ئەمگەك قىلغۇچىلار باشقىلارنى ئىدارە قىلۇر، جىسمانىي ئەمگەك قىلغۇچىلار باشقىلار تەرىپىدىن ئىدارە قىلىنۇر. ئىدارە قىلىنغۇچىلار باشقىلارنى باقۇر، ئىدارە قىلغۇچىلار باشقىلار تەرىپىدىن بېقىلۇر»[182] دەپ ئېنىق ئېيتىلغانكەن. ئەگەر ئەپەندىم بۇنى ماڭا بالدۇرراق ئۆگەتكەن بولسا، يۇقىرىقىدەك خىياللارغا بېرىلىپ، بىكاردىن - بىكار قەغەز - قەلەمنى زايە قىلمىغان بولاتتىم. بۇمۇ جۇڭگولۇقلارنىڭ جۇڭگونىڭ قەدىمكى كىتابلىرىنى زادى ئۇقۇمىسا بولمايدىغانلىقىنىڭ ياخشى دەلىلى بولسا كېرەك.

ھېسابلاپ كۆرۈش[183]

موجىن

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئىلىم - بىلىمدىن سۆز ئېچىلسا، بىرنەچچە ئالىم[184] قىن - قىنىغا پاتماي جاۋۇلدىشىپ، ئۇنداق تەرەققىيات ئىلگىرىكى دەۋرلەردە كۆرۈلۈپ باقمىغان، دەيدۇ. بۇنىڭ دەلىل - ئىسپاتلىرىمۇ ھەقىقەتەن ئىنتايىن تولۇق ئىكەن: مۇقەددەس كىتابنامىلەرنى شەرھلەيدىغان كاتتا ئەسەرلەر ئۈزلۈكسىز بارلىققا كەلگەن؛ يېزىق ئىلمىمۇ ئىنتايىن تەرەققىي تاپقان؛ تارىخچىلارنىڭ نەسلى قۇرۇپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن تارىخ تەتقىقاتچىلىرى كۆپ چىققان؛ بولۇپمۇ تەكشۈرۈپ دەلىللەش ئىلمى سۇڭ - مىڭ سۇلالىسى ئادەملىرى زادىلا چۈشىنەلمىگەن كونا كىتابلارنى بىزگە چۈشەندۈرۈپ بەرگەن ...

ئەمما، بۇ گەپلەر كىشىنى سەل ئىككىلەندۈرىدۇ. شۇنداق سۆزلەۋەرسەم باتۇرلار مېنى يەھۇدىيغا چىقىرىۋېتىشىمۇ[185] مۇمكىن. راستىنى ئېيتقاندا، مەن يەھۇدىي ئەمەس. ئالىملار چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئىلىم - بىلىمنى ھەربىر تىلغا ئالغىنىدا، مەن شۇ ھامان: «ياڭجۇدىكى 10 كۈن»، «جيادىڭدىكى ئۇچ قېتىملىق قىرغىنچىلىق»[186] دېگەندەك كىچىك ۋەقەلەر تىلغا ئېلىنمىسا مەيلى، بىراق پۈتۈن مەملىكەت زېمىنى قولدىن كېتىپ، ھەممەيلەن توپتوغرا 250 يىل قۇل بولدۇق، شۇنىڭ بەدىلىگە ئاشۇ بىرنەچچە بەتلىك شەرەپلىك ئىلىم - بىلىم تارىخى بارلىققا كەلگەن، خوش، بۇ پايدىسىغا بولغان تىجارەتمۇ ياكى زىيىنىغىمۇ؟

دېگەنلەرنى ئويلىماي تۇرالمايمەن.

ئەپسۇسكى، ھېسياب مۇتەخەسسىسى بولمىغانلىقىم ئۈچۈن تېگى - تەكتىگە يېتەلمىدىم. بىراق، توغرىدىن - توغرا ھېس قىلىشىمچە، بۇ زىيان تارتقانلىق، چاشقان يىلدىكى تۆلەم پۇلى[187] بىلەن بىرنەچچىلا ئالمىنى يېتىشتۇرگەندەكتىنمۇ كۆپ-رەك قەرزگە بوغۇلغانلىق بولسا كېرەك.

ئېھتىمال، بۇ چاكىنا كۆز قاراشتىنلا ئىبارەت بولار. چۈنكى، ئالمىلارنىڭ كۆز قارىشى بولسا پايدا - زىياندىن خالىي كۆز قاراش. گەرچە ئۇلار پايدا - زىياندىن خالىي كۆز قاراشتا بولسىمۇ، لېكىن پايدا - زىياننىڭ چوڭ - كىچىكلىكىنى زادىلا پەرق ئەتمەيدىغان يەردىمۇ ئەمەس. ئۇلار ئۇچۇن كۆڭزىغا سېغىنىشتىنمۇ چوڭ، رايىش ئۆلمالارغا چوقۇنۇشتىنمۇ مۇھىم ئىش يوق. شۇڭا، ئۇلار كۆڭزىغا سېغىنىدىغان، رايىش ئۆلمالارغا چوقۇنىدىغان ھەرقانداقلىكى يېڭى خانلىققا باش ئېگىشنى راۋا كۆرۈۋېرىدۇ، يېڭى خانلىققا بېرىدىغان تەكلىپى بولسا، «ئەكسىچە جۇڭگو مىللەتلىرىنىڭ قەلبىنى بويسۇندۇرۇش»[188] دېگەندىن ئىبارەت.

ھالبۇكى، جۇڭگو مىللەتلىرىنىڭ قەلبىدىن بەزىلىرى ھەقىقەتەن تەلتۆكۈس بويسۇندۇرۇلغانمۇ بولدى. تا ھېلىغىچە ئۇرۇش ئاپىتى، يۇقۇملۇق كېسەل، سۇ ۋە قۇرغاقچىلىق ئاپىتى، بوران ۋە چېكەتكە ئاپىتى بەدىلىگە كۆڭزى ئىبادەتخانىسىنى رېمونت قىلىش، لېيفېڭ مۇنارىنى باشقىدىن ياساش، ئەر - ئاياللارنىڭ بىللە يۇرۇشىنى مەنئى قىلىش، «تۆت دىۋان رىسالىسى»نى تارقىتىشتەك چوڭ ئابرۇي قازىنىلماقتا[189].

ئاپەتنىڭ ۋاقىتلىق نەرسە ئىكەنلىكىنى، ئەگەر ئۇ ھەقتە يازما خاتىرىلەر بولمىغىنىدا، كېلەر يىللا ھېچكىم ئۇنى تىلغا ئالمايدىغانلىقىنى، شان - شەرەپلىك ئىشلار بولسا مەڭگۇ ئۆچمەيدىغانلىقىنى

قىنى مەنمۇ بىلمىگەن يەردە ئەمەس. بىراق نېمە ئۈچۈندۇر، ئۆزۈم يەھۇدىي بولمىساممۇ، پايدا - زىيان توغرىسىدا سۆزلەشنى ياخشى كۆرمەن، كۆپچىلىك ئىلگىرىدىن ھېچكىم تىلغا ئېلىپ باقمىغان مۇشۇ ھېسابنى قىلىپ كۆرسىكەن دېگەن ئويدىمەن — ھالبۇكى، ھازىر شۇنداق قىلىشنىڭ پەيتىمۇ بولۇپ قالدى.

7 - ئاينىڭ 17 - كۈنى

سۈنئك تىلى[190]

گۈك خەن

ھاۋانىڭ ئۈدا پىژ - پىژ ئىسسىق بولۇۋاتقىنىغا 20 كۈندەك ۋاقىت بولۇپ قالدى. شاڭخەي گېزىتلىرىگە قارىسىڭىز، ھەر كۈنى دېگۈدەك بىرمۇنچە ئادەمنىڭ دەريادا سۈغا چۈشۈپ تۇرۇۋاتقانلىقى، بەزى ئادەملەرنىڭ سۈغا غەرق بولۇپ ئۆلگەنلىكى توغرىسىدكى خەۋەرلەرنى كۆرىسىز. سۈغا غەرق بولۇپ ئۆلۈش ھادىسىلىرى ئېقىن سۈيى كۆپ يېزىلاردا ناھايىتى كەم ئۇچرايدۇ.

ئېقىن سۈيى كۆپ يېزىلاردا سۇ توغرىسىدكى بىلىم كۆپ، سۇ ئۇزەلەيدىغان ئادەملەرمۇ كۆپ؛ سۇ ئۇزۇشنى بىلمەيدىغان ئا-دەملەر ئاسانلىقچە سۈغا چۈشمەيدۇ. مۇشۇنداق سۇ ئۇزۇش ماھارە-تى ئادەتتە «سۈنئك تىلىنى بىلىش» دەپ ئېيتىلىدۇ.

«سۈنئك تىلىنى بىلىش» دېگەن سۆزنى «دەللال» لارچە جا-لىق تىل[191] بىلەن تەپسىلىيرەك قىلىپ شەرھلەيدىغان بولساق، بىرىنچىدىن، ئوتتىنئك ئادەمنى كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرىدىغانلىقىنى، سۈنىكمۇ ئادەمنى غەرق قىلىپ ئۆلتۈرىدىغانلىقىنى، لېكىن سۈنئك ئاسان چىقىشىپ كەتكىلى بولىدىغان دەرىجىدە مۇلايىم ئىكەنلىكە-نى، شۇنئك ئۇچۇن ئۇنئك دامىغا ئاسانلا چۈشۈپ قېلىش ئېھتىما-لى بارلىقىنى بىلىش دېمەكتۇر؛ ئىككىنچىدىن، سۇ ئادەمنى چۆك-تۈرۈپ ئۆلتۈرەلىسىمۇ، ئادەمنى لەيلىتەلەيدىغانلىقىنى، ھازىر ئۇنى تىزگىنلەشنئك ئىلاجى بولمىغاچقا، ئۇنئك پەقەت ئادەمنى لەيلىتەلىدىغان تەرىپىدىنلا پايدىلىنىشنى بىلىش دېمەكتۇر؛ ئۇ-

چىنچىسى بولسا، تىزگىنلەش ئۇسۇلىنى ئۆگىنىۋېلىش دېمەكتۇر؛ بۇ ئۇسۇلنى ئوبدان بىلىۋالغاندا، «سۈنئك تىلىنى بىلىش» ئىشى كامالىتىگە يەتكەن بولىدۇ.

لېكىن، چوڭ شەھەرلەردىكى ئادەملەر سۇدا لەيلەپ ئۇزۇشنى بىلمىگەنئك ئۇستىگە، ھەتتا سۈنئك ئادەمنى غەرق قىلىپ ئۆلتۈ-رىدىغانلىقىنىمۇ ئېسىدىن چىقىرىپ قويغاندەك تۇرىدۇ. ئادەتتە تەرەددۇتىنى قىلماي، ۋاقتى كەلگەندە سۈنئك ئۇي - چوڭقۇرىنى تەكشۈرۈپ كۆرمەي، ھاۋا ئىسسىغاندا چىداپ تۇرالماي، كىيىملە-رىنى سېلىۋېتىپ پولدۇڭ قىلىپ سەكرەيدىغان بولسا، ئەگەر تەتۇر پېشانىلىك بىلەن چوڭقۇر يەرگە چۈشۈپ كەتسە، ئۇنئك ئۆلۈشى تەبىئىي. مەن ئويلايمەنكى، ئەنە شۇنداق ۋاقىتتا ئۇنى قۇتقۇزۇۋېلىشنئك ئىلاجىنى قىلىدىغان ئادەملەرمۇ يېزىغا قايتىغاندا چوڭ شەھەرلەردە ئاز بولسا كېرەك.

لېكىن، چوڭ شەھەرنئك ئادەملىرىنى قۇتقۇزۇۋېلىشمۇ خېلى تەس بولسا كېرەك، چۈنكى قۇتقۇزغۇچىغۇ «سۈنئك تىلىنى بىلە-شى» كېرەك، قۇتقۇزۇلغۇچىمۇ «سۈنئك تىلى»نى ئۆز لايىقىدا بىلىشى كېرەك، ئۇزى قىلچىلىكمۇ كۆچەپ كەتمەستىن، قۇتقۇز-غۇچىنئك ئېڭەكتىن كۆتۈرگىنىچە تېيىز يەرگە قاراپ لەيلىتىپ مېڭىشىغا قويۇپ بېرىشى كېرەك. ئەگەر تولىمۇ ھودۇقۇپ، قۇتۇ-قۇزغۇچىغا مەھكەم چاپلىشىۋالىدىغان بولسا، ئەگەر قۇتقۇزغۇچى سۇ ئۇزۇشكە ماھىر بولمىسا، ئۇ چاغدا قۇتقۇزغۇچىنئك ئۆزىمۇ چۆكۈپ غەرق بولۇپ كېتىدۇ.

شۇنئك ئۇچۇن، مەن ئويلايمەنكى، ئەڭ ياخشىسى، ئاۋۋال لەيلەشنى بىرئاز ئۆگىنىش كېرەك، بۇنئك ئۇچۇن قايسىبىر باغ-چىنئك سۇ ئۇزۇش مەيدانىغا بېرىشنئك ھاجىتى يوق، دەريا بويىمۇ بولىۋېرىدۇ؛ لېكىن سۇ ئۇزۇشنى بىلىدىغان ئادەم يېتەكچىلىك

قىلىشى شەرت. ئاندىن قالسا، ئەگەر بىرەر سەۋەب بىلەن سۇدا لەيلەشنى ئۆگىنىشكە مۇمكىن بولماي قالسا، ئۇزۇن تاياق بىلەن ئاۋۇال سۇنۇك ئوي - چوكقۇرلۇقنى بىلىۋېلىپ، پەقەت تېيىز يېرىدە ئانچە - مۇنچە يۈيۇنسىمۇ بولىدۇ ياكى ھەممىدىن خاتىرجەم چارە شۇكى، دەريا بويىدا سۇنى ئۇسۇپ ئۇستۇبشىدىن قۇيسىمۇ بولىدۇ. لېكىن، ھەممىدىن مۇھىمى شۇكى، سۇنۇك ئۇزۇشنى بىلمەيدىغان ئادەمنى غەرق قىلىپ ئۆلتۈرۈۋېتىش خۇسۇسىيىتىنى بىلىش كېرەك ۋە بۇنى ئەستىن زادىلا چىقارماسلىق كېرەك!

مۇشۇنداق ساۋاتنى تەشۋىق قىلىشنى ھازىر تەشەببۇس قىلىپ يۇرسەم، ئالجىپ قالغاندەك كۆرۈنەرمەن، ياكى قەستى «چىلتەك» تە دەيدىغان گەپلەر چىقار، لېكىن مەقسىتىمنىڭ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەسلىكىنى پاكىت ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ. نۇرغۇن مەسىلىلەردە راۋان كېتىۋاتقان تەنقىدچىلەرگە ياخشى كۆرۈنەرمەن دەپ، قارىسىغا يوغان گەپ قىلىش يارىمايدۇ.

7 - ئاينىڭ 17 - كۈنى

چاقچاق چاقچاقچە بولسۇن (A)[192]

كومپىرادور

ئىسىت، لىيۇ بەننۇڭ ئەپەندى ئۇشتۇمتۇت كېسەل بىلەن ئۆلۈپ كەتتى، ئىلىم ساھەسىدە يەنە بىر ئادەم كېمىيىپ كەتتى، بۇنىڭ ئۈچۈن ھەسرەتلىنىش كېرەك. لېكىن، فونېتىكىدىن قىلچە ساۋاتىم يوق، ئۇنى تەرىپلەش جەھەتتە بولسۇن، چۆكۈرۈش جەھەتتە بولسۇن، بىرەر ئېغىز سۆز قىلىشقا لايىق ئەمەسمەن. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن باشقا بىر ئىش ئېسىمگە چۈشتى، ھازىرقى ئومۇمىي ئەدەبىي تىل تاكى «چۆرۈۋېتىلگىچە» ياكى «ۋاز كېچىلگىچە»[193] لىيۇ بەننۇڭ ئۆز ۋاقتىدىكى ئومۇمىي ئەدەبىي تىلغا بولۇپمۇ ياۋروپاچىلاشتۇرۇلغان ئومۇمىي ئەدەبىي تىلغا «ئۇدۇلمۇئۇدۇل تۇرۇپ زەربە بېرىدۇ» غان كاتتا ئادەم ئىدى.

ئۇنىڭ ھېچقانچە كۆچ سەرپ قىلىنمىغان، لېكىن ناھايىتى كۆچلۈك بولغان مۇنداق ئاجايىپ سۆزلىرى بار ئىدى:

«ئاددىيغىنە بىرلا مىسال كەلتۈرەي: كۆڭزى ئېيتىدۇرلەركى: ئوقۇغاننى ھەمىشە تەكرار قىلىش راھەت ئەمەسمۇ؟

بۇ تولىمۇ كونا ئۇسلۇب، ياخشى ئەمەس!

— ئوقۇغاننى ھەمىشە تەكرار قىلىش، — دەيدۇ كۆڭزى، — راھەت ئەمەسمۇ؟

بۇ يارايدۇ!

— ئوقۇغانىنى ھەمىشە تەكرار قىلىش راھەت ئەمەسمۇ؟ — دەيدۇ كۆڭزى.

بۇ تېخىمۇ ياخشى! نېمىشقا؟ ياۋروپاچىلاشتۇرۇلغان. لېكىن، «كۆڭزى ئېيتىدۇ» دېگەن شەكىل «ئېيتىدۇ كۆڭزى» دېگەندەك ياۋروپاچىلىشالمىغان!

بۇ سۆزلەر «خەنزۇ گرامماتىكىسى تۇغرىسىدا ئومۇمىي بايان»[194] دا ئۇچرايدۇ. ئۇ كىتاب — راۋۇرۇس يېزىلغان كىتاب؛ ئۇنىڭ ئاپتورى «يېڭى ياش»[195] نىڭ ھەمسەپەرلىرىدىن بولۇپ، «4 ـ ماي» دەۋرىدىكى «ئەدەبىيات ئىنقىلابى» نىڭ جەڭچىسى ئىدى، ھازىر رەھمەتلىك بولۇپ قالدى. جۇڭگونىڭ كونا ئادىتى بويىچە، بىرەر ئادەم ئۆلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ قەدىر ـ قىممىتى ئېشىپ كېتىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى يېڭىۋاشتىن تىلغا ئالغۇم كەلدى ۋە ئۇنىڭمۇ ئاخىر «مۇھاكىمە» تەھرىراتىنىڭ ھەمسەپەرلىرىدىن بولۇپ قالغانلىقىنى، بەزىدە «يۇمۇر» مۇ قىلىپ قويىدىغانلىقىنى تىلغا ئالغۇم كەلدى؛ ئىلگىرى «يۇمۇر» مۇ قىلاتتى، لېكىن ئۇ «يۇمۇر»لىرى «چاقچاق» ئازگىنىغا تاشلىنىپ قېلىشتىنمۇ خالىي بولالمايتتى.

يۇقىرىدا نەقىل كەلتۈرۈلگەن ماقالىسىمۇ بۇنىڭغا ئەمەلىي مىسال بولالايدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ سۆزلىرى جاھىل ئەپەندىلەرنىڭ شەھەر كوچىلىرىدىكى مۇتتەھەملەرنىڭ شىم ـ كاستۇم كىيگەن ۋە چەت ئەل تىلىرىنى ئۆگەنگەن ياشلارنى كۆرگەندە، «ھەي ... ي، بۇرنى پاكارلىق قىلىپ قاپتۇ، يۈزىمۇ ئاق ئەمەس ئىكەن» دەپ زاكىلىق قىلغان سۆزلىرىدىن پەرقلەنمەيدۇ.

تەبىئىيكى، لېيۇ ئەپەندىنىڭ قارشى تۇرغىنى «تولىمۇ ياۋروپاچىلاشتۇرۇۋېتىش» ئىدى. لېكىن، «تولىمۇ» نىڭ دائىرىسى قانچىلىكرەكتۇر؟ ئۇ مىسال قىلىپ كۆرسەتكەن يۇقىرىقى ئۇچ ئۇ-

سۇل كونا كىتابلاردا ئۇچرىمايدۇ، گەپلەشكەندە ئۇچراپ قالىدۇ، ئېغىزدا ئېيتقاندا، باشقىلارمۇ چۈشىنىپ كېتەلەيدۇ؛ لېكىن «كۆڭزى ئېيتىدۇ»نى «بايان كۆڭزى»غا ئۆزگەرتىپ سۆزلىسەك چۈشەنگىلى بولمايدۇ. شۇنداق بولسىمۇ، لېيۇ ئەپەندى ئۆزى قارشى چىققان ياۋروپاچىلاشتۇرۇلغان يېزىقلاردىن ئەمەلىي مىسال تاپالماي، «كۆڭزى ئېيتىدۇ» دېگەن شەكىل «ئېيتىدۇ كۆڭزى» دېگەندەك ياۋروپاچىلىشالمىغان!» دېيىشكىلا مەجبۇر بولغان. خوش، بۇ «نىشانسىز ئوق ئاتقان» بولمىدىمۇ؟

ياۋروپاچىلاشقان گراماتىكىنىڭ جۇڭگونىڭ ئومۇمىي ئەدەبىي تىلىغا چاڭ سېلىپ كىرىشىگە ئۇنىڭ قىزىقارلىقلىقى ئەمەس، زۆرۈر بولغانلىقى چوڭ سەۋەن بولماقتا. مىللىي ئەتىقىشۇناسلار ئالۋاستى مىجەزنى يامان كۆرىدۇ، لېكىن ئۆزلىرى كونسېپسىيىلەردە ئولتۇرۇپ، «جوفرى كوچىسى»، «مىدخۇرست كوچىسى»[196] دېگەندەك غەلىتە ئىسىملارنى يازىدۇ؛ مۇلاھىزىچىلەر نېمىسىگە قىزىقىدىكىنىتاق، ئۇلار ئۆز سۆزلىرىنى ئىخچام قىلىمەن دەپ، ئىلگىرىكى ئومۇمىي ئەدەبىي تىل يېتىشمەي چەت ئەل جۈملە شەكىللىرىنى قوللىنىشقا مەجبۇر بولغان. ئۇنى چۈشىنىشىنىڭ تەس ئىكەنلىكى، چاينى سۇمۇرگەندەك غۇرتلا يۇتۇۋەتكىلى بولمايدىغانلىقى ھەق ـ راست، لېكىن ئۇنىڭ ئىخچاملىقى شۇ كەمچىلىكىنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇپ كېتەلەيدۇ. خۇ شى[197] ئەپەندىنىڭ «يېڭى ياش» قا بېسىلغان «ئېبسېنىزم» دېگەن ماقالىسى يېقىندىن بۇيانقى بەزى ئەدەبىيات ـ سەنئەت توغرىسىدىكى نەزەرىيىۋى ماقالىلەرگە قارىغاندا ھەقىقەتەن چۈشىنىشلىك بولسىمۇ، لېكىن ئۇ بىزگە قوپال ـ تېيىز، تومتاق بولۇپ تۇيۇلمىدىمۇ؟

ياۋروپاچىلاشتۇرۇلغان ئومۇمىي ئەدەبىي تىلنى مەسخىرە قىلىدىغان ئادەم مەسخىرە قىلغاندىن تاشقىرى، بىزگە چەت ئەللەرنىڭ ئىخچام مۇھاكىمىلىرىنى ئۆز مەيلىچە ئۆزگەرتمەي، شىلىپ

تاشلىماي تونۇشتۇرىدىغان بولسا، مەن ئويلايمەنكى، ئۇ چوقۇم بىزگە تېخىمۇ ياخشى ئىبرەت كۆرسەتكەن بولاتتى.

رەقىبكە چاقچاق بىلەن تاقابىل تۇرۇشمۇ، دەرۋەقە، جەڭ قىلىشنىڭ ياخشى ئۇسۇلى؛ لېكىن ئۇنى رەقىبنىڭ تىتاك تومۇرىغا تەگكۈزۈش شەرت؛ ئۇنداق قىلمىغاندا، چاقچاق ئاخىر چاقچاقتىنلا ئىبارەت بولۇپ قالىدۇ، خالاس.

7 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى

ئىككى پارچە خەت

ۋېن گۈڭجىنىڭ كومپرادورغا يازغان خېتى

كومپرادور ئەپەندى:

جانابىڭىزنىڭ «ئەركىن پاراك»دا ئېلان قىلغان كاتتا ماقالىڭىزنى بۈگۈن ئوقۇپ، شۇنى چۈشەندىمكى، غەربلىك-لەرنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا هه ـ هۇ دەپ مەدەت بېرىدىغان ئالاقانات (خائىن)لار ھېلىمۇ كۆپ ئىكەن، جانابىڭىزنىڭ قارىشىچە، ياۋروپاچە مەدەنىيەتنىڭ ئەۋج ئېلىشىغا «زۆرۈر-يەت» سەۋەب بولغانمىش. بۇ ھەقتە گەپنى نەدىن باشلىسام بولاركىنتاك؟ جۇڭگولۇقلار كارغا يارىماس بولسىمۇ، ھەر ھالدا سۆز قىلالايدۇ. جۇڭگو تىلىنى كېرەكسىز قىلىۋېتىش، يېزىلىقلارنىمۇ «مىستىر» دەيدىغان قىلىۋېتىش — بۇ، جۇڭگو مەدەنىيىتىدىكى «زۆرۈرىيەت» بولمىسا كېرەك، مەسىلەن، جۇڭگولۇقلارنىڭ تىلى بويىچە، پالانى كىشى: «بۈگۈن يامغۇر ياغدى» دېسە، پوكۇنى كىشى: «شۇنداق، ھاۋا سالقىن بولۇپ قالدى» دېسۇن، جانابىڭىزنىڭ تەشەببۇ-سى بويىچە، بۇنى «بۈگۈن يامغۇر ياغدى، — دېدى پالانى كىشى»، «ھاۋا سالقىن بولۇپ قالدى، شۇنداق، — دېدى پوكۇنى كىشى» دەپ ئۆزگەرتىش كېرەك ئىكەن. بۇمۇ پۈ-تۈن جۇڭخۇا مىنگونىڭ پۈتۈن مىللىتى ئۈچۈن «زۆرۈر» بولامدۇ؟ ئومۇمەن كاتتا تەرجىمانلارنىڭ ياۋروپاچىلاشتۇ-

رۇلغان قەلەملىرى جۇڭگو - غەرب مەدەنىيىتىنىڭ راۋان يولىنى توسۇۋەتتى، بۇنىڭ نەتىجىسىدە ئەسلىي ئەسەرنى ئو- قۇيالايدىغان ئادەملەرمۇ تەرجىمىسىنى چۈشىنەلمەيدىغان بو- لۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە جانابىڭزنىڭ «زۆرۈ- رىيەت»ى بۇنىڭدىن كېيىن جۇڭگونى غەرب كىتابلىرىنى ئوقۇش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم قىلىدىغان بولدى. چىن زىجەن ئەپەندى تەشەببۇس قىلغان «ئاممىۋى تىل» — ئۆزگەرمەس ھەقىقەت. جۇڭگولۇقلارنىڭ ئۆزئارا جۇڭگو تە- لى بىلەن سۆزلىشىشى ھەر قاچان مۇتلەق بولىدۇ. جانابىڭز بولسىڭز ياۋروپاچىلاشتۇرۇلغان گراممانتىكىنى زۆرۈرىيەت دەپ تۇرۇۋېلىۋاتىسىز! شۇڭا كاتتا نامىڭزنىڭ «كومپرا- دور» ئىكەنلىكى «دەللالچە روھىي ھالىتىڭز»نى كەم - كۈتمىسىز ئىپادىلەپ تۇرۇپتۇ. لېيۇ بەننۇڭ ئەپەندى: «تەرجە- مە چەت ئەل تىلىنى بىلمەيدىغان ئادەملەرنى ئوقۇش ئىمكانە- يىتىگە ئىگە قىلىدۇ» دەيدۇ، بۇ ئۆزگەرمەس قائىدە. جانا- بىڭز بولسىڭز لېيۇ بەننۇڭنى ئاغزىڭزغا كەلگىنىچە ھاقا- رەتلەپ، پۈتۈن جۇڭگو خەلقىنى ياۋروپاچىلاشتۇرۇلغان گراممانتىكىنى ئۆزىگە جاندەك «زۆرۈر» قىلىۋالىدىغان ھالغا كەلتۈرمەي قويمايمەن دەۋاتىسىز! ئەپەندىم، ھازىر تومۇز ۋاقتى، ئارام ئېلىۋېلىڭ! جاھانگىرلار جۇڭگولۇقلارنىڭ نەسلىنى قۇرۇتىدىغان گاز بومبىلىرىنى سان - ساناقسىز تەييارلاپ قويدى. دەللاللىق قىلغۇڭىز بولسا قىلىۋېرىڭ. لېكىن، پۈتۈن مىللەتنى سېتىۋەتمەڭ. مەن بولسام بېشى بىلەن ئاخىرىنى ئالماشتۇرۇۋېتىدىغان ياۋروپاچە ئەدەبىي شە- كىلىنى بىلمەيدىغان نادان ئادەممەن! جانابىڭزنىڭ زوق بە- لەن قىلغان تەشەببۇسىڭزغا قاراپ جانابىڭزنى بىزنىڭ مەملىكىتىمىزنىڭ ئادىمى بولمىسا كېرەك، دېگەن گۇمانغا

كېلىپ قالدىم. جانابىڭزغا ئالاھىدە جاۋابكارلىق بىلەن سو- ئال قويماي: نېمە ئۈچۈن بۇ زەھەرلىك مەدەنىيەت گازىنى چېچىۋاتىسىز؟ جاھانگىرلاردىن تاپشۇرۇق ئالدىڭىزمۇ يا؟ قىسقىسى، 449 مىليون (چىن ئەپەندىنى ھېسابقا ئالمىغاندا) قاتارىغا كىرىدىغان جۇڭگولۇقلار جانابىڭزنىڭ تەشەببۇسى توغرىسىدا مەرھەمەت بىلدۈرمەيدۇ! دىققەت قىلىڭ، جاناب.

ۋېن گۈڭجى
7 - ئاينىڭ 25 - كۈنى (8 - ئاينىڭ 7 - كۈنى چىققان «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىگە بېسىلغان.)

كومپرادورنىڭ ۋېن گۈڭجىغا جاۋابى

گۈڭجى ئەپەندى:

جۇڭگو گراممانتىكىسىغا ياۋروپاچە شەكىلنى بىرئاز كىرگۈزۈش مېنىڭ تەشەببۇسۇم. ئۇ «جۇڭگو تىلىنى كې- رەكسىز قىلىۋېتىش» دېگەن گەپ ئەمەس، «جاھانگىرلار- دىن تاپشۇرۇق ئالغان» مۇ ئەمەس. لېكىن، جانابىڭز دەر- ھاللا ماڭا «خائىن» دېگەندەك ئېغىر بەتنامىلارنى چاپلاپسىز، 449 مىليون (چىن ئەپەندىنى ھېسابقا ئالمىغاندا) قاتارىدە- كى جۇڭگولۇقلار نامىدىن مېنىڭ كاللامنى ئالماقچى بوپ- سىز. ئېھتىمال مېنىڭ تەشەببۇسۇم خاتا بولۇپ چىقىشىمۇ مۇمكىن، بىراق ھە دېگەندىلا ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىپ- سىز، بۇ ئۇسۇل ناھايىتى مودا بولسىمۇ، لېكىن بىرئاز ھەددىدىن ئاشقاندەك تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، مېنىڭچە، «449 مىليون (چىن ئەپەندىنى ھېسابقا ئالمىغاندا) قاتارە- دىكى جۇڭگولۇقلار»نىڭ پىكرى جانابىڭزنىڭ پىكرى بىلەن

ئوخشاش بولۇشى ناتايىن، سىز ئۇلارنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالماسلىغان، ئۇلارنىڭ سىرتىدىن ۋەكىل بولۇۋالماسلىقىڭىز.

جۇڭگو گرامماتىكىسىنى ياۋروپاچىلاشتۇرۇش دېگەن سۆزدىن جۇڭگو تىلى ئورنىغا چەت ئەل تىلىنى ئۆگىنىش دېگەن مەنە كېلىپ چىقمايدۇ. بۇ ئاددىي داۋالىلار توغرىسىدا جانابىڭىز بىلەن كۆپ سۆزلىشىشنى خالىمايمەن. مەن تومۇزدىن قورقۇپ كەتمەيمەن. ئەكسىچە، مەنسىزلىك سەۋەب بولۇۋاتىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ يەنە تەكرار ئېيتىمەنكى، مەن جۇڭگو گرامماتىكىسىغا ياۋروپاچىلاشتۇرۇلغان بەزى شەكىللەرنى قوشۇش زۆرۈر دەپ تەشەببۇس قىلمىمەن. بۇ تەشەببۇس پاكىتتىن كېلىپ چىققان. جۇڭگولۇقلار «ھەر ھالدا سۆز قىلالايدۇ»، بۇنىڭدا گەپ يوق، لېكىن ئالغا بېسىش كېرەك، ھەممىدە كونا پېتىچە بولۇۋېرسە كۆپايە قىلمايدۇ. كۆز ئالدىمدىكى مىسالنى ئالاي: جانابىڭىز مانا مۇشۇ بىر-نەچچە يۈز خەتلىك خېتىڭىزدىلا «توغرىسىدا» دېگەن سۆزنى ئىككى قېتىم ئىشلىتىپسىز، بۇنىڭ قەدىمكى يېزىق بىلەن ئالاقىسى يوق، بۇ كېيىنكى چاغلاردىكى ئۇدۇل تەرجىمىدىن كېلىپ چىققان ياۋروپاچە گرامماتىك شەكىل؛ ھەتتا «ياۋروپاچىلاشتۇرۇلغان» دېگەن سۆزنىڭ ئۆزىمۇ ياۋروپاچىلاشتۇرۇلغان سۆز؛ «كېرەكسىز» دېگەن سۆزنىمۇ ئىشلىتىپسىز، بۇ پۈتۈنلەي ياپونچە سۆز؛ «گاز» بولسا نېمىس تىلىدىن ئەينەن قوبۇل قىلىنغان ياپونچە ئاھاڭ تەرجىمىسى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ناھايىتى جايىدا ئىشلىتىلگەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇنداق ئىشلىتىش «زۆرۈر». مەسىلەن، «زەھەرلىك گاز» نى ئالاي، ئەگەر جۇڭگونىڭ ئەزەلدىن بار بولغان «زەھەرلىك بۇس» دېگەن سۆزى ئىشلىتىلمىدىغان بولسا، مەنىسى مۇجمەل بولۇپ قالىدۇ ـ دە، ئۇنىڭ زەھەرلىك بومبا ئىچىدىكى

بىر نەرسىنى بىلدۈرۈشى ناتايىن. دېمەك، «زەھەرلىك گاز» دەپ يېزىلىشى ھەقىقەتەن «زۆرۈرىيەت» تىن كېلىپ چىققان.

جانابىڭىز ئەينەككە قاراپ باقماي، ئۆزىڭىزنىڭمۇ ياۋروپاچىلاشتۇرۇلغان گرامماتىكىنى ئىشلىتىۋاتقان، ئالۋاستىلار ئاتالغۇلىرىنى ئىشلىتىۋاتقان ئادەم ئىكەنلىكىڭىزنى ئىختىيارسىز ئىسپاتلاپ بېرىپسىز، لېكىن مېنىڭچە، سىز ھەرگىزمۇ «غەربلىكلەرنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا ھە ـ ھۇ دەپ مەدەت بېرىدىغان ئالا قانات (خائىن)» ئەمەس، شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭمۇ ئۇنداق ئادەملەردىن ئەمەسلىكىمنى مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئىسپاتلاپ بەرمىگىز، دەپ ئويلايمەن. ئۇنداق بولمىسا، جانابىڭىز ئېتىنىڭ قېنىنى باشقا ئادەمگە پۈركۈيمەن دەپ، ئاۋۋال ئۆزىڭىزنىڭ مۇبارەك ئاغزىڭىزنى بۇلغىغان بولۇپ چىقسىز.

مەن ئويلايمەنكى، بىرەر مەسىلە ئۈستىدە مۇنازىرىلەشكەندە پوپۇزا ۋە بوھتان كارغا كەلمەيدۇ. قەلەم تۇتقىنىمىز ئادەمنىڭ ھە دېگەندىلا خاپا بولۇپ كېتىشى، باشقا ئادەمنىڭ جېنىنى ئېلىشقا ئۇرۇنۇشى تېخىمۇ كۈلكىلىك، ئەپەندىم، چىچاڭلاشنى قويۇپ، ئۆپكىڭىزنى بېسىپ، ئۆزىڭىزنىڭ خېتىنى يەنە بىر قېتىم ئوقۇپ كۆرۈپ، ئۆزىڭىزنى ئويلاپ كۆرسىڭىز قانداق؟

تومۇزدىكى ئامانلىقىڭىزنى تىلەپ خېتىڭىزنىڭ ئۇچۇرىنى بەردىم. شەپكەمنى ئېلىپ تەزىم قىلىمەن؛ ئىنىڭىز كومپرادۇر[198].

8 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى

(8 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى چىققان «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىگە بېسىلغان)

چاقچاق چاقچاقچە بولسۇن (B)[199]

كومپرادور

ئومۇمىي ئەدەبىي تىلغا قارشى ئاتلانغان يەنە بىر جانلىق كۈچ — لىن يۈتاڭ ئەپەندى. ئۇنىڭ قارشى چىققىنى ئومۇمىي ئەدەبىي تىلنىڭ «چۈشىنىكسىز» لىكى[200] ئەمەس، بەلكى «ئەزمىلىكى»[201]. ئۇنىڭدا ئىيۇ بەننۇڭ ئەپەندىنىڭ ئويلىغىنىدەك، ئومۇمىي ئەدەبىي تىل «ئاددىي، چىن بولۇش كېرەك» دەيدىغان مۇددىئامۇ يوق. ئۇ مەقسەتنى ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن پەقەت «ئۆزۈندە سۆز ئۇسلۇبى» (ئەدەبىي تىل ئۇسلۇبىدىكى كىتابىي تىل) لا كېرەك، دەيدۇ.

لىن ئەپەندى جانلىق ئەدەبىي تىل بىلەن قوراللىنىپ ئوتتۇرىغا چىققاندا، كونا كىتابىي تىل بىلەن جانلىق ئەدەبىي تىل ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش تۇغەپ كەتكەندى. لىن ئەپەندىمۇ ئىيۇ ئەپەندىگە ئوخشاش شۇ كۈرەشتە بۇياقتا ئۆتكەن ئادەملەردىن ئەمەس ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆتكەن كۈنلەرنى ئەسلەپ كېيىنكى ئەھۋالغا ھەسرەت قىلىدىغان روھىي ھالەتتىن خالىي بولمىسا كېرەك. ئۇنىڭ بىر ئايلىنىپلا سۇڭ، مىڭ دەۋرلىرىدىكى ئۆزۈندە سۆزلەرنى «يۇمۇر» تۇغى ئاستىغا كىرگۈزۈپ قويغانلىقىمۇ ناھايىتى تەبىئىي بىر ئىش. ئۇ «يۇمۇر»، «بايان ۋە مۇھاكىمە» ژۇرنىلىنىڭ 45 - سانىدىكى «بىر باغاقنىڭ يېزىلىشى» دىن ئىبارەت؛ لىن ئەپەندى ياغاچچىدىن ئازراق زاماسكا سوراپ ئېلىش ئۈچۈن، ئۆزۈندە سۆز ئۇسلۇبىدا بىر باغاق يازغان، لېكىن باشقىلار «جانلىق

ئومۇمىي ئەدەبىي تىلغا قارشى چىقىپتۇ» دەپ قالمىسۇن، دەپ ئەندىشە قىلىپ، باغاقنى جانلىق تىل ئۇسلۇبىغا، نەزمە ئۇسلۇبىغا، تۆۋچىكچىلار[202] ئۇسلۇبىغا — دېمەك ئۈچ خىل ئۇسلۇبقا ئۆزگەرتىپ يېزىپتۇ، لېكىن ھەممىسى كۆلكىلىك بىر نەرسە بولۇپ چىقىپتۇ؛ ئاخىر، «كاتىپ بالا» دىن ئېغىزچە گەپ ماڭدۇرۇپ، ياغاچچىدىن زاماسكا ئالدۇرۇپتۇ.

«بايان ۋە مۇھاكىمە» ھەممىگە تونۇش ژۇرنال، شۇڭا بۇ يەردە كەلتۈرىدىغان نەقىللىرىمنى كۆچۈرۈپ ئولتۇرمىدىم. قىسقىسى، پەقەت ئۆزۈندە سۆز ئۇسلۇبىدا يېزىلغىنىلا كۆلكىلىك بولۇپ چىقمىغان، قالغانلىرى بولسا كېرەككە يارىمىغان. لېكىن، شۇ تۆت خىل رولنىڭ ھەممىسىنى لىن ئەپەندى ئورۇندىغان. ئۇنىڭ بىرى — ئىجابىي رول. يەنى «ئۆزۈندە سۆز ئۇسلۇبى» دا يېزىلغىنى؛ قالغان ئۈچى قىزىقچى ھەييارنىڭ رولى بولۇپ، بۇلار ئىجابىي رولنى تېخىمۇ ئاجايىپ ياخشى سۈپەتلەش رولىنى ئوينىغان.

ئەمما، بۇ «يۇمۇر» ئەمەس، «قەبىھ چاقچاق». بۇنداق چاقچاق كوچىنىڭ تېمىغا تاشپاقىنىڭ رەسىمىنى سىزىپ، ئۇنىڭ دۈمبىسىگە ئۆزى يامان كۆرىدىغان ئادەمنىڭ ئىسمىنى يېزىپ قويىدىغان ئۇسۇلدىن پەرق قىلمايدۇ. ئۇنى كۆرگەن ئادەملەر توغرا ياكى ناتوغرا بولغانلىقىنى سۈرۈشتۇرمەي، سىزىلغۇچىغا مەسخىرە بىلەن كۈلۈپ قويىدۇ، خالاس.

مەيلى «يۇمۇر» ياكى «قەبىھ چاقچاق» بولسۇن، ئۇنىڭ ماھىيىتىنى كۆڭلىگىزدە چۈشىنىپ، ئۇنى «قەبىھ چاقچاق» ئىكەن دەپ قارىمىغۇچە، ئۇنىڭمۇ نەتىجىسى بولماي قالمايدۇ.

چۈنكى، پاكىت ماقالىدە يېزىلغىنىدەك بولمايمۇ قالىدۇ، ھېلىقى ئۆزۈندە سۆز ئۇسلۇبىدا يېزىلغان باغاقنى ئالساق، جۇڭگودا ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ نەسلى قۇرۇپ باقمىنى يوق. ئەگەر ۋاقتىڭىز

بولسا شائخەي كوچىلىرىنىڭ دوقمۇشلىرىغا بارسىڭىز، ئەر - ئايال ئىشچىلارنىڭ خەتلىرىنى يېزىپ ئولتۇرغان قەلەم ئىگىلىرىنى كۆرىسىز، ئۇلارنىڭ يازغانلىرى لىن ئەپەندى يازغان باغاقتەك چۈشىنىشلىك ئەمەس، لېكىن «ئۇزۇندە سۆز ئۇسلۇبى» دا يېزىلغانلىقىدا گەپ يوق. ھازىر يېڭىۋاشتىن تىلغا ئېلىنىۋاتقان ئۇزۇندە سۆز ئۇسلۇبىچىلارنىڭ قۇيرۇقى ئەنە شۇ؛ شۇنداق قەلەم ئىگىلىرىگە تىل تەگكۈزگەن ئادەم يوق.

بۇ بىر كونكرېت «يۇمۇر».

لېكىن، «يۇمۇر»نى بىلىشمۇ تەس. جۇڭگودا كۆتىگە ئۇرۇش-نىڭ توغرىلىقىنى ئاناتومىيە جەھەتتىن ئىسپاتلىغانىدىم؛ ئەگەر ئادەمنىڭ كۆتى پەقەت چىقىرىۋېتىش ياكى ئولتۇرۇش ئۇچۇن يارىتىلغان بولسا، ئۇ قەدەر چوڭ بولمىسمۇ بولاتتى، پۇت ئۇنىڭغا قارىغاندا شۇنچە كىچىك تۇرۇپمۇ پۇتۇن گەۋدىنى كۆتۇرۇپ تۇرالايدىغۇ! بىز ھازىر ئادەم گۈشى يېمەيمىز، ئۇ قەدەر كۆپ گۈش ھاجەتسىز. دېمەك، بۇ ئەھۋاللاردىن كۆتىنىڭ مەخسۇسلا ئۇرۇش ئۇچۇن كېرەك بولىدىغانلىقى كۆرۇنۇپ تۇرىدۇ. بۇ گەپنى بەزىدە سۆزلەپ بەرسەم، كىشىلەر بۇ گەپنى «يۇمۇر» ئىكەن دەپ قارايدۇ. ئەگەر كۆتىگە تاياق يېگەن ئادەم بولسا، ئۇ ئادەمنىڭ تەسىراتى ئۇنداق بولمىسا كېرەك.

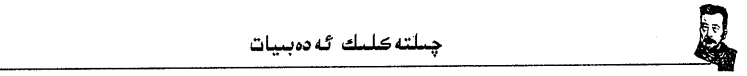
ئامال يوق. كىشىلەر كۆڭلىگە ياققۇدەك بىرەر ئىشنى ئۇچرىتالماي قالسا، ئېھتىمال، «جۇڭگودا يۇمۇر يوق» دېيىشى مۇمكىن.

ماقالىگە ئىشلەش[202]

سوئېر

شېن كو[203] نىڭ «مىڭشى خاتىرىلىرى» ناملىق ئەسىرىدە مۇنداق سۆزلەر بار ئىكەن: «بۇرۇنقى موللىلارنىڭ تولىسى ئۆز ئەسەرلىرىدە سۆزلەرنى قاپىيىداش قىلىپ يېزىشقا بېرىلگەنىكەن. مۇشىيۇ ۋە جاڭ جىڭ[204] قاتارلىق موللىلار ئۆز ۋاقتىدا شۇنداق يازغان ۋە شۇنداق ئۇسلۇبنى ئۆز ۋاقتىدا «قەدىمكى ئۇسلۇب» دەپ ئاتىغانىكەن؛ مۇ شىيۇ بىلەن جاڭ جىڭ پادىشاھنى زىيارەت قىلىش ئۇچۇن سەھەردە ئوردىنىڭ دوڭخۇامېن دەرۋازىسىدا كۈتۈپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇلار شۇ يەردە پاراڭلىشىپ تۇرسا، چېپىپ كېلىۋاتقان بىر ئات بىر ئىتنى دەسسەپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى ئىككىيلەن قەلەم ئىقتىدارىنىڭ ياخشى - يامانلىقىنى سېلىشتۇرۇش ئۇچۇن، شۇ ۋەقەنى خاتىرىلەپ يېزىپتۇ. مۇشىيۇ: «ئات چاپتى، بىر سېرىق ئىت تۇۋاق ئاستىدا ئۆلدى» دەپ يېزىپتۇ. جاڭ جىڭ بولسا: «بىر ئىت چېپىپ كېتىۋاتقان ئاتنىڭ ئايىغىدا ئۆلدى» دەپتۇ. تىل ئۇسلۇبىدا يېڭى ئۆزگىرىش بولغاچقا، بۇ تەسۋىرلەر ھەر ئىككىسىگە ياقماپتۇ، لېكىن بۇ تەسۋىرلەر ئۆز ۋاقتىدا ياخشى دەپ قارىلىپ، تاكى ھازىرغىچە تەرىپلىنىپ كەلمەكتە.»

قاپىيىلىك ماقالە كىيىن ۋۇجۇدقا كەلگەن؛ تاڭ - يۇ دەۋرلىرىدە ماقالە قاپىيىلىك يېزىلمايتتى، «نەسرىي ئەسەر»نىڭ «كونا كىتابىي تىل» دەپ ئاتىلىشىنىڭ ئەھمىيىتى ئەنە شۇ يەردە. شۇنى-

داق ئۇسۇل بويىچە قاراپ، ئەگەر قەدىمكى زامانىدا جانلىق تىل بىلەن كىتابىي تىلنىڭ پەرقى يوق ئىدى[205] دېيىلمىغان بولسا، «جانلىق ئەدەبىي تىل»نى «قەدىمكى كىتابىي تىل» دەپ ئاتىساقمۇ بولمىغان ئوخشايدۇ، لېكىن بۇ گەپ لىن يۈتاڭ ئەپەندىنىڭ «جانلىق ئەدەبىي تىلنىڭ كىتابىي تىل شەكلى» دېگىنىگە ئوخشاشمايدۇ. ھېلىقى ئىككىيلەننىڭ ئەسىرى چاكىنا بولۇپلا قالماستىن، مەنىسىمۇ ئوخشاش ئەمەس؛ مۇشيۇ، ئات ئىتنى دەسسەپ ئۆلتۈردى دېگەن بولسا، جاڭ جىڭ، ئىتنى ئات دەسسەپ ئۆلتۈردى، دېگەن. دېمەك، ئۇرغۇ ئاتتىمۇ ياكى ئىتتىمۇ؟ ئېنىقراقى يەنىلا شېڭكونىڭ ئويلانمايلا يازغىنى — «چېپىپ كېلىۋاتقان بىر ئات بىر ئىتنى دەسسەپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ».

كونا نەرسىنى يوقىتىش ئۈچۈن كۈچ كېرەك، تولىمۇ كۈچەپ كەتسەك، «ئاشۇرۇۋەتكەن» بولىسەن - دە، نەتىجىدە چالا بولۇپلا قالماستىن، بەلكى قاملاشمىغان بولۇپ چىقىدۇ، قەدىمكى كىشىلەر كامالىتىگە يەتكۈزگەندىنمۇ بەتتەر يامان بولىدۇ. ھەجىمى ۋە بايانى جەھەتتىن بىرئاز چەكلىك بولغان «چىلتەكلىك ئەدەبىيات» دېگەنگە ئوخشاش نەرسىلەردە ئەنە شۇنداق چاللىق - خاملىق كۆپ.

ئىشلەشتە تولىمۇ ئاشۇرۇۋەتسەك بولمايدۇ، ئىشلىمەي قويساقمۇ بولمايدۇ. بىر پارچە كۆتەك ۋە تۆت شاختىن بەندىك ياسىساق، شۇ ھالىتىدە تولىمۇ قوپال بولۇپ قالىدۇ، ئۇنى رەندىلىمەي بولمايدۇ. لېكىن، رەندىلەپ - سىلىقلاپ، گۈل چەكسەك، ئوتتۇرىسىنى ئويۇپ تاشلىساق، ئولتۇرغىلى بولمايدۇ، ئۇنى بەندىك دېگىلى بولمايدۇ. گوركي: ئاممىۋى تىل خام ئەشيا، پىششىقلاپ ئىشلىگەندىن كېيىن ئەدەبىياتقا ئايلىنىدۇ[206] دەپتىكەن. مېنىڭچە، بۇ ناھايىتى لىللا يولىورۇق.

7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى

كىتابتىن پارچە خاتىرە (1)[207]

يەن يۇ

م. گوركي بالزاك[208] نىڭ رومانلىرىدىكى دىئالوگىنىڭ ئۇستىلىق بىلەن يېزىلغانلىقىغا ئىنتايىن قايىل بولۇپ، بۇ رومانلارنى پېرسوناژنىڭ تەقى - تۇرقى تەسۋىرلەنمىسىمۇ كىتابخانلار دىئالوگنى ئوقۇغاندا سۆزلەۋاتقان ئادەمنى كۆزى بىلەن كۆرۈپ تۇرغاندەك بولىدۇ، دەپ يازغان («مېنىڭ ئەدەبىيات جەھەتتە تەربىيىلىنىشىم»).

جۇڭگودا ئۇنىڭدەك ماھىر يازغۇچى تېخى يوق. لېكىن، «سۇ بويىدا» ۋە «قىزىل راۋاقتىكى چۇش» نىڭ بەزى جايلىرىدا كىتابخانلار ئادەمنىڭ قىياپىتىنى قىلىۋاتقان گەپ - سۆزلىرىدىن بىلەۋالالايدۇ. ئەمەلىيەتتە، بۇمۇ ھېچقانداق غەلىتە ئىش ئەمەس. بۇنى شاڭخەيدىكى تار كوچىلارنىڭ بىرەرىدە بىرەر ئېغىز ئۆينى ئىجارىگە ئېلىپ ئولتۇرغان كىشىلەر ھەر دائىم ھېس قىلالايدۇ. ئۇلار ئەتراپىدىكى قوشنىلىرى بىلەن يۇز كۆرۈشكەن بولۇشى ناتايىن. ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىنىڭ تاملىرى بىر قەۋەت نېپىز پەنەركىدىن ياسالغان بولغاچقا، بەزىلىرىنىڭ ئۆيىدىكىلەر مېھمانلار بىلەن سۆزلەشسە، بولۇپمۇ ئۇنلۇك سۆزلەشسە، سۆزلىرى ئاساسەن ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ ئەھۋال ئۇزۇن داۋاملاشقاندىن كېيىن ئادەمگە ئۇ ئۆيدە كىملەر بارلىقى ھەمدە بۇ ئادەملەرنىڭ رەڭگىرويىنىڭ قانداقلىقى مەلۇمدەك تۇيۇلىدۇ.

زۆرۈر بولمىغان تەرەپلىرىنى چىقىرىۋېتىپ، پەقەت ھەركىم-

نىڭ ئۆزىگە خاس سۆزلىرىلا قالدۇرۇلسا، مېنىڭچە، باشقىلار ئەنە شۇ سۆزلەۋاتقان ئادەمنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلەيدۇ. بىراق، مەن ئۇلارنى جۇڭگونىڭ بالزاكى بولۇپ قالىدۇ، دېمەكچى ئەمەسمەن.

يازغۇچى پېرسوناژلارنى دىئالوگ ئارقىلىق تەسۋىرلىگەندە، ئۇنىڭ كۆڭلىدە بۇ پېرسوناژنىڭ قىياپىتى بولۇشى ئېھتىمال. ئۇ بۇنى كىتابخانغا يەتكۈزىدۇ، كىتابخانىنىڭ كۆڭلىدىمۇ بۇ پېرسوناژ-نىڭ قىياپىتى شەكىللىنىدۇ. لېكىن، كىتابخانلار كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەن پېرسوناژلار يازغۇچىنىڭ تەسەۋۋۇرىدىكى بىلەن ئوخ-شاش بولۇشى ناتايىن. بالزاكنىڭ كەكە ساقال، ئورۇق بوۋايلىرى گوركىينىڭ مېڭىسىدە قوپال، بەستلىك، بومبا ساقال كىشىگە ئايلىنىشى مۇمكىن. لېكىن، خاراكتېرى، سۆز - ھەرىكىتى ئوخ-شاش بولۇشى، ئانچە پەرق قىلماسلىقى، خۇددى فرانسۇز تىلىدىن رۇس تىلىغا تەرجىمە قىلغانغا ئوخشاش بولۇشى مۇمكىن. ئۇنداق بولمىغاندا، ئەدەبىياتنىڭ ئومۇمىيلىقى بولمىغان بولاتتى.

ئەدەبىياتنىڭ ئومۇمىيلىقى بولسىمۇ، لېكىن كىتابخانلارنىڭ تەجرىبىلىرى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، ئۆزگىرىشلەر بولۇشى مۇمكىن. كىتابخاندا شۇنداق تەجرىبە بولمىسا، ئەدەبىيات ئۆزىنىڭ ئۇنۇمىنى يوقىتىدۇ. مەسىلەن، بىز «قىزىل راۋاقتىكى چۇش» نى كۆرگەندە سۆز - جۇملىلەردىن لىن دەيۇ[209] نى كۆز ئالدى-مىزغا كەلتۈرىمىز. دوكتور مىيېنىڭ «لىن دەيۇنىڭ چېچەكنى دەپنە قىلىشى» دىن تارتىلغان سۇرەتنى كۆز ئالدىمىزدىن يىتتۈ-رۇپ، باشقا بىرىنى ئويلاپ كۆرسەك، ئۇ چاغدا، ئېھتىمال قىرقىم چاچ، ھىندىستان تاۋارلىرىدىن كىيىم كىيگەن، كېلىشكەن، ئو-رۇق، كەم گەپ سەتەك قىزنى ياكى باشقىچە بىر قىياپەتنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرۈشىمىز ئېھتىمال. بۇنى كېسىپ ئېيتىش قە-يىن، ئۇنى 30 — 40 يىل ئىلگىرى نەشر قىلىنغان «قىزىل راۋاقتىكى چۇش، نىڭ نەزمىلىك سۇرەتلىرى»[210] گە ئوخشاشلار

ئىچىدىكى سۇرەتلەر بىلەن سېلىشتۇرساق، چوقۇم تامامەن ئوخ-شاشمايدۇ. ئۇنىڭدا سىزىلغىنى شۇ چاغدىكى كىتابخانلارنىڭ كۆڭ-لىدىكى لىن دەيۇي ئىدى.

ئەدەبىياتنىڭ ئومۇمىيلىقىدا چەك - چېگرا بولىدۇ؛ يەنە بىر-قەدەر مەڭگۈلۈكلىرىمۇ بولىدۇ، لېكىن كىتابخانلارنىڭ ئىجتىما-ئىي تەجرىبىلىرى تۇپەيلىدىن ئۆزگىرىش بولىدۇ. شىمالىي قۇتۇپ-تىكى ئىسكىمۇسلار[211] بىلەن ئافرىقىنىڭ مەركىزىي قىسمىدا ياشايدىغان نېگىرلار، مېنىڭچە، «لىن دەيۇ تىپى» نى چۈشەنمەي-دۇ؛ مۇكەممەل ۋە ئەقىلگە مۇۋاپىق بولغان ياخشى جەمئىيەتتىكى كىشىلەرمۇ چۈشىنەلمەيدۇ. ئۇلارغا بىزنىڭ چىن شىخۇاڭنىڭ كە-تاب كۆيدۈرۈشى[212] نى، خۇاڭ چاۋنىڭ قاتىللىقى[213] نى ئاڭلە-غىنىمىزدىنمۇ ياتراق تۇيۇلۇشى مۇمكىن. ئۆزگىرىش بولىدىكەن، مەڭگۈلۈك بولمايدۇ. ئەدەبىياتنىڭ ئۆزىگە خاس سىرى بار دېگەن گەپ چۈشەكىگەن ئادەملەرنىڭ جۆيلۈشى.

8 - ئاينىڭ 6 - كۈنى

كىتابتىن پارچە خاتىرە (2) [214]

يەن يۇي

ئوخشاش بىر دەۋردە، ئوخشاش بىر دۆلەتتە ياشاۋاتىپ، گەپ-تە بىر - بىرىنىڭ تىلىنى ئۇقۇشالمايدىغان ئەھۋاللارمۇ بولىدۇ.

باربوس[215] نىڭ «مىللىي تىل ۋە چەت ئەل تىلى» ناملىق ناھايىتى قىزىق بىر ھېكايىسى بار. ئۇنىڭدا يېزىلىشچە، ياۋروپا ئۇرۇشىدا پىداكارلىق كۆرسەتكەن ئۇچ ئەسكەر فرانسىيىلىك بىر باي ئادەمنىڭ ئۆيىگە مېھمان بولۇپ بېرىپتۇ، ئۇلارنى شۇ ئۆيدىكى بىر خانىم ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋاپتۇ ۋە لېكىن قىلارىغا گەپ تاپالماي، نائىلاج ئۇنى - بۇنى دەپ بىرنەچچە ئېغىز سۆز قىپتۇ، ئەسكەرلەرمۇ جاۋاب بەرگۈدەك گەپ تاپالماي قاپتۇ، لېكىن ئېسىل ئۆيدە تارتىنىپ ئولتۇرۇپ، ئۇستىخانلىرى ئاغرىپ كېتىپتۇ، كې-يىن ئۆزلىرىنىڭ «توڭگۇز قوتىنى» غا قايتىپ بارغاندىن كېيىن، پۈتۈن ئەزايى يايراپ، ئويۇن - چاقچاقلىرىنى باشلاپ كېتىپتۇ ۋە نېمىس ئەسىرلىرى ئىچىدە قول ئىشارىتى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ «بىزدەك گەپ قىلىدىغان» ئادەملىرىنى تېپىۋاپتۇ.

ئەنە شۇ تەجرىبىنى باشتىن كەچۈرگەن ئەسكەرلەرنىڭ بىرى: «بۇ دۇنيا ئىككى ئىكەن. بىرى ئۇرۇش دۇنياسى؛ يەنە بىرى پولات ساندۇقنىڭ قاپقىسىغا ئوخشاش ئىشىكى، ئىبادەتخانىغا ئوخشاش پاكىز ئاشخانىسى، چىرايلىق ھوجرىلىرى بار دۇنيا؛ بۇ، پۈتۈنلەي باشقا دۇنيا، باشقا دۆلەت ئىكەن. بۇنىڭدا، غەلىتە خىياللارنى سۈرىدىغان چەت ئەللىكلەر ئولتۇرىدىكەن» دېگەن خىيالنى غۇۋا

كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپتۇ.

ھېلىقى خانىم كېيىن باشقا بىر مويسىپىتقا: «ئۇلار بىلەن ھەتتا گەپمۇ قىلىشالمىدىم. گويا ئۇلار بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا ئاتلاپ ئۆتكىلى بولمايدىغان ھاڭ بارەك» دەپتۇ.

ئەمەلىيەتتە، خانىم بىلەن ئەسكەرلەرلا شۇنداق ئەمەس، ھەتتا بىز - مەيلى «فېئودالىزمنىڭ پۇشتى»[216] ياكى «دەللال» ۋە ياكى باشقا نېمە بولساق بولايلى، مەيلى - ۋە ئوخشاش بىر خىلدىكى ئادەملەرمۇ قانداقتۇر بىرەر يېرىمىز بىرئاز ئوخشاشماي قالسا، ئۇنىڭ ئۇستىگە دىلىمىز بىلەن تىلىمىزنى بىر قىلىش توغرا كەلسە، گاھىدا بىر - بىرىمىزگە قىلغۇدەك گەپ تاپالماي قالە-مىز. شۇنداق بولسىمۇ بىز جۇڭگولۇقلار پەم - پاراسەتلىك ئىكەن-مىز، بەزىلەر ئاللىقاچان ھەممە دەردكە داۋا بولىدىغان «بۇگۇن ھاۋا... ھا - ھا - ھا!» دەيدىغان دورىنى تاپقان؛ ئەگەر زىيادە بولۇپ قالسا، مۇلاھىزە بايان قىلماي، ھەدەپ رومكا سوقۇشتۇ-رۇش بىلەنلا بولىدۇ.

بۇنىڭدىن قارىغاندا، ئەدەبىياتنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋە ئەدەبىي ئەسەرلەرنى مەڭگۈلۈك قىلىپ يېزىش ھەقىقەتەن بىرئاز تەس بولسا كېرەك. «بۇگۇن ھاۋا... ھا - ھا - ھا!» دېگەن سۆز بىرئاز ئومۇمىي بولسىمۇ، لېكىن بۇنىڭ مەڭگۈلۈك بولالىشى ناتايىن، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ ئەدەبىياتقا ئانچە ئوخشىمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن كامالەت تاپقان ئەدەبىلەر[217] ئۆزىچە بىر قائىدىنى بەلگىلەپ، ئۆز-لىرىنىڭ «ئەدەبىيات» لىرىنىڭ ئومۇمىيلىق خۇسۇسىيىتىنى ساق-لاش ئۈچۈن ئۇنى چۈشەنمەيدىغانلارنى «ئىنسانلار» قاتارىدىن چىقە-رىۋېتىدىكەن. ئەدەبىياتنىڭ باشقا خۇسۇسىيىتىمۇ بار، لېكىن ئۇلار بۇنى ئاشكارا ئېيتىشقا ئۇنىمايدۇ، شۇڭا، مۇشۇنداق ۋاستە-نى قوللانغان. لېكىن، شۇنداق بولىدىغان بولسا «ئەدەبىيات» مەۋجۇت قالمىدۇ، «ئادەم» ئانچە كۆپ قالمايدۇ.

شۇنداق ئۇچۇن، ئاڭلىشىمچە، ئەدەبىيات قانچىكى يۇكسەك بولسا، ئۇنى چۈشىنىدىغان ئادەم شۇنچە ئاز بولىدىكەن، ئۇنداق يۇكسەكلىكى شۇنچە نىھايىتىغا يەتكەن بولىدىكەن، ئۇنداق ئومۇمىيلىق ۋە مەڭگۈلۈك خۇسۇسىيەتلىرىمۇ ئاپتورنىڭ ئۆزىگىلا مەركەزلىشىدىكەن. لېكىن، شۇ ئەدىب يەنە مەيۇسلىنىپ قاپتۇ، قان سەپرا قىلىۋېتىپتۇ. ھەقىقەتەن ئامال تاپالماپتۇ دېگەن گەپ ئەنە شۇ.

جەدىتلىك ۋە مۇتەئەسسىپلىك[218]

كومپرادور

بەننۇڭ ئەپەندىنىڭ ئالەمدىن ئۆتكەنلىكىمۇ خۇددى يازغۇچى جۇشياڭ بىلەن لۇيىڭ[219]غا ئوخشاشلا، بەزى گېزىت ـ ژۇرنالـلارنى بىر مەھەل قىزىتىۋەتتى. بۇ ئەھۋالنىڭ قاچانغىچە داۋام قىلىدىغانلىقىغا ھازىر تېخى ھۆكۈم قىلغىلى بولمايدۇ. لېكىن، بۇ ئۆلۈمنىڭ رولى ھېلىقى ئىككىيلەننىڭ رولىدىن كۆپ چوڭ بولغاندەك تۇرىدۇ: بەننۇڭ ئەپەندىنىڭ «جەدىت»[220] لىك قىلىدىغان ئادەملەرگە ئۆز ئەرۋاھى بىلەن پەشۋا بېرىشكە يارايدىغان مۇتەئەسسىپلەر پىرى قىلىۋېلىنىشىغا ئازلا قالدى.

بۇ پەشۋانىڭ توري (كۇچى) بار، چۈنكى ئۇ ھەم قەدىمىي ئۇسلۇبتا يازىدىغان مەشھۇر ئادەم، ھەم سابىق جەدىت ئىدى. جەدىتلىككە مۇشۇنداق جەدىت بىلەن پەشۋا بېرىش، خۇددى زەھەرنى زەھەر بىلەن قايتۇرغانغا ئوخشاش، كونىراپ ـ داتلىشىپ كەتكەن ئاسارئەتىقىلەرنى دەستەك قىلغاندىن ئۇنۇملۇك بولىدۇ. لېكىن، گەپنىڭ كۆلكىلىك يېرى مانا مۇشۇ يەردە. نېمە ئۈچۈن؟ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، بەننۇڭ ئەپەندى بولسا «جەدىت» لىك بىلەن داڭق چىقارغان ئادەم.

ئىلگىرىكى چاغلاردا لېۋېبەننۇڭ دېگەن ئىسىمنىڭ ياشلارنىڭ قەلبىگە سىڭىپ كېتىشىگە ئۇنىڭ فونېتىكىغا ماھىر بولغانلىقى ياكى پات ـ پات غەزەل توقۇپ تۇرىدىغانلىقى ئەمەس، ئۇنىڭ قوشماق ئۆردەك ۋە جۇپ كېپىنەكچىلەر[221] قاتارىدىن سەكرەپ

چىقىپ، ۋاڭ جىڭشۇەننى مات قىلىپ[222]، «ئەدەبىيات ئىنقىلابى» سېپىدىكى جەڭچىگە ئايلانغانلىقى سەۋەب بولغانىدى. شۇڭا، ئۆز ۋاقتىدا بىر قىسىم ئادەملەر ئۇنى «جەدىت» دەپ ھاقارەتلىگەنىدى. زامان ھەر ھالدا بىرئاز ئىلگىرىلىگەندەك قىلدى، ۋاقىت بارا - بارا بۇ لەقەمنى يوقۇتتى؛ ئۇنىڭ ئۆزىمۇ بىرئاز يوقىرى يامىشىپ، زامانغىمۇ بىرئاز باقىدىغان بولۇپ قالدى، شۇنىڭ بىلەن ئاخىر پاك - پاكىز مەشھۇر ئادەمگە ئايلىنىپ قالدى. لېكىن، «ئادەم داڭق چىقىرىشتىن، توڭگۇز سەمرىشتىن قورقسا بولىدۇ» دېگەندەك، شۇ چاغدا ئۇ يېڭى «جەدىت» لىك كېسىلىنى ساقايتىدىغان دورىغىمۇ ئايلىنىپ قالدى.

بۇ يالغۇز بەننۇڭ ئېپەندىنىڭلا بېشىغا كەلگەن كۇلپەت ئەمەس، ئۇنداق كونا مىساللار ئەمەلىيەتتە خېلى كۆپ. گۇاڭدۇڭدا ئۆلىمالار شۇنچە كۆپ تۇرسا، نېمىشقا يالغۇز كاڭ يۇۋېي[223] نىڭلا داڭقى چىقىپ قالدى؟ چۈنكى پادىشاھلىق ھاراڭنا چۈشۈپ بېرىپ پادىشاھقا مەكتۇپ سۇنغانلارنىڭ سەردارى، ۋۇشۇي سىياسىي ئۆز-گىرىشنىڭ يېتەكچىسى، يەنى جەدىت بولغان. ئەنگلىيىگە بېرىپ ئوقۇغانلارمۇ ئاز ئەمەس، لېكىن شۇلاردىن يەن فۇ[224] نىڭ نامىنىڭ تېخىچە ئۆچمىگەنلىكى ئۇنىڭ ئىلگىرى پەرەڭلەرنىڭ بىر-نەچچە كىتابىنى ئەستايىدىل تەرجىمە قىلغانلىقىدىن، يەنى جەدىت-لىك قىلغانلىقىدىن بولدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرلە-رىدە ئاسار ئەتىقىشۇناسلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەملەر يالغۇز تەييەن ئېپەندى[225] دىنلا ئىبارەت ئەمەس ئىدى، لېكىن ئۇنىڭ شۆھرىتىنىڭ سۇن يېراق[226] دىنمۇ ئۇستۇن بولۇشى، ئەمەلىيەت-تە ئۇنىڭ ئىرقىي ئىنقىلابنى تەشەببۇس قىلغانلىقىدىن، يەنى جە-دىتلىك قىلغانلىقىدىن، ھەتتا «ئىسيان» كۆتۈرگەنلىكىدىن بول-دى. كېيىن ئۇلار «جەدىت» لىكنىمۇ ۋۇجۇدقا چىقىرىپ، ت-رىك، ساپ پىر بولۇپ قالدى. لېكىن، پالاكەتچىلىكىمۇ ئۇلارنىڭ

كەينىدىن ئىز باستۇرۇپ كەلدى: كاڭ يۇۋېي بولسا ھالاك بولغان پادىشاھلىق تۈزۈمىنى ئەسلىگە كەلتۈرگۈچىلەرنىڭ بۇۋىسى دېگەن مەڭگۈلۈك بەتنامغا قالدى؛ پادىشاھ يۈەن شىكەي بولسا يەن فۇنى تەشەببۇسكارلىققا سالدى؛ سەردار سۇن چۈەنفاڭمۇ تەييەن ئېپەندىنى لوڭقىغا ئوق چۈشۈرۈش ئويۇنىغا تەكلىپ قىلدى[227]. ئىلگىرى ئۇلار ھاراڭنى ئالدىغا تارتىپ ماڭغان نەۋقىران ئىدى، پاچاقلىرى كۆچلۈك، بىلەكلىرىمۇ توم ئىدى، بۇ نۆۋەتمۇ شۇلارنى ھاراڭا تارتىشقا تەكلىپ قىلىشتى، ئۇلار ھاراڭنى تارتىشنى تارتتى، لې-كىن كەينىگە تارتتى. بۇ يەردە قەدىمكى ئۇسلۇب بويىچە «ئەلھۆك-مىللا» دېمەكتىن باشقا چارە يوق.

مەن بۇ يەردە بەننۇڭ ئېپەندىگە «جەدىت» لىك قىلغان دەپ تەنە قىلىۋاتقىنىم يوق، مېنىڭ بۇ يەردە ئېيتىۋاتقىنىم ئادەتتىكى «جەدىت» لىكنىڭ بىر قىسمىدىن، يەنى «باشلامچى» دېگەن مەن-دىن ئىبارەت. ئۇ «زاۋال» تاپتىم دەيدۇ، ئەمەلىيەتتە بولسا كۆ-رەش قىلىپ كەلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇنى قەدىرلەيدىغان كىشى-لەر ئۇنىڭ ئەنە شۇ كۆرەش قىلغان تەرىپىنى كۆپرەك تەسۋىرلىشى كېرەك، ئۇنىڭغا تەرەپ - تەرەپتىن چاڭ سېلىپ، ئۇنى ئۆزلىرى ياخشى كۆرىدىغان مايغا ياكى لايغا بۇلاپ، ئۆزلىرىگە ئالتۇن ھەل بىلەن يېزىلغان ۋىۋىسكا قىلىۋالمىسىلا بولدى.

8 - ئاينىڭ 13 - كۈنى

شۇكۇر ـ قانائەت قىلدۇرۇش چارىسى[228]

شى جى

ئۆزى ئوقۇتقۇچى ياكى دوختۇر بولغان تەقدىردىمۇ بالىسىنى باشقىلارغا ئوقۇتىدىغان، كېسىلىنى باشقىلارغا داۋالىتىدىغان ئىش بار. لېكىن، ئادەم بولۇش، جاھاندارچىلىق قىلىش چارىسى ئۇسـتىدە ھەر كىم ئۆزى ئويلىنىش توغرا كەلسە كېرەك، باشقا بىر مۇنچە ئادەملەر تېپىپ بەرگەن ياخشى چارىلەر كۆپ چاغلاردا كارغا يارىماي قالىدۇ.

باشقىلارنى شۇكۇر ـ قانائەت قىلىشقا دەۋەت قىلىش قەدىمكى زامـانلاردىمۇ، ھازىرقى خەلقئارالـەمنى ئىـداره قىلىشنىڭ چوڭ چاره ـ تەدبىرلىرى بولغان ۋە بولۇپ كەلمەكتە؛ بۇ جەھەتتە چىقىرىلغان پەتىۋالارمۇ ناھايىتى كۆپ، لېكىن ھېچقايسىسىنىڭ تولۇق كارغا يارىغىنى يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن، يېڭى پەتىۋالارمۇ تۇغمەي چىقىپ تۇرىدۇ. يېقىندا شۇنداق پەتىۋالاردىن ئىككى خىلىنى كۆردۇم، لېكىن مېنىڭچە، ئۇلارمۇ ئانچە جايىدا بولمىسا كېرەك.

بىر خىلى — كىشىلەرنى ئۆز كەسپىگە ھەۋەس قىلىشقا دەۋەت قىلىش. ھەۋەس قىلغاندىلا، ھەر قانداق ئىشقا شۇكۇر ـ قانائەت قىلىدىغان بولارمىش. ئەلۋەتتە، بۇ سۆزنىڭ ئورنى بار، لېكىن ھەر ھالدا ئارام بېرىدىغانراق كەسىپ بولۇشى لازىم. كۆمۈر قازىدىغان، ئەپكەش بىلەن گەندە توشۇيدىغان ئىشلارنى قويۇپ تۇرايلى، شاڭخەيدىكى زاۋۇتلاردا ئاز دېگەندە كۈنىگە 10 سائەتلەپ ئىشلەيدىغان ئىشچىلار كەچقۇرۇن بولغاندا چوقۇم ھېرىپ ھالى قالمايدۇ، جاراھەتلىنىش ھادىسىلىرى كۆپىنچە ئەنە شۇ ۋاقىتتا پەيدا بولىدۇ. «ساغلام روھ ساغلام تەندە بولىدۇ»[229]، ئۆزىنىڭ تېنىگە قاراشقىمۇ چولىسى تەگمەيۋاتسا، ھەۋەسكە جېنىدىنمۇ بەكـ رەك بېرىلمىگۈچە قانداقمۇ ھەۋەس قىلالىسۇن؟ ئەگەر ئۇلارنىڭ ئۆزىدىن سورايدىغان بولسىڭىز، مېنىڭچە، چوقۇم ئىش ۋاقتىنى ئازايتىش كېرەك، دەيدۇ؛ ھەۋەس ئۇلارنىڭ ئۇخلاپ چۈشىگىمۇ كىرمەيدۇ.

يەنە بىر خىلى تېخىمۇ ئۆزۈل ـ كېسىل: تومۇز ئىسسىقىدا بايلار مېھماندارچىلىق بىلەن ئالدىراپ تەرگە چۆمۈلۈپ يۈرسە، گادايلار قولتۇقىدىكى پۇچۇق بوريىسىنى يولغا يېيىپ قويۇپ، چاپاندىرىنى سېلىۋېتىپ شامالداپ، چەكسىز راھەتلىنىپ ياتارمىش، «جاھاننى بورا بىلەن قاپلىدى» دېگەن گەپ ئەنە شۇئىمىش. بۇمۇ كەم ئۇچرايدىغان لەتىپىلىك بىر پەتىۋا. بىراق، بۇنىڭ ئارقىسىدا كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان ئەھۋاللارمۇ بار. كۈز سوغۇقى يېتىپ كېلەي دەپ تۇرغان چاغلاردا، سەھەر ۋاقتىدا چوڭ كوچىلارغا چىقىپ ئۇيان ـ بۇيان ماڭىدىغان بولسىڭىز، قورسىقىنى مۇجۇپ تۇرۇپ، ئاغزىدىن سېرىق زەردار سۇ ياندۇرۇۋاتقانلارنى كۆردىسىز، ئۇلار ھېلىقى «جاھاننى بورا بىلەن قاپلىغان» سابىق تىرىك مالائىكىلەرنىڭ دەل ئۆزى. ئالدىدا دۆلەت ۋە راھەت تۇرسا ئۇنىڭدىن بەھرىلەنمەيدىغان چوڭ ئەخمەقلەر دۇنيادا ھەر ھالدا ئاز بولسا كېرەك، ئەگەر ھېچ نەرسىسى يوق گادايلىق ھەقىقەتەن شۇنداق پەيزىلىك بىر ئىش بولىدىغان بولسا، ھازىرقى بايلار ھەممىدىن ئاۋۋال چوڭ يولدا يېتىۋالغان بولاتتى، ھازىرقى گادايلارغىمۇ بوردىلىرىنى يايغۇدەك يەر قالمىغان بولاتتى.

شاڭخەي ئوتتۇرا مەكتەپلىرىنىڭ بىرلەشمە ئىمتىھانىنىڭ ئەلا

نەتىجىلىرى ئېلان قىلىندى، «كىيىمنىڭ سوغۇقنى قاچۇرىدىغانلىقى ۋە تاماقنىڭ قورساقنى توپغۇزىدىغانلىقى ھەققىدە» ماۋزۇلۇق ئىمتىھان قەغىزىدە مۇنداق بىر سۆز بار ئىكەن:

«..... ئەگەر پەزىلەتتە كامالەتكە يەتسەڭ، يېمەك - ئىچمەكىڭ ئۆكسۈپ قالسىمۇ، كىيىملىرىڭ يىرتىق ياماق بولسىمۇ، شان - شۆھرىتىڭ ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا قالىدۇ؛ مەنىۋى تۇرمۇش تولۇق راۋاجلانسا، ماددىي تۇرمۇشنىڭ يېتىشسىزلىكىدىن غەم قىلىشنىڭ نېمە ھاجىتى بار؟ دېمەك، ئىنساني ھاياتنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى ئۇنىڭدا ئەمەس، مانا بۇنىڭدا...» («يېڭى ئىبارىلەر كانى» نىڭ 3 - سانىدىن).

بۇ سۆز ئەسلىي ماۋزۇنىڭ مەزمۇنىدىنمۇ ئىلگىرىلەپ كەتكەن، بۇ گەپچە «قورساقنى توپغۇزۇش» مۇمكىن بولمىسىمۇ ھېچ گەپ ئەمەسمىش. لېكىن، ئۇنتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ تاپقان چارىلىرى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا توغرا كەلمەيدۇ، خىزمەت — كەسىپ تەلەپ قىلغۇچىلار توپ - توپى بىلەن پەيدا بولماقتا.

پاكىت قىلچىلىكمۇ رەھىمى قىلمايدىغان نەرسە، ئۇ قۇرۇق گەپلەرنى يەر بىلەن يەكسان قىلىۋېتەلەيدۇ. بۇ، ناھايىتى روشەن. ئەمەلىيەتتە، مېنىڭ نادانلارچە پىكرىم مۇنداق: «ئېيتىدۇرلەركى» دېگەن بىرنېمىلەرنى ئەمدى تاشلاش كېرەك، ئۇلار بەربىر كارغا كەلمەيدۇ.

ھەيرانمەن (1) [230]

بەي داۋ

دۇنيادا خاتىرىلەرنى كۆرمىسە ھەرقانداق تالانت ئىگىسىمۇ ئويلاپ يېتەلمەيدىغان نۇرغۇن پاكىتلار بار. ئافرىقىدا بىر خىل يەرلىك خەلق بار. ئەر - ئاياللارنىڭ بىر - بىرىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇشى ناھايىتى ئېغىر، ھەتتا كۈيئوغلى قېينانىسى بىلەن كۆرۈشكەندىمۇ بېشىنى يەرگە تەگكۈزۈپ يېتىۋالىدىكەن. بۇنى ئاز دەپ، يۈزىنى توپا ئىچىگە تىقىۋالىدىكەن. ھەقىقەتتە، بىزنىڭ ئەدەپ - ئەخلاقلىق ئېلىمىزدىكى «ئوغۇل - قىزلار يەتتە يېشىدىن تارتىپ بىر ئۈستەلدە ئولتۇرمىغان» قەدىمكى كىشىلىرىمىزمۇ ئۇلارغا زادىلا تەڭلىشەلمەيدۇ.

دېمەك، قەدىمكى كىشىلىرىمىزنىڭ ئەر - ئاياللارنى ئايرىۋېتىشتىكى لايىھىلىرىنىڭ سەۋىبىسىمۇ بەك تۆۋەن ئىكەن؛ ھازىر قەدىمكىلەرنىڭ رامكىسىدىن سەكرەپ چىقىپ كېتەلمەسلىك تېخىمۇ ئۇچىغا چىققان كالۋالېقتۇر. بىرگە سۇغا چۆمۈلمەسلىك، بىرگە ماڭماسلىق، بىرگە تاماق يېمەسلىك، بىرگە كىنولاردا رولغا چىقماسلىق[231] — بۇلارنىڭ ھەممىسى «بىر ئۈستەلدە ئولتۇرماسلىق» نىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى. ئۇچىغا چىققان كالۋالىق شۇ يەردىكى، ئەر - ئاياللارنىڭ ئوخشاشلا بىر ھاۋادىن تەڭ نەپەس ئالىدىغانلىقىنى، بۇ ئەرنىڭ بۇرۇن تۆشۈكىدىن چىققان ھاۋا ئۇ ئاياللىنىڭ بۇرۇن تۆشۈكىگە كىرىپ كېتىدىغانلىقىنى، بۇ مالىمانچىلىقنىڭ ھەقىقەتەنمۇ دېڭىز سۈيىنىڭ پەقەت تېرىگە تەگكەنلىكىدىن

مۇ يامان ئىكەنلىكىنى تېخى ئويلاپ يەتمىگەن. بۇ ئېغىر مەسىلىگە نىسبەتەن ھېچقانداق چارە بولمىسا، ئەر ـ ئايالالارنىڭ چەك ـ چېگرالىرى مەڭگۈ ئايرىلمايدۇ.

مېنىڭچە، بۇنىڭدا ئەڭ ياخشىسى «غەربنىڭ ئۈسۈلى» نى قوللىنىش كېرەك. غەرب ئۈسۈلىدا مىللىي تەۋەررۈك بولمىسىمۇ، ئۇلار بەزى چاغلاردا مىللىي تەۋەررۈككە يارەم بېرىدۇ. مەسىلەن، رادىئو ئىشىتىتۇرۇش مودا نەرسە، بىراق ئەتىگەنده راھىبلارنىڭ ئايەت ئوقۇشى يامان ئەمەس؛ ئاپتوموبىل پەرەڭلەرنىڭ مېلى بولسىمۇ، ئۇنىڭغا ئولتۇرۇش ماجالى ئويناشقا بارغاندا، يېشىل موۋۇتلۇق مەپىگە ئولتۇرۇپ بىر زامانda يېتىپ بارغانغا قارىغاندا بىرنەچچە قېتىم كۆپ ئويىنغىلى بولىدۇ. شۇ تەرىقىده قىياس قىلساق، ئەر ـ ئايالالارنىڭ بىللە ھاۋا سۈمۈرۈشىدىن ساقلىنىشتا گازدىن مۇداپىئەلىنىش سايمىنىدىن پايدىلىنىشقا بولىدۇ، ھەممە ئادەم دۇمبىسىگە بىر سانduقنى يۇدۇۋېلىپ ئوكسىگېن تۇرۇبىسىنى بۇرۇن تۆشۈكىگە تارتسا ھەم باش ـ كۆز ئوچۇق قالمايدۇ، ھەم ھاۋادىن مۇداپىئە كۆرۈش مانېۋرى ئۆتكۈزگىلى، يەنى «جۇڭگو ئىلمىنى ئاساس قىلىپ، غەرب ئىلمىدىن پايدىلانغىلى» بولىدۇ[232]، گېنېرال مۇستاپا كامال[233] دۆلەتنى ئىدارە قىلىشتىن ئىلگىرىكى تۈركىيە ئايالىرىنىڭ چۈمپەردىسىمۇ بۇنىڭغا زادىلا تەڭلىشەلمەي قالىدۇ.

مۇبادا ھازىر ئەنگلىيىلىك سۈيفت[234] كە ئوخشاش بىرەر كىشى «گارېپنىڭ ساياھەت خاتىرىسى» گە ئوخشاش بىرەر ھەجۋىي رومان يېزىپ، ئۇنىڭدا: XX ئەسىردە بىر مەدەنىيەتلىك مەملىكەتكە بارسام بىر توپ ئادەم شاڭ كۆيدۇرۇپ، ئەجدىھاغا باش ئۇرۇپ، تەڭرىدىن يامغۇر تىلەۋاتىپتۇ — «سېمىز ئايالنى» تاماشا قىلىپ تۇرۇپتۇ، تاشپاقىنى ئۆلتۈرۈشنى مەنئى قىپتۇ، يەنە بىر توپ ئادەم سالاپەتلىك بىلەن قەدىمكى زامان ئۇسسۇلىنى تەنقىد

لىپ، ئەر ـ ئايالالارنىڭ باشقا ـ باشقا يوللاردا مېڭىشىنى، ئايالالارنىڭ پۇتىنى ياپماي ئوچۇق قويۇشىغا رۇخسەت قىلماسلىق[235] نى تەشەببۇس قىلىۋاتىپتۇ دەپ يازسا، ئۇ چاغدا يىراقتىكى ياكى كەلگۈسىدىكى كىشىلەر، ئېھتىمال، بۇ يازغۇچىنىڭ تولىمۇ گەپدانلىق قىلىپ، خالىغانچە ئويدۇرۇپ چىقىرىپ ئۆزى نارازى بولغان كىشىلەرگە زەھەر سانجىۋاتقانلىقى بولسا كېرەك، دەپ ئويلىشى مۇمكىن.

لېكىن، بۇلار ھەقىقەتەنمۇ پاكىت. ئەگەر بۇلار پاكىت بولمىغان بولسا، بەلكىم ھەر قانداق بىشىم تالانتلىق يازغۇچىمۇ ئويلاپ يەتمىگەن بولاتتى. خىيال تولىمۇ ھەيران قالارلىق بىر نەرسە ئەمەس، شۇڭا كىشىلەر بەزى ئىشلارنى كۆرگەندە «ھەيرانمەن» دەپ سالىدۇ.

8 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى

ھەيرانمەن (2) [236]

بەي داۋ

يو موجۇن ئەپەندى[237] ئاممۇى تىل مۇھاكىمىسگە ئوقۇتقۇچى سۇپەتتە قاتنىشۋاتىدۇ، ئۇنىڭ پىكرىگە ئەھمىيەت بېرىش ئىنتايىن تېگىشلىك. ئۇ «ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا ئاممۇى تىلنى مەشىق قىلدۇرۇش»نى تەشەببۇس قىلىۋاتىدۇ؛ «ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ماقالە يېزىشتا ئىشلىتىشنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدىغان ۋە دائىم خاتا ئىشلىتىدىغان بىرمۇنچە مودا سۆزلەر»نى مىسالغىمۇ ئېلىپ، «ئەڭ ياخشىسى، ئۇلار ئىشلەتمەسۇن» ئۇلار كەلگۈسىدە پەرق ئېتەلەيدىغان بولغاندا بىر گەپ بولار، چۈنكى «ھەزىم قىلالايدىغان يېڭى نەرسىلەرنى يېگۈزگەندىن كۆرە، ئاۋۋال توسۇپ قويۇش كېرەك» دەيدۇ. بۇ يەردە ئۇ مىسال كەلتۈرگەن «مودا سۆز» لەردىن بىر قىسمىنى كۆرسىتەي:

ئورتاق ھېسسىيات، ئوبيېكت، ھاۋا بېسىمى، تېمپېراتۇرا، كرىستال، ئۇزۇل ـ كېسىل، يۇزلىنىش، ئىدراك، رېئال، پەمسىز، نىسپىيلىك، مۇتلەقلىق، ئۇزۇن كەسمە يۇز، توغرا كەسمە يۇز، ئۆلۈم نىسبىتى..... («يېڭى ئىبارىلەر بوستانى»نىڭ 3 ـ سانىدىن)

لېكىن مەن ناھايىتى ھەيرانمەن.

بۇ سۆزلەرنى «مودا سۆزلەر» دېگىلى بولمايدۇ. مەسىلەن، ئوبيېكت، «رېئال» دېگەن سۆزلەرنى گېزىت، كىتاب ئوقۇپ

تۇرىدىغان ئادەملەر دائىم ئۇچرىتىپ تۇرىدۇ؛ دائىم ئۇچرىتىپ تۇرغاچقا، خۇددى كىچىك بالىلار گراممىتىكا دەرسلىكلىرىسىزمۇ تىل چىقارغانغا ئوخشاشلا، بۇلارنىڭ مەنىسىنى سېلىشتۇرۇپ بىلىۋالالايدۇ؛ ھالبۇكى مەكتەپتە مۇئەللىم چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. «تېمپېراتۇرا»، «كرىستال»، «ئۇزۇن كەسمە يۇز»، «توغرا كەسمە يۇز» دېگەن سۆزلەرمۇ پەن ئاتالغۇلىرى، بۇلار ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ فىزىكا، مېتېئورالوگىيە، بوتانىكا دەرسلىكلىرىدە بار، بۇلارنىڭ مەنىلىرى تىل دەرسلىكلىرىدىكى مەنىلىرىدىن پەرق قىلمايدۇ. ھازىر «دائىم خاتا ئىشلىتىدىغان» لىقى ئۆزلىرىنىڭ ئويلاپ كۆرمىگەنلىكى، ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭمۇ چۈشەندۈرۈپ بېرمىگەنلىكى، ھەتتا باشقا پەنلەردىمۇ ئوخشاش مۇجمەل مەنىدە قوللىنىلغانلىقى تۈپەيلىدىن بولمىغانمىدۇر؟

ئۇنداق بولسا ئاممۇى تىلنى يېرىم يولدا ئۆگەنگەن، ئوتتۇرا مەكتەپتىن كېلىپ چىقىپ تېز يېتىشكەن ئاۋام كىشىلىرىنىڭ ئاممىغا نېمە پايدىسى تەگسۇن؟ ئاممۇ ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا شۇنىڭ ئۈچۈن موھتاجكى، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ بىلىم سەۋىيىسى خېلى ئۇستۇن، ئۇلار كۆپچىلىككە بىلىم يولىنى ئېچىپ بېرەلەيدۇ، سۆز بايلىقىنى كۆپەيتىپ، يېشىپ بەرگىلى بولمىدىغانلىرىنى يېشىپ بېرىدۇ، يېڭىدىن قوبۇل قىلىشقا تېگىشلىك بولغانلىرىنى قوبۇل قىلىدۇ؛ «ئوبيېكت» دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەرنىڭ شەرھىنى ئاۋۋال چۈشىنىۋالىدۇ، توغرا كەلگەندە شۇنى بىلەن ئالماشتۇرۇپ ئىشلىتەلەيدۇ، شۇنى تېپىلماي قالسا، شۇ يېڭى ئاتالغۇنىڭ ئۆزىنى ئۆگىتىپ قويىدۇ ۋە ئۇنىڭ مەنىسىنى سۆزلەپ بېرەلەيدۇ. ئەگەر ئۇلار ئاممۇى تىلنى چالا بىلسە، يېڭى ئاتالغۇلارنىمۇ ئانچە چۈشەنمىسە، ئۇلار ھەقىقەتەن «ئۇزۇل ـ كېسىل»، «قاتاردىن قالغان» بولۇپ قالىدۇ.

مەن ئويلايمەنكى، ئاممۇى تىلنى ئاممۇ ئۈچۈن مەشىق قىلىش

كېرەك، «مودا سۆز»لەرنى قوللىنىشتىن توسۇماسلىق كېرەك، بۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىدىن مۇھىمى، ئۇلارغا مەنسىنى ئۆگىتىش كېرەك. ئوقۇغۇچىنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى ئالدىدىكى رولى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كەلگۈسىدە ئامما ئالدىدا ئويناىدىغان رولىغا ئوخشاش. مەسىلەن، «ئۇزۇن كەسمە يۇز» ۋە «توغرا كەسمە يۇز» دېگەن سۆز «ئۇزۇنسىغا كەسمە يۇزى» ۋە «توغرىسىغا كەسمە يۇزى» دەپ يېشىپ بېرىلسە، ئۇنى چۈشىنىش ئاسان. ئەگەر «توغرىسىغا ھەرىلەنگەن يۇز» ۋە «ئۇزۇنسىغا ھەرىلەنگەن يۇز» دەپ يېشىپ بېرىلسە، ئۇ چاغدا ھەتتا ياغاچچى شاگىرتمۇ چۈشىنۇالالايدۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن خەت ـ ساۋاتىنى چىقىرىشنىڭ ھاجىتى يوق، مەنئىي قىلىش ياخشى ئەمەس، ئۇنداق قىلغاندا ئۇلاردىن بەزىسىگە مەڭگۈ مۇجمەل بولۇپ قېلىۋېرىدۇ، «چۈنكى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئالىي مەكتەپلەرگە كىرىپ، مەشھۇر ئەدىب ياكى ئالىم بولۇش مۇرادىغا يېتىشى ناتايىن».

8 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى

ئىلاھقا سېغىنىش ۋە ئادەم چىشلەش[238]

يۆ چياۋ

گېزىتتە يۈياۋنىڭ مەلۇم بىر يېزىسىدا دېھقانلار قۇرغاقچىلىق تۈپەيلىدىن ئىلاھقا سېغىنىپ يامغۇر تىلىگەندە، قاراپ تۇرغۇچى كىشىلەردىن بېشىغا باشلىق كىيىۋالغانلىرى پىچاق، كالتەكلەر بىلەن راسا دۇمبالاندى، دەپ خەۋەر بېرىلىپتۇ[239].

بۇ خۇراپاتلىق، لېكىن بۇنىڭ ئاساسى بار. خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى كۈڭزىچىلارنىڭ پېشۋالىرىدىن دۈڭ جۇڭشۇ[240] جاناب-نىڭ يامغۇر تىلەش ئۇسۇلى بولغانىكەن، ئۇ تۇل خوتۇنلاردىن پايدىلىنىپتۇ، شەھەر دەرۋازىلىرىنى تاقىتىپتۇ، ئەيتاۋۇر ھەر خىل ئاماللارنى ئىشلىتىپتۇ، ئۇنىڭ قوللانغان ئۇسۇللىرىنىڭ غەلىتىلىكى تەرىقەتچى موللىلارنىڭكىدىن قېلىشمايدىكەن، ۋەھالەنكى، ھازىرقى كۈندىكى موللىلارنىڭ ئۇنىڭغا تۇزىتىش كىرگۈزگىنى يوق. ھازىر چوڭ ـ كىچىك شەھەرلەردە بەزى تەرىقەتچى پىر ـ ئۇستازلار دۇئا ـ تەلەپ مۇراسىملىرىنى ئۆتكۈزۈپ[241]، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى مال سويۇشنى مەنئى قىلىپ[242]، جاھاننى مالىمانلاشتۇرۇۋاتسا، بۇنىڭغا گەپ ـ سۆز قىلىدىغان بىرەر ئادەم چىقتىمۇ؟! بېشىغا باشلىق كىيىۋالغانلارنى ئۇرۇشنىڭ سەۋەبىنى ئالسام، ئېھتىمال، بەزى ئادەملەرنىڭ پەرۋاسىز ـ بەخىرامان بولۇپ يۈرگەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ دەرد ـ ئەلەم، بالايىئاپەتنى كۆپ-چىلىك بىلەن بىللە تارتىشمىغانلىقىنى ئىلاھىم كۆرۈپ قالمىسۇن،

ئىلاھىمنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرۈپ قويمىسۇن، دېگەن ئەندىشىدىن بولغان بولۇشى مۇمكىن.

ئىلاھقا سېغىنىش جەھەتتە دېھقانلارنىڭ ئەسلىي مەقسىتى نىجاتلىق تىلەش ئىدى. لېكىن، ئەپسۇسكى، ئۇ بىر خىل خۇراپاتلىق. شۇنداق بولسىمۇ ئۇلار باشقا چارىنى بىلمەيدۇ.

گېزىتتە يەنە 60 نەچچە ياشقا كىرگەن بىر پېشقەدەم پىرقە ئەزاسىنىڭ ئىلاھقا سېغىنىش مۇراسىمىنى توسۇغانلىقى ئۈچۈن خەقنىڭ ئۇنى ئۇرغانلىقى، ئاخىر ئۇنىڭ كېكىردىكىنى چىشلەپ ئۈزۈۋەتكەندىن كېيىن ئۆلگەنلىكى[243] خەۋەر قىلىنىپتۇ.

بۇ، قارىغۇلارچە ئېتىقاد، لېكىن بۇنىڭمۇ ئاساسى بار. «سادىق يۈ فېينىڭ تەرجىمھالى»[244] جاڭ جۇننىڭ سادىق ئادەمگە زىيانكەشلىك قىلغانلىقى ئۈچۈن كىشىلەر ئۇنى چىشلەپ ئۆلتۈرۈۋەتكەنلىكى، بۇنىڭدىن كىشىلەرنىڭ خۇشاللىقتا چۆمگەنلىكى تەسۋىرلىنىدۇ. شۇڭا، يېزىلاردا ئەزەلدىن: ئادەم چىشلەپ ئۆلتۈرۈلسە، ئۆلتۈرگۈچىنى خان كەچۈرۈم قىلىدۇ، چۈنكى چىشلىگۈچىلەر غەزەپ - نەپرەتتىن چىشلىگەن، بۇنىڭدىن چىشلەنگۈچىنىڭ جىنايىتىنى پەرەز بىلەنمۇ بىلگىلى بولىدۇ، دېگەن گەپ بار. مەن قانۇننى بىلمەيمەن، لېكىن مىنگودىن ئىلگىرىكى قانۇنلاردا بەلكى مۇنداق بەلگىلىمىمۇ يوق بولسا كېرەك.

ئادەم چىشلەش — دېھقانلارنىڭ كۆڭلىدە ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسى ھېسابلىنىدۇ. لېكىن، ئەپسۇسكى، بۇ قارىغۇلارچە ئېتىقاد. بىراق، ئۇلارنىڭ بۇنىڭدىن باشقىمۇ بىلىدىغىنى يوق. ھالاكەتتىن، ئۆلۈمدىن قۇتۇلمەن دېگەندە ئۆزىنىڭ ئۆلۈمى تېزلەشسە، بۇ نېمىدېگەن پاجىئە - ھە!

خانلىق دۆلىتى خەلق دۆلىتى (مىنگو) گە ئايلانغاندىن بۇيان، يۇقىرى تەبىقىلەردە ئۆزگىرىش ئاز بولمىدى، تەربىيە كۆرمىگەن

دېھقانلار بىرئازمۇ يېڭىراق، پايدىلىقراق نەرسىگە ئېرىشمىدى. ئۇلار يەنىلا كونا خۇراپاتلىق، ئالدامچىلىق ئىچىدە ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇش داۋامىدا ئۆز ئۆلۈمىنى تېزلەتمەكتە.

مانا ئەمدى ئۇلار «ئاللانىڭ غەزىپى» گە ئۇچرايدىكەن، ئۇلار بۇنىڭدىن قورقماقتا، بىراق نېمە ئۈچۈن «ئاللانىڭ غەزىپى» گە ئۇچرايدىغانلىقىنى بىلمەيدىغانلىقى ئۈچۈن نارازىلىق بىلدۈرمەكتە. بۇ قورقۇنچلار ۋە نارازىلىقلار ئۇنتۇلغاندا، پەقەت خۇراپاتلىق، ئالدامچىلىقلار قالىدۇ. كېيىنكى قېتىم سۇ — قۇرغاقچىلىق ئاپەتلىرى يۈز بەرگەندە، يەنىلا ئىلاھقا سېغىنىش، ئادەم چىشلەش باشلىنىدۇ.

بۇ پاجىئە قاچانمۇ ئاياغلىشار؟!

8 - ئاينىڭ 19 - كۈنى

ئىلاۋە:

ئاستىغا سىزىق تارتىلغان جۈملىلەر نەشردىن چىققاندا چىقىرىپ تاشلانغانىكەن، بۇنى باش مۇھەررىر ياكى سېنزور چىقىرىپ تاشلىغانمۇ، بىلەلمىدىم. لېكىن، ئەسلىي ماقالىنىڭ ئاپتورى سۈپىتىم بىلەن بۇ ئىشنىڭ ناھايىتى قىزىق بىر ئىش ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپتىمەن. ئۇلار ئېھتىمال، سەھرالىقلارنىڭ نىيىتىنى — گەرچە قارىغۇلارچە ئېتىقاد بولسىمۇ، كۆپچىلىككە بىلدۈرمىگىنى ياخشى، ئۇنداق بولمىسا چاتاق چىقىدۇ، كۆپلىگەن كېكىردەكلەرگىمۇ خەۋپ يېتىدۇ، دەپ قورققان ئوخشايدۇ.

8 - ئاينىڭ 22 - كۈنى

كىتابتىن پارچە خاتىرە (3) [245]

يەن يۇ

يازغۇچىلار ئومۇمەن تەنقىدچىلەرنىڭ شاۋقۇنلىرىدىن نەپرەتلىنىدۇ.

بىر شائىرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى تېخى ئېسىمدە تۇرۇپتۇ: شائىرنىڭ شېئىر يېزىشى خۇددى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ چېچەكلىشىگە ئوخشايدۇ، چۈنكى ئۇ ئېچىلمىسا بولمايدۇ. ئەگەر سەن چېچەكنى ئۈزۈۋېلىپ يەپ زەھەرلىنىپ قالساڭ، ئۇ ئۆزۈڭنىڭ خاتالىقى.

بۇ ئوخشىتىش كارامەت ئىكەن ھەم ئورۇنلۇق ئوخشايدۇ. لېكىن، يەنە بىر ئويلاپ كۆرسەڭ، خاتالىقىمۇ يوق ئەمەس. خاتا يېرى شۇكى، شائىر گىياھ ئەمەس، جەمئىيەتتىكى ئادەم؛ شېئىر كىتابلىرى پۇلغا سېتىلىدۇ، بىكارغا ئۈزىدىغان ئىش نەدە بولسۇن!؟ پۇلغا سېتىلىدىكەن، تاۋار بولىدۇ، دېمەك، خېرىدارىدىمۇ ياخشى ياكى يامان دېيىش ھوقۇقى بولىدۇ.

راست گۇل دېگەندىمۇ ئۇ خلۇەت تاغ جىرالىرىدا، ئادەم ئايىغى يەتمىگەن جايلاردا ئېچىلمىغانىكەن، زەھىرى بولسا باغۋەنلەر ئۈنىڭ ئامالىنى قىلىدۇ، گۇلنىڭ نەتىجىسىمۇ شائىرنىڭ خام خىيالىرىغا ئوخشاشمايدۇ.

ھازىر، گەپ باشقىچە بولۇپ قالدى. ھەتتا يازغۇچى بولمىغانلارمۇ تەنقىدچىلەردىن نەپرەتلىنىدىغان بولدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى: سەن سۆزلەشنى بىلمىدىكەنسەن، قېنى ئۆزۈڭ بىرەر پارچىنى يېزىپ كۆرگىنە! دەيدىغان بولدى.

بۇنىڭدىن تەنقىدچى ھەقىقەتەنمۇ قۇيرۇقىنى تىكىۋەتمەي ئاماللى يوق، چۈنكى ھەم تەنقىدچى، ھەم يازغۇچى بولغان كىشىلەر ئەزەلدىنلا ناھايىتى ئاز.

مېنىڭچە، يازغۇچى بىلەن تەنقىدچىنىڭ مۇناسىۋىتى ئاشپەز بىلەن خېرىدارنىڭ مۇناسىۋىتىگە ئوخشاپ كېتىدۇ. ئاشپەز بىر خىل تاماقنى ئەكەلسە، خېرىدار يا ياخشى، يا يامان دەيدۇ. ئاشپەز ئۇنىڭ ئېيتقىنىنى توغرا دەپ بىلمىسە، ئۇنىڭ نېرۋا كېسەل ئىكەنلىكىگە ياكى ئەمەسلىكىگە، تىلىنىڭ ئاقىرىپ كەتكەن ياكى كەتمىگەنلىكىگە، ئادائىتى بار - يوقلۇقىغا، پۇل تۆلەشتىن باش تارتىۋاتقان ياكى تارتمايۋاتقانلىقىغا قاراپ باقسىمۇ بولىدۇ، ياكى بولمىسا، ئۇنىڭ يىلان گۆشى يېيىشنى خالايدىغان گۇناھكارلۇقىمۇ، لازىغا ئامراق سېچۈەنلىكىمۇ، شۇنىڭغا قاراپ، ئاندىن چۈشەندۈرۈش بەرسىمۇ ياكى نارازىلىق بىلدۈرسىمۇ بولىدۇ؛ لام - جىم دېمىسىمۇ بولىدۇ، ئەلۋەتتە. لېكىن، ناۋادا خېرىدارغا قاراپ: «ئۇنداقتا، قېنى، سەن بىر چىنە پىشۇرۇپ كەل، مەن يەپ كۆرەي!» دەپ تۇۋلىسا، كۈلكىلىك گەپ بولىدۇ.

دەرھەقىقەت، تۆت - بەش يىل بۇرۇن، قەلەم تەۋرىتىدىغانلار تەنقىدچى بولىۋالساقلا ئەدەبىيات مۇنبىرىنىڭ تۆرىنى ئىگىلىۋالالايمىز، دەپ ئويلايتتى. شۇڭا، ئالدىراپ تەنقىد قىلىدىغانلارمۇ، قالايمىقان تەنقىد قىلغۇچىلارمۇ كۆپ ئىدى. بۇ خىل كەيپىياتنى توغرىلاش ئۈچۈن تەنقىدنى تەنقىدلەش توغرا كېلىدۇ، تەنقىدچى دېگەن نامغا قارا سۈركەش ئانچە ياخشى ئۇسۇل ئەمەس. بىراق، بىزنىڭ كىتابخانلىرىمىزنىڭ ئىچىدە جىمجىتلىقنى ياخشى كۆرىدىغانلىرى كۆپىرەك. ئۇلار قەلەم جېڭىنى كۆرسىلا، قانداقتۇر «ئەدەبىيات مۇنبىرىنى پىغان قاپلىدى» [246]، «ئەدىبلەر بىر - بىرىنى كەمسىتتى» [247] دەيدۇ، ھەتتا ئاق - قارىنى سۈرۈشتۇرمەيلا، ھەممىسىنى «بىر - بىرىنى تىللىشىۋاتىدۇ» دەيدۇ - دە، «قاراڭ-

غۇ زۇلمەت قاپلىدى» دەپ ئەيىبلەيدۇ. ھازىر كىمنىڭ تەنقىدچى ئىكەنلىكىنىمۇ ئاڭلىمايدىغان بولدۇق. لېكىن، ئەدەبىيات مۇنبىرى يەنىلا بۇرۇنقىدەك تۇرماقتا. بىراق، تەنقىد كۆرۈنمەيدىغان بولدى.

ئەدەبىيات ـ سەنئەتتە تەنقىد بولۇشى لازىم؛ تەنقىد خاتا بولۇپ قالسا، تەنقىد ئارقىلىق قارشىلىق كۆرسىتىش لازىم. مۇشۇنداق قىلغاندىلا ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەنقىد بىلەن بىرلىكتە ئالغا ئىلگىرىلىيەلەيدۇ. ئەگەر ھەممە ئادەم ئاغزىنى يۇمۇۋالسا ئەدەبىيات مۇنبىرى پاكىز تۇرغاندەك قىلغان بىلەن، بۇنىڭ ئاقىۋىتى ئەكسىچە بولىدۇ.

8 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى

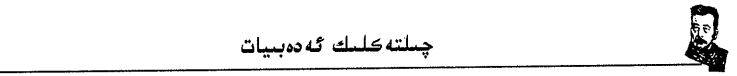
«قار ئۇچقۇنلىماقتا»[248]

جاڭ فېي

كىشىلەر ئۆزىنىڭ تەشەببۇسىنى قوللاتقۇزىدىغان چاغدا، بەزىدە بىر تال بورنى ئېلىپ قارشى تەرەپنىڭ يۈزىگە سىجاپ، ئۇنى سەت قىياپەتكە كىرگۈزۈپ، ئۆزىنىڭ چىرايلىقلىقىنى گەۋدىلەندۇرۇش ئارزۇسىدا بولىدۇ. لېكىن، بۇنىڭ نەتىجىسى كۆپ چاغلاردا ئەكسىچە بولۇپ چىقىدۇ.

جاڭ شىجاۋ[249] ئەپەندى ھازىر خەلق ھوقۇقىنى ھىمايە قىلىدىغان بولدى. ئۇ دۇەن چىرۇي ھۆكۈمىتى مەزگىلىدە قەدىمكى كىتابىي تىلنى ھىمايە قىلغانىدى. ئۇ بىر مىسال كەلتۈرۈپ: «ئىككى شاپتۇل ئۇچ موللىنى ئۆلتۈردى» دېگەن جۈملىنى ئومۇمىي ئەدەبىي تىل بىلەن: «ئىككى دانە شاپتۇل ئۇچ نەپەر موللىنى ئۆلتۈرۈپ قويدى» دەپ يازسا تازىمۇ قاملاشمايدۇ، دېگەندى. ئەمدى لى يەنشىك[250] ئەپەندىمۇ ئاممىۋى تىل ـ ئەدەبىياتقا قارشى تۇرۇپ، «جىڭ جۈن مىسالغا ئالغان ‹قار ئۇچقۇنلىماقتا› دېگەن سۆز، ھەرنېمە دېگەنبىلەنمۇ قار بىر ـ بىر ئۇچقۇنلاپ لەپىلدەپ ياغماقتا، دېگەنگە قارىغاندا ئىخچام ۋە قاپىيىلىك؛ بۇنى ئۆز لايىقىدا قوللىنىش قەدىمكى كىتابىي تىلنى تەشەببۇس قىلغانلىق بولمايدۇ» دەيدۇ.

مەنمۇ ئامال بولمىغاندا ئاممىۋى تىلدا قەدىمكى تىلنى، جانلىق تىلنى، چەت ئەل تىللىنىمۇ ئىشلىتىشكە قوشۇلمەن، ئەمەلىيەتتە مۇ ھازىر ئىشلىتىلمەكتە. لېكىن، بۇ ئىككى ئەپەندى ئالغان

مىسال تازا باب ئەمەس. ئۇ چاغدىكى «موللا» سۆزىنىڭ «ئوقۇ-مۇشلۇق ئادەم» بولۇشى ناتايىن. بۇنى ئاللىبۇرۇنلا باشقىلار كۆرسىتىپ ئۆتكەنىدى. «قار ئۇچقۇنلىماقتا» دېگەن جۇملە-دىمۇ «بىر - بىرلەپ» دېگەن مەنە يوق. بۇ يەردە لى يەنشىڭ ئەپەندى ئاممىۋى تىلنى چاكىنىلاشتۇرۇش ئۈچۈن قەستەن قوشۇپ قويغان. جانلىق ئەدەبىي تىل كونا كىتابىي تىلنىڭ سىيدام تەرجە-مىسى ئەمەس، ئاممىۋى تىلمۇ كونا كىتابىي تىلنىڭ ياكى جانلىق تىلنىڭ سىيدام تەرجىمىسى ئەمەس. جىياڭسۇ، جېجياڭدا «قار ئۇچقۇنلىماقتا» دېگەن مەنىنى بىلدۇرمەكچى بولسا، «قار بىر - بىر ئۇچقۇنلاپ لەپلەپ ياغماقتا» دېمەيدۇ، بەلكى «قاتتىق»، «قالتىس» ياكى «كارامەت» دېگەن سۆزلەرنى قوللىنىپ، قارنىڭ يېغىۋاتقان ھالىتىنى سۈپەتلەيدۇ. ئەگەر قەدىمكى كىتابلاردىن دەلىل - ئىسپات ئاختۇرۇش توغرا كەلسە، «سۇ بويىدا» دىكى «قار قېلىن ياغدى» دېگەن سۆز ھازىرقى زامان ئاممىۋى تىلغا يېقىنلاش-قان سۆز بولۇپ، «قار ئۇچقۇنلىماقتا» دېگەن سۆزگە قارىغاندا كۆپ ئىخچام ھەم قاپىيىلىك بولۇپ چىقىدۇ.

بىر ئادەم مەكتەپتىن جەمئىيەتنىڭ يۇقىرى تەبىقىسىگە ئاتلاپ كىرىۋالسا، ئۇ ئىدىيە ۋە تىل جەھەتتە قەدەممۇ قەدەم ئاممىدىن ئايرىلىدۇ. بۇ ئەلۋەتتە «خالىي بولۇش قىيىن» بولغان ئىش. لېكىن، ئۇ كىچىكىدىن تارتىپلا شاھزادە - بەگزادە بولماي، «تۆ-ۋەن قاتلامدىكى كىشىلەر» بىلەن ئاز - تولا مۇناسىۋەت قىلغان بولسا، ئويلاپ كۆرسىلا، ئۆزلىرىنىڭ قەدىمكى تىل ياكى ھازىرقى جانلىق تىلنى بېسىپ چۈشىدىغان ياخشى سۆزلىرىنىڭ بارلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلەيدۇ. ئەگەر ئۆزى بىرەر قارا داغنى ئويدۇ-رۇپ چىقىپ، شۇنىڭ بىلەن ئۆزىنىڭ رەقىبىنى قارىلىماقچى بول-سا، ئۇ پەقەت ئۆزىنىڭ يوشۇرۇن جايىدىن كولاپ چىققان ئۆزىنىڭ قارا دېغى بولۇپ، ئۇ ئاممىنى خىجىل قىلالمايدۇ، بەلكى كۈلدۈرد-

دۇ. ئاممىنىڭ بىلىمى گەرچە موللىلارنىڭ بىلىمىدەك كۆپ بول-مىسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈيدىغان ئادەم-لەرنى «گۇللۇك ياستۇق» دەيدىغان باھاسى بار. بۇنىڭ مەنىسىنى پەقەت سەھرالىقلار بىلىشى مۇمكىن، چۈنكى كەمبەغەللەر ياستۇ-قىغا ماموق ئەمەس، شال پاخىلىنىلا تىقىدۇ.

8 - ئاينىڭ 22 - كۈنى

خەنزۇچە ھەرپ ۋە لاتىنچىلاشتۇرۇش[251]

جۇك دۇ

ئاممىۋى تىل - يېزىقتا قارشى تۇرغۇچىلار ئاممىۋى تىلنى تەشەببۇس قىلغۇچىلارغا كۆرەڭلەپ تۇرۇپ: «قېنى، مېلىڭنى كۆرسەت!»[252] دەپ بۇيرۇق قىلىۋاتىدۇ. ھەقىقەتەنمۇ شۇنداق ياۋاش ئادەملەر بارکى، ئۇلار بۇ سۆزنىڭ سەمىمىي - ساداقەتلىك بىلەن دېيىلىۋاتقانلىقىنى ياكى كۆڭلىنى خۇش قىلىش ئۈچۈن دېيىلىۋاتقانلىقىنى سۈرۈشتۇرمەيلا، دەرھال بىرەر ئەۋرىشكە ئىشلەشكە ئالدىرايدۇ.

موللا كىشىلەرنىڭ ئاممىۋى تىلنى تەشەببۇس قىلىشى جانلىق تىلنى تەشەببۇس قىلغىنىدىن قىيىن. چۈنكى، جانلىق تىلنى تەشەببۇس قىلغاندا ياخشى بولسۇن، يامان بولسۇن، ئىشلەتكىنىڭ ھەممىسى جانلىق تىل. ھازىر ئاممىۋى تىلنى تەشەببۇس قىلىۋاتقان ماقالىلەرنىڭ تولىسى ئاممىۋى تىل ئەمەس. شۇنى ھەم ئېيتىپ قويۇش كېرەككى، قارشى تۇرغۇچىلارنىڭ بۇيرۇق قىلىش ھوقۇقى يوق. مۇبادا مېيىپ ئادەم سالامەتلىك ھەرىكىتىنى تەشەببۇس قىلسا، ئۇ ھەرگىز خاتا قىلغان بولمايدۇ؛ ئەگەر پۇت تېڭىشنى تەشەببۇس قىلسا، ئۇ تۇغۇلۇشىدىنلا پۇتى ساق، ساغلام ۋە كۈچلۈك ئايال بولغان تەقدىردىمۇ باشقىلارغا ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز ھالدا زىيان سالغان بولىدۇ. ئامېرىكىنىڭ مېۋە كارولى بىر خىل مېۋىنى ياخشىلاش ئۈچۈن 10 يىللاپ كۈچ سەرپ قىلغان يەردە، مەسىلىسى كۆپ بولغان ئاممىۋى تىل جەھەتتە كۈچ سەرپ

قىلىش ھېچ گەپ ئەمەسقۇ! ئەگەر ئۆزىنىڭ نەيزىسى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ قالقىنىغا ھۇجۇم قىلىش توغرا كەلسە، ئۇ چاغدا شۇنى ئېيتىش كېرەككى، قارشى تۇرغۇچىلار قەدىمكى تىلنى ياكى جانلىق تىلنى قوللىسا كېرەك. قەدىمكى تىل بىرقانچە مىڭ يىللىق تارىخقا ئىگە، جانلىق تىل 20 يىلغا يېقىن تارىخقا ئىگە. ئۇمۇ ئۆزىنىڭ «مال»لىرىنى مەيدانغا ئاچقىپ كۆپچىلىككە كۆرسىتىپ باقسۇن! لېكىن بىز تەجرىبە قىلىپ باقسامۇ بولىدۇ. «ئۇچۇر»دا ساپ يەرلىك شېۋىدە يېزىلغان ئۇچ پارچە ماقالە بىسىلدى[253]، خۇ شىڭ ئەپەندى[254] بۇ ماقالىلەرنى كۆرگەندىن كېيىن، غەيرىي يەرلىك شېۋىدە يېزىلغان ماقالىلەرگە قارىغاندا ئېنىق ئىكەن، دەپ قاراپتۇ. ئەمەلىيەتتە ئوبدان كۈچ سەرپ قىلىنسىلا، ھەرقانداق يەرلىك شېۋىدە يېزىلسىمۇ چۈشىنىۋالغىلى بولىدۇ. ئۆزۈمنىڭ تەجرىبىسىگە ئاساسەن سۆزلىسەم، بىزنىڭ يۇرتنىڭ يەرلىك شېۋىسى سۇجۇنىڭ يەرلىك شېۋىسى بىلەن پۈتۈنلەي ئوخشاشمايدۇ. بىراق، «شاڭخەي گۇللىرى»[255] دېگەن كىتاب ماڭا ئۆيدىن تالاغا چىقماي تۇرۇپلا سۇجۇنىڭ جانلىق تىلىنى ئۆگىتىپ قويدى. مەنمۇ ئاۋۋال چۈشىنەلمىدىم، شۇنداق بولسىمۇ زورمۇ زور ئوقۇدۇم، ۋەقەلىكلىرىگە قاراپ، دىئالوگلارنى سىلىشتۇردۇم، ئاخىر چۈشىنىۋالدىم. تەبىئىيكى، ناھايىتى قىيىن بولىدى، مېنىڭچە، بۇ قىيىنچىلىقنىڭ يىلتىزى خەنزۇچە خەتتە. ھەربىر تۆت بۇرجەك خەتنىڭ ئۆز مەنىسى بار. ھازىر بۇ خەتلەر ئارقىلىق يەرلىك شېۋىلەر يېزىلىۋاتىدۇ. بۇ خەتلەرنىڭ بەزىلىرى ئۆز مەنىسى بويىچە تەتبىق قىلىنغان، بەزىلىرى پەقەتلا تەلەپپۇزى بويىچە تەتبىق قىلىنغان. شۇڭا، بىز ئوقۇغاندا قايسىلارنىڭ ئۆز مەنىسى بويىچە، قايسىلارنىڭ تەلەپپۇزى بويىچە تەتبىق قىلىنغانلىقىنى تەھلىل قىلىشىمىز لازىم، ئادەتتىكىدەك كارايىتى چاغلىق بولۇپ قالىدۇ، لېكىن باشلاش ئىنتايىن قىيىن بولىدۇ. مەسىلە

لەن، خۇ شۇك ئېپەندىنىڭ مىسالىنى ئالايلى، «كاتەككە قايتايلى» دېگەن سۆزنى ئىتنىڭ «كاتىكى» گە قايتىش دەپمۇ چۈشىنىپ قېلىش مۇمكىن. بۇ «ئۆيگە قايتايلى» دېگەندەك ئېنىق ئەمەس. بۇ جۈملىدىكى كېسەللىكنىڭ يىلتىزى «كاتەك» دېگەن خەنزۇچە خەتتە، بىزنىڭ يۇرتىمىزدىكى سەھرالىقلارمۇ «ئۆيگە» دېگەن سۆزنى «ئۆي شۇيان» دەيدۇ. بۇنى مەللا كىشىلەر يازغاندا ئوڭايلا «ئۆيگە» دەپ يېزىپ قويۇشى مۇمكىن. لېكىن، «ئۆي شۇيان» دېگەن سۆز ئەسلىدە «ئۆي مانا بۇياندا (بۇ تەرەپتە)» دېگەن سۆزنىڭ بىرئاز بۇزۇلغان بىرىكمىسى بولۇپ، «ئۆيگە» دېگەن سۆزنىڭ ئورنىنى باسالمىسا كېرەك. ئەگەر باشقا مەنگە تارتىپ كەتمەيدىغان تەلەپپۇز بويىچە يېزىلسا، ئۇ ھالدا ئۇقۇشۇلماسلىقلار تۇغۇلماس.

ئاممىۋى تىل - يېزىقنىڭ فونېمىلىرى قەدىمكى تىلغا ۋە جانلىق تىلغا قارىغاندا كۆپ بولىدۇ، ئەگەر ئۇلارنى تۆت چاسا ھەرپ بىلەن يازىدىغان بولساق، بىرمۇنچە مېڭە سەرپ بولىدۇ، ئاۋارىگەرچىلىك كۆپ بولىدۇ، قەغەز ۋە سىياھمۇ ئىسراپ بولىدۇ. بۇ مىراسنىڭ، يەنى كېسەلمەن تۆت چاسا ھەرپنىڭ كاساپىتىدىن بىزنىڭ نۇرغۇن ئادەملىرىمىز بىرنەچچە مىڭ يىل ساۋاتسىزلىقنىڭ دەردىنى تارتتى، جۇڭگومۇ مانا مۇشۇنداق ھالغا چۈشۈپ قالدى، باشقا ئەللەر سۈنئىي يامغۇر ياغدۇرۇۋاتسا، بىز تېخىچە يىلانغا چوقۇنۇپ، ئىلاھقا سەجدە قىلىپ يۈرۈۋاتىمىز. ئەگەر ھايات ياشايلى دەيدىغان بولساق، مېنىڭچە، ئەڭ ياخشىسى، خەنزۇچە ھەرپنى ئۆزىمىزگە قۇربان قىلايلى.

ھازىر پەقەت «يېزىشنى لاتىنچىلاشتۇرۇش» يوللا بار. بۇ يول ئاممىۋى تىل - يېزىقتىن خالىي بولالمايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئوقۇمۇشلۇق ئادەملەر سىناق قىلىشى، ئاۋۋال لاتىن ھەرپىنى، ئېلىپبەلىك يېزىش ئۇسۇلىنى تونۇشتۇرۇشى، ئاندىن

كېيىن ماقالە يېزىشى لازىم. دەسلەپتە، خۇددى ياپون يېزىقىغا ئوخشاش، بەزى ئاتالغۇلارنى خەنزۇچە يېزىقى بويىچە قالدۇرۇش كېرەك، ئاندىن كېيىن بارا - بارا يارىمچى سۆزلەرنى، ئىملىقلارنى، سۈپەت ۋە پېئىللارنىمۇ لاتىنچە يېزىش كېرەك، شۇنداق قىلغاندا كۆزگە سىڭىش بولۇپلا قالماستىن، چۈشىنىشكىمۇ ئاسان بولىدۇ؛ توغرىسىغا يېزىشمۇ تەبىئىي بىر ئىشقا ئايلىنىدۇ.

دېمەك، دەرھال سىناق قىلىنسىمۇ، مېنىڭچە، قىيىن چۈشىمەيدۇ. توغرا، خەنزۇچە ھەرپ قەدىمدىن بىزگە قالغان گۆھەر، لېكىن بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىز خەنزۇچە ھەرپتىنمۇ قەدىمىيراق. شۇڭا، بىزمۇ قەدىمدىن قالغان گۆھەر. خەنزۇچە ھەرپ ئۈچۈن ئۆزىمىزنى قۇربان قىلىش كېرەكمۇ ياكى ئۆزىمىز ئۈچۈن خەنزۇچە ھەرپنى قۇربان قىلىش كېرەكمۇ؟ بۇ سوئالغا ئەقىل - ھوشىنى تېخى يوقاتمىغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسلا دەرھال جاۋاب بېرەلەيدۇ.

8 - ئاينىڭ 23 - كۈنى

«شېكسپېر»[256]

مياۋ تاك

يەن فۇ «شېكسپېر»نى تىلغا ئالغاندى؛ لياك چىچاۋمۇ «شېكسپېر» توغرىسىدا سۆزلەپ ئۆتكەن؛ لېكىن بىرەر كىشىنىڭ مۇ دىققەت - ئېتىبارى قوزغالمىغان. تېيەن خەن[257] بۇ ئادەمنىڭ ئەسەرلىرىنى ئازراق تەرجىمە قىلغان. بىراق، بازىرى ئانچە بولماي قالغاندى. بۇ يىل يەنە «شېكسپېر»، «شېكسپېر» دېگۈچىلەر چىقىپ قالدى. دۇ خېك ئەپەندى ئاممىنىڭ قارىغۇ ئىكەنلىكىنى ئۆزىنىڭ ئەسىرى بىلەن ئىسپاتلاپلا قالماي[258]، ھەتتا دوكتور جونسۇنغا تەزىم قىلدىغان پروفېسسورمۇ ماركس - «پارىكس»تىن پارچىلارنى[259] تەرجىمە قىلدى. نېمە ئۈچۈن؟ مەقسىتى نېمىدە؟

يەنە ئاڭلىشىمچە، سوۋېت روسىيىسىدىمۇ «شېكسپېر» دراما مىللىرىنىڭ ئەسلىي نۇسخىلىرى سەھنىگە قويۇلىدۇ، دەپ ئاڭلىدىم. سەھنىگە قويۇلمىسىغۇ بولاتتى، قويۇلىدىغان بولغاندىكىن، شى جېسۇن ئەپەندى ئۇنىڭ «رەسۋا» سىنى كۆرۈپ قاپتۇ:

«...سوۋېت روسىيىسى دەسلەپتە ‹شېكسپېرنى يوقاتماق› بولدى، كېيىن ‹شېكسپېرنى ئۆزگەرتمەكچى› بولدى، ھازىرچۇ، دراما مەۋسۇمىدە ‹ئەسلىي نۇسخىدىكى شېكسپېرنى تەييارلىماقچى› بولۇۋاتامدۇ؟ (ھەتتا مېيى لەنفاك ‹كىچىك خانىشىنىڭ مەست بولۇشى› نى ئويناپ چىقىشقا تەكلىپ قىلىندى). ئەدەبىياتقا سىياسىي چارىنى قوللىنىش-

تەك بۇ خىل رەسۋاچىلىق كىشىنىڭ قۇيقا چېچىنى تىك تۇرغۇزمامدۇ!» («ھازىرقى زامان» 5 - جىلد، 5 - سانى. شى جېسۇننىڭ «مەن ۋە قەدىمكى تىل» دېگەن ماقالىسىدىن).

سوۋېت روسىيىسى بەك يىراق، ئۇ يەردىكى دراما مەۋسۇمىنىڭ ئەھۋالى ماڭا ئايان ئەمەس، قۇيقا چېچى تىك تۇرامدۇ - تۇرمامدۇ، مەيلى. لېكىن، مېيى لېيەنفاڭنىڭ بىر مۇخبىر بىلەن ئۆتكۈزگەن سۆھبىتى «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ «مەشئەل» بېتىگە بېسىلدى. ئۇنىڭدا، «كىچىك خانىشىنىڭ مەست بولۇشى»نى ئويناش ئۈچۈن باردىغانلىقى ئېيتىلمىغان.

شى ئەپەندى ئۆزى: «مەن تۇغۇلۇپ 30 يىلدىن بۇيان گۆدەك، نادانلىق چاغلىرىمدىن باشقا چاغلاردا، ئۆزۈمگە ئىشىنىش ئىددىيەم ۋە سۆز - ھەرىكىتىم ئىزچىل بىردەك بولۇپ كەلدى...» (ئالدىدىكى ماقالىدىن) دەپتۇ. بۇ ئەلۋەتتە ناھايىتى ياخشى. لېكىن، ئۇ «ئېيتقان» باشقىلارنىڭ «ھەرىكىتى» بىردەك بولۇشى ناتايىن ياكى تاسادىپەن بولسىمۇ بىردەك چىقمىدى. بۇنىڭغا «كىچىك خانىشىنىڭ مەست بولۇشى» ھازىرقى ئەڭ ياخشى مىسالدۇر.

ئەمەلىيەتتە مېيى لەنفاڭ ھازىرغىچە رولغا چىققىنى يوق. شى جېسۇن ئەپەندى ئۇنى «پرولېتارىيات» ئالدىدا يالىڭاچلىنىپ يۈيۈندۇ، دېگەندى. شۇنداق بولسا، ئۇلار «بۇرژۇئازىيىنىڭ ‹قالدۇق زەھەرلىرى›نى تەدرىجىي يوقتۇرۇۋېلىپلا» قالماي، جۇڭگونىڭ مىللىي تەۋەررۇكلىرىنىمۇ يوقتۇرۇۋالىدۇ، ئۇلارنىڭ ئەدەبىياتچى ياشلىرى كەلگۈسىدە ئوردا - سارايلارنى تەسۋىرلىگەندە، «تاللانما» ۋە «جۇاڭزى»دىن «سۆز» ئىزدەش ئېھتىمالىدىن يىراق ئەمەس[260]. لېكىن، «كىچىك خانىشىنىڭ مەست بولۇ-

شى» نىڭ سەھنىلەشتۈرۈلۈشى شى ئەپەندىنىڭ قۇيقا چاچلىرىنى تىك تۇرغۇزغان بولسا، سەھنىلەشتۈرۈلمەسلىكىمۇ بېشارەتچىلەرنى مات قىلىدۇ، دېمەك، ھەر ئىككى تەرەپنى بىئارام قىلىدۇ. شۇ- نىڭ ئۈچۈن، شى ئەپەندى يەنە «ئەدەبىيات - سەنئەتتە ئەزەل- دىن يەككە - يېگانە ئادەممەن. كۆپلىگەن كىشىلەرنى غەزەپلەندۇ- رۇشكە قانداقمۇ جۈرئەت قىلالايمەن!» دەپتۇ (يەنە ھېلىقى ماقال- دىن).

ئاخىرقى سۆزى تەكەللۇپ يۈزىسىدىن قىلىنغان سۆز، شى ئەپەندىنى قوللايدىغانلار ئەمەلىيەتتە ئاز ئەمەس، ئۇنداق بولمىغان- دا، ژۈرنالغا بېسىلىپ قالامدۇ؟ بۇ «يەككە - يېگانە» نىڭ قىممە- تى خېلى بار.

9 - ئاينىڭ 20 - كۈنى

سودىگەرنىڭ تەنقىدى[261]

جى فېڭ

ھازىر جۇڭگودا ياخشى ئەسەرلەرنىڭ يوقلۇقى تەنقىدچىلەرنى ياكى پەنقىدچىلەرنى ئاللىبۇرۇنلا نارازى قىلىپ كەلمەكتە. بەزىلەر نېمە ئۈچۈن ياخشى ئەسەرلەرنىڭ يوقلۇقىنىڭ سەۋەبلىرىنى ئىزدە- نىپ كۆرگەن بولسىمۇ نەتىجىسى بولمىدى. لېكىن، يېڭىچە ئى- زاھلار مەيدانغا كەلدى. لىن شىجۇەن[262] ئەپەندى: «يازغۇچىلار ئۆزىنى ژەيران قىلىۋەتتى، پۇرسەتپەرەسلىك ھۇنىرىنى ئىشقا سې- لىپ، فېلىيەتون يېزىۋاتىدۇ، شۇڭا ياكى سىنكلائىر[263] ياكى تولستوي بولالمىدى» («ھازىرقى زامان» 9 - ئايلىق سانى) دەپتۇ. يەنە شۇ لىن شىجۇەن ئەپەندى: «بۇ كاپىتالىزم جەمئىيىتى- دە... يازغۇچىلارمۇ ئۆزى سەزمەيگەن ھالدا سودىگەرگە ئايلە- نىپ قالدى... كۆپرەك ھەق ئېلىش ئۈچۈن ئامالسىز قوپال ژە چالا ئىشلەش ئۇسۇلىنى قوللانماقتا. يۇرەك قېنىنى سەرپ قە- لىپ، تازا جاپا تارتىپ ئەستايىدىل ئىجاد قىلىدىغان ئادەم قالمە- دى» («جەمئىيەت ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 9 - ئايلىق سانى) دەپ يېزىپتۇ.

ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، بۇنى ئەلۋەتتە بىر قەدەم ئىلگىرىلەش دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. لېكىن، «يۇرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ، تازا جاپا تارتىپ ئەستايىدىل ئىجاد» قىلىپ چىققان بۇ تەلىمات توغرىسىدىكى ساۋات ھەققىدىكى قاراشلىرىمىز زادىلا ئوخشاشمايدۇ. بىز ئەزەلدىن كاپىتال ئارقىلىق پايدا تاپقۇچىلارنى

سودىگەر دەپ قاراپ كەلگەندۇق. شۇڭا، نەشرىياتچىلىق ساھەسىدىكى سودىگەرلەرنى پۇل ئارقىلىق كىتابخانا ئېچىپ پۇل تاپىدىغان خوجايىن دەيتتۇق. ماقالىسىنى سېتىش ئارقىلىق چەكلىك قەلەم ھەققى ئالغۇچىلارنىڭمۇ سودىگەر بولىدىغانلىقىنى، بىراق «ئۆزىمۇ سەزمىگەن» سودىگەر ئىكەنلىكىنى ئەمدىلا بىلىۋاتىمىز. ئېيىنىغان بىرنەچچە كۆرە گۆرۈچنى ساتقان دېھقانمۇ، ئۆز كۆچىنى پۇلغا تېگىشكەن ئىشچىمۇ، كاپشىپ تىنمايدىغان پروفېسسورمۇ، جالاپلىق قىلىدىغان پاھىشە خوتۇنلارمۇ «ئۆزىمۇ سەزمىگەن» سودىگەر لەر بولىدىكەن ـ دە! پەقەت خېرىدارلارلا سودىگەر بولمايدىكەن، بىراق، ئۇنىڭ پۇلىمۇ چوقۇم بىرەر نەرسىگە ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق قولغا كەلگەندۇر، شۇڭا ئۇمۇ سودىگەر بولىدىكەن. دېمەك، «بۇ كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە» ھەممە ئادەم سودىگەر ئىكەن. بىراق، بۇ سودىگەرلەر «ئۆزى سەزمىگەن» ۋە «ئۆزى سېزىپ تۇرغان» دەپ ئىككى چوڭ تۇرگە بۆلۈنىدىكەن.

شى جۇەن ئەپەندىنىڭ ئۆز تەبىرى بويىچە ئۇنىڭ ئۆزىگە ھۆكۈم قىلساق، ئۇنىڭمۇ «ئۆزى سەزمىگەن» سودىگەر بولۇشى تەبىئىي، ئۇ، ئەگەر ماقالىسىنى سېتىپ تۇرمۇشىنى قامدىمىسا ۋە شۇنىڭ بىلەن «قوپال ۋە چالا ئىشلەش» كە توغرا كەلمىسە، ئۇ ھالدا، ئۇ تۇرمۇشىنى قانداق قامدايدۇ؟ چوقۇم باشقىچە ئالدى ـ ساتتى قىلىدۇ، بەلكى ئۆزى سېزىپ تۇرغان سودىگەرنىڭ دەل ئۆزى بولسا كېرەك. شۇڭا، ئۇنىڭ كۆز قارىشى، قايسى جەھەتتىن قارىماڭ، ھامان سودىگەرنىڭ كۆز قارىشى دائىرىسىدىن چىقىپ كېتەلمەيدۇ.

«فېلىيەتون» ناھايىتى قىسقا بولىدۇ. ئۇنى يېزىشقا كەتكەن ۋاقىتمۇ ھەرگىز «تىنچلىق ۋە ئۇرۇش» (بۇ لىن شجۇەن ئەپەندىنىڭ ماقالىسىدىن ئەينەن كۆچۈرۈلگەن[264]، ئەسلىي «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق») نى يېزىشقا كەتكەن ۋاقىتتەك ئۇزۇن بولمايدۇ.

ئازراقلا كۈچ كېتىدىغانلىقى راست. لېكىن، ئۇنى يېزىشقىمۇ ئاز ـ تولا ساۋات كېرەك، ئازراق جاپا تارتىش توغرا كېلىدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا، «فېلىيەتون» نىڭ ئۆزىمۇ بەكرەك «قوپال ۋە چالا ئىشلىنىپ» كىشىلەرنىڭ كۈلكىسىگىلا قالىدۇ. ئەسەردە ھامان بەزى كەمچىلكىلەر بولىدۇ. ئاپوللىنائىر[265] توزنى مەدھىيىلىگەندە: توز قۇيرۇقىنى كۆتۈرگەندە، رەڭمۇرەڭ نۇر چاقنايدۇ، لېكىن ئۇنىڭ كەينىدىكى پۈرۈكىمۇ كۆرۈنۈپ قالىدۇ، دېگەنىكەن. دېمەك، تەنقىدچىلەرنىڭ ئەيىبلەشلىرى زۆرۈر، بىراق، تەنقىدچىمۇ بۇ چاغدا قۇيرۇقىنى كۆتۈرگەنلىكتىن، پۈرۈكى كۆرۈنۈپ قالىدۇ. ئۇنداقتا نېمە ئۈچۈن ئەيىبلەشلىرى زۆرۈر بولىدۇ؟ چۈنكى ئۇنىڭ ئالدى تەرىپىدە رەڭمۇرەڭ تاۋلىنىپ تۇرغان پەيلىرى بار. لېكىن ئۇ توز بولماي، غاز ـ ئۆردەك قاتارلىقلار بولۇپ قالسا، ئۇ قۇيرۇقىنى كۆتۈرگەندە نېمىلەر كۆرۈنۈپ قالىدىغانلىقىنى ئۆزى ئويلاپ كۆرۈشى لازىم ـ دە.

9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى

تاۋۇز چاغنىدىكى ئىككى تىلىكىم[266]

بەي داۋ

بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى، ۋاقىت «ھەم مەيۈسلۈك، ھەم شادلىق ئىچىدە ئۆتتى». كونا يىل ھېسابى بويىچە 18 - سېنتەبىر ئەمدىلا ئۆتۈپ كېتىۋىدى، «قەمەرىيە» ھېسابى بويىچە «تولۇن ئايىنى تاماشا قىلىش چاغىنى»، ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا «خەيرىنىڭدا دولقۇن كۆرۈش تاماشىسى»[267] بولۇپ ئۆتتى. خەيرىنىڭدىكى تاماشا مۇناسىۋىتى بىلەن، بەزىلەر «پادىشاھ چېغىنلۇك بولسا خەيرىنىڭلىق چېن يۈەنلۇك ھەزرەتنىڭ ئوغلى ئىكەن»[268] دېگەن گەپلەرنى چىقاردى. بۇ گەپكە قارىغاندا، مانجۇلارنىڭ بۇ «دانا خوجەسى» ئەسلىدە خەنزۇلارنىڭ پۇشتىدىن تامغانىكەن - دە! بۇ نېمە دېگەن چوڭ ئامەت؟! بىرەر ئەسكەرمۇ، بىرەر تال ئوقمۇ چىقىم تارتماي، تاناسىل ئەزاسى بىلەنلا ئىنقىلاب قىلسا، نېمىدېگەن ئاسان ئىش؟!

خەنزۇ خەلقى ئۆز ئۇرۇقىنى، ئۆز نەسەبىنى قەدىرلەيدۇ. لېكىن، نەسەبداش بولمىغانلار بىلەن تۇغقاندارچىلىق قىلىشقىمۇ ئامراق، بۇنداق قىلىشتا نېمە مەقسىتى بارلىقىنى بىلمىدىم. «چېغىنلۇك بولسا بىزنىڭ خەنزۇلاردىن چېن يۈەنلۇك چاندۇرماستىن ئەكېتىپ بېقىۋالغان ئادەم ئىكەن»، «بىزنىڭ موڭغۇللار سۇلالىسىز ياۋروپانى بويسۇندۇرغانىكەن» دېگەندەك گەپلىرىنى كەچكىمدىن تارتىپ تولا ئاڭلاپ قۇلاقلىرىم پىشىپ كەتكەندى،

ھازىرقى كۈندىمۇ تاماكىپۇرۇشلار جۇڭگونىڭ ئۇلۇغ سىياسىي ئەربابلىرىنى كۆرسىتىپ ئاۋاز بەرگەندە، چىڭگىزخاننىمۇ شۇنداق ئەربابلارنىڭ قاتارىغا كىرگۈزۈپ قويۇپتۇ[269]؛ خەلقنى مەرىپەتكە دەۋەت قىلىدىغان گېزىتلەرمۇ مانجۇلارنىڭ پادىشاھى چېغىنلۇكنى چېن يۈەنلۇك ھەزرەتنىڭ ئوغلى ئىدى[270] دەۋاتىدۇ.

قەدىمكى زامانلاردا خەنزۇلار ئۆز قېزىلىرىنى ھەقىقەتەن يات مىللەتلەرگە ياتلىق قىلغان[271]؛ چاڭچىلىلەردىمۇ يات مىللەتلەردىن كۈيئوغۇل قوبۇل قىلىپ، ئۇلارغا شاھزادە دېگەن نامنى بېرىپ، تەييارغا ئاشىق قىلغانلىقى مەمنۇنىيەت بىلەن مەدھىيىلەنگەن. يېقىنقى ئەھۋاللارنى ئالساق، مەرد - مەردانىلارنى ئاتا قىلىۋېلىپ، بايلارغا ئېچ كۈيئوغۇل بولۇپ[272] گىدىيىۋالغانلارمۇ بار، لېكىن بۇنداق ئىشلارنى يۈزلۈك - ئابرۇيلۇق ئىش دېگىلى بولمايدۇ. ئەركەك - يېگىت ئادەملەردە ئۆزىگە خاس ئىقتىدار، ئىرادە، ئەقىل - پاراسەت ۋە كۈچ - قۇۋۋەت بولۇشى كېرەك. ئۇنداق بولمىسا، كەلگۈسىدە ھەممە ئادەم ياپونلارنى شۇيغۇ[273] نىڭ پۇشتى دەۋالارمىكىن دەپ ئەندىشە قىلىمەن.

بىرىنچى تىلىكىم: بۇنىڭدىن كېيىن باشقىلار بىلەن كەلسە - كەلمەس قۇدىلىشىپ - تۇغقاندارچىلىق قىلىپ يۈرمەيلى.

لېكىن، بەزىلەر ئەدەبىياتنىمۇ تۇغقان تېپىشتۇرۇۋاتىدۇ. ئۇلار: ئاياللار ئەرلەر بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەتتە بولغاندىن كېيىن بىلىم ئىقتىدارى جەھەتتىن تەسىر ئالىدۇ، دەيدۇ ۋە بۇنى ياۋروپادىكى بىرنەچچە يازغۇچى ئاياللىنىڭ ئەدىبلەردىن ئاشنا تۇتۇپ ئوينايدىغانلىقى بىلەن ئىسپاتلىماقتا. شۇنىڭ ئۈچۈن، يەنە بەزىلەر ئۇلارغا: بۇ، فىرىئۇدنىڭ تەلىماتى، ئۇنىڭغا ئىشەنگىلى بولمايدۇ، دەپ رەددىيە بەردى[274]. ئەمەلىيەتتە ئۇ فىرىئۇدنىڭ تەلىماتى ئەمەس. ئۇلار سوقرات[275] نىڭ خانىمىنىڭ پەلسەپىنى زادىلا بىلمەيدىغانلىقىنى، تولستوينىڭ خانىمىنىڭ ئەسەر يېزىشنى بىلمەيدىغانلىقىنى،

غانلىقىنى، مۇشۇنداق ئەكسى دەلىللەرنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويمىغاندۇر. دۇنيانىڭ ئەدەبىيات تارىخىدىن قارايدىغان بولساق، جۇڭگودا «ئاتا - بالا يازغۇچى»، «ئەر - خوتۇن يازغۇچى» دېگەندەك «كىشىنىڭ قىچقىنى كەلتۇرىدىغان قىزىق» ئادەملەر-دىن قانچىسى بار؟ ئەدەبىيات سىفلىس مىكروبىغا ئوخشىمايدۇ، ئۇنىڭدا زەھەرلىك مىكروب بولمىغاچقا، ئۇنى ئىككىنچى بىراۋغا جىنسىي مۇناسىۋەت يولى بىلەن ئۆتكۈزۈپ بېرىش مۇمكىن ئەمەس. قايسىبىر «شائىر»نىڭ بىر ئايالىنى ئىنىدەككە كەلتۈرۈش ئۇچۇن ئاۋۋال ئۇنى «شائىر ئايال» دەپ ماختىغانلىقىغا كەلسەم[276]، ئۇ خۇشامەتچىلىك ۋاستىسىدىن ئىبارەت، شائىرلىق قابىلىيىتىنى راستتىن يۇقتۇرغانلىقى ئەمەس.

ئىككىنچى تىلىكىم: بۇنىڭدىن كېيىن كىندىكتىن ئۇچ سۇنى تۆۋەنگە كۆز سېلىپ يۇرمەيلى.

9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى

ئىمتىھاندىكى ئۇچ رەسۋاچىلىق[277]

خۇاڭ جى

قەدىمكى زاماندا باگۇ قائىدىسى بويىچە ئىمتىھان ئالغاندا، ئىمتىھانغا قاتناشقانلاردىن مۇنداق ئۇچ خىل ئىمتىھان قەغىزىنى تاپشۇرغانلار تولىمۇ رەسۋاچىلىققا قالىدىكەن، كېيىنكى چاغلاردا سىياسىي مۇھاكىمىلەر بويىچە ئىمتىھان ئېلىنىدىغان بولغان بولسىمۇ، ئەھۋال يەنىلا ئوخشاش بولغانكەن. بىرىنچى خىلى — ئىمتىھان قەغىزىنى جاۋابسىز تاپشۇرغانلار. ئۇلار سوئالنىلا يېزىپ قويۇپ، جاۋابىنى يازمايدىكەن، بەزىلىرى ھەتتا سوئالنىمۇ يازماي تاپشۇرىدىكەن. لېكىن، بۇنداق ئىمتىھان قەغىزى ناھايىتى قۇسۇرسىز بولارمىش، چۇنكى ئۇنىڭدىن باشقا قۇسۇر چىقماسمىش، ئىككىنچى خىلى — ئۇلگىلەرنى كۆچۈرۈپ قويىدىغانلار. ئۇلار ئاۋۋال تەلەي سىناپ، تەييار بېسىلغان باگۇچە ئۇلگىلەرنى پىششىق ئوقۇۋالىدىكەن ياكى ئىمتىھان مەيدانىغا ئالغاچ كىرىدىكەن، ئەگەر سوئالغا توغرا كېلىپ قالسا، ئىمتىھان ئالغۇچىلارنىڭ كۆزىنى بويىاش نىيىتى بىلەن ئەينەن كۆچۈرۈپ قويىدىكەن. بۇلار پەزىلەت جەھەتتە ئىمتىھان قەغىزىنى جاۋابسىز تاپشۇرغانلارغا قارىغاندا ناچار بولسىمۇ، لېكىن بەرگەن جاۋابى ئومۇمەن ياخشى بولۇپ چىقىدىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلاردىنمۇ باشقا قۇسۇر چىقماسمىش. ئۇچىنچى خىلى — ھەممىدىن ناچار بولۇپ، قارىسىغا جاۋاب يازىدىغانلار؛ ئۇلارنىڭ ئىمتىھاندىن ئۆتەلمەسلىكى ئۇياقتا تۇرسۇن، قارىسىغا يازغان جاۋابلىرىدىن بىرمۇنچە شاڭخوغا قالىدىكەن. كە-

شىلەرنىڭ قورساقنى تويغۇزۇۋالغاندىن كېيىن سالىدىغان پاراڭلىرى ئەنە شۇنداقلار ئۇستىدە بولسا كېرەك.

«چۇشىنىكسىز» لىرى بۇلارغا كىرمەيدۇ، چۈنكى چۇشىنىكسىز بولغان تەقدىردىمۇ، ئىمتىھانغا قاتناشقان كىشى ھەرھالدا سوئالغا قاراپ جاۋاب يازغان ـ دە، ھالبۇكى، جاۋابنى چۇشىنىكسىز دەرىجىدە يېزىشمۇ ئاسان گەپ ئەمەس. جۇڭگونىڭ قەدىمكى، ھازىرقى ئەدىبلىرىنىڭ قايسىبىرىنىڭ يازغان نەرسىلىرىدە بىرەرمۇ چۇشىنىكسىز جۈملە يوق دەپ ھۆددە قىلغىلى بولامدۇ؟ بەزىلىرىنىڭ «چۇشىنىشلىك» بولدى دەپ قارىغانلىقى «چۇشىنىشلىك» دېگەن سۆز بىلەن «چۇشىنىكسىز» دېگەن سۆزنىمۇ چۇشەنمىگەنلىكىدىن بولغان.

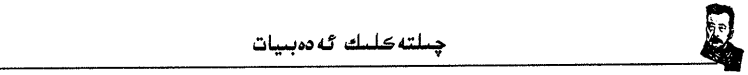
بۇ يىل ئىمتىھان ئېلىشقا قاتناشقان ئەمەلدارلار ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئىمتىھان قەغەزلىرىدىن بىرمۇنچە شاكىخولارنى تاپقانلىقىنى سۆزلەپ يۈرمەكتە. ئەمەلىيەتتە بۇ ئىللەتكە قارىسىغا جاۋاب يازغانلىق سەۋەبچى بولغان. ئۇلارنىڭ چىقارغان سوئاللىرى تەييار ئۇلگىلەرنى كۆچۈرۈپ بەرسىلا ئىمتىھاندىن ئۆتەلەيدىغان سوئاللار ئىكەن. مەسىلەن: «13 قەسىدە» دېگەن نېمە؟ ۋېن تەيەنشاڭ قايسى سۇلالىنىڭ ئادىمى؟ دېگەنگە ئوخشاش ھېچقانچە باش قاتۇرمايلا جاۋاب بەرگىلى بولىدىغان سوئاللار ئىكەن. لېكىن، بۇ سوئاللارغا جاۋاب يازغاندا چاتاق چىقماي قالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئەدىبلەر، ئۆلىمالار گويا پەقەت ئۆزلىرىلا ئىلىم بىغىنىڭ مول مېۋىسى بولۇپ ھېسابلىنىدىغاندەك، مىللىي ئىلىم راۋاج تاپالمايۋاتىدۇ، ياشلار يارماس بولۇپ قالدى، دەپ ئاھ ئۇرماقتا.

لېكىن، تەييار ئۇلگىنى كۆچۈرۈپ بېرىشمۇ ئاسان ئەمەس، ئەگەر شۇ ئىمتىھان ئالغۇچى ئەمەلدارلارنى ئىمتىھان مەيدانىغا بەندقىلىۋېلىپ، ئانچە تونۇش بولمىغان بىرنەچچە ماقالىنى سورىسىڭىز، قارىسىغا يازمىغان تەقدىردىمۇ ئىمتىھان قەغىزىنى جاۋابسىز تاپشۇرۇۋىشى ناتايىن، مېنىڭ بۇ گەپلىرىمدىن پىشقان ئەدىب، ئۆلەمالارنى مەنسىتىدىغان مەنە چىقمايدۇ؛ مېنىڭچە، ماقالە كۆپ، ئۇلارنى ئېسىدە تۇتالماسلىقى ئەجەبلىنەرلىك ئىش ئەمەس، ھەممىسىنى ئېسىدە تۇتۇۋېلىشى غەلىتە ئىش. قەدىمكى كىتابلارنىڭ بەزىسىگە كېيىنكى كىشىلەر خېلى كۆپ ئىزاھاتلارنى كىرگۈزگەنغۇ؟ ئۇلار شۇ ئىزاھاتلارنى ئۆزلىرىنىڭ ھۆجرىلىرىدا ئولتۇرۇپ، نۇرغۇن كىتابلارنى، لۇغەتلەرنى ئاختۇرۇپ، ئايلاپ ـ يىللاپ ئىزدىنىپ ئاران پۈتتۈرگەن. شۇنداقتىمۇ «تولۇقسىز»، خاتا يەرلىرى يوق ئەمەس. ھازىرقى ياشلارنىڭ ئۇلارغا لوقما سېلىشقا قۇربى يەتمەسلىكى تەبىئىي، بۇنىڭغا باشقىلارنىڭ «قوشۇمچە تۇزىتىش» لىرى دەلىل بولۇپ تۇرۇپتۇ؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە قوشۇمچىگە قوشۇمچە قىلغۇچىلار، تۇزىتىشكە تۇزىتىش كىرگۈزگۈچىلەرمۇ يوق ئەمەس.

دېمەك، تەييار ئۇلگىلەرنى كۆچۈرۈپ، ئەپلەپ ـ سەپلەپ ئىش پۈتتۈرىدىغانلار — ھازىرقى كاتتا ئەربابلار. ياش ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەزىبىر خاتالىقلىرى بولسا ئادەتتىكى ئادەملەردە بولۇپ تۇرىدىغان ئەھۋال. شۇنداق تۇرۇقلۇق، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى نەپرەت قىلغان ئەھۋالنى ئۆچۈرۈۋاتسىمۇ ئاھ ئۇرۇپ زارلانمىغانلىقىغا ھەيران قالىمەن.

9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى

يەنە «شېكسپىر»[278]

مياۋ تىك

سوۋېت روسىيىسىنىڭ شېكسپىر دراملىرىنى ئەينەن قويماقچى بولغانلىقى ئۈنۈك «رەسۋا»[279] ئىكەنلىكىنى بىلدۈرەرمىش؛ ماركسىنىڭ شېكسپىرنى تىلغا ئالغانلىقى ئەلۋەتتە خاتا[280] مىش؛ پروفېسسور لياڭ شىچۇ شېكسپىرنىڭ ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلىپ، ھەر بىر كىتابقا 1000 دوللاردىن ھەق ئالارمىش[281]؛ دۇ خېڭ ئەپەندى شېكسپىرنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇغاندىن كېيىن، «ئادەم بولۇش تۇغرىسىدا يەنە بىرئاز تەجرىبە ئېلىشقا موھتاج»[282] بولۇپ قاپتۇمىش.

ئەدەبىمىز دۇ خېڭ ئەپەندى ئىلگىرى گويا ئۆزىنىڭ «ئادەم بولۇش تەجرىبىسى» نىڭ كەم ئىكەنلىكىنى بىلمىگەنلىكتىن ئاممىغا ئىشىنىپ كېتىپتىكەن، شېكسپىرنىڭ «قەيسەر»[283] ناملىق دراما-مىسىنى ئوقۇغاندىن كېيىنلا «ئۇلاردا ئەقىل - ئىدراك يوق، ياخشى - يامانلىق توغرىسىدا ئېنىق كۆز قاراش يوق؛ ئۇلارنىڭ ھېس - تۇيغۇلىرى پۈتۈنلەي بىرنەچچە تەرغىباتچىنىڭ ئالقىنىغا چۈشۈپ قالغان» (دۇ خېڭ: «شېكسپىرنىڭ «قەيسەر» ناملىق دراما-مىسىدا تەسۋىرلەنگەن ئاممىا»، «ئەدەبىيات - سەنئەت مەنزىرىسى» نىڭ تۇنجى سانىدىن) لېكىنى چۈشىنىپ قاپتۇمىش. تەبىئىيكى، بۇ چۈشەنچىلەر «شېكسپىر دراملىرى» دىن كەلگەن، بۇنىڭ دۇ خېڭ ئەپەندى بىلەن مۇناسىۋىتى بولمىسا كېرەك، دۇ خېڭ ئەپەندىنىڭ ئۆزىمۇ شۇ چۈشەنچىلىرىنىڭ توغرا ياكى ناتوغرا ئىكەنلىكىگە ھازىر تېخى ھۆكۈم قىلالمايدىكەن؛ لېكىن «ئادەم بولۇش توغرىسىدا يەنە بىرئاز تەجرىبە ئېلىشقا موھتاج» ئىكەنلىكىنىڭ چۈشىنىشلىك ئىكەنلىكىدە شەك يوق ئىكەن.

«شېكسپىرنىڭ «قەيسەر» ناملىق دراما-مىسىدا تەسۋىرلەنگەن ئاممىا» نىڭ دۇ خېڭ ئەپەندىگە بەرگەن تەسىرى ئەنە شۇنداق ئىكەن. ئۇنداق بولسا، دۇ خېڭ ئەپەندىنىڭ «شېكسپىرنىڭ «قەيسەر» ناملىق دراما-مىسىدا تەسۋىرلەنگەن ئاممىا» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدە تەسۋىرلەنگەن ئاممىا قانداق؟ بۇ ئاممىا «قەيسەر» دە تەسۋىرلەنگەن ئاممىغا ئوخشاشمايدۇ:

> «بۇ ئەھۋال يېقىنقى بىرقانچە يىلدىن بۇيانقى سىياسىي ئۆزگىرىشلەردە ئۇچراپ تۇرغان، توخۇ كەلسە «توخۇنىڭ ئالدىغا، ئىت كەلسە ئىتنىڭ ئالدىغا قول باغلاپ چىقىدۇ» غان... ئېچىنىشلىق ئەھۋاللارنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردى... ئىنسانىيەتنىڭ تەرەققىياتى زادى نەدە؟ ياكى بىز، شەرقتىكى بۇ قەدىمىي ئەل ھازىرمۇ بۇنىڭدىن 2000 يىل ئىلگىرىكى رىم ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن مەدەنىيەت باسقۇچىدا توختاپ قالدۇقمۇيا؟»

راست، «قەدىمنى ئەسلەپ پىغان قىلىش» تىن مەقسەت ھازىرقىدا، ئەنە شۇنداق سېلىشتۇرىدىغان بولساق، مەن ئويلايمەنكى، ئۆز ۋاقتىدا رىمدىمۇ ئەقىل - ئىدراكى، ياخشى - يامان توغرىسىدا ئېنىق كۆز قارىشى بولغان، ھېس - تۇيغۇلىرى بىرنەچچە تەرغىباتچىنىڭ ئالقىنىغا چۈشۈپ قالمىغان ئامما بولغان بولۇشى، لېكىن ئۇلار قوغلانغان، زۇلۇمغا ئۇچرىغان، قىرىلغان بولۇشى مۇمكىن. شېكسپىر بۇ ئەھۋاللارنى تەكشۈرۈپ كۆرمىگەن ياكى كۆز ئالدىغا كەلتۈرمىگەن بولسا كېرەك، قەستەن كۆز يۇمغان

بولۇشىمۇ ئېھتىمال، ئۇ قەدىمكى زامانىدا ياشىغان ئادەم، ئۇنىڭ شۇنداق قىلىشىمۇ بىرەر رەڭۋازلىق ھېسابلانماس.

بىراق، شېكسپېرنىڭ ماھىرلىق بىلەن تاللىغانلىقى، دۇخىڭ ئەپەندىنىڭ مەشھۇر ماقالىسىدە شەرھلەنگەنلىكى بىزنى: ئاممۇ ھەر قاچان «توخۇ كەلسە توخۇنىڭ، ئىت كەلسە ئىتنىڭ ئالدىغا قول باغلاپ چىقىدۇ» غان ماتېرىيال بولۇپ تۇرۇۋەرسە، ئەكسىچە، كۈتۈۋېلىنغۇچىلارنىڭ قولىدىن ئىش كېلىدىكەن؛ «ئۆزۈمنى ئالسام، گەپنىڭ راستىنى قىلغاندا»، ئاممىنىڭ ئىقتىدارسىزلىقى ۋە پەسلىكى «توخۇ» ۋە «ئىت» تىنمۇ ئېشىپ چۈشىدىكەن دېگەن «ھېسسىيات» قا كېلىۋاتىمەن، دەيدىغان چۈشەنچىگە كەلتۈرۈپ قويماقتا. تەبىئىيكى، بۇنداق چۈشەنچە ئاممىغا كۆيۈنگەنلىكتىن ۋە لېكىن ئاممىنىڭ تىرىكتاپ بولۇپ تۇرغانلىقىدىن كېلىدۇ. بۇنىڭغا ئۆزۈمۇ تېخى ھۆكۈم قىلالمايمەن، لېكىن «شۇ ئۇلۇغ دراماتورگ ئاممىغا شۇنداق قاراشتا بولغان» ئەكەنمەش، ئىشەنمەسكىز، ئۆزىدىن سوراڭ!

10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى

تىنىش بەلگىلىرىنى قويۇشنىڭ قىيىنلىقى[284]

جاڭ فى

«يۇەن جۇڭلاڭ ئەسەرلىرىنى تەھرىرلەپ كۆرۈش خاتىرىسى»[285] نى كۆرۈپ، ئانچە ئەھمىيەتسىز بولغان بىر ئىشنى ئويلاپ قالدىم. ئۇ بولسىمۇ: تىنىش بەلگىلىرىنى قويۇشنىڭ قىيىنلىقى.

چىڭ دەۋرىدە، بىرەر خۇسۇسىي مەكتەپنىڭ موللىسى ئۆزىنىڭ تەۋەررۈك كىتابلىرىغا قارىماي، قۇرۇق قول ئولتۇرۇپلا «تۆت كىتاب» نىڭ تىنىش بەلگىلىرىنى قويۇپ چىقالىسا، ئۇ يېزىدا كاتتا بىلىملىك كىشى بولۇپ قالاتتى. بۇ قارىماققا ناھايىتى كۈلكىلىك بىر ئىش بولسىمۇ، بۇنىڭ داۋلىسى بار. داۋاملىق كونا كىتاب ئالىدىغانلار بەزىدە بېشىدا تىنىش بەلگىلىرى قويۇلغان، بەزى پۈتۈن جۈملىلەرنى پارچىلىۋەتكەن، بەزى جايلىرىغا قويۇلمىغان، ئاخىرى يېرىم يولدا توختاپ قالغان، دېمەك، تىنىش بەلگىلىرىنى ئاداققىچە تولۇق قويالمىغان كىتابلارغا يولۇقىدۇ. بۇنداق كىتابلارنىڭ باھاسى پاكىز كىتابلارغا قارىغاندا ئەرزان بولىدۇ. لېكىن، مۇنداق كىتابنى ئوقۇغانلار خېلىلا قىينىلىدۇ.

قەدىمكى كىتابلارنى تىنىش بەلگىلەر بىلەن بېسىپ چىقىرىش ئىشى «ئەدەبىيات ئىنقىلابى» مەزگىللىدىن باشلانغان؛ ئوقۇغۇچىلاردىن قەدىمكى يازمىلارغا تىنىش بەلگىلىرىنى قويغۇزۇپ ئىمتىھان ئېلىش، ئېسىمدە قېلىشچە، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا

باشلانغان؛ بۇ قاباھەتلىك ئەھۋال ئوقۇغۇچىلارنى نۇرغۇن كۇلكىگە قويغان.

شۇ چاغدا جانلىق تىلغا قارشى بولغان ياكى جانلىق تىلغا قارشى بولمىسىمۇ قەدىمكى تىلنىمۇ بىلمىدىغان ئالىملار سوغۇق گەپ قىلىشقانىدى. بەزىدە ئالىملارنىڭمۇ غىدىقى كېلىپ ئۆزلىرى تۇتۇش قىلاتتى، ئۇلار ئۆزلىرى تۇتۇش قىلدىمۇ، چاتاق چىقاتتى. بىرنەچچە جۇملىگە چېكىت، پەشلەرنى قويىالمىسىغۇ كارى چاغلىق، لېكىن ناھايىتى ئاددىي جۇملىلەرگىمۇ توغرا بەلگە قويالماي، پارچە - پارچە قىلىۋەتكەن بولاتتى.

قەدىمكى يازمىلارغا تىنىش بەلگىلىرىنى قويۇش كۆپ چاغلاردا ئاسانغا چۇشمەيدۇ. مەسىلەن، «مېڭزى»دا مۇنداق بىر ئابزاس بار، بىز ئۇنى تەخمىنەن مۇنداق ئوقۇساق كېرەك: «فېڭ فۇ ئىسىملىك بىر كىشى يولۋاس بىلەن ئېلىشىشقا ماھىر ئىدى. ئونبېشى ئۇنى پالۋان ھېسابلايتتى. دالادا نۇرغۇن كىشىلەر بىر يولۋاسنى قوغلىدى. يولۋاس قارشىلىق كۆرسەتسە، ھېچكىم يېقىنلىشىشقا جۇرئەت قىلالمىدى. ئۇلار فېڭ فۇنى كۆرۈپ قارشى ئالدى. فېڭ فۇ بىلەكلىرىنى شىمايلاپ ھارۋىدىن چۇشكەندە، ھەممىسى خۇشال بولدى ۋە پالۋانلىقىغا كۇلدى». بىراق، بەزىلەر بۇ سۆزلەرنى «... ھارۋىدىن چۇشكەندە ھەممىسى، خۇشال بولدى ۋە پالۋانلىقىغا كۇلدى» دېگەن تەقلىدتە جۇملىگە ئايرىغان. بۇنداق جۇملە ئايرىشنىڭ قايسىسىنىڭ توغرا ئىكەنلىكى نامەلۇم.

مۇبادا، مۇقامى بەلگىلىك بولغان ناخشىلار، جۇملىلىرى قاپىيىلىك يېزىلغان ماقالىلەر ياكى مەشھۇر شەخسلەرنىڭ چۇشىنىشى ئانچە قىيىن بولمىغان كىچىك ئەسەرلىرى بولسا، يەنە كېلىپ بۇنىڭغا تىنىش بەلگىلىرىنى قويغۇچىلار ئاتاقلىق موللىلار بولسا، شۇ جۇملىلەردىمۇ بەزى خاتالىقلار يۈز بەرسە، ئۇ ھالدا ئادەمنىڭ تېنىدە پاشا چاقمايمۇ ھۇررەك پەيدا بولۇشى مۇمكىن. ئاخىردا

بەزىلەر جانلىق تىل ئۇنداق ئەسكى، قەدىمكى تىل مۇنداق ياخشى دەيدۇ، لېكىن ئۆزى قول سالسىلا، ئۆزى ماختاپ يۈرگەن قەدىمكى تىلدىكى ئەسەرلەرنى تىنىش بەلگىلىرىنى قويۇش بىلەن چاتاق قىلىپ قويىدۇ. چاتاق جۇملە چۇشىنىكسىزلىكنىڭ ئېنىق بەلگىسى ئەمەسمۇ؟ ياخشى - يامانلىقى نەدىن كېلىدۇ، ئەمىسە؟

قەدىمكى تىلنىڭ تىنىش بەلگىلىرىنى قويۇش بىر خىل سىناق تاش. بىرنەچچە پەش، چېكىتلەردىن ئۇنىڭ ھەقىقىي رەڭگى - سىياقى ئاشكارا بولىدۇ.

لېكىن، بۇ ھەقتە كۆپ سۆزلىگەننىڭ پايدىسى يوق. يەنە سۆزلەۋەرسەم، ئۇزۇن ئۆتمەيلا تېخىمۇ يۇكسەك مۇلاھىزىلەر پەيدا بولۇپ، تىنىش بەلگىسى دېگەن «شامالغا قاراپ ئۇسسۇل ئويناش» دېگەن بولىدۇ، «جان»غا جازا بولىدۇ، ئۇنى چەتكە قېقىش كېرەك، دېگەن گەپلەر[286] چىقىشى مۇمكىن.

10 - ئاينىڭ 2 - كۈنى

ھەيرانمەن (3) [287]

بەي داۋ

«جۇڭگونىڭ ئەڭ ئالدىنقى قاتاردىكى يازغۇچىلىرى» دىن يې لىڭفېڭ ۋە مو شىيېڭ ئەپەندىلەر تەھرىرلىكىدىكى «ئەدەبىي رەسىملىك ژۇرنال»[288] نىڭ چوڭ ئېلانىنى گېزىتتىن خېلى بۇرۇنلا كۆرگەنىدۇق، ئالاھازەل يېرىم ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن بۇ «رەسىملىك ژۇرنال»نى كىتاب دۇكىنىدا كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدۇق. ئۇ «رەسىملىك ژۇرنال» بولغاچقا، ئۇنى كۆرگۈچىلەرمۇ تەبئىي ھالدا «رەسىملىك ژۇرنال» كۆرۈش ئارزۇسىدا ئالدى بىلەن «رەسىملەر»نى كۆرىدۇ.

كۆرمىسەمغۇ مەيلى ئىدى، لېكىن كۆرۈپلا ھەيران قالدىم.

دەي فېڭۈەن[289] ئەپەندىنىڭ «شېنياڭدا ساياھەت» دېگەن ئەسىرى ئۇچۇن سىزىلغان ئۇچ پارچە قىستۇرما رەسىم ياپونلارنىڭ قولىدىن چىققان رەسىمگە سەل - پەل ئوخشاپ كەتتى. راسا ئەسلەپ كۆرسەم، بۇ ئاشۇ ياپونىيە ژۇرناللىرىنى ساتىدىغان دۇكاندا كۆرگەن «جەڭ سۇرەتلىرى توپلىمىدا» بېسىلغان لياۋجى چاۋمىڭنىڭ ياپونلارنىڭ شېنياڭدىكى غەلىبىسىنى خاتىرىلەش ئۇچۇن ئويغان ياغاچ ئويما رەسىملىرى ئىكەن. ياپونىيىنىڭ جۇڭگودىكى غەلىبىسىنى خاتىرىلەش ئۇچۇن ئويۇپ ئىشلەنگەن ئەسەرلىرى قاداقتۇر يېڭىلگەن دۆلەت يازغۇچىسى ئەسىرىنىڭ قىستۇرما رەسىمى قىلىنغان. بۇنىڭغا ھەيرانمەن.

يەنە ژاراقلاپ كۆرسەم، مو شىيېڭ ئەپەندىنىڭ «توق يېشىل

كۆڭلەكلىك قىز» ئەسىرىگە سىزىلغان ئۇچ پارچە قىستۇرما رەسىم ماسېرېئىل[290] نىڭ رەسىملىرىگە ئوخشاپراق كەتتى، مەن خېلى بۇرۇنلا «ياخشى دوست» شىركىتى قايتا باسقان تۆت كىچىك كىتابچىدىن ئۇنىڭ رەسىم سىزىش ئۇسۇلىنى ئەسلەپ قالغانىدىم. بۇ ياغاچ ئويمىغىمۇ ھازىر ئېنىق قىلىپ FM دەپ ئىمزا قويۇلغان. بىزنىڭ «جۇڭگونىڭ ئەڭ ئالدىنقى قاتاردىكى يازغۇچىلىرى» مىزنىڭ ئەسىرى ئالدىنئالا فرانسۇز تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ، ماسېرېئىلغا قىستۇرما رەسىم ئويۇپ بېرىش ھاۋالە قىلىنغانمۇ، قانداق؟ بۇنىڭغىمۇ ھەيرانمەن.

ئەمدى ماقالىگە، «دۇنيا ئەدەبىيات مۇنبىرىگە نەزەر»[291] گە كېلەيلى. ئۇنىڭ بېشىدىلا: «فرانسىيىنىڭ كونگورت مۇكاپاتى[292] ئۆتكەن يىلى ئويلىمىغان يەردىن (ئىزاھ: قەبىھ -!) جۇڭگونى مەزمۇن قىلغان ‹ئىنسانىيەتنىڭ تەقدىرى› دېگەن رومانغا بېرىلدى، ئۇنىڭ ئاپتورى ئاندىرى مارلاۋ»[293]، لېكىن «بەلكى مەۋقەگە مۇناسىۋەتلىك بولغانلىقىدىن بولسا كېرەك، بۇ كىتاب يېزىلىشى جەھەتتىن ماختاشلارغا ئېرىشكەن بولسىمۇ، مەزمۇن جەھەتتە، گويا مارلاۋدەك تالانتلىق يازغۇچىنىڭ نېمىشقىدۇر ئەدەبىيات - سەنئەتنى تەشۋىقات قورالى قىلىۋالغانلىقىغا ئېچىنغاندەك، ئادەتتىكى گېزىتلەردە بىردەم ھوجۇم ئاستىغا ئېلىندى» دەپتۇ. دېمەك، شۇنداق «نەزەر» سېلىنىشى بىلەن «گويا» فرانسىيىنىڭ كونگورت مۇكاپاتى ئۇچۇن ئەدەبىي ئەسەرلەرنى قاراپ چىقىدىغان خادىملارنىڭ «مەۋقە» سىمۇ «ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىنى تەشۋىقات قورالى قىلىش» قا قوشۇلغان بوپتۇ. بۇنىڭغىمۇ ھەيرانمەن.

بۇ بەلكى مېنىڭ «ئازنى كۆرۈپ، كۆپ ھەيران قالغان» لىقىمدۇر، باشقىلار ئېھتىمال مۇنداق بولمىسا كېرەك. ئىلگىرى ئۆتكەن «ھەيران قالغۇچىلار»، «غەلىتىلىكنى كۆرسەتمۇ ھەيران

قالمىساق، غەلىتىلىك ئۆزى تۇغەر» دېگەنىكەن. «ھەيران قالـ
مدۇرغۇچىلار» ئاللىبۇرۇنلا «ھەيران قالماسلىق» توغرىسىدا بايانات
ئېلان قىلىپ قويغان. ژۇرنالنى ئاچسىڭىزلا مۇنداق «مۇھەررىر
سۆزى»نى كۆرىسىز:

«پەقەت، ئەدەبىيات ـ سەنئەتكە قىزىقىدىغان كىتابخانـ
لارنىڭ باشقا جىددىي مەسىلىلەر تۇپەيلىدىن ھارغان كۆزلىرى
نى ئېچىپ قويۇش ياكى بىرەر قېتىم قاقاقلاپ كۈلدۇرۇش
ئۈچۈن، ھەر بىر ساندا ئانچە ئېغىر بولمىغان بەزى گەپ ـ
سۆزلەر ۋە سۈرەتلەر بىلەن تەمىنلەيمىز، خالاس.»

«جۇڭگونىڭ ئەڭ ئالدىنقى قاتاردىكى يازغۇچى» لىرىنىڭ
ئىلگىرى «بېئاردسلىي»[294] نى تىرىك سويۇپ، بۇ يىل ماسېرـ
ئېلىنى تىرىك يۇتۇش ئويۇنىنى ئويناۋاتقانلىقى قىلىچتا قەلەم ئۇچـ
لىغانلىقى «باشقىلارنىڭ جىددىي مەسىلىلەر تۇپەيلىدىن ھارغان
كۆزلىرىنى ئېچىپ قويۇش ياكى ئۇلارنى بىرەر قېتىم قاقاقلاپ
كۈلدۈرۈش» ئىكەن ـ دە! ئەگەر كۆزنى ئېچىپ قويىدىغان شۇ
«ئەدەبىي رەسىملىك ژۇرنال» دا يەنە چاتاق چىقسا، مەيلى ئۇ چاتاق
«ئېغىر» بولمىسىمۇ، «جۇڭگونىڭ ئالدىنقى قاتاردىكى بۇ
يازغۇچى» لىرىنىڭ ئۆز ماھارىتىنى تەقدىم قىلىشتىكى ئەجرىسى
يەردە قالغان بولامدۇ؟

ئۇنداقتا، مەنمۇ «بىرەر قېتىم قاقاقلاپ كۈلەي» —
ھا ـ ھا!

10 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى

مېنى لەنفاڭ ۋە باشقىلار
ھەققىدە (A)[295]

جاڭ فى

داڭلىق چاڭچىلىكەشىلەرگە چوقۇنۇش ئەزەلدىنلا بېيجىڭنىڭ ئەنئەنىسى. شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن، چاڭچىلىكەشىلەرنىڭ سۈپىتى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشى بىلەن چوقۇنۇشمۇ پاكىزلەشتى. ئىلگىرى، پەقەت تەن جاۋتيەن[296] لا چاڭچىلە سەھنىسىدە دەۋران سۈرەتتى، ھەممە ئادەم ئۇنىڭ ماھارىتى يۇقىرى دېيىشەتتى، لېكىن بۇنىڭغا ئېھتىمال ھۆكۈمدارلارنىڭ ئازراق تەسىرىمۇ ئارىلاشقان بولسا كېرەك. چۈنكى، ئۇنىڭ ئويۇنى «مەبۇدە» سىشى تەيخۇ[297] غا ياراپتىكەن. لېكىن، ھېچكىم ئۇنى تەشۋىق قىلمىغان، ئۇنىڭغا مەسلىھەت كۆرسەتمىگەن. ئۇمۇ جاھانشۇمۇل شۆھرەتكە مۇيەسسەر بولمىغان، ھېچكىممۇ ئۇنىڭغا سەھنە كىتابى يېزىپ بەرمىگەن. مېنىڭچە، بۇنىڭدىكى سەۋەب ئاز ـ تولا بولسىمۇ «جۇرئەت قىلالماسلىق» تىن بولسا كېرەك.

كېيىن مەيدانغا چىققان مەشھۇر مېنى لەنفاڭ ئۇنىڭدىن باشقىچە بولدى. مېنى لەنفاڭ ئەرلەر رولىدا ئويناىدىغان ئارتىس بولماسـ
تىن، بەلكى ئاياللار رولىدا ئويناىدىغان ئەر؛ پادىشاھ ئوردىسىدـ
كى قەدىرلىك ئارتىس بولماستىن، بەلكى ئاۋام خەلقنىڭ ئارزۇلۇق
پەرزەنتى، شۇڭا مەنسەپدار تۆرىلەر قول سېلىشقا جۇرئەت
قىلالمىدى. ئەمەلدارلار دائىم خەلقنىڭ نەرسىلىرىنى بۇلاپ ئالاتـ
تى. ئۇلار دۇمباق ناخشىسىنى قەدىمكى تىلغا ئۆزگەرتتى.

«پاك پۇقرا قىز»[298] نى كىچىك خوتۇن قىلىۋالدى. دېمەك، شۇ ئەسەرلەر ئۇلارنىڭ قولى تېگىشى بىلەنلا ھالاك بولاتتى. ئۇلار ئۇنى ئاۋام خەلق ئارىسىدىن تاللىۋېلىپ، ئەينەك شېشىگە سېلىپ، سەندەل قوندىقىغا قويدى. ئۇنىڭدا كۆپ ساندىكى كىشىلەر چۈشەندىمەيدىغان سۆزلەر بىلەن «پەرىشتىنىڭ گۈل چېچىشى»نى ئاستا ئويناشقا، «دەيىۋنىڭ چېچەك كۆمۈشى»نى ئەۋرىشىم كۆرسىتىشكە سالدى. ئۇ ئىلگىرى چاڭچىلە ئويناپتتى، كېيىن چاڭچىلە كۆرىدىغان بولدى. يېڭى چاڭچىلار ئەسەرلىرى پەقەت مېيى لەنفاڭ ئۈچۈنلا، ئەمەلدارلار كۆڭلىدىكى مېيى لەنفاڭ ئۈچۈنلا تەييارلىنىدۇ. غان بولدى. ئېسىللەشكەنلىكىدە گەپ يوق، لېكىن كۆپ ساندىكى كىشىلەر چۈشىنەلمەيدىغان، كۆرمەيدىغان، ھەتتا ئۆزلىرىنىڭ كۆرۈش لاياقىتى يوقلۇقىنى ھېس قىلىدىغان بولدى.

ئەمەلدارلارمۇ ھەر كۈنى كۆرۈۋېرىپ زېرىكتى بولغاي، يېقىندىن بۇيان مېيى لەنفاڭمۇ غېرىبسىنىپ قالدى.

ئۇ ئايال رولىنى ئالىدىغانلىقى ئۈچۈن يېشى چوڭىيىش بىلەن غېرىبسىنىپ قالدىمۇ يە؟ ياق، ئۇنداق ئەمەس. 13 يېشىدىن تارتىپ ئايال رولىنى ئېلىپ كەلگەن چاڭچىلىكەش ھازىر 70 ياشقا كىرىپ قالغان بولسىمۇ، سەھنىگە چىقىشى بىلەن ھەممە تاماشىچى بەرىبىر ئالقىش سادالىرىنى ياڭرىتىدىكەنغۇ. نېمە ئۈچۈن؟ چۈنكى ئۇنى ئەمەلدارلار ئىگىلەپ ئۆزلىرىنىڭ قىلىۋالمىغان، ئۇنى ئەينەك شېشە ئىچىگە سولاپ قويمىغان.

ئادەمنىڭ شۆھرەت تېپىشىنىڭ باشلىنىشى ۋە ئاخىرلىشىشى مۇ خۇددى نۇرنىڭ باشلىنىشى ۋە ئاخىرلىشىشىغا ئوخشايدۇ، ئۇ پارلانغاندا يېقىندىن يىراقلارغا ئۇزاپ كېتىدۇ، ئۆچكەندە يىراقلاردا يەنە قالدۇق نۇرلار قالىدۇ. مېيى لەنفاڭنىڭ ياپونىيە ۋە ئامېرىكىدىكى سایاھىتى[299] ئەمەلىيەتتە نۇرنىڭ ئەۋج ئالغانلىقى ئەمەس، بەلكى نۇرنىڭ جۇڭگودا ئۆچۈشى ئىدى. ئۇ ئەينەك شېشىدىن

سەكرەپ چىقىپ كېتىش خىيالىغا كەلمەپتۇ، شۇڭا شۇ پېتى چىقىرىلىپ، شۇ پېتى قايتۇرۇپ كېلىندى.

ئەمەلدارلار يارەملەشمىگەندە، ئۇنىڭ كۆرسەتكەن ئويۇنلىرى ئاممىباب ھەتتا قوپال، پاسكىنا بولسىمۇ، لېكىن ئۆتكۈر، جانلىق ئىدى. ئۇ «پەرىزات»قا ئايلانغاندا قەددى كۆتۈرۈلدى، لېكىن شۇنىڭدىن تارتىپ جانسىز، ھاكاۋۇر بولۇپ قالدى. مېنىڭچە، كۆپ ساندىكى كىشىلەر ئۆلۈك دېسە ئۆلۈك ئەمەس، تىرىك دېسە تىرىك ئەمەس پەرىزاتنى ياكى نازىنىن لىن دەيىۋنى كۆرگەندىن كۆرە، چىرايلىق، تېتىك يېزا قىزىنى كۆرۈشنى ياقتۇرىدۇ. چۈنكى، ئۇ بىزگە يېقىن.

لېكىن، مېيى لەنفاڭ مۇخبىرغا باشقا سەھنە ئەسەرلىرىنىمۇ يەنىمۇ نازاكەتلىكرەك قىلىپ ئۆزگەرتىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

11 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى

مېي لەنفاك ۋە باشقىلار
ھەققىدە (B)[300]

جاك فى

مېي لەنفاك سوۋېت ئىتتىپاقىغىمۇ بارماقچى.

بۇ ھەقتە گەپ كۆپ، مەشھۇر رەسسام، پروفېسسور شۇي بىخۇگمۇ موسكۋاغا بېرىپ قايتقاينى سىزىپتىكەن[301] — ئاتنى سىزغان بولۇشىمۇ مۇمكىن، ئېسىمدە ئېنىق ئەمەس — بىراق مۇنچىلىك داۋراڭ مەملىكىتىمىز ئىچىدە بولمىغانىدى. بۇنىڭدىن دوكتور مېي لەنفاڭنىڭ سەنئەتچىلەر ساھەسىدە ھەقىقەتەنمۇ باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

بۇ مۇناسىۋەت بىلەن «ھازىرقى زامان» تەھرىر بۆلۈمىمۇ جىددىيلىشىپ كەتتى. باش مۇھەررىر جې سۇن ئەپەندى: «مېي لەنفاك ‹كىچىك خانىشنىڭ مەست بولۇشى› نى ئويناغلى بارىدىكەن! » («ھازىرقى زامان» 5 - توم 5 - سان) دەيدۇ. ئۇنىڭ شۇنچە توۋلىشىغا قارىغاندا، قورسىقى تازا كۆپكەن بولسا كېرەك؛ مېي لەنفاڭنىڭ جىنسىنى بىلمەيدىغان ئادەم بۇ ئەھۋالدىن، شى جىسۇن كۇنداشلىق كېسىلىگە گىرىپتار بولغان ئوخشايدۇ، دېگەن گۇمانغا كېلىشى مۇمكىن. ئىككىنچى ئورۇندىكى مۇھەررىر دۇ خېك ئەپەندىمۇ: «سەھنە ئەسەرلىرىنى بېكىتىش خىزمىتى ئاغلاشتى. بىرنەچچە ئەك ياخشى، ئىلغار ئويۇننى ئاۋۋال موسكۋاغا ئېلىپ بېرىپ قويۇپ، مېي لەنفاك ئەپەندىنىڭ ‹ئۆزگەرگەن› دىن كېيىنكى شەخسىي ئىجادىيىتى دەپ تەشۋىق قىلساق يامان

كەتمەيدۇ... چۈنكى، ئادەت بويىچە، سوۋېت ئىتتىپاقىغا بارىدىغان سەنئەتكارلار، قانداقلا بولسۇن، ئاۋۋال ئۆزلىرىنىڭ ‹ئۆزگەرگەن› لىكىنى ئازراق بولسىمۇ ئىپادىلىشى شەرت» («ئەدەبىي رەسىملىك ژۇرنال» نىڭ تۇنجى سانىدا) دەيدۇ. بۇ كۆپ ئېغىز - ئېسىق ئىكەن. بۇنىڭ ماھارىتىنىڭ يۇقىرىلىقىنى بىر قاراپلا بىلگىلى بولىدۇ. چى رۇشەن[302] ئەپەندىمۇ بۇ جەھەتتە بۇنىڭغا تەڭكېلەلمەيدىغانلىقىدىن خىجالەت بولۇپ، دەرھال ئۇنى يارىدەمگە — يارىدەم ئۈستىگە يارىدەم بېرىشكە تەكلىپ قىپتۇ.

لېكىن، مېي لەنفاك ئەپەندى ھازىر، ئەكسىچە: جۇڭگو چاڭچىلىلىرى سىمۇزۇلىزمغا مايىل[303]، سەھنە ئەسەرلىرىنىڭ سۆزلىرى نازاكەتلىكرەك بولۇشى كېرەك، دېمەكتە. ئۇ ئەمەلىيەتتە سەنئەت سەنئەت ئۈچۈن دەۋاتىدۇ، ئۇمۇ «ئۈچىنچى خىل ئادەم». دېمەك، ئۇ ئۆزىنىڭ «ئۆزگەرگەن» لىكىنى ئىپادىلىمەيدىغانەك، ئىپادىلەشكە تېخى بالدۇرلۇق قىلىدىغاندەك تۇرىدۇ. ئۇ بەلكى باشقا بىر تەخەللۇس بىلەن بىرەر سەھنە ئەسىرى يېزىپ چىقار، ئۇنىڭدا بىرەر زىيالىينى تەسۋىرلەر؛ دېمەك، چاكىنا ئىشلارغا بېرىلمەي، سەنئەت بىلەنلا شۇغۇللىنار، لېكىن ئاخىر يەنە ئىنقىلاب تەرەپتە تۇرار. بۇ نېمىدېگەن چوڭ جانلىقلىق! ئاخىرىغا يەتمىگەندە، ئاھ گۈلۈم، ۋاھ نۇرۇم دەۋېرىدۇ؛ ئاخىرىغا يەتكەندە ھامان مانا بۇ نەرسىنى يازغان مەن ئىدىمغۇ، بۇ دەل ئىنقىلاب تەرىپىدە تۇرغانلىق بولمامدۇ، دەر.

بىراق، دوكتور مېي لەنفاڭنىڭ ئۆزى ماقالە يېزىپ، ماقالىگە باشقا بىر تەخەللۇسنى ئىشلىتىپ، ئۆزىنىڭ ئۆيۇننى ماختامدۇ، قانداق؟ ياكى يالغاندىن يوق بىر نەشرىيات قۇرۇپ، قانداقتۇر «ئويۇن يىلنامىسى» چىقىرىپ، ئۇنىڭغا ئۆز قولى بىلەن مۇقەددىمە يېزىپ، ئۆزىنى دراما - ئويۇن ساھەسىدىكى مەشھۇر زات[304] دەمدۇ، قانداق؟ بۇنىسىنى بىلمىدىم. مۇبادا ئۇنداق

بولمىغان بولسا، ئۇ بۇنداق رەڭۋازلىقنى بىلمىگەن بولىدۇ.

راستتىنلا بىلمىسە، ئۇ چاغدا، دۇ خېك ئەپەندى ھەقىقەتەن ئۈمىدسىزلىككە پېتىپ قالىدۇ - دە، مېي لەنفاڭدىن ئۆزىنى «يەنمۇ ئايدىڭلاشتۇرۇش»[305] نى تەلەپ قىلىدۇ.

ئەمدى بەس قىلاي، يەنە سۆزلەۋەرسەم مېي لەنفاڭ ئەپەندى تەنقىدچىلەر قالايمىقان تەنقىد قىلىۋەرگەنلىكتىن، ئويۇننى ياخشى ئوينىاپ چىقالمايدىغان بولۇپ قالدىم، دەپ قالمىسۇن[306].

11 - ئاينىك 7 - كۈنى

تىللاپ ئۆلتۈرۈش ۋە پۈۋلەپ ئۆلتۈرۈش[307]

ئافا

ھازىر ئەدەبىي تەنقىدتىن ئانچە رازى بولمىغانلار، يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيانقى ئاتالمىش تەنقىدچىنى پۈۋلەش ۋە تىللاش-تىن باشقا نەرسە ئەمەس، دېمەكتە.

ئەمەلىيەتتە، پۈۋلەش ۋە تىللاش دېگەن سۆز ماختاش ۋە ھۇجۇم قىلىش دېگەن سۆزنىڭ ئورنىغا قويۇلغان يامان ئاتلىنىدىغان سۆز. قەھرىمانىنى قەھرىمان، پاھىشەنى پاھىشە دېيىش، قارىماققا پۈۋلەش ۋە تىللاشقا ئوخشاپ كەتسىمۇ، ئەمەلىيەتتە تازا باب كەلگەن سۆز. بۇ جەھەتتە تەنقىدچىنى ئەيىبلىگىلى بولمايدۇ. تەنقىدچىنىڭ خاتالىقى — قالايمىقان تىللاش ۋە قالايمىقان پۈۋلەش-تە؛ مەسىلەن، قەھرىمانىنى پاھىشە، پاھىشەنى قەھرىمان دېيىشتە.

تەنقىد قالايمىقان بولسا ئۆز كۈچىدىن قالىدۇ، ھەتتا پاكىت-نىڭ ئەكسىچە بولۇپ قالىدۇ. تېگى - تەكتى كۆپچىلىك تەرىپىدىن سېزىلىپ قالىدىغان بولسا، ئۇنىڭ ئۇنۇمى بەزى چاغدا پۈتۈنلەي باشقىچە بولىدۇ. شۇڭا، ھازىر تىللاپ ئۆلتۈرۈلگەن ئادەملەر ئاز-راق، پۈۋلەپ ئۆلتۈرۈلگەن ئادەملەر كۆپرەك بولۇۋاتىدۇ.

ئۆزى قەدىمكى زاماندا ئۆتكەن بولسىمۇ، مەسىلىسى يېقىندا تۇغۇلغانلارغا يۈەن جۇڭلاڭنى مىسال قىلىش مۇمكىن. مىڭ سۇلا-لىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە ئۆتكەن بۇ يازغۇچىنىڭ ئەدەبىيات تارىخىدا ئۆزىگە تۇشلۇق قىممىتى ۋە ئورنى بار. لېكىن، بەختكە

قارشى، بىر توپ موللىلار ئۇنى پۈۋلەپ، ماختاپ، ئەسەرلىرىنى تەھرىرلەپ، تىنىش بەلگىلىرىنى ئوڭ - تەتۈر قويۇپ، مەتبەئەدە «رەڭ كېلىدۇ، ئاي - كۈندىن كېلىدۇ، شام كېلىدۇ، كۆك - سېرىقتىن كېلىدۇ، كۆزنىڭ رەڭگى باشقىچە بولىدۇ، ئاۋاز كېلىدۇ، قوڭغۇراق - دۇمباقتىن كېلىدۇ، قۇرۇق بامبۇك تۆشۈكىدىن كېلىدۇ ...»[308] دەپ بېسىپ چىقىرىپ، پۈتۈنلەي باشقىچە بىرنېمە قىلىۋەتتى. بۇ ئەھۋال خۇددى جۇڭلاڭنىڭ يۈزىنى رەڭمۇ رەڭ بويىپ، كۆپچىلىككە كۆرسىتىپ تۇرۇپ: «قاراڭلار، بۇ نېمىدېگەن روھلۇق - ھە!» دەپ ماختاپ تۇرغانغا ئوخشايدۇ. تەبىئىيكى، بۇنداق قىلىش جۇڭلاڭ ماھىيىتى بىلەن مۇناسىۋەتسىز بولسىمۇ، باشقىلار كېلىپ ئۇنىڭ يۈزىنى پاكىز يۇيۇۋۆتكۈچە «جۇڭلاڭ» ھامان باشقىلارنىڭ كۈلكىسىگە قالىدۇ، چوڭ دىملىگە يولۇقماي قالمايدۇ.

ئۆزى يېقىنقى زاماندا ئۆتكەن بولسىمۇ، ئىشى كونىراپ قالغانلاردىن ئەسلەپ باقسام تاگور[309] بار ئىكەن. ئۇ جۇڭگوغا كېلىپ، مۇنبەرگە چىقىپ سۆز قىلماقچى بولغاندا، باشقىلار ئۇنىڭغا بىر ساز ئەكېلىپ بەرگەن، ئىسرىق سالغان، سول تەرەپتىلىن چاڭمىن[310]، ئوڭ تەرەپتە شۇي زىمۇ[311] ھىندىچە بۆك كىيىپ ئولتۇرغان. شائىر شۇي زىمۇ تونۇشتۇرۇشنى باشلاپ: «ئوھ... ھو! ھ - ھ، ئىنجىك - ئىنجىك، ئاپئاق بۇلۇت، سەلكىن شامال، جىرىڭ - جىرىڭ... داڭ!» دەپ، خۇددى تىرىك ئەۋلىيادەك سۆزلىگەن. بۇنىڭدىن تۆۋەندە ئولتۇرغان ياشلار ئۇمىدسىزلىنىپ كېتىپ قېلىشقان. ئەۋلىيا بىلەن ئادەتتىكى ئىنسانىنى نېمىشقا ئايرىغىلى بولمىسۇن؟ لېكىن مەن بۇ يىل ئۇنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى توغرىسىدىكى ماقالىسىنى كۆردۈم، ئۇ ئۆزى بايانات ئېلان قىلىپ: «مەن ئەنگلىيە ھۆكۈمرانلىقىدىكى ھىندىستانلىقلارنىمەن» دەپتۇ. ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكى ئۆزىگە

ناھايىتى روشەن. ئېھتىمال ئۇ جۇڭگوغا كەلگەن ۋاقتىدا ھەرگىز-مۇ مۇنچىلىك ھاماقەت بولمىسا كېرەك. ئەگەر بىزنىڭ شائىرلىرىمىز ئۇنى تىرىك ئەۋلىياغا ئايلاندۇرۇپ قويمىغان بولسا، ياشلارمۇ ئۇنىڭدىن مۇنچىلىك ياتسىرىمىغان بولاتتى. شۇڭا، ئۇ خورلىنىپ قالغان.

ئالىم ياكى شائىرلىق ۋۇجۇدىسى بىلەن بىرەر يازغۇچىنى تەنقىد قىلغاندا ياكى تونۇشتۇرغاندا، دەسلەپتە باشقىلارنى ئوڭايلا ئالداپ كەتكىلى بولىدۇ. باشقىلار شۇ يازغۇچىنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى ئېنىق كۆرگەندە ئۇنىڭ سەمىمىيەتسىزلىكى ياكى بىلىمىنىڭ يېتەرلىك ئەمەسلىكىلا قالىدۇ. ئەگەر باشقىلار ھەقىقىي ئەھۋالنى كۆرسەتمىسە، ئۇ يازغۇچى شۇنىڭدىن كېيىن پۈۋلەپ ئۆلتۇرۇلىدۇ - دە، قانچە - قانچە يىللاردىن كېيىن ئۆز قەددىنى كۆتۈرەركىنتاڭ؟!

11 - ئاينىڭ 19 - كۈنى

كىتاب ئوقۇشتىكى پەرھىز[312]

يەن يۇ

جۇڭگونىڭ تېبابەتچىلىك كىتابلىرىدىكى «تائامدا پەرھىز قىلماق» دېگەن گەپلەر ھېلىمۇ ئېسىمدە، يەنى ئىككى خىل تائامدىن، مەسىلەن، پىياز بىلەن ھەسەلنى، راك بىلەن شىرىنى، خاسىڭ بىلەن تەرخەمەكنى تەڭلا يېسە كىشىگە زىيان قىلىدۇ ياكى جان ئالىدۇ، دېگەن گەپلەر بار. لېكىن، راستتىن شۇنداقمۇ، بۇنى بىلىپ بولمايدۇ. چۈنكى، مەن بىرەر كىشىنىڭ سىناپ باققانلىقىنى ئاڭلاپ باقماپتىمەن.

كىتاب ئوقۇشتىمۇ «پەرھىز» بار، بىراق بۇ «پەرھىز» «تائامدىكى پەرھىز» گە ئانچە ئوخشىشىپ كەتمەيدۇ، يەنى مەلۇم بىر خىل كىتابنى باشقا بىر خىلدىكى كىتاب بىلەن بىر ۋاقىتتىنىڭ ئىچىدە كۆرۈشكە زادى بولمايدۇ، شۇ ئىككى خىل كىتابتىن بىرى تاشلىنىپ قالىدۇ ياكى ھېچبولمىغاندا، كىتابخانىنى خۇش قىلىشنىڭ ئورنىغا غەزەپلەندۈرۈپ قويىدۇ. مەسىلەن، ھازىر كەڭ كۆلەمدە ئوقۇشقا ئۇندىلىۋاتقان مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن ئادەملەرنىڭ پارچە ئەسەرلىرىنىڭ بەزىسى ھەقىقەتەن ئەپچىل ئىشلەنگەن. ئۇلار ياستۇققا باش تەگكەندە، ھاجەتخانىدا، سەپەردە ئوقۇسا ھەقىقەتەن ئادەمنىڭ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىدۇ. لېكىن، بۇنىڭ ئۈچۈن ئاۋۇال كىتابخانا باشقا خىياللاردىن خالىي، خاموش بولۇشى كېرەك. مۇبادا ئۇنىڭدىن بۇرۇن «مىڭ دەۋرىنىڭ ئاخىرقى غەيرىي رەسمىي تارىخى» نى، «ئېچىنىشلىق تارىخ»[313] نى ياكى مىڭ

سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدىكى سارقىندى قېرىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ قويغان بولسا، ئۇ ھالدا ئىشىنىڭ ئاقىۋىتى باشقىچە بولىدۇ، بۇ ئىككى خىل كىتاب بىر - بىرى بىلەن جەزمەن ئۇرۇشۇپ قېلىپ، بىرىنى ھالاك قىلمىغۇچە توختىمايدۇ. ئەنە شۇ سەۋەبتىن، مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن كىشىلەرنىڭ پارچە ئەسەرلىرىدىن نەپرەتلەنگۈچىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئوبدان چۈشىنىمەن، دەپ ئويلايمەن.

بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى، چۇي داجۈن[314] دىن «ۋېنشەن ئەسەرلىرى» دېگەن كىتابنى كۆرۈپ قالدىم. ئۇنىڭ ئىچىدە مايمۇن يىلى (يەنى كاڭشىنىڭ 7 - يىلى) 8 - ئايدا يېزىلغان «دەيبى[315] دىن پايتەختكە سەپەر خاتىرىلىرى» دېگەن بىر پارچىسى بار ئىكەن. ئۇنىڭ قەلەم قۇۋۋىتى جۇڭلاڭنىڭكىدىن قېلىشمايدىكەن. بۇ ئەسەرنىڭ بەزى يەرلىرى خېلىلا ۋەزىنلىك ئىكەن. مىسال ئۈچۈن بۇ يەردە بىرنەچچە جۈملىسىنى نەقىل ئېلىپ ئۆتەي:

«..... دەريانى بويلاپ سەپەر قىلدىم، گاھ قولۇاقتا ئولتۇردۇم، گاھ پىيادە ماڭدىم، غەرب قەبىلىلىرىنىڭ ئېگىز - پەس كىگىز ئۆيلىرىنىھەر قەدەم ئۇچراتتىم، ئەنە شۇنداق ئۆيلەر گاھى دۆڭ، گاھى ئېدىر كەبى كۆرۈنەتتى. ئەرلەرمۇ، ئاياللارمۇ موڭغۇل تىلى بىلەن سۆزلەيدىكەن. ئۇلارنىڭ بەزىسى قايماق - قۇرۇت ساتىدىكەن، بەزىسى قوي، ئات، قوتاز تېرىسى ساتىدىكەن، بەزىسى تۆگە ئارىسىدا يېتىپتۇ. بەزىسى ھارۇدا ئولتۇرۇپتۇ، ئاتنى ياۋداق مىنىپ، ئىككى - ئۈچتىن بىر بولۇپ كېتىۋاتقانلارمۇ بار ئىكەن؛ بەزىسى قىزىل ياكى سېرىق تون كىيىپ، تەسۋى سىيرىپ، ئايەت ئوقۇپ ئولتۇرۇپتۇ، بەزىسى تېزەك ياكى ياغاچ كۆمۈرى

قاچىلانغان سېۋەتنى بېشىدا كۆتۈرۈپ كېتىۋېتىپتۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى جۇڭخۇا قىزلىرى. ئۇلار چاچلىرىنى بېشىغا تۇگۇۋالغان، يالاڭ ئاياغ، يۇزلىرى كىر، جۇۋىنى تەتۈر كىيىۋالغان. ئۇلار قوي، كالا پادىلىرى بىلەن بىرگە ياتقانلىقى ئۈچۈن، بەتبۇيلىرى 100 چاقىرىم يوللارغىچە پۇراپ تۇرىدىكەن...»

مەن ئويلايمەنكى، مۇشۇ خىلدىكى ئەسەرلەرنى ئوقۇغان ياكى مۇشۇ خىلدىكى مەنزىرىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ باققان، ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇشۇنداق ئىشلارنى ئەسلىرىدىن چىقىرىپ قويمىغان ئادەملەر جۇڭلاڭنىڭ «گۇاڭجۇاڭ» ياكى «تەشتەك تارىخى»[316] دېگەن ئەسەرلىرىنى ئوقۇغان تەقدىردىمۇ، يۈرىكىگە ئورنىشىپ كەتكەن غەزەپ - نەپرىتىنى تۈگىتىش ئۈياقتا تۇرسۇن، بەلكى تېخىمۇ نەپرەتكە كېلىشى مۇمكىن. چۈنكى، بۇ نەرسىلەر جۇڭلاڭ زامانىدىكى ئۇلپەتداشلارنىڭ ئۆزئارا ماختاشلىرىدىنمۇ ناچار، ئۇلار ياڭجۇدا بولغان 10 كۈنلۈك قىرغىنىنى، جىيادىڭدا بولغان ئۈچ كۈنلۈك قىرىش - چېپىشنى باشلىرىدىن كەچۈرمىگەن.

مانچ سۇلالىسى دەۋرىدىكى كىشىلەرنىڭ پارچە ئەسەرلىرى ياخشى؛ تىل ئۇسلۇبىمۇ جايىدا؛ ئەمما مېنىڭچە، «مانچ دەۋرىنىڭ غەيرىي رەسمىي تارىخى» تەرىقىسىدىكى ئەسەرلەر ۋە مانچ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدىكى سارقىندى قېرىلارنىڭ ئەسەرلىرى ھەقىقەتەن ئۇنىڭدىنمۇ ئۆتە ياخشى، ھازىر ئۇلارغا تېنىش بەلگىلىرىنى قويۇپ، مەتبەئىدە بېسىپ چىقىرىدىغان پەيت كەلدى: كۆپچىلىك كۆرۈپ باقسۇن.

11 - ئاينىڭ 25 - كۈنى

ئىزاھلار:

(1) «شېنباۋ» گېزىتى — كونا جۇڭگودا ئەڭ ئۇزاق نەشر قىلىنغان بىر گېزىت، ئۇ 1872 - يىل 4 - ئاينىڭ 30 - كۈنى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى 11 - يىلى 3 - ئاينىڭ 23 - كۈنى) ئەنگلىيە سودىگەرلىرى تەرىپىدىن چىقىرىلىشقا باشلىغان. 1909 - يىلى كومپرادور (دەللال) شى يۈفۇ تەرىپىدىن سېتىۋېلىنغان، 1912 - يىلى شى لياڭسەيگە ئۆتۈنۈپ بېرىلگەن، كېيىنكى يىللىرىدا شى لياڭسەي تەرىپىدىن ئۆتكۈزۈۋېلىنغان. «18 - سېنتەبىر» ۋەقەسى ۋە «28 - يانۋار» ۋەقەسىدىن كېيىن، بۇ گېزىت مىللىي بۇرژۇئازىيىنىڭ ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش تەلىپىنى ئەكس ئەتتۈرگەن، 1934 - يىل 11 - ئايدا شى لياڭسەي گومىنداڭ تەرىپىدىن يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن، مۇتەئەسسىپلىككە يۈزلەنگەن. ئۇ 1949 - يىل 5 - ئاينىڭ 26 - كۈنى شاڭخەي ئازاد قىلىنغاندا نەشردىن توختىغان. «ئەركىن پاراڭ» — بۇ گېزىتنىڭ قوشۇمچە سەھىپىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، 1911 - يىل 8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. ئەسلىدە قوشماق ئۆردەك - جۇپ كېپىنەكچىلەرنىڭ ئەسەرلىرىنى بېسىش ئاساس قىلىنغان، 1932 - يىل 12 - ئايدىن باشلاپ مەزمۇنى ئۆزگەرتىلىپ، ئىلغار يازغۇچىلارنىڭ فېلىيەتون ئەسەرلىرى، قىسقا ئەنزار-لىرى بېسىلىپ تۇرغان، 1935 - يىل 10 - ئاينىڭ 31 - كۈنىدىن كېيىن، بىر مەزگىل نەشردىن توختىغان.

(2) لى لىيۇبەن (1904 — 1972) — خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ شياڭتەن دېگەن يېرىدىن، ئاتاقلىق تەرجىمان. ئۇ 1932 - يىل 12 - ئايدىن تارتىپ «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىگە باش مۇھەررىر بولغان، 1934 - يىل 5 - ئايدا خىزمەتتىن بوشانغان.

(3) يېڭى مۇھەررىر — لى لىيۇبەندىن كېيىن «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىگە باش مۇھەررىرلىككە تەيىنلەنگەن جاڭ زىشېڭنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ شاۇشىڭ دېگەن يېرىدىن بولۇپ، لۇشۈن بىلەن تونۇش ئىدى.

(4) «جۇڭخۇا گېزىتى» — گومىنداڭنى قايتا تەشكىللىگۈچى ۋاڭ جىڭۋەيچىلەر گېزىتى 1932 - يىل 4 - ئاينىڭ 11 - كۈنى شاڭخەيدە نەشر

قىلىنىشقا باشلىغان. «ئۇچۇر» — بۇ گېزىتنىڭ قوشۇمچە بەتلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، 1934 - يىل 4 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن باشلاپ نەشر قىلىنغان، نېپى گەننۇ ئۇنىڭغا باش مۇھەررىر بولغان، بۇ قوشۇمچە بەتتە دائىم بەزىبىر ئىلغار يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرى بېسىلىپ تۇرغان. شۇ يىلى 12 - ئاينىڭ 18 - كۈنى نەشردىن توختىغان.

(5) «چولپان» — يېرىم ئايلىق فېلىيەتون ژۇرنىلى، چىن ژاڭداۋنىڭ تەھرىرلىكىدە چىققان، شاڭخەيدىكى «تۇرمۇش» كىتابخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلغان، ئۇ 1934 - يىل 9 - ئاينىڭ 20 - كۈنى نەشر قىلىنىشقا باشلاپ، 1935 - يىل 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى نەشردىن توختىغان.

(6) ياش سەپداش — لياۋ موشانى كۆرسىتىدۇ، ئۇ خۇنەن ئۆلكەسىنىڭ چاڭسا دېگەن يېرىدىن، سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى، لىن مو دېگەنگە ئوخشاش تەخەللۇسلاردا ماقالە يازغان، بۇ ھەقتە مۇشۇ كىتابتىكى «بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ كۆتۈرۈش» سەرلەۋھىلىك ماقالىنىڭ قوشۇمچىسىگە قارالسۇن.

(7) «چىلتەك» — بۇرۇنقى زاماندا كۈمۈش تەڭگىنىڭ گىرۋىكىگە چىقىرىلغان چىلتەككە ئوخشاش گۈلنى كۆرسىتىدۇ.

(8) ژېن گۇڭجى — جياڭشى ئۆلكەسىنىڭ پېڭشياڭ دېگەن يېرىدىن. ئەينى ۋاقىتتا ئۇ گومىنداڭ ھۆكۈمىتى قانۇن چىقىرىش پالاتاسىنىڭ تەلىپ - تەرجىمە باشقارمىسىدا بۆلۈم باشلىقى بولۇپ ئىشلىگەن.

(9) «پادىشاھ توغرىسىدا شاڭخو» ۋەقەسى — 1935 - يىل 5 - ئايدا شاڭخەيدە چىقىدىغان «يېڭى ھايات» ھەپتىلىك ژۇرنىلىنىڭ 2 - جىلد 15 - سانىدا يى شۇي (ئەي خەنسۇڭ) يازغان «پادىشاھ توغرىسىدا شاڭخو» سەرلەۋھىلىك ماقالە بېسىلىپ، ئۇنىڭدا قەدىمكى، ھازىرقى جۇڭگو ۋە چەت ئەللەردىكى مونارخىيە ئۈستىدە كەڭ مۇلاھىزە بايان قىلىنىپ، ياپونىيە پادىشاھى ھەم تىلغا ئېلىنغانىدى. شۇ چاغدا، ياپونىيىنىڭ شاڭخەيدىكى باش كونسۇلى «پادىشاھىمىزغا ھاقارەت قىلىپ، دۆلەت مۇناسىۋىتىگە زىيان يەتكۈزدى» دېگەن باھانە بىلەن ئېتىراز بىلدۈردى. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بېسىم ئالدىدا تىز پۈكتى ھەمدە پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ئىلغار جامائەتچىلىكىنى قەستى، «يېڭى ھايات» ژۇرنىلىنى پېچەتلىدى. سوت تەرىپىدىن بۇ ژۇرنالنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى دۇ جۇڭيۈەنگە بىر يىل ئىككى ئايلىق قاماق جازاسى ھۆكۈم قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ۋەقە «يېڭى ھايات» ۋەقەسى دەپمۇ ئاتالدى.

(10) كىتاب، گېزىتلەرنى تەكشۈرۈش باشقارمىسى — بۇ «گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى تەشۋىقات ھەيئىتىنىڭ كىتاب - ژۇرناللارنى تەكشۈرۈش ھەيئىتى» نىڭ ئۆزى بولۇپ، 1934 - يىل 5 - ئاينىڭ 25 - كۈنى شاڭخەيدە قۇرۇلغان. «يېڭى ھايات» ۋەقەسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، «گومىنداڭ مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلدى» دېگەن باھانە بىلەن 1935 - يىل 7 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئاشۇ باشقارمىنىڭ تەكشۈرگۈچىسى بولغان شياڭ دېەن باشلىق يەتتە كىشىنى ۋەزىپىسىدىن بوشاتقان.

(11) ژېن تېەنشياڭ (1236 — 1283) — جىجۇنىڭ لولىن (ھازىرقى جياڭشى ئۆلكەسىنىڭ جىئەن) دېگەن يېرىدىن بولۇپ، جەنۇبىي سۇڭ خانىدانلىقىنىڭ ۋەزىرى بولۇپ ئىشلىگەن، ئۇ جەنۇبتا يۈەن خانىدانلىقىغا قارشى كۈرەشنى قەتئىي داۋاملاشتۇرغان، ئەسكەرلىرى يېڭىلىپ ئەسىرگە چۈشۈپ كەتكەندىمۇ تەسلىم بولماي چىڭ تۇرغانلىقى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلگەن. فاڭ شياۋرۇ (1357 — 1402) — جېجياڭ ئۆلكەسىنىڭ نىڭخەي دېگەن يېرىدىن، مىڭ خانىدانلىقىنىڭ شاھى خوي دى جېەنۇبەن ۋاقتىدا مۇدەررىس بولۇپ ئىشلىگەن. جېەنۇبەن 4 - يىلى مىلادىيە (1402 - يىلى)، شاھ خوي دىنىڭ تاغىسى، يەن بەگلىكىنىڭ بېگى جۇدى نەنجىڭغا ئەسكەر تارتىپ كىرىپ، ئۆزىنى خان دەپ جاكارلىغان. ئۆزىنىڭ تەختكە چىققانلىقى توغرىسىدا پەرمان يېزىپ چىقىشنى فاڭ شياۋرۇغا بۇيرۇغان، لېكىن ئۇ بۇنداق قىلىشتىن قەتئىي باش تارتقانلىقى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈۋېتىلگەن.

(12) مۇخبىرلارنىڭ «ھەققانىي جامائەت پىكرى قوغدالسۇن» دېگەن ئىلتىماسلىرى — 1935 - يىلنىڭ ئاخىرىدا بېيپىڭ، تيەنجىن، نەنجىن، شاڭخەيلەردىكى ئاخباراتچىلار گومىنداڭنىڭ مەركىزىي كومىتېتىغا ئارقا - ئارقىدىن تېلېگراممىا يوللاپ «سۆز ئەركىنلىكى بېرىش»، قورال كۈچى ياكى زورلۇق كۈچىگە ئاساسلانمىغان سۆزلەرنى ھۆكۈمەت قوغدىشى لازىملىقىنى تەلەپ قىلدى؛ شۇ يىلى 12 - ئايدا گومىنداڭ 5 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 1 - ئومۇمىي يىغىنى ئاتالمىش «ھۆكۈمەت ھەققانىي پىكرىنى ھەقىقىي يوسۇندا قوغداش توغرىسىدا پۈتۈن مەملىكەتكە ئومۇمىي بۇيرۇق چۈشۈرسە ئىكەن» دەيدىغان قارارنى ماقۇللىدى. زىيالىيلار سىنىپىنىڭ سۆز ئەركىنلىكى تەلىپى — 1935 - يىلنىڭ ئاخىرىدا بېيپىڭ، شاڭخەي قاتارلىق جايلارنىڭ مەدەنىيەت - مائارىپ ساھەلىرىدىكى ئەربابلارنىڭ ياپون تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى قۇتقۇزۇش ھەرىكىتىنى قوزغاپ، كەينى - كەينىدىن يىغىلىشلار ئۆتكۈزۈپ، خىتابنامىلەر ئېلان قىلىپ «يىغىن

ئۆتكۈرۈش، تەشكىلاتلارغا ئۈيۈشۈش، سۆز، مەتبۇئات جەھەتلىرىدىكى مۇتەلەق ئەركىنلىك قوغدالسۇن» دەپ تەلەپ قويغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(13) شىمالىي بەش ئۆلكە ئاپتونومىيىسى — 1935 - يىل 11 - ئايدا ياپون جاھانگىرلىكى دۆلىتىمىزنىڭ شىمالىي قىسمىنى بېسىۋېلىش مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن ۋەتەن خائىنلىرىنى ئاتالمىش «شىمالىي بەش ئۆلكە ئاپتونومىيىسى ھەربكىتى» نى قوزغاشقا قۇتراتتى ھەمدە «شەرقىي خېبېي كوممۇنىستلاردىن مۇداپىئەلىنىش ئاپتونومىيە ھۆكۈمىتى» نى قۇردى. شىمالىي بەش ئۆلكە ئەينى ۋاقىتتىكى خېبېي، سەندۇڭ، سەنشى، چاخار، سۇيۈەنلەرنى كۆرسىتىدۇ.

(14) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 1 - ئاينىڭ 11 - كۈنى شاڭخەيدە چىقىدىغان «شېنبаۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» نامىلىق قوشۇمچە بېتىگە بېسىلغان.

(15) دېكوبرا (M. Dekobra 1885 — 1973) — فرانسىيىلىك رومان يازغۇچى، مۇخبىر. ئۇ، 1933 - يىل 11 - ئايدا جۇڭگوغا سايا‌ھەتكە كەلگەن. لۇشۈن 1933 - يىل 12 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىكى بىر خېتىدە: دېكوبرا «فرانسىيەدىكى شەنبىلىك تەرەپدارى، قۇۋ ئادەم؛ ئۇ جۇڭگوغا ھەرقاچان رومان يېزىشقا ماتېرىيال توپلاش ئۈچۈن كەلگەن بولسا كېرەك» دەپ يازغانىدى.

(16) ۋائىللانت كوتۈرىر (P. Vaillant Couturer 1892—1937) — فرانسىيىلىك يازغۇچى، جامائەت ئەربابى. ئۇ، فرانسىيە كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، فرانسىيە كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئورگىنى — «ئىنسانىيەتۋەرلىك گېزىتى» نىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى بولغان. ئۇ 1933 - يىل 9 - ئايدا شاڭخەيگە كېلىپ، دۇنيا بويىچە جاھانگىرلىك ئۇرۇشىغا قارشى تۇرۇش ھەيئىتى تەرىپىدىن چاقىرىلغان يىراق شەرق يىغىنىغا قاتناشقان.

(17) «چەت ئەللىك مەدەنىي لۇكچەك» — دېكوبرا 1933 - يىل 11 - ئاينىڭ 29 - كۈنى شاڭخەيدە جۇڭگو - فرانسىيە ئەدەبىيات - سەنئەتچىلىرى ۋە مەتبۇئاتچىلىرىنىڭ ئولتۇرۇشىغا قاتناشقان چاغدا، جۇڭگولۇق مۇخبىرلار ئۇنىڭدىن: «ياپونىيىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلغانلىقىدىن قانداق تەسىرات ئالدىڭىز؟» دەپ سورىغان، ئۇ بولسا: «بۇ تولىمۇ جىددىي مەسىلە، رومان يازغۇچىلىرىنىڭ بۇ ھەقتە پىكىر بايان قىلىشى ناباب» دەپ جاۋاب بەرگەن. مۇخبىر يەنە ئۇنى «جۇڭگو ھەققىدە تەسىرات» بايان قىلىشقا

تەكلىپ قىلغاندا، ئۇ: «جۇڭگوغا كەلگەندىن كېيىن، بولۇپمۇ دىققىتىمنى جەلپ قىلغىنى شۇ بولدىكى، بىرىنچىسى، جۇڭگوچە سەي بەك لەززەتلىك ئىكەن، ئىككىنچىسى، جۇڭگونىڭ خوتۇن - قىزلىرى تولىمۇ سەتەڭ ئىكەن» دەپ جاۋاب بەرگەن. كېيىنچە ئۇ نەنجىڭدىن ھېيپېڭغا كەلگەن، يول بويى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئەمەلدارلىرى ھەم ئەدەبلىرى تەرىپىدىن كۈتۈۋېلىنغان ھەم ئۇزىتىپ قويۇلغان، ئۇ شۇ سورۇنلارنىڭ ھەممىسىدە مۇشۇنداق گەپنى ئاغزىدىن چۈشۈرمىگەن، ئەينى ۋاقىتتا، بەزىلەر گېزىتتە سۆھبەت ئېلان قىلىپ: «دېكوبرا ئەپەندى ھېيپېڭغا كېلىپ ئەدەبىيات ئۇستىدە توختالغىنى يوق، جۇڭگو خوتۇن - قىزلىرىنى مەسخىرە قىلىش بىلەنلا بولۇپ كەتتى. جۇڭگو خوتۇن - قىزلىرىنىڭ نەزىرىدە دېكوبرا ئەپەندى مەدەنىي لۇكچەك، خالاس» دېگەن (1933 - يىل 12 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىكى «شېنبаۋ» گېزىتىگە بېسىلغان «ھېيپېڭدىن كەلگەن ئالاھىدە خەۋەر» گە قارالسۇن).

(18) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 1 - ئاينىڭ 12 - كۈنى «شېنبаۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» نامىلىق قوشۇمچە بېتىگە بېسىلغان.

(19) شى خېئ — يەنى خەن بېخېئ، تېخنىكىلىك، ئۇ سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقىغا قاتناشقان، كېيىن «ئۇچىنچى خىل ئادەم» لەر ئەدەبىياتى تەرەپكە ئۆتكەن. ئۇنىڭ «يالغانچىلىق ھەققىدە» دېگەن ماقالىسى 1934 - يىل 1 - ئاينىڭ 8 - كۈنى «شېنبаۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» نامىلىق قوشۇمچە بېتىگە بېسىلغان. ماقالىدە: «مەيلى ئۆزىنىڭ مەرتىۋىسىنى پۇختىلاش ئۈچۈن يالغان گەپ قىلسۇن ياكى باشقىلارنى قىينىچىلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن يالغان گەپ قىلسۇن، بۇلارنىڭ ھەممىسىدە ئاجىزلارنىڭ رېئاللىققا باب كەلمەيدىغان ئارزۇ - ئىستەكلەردە بولىدىغانلىقىدەك سەۋەب مەۋجۇت. ئۇ ئاجىز بولغان تەقدىردىمۇ دېگىنىدەك نەتىجە چىقىشىنى ئارزۇ قىلغان بولسا، نېمىدېگەن ياخشى! بىراق، گەپ ئېغىزدىن چىققان ھامان يالغان گەپ بولۇپ قالىدۇ. يالغان گەپ قىلمىسىمۇ مەلۇم قىيىن شارائىتتىن قۇتۇلغىلى بولمايدىغان ئەھۋاللارمۇ بولىدۇ؛ مۇنداق ئەھۋاللار يەنە كېلىپ ئاجىزلاردا كۆپرەك ئۇچرايدۇ، ئېھتىمال، بۇ سەۋەبتىن ئاياللارنىڭ يالغان گەپ قىلىشى ئەرلەردىن كۆپ بولسا كېرەك» دېيىلگەن.

(20) ئا. شوپېنخائۇئېر (A. Schopenhauer، 1788 — 1860) — گېرمانىيىلىك پەيلاسوپ. ئۇ ئىرادە ھەممىنى بەلگىلەيدۇ دەيدىغان نەزەرىيىسى بىلەن ئۆمۈر بويى ئاياللار ئازادلىقىغا قارشى تۇرغان. ئۇزىنىڭ «ئاياللار

ھەققىدە» دېگەن ئەسىرىدە ئايالالارنى ساختىپەز، نادان، ھەق - ناھەقنى پەرق ئېتىش نىيىتى يوق، دەپ ھاقارەتلىگەن.

(21) ئاۋستىرىيىلىك بىر ياش ئالىم — ۋېينىنگېر (O. Wininger 1880 — 1903)، ئاۋستىرىيىلىك، ئايالالارغا ئۆچمەنلىك بىلەن قارىغۇچى. ئۇنىڭ 1903 - يىلى نەشر قىلىنغان «جىنس ۋە خاراكتېر» ناملىق كىتابىدا، ئايالالار «يالغان گەپ قىلىشقا ئۇستا»، «ھامان ساختىپەز كېلىدۇ» دېيىلگەن.

(22) كېنىزەك ياكى يۇخۇەن — تاڭ شۇەنزۇڭنىڭ كىچىك كېنىزىكى (719 — 756)، پۇجۇ ۋىلايىتىنىڭ يۇڭلى (ھازىرقى سەنشى ئۆلكىسىنىڭ يۇڭجى) ناھىيىسىدىن، ئۇنىڭ بىر نەۋرە ئاكىسى ياكى گوجۇڭ ئۇنىڭ سەۋەبى بىلەن ئەتىۋارلىق بولۇپ، ئەيش - ئىشرەتكە بېرىلىپ، زورلۇق - زومبۇلۇق قىلىپ، ئوردا ئىشلىرىنى بۇزغان. تىەنباۋنىڭ 14 - يىلى (755) ئەن لۇشەن ياكى گوجۇڭنى يوقىتىشنى باھانە قىلىپ، فەنياڭدا لەشكەر تارتىپ تاڭ خانىدانلىقىغا قارشى توپىلاڭ كۆتۈرگەن، ھۇجۇمغا ئۆتۈپ چاڭئەنگە يېقىنلاشقاندا، تاڭ شۇەنزۇڭ ئالدىدىراپ - تېنەپ سىچۇەن تەرەپكە قاچقان. ئۇ قېچىپ يۈرۈپ ماۋېيىي دېگەن يەرگە كەلگەندە، لەشكەر بېشى ۋە چېرىكلەر بۇ پالاكەتچىلىكنى ياكى جەمەتىدىن كۆرۈپ، ياكى گوجۇڭنى ئۆلتۈرگەن. تاڭ شۇەنزۇڭ ئۆز لەشكەرلىرىنى خاتىرجەملەندۇرۇش ئۈچۈن، كېنىزەك ياكى يۇخۇەننى ئۆز - ئۆزىنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇغان.

(23) بۇ شېئىر تاڭ سۇلالىسى دۇرىدە ئۆتكەن شائىر دۇ فۇنىڭ «شىمالغا يۈرۈش» دېگەن شېئىرىدىن ئېلىنغان. كونا تارىخىي رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، شيا خانىدانلىقىنىڭ پادىشاھى جيۇنىڭ كېنىزەك مېيشىنى، يىن خانىدانلىقىنىڭ پادىشاھى جۇنىڭ كېنىزەك داجىنى، جۇ خانىدانلىقىنىڭ پادىشاھى يۇنىڭ كېنىزەك باۋسىنى بەك ئەتىۋارلاپ كەتكەنلىكى بۇ ئۈچ خانىدانلىقىنىڭ يىمىرىلىشىگە سەۋەبچى بولغان. دۇ فۇ بۇ يەردە ئاشۇ رىۋايەتلەردىن ئومۇمىي تۇرە پايدىلانغان.

(24) «ئايالالارنىڭ مەللىي مال ئېلىش يىلى» — 1933 - يىل 12 - ئايدا شاڭخەي شەھەرلىك سودىگەرلەر جەمئىيىتى قاتارلىق تەشكىلاتلار ھەر ساھەدىكىلەرنى تەكلىپ قىلىپ يىغىن ئۆتكۈزگەن، يىغىندا 1934 - يىلنى «ئايالالارنىڭ مىللىي مال ئېلىش يىلى» قىلىپ بېكىتىشنى قارار قىلىپ، ئايالالاردىن ۋەتەنپەرۋەرلىك، ۋەتەن قۇتقۇزۇش كۆز قارىشىنى كۈچەيتىپ، مىللىي مالالارنى ئېلىپ ئىشلىتىشنى تەلەپ قىلغان.

(25) بۇ شېئىر بەش خانىدانلىق ئىچىدىكى كېيىنكى شۇ خانىدانلىقنىڭ پادىشاھى مىڭ چاڭنىڭ كېنىزىكى خۇاروي خانىم تەرىپىدىن يېزىلغان. شىمالىي سۇڭ دەۋرىدىكى چېن شىداۋ يازغان «خۇشەن شېئىرلىرى ھەققىدە» دېگەن كىتابتا مۇنداق دېيىلگەن: «فېي ئىسىملىك ئايال شۇ پادىشاھلىقىنىڭ چىڭچېڭ دېگەن يېرىدىن بولۇپ، قابىلىقى ۋە ساھىبجامالىلىقى بىلەن ئوردىغا كەلتۈرۈلگەن. پادىشاھ ئەتىۋارلاپ ئۇنىڭغا خۇاروي (گۈلسەنەم) خانىم دەپ نام بەرگەن. ئۇ ۋاڭ جيەنگە تەقلىد قىلىپ «ئوردا نەزمىلىرى» دەپ 100 دەك شېئىر يازغان. شۇ خانىدانلىقى مۇنەۋۋەر بولغاندىن كېيىن ھەرەمخانىغا كىرگۈزۈلگەن. تەيزۇ بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، ئۇنى يېنىغا چاقىرتىپ شېئىرلىرىنى ئوقۇتقان. ئۇنىڭ خانىدانلىقىنىڭ يىمىرىلىشى دېگەن شېئىردا:

«قادالدى ئاق بايراق ئۇستىگە خان شەھەر،
ھەرەمدە كېنىزەك نە ئالغاي خەۋەر؟
يۈز قىرىق مىڭ لەشكەر تاشلاپتۇ قورال،
ئەجەب چىقمىغان شۇندىن بىرمۇ ئەر!»

دېگەن مىسرالارنى ئاڭلاپ، تەيزۇ خۇشال بوپتۇ، ئەينى ۋاقىتتا، شۇ خانىدانلىقنىڭ لەشكىرى 140 مىڭغا يېتەتتى، خاقان لەشكەرلىرى بولسا ئاران 10 نەچچە مىڭ كىشىگىلا يېتەتتى.»

(26) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 1 - ئاينىڭ 21 - كۈنى «شىنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» ناملىق قوشۇمچە بېتىگە بېسىلغان.

(27) مۇئەييەن بىر رامكا بىلەن ئەسەرلەرنى ئۆلچەش ھەققىدىكى سەپسەتىلەر ئەينى زامانىدىكى «ھازىرقى زامان» ئايلىق ژۇرنىلىغا بېسىلغان ماقالىلەردە كۆرۈلگەن. مەسىلەن، شۇ ژۇرنالنىڭ 4 - جىلد 3 - سانىغا (1934 - يىل 1 - ئاي) بېسىلغان لىيۇ يىڭزىنىڭ «يېڭى ئەدەبىيات مۇنبىرىدىكى تەنقىدچىلەردىن كۆتىدىغان ئۈمىدىم» دېگەن ماقالىسىدە: تەنقىدچىلەر «چەت ئەلنىڭ ياكى جۇڭگونىڭ مودا بولۇپ قالغان بىر يۈرۈش رامكىلىرى بىلەن ئەسەرلەرنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكى ۋە چوڭ - كىچىكلىكىنى ئۆلچەيدۇ»، «بۇ ھال ئېلىمىزدىكى يېڭى ئەدەبىيات مۇنبىرىدە سەمەمىي، ئۇلۇغ تەنقىدچىنىڭ يوقلۇقىنى تولۇق چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ» دېيىلگەن. يەنە شۇ ژۇرنالنىڭ 4 - جىلد 1 - سانىغا (1933 - يىل 11 - ئاي) بېسىلغان سۈۋېتنىڭ «يېڭى فورمۇلىچىلىق» دېگەن ماقالىسىدە مۇنداق دېيىلگەن: «دوستۇم جاڭ تيەنيى ئەپەندى ئۆزىنىڭ «ھەسەل ھەرىسى»

ناملىق ھېكايىلەر توپلىمىغا يازغان بېغىشلىمىسىدا، يېقىنقى تەنقىدچىلەر ئۈستىدە بىرنەچچە ئېغىز قىزىق گەپ قىلغان، ئۇ مۇنداق دېگەن: ئۇ (مەلۇم تەنقىدچىنى كۆرسىتىدۇ — سۇ ژېن ئىزاھاتى) قانداقتۇر بىر يەردىن بىر رامكىنى تېپىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا ھەممە ماقالىنى سېلىپ باقىدۇ. كىچىك بولسا توشماي قالىدۇ، چوڭ بولسا سىغماي قالىدۇ؛ دېمەك، بۇلار بولمايدۇ. دەل جايىدا كەلسە يارايدۇ.»

(28) ئېستېتىزم — XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياۋروپادا تارقالغان بۇرژۇئا ئەدەبىي ئېقىمى بولۇپ، «سەنئەت ئۈچۈن سەنئەت» نى تەشەببۇس قىلىپ، ئەدەبىيات — سەنئەت ھەرقانداق پايدا — مەنپەئەتتىن خالىي بولغان ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى، ئىجادىيەتنىڭ مەقسىتى رېئال ئىجتىمائىي سىياسەتكە باغلانماي، مۇكەممەل سەنئەتنىڭ ئۆزىدە بولۇشى لازىم، دەپ قارايدۇ؛ ئېستېت — ئاشۇ ئېستېتىزىم تەرەپدارىدۇر. شۇ چاغدىكى «ئۇچىنچى خىل ئادەم» سۇ ژېن قاتارلىقلار شۇ خىل كۆز قاراشنى تەشۋىق قىلغان.

(29) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 — يىل 1 — ئاينىڭ 22 — كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان.

(30) تەنقىدچىلەر «تىللاش» قا خۇشتار — 1933 — يىل 12 — ئاينىڭ 26 — كۈنى شى خېڭنىڭ «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان «تەنقىد توغرىسىدا» ناملىق ماقالىسىدە مۇنداق دېيىلگەن: «ئۆتكەنكى تەنقىدلەر توغرىسىدىكى مۇنازىرىگە قاراپ شۇنى ئېيتماي بولمايدۇكى، بىراۋ قانچىكى تېتىقسىز ۋە تىل — ھاقارەتلىك تەنقىدكە قاتنىشىشقا خۇشتار بولىدىكەن، بۇنداق «تىل — ھاقارەتلىك تەنقىد» نى بىز تەنقىد دەپ ھېسابلىمايمىز.»

(31) كۈڭ يۈڭ (153 — 208) — شەرقىي خەن سۇلالىسىدىكى لۇ بەگلىكى (بۈگۈنكى سەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ چۈيفۇ ناھىيىسى) دىن، ئەدەب. ئۇنىڭ نەشپۈتنى ئۆتۈنۈپ بەرگەنلىكى توغرىسىدىكى ھېكايە مۇنداق: «كۈڭ يۈڭ تۆت ياش چېغىدا ئاكىلىرى بىلەن نەشپۈت يېگەندە كىچىكىنى تاللاپتۇ. بىرى ئۇنىڭدىن بۇنىڭ سەۋەبىنى سورىغاندا، ئۇ: يېشىم كىچىك بولغاندىكىن، ئەلۋەتتە كىچىك نەشپۈتنى تاللىشىم كېرەك، دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.»

(32) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 — يىل 2 — ئاينىڭ 3 — كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان. (بېيجىڭ ئەسلىدە «بېيپىڭ» دەپ ئاتىلاتتى. تەرجىمان ئوقۇرمەنلەرگە ئايدىڭ بولسۇن

ئۈچۈن ئىككىلا خىل ئاتىلىشنى تەڭلا قوللانغان — م.)

(33) بېيپىڭلىق مەلۇم بىر ئەپەندى — شېن سۈڭژېننى دېمەكچى. ئۇ خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ فىڭخۇائ ناھىيىسىدىن، يازغۇچى. 1933- يىل 10 — ئاينىڭ 18 — كۈنى تېيەنجىندە چىقىدىغان «داگۈڭباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەدەبىيات بېتى» نىڭ 8 — سانىدا ئۇنىڭ «ئەدەبىنىڭ پوزىتسىيىسى» دېگەن ماقالىسى بېسىلدى، ئۇنىڭدا بەزى ئەدەبىلەرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەتكە «ئەستايىدىل، جىددىي» پوزىتسىيە تۇتمىغانلىقى مۇنداق تەنقىد قىلىنغان: بۇنداق ئەدەبىلەر «شاڭخەيدە كىتابخانا، گېزىتخانا، ھۆكۈمەت تەۋەسىدىكى ژۇرنال نەشرىياتلىرىدا جاھاندارچىلىق قىلماقتا، بېيجىڭدا ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا مەكتەپ ھەم ھەر خىل ماۋارىپ ئورگانلىرىدا جان باقماقتا»؛ «ياكى بېيجىڭدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدۇ ۋە ياكى شاڭخەيدە بىكار يۈرۈشىدۇ. ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىغانلار ئېيىغا تەخمىنەن 300 دوللاردىن 500 دوللارغىچە مۇقىم كىرىم قىلىدىغانلار بولسا، بىكار يۈرگۈچىلەر ھەپتىسىگە ئۈچ — بەش قېتىم سۆھبەت يېغىنىغا ئوخشاش ئولتۇرۇشلارغا سىرتتىن قاتنىشىدۇ». شاڭخەيلىك مەلۇم بىر ئەپەندى — سۇژېننى (1907 — 1964) كۆرسىتىدۇ ۋە ئۇنىڭ يەنە بىر ئىسمى دۇخېڭ، جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ خاڭشەن (ھازىرقى يۈفاڭ) ناھىيىسىدىن. 1933 — يىل 12 — ئايدا شاڭخەي «ھازىرقى زامان» ژۇرنىلىنىڭ 4 — جىلد 2 — سانىدا ئۇنىڭ «ئەدەبىلەر شاڭخەيدە» سەرلەۋھىلىك ماقالىسى بېسىلغان. ئۇنىڭ مەزمۇنى شاڭخەيدىكى ئەدەبىلەرنى ئاقلاشقا بېغىشلانغان بولۇپ، سەۋەبىنى سۈرۈشتۈرمەيلا، شاڭخەيدە ئولتۇراقلاشقان ئەدەبىلەرنى «شاڭخەيلىك ئەدەبىلەر» دېگەن نام بىلەن «بىر تاياق بىلەن ئۇجۇقتۇرۇۋېتىش» كە نارازىلىق بىلدۈرۈلگەن. ماقالىدە يەنە: «لۇشۈن ئەپەندىنىڭ «شەخسىنىڭ ئىنتايىن تاسادىپىي بولىدىغان ۋە بەلكى كۆپ ھاللاردا ئۆز ئىختىيارى بىلەن بولمايدىغان ئىسىم — فامىلىسى ۋە يۈرتىمۇ گۇناھلىق نەرسىدەك، بەزىلەر تەرىپىدىن مەسخىرە ۋە كىنايە قىلىنىدۇ، دېگەنلىكى ئېسىمدە قالغاندەك تۇرىدۇ» دەپ يېزىلغان. شۇنىڭدىن كېيىن، شېن سۈڭژېننىڭ «شاڭخەيلىكلەر» توغرىسىدا» دېگەنگە ئوخشاش ماقالىلىرى ئېلان قىلىنغان، ساۋ جۈيرېن قاتارلىقلارمۇ بۇ مۇنازىرىگە قاتناشقان.

(34) مېي لەنفاڭ (1894 — 1961) — ئىسمى لەن، تەخەللۇسى ۋەنخۇا، جياڭسۇ ئۆلكىسىنىڭ تەيجۇ ناھىيىسىدىن، جىڭجوي چاڭچىلىسى سەنئەتكارى. مېي لەنفاڭ 1930 — يىلى ئامېرىكىدا ئويۇن قويغان چاغدا، ئامېرىكا پۇمۇنا ئۇنىۋېرسىتېتى ۋە جەنۇبىي كالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتى

ئۇنىڭغا ئەدەبىياتشۇناسلىق دوكتورى دېگەن پەخرىي ئۇنۋان بەرگەن.

(35) «ئەمەلدار بولماقچى بولساڭ، ئادەم ئۆلتۈرۈپ، ئوت قويۇپ، ئاندىن كېيىن ئەل بول» — سۇڭ سۇلالىسى ۋاقتىدا ياشىغان جۇاڭ جىيۇنىڭ «توخۇ قوۋۇرغىسى» ناملىق ئەسىرىدىن ئېلىنغان سۆز. ئۇنىڭدا «جەنىيەن خانىدانلىقىنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدىكى تەمسىللەردە شۇ چاغدىكى ئىشلار ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. مەسىلەن. ... ئەمەلدار بولماقچى بولساڭ، ئادەم ئۆلتۈرۈپ، ئوت قويۇپ، ئاندىن كېيىن ئەل بول؛ بېيىماقچى بولساڭ، بازىرى ئىتتىك هاراق، سىركە تىجارىتى بىلەن بولغىل مەشغۇل» دەپ يېزىلغان.

(36) 1932- يىل 10 - ئايدا ياپونىيە ئارمىيىسى ئىچكى ئۆلكىلەرگە ھۇجۇم قىلغان چاغدا، بېيپىڭنىڭ مەدەنىيەت - مائارىپ ساھەسىدە جياڭ خەن قاتارلىق 30 نەچچە كىشى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە مەكتۇپ سۇنۇپ، بېيپىڭدا «دۆلەتنىڭ جان تومۇرى، مىللەتنىڭ روھى بولغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى» بار دېگەن سەۋەبنى كۆرسىتىپ، ھۆكۈمەتنىڭ «بېيپىڭنى مەدەنىيەت شەھىرى قىلىپ بەلگىلەپ، بارلىق ھەربىي ئەسلىھەلەرنى باۋدىڭغا كۆچۈرۈش»نى تەلەپ قىلغان. كېيىنكى يىلنىڭ 1 - ئېيىدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى «ياپونىيە ئارمىيىسىنىڭ ھەربىي نىشانىنى ئازايتىش» دېگەن باھانە بىلەن بېيپىڭ تارىخ - تىل ئىلمى ئىنستىتۇتىدا ۋە خان سارىيى مۇزېيىدا ساقلانغان يادنامىلەرنى تۇركۇملەپ نەنجىڭ، شاڭخەيلەرگە كۆچۈرگەن.

(37) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارىڭ» بېتىگە بېسىلغان.

(38) لۇ جى (261 — 303) — تەخەللۇسى شىخېڭ؛ لۇيۇن (262 - 303) — تەخەللۇسى شىلۇڭ، ۋۇ ۋىلايىتى خۇاتىڭ (ھازىرقى شاڭخەي شەھىرىنىڭ سۇنجياڭ ناھىيىسى) دىن. بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى غەربىي جىن سۇلالىسى ۋاقتىدا ئۆتكەن ئەدىبلەر. ئۇلارنىڭ بوۋىسى لۇ سۇن، ئاتىسى لۇكاڭ ئۇچ پادىشاھلىق دەۋرىدىكى ۋۇ پادىشاھلىقىنىڭ ئاتاقلىق لەشكەر بېشى بولغان. جىن پادىشاھلىقى ۋۇ پادىشاھلىقىنى يوقاتقاندىن كېيىن، لۇ جى ۋە لۇ يۈن ئاكا - ئۇكا ئىككىسى جىن پادىشاھلىقىنىڭ پايتەختى لوياڭغا بېرىپ، غەربىي جىن پادىشاھلىقىنىڭ ۋەزىرى جاڭ خۇا بىلەن كۆرۈشكەن.

(39) ياڭ شۇەنجى — شىمالىي ۋېي پادىشاھلىقىنىڭ بېيپىڭ دېگەن جايى (ھازىرقى خېبېي ئۆلكىسىنىڭ مەنچىڭ ناھىيىسى) دىن، «لوياڭ بۇتخا-

نىلىرى خاتىرىسى»دە جەنۇبلۇقلارنى كەمسىتىدىغان گەپ - سۆزلەر خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ.

(40) يۇەن سۇلالىسىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى خەلق تۆت دەرىجىگە ئايرىلغان. يۇەن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا ئۆتۈكەن ئەدەب تاۋزۇڭىيىنىڭ يېزىشىچە، ئالدىنقى ئۈچ دەرىجىگە مۇنۇلار ئايرىلغان: بىرىنچى، موڭغۇللار؛ ئىككىنچى، رەڭدارلار، بۇنىڭغا قىپچاقلار، تاڭغۇتلار، ئۇيغۇرلار كىرىدۇ، بۇلارنىڭ ھەممىسى موڭغۇللار ئوتتۇرا تۇزۇلەڭلىككە بېسىپ كىرىشتىن ئىلگىرى بويسۇندۇرۇلغان غەربىي رايونلۇقلار ئىدى؛ ئۈچىنچى، خەنزۇلار، بۇنىڭغا كىدانلار، كورىيىلىكلەرگە ئوخشاش مىللەتلەر ھەمدە جىن ھۆكۈمرانلىقىدىكى شىمالىي جۇڭگودا ياشاۋاتقان خەنزۇلار كىرىدۇ. تۆتىنچى دەرىجىگە جەنۇبلۇقلار كىرىدۇ. چېيەن داشىنىڭ يېزىشىچە، «خەنزۇلار بىلەن جەنۇبلۇقلار سۇڭ سۇلالىسى بىلەن چىن خاندانلىقىنىڭ چېگرالىرى بويىچە ئايرىلىدۇ، جياڭسۇ - جېجياڭ، خۇنەن، گۈاڭدۇڭ - گۈاڭشى، جياڭشى ئۆلكىلىرىدىكىلەر جەنۇبلۇقلارغا كىرىدۇ؛ خېنەن ئۆلكىسىنىڭ جياڭبېي، خۇەينەنگە ئوخشاش جايلىرىدىكىلىرى جەنۇبلۇقلارغا كىرىدۇ.»

(41) سارقىندىلار — بۇ يەردە ئالدىنقى سۇلالىدىن قالغان پۇقرالار كۆزدە تۇتۇلغان.

(42) ھۆكۈمدارلارنىڭ جەنۇبقا كۆچۈشى — بۇنىڭدا خەنزۇ ھۆكۈمدارلارنىڭ شىمال تەرەپتىكى ئاز سانلىق مىللەت قۇلدارلىرىنىڭ تاجاۋۇزىغا تاقابىل تۇرالماي، ھاكىمىيەتنى جەنۇبقا كۆچۈرگەنلىكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن، شەرقىي جىن سۇلالىسى شىمالدىكى ھونلارنىڭ قىستىشى بىلەن پايتەختىنى جيەنكاڭ (ھازىرقى نەنجىڭ) غا كۆچۈرگەن؛ جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسى شىمالدىكى جىن خەلقىنىڭ قىستىشى بىلەن پايتەختىنى لىئەن (ھازىرقى خاڭجۇ) گە كۆچۈرگەن. ئۇلار جەنۇبقا كۆچكەندىن كېيىنمۇ ئەيش - ئىشرەتلىك كۈن كەچۈرگەن.

(43) مەلۇم ئەپەندى — مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، چىڭ سۇلالىسىنىڭ بېشىدا ئۆتكەن ئالىم گۇ يەنۇۋ كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(44) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 2 - ئاينىڭ 7 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارىڭ» بېتىگە بېسىلغان.

(45) «گۈاڭجۇدىن ئۇرگۈلەي» — 1934 - يىل 1 - ئاينىڭ 29 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارىڭ» بېتىگە ۋېي لى دېگەن

ئىمزا بىلەن بېسىلغان ماقالە.

(46) لى كۇي — «سۇ بويىدا» ناملىق رومانىدىكى باتۇر بولۇپ، بۇ رومانىنىڭ 43 - بابىدا لى كۇينىڭ تۆت يولۇاسنى ئۆلتۈرگەنلىكى ھېكايە قىلىنغان.

(47) جياڭ تەيگۈڭ — رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، جۇ سۇلالىسىدىكى تەيگۈڭ جىن - ئالۇاستىلارغا نام - ئاتاق بەرگەنمىش. خەلق رىۋايەتلىرىدىمۇ ئۇنىڭ نامى «جىن - ئالۇاستىلارنى بېسىقتۇرىدۇ» دېگەن خۇراپىي سۆزلەر بار.

(48) «تەيشەن تېشىنىڭ تەڭدىشى يوق» — بۇرۇنقى زامانىدا كىشىلەر، ئىشىكى ئالدىغا ياكى مەھەللىنىڭ باش تەرىپىگە — كۆۋرۈك ۋە يولغا قارىتىپ — «جىن - ئالۇاستىلارنى توسىسۇن» دەپ تاش ھەيكەل ياكى تاش تاختىنى يەرگە ئورنىتىپ قوياتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە «تەيشەن تېشىنىڭ تەڭدىشى يوق» دېگەن سۆز ئويۇپ قويۇلاتتى. قەدىمدىن تارتىپ «تەيشەن ژالىيەسى» «جىن - ئالۇاستىلارنى ئىدارە قىلالايدۇ» دېگەن رىۋايەت بولغانلىقى ئۈچۈن، تاشنىڭ بېشىغا «تەيشەن» دېگەن ئىسىم كىرگۈزۈپ قويۇلغان بولۇشى مۇمكىن.

(49) تاڭ سۇلالىسى ۋاقتىدا ئۆتكەن فېڭ يەننىڭ «فېڭ يەننىڭ ئاڭلىغان - كۆرگەنلىرى» دېگەن ئەسىرىنىڭ 6 - جىلدىدا مۇنداق دېيىلگەن: قەدىمكىلەر ياغ پۇراتقان چاغدا، قاشتېشى ۋە كۇمۇش پۇل ئىشلىتەتتى، كېيىن ئۇنى يەرگە كۆمۈپ قوياتتى... قەغەزگە يارماق شەكلىنى بېسىش ۋاقتى، جىن سۇلالىلىرىدىن باشلاپ بارلىققا كەلگەن.» قەغەز پۇل ئىشلەتكەندىن كېيىنمۇ يەرگە يارماق ۋە ئالتۇن، كۇمۇش كۆمگۈچىلەر بولغان.

(50) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 2 - ئاينىڭ 17 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان.

(51) 1934 - يىل 2 - ئاينىڭ 13 - كۈنى (قەمەرىيە بويىچە يېڭى يىلنىڭ ھارپا كۈنى) «شېنباۋ گېزىتىنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى سانى» دا «شەھىرىمىز ئۈچۈن كۆپەيتىلگەن بەت» دېگەن ۋاقتىلىق قوشۇمچە بەت چىقىرىلدى. شۇ بەتتىكى «ئەركىن پارائ» دا فېي رېن دېگەن ئىمزادا ئېلان قىلىنغان «كىرىش سۆز» دە مۇنداق دېيىلگەن: «مۇھەررىر ئەپەندىلەر بىر يىل جاپا چېكىپ ئىشلىدى، بۇ بىرنەچچە كۈنلۈك تەتىلدە ئەركىن - ئازادە تۇرۇپ، مىڭ بىر تەستە قولغا كەلگەن بەختتىن بىر كۈن بولسىمۇ بەھرىمەن بولارمىز دەپ ئويلىغانىدى. ئەپسۇسكى، نۆۋەتسىز سان چىقىرىشنىڭ سىرتىدا، يەنە «كۆتۈرەلمىسەڭ ساڭگىلىتىۋال» دېگەندەك، قاتتىق كۈچەيتىڭلار دېگەن بۇيرۇق كېلىپ قالدى، بۇنىڭغا ئامال قانچە!»

(52) «ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلار پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ پاراكەندىچىلىك سالىدۇ» — گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئەزەلدىن تارتىپ ۋەتەنپەرۋەر ئاممىنىڭ دۆلەتنىڭ ئار - نومۇسىغا داغ چۈشكەن كۈننى خاتىرىلەش پائالىيىتىنى مەنئى قىلىپ كەلگەن، ھەتتا ھۆكۈمەت تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان دۆلەت بايرىمىنى تەبرىكلەشكە ئوخشاش پائالىيەتلەردىنمۇ قاتتىق ئېھتىيات قىلىپ كەلگەن. مەسىلەن، 1933 - يىل 10 - ئاينىڭ 10 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ خەۋەر قىلىشچە، دۆلەت بايرىمى كۈنى شاڭخەي شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى «ئەكسىيەتچىلەرنىڭ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ پاراكەندىچىلىك سېلىپ، ئامانلىقنى بۇزۇشىدىن ئېھتىيات قىلىپ ئۆز قارىمىقىدىكى ئورۇنلارغا قاتتىق مۇداپىئە كۆرۈشى ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرگەن».

(53) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 2 - ئاينىڭ 26 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان.

(54) «ئاچا - سىڭىل» — جېن جېڭچيۇ ئۆزى يازغان «ئېسىلزادە ۋە جىنايەتكار» ناملىق سەھنە ئەسىرىگە ئاساسەن قايتا ئىشلىگەن ۋە رېژىسسورلۇق قىلغان كىنو فىلىمى، 1933 - يىلى شاڭخەي «چولپان» كىنو ستۇدىيىسى تەرىپىدىن ئىشلەنگەن. فىلىمدە 1924 - يىلىدىكى مىلىتارىستلار ئۇرۇشى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىنىپ، بالىلىق چېغىدىلا بىر - بىرىدىن ئايرىلىپ كەتكەن قوشكېزەك ئاچا - سىڭىلىنىڭ ياشىغان شارائىتى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، سىڭلىسى مىلىتارىستنىڭ كىچىك خوتۇنى، ئاچىسى مەھبۇس بولۇپ قالغانلىقى، ئاخىر ئاچا - سىڭىللارنىڭ بىر - بىرى بىلەن تېپىشىپ، ئاتا - ئانىسى بىلەن جەم بولغانلىقى تەسۋىرلەنگەن.

(55) زۇڭخەن — يەنى شاۋ زۇڭخەن، جياڭسۇ ئۆلكىسىنىڭ چاڭجۇ دېگەن يېرىدىن. ئۇنىڭ «كەمبەغەللەر پەلسەپىسى» دېگەن ماقالىسى 1934 - يىل 2 - ئاينىڭ 20 - كۈنى «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ «كۈندىلىك پارائ» بېتىگە بېسىلغان.

(56) ئېۋگېنىكا — ئەلا نەسىل تەلىماتى، ئەنگلىيىلىك گولدىن ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇنىڭ قارىشىچە، ئادەم ياكى ئادەمزاتنىڭ جىسمانىي، ئەقلىي پەرقلىرى نەسىلگە باغلىق، ئىنسان نەسلىنى ياخشىلاش جەھەتتە تەتقىقات قىلىش كېرەك.

(57) خەن گاۋزۇ — لىيۇباڭ (مىلادىيەدىن بۇرۇن 247-195)،

تەخەللۇسى جى، ژېي ناھىيىسى (ھازىرقى جياڭسۇ) دىن، خەن خانىدانلىقىغا ئاساس ياراتقۇچى.

(58) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 3 - ئاينىڭ 28 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان.

(59) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىلى 4 - ئاينىڭ 7 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان.

(60) «قىپيالىڭاچلىق ھەرىكىتىنىڭ رېئاللىقى» — 1934 - يىل 3 - ئايدا شاڭخەيدىكى «شاڭخەي چوڭ تىياتىرى» دا گېرمانىيە، فرانسىيە، ئامېرىكا قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ يالىڭاچلىق ھەرىكىتىنى تەسۋىرلەيدىغان «تەبىئەتكە قايتىش» دەيدىغان ھۆججەتلىك فىلىم قويۇلغان. كىنوخانىلار بۇ ھەفتە داغدۇغىلىق تەشۋىقات ئېلىپ بارغان. بۇ گەپ ھەم ماقالىدە كەلتۈرۈلگەن نەقىللەرنىڭ ھەممىسى شۇ ئېلاندىن ئېلىنغان.

(61) جائ شېك — يەنى جائ خۇڭ (جۇنرۇي)، يۈەن سۇلالىسى زامانىدا ئۆتكەن ئەدەب ۋائ شېۋ يازغان «غەربىي ھۇجرا» ناملىق سەھنە ئەسىرىدىكى شەخس. بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگەن سۆز شۇ ئەسەرنىڭ 4 - جىلدىدىكى «شېپائىدا يىن يىننى چوشىدە كۆرۈش» دېگەن كۆرۈنۈشتىن ئېلىنغان.

(62) «مۇلەننىڭ جەڭگە ئاتلىنىشى» — جەنۇبىي ۋە شىمالىي سۇلالىلەر دەۋرىدىكى شىمالىي سۇلالىنىڭ «مۇلەن ھەققىدە نەزمە» ناملىق داستانىدا مۇلەننىڭ ئەرچە ياسىنىپ دادىسىنىڭ ئورنىدا ئەسكەر بولغانلىقى، 12 يىل جەڭگە قاتنىشىپ، خىزمەت كۆرسىتىپ يۈرتىغا قايتىپ كەلگەنلىكى تەسۋىرلەنگەن. «ۋائ چىننىڭ ۋەتەننى قوغدىشى» — ۋائ چى چۈنچيۇ دەۋرىدىكى لۇ بەگلىكىلىك كىچىك بالا. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، گۇڭشۇ ئۆز قوشۇنىسى ۋائ چى دېگەن بالا بىلەن جەڭگە بارغان ۋە ئىككىلىسى جاندىن ئايرىلغان.

(63) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 4 - ئاينىڭ 26 - كۈنى شاڭخەيدىكى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(64) دالاي لاما — بۇيەردە 1933 - يىل 12 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ۋاپات بولغان 13 - دالاي لاما ئاۋائ لوسائ تۇدەن جاسو (1876 — 1933) كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(65) گۇاڭجۇدا ئېچىلغان پېشقەدەم قېرىلار يىغىنى — 1934 - يىل 2 - ئاينىڭ 15 - كۈنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ گۇاڭجۇ شەھەر باشلىقى

لىيۇجىۋېن يېڭىدىن سېلىنغان شەھەرلىك ھۆكۈمەت بىناسىنىڭ پۈتكەنلىكىنى خاتىرىلەش مۇناسىۋىتى بىلەن پېشقەدەم قېرىلارنى تەكلىپ قىلىپ يىغىن ئۆتكۈزگەن. يىغىنغا يېشى 80 دىن ئاشقان قېرىلاردىن 200 دىن كۆپرەك ئادەم قاتناشقان. ئۇلاردىن 106 ياشلىق جياڭ سۇ مومای يېڭىنگە يېپ ئۆتكۈزەلەيدىكەن. ئۇنىڭ يېڭىنگە يېپ ئۆتكۈزۈۋاتقانلىقىدىن ئېلىنغان سۈرەت 3 - ئاينىڭ 19 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «رەسىملىك بەت» 2 - سانىغا بېسىلغان.

(66) بۇ شېئىردىكى «جاھان» سۆزى پادىشاھقا تەقلىد قىلىنغان.

(67) «تاللانما» — جەنۇبىي سۇلالە ۋاقتىدىكى لياڭ جاۋىنىڭ شاھزادە (شياۋتۇڭ، 501 — 531) تاللاپ تۈزگەن. بۇنىڭغا چىن خانىدانلىقىدىن تارتىپ چى، لياڭ خانىدانلىقلىرىغىچە بولغان ئالىلىقتىكى شېئىرلاردىن 30 جىلد قىلىپ تاللانغان. بۇ، ئېلىمىزدە ھازىر ساقلىنىۋاتقان ئەڭ بۇرۇنقى شېئىرلار توپلىمى ھېسابلىنىدۇ. 1933 - يىل 9 - ئايدا شى جېسۇن ياشلارغا مۇشۇ «تاللانما» نى تەۋسىيە قىلىپ، بۇنى ئوقۇغاندا «ئاز - تولا بولسىمۇ سۆز ئۆگەنگىلى بولىدۇ»، ئۇنىڭدىكى «ئوردا بىنالىرى» نى تەسۋىرلەيدىغان سۆزلەردىن پايدىلانغىلى بولىدۇ، دېگەن.

(68) «سەككىز چوڭ ئەدەب» — بۇنىڭدا تاڭ، سۇڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىكى سەككىز ئەدەب كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلار تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى خەن يۈ، لىيۇ زۇڭيۈەن؛ سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئاۋياڭ شىيۇ، سۇ شىيۇن، سۇ شى، سۇچى، ۋاڭ ئەنشى، زېڭ گۇڭدىن ئىبارەت؛ مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ماۋكۇڭ ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن «تاڭ، سۇڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىكى سەككىز ئەدەبىنىڭ ئەسەرلىرى» نى تۈزۈپ نەشر قىلدۇرغان.

(69) بۇماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى «جۇڭخۇا گېزىتى» نىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(70) بۇددا زاراخەتمىسى — بۇددا مۇراسىملىرىنىڭ بىرى. گومىنداڭ ئىمتىھان پالاتاسىنىڭ باشلىقى دەي جىتاۋ، مەمۇرىي پالاتاسىنىڭ باش كاتىپى چۇ مىنيى ۋە مەنسەپتىن چۈشكەن مىلىتارىست دۇەن چىرۇيلەر 1934 - يىل 4 - ئايدا 9 - بەنچەن ئېبرەتنىنى خاتىرىلەش لىنيىنشى بۇتخانىسىغا تەكلىپ قىلىپ، بۇددا زاراخەتمىسى ئۆتكۈزگەن.

(71) بۇ، 1934 - يىل 3 - ۋە 4 - ئايلاردا شاڭخەي گېزىتلىرىگە بېسىلغان «بۇددا زاراخەتمىسى ئۆتكۈزۈش توغرىسىدىكى ئېلان» دىكى سۆز.

بۇ ئېلاندا كىشىلەر «ئىئانە بېرىش» كە دەۋەت قىلىنغان.

(72) مەركىزىي ئاگېنتىستۇانىڭ بۇ خەۋىرى پاكىتقا ئانچە ئۇيغۇن ئەمەس. شۇي لەي بىلەن خۇ دېي ئۆز ۋاقتىدا خاتىجۇدا جامائەت پاراۋانلىقى ئۈچۈن ئىئانە توپلاش يۈزىسىدىن خالىس ئويۇن قويغان. ئۇلار ۋە مېي لەنفاڭ زاراخەتمىدە ئويۇن قويمىغان. شۇي لەي (1909 — 1973) — جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ شاۋشىن دېگەن يېرىدىن. خۇدىي — گۇئاڭدۇڭنىڭ گاۋخى ناھىيىسىدىن. بۇلار 30 ـ يىللاردىكى كىنو ئارتىسلىرى ئىدى. مەركىزىي ئاگېنتىستۇا — گومىنداڭنىڭ مەركىزىي ئاخبارات ئورنى.

(73) بۇددا رىۋايەتلىرىگە قارىغاندا، بۇددا ساھابىلىرىدىن ۋىموراجنىڭ ھۇجرىسىدا بىر پەرى بار ئىكەن، ئۇ جامائەتنىڭ قىرائەت ئاڭلاپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ئۇلارنىڭ بېشىغا گۈل چاچقانىكەن، مېي لەنفاڭ شۇنىڭغا ئاساسەن «پەرىنىڭ گۈل چېچىشى» ناملىق چاڭچىلىنى ئويىنغان.

(74) بۇ، شاڭخەي گېزىتلىرىنىڭ ئۆز ۋاقتىدا شۇي لەي توغرىسىدىكى تەرىپى.

(75) بۇ، 1930 ـ يىللىرى مودا بولۇپ قالغان ناخشا.

(76) مىس — ئىنگلىزچە Miss سۆزىدىن ئېلىنغان، خانىم دېگەن سۆز.

(77) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىگە بېسىلغان.

(78) «ئەمدى خەن ئەمەلدارلىرىنىڭ سالاپىتىنى كۆردۇم» — ئاپتورنىڭ نامى يېڭبۇ. بۇ ماقالە ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار تەرىپىدىن توكيودا نەشر قىلىنغان «جېجياڭ ئۆركېشى» ناملىق ژۇرنالنىڭ 1903 ـ يىل 9 ـ ئايدىكى 7 ـ سانىغا بېسىلغان. بۇنىڭدىكى «خەن» دېگەن سۆز خەنزۇ مىللىتىگە قارىتىلغان.

(79) فەن شەن بوۋاي — بۇ ئەسلىدە فەن زېڭشياڭ (1846 — 1931)، تەخەللۇسى فەنشەن، خۇبېي ئۆلكىسىنىڭ ئېنسى دېگەن يېرىدىن، يېقىنقى زامان ئەدىبلىرىنىڭ بىرى.

(80) يۈەن شىكەي (1859 — 1916) — تەخەللۇسى ۋېيتىڭ، خېنەن ئۆلكىسىنىڭ شياڭچىڭ ناھىيىسىدىن. ئۇ ئەسلىدە چىڭ خاندانلىقىنىڭ ۋەزىرى ئىدى، شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن جۇڭخۇا مىنگونىڭ زۇڭتۇڭلۇق ۋەزىپىسىنى تارتىۋالغان. 1912 ـ يىل 10 ـ ئايدا يۈەن شىكەي ھۆكۈمىتى جىلىتكە ۋە تونىنى ئەرلەرنىڭ مۇراسىملاردا كىيىدىغان كىيىمى قىلىپ بە-

كىتكەنلىكى توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن.

(81) لىن يۈتاڭ (1895 — 1976) — فۇجيەن ئۆلكىسىنىڭ لۇڭشى دېگەن يېرىدىن، يازغۇچى، ئۇنىڭ 1934 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى «مۇھاكىمە ۋە بايان» ناملىق ژۇرنالنىڭ 39 ـ سانىغا بېسىلغان «ئەجنەبىيچە كىيىم ھەققىدە» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدە مۇنداق دېيىلگەن: «ئەجنەبىيچە كىيىمنىڭ بىر مەھەل ئەۋج ئېلىپ مودا ئەر ـ ئاياللارغا يېقىپ قېلىشىدىكى بىردىنبىر سەۋەب، ئادەتتىكى ئەربابلارنىڭ ياۋروپا ماددىي مەدەنىيىتىنىڭ داڭقىدىن تەسىرلىنىپ، ئۇنى دورىغانلىقىدىن بولغان. لېكىن، بۇنىڭ ئەخ-لاق، گۈزەللىك، سەھىيە جەھەتتە پۈت تىرەپ تۇرغۇدەك ھېچقانداق ئاساسى يوق.»

(82) 1934 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى «يېڭى ھايات» ھەپتىلىك ژۇرنىلىنىڭ 1 ـ جىلد 10 ـ سانىدا مۇنداق دەپ يېزىلغان: «خاڭجۇ شەھىرىدە مودىنى بۇزغۇچى ئۇرۇشقاقلار گۇرۇھى پەيدا بولدى، ئۇلار ئۆتكۈر كىسلاتا بىلەن كىشىلەرنىڭ مودا كىيىمىنى كۆيدۈردى ھەمدە ئەجنەبىيلەرنىڭ ماللىرىنى ئىشلەتكۈچى ئەر ـ ئاياللارغا ئاگاھلاندۇرۇش چىقاردى.» شۇ چاغدا بېيجىڭ، شاڭخەي قاتارلىق جايلاردىمۇ بۇنداق ئىشلار كۆرۈلگەن.

(83) بۇ ماقالە 1934 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىگە بېسىلغان.

(84) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» ناملىق قوشۇمچە بېتىگە بېسىلغان.

(85) چېگرا رايونىدىن ئىچكى ئۆلكىلەرگە كېلىپ ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ روھىغا سەجدە قىلىش — 1934 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىدە خەۋەر قىلىنىشچە، قورچاق مانجۇرىيە پادىشاھى فۇيى چوكانتاڭ مەۋسۇمىدە ئىچكى ئۆلكىلەرگە كىرىپ، چىڭ سۇلالىسى زامانىدىكى پادىشاھلارنىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلىشنى تەلەپ قىلغان. بۇ ۋەقە شۇ چاغدىلا كىشىلەرنىڭ غەزەپ ـ نەپرىتىنى قوزغىغان.

(86) بەزىلەر شەنشىگە بېرىپ تۇپراق بېشىغا چېقىشتى — 1934 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىدە خەۋەر قىلىنىشچە، چوكانتاڭ مەۋسۇمىدە گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئىمتىھان ئېلىش پالاتاسىنىڭ باشلىقى دەي جىتاۋ قاتارلىقلار شىئەندىكى مۇھىم ھەربىي ـ مۇلكىي خادىملار ۋە ھەر ساھە ۋەكىللىرى بىلەن بىرلىكتە شەنشىدىكى شىيەنياڭ، شىڭپىڭ دېگەن جايلارغا بېرىپ، جۇ سۇلالىسىنىڭ ۋېنۋاڭ پادىشاھى، خەن سۇلالىسى-

نىڭ ژۇدى پادىشاھى قەبرىسىنى زىيارەت قىلغان. «ئېكسكۇرسىيە قىلغۇچى خەلق ئىنتايىن كۆپ بولۇپ، يوللارغا پېتىشماي قالدى... بۇ چىن مەنىسى بىلەن مىللىي قەبرە زىيارىتىدۇر.»

(87) 1934 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى دەي جىتاۋ شىئەندىن مەركىزىي ئاكادېمىيىنىڭ باشلىقى سەي يۈەنپېي، مەمۇرىي پالاتانىڭ باشلىقى ژاڭ جىڭۋېي قاتارلىقلارغا تېلېگراممىما يوللاپ، «خەلقنى ئەخلاقلىق قىلىپ تەربىيىلەش» باھانىسى بىلەن «مىللىي تەۋەررۇكشۇناسلارنىڭ... قەدىمىي قەبرىلەرنى ئېچىپ، ئىلمىي ماتېرىيال توپلىشى»غا قارشى چىقىپ، ھۆكۈمەتنىن «قەبرىلەرنى ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ئېچىپ نەرسە ـ كېرەكلەرنى ئالغۇچىلارغا، ھەرقانداق باھانە ـ سەۋەبلىرىنىڭ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، پۈتۈنلەي جىنايى ئىشلار قانۇنى بويىچە قاتتىق جازا بېرىش توغرىسىدا پۈتۈن مەملىكەتكە ئومۇمىي بۇيرۇق چۈشۈرۈش»نى تەلەپ قىلغان. بۇ، ئەينى ۋاقىتتا ئىلىم ساھەسىدىكىلەرنىڭ كۆچلۈك قارشىلىقىغا ئۇچرىغان.

(88) باخسىبا (1235 — 1280) — ئەسلىي ئىسمى لوجو جەنسەن، تىبەت ساسىگا (ھازىرقى شىزاڭ ئاپتونوم رايونىنىڭ رىكازى ژىلايىتىنىڭ ساگا دېگەن يېرى) لىق، بۇددا دىنى بويىچە ئالىي راھىب، يۈەن سۇلالىسىنىڭ جۇڭتۇڭ تۇنجى يىلى (مىلادىيە 1260 ـ يىلى) «خانلىق قازى» دەپ بېكىتىلگەن. ئەسلىدە سۇڭ سۇلالىسى شاھىنىڭ قەبرىسىنى يۈەن سۇلالىسى ۋاقىتىدىكى جەنۇبلۇق باش راھىب (بۇددا دىنىنىڭ رەئىسى) ياڭ لىيەن جىنگا ئاچقۇزغان.

(89) ساۋ ساۋ (220 — 1550) — تەخەللۇسى مېڭدې، پېي خاندا-ڭلىقىنىڭ چياۋ دېگەن يېرى (ھازىرقى ئەنخۇي ئۆلكىسىنىڭ خاۋشىيەن ناھىيىسىدىن)، ئۇچ پادىشاھلىق دەۋرىدىكى سىياسىيون ۋە ھەربىي ئالىم، ئۇنىڭ ئوغلى ساۋ پى پادىشاھ بولغاندىن كېيىن، ئاتىسىنى ھۆرمەتلەپ، ۋېي سۇلالىسىنىڭ «ئەمەلدار شاھى» دەپ ئاتىغان. «قەبرە ئاختۇرۇش خادىملىرى» قويغانلىق توغرىسىدا مۇنداق رىۋايەتلەر بار: «لياڭ شاۋژاڭ مەرھۇم پادىشاھىنىڭ ئانىسىنىڭ ئاكىسى ئىدى، ئۇنىڭ قەبرىسى بەك مۇستەھكەم ئىدى، قەبرىنىڭ چۆرىسىدە ياۋا ياڭاق، سەرۋى، ئارچا دەرەخلىرى دائىم كۆكىرىپ تۇراتتى. ئەتراپ بەك سۈرلۈك ئىدى. ئەمما، سەركەردە ساۋ ساۋ لەشكەرلىرىنى باشلاپ بۇ قەبرىلەرنى ئاچقۇزدى، جەسەت ساندۇقلىرىنى بۇزۇپ، جەسەتلەرنى تارتىپ چىقاردى، جەسەت بىلەن بىللە دەپنە قىلىنغان ئالتۇن ـ كۈمۈش، لەئەل ـ ياقۇتلارنى بۇلاپ كەتتى. ئۇلۇغ مازالار ھېلىغىچە

چە قاقشاپ، پۇقرالار ئېچىنىپ كەلمەكتە. ساۋ ساۋ يەنە بىر تالاي مەنسەپدارلارنى تەينەپ گۈر ئېچىشقا قويغان. ئۇلارنىڭ قەدىمى يەتكەنلىكى جايلاردا كولانمىغان بىرمۇ قەبرە قالمىغان.»

(90) ساۋ ساۋ 72 قايمۇقتۇرۇش قەبرىسى ياسىتقان — سۇڭ سۇلالىسى ۋاقتىدا ئۆتكەن لو داجىڭنىڭ خاتىرىلىشىچە: «جاڭخې دەرياسىنىڭ باش تەرىپىدە 72 قەبرە بار، رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، ساۋ ساۋ خەقلەرنى قايمۇقتۇرۇش ئۈچۈن بۇ قەبرىلەرنى ياسىتقان.»

(91) بىر شائىر — بۇ يەردە سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى يۇ يىڭفۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭ ساۋ ساۋ ھەققىدە يازغان شېئىرىدا مۇنداق دېيىلگەن: «ھاياتىدا رەسىم ـ ئۇدۇمنى بۇزۇپ ئالىدىدى تەڭرىنى، ئۆلەردە كۆپ قەبرە سېلىپ ئالدىدى خەلقنى؛ ئۆمرى تۈگىسىمۇ تۈگىمىدى ھېيلىسى، دۆڭلەرگە يەتكۈزدى بار ئەقلىنى. قەبرىلىرى قايمۇقتۇرسا ئۆزگىنى، قايمۇقتۇرالماس مېنى، مەن تاپتىم شۇنداق بىر چارىنى: يەتمىش ئىككىسىنى ئاچايلۇق بىر ـ بىرلەپ، ئۇندا چىقىدۇ بىردىن جەستى».

(92) بىر مۇلاھىزىچى — بۇ يەردە مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ژاڭ شىسېڭ كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئۇ مۇنداق دەپ يازغان: «ساۋ ساۋنىڭ پەم ـ پاراسەتلىك بولغىنىغا قارىغاندا، 72 قەبرىدە ساۋ ساۋنىڭ جەستى يوق دەپ قارايمەن».

(93) مائاشەن تېغى — خېنەندىكى لوياڭ شەھرىنىڭ شىمالىي تەرىپىدە، شەرقىي خەن سۇلالىسى ۋە تاڭ، سۇڭ سۇلالىلىرى زامانىدىكى ژاڭ، بەگ ۋە ۋەزىرلەرنىڭ جەسەتلىرى تولاراق مۇشۇ يەردە قويۇلغان. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، بۇ قەبرىلەرنى كىشىلەر ئۇستى ـ ئۇستىلەپ ئېچىپ، ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرنى ئوغرىلاپ كەتكەن.

(94) خاتىرە تاش — قەدىمكى زامانداقەبرە ئىچىگە ئۆلگۈچىنىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالى ئويۇلغان تاش قويۇلۇپ كەلگەن. ئۇ ئاستىن تاش ۋە ئۈستۈن تاش دەپ ئاتىلىپ، ئاستى تاشقا ئۆلگۈچىنىڭ تەرجىمىھالى، ئۈستۈن تاشقا «پالانىنىڭ قەبرىسى» دېگەن سۆز ئويۇلىدىكەن. بۇنىڭدا كېيىنچە يەر تۇزۇلۇشى ئۆزگىرىپ گۈر ئېچىلىپ قالغاندا، ئۆلگۈچىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلىشكە ئوڭاي بولسۇن دېگەن مەقسەت قىلىنغان.

(95) «ناھەقلىقنى ئاقلاش خاتىرىسى» — سۇڭ سۇلالىسى زامانىدىكى سۇڭ سىنىڭ ئەسىرى، جەمئىي بەش جىلد، جەسەتنى تەكشۈرۈشكە ئائىت كىتاب. قان تېمىتىپ تونۇش توغرىسىدا بۇ كىتابنىڭ «قان تېمىتىش»

ناملىق 1 ـ جىلددا: «ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ جەستىنى باللىرى تونۇماقچى بولسا، ئۆزىنىڭ بەدىنىدىن بىر تامچە قان چىقىرىپ ئۇنى ئاشۇ سۆڭەككە تېمىتىدۇ. ئەگەر شۇ جەسەت ئۆز ئاتا ـ ئانىسىنىڭ جەستى بولىدىكەن، تېمىتىلغان قان سۆڭەككە سىڭىپ كېتىدۇ، ئۇنداق بولمىسا، قان سۆڭەككە سىڭمەيدۇ» دېيىلگەن. بۇ گەپ پەنگە ئۇيغۇن ئەمەس.

(96) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى «شىنجاڭ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان.

(97) «مۇھاكىمە ۋە بايان» — لىن يۈتاڭ باشلىق كىشىلەر تەھرىرلەكىدە يېرىم ئايدا بىر چىقىدىغان ئەدەبىي ژۇرنال. بۇ ژۇرنال 1932 ـ يىل 9 ـ ئايدىن باشلاپ شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، ئۇنىڭغا، ئاساسەن يۇمۇر ماقالىلەر بېسىلاتتى. بۇ ژۇرنال 1937 ـ يىل 8 ـ ئايدا 117 ـ سانغا يەتكەندە نەشردىن توختىغان.

(98) «جۇڭگودا يۇمۇر يوق» — لۇشۈنمۇ ئاشۇ پىكىرنى ئالغا سۈرگەن، ئۇ «تاغدىن ـ باغدىن. مۇھاكىمە ۋە بايانىنىڭ بىر يىللىقى» دېگەن ماقالىسىدە: «جۇڭگودا يۇمۇرنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس» دېگەنىدى.

(99) «دۇنيا» — فېلىيەتون بېسىلىدىغان يېرىم ئايلىق ژۇرنال، لىن يۈتاڭنىڭ باش مۇھەررىرلىكىدە چىققان. ئۇ 1934 ـ يىل 4 ـ ئايدىن تارتىپ شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلاپ، 1935 ـ يىل 12 ـ ئايدا نەشردىن توختىغان. بۇ ژۇرنال نەشر قىلىنىشقا باشلاپ ئۆزۈن ئۆتمەيلا «شىنجاڭ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» ناملىق قوشۇمچە بېتى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش مەتبۇئاتلار ماقالە ئېلان قىلىپ، «دۇنيا» ژۇرنىلى باسقان «ھەزىل» ماقالىلەرنى تەنقىد قىلغان. لىن يۈتاڭ شۇئان جاۋاب تەرىقىسىدە «جۇ زورېننىڭ شېئىرىنى ئوقۇش ئۇسۇلى» سەرلەۋھىلىك ماقالە ئېلان قىلىپ: «يېقىنىدىن بۇيان بەزىلەر شان ـ شۆھرەتكە ئىنتىلىپمۇ مۇرادىغا يېتەلمىدى، شۇنىڭ بىلەن تۇرلۇك گېزىت ـ ژۇرناللارغا ئىسمىنى ئۆزگەرتىپ ماقالە يېزىپ، «دۇنيا» غا سىستېمىلىق ھۇجۇم قىلدى، خۇددى تۇلكە تەۋرىتتىن سۆز ئاچقاندەك، سوپەكلەر ئەۋلىيا ـ ماشايىخلاردىن گەپ سانقاندەك قىلمىقلارنى قىلدى، بۇ مۇنازىرىلىشىپ ئولتۇرۇشقا ئەرزىمەيدۇ» دېگەن.

(100) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(101) ئاجى — يېزى (1912 — 1939)، خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ يىمياڭ دېگەن يېرىدىن، يازغۇچى. 1934 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى «جۇڭخۇا»

گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە ئۇنىڭ «ئەجنەبىيچە شەكىلنى ئوغرىلاش ۋە ئەجنەبىيچە مەزمۇندىن پايدىلىنىش» سەرلەۋھىلىك ماقالىسى بېسىلغان.

(102) ياڭ چاڭشى — «مىللەتچىلىك ئەدەبىياتى» تەرەپدارى. ئۇنىڭ «يالۇجياڭ بويىدا» ناملىق پوۋېستى 1933 ـ يىل 8 ـ ئايدا «قان ۋە تەر» ناملىق ئايلىق ژۇرنالنىڭ 1 ـ جىلد 5 ـ سانىغا بېسىلغان.

(103) فادىيېف (А. А. фадеев) — سوۋېت يازغۇچىسى. ئۇنىڭ «تارمار»، «ياش گۋاردىيە» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار. «تارمار» رومانىنى لۇشۈن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان.

(104) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(105) دۇخېن، يەنى سۇ ژېن. ئۇ ئېيتقان «تەنقىدچىنىڭ رامكىسى» توغرىسىدا مۇشۇ كىتابتىكى «تەنقىدچىنى تەنقىد قىلغۇچى» سەرلەۋھىلىك ماقالىنىڭ ئىزاھاتىغا قارالسۇن.

(106) «جۇڭگو ئەدەبىيات ـ سەنئەت يىلنامىسى» — 1932 ـ يىلى شاڭخەيدىكى «ھازىرقى زامان» كىتابخانىسى نەشر قىلغان «جۇڭگو ئەدەبىيات ـ سەنئەت يىلنامىسى»غا قارىتىلغان، ئۇنى دۇخېن بىلەن شى جېسۇن تۈزگەن. يىلنامىنىڭ بېشىدا بېرىلگەن «1932 ـ يىللىق جۇڭگو ئەدەبىيات مۇنبىرىگە نەزەر» سەرلەۋھىلىك ماقالە سۇژېن تەرغىب قىلغان «ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەركىنلىكى نەزەرىيىسى»نى ئاقلىغان. شۇنداقلا دۇ-خېننى ئىجادىيەت جەھەتتە رېئالىستىك ئەدەبىياتقا «ناھايىتى زور تۆھپە قوشتى» دەپ ماختىغان. لۇشۈن 1934 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى ياپونىيەلىك زېكتىيەنشىگە يازغان مەكتۇپىدا مۇنداق دېگەنىدى: «ئاتالمىش ئەدەبىيات ـ سەنئەت يىلنامىسى تەھرىراتى ئەمەلىيەتتە يوق نەرسە، ئۇ ھازىرقى زامان كىتابخانىسىنىڭ ئۆزگەرگەن ئىسمى، ھېلىقى «نەزەر» نى يازغان كىشى دۇخېن، يەنە بىر ئىسمى سۇژېن، ... ھېلىقى «نەزەر» دە ئومۇمەن ھازىرقى زامان كىتابخانىسى نەشر قىلغان ژۇرناللار بىلەن مۇناسىۋېتى بولغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنى ماختىغان، باشقىلارغا بولسا كۆز يۇمغان، ھەتتا باشقىلارنىڭ نامىدا ماقالە يېزىپ ئۆز-ئۆزىنى ماختىغان».

(107) «ھازىرقى زامان» — شى جېسۇن بىلەن دۇخېن تەھرىرلىكىدە چىققان ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئايلىق ژۇرنىلى. ئۇنى شاڭخەي ھازىرقى زامان كىتابخانىسى نەشر قىلغان. ئۇ 1932 ـ يىل 5 ـ ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلاپ، 1935 ـ يىل 3 ـ ئايدا ئۇنىۋېرسال ئايلىق ژۇرنالغا ئۆزگەرتىلگەن،

مۇھەررىرى ژاك فۇچۇن، بۇ ژۇرنال شۇ يىلى 5 ـ ئايدا 6 ـ جىلد 4 ـ سانغا يەتكەندە نەشردىن توختىغان.

(108) سۇن ژۇكۇڭنىڭ قۇيروقىنى تۇغ خادىسىغا ئايلاندۇرۇپ قويغان لىقى توغرىسىدىكى ھېكايە ھەققىدە مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ژۇ چېڭئېن يازغان «غەربكە سايا ھەت» نىڭ 6 ـ بابىغا قارالسۇن.

(109) سۇڭبىننىڭ «ئەدىبلەرنىڭ ئىسمى ھەققىدە» دېگەن ماقالىسىدە مۇنداق دېيىلگەن: «تەخەللۇس قوللىنىشقا قارشىلىق كۆرسەتكىلى بولمايدۇ. لېكىن، ئۇمىد قىلىمەنكى، ئامالنىڭ يوقلۇقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ھەربىر كىشىنىڭ مۇقىم تەخەللۇس قوللانغىنى تۈزۈك...»، «شۇنداقمۇ ئەدىبلەر بارىكى، ئۇلار ئۆزىنى جاۋابكارلىقتىن قاچۇرۇش ئۈچۈن شۇنداق قىلىشۋاتىدۇ، بۇ ئەلۋەتتە رەزىللىك».

(110) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارك» بېتىگە بېسىلغان.

(111) شاڭخەيدە چىقىدىغان «ئەل سۆزى» نامىلىق ھەپتىلىك ژۇرنالنىڭ 1 ـ جىلد 10 ـ سانىغا (1934 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى) خۇيەننىڭ «كىتاب ئوقۇش ھەققىدە» سەرلەۋھىلىك ماقالىسى بېسىلغان. ماقالىدە، ئالدى بىلەن شوپىنخائۇئېرنىڭ «ئۆز مېڭەڭدە باشقىلارنىڭ ئات يورغىتىلىشىغا ئورۇن بېرىپ قويغان بولسەن» دېگەن سۆزى نەقىل كەلتۈرۈلگەن، ئاندىن مۇنداق دېيىلگەن: «بىر كىتابنى ئوقۇپ چىقساڭ، باشقىلارنىڭ مېڭەڭدە بىر قېتىم ئات يورغىلىتىشىغا ئورۇن بەرگەن بولسەن. كىتابنى قانچىكى كۆپ ئوقۇساڭ، مېڭەڭ شۇنچە بەيگە مەيدانىغا ئايلىنىپ قالىدۇ، ھەممىلا يەر باشقىلارنىڭ ئات يورغىلىتىش يولى بولۇپ قالىدۇ... مېنىڭچە، كىتابنى زادى ئوقۇمىغان ياخشى». شوپىنخائۇئېرنىڭ «كىتاب ئوقۇش ۋە كىتاب» دېگەنگە ئوخشاش ماقالىلىرىدە كىتاب ئوقۇشقا قارشىلىق كۆرسەتىلگەن ھەمدە «كىتاب ئوقۇغان چېغىمىزدا، مېڭىمىز ئۆزىمىزنىڭ پائالىيەت ئورنى بولماي، باشقىلارنىڭ ئىدىيىسىنىڭ جەڭ مەيدانى بولۇپ قالىدۇ»، «ئۆزى پىكىر قىلىپ ھەققەتنى تېپىشى كېرەك» دېيىلگەن.

(112) ئىشارىتىزم — XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا فرانسىيىدە پەيدا بولغان چوشكۇن ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئېقىمىنىڭ تارماقلىرىدىن بىرى. ئۇ رېئال دۇنيانى خىيالىي، ئازابلىق دەپ، «باشقا دۇنيا»نى بولسا، راست گۈزەل دەپ ھېسابلاپ، چۈشىنىكسىز تۇتۇق سۆزلەر ۋە ئوبرازلار ئارقىلىق سىزىم ئەزالىرىغا تەسىر كۆرسىتىپ، كىشىنى پەرىشان قىلىدىغان سىرلىق

خىياللارنى پەيدا قىلىپ، مەلۇم «تەسەۋۋۇرلار»نى، يەنى «ئىشارەت» دېگەن نەرسىنى شەكىللەندۈرۈپ، شۇ يول بىلەن ئاشۇنداق خىيالىي «باشقا دۇنيا» دىن بېشارەت بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

(113) مەيتىرلىنىك (M. Maeterlinck 1862—1949) — بېلگىيىلىك دراماتورگ، ئىشارىتىزمچى دراماتورگىيىنىڭ ۋەكىلى. ئۇنىڭ «ئەلچى قۇش» دېگەنگە ئوخشاش ئاساسىي سەھنە ئەسەرلىرى بار.

(114) فرانس (M. France، 1844 — 1924) — فرانسىيە يازغۇچىسى. ئۇنىڭ «پۇنالنىڭ جىنايىتى»، «تەيىس خانىم» ۋە «پىنگۋىن ئارىلى» دېگەنگە ئوخشاش ئاساسلىق رومانلىرى بار.

(115) بابىبىت (I. Babbitt، 1865 — 1933) — ئامېرىكىدىكى يېقىنقى زامان يېڭى ئىنسانپەرۋەرلىك ھەرىكىتىنىڭ يولباشچىلىرىدىن بىرى. ئۇنىڭ «يېڭى راۋاكۇن»، «روسسو ۋە رومانتىزم»، «دېموكراتىيە ۋە رەھبەرلىك» دېگەنگە ئوخشاش ئەسەرلىرى بار.

(116) كىرپوتىن (В. Я. Кирпотин) — سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەدەبىي تەنقىدچىسى. ئۇنىڭ «روسىيىدە ماركسىزم ـ لېنىنىزم ئىدىيىسىنىڭ باشلامچىلىرى» دېگەنگە ئوخشاش ئەسەرلىرى بار.

(117) گوركىي (М. Горькпй، 1936—1968) — سوۋېت پرولېتارىيات يازغۇچىسى. ئۇنىڭ «فوما گوردىيىف»، «ئانا» رومانلىرى ۋە تەرجىمھال شەكلىدە يېزىلغان «بالىلىق چاغلىرىم»، «كىشىلەر ئىشكىدە»، «مېنىڭ دارىلفۇنۇنۇم» دېگەنگە ئوخشاش رومانلىرى بار.

(118) ئىبسېن (H. Ibsen، 1828 — 1906) — نورۋېگىيىلىك دراماتورگ. ئۇنىڭ «قونچاقلارنىڭ ئۆيى»، «خەلقنىڭ ئومۇمىي دۈشمەنى»، «ئالۋاستىلار» دېگەنگە ئوخشاش ئەسەرلىرى بار. ئەينى ۋاقىتتا شاڭخەي تىجارەت نەشرىياتى فەن جياشۇن تەرجىمە قىلغان «ئىبسېن ئەسەرلەر توپلىمى»نىڭ ئىككى نۇسخىسىنىلا نەشر قىلغان.

(119) چېخوف (А. Н. Чехов 1860 — 1904) — روسىيە يازغۇچىسى. ئۇنىڭ «ئۈچ ئاچا ـ سىڭىل»، «گىلاس باغچىسى» دېگەنگە ئوخشاش سەھنە ئەسەرلىرى ۋە «خامېلېئون»، «غىلاپ بەندىسى» دېگەنگە ئوخشاش نۇرغۇن ھېكايىلىرى بار. ئەينى ۋاقىتتا «تەرەققىپەرۋەر» كىتابخانىسى جياۋ جىڭشىن تەرجىمە قىلغان «چېخوفنىڭ مەشھۇر ھېكايىلەر توپلىمى» دىن سەككىز كىتابنى نەشر قىلغان.

(120) مۇپاسسان (G. de Maupassant، 1850 — 1893) —

فرانسىيە يازغۇچىسى. ئۇنىڭ «ئۇنىڭ ھاياتى»، «چىرايلىق دوستۇم» دېگەن رومانلىرى ۋە «دوندىق» دېگەنگە ئوخشاش ھېكايىلىرى بار. ئەينى ۋاقىتتا تىجارەت نەشرىياتى لى چىڭيا تەرجىمە قىلغان «مۇپاسسان ھېكايىلىرى توپلىمى» دىن ئۈچ كىتابنى نەشر قىلغان.

(121) «دون كىخوت» — XVI ئەسىردە ياشىغان ئىسپانىيە يازغۇچىسى سېرۋانتېسنىڭ رومانى.

(122) «مىڭ بىر كېچە» — كلاسسىك ئەرەب خەلق چۆچەكلىرى توپلىمى، «ئەلپىللەيلى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

(123) گىيوتې (J. W. Van Goethe، 1749 — 1832) — گېرمانىيىلىك شائىر ۋە ئالىم. ئۇنىڭ «فائۇست» دېگەن شېئىرىي دراممىسى ۋە «ياش ۋېتېرنىڭ غېمى» دېگەنگە ئوخشاش نەسرىي ئەسەرلىرى بار.

(124) تولستوي (Л. Толстой 1828 — 1910) — روسىيىلىك يازغۇچى. ئۇنىڭ «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق»، «ئاننا كارىننا»، «تىرىلىش» دېگەنگە ئوخشاش رومانلىرى بار.

(125) دوستويېۋسكي (Ф. М. достоевекий، 1821 — 1881) — روسىيىلىك يازغۇچى. ئۇنىڭ «كەمبەغەل»، «خورلانغانلار ۋە خارلانغانلار»، «جىنايەت ۋە جازا» دېگەنگە ئوخشاش رومانلىرى بار.

(126) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان.

(127) بۇ يەردە ئارزۇ - ھەۋەستىن پەرھىز قىلىدىغان ئادەملەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(128) بۇ گەپ لىن يۈتاڭنىڭ «فېلىيەتوندا... كىشىنى ھۇزۇرلاندۇرىدىغان گەپلەر ئاساس قىلىنىدۇ» دېگەن تەشەببۇسقا قارىتىلغان.

(129) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 5 - ئاينىڭ 18 - كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(130) كېتس (J. Keats، 1795 — 1821) — ئەنگلىيىلىك شائىر. ئۇنىڭ «ئېندىمى ئەپەندى» ناملىق پوئېمىسى، «يۇنانىنىڭ قەدىمىي كۈيىگە مەدھىيە»، «بۇلبۇلغا مەدھىيە» دېگەنگە ئوخشاش لىرىك شېئىرلىرى بار. ئۇنىڭ «ئېندىمى ئەپەندى» ناملىق پوئېمىسى 1818 - يىلى نەشر قىلىنغاندىن كېيىن، ئەسەردە دېموكراتىك ئىدىيە ھەم كلاسسىكىزمغا قارشى خاھىش بولغانلىقى ئۇچۇن، مۇتەئەسسىپ تەنقىدچىلەرنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىغان. ئۇ 1820 - يىلى سىل كېسىلى يامانلىشىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن داۋالىنىش

مەقسىتىدە ئىتالىيىگە بارغان، بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن ۋاپات بولغان. ئۇنىڭ دوستى ئەنگلىيىلىك شائىر بايرون ئۆزىنىڭ «تۇم ژان» ناملىق پوئېمىسىنىڭ 11 - قىسمىدا: «بىرلا تەنقىد كېتسىنىڭ جېنىغا زامىن بولىدى، بۇنىڭ ئۇنىڭ تازا ئۇلۇغ ئەسەرلەرنى يېزىپ چىقالايدىغان ۋاقتى ئىدى» دېگەنىدى.

(131) سۇ ۋېن ئۆزىنىڭ 1932 - يىل 10 - ئايدا «ھازىرقى زامان» ژۇرنىلىنىڭ 1 - جىلد 6 - سانىغا بېسىلغان «ئۇچىنچى خىل ئادەم» لەرنىڭ نىجاتلىق يولى» دېگەن ماقالىسىدە: «سول قانات يېتەكچى نەزەريىچىلەر بۇرژۇئازىيە دېگەن ئەسكى نامنى قارىقويۇقلا ئۇلارغا تېڭىشتى»، بۇنىڭ بىلەن بىر قىسىم يازغۇچىلار «مەڭگۇ جىممىپ كەتتى، قەلەمنى تاشلىۋەتتى» دەپ يازغان. گاۋمىڭ 1933 - يىل 12 - ئايدا «ھازىرقى زامان» ژۇرنىلىنىڭ 4 - جىلد 2 - سانىغا بېسىلغان «تەنقىد ھەققىدە» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدىمۇ تەنقىدچىلەرگە «چەت - ياقا جايلاردا دائىم دېگۈدەك ئۇچراپ تۇرىدىغان لۇكچەكلەر! ئۇلارنىڭ تۇتقان يولى ئەدەبىيات - سەنئەتنى گۈللەندۈرۈش ئەمەس، بەلكى بوغۇش» دەپ ھۇجۇم قىلغان.

(132) ئىنسپىراتسىئون (Inspiration) — ئىنگلىزچە سۆز بولۇپ، ئۇنىڭ مەنىسى «ئىلھام» دېگەن بولىدۇ.

(133) روللاند خانىم (Madame Roland، 1754 — 1793) — XVIII ئەسىردىكى فرانسىيە بۇيۇك ئىنقىلابى ۋاقتىدا ھاكىمىيەتنى تارتىۋالغان گرونتچىلار ھۆكۈمىتىنىڭ ئىچكى ئىشلار مىنىستىرى روللاندنىڭ ئايالى. ئۇ، گرونتچىلارنىڭ ئەكسىيەتچىل سىياسىتىنى بەلگىلەش ئىشىغا ئىشتىراك قىلغان. 1793 - يىل 5 - ئايدا، بۇرژۇئا دېموكراتلىرى (ياكوبىنچىلار) ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن كېيىن، روللاند خانىمغا شۇ يىلى 11 - ئايدا ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەن. لىياڭ چىچاۋنىڭ «روللاند خانىمنىڭ تەرجىمھالى» دېگەن ئەسىرىدە ئۇنىڭ ئۆلۈم ئالدىدا دارنىڭ يېنىدىكى ئەركىنلىك پەرىشتىسى ھەيكىلىگە قاراپ: «ئەركىنلىك، ئەركىنلىك، بۇ دۇنيادا قەدىمدىن تارتىپ تا ھازىرغىچە قانچىلىك جىنايەتلەر سېنىڭ نامىڭنى سۈيىئىستېمال قىلىش بىلەن ئىشلىنىپ كەلدى؟!» دېگەنلىكى ئېسىمدە قاپتۇ، دېيىلگەن.

(134) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 5 - ئاينىڭ 25 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان.

(135) «خىسلەتلىك تەخسە» — ئەينى زاماندا ئوتتۇرىغا چىققان بىر

خىل خۇراپىي تەلەي سىناش پائالىيىتى. مەسىلەن، شائخەيدە «شياڭگائ ئىلمىي ئويۇن جەمئىيىتى» ئىشلەپ سانتقان «ئىلمىي پالنامە» تارقالغان، ئۇنىڭغا: بۇنى «گېرمانىيىدە ئوقۇغان بەي تۇڭ ئۇزۇن يىللار تەتقىق قىلىپ كەشپ قىلغان. بۇ پۇتۇنلەي ئىلمىي ئۇسۇل بىلەن ئىشلەنگەن، بۇنىڭدا قىلچىمۇ خۇراپاتلىق يوق» دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر بېسىلغان.

(136) چېن داچى — تەخەللۇسى بەينىيەن، جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ خەيىيەن دېگەن يېرىدىن. ئۇ بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پەلسەپە فاكۇلتېتىدا پروفېسسور بولغان. 1918 ـ يىل 5 ـ ئايدا ئۇ «يېڭى ياشلار» ژۇرنىلىنىڭ 4 ـ جىلد 5 ـ سانىدا ماقالە ئېلان قىلىپ، شۇ چاغلاردا شائخەيدە ئوتتۇرىغا چىققان «خىسلەت ئىلمى»نى دەستەك قىلىپ پال بىلەن تەلەي سىنايدىغان خۇراپاتلىق ھەرىكەتلىرىنى پاش قىلغان ۋە تەنقىد قىلغانىدى.

(137) ئەينى ۋاقىتتا بۇددا ئىبادەتخانىلىرىدىكى ئىبادەت ۋاقتىدا بەزىچەن لاما تەپسىر ئېيتقاندا، فوتو سۈرەتچىلەر مۇنبەر يېنىدا تۇرۇپ ماگنىي چىراغ ئارقىلىق ئەتراپنى يورۇتقان.

(138) «مولۇن بىلەن شاھزادىنىڭ ئالماشتۇرۇۋېتىلىشى» — بۇ چاڭ-چىلە بولۇپ، ئۇنىڭدا سۇڭ سۇلالىسىنىڭ شاھى جېنزۇڭنىڭ كىچىك خوتۇنى لى چېنىڭ تۇغقان ئوغلىنىڭ مولۇن بىلەن ئالماشتۇرۇۋېتىلگەنلىكى بايان قىلىنغان. «يۇ تاڭچۇن» — بۇ جىڭجۇي چاڭچىلىسى بولۇپ، ئۇنىڭدا مەشھۇر پاھىشە ئايال سۈسەن (يۇ تاڭچۇن)نىڭ تۆھمەتكە ئۇچراپ زىندانغا تاشلانغانلىقى، كېيىنكى تەپتىش ۋەزىپىسىگە قويۇلغان كونا تونۇشى ۋاڭ جىنلۇڭ بىلەن قايتا ئۇچرىشىپ قالغانلىقى بايان قىلىنغان. «سىم ـ سىم يامغۇرغا ھەشقاللا» — 30 ـ يىللاردا لى جىڭخۇينىڭ كەڭ تارقالغان ناخشىسى.

(139) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 ـ يىل 6 ـ ئايىنىڭ 1 ـ كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىگە بېسىلغان.

(140) چېن لىجەي خانىم — فامىلىسى گۈڭ، ئىسمى يېنشا، «شېنباۋ» گېزىتخانىسىنىڭ ئىنگلىزچە تەرجىمانى چېن لىجەينىڭ خوتۇنى. 1934 ـ يىل 2 ـ ئايىنىڭ 25 ـ كۈنى چېن لىجەي شائخەيدە كېسەل بولۇپ ساقىيالماي ۋاپات بولغاندىن كېيىن، چېن لىجەينىڭ ۋۇشىدا تۇرغۇچى ئاتىسى كېلىنىنى يېنىغا چاقىرتىدۇ. لېكىن، ئۇ بالىلىرى شائخەيدە ئوقۇ-ۋاتقانلىقى ئۈچۈن ھەم باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن قېينىتاتىسىنىڭ يېنىغا بارال-مايدۇ. پەقەت قېينىتاتىسى قاتتىق ئىستەك ـ سوراق قىلىپ تۇرۇۋالغاندىن

كېيىنلا، نائىلاج 5 ـ ئايىنىڭ 5 ـ كۈنى قىزى شىسۈن، ئوغلى دۈەن، يۈلار بىلەن بىرلىكتە زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋالىدۇ.

(141) «شېنباۋ» گېزىتىدە 1934 ـ يىل 5 ـ ئايىنىڭ 22 ـ كۈنى يېزىلىشچە، شائخەي «فۇخۇا» دورىخانىسىنىڭ خىزمەتچىسى چېن تۈڭفۇ ئىقتىسادي جەھەتتە بەك قىينالغانلىقى ئۈچۈن 5 ـ ئايىنىڭ 20 ـ كۈنى ئۆلۈۋالغان. ئۇ گېزىتتىن قىيۇالغان چىن لىجەي خانىمنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۇرۇۋالغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەر ئۇنىڭ يېنىدىن چىققان.

(142) چېن لىجەينىڭ ئاتىسى چېن پېڭپۇنىڭ 4 ـ ئايىنىڭ 11 ـ كۈنى گۈڭ يېنشياغا يازغان خېتىدە: «سىزنىڭ كىچىك تاغىڭىز شائخەيدە كەمىنە رەمبالغا پال سالدۇرۇپ كۆرسە، پالدا مەرھۇم ئوغلىمىز لىجەينىڭ روھى ھازىر بولغان، پۈل ۋە پاختىلىق كىيىم تەلەپ قىلغان ھەمدە بالىۋاقىللىرى-نىڭ شائخەيدە تۇرمای، دەرھال ۋۇشىغا كۆچۈپ كېلىشىنى ئېيتقان» دېيىلگەن.

(143) «ئۆستەڭگە سەكرەپ ئۆلگەنلەرنى كىم بىلگەن» — بۇ سۆز «مۇھاكىمە ۋە بايان»دىن ئېلىنغان.

(144) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 ـ يىل 5 ـ ئايىنىڭ 26 ـ كۈنىدىكى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىگە بېسىلغان.

(145) سۈي شۇ — جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ سىچى دېگەن يېرىدىن، يازغۇچى. ئۇنىڭ «……» ۋە «□□□□» ھەققىدە» دېگەن ماقالىسى 1934 ـ يىل 5 ـ ئايىنىڭ 20 ـ كۈنى «كىشىلىك دۇنياسى»نىڭ 4 ـ سانىدا ئېلان قىلىنغان.

(146) ھ. گ. ئاندېرسېن (Andersen، 1805 — 1875) — چۆچەك يازغۇچى. «پادىشاھنىڭ يېڭى كىيىمى» ئۇنىڭ داڭلىق ئەسەرلىرى-نىڭ بىرى. ئۇ ئىسپانىيە خەلق چۆچەكلىرىگە ئاساسەن يېزىلغان. بۇنىڭدا ئىككى ئالدامچى: ئۆزىمىز توقۇغان ئەڭ گۈزەل رەختتىن بىر كىيىم تىكە-تۇق، بۇنى «ھەرقانداق لاياقەتسىز ياكى ھاماقەت ئادەم كۆرەلمەيدۇ» دەپتۇ. ئەسلىدە ئۇلاردا ئۇنداق «رەخت» يوق بولۇپ، ئۇلار پادىشاھنى ئالداپ، پادىشاھنىڭ كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ، ئۇنىڭغا مەۋجۇت بولمىغان «يېڭى كىيىم»نى كىيدۈرگەندەك قىپتۇ. پادىشاھ ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ۋەزىرلەر، پۇقرالار باشقىلارنىڭ ئۆزىنى لاياقەتسىز ياكى ھاماقەت دېيىشىدىن قورقۇپ، ھەقىقىي ئەھۋالنى سۆزلەشكە جۈرئەت قىلالماپتۇ. ئاخىرىدا بىر بالا گۆدەك-لىك بىلەن: «لېكىن، ئۇنىڭدا ھېچقانداق كىيىم يوققۇ!» دەپ راست سۆز

قىپتۇ.

(147) «موتيەنزىنىڭ تەرجىمھالى» — جىن سۇلالىسى دەۋرىدە ۋېي شاڭ ۋاڭنىڭ قەبرىسىدىن تېپىلغان قەدىمكى كىتابلارنىڭ بىرى. ئەسلىي تارىشىغا يېزىلغان. كېيىن تارىشىدىكى خەتلەر ئۆچۈپ قالغان، شۇڭا تارىشىدىكى قەدىمكى يېزىقنى كۆچۈرۈشتە، تونۇش قىيىن بولغان خەتلەر قالدۇرۇلۇپ، ئورنىغا □ بەلگىسى قويۇلغان، شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ كىتابتا □ كۆپ.

(148) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 6 - ئاينىڭ 2 - كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(149) لىيۇ خەيسۇ — جياڭسۇ ۋۇجىنلىق، رەسسام. شۇي بىخۇڭ (1895 — 1953) — جياڭسۇ يىشىنلىق، رەسسام. ئۇلار 1934 - يىلى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ياۋروپاغا بېرىپ، جۇڭگو رەسىملىرى كۆرگەزمىسىگە قاتناشقان.

(150) «دۆلەتنىڭ شۆھرىتىنى كۆتۈرۈش» — بۇ سۆز «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ «مېي لەنفاڭ سوۋېت روسىيىسىگە بارىدۇ» دېگەن ماۋزۇدىكى خەۋىرىدىن نەقىل ئېلىنغان.

(151) تەسىراتىزم XIX ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ياۋروپادا (ئىلگىرى فرانسىيەدە) باش كۆتۈرۈپ چىققان بىر خىل ئەدەبىيات - سەنئەت پىكىر ئېقىمى. بۇ، ئاساسەن رەسساملىقتا ئىپادىلىنىدۇ. بۇ ئېقىمدىكىلەر ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنى سادىق تەسۋىرلەش بىلەن چەكلىنىپ قالماي، سەنئەت كارنىڭ قىسقا ۋاقىت ئىچىدىكى سۇبيېكتىپ تەسىراتىنىڭ ئىپادىلىنىشى، رەڭدار ئوچۇق بولۇشىنى تەكىتلەيدۇ. بۇ پىكىر ئېقىمى كېيىن ئەدەبىيات، مۇزىكا، ئويمىچىلىق قاتارلىق جەھەتلەرگىمۇ تەسىر قىلغان.

(152) ئىستروكتۇرالىزم — بۇ، قۇرۇلمىچىلىق دەپمۇ ئاتىلىدۇ، غەربنىڭ ھازىرقى شەكىلۋازلىق ئەدەبىيات - سەنئەت ئېقىملىرىنىڭ بىرى. ئۇ سەنئەتنىڭ ئىدىيەۋىلىكىنى، ئوبرازلىق بولىدىغانلىقىنى ۋە مىللىي ئەنئەنىنى چەتكە قېقىپ، ئۇزۇنچاق چاسا، يۇمىلاق شەكىلدە ۋە توغرا سىزىقلار بىلەن ئابستراكت تەسۋىرلەرنى قۇراشتۇرۇشنى تەكىتلەيدۇ. ئۇ، ئۆزئارا بىر ئىنقىلابىدىن كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقىدا بىر مەزگىل «ئىسلاھاتچى» قىياپىتىدە مەيدانغا چىققان.

(153) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 6 - ئاينىڭ 28 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان.

(154) ئۆز ۋاقتىدا شاڭخەيدىكى ئومۇمىي كونسېسسىيە دائىرىلىرى-

نىڭ، توخۇ - ئۆردەكنى بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ كۆتۈرمەسلىك كەرەك، بۇنىڭغا خىلاپلىق قىلغۇچىلار پولىتسىيە تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىدۇ. جەريمانە قويۇلىدۇ، دېگەن بەلگىلىمىسى بار ئىدى. بۇ يەردە ئېيتىلغان «پەرەڭلەرنىڭ خەير - ساخاۋەتچىلىرى» دېگەن سۆز شاڭخەيدىكى ئۆز ۋاقتىدىكى چەت ئەل مۇھاجىرلىرى ئىچىدىكى «پەرەڭلەرنىڭ جانىۋارلارغا غەمخورلۇق قىلىش جەمئىيىتى» دېگەن تەشكىلاتقا قارىتىلغان.

(155) پەرەڭلەرنىڭ يۇندىخورلىرى — كونا زامانىدا چەت ئەللىكلەر يالليۇالغان جۇڭگولۇق ئەركەك خىزمەتكارلار.

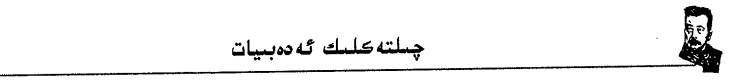
(156) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 6 - ئاينىڭ 14 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان.

(157) بالىلار يىلى — 1933 - يىل 10 - ئايدا «جۇڭخۇا بالىلارغا غەمخورلۇق قىلىش جەمئىيىتى» شاڭخەي بالىلار بەختى كومىتېتىنىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە 1934 - يىلنى بالىلار يىلى قىلىش توغرىسىدا تەكلىپ بەرگەن. كېيىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى 1934 - يىل 3 - ئايدا «بۇيرۇق» چىقىرىپ، 1935 - يىلنى بالىلار يىلى قىلىپ بەلگىلىگەن. لېكىن، شاڭخەي شەھەرلىك بالىلار بەختى كومىتېتى يەنىلا شاڭخەي شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقى بىلەن 1934 - يىلنى بالىلار يىلى دەپ ئايرىم بەلگىلىگەن.

(158) چاڭجياڭنىڭ شىمالىدىكى كىشىلەر — جياڭسۇ تەۋەسىدە چاڭجياڭ دەرياسىنىڭ شىمالىي، خۇەيخې دەرياسىنىڭ جەنۇبىي كۆزدە تۇتۇلىدۇ. 1932 - يىل «28 - يانۋار» ئۇرۇشىدىن كېيىن ياپونىيە ئەسكەرلىرى جابېينى ئىشغال قىلىپ، خائىنلاردىن پايدىلىنىپ «شاڭخەي شىمالىي شەھەر خەلق قوغداش ئۇيۇشمىسى»نى قۇرۇپ، نۇرغۇن ئەسكىلىكلەرنى قىلغان. بۇ ئۇيۇشمىنىڭ باشلىقى خۇ لىفۇ قاتارلىقلار چاڭجياڭنىڭ شىمالىدىن بولغاچقا، ئادەتتىكى ئامما چاڭجياڭنىڭ شىمالىدىكى كىشىلەرنى يامان كۆرەتتى.

(159) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 - يىل 6 - ئاينىڭ 16 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان.

(160) لاۋجۇجاڭ — شاڭخەيدىكى تاۋار - دۇردۇن دۇكىنى بولۇپ، تەخمىنەن 1860 - يىلى ئېچىلغان، تاۋار - دۇردۇننىڭ بازىرى كاساتلاشقاندىن كېيىن، 1934 - يىل 2 - ئايدا پايچىلار ھېسابلىشىپ تارقىلىشىپ كەتكەن. شۇنىڭ بىلەن بۇ دۇكان تاقالغان، كېيىن قايتىدىن تەشكىللىنىپ لاۋجۇجاڭ ناملىق ئومۇمىي تاۋار - دۇردۇن دۇكىنىنى ئاچقان.

(161) «خاتىرە ھېكايىلەرگە نەزەر» — شائىخەيدىكى ئىلغار نەشرىيات تۈزگەن بىر يۈرۈش مەجمۇئە. بۇنىڭغا تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدىن چىڭ سۇلالىسىغىچە بولغان پارچە - پۈرات تارىخ، خاتىرىلەر كىرگۈزۈلگەن، جەمئىي توققۇز قىسىم (غەيرىي رەسمىي توپلامنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) قىلىپ چىقىرىلغان.

(162) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 - يىل 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(163) ژاڭ ماۋزۇ (1891 — 1949) — تەخەللۇسى دېيەنسۇن، جياڭسۇ ۋۇشېەن ناھىيىسىدىن، ئىلگىرى بېيجىڭ قىزلار دارىلمۇئەللىمىنىنىڭ پەلسەپە فاكۇلتېتى مۇدىرى، جياڭسۇ ئۆلكىلىك سوۋجۇ ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ مۇدىرى بولغان، ئەينى چاغدا گومىنداڭ مەركىزىي سىياسىي مەكتىپىنىڭ پروفېسسورى ئىدى. ئۇ «4 - ماي» ھەرىكىتى مەزگىلىدە قەدىمكى تېلنى كۆككە كۆتۈرۈپ، يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىگە قارشى تۇرغان، 1934 - يىلى ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەردە كۆڭزىغا تاۋاپ قىلىپ، ئۇنىڭ كىتابلىرىنى ئوقۇش ۋە دەرسلىكلەردە قەدىمكى تېلنى ئىشلىتىشنى تەرغىب قىلغان. بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگەن سۆز ئۇ 6 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىكى «شۇنباۋ» گېزىتىدە ئېلان قىلغان «ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەردىكى قەدىمكى تىل ھەرىكىتى» دېگەن ماقالىسىدىن ئېلىنغان. بۇنىڭدا «قەدىمكى تېلنى ئۆگىنىش ھەقىقەتەنمۇ ئادەتتىكى گەپ - سۆزلەرنى ئۆگىنىشكە قارىغاندا سەل قىيىن، ... لېكىن ئىشلىتىشتە ئانچە كۆپ كۈچ كەتمەيدۇ؛ كىتابخان، يازغۇچى ۋە مەتبەئە ئىشچىلىرىغىمۇ ئانچە كۈچ كەلمەيدۇ. ئەگەر قولاقنىلا ئىشقا سېلىپ كۆز ئىشلىتىلمىسە، قەدىمكى تېلنىڭ لازىمى يوق. ئەگەر كۆزىمۇ ئىشلىتىلىدىغان بولسا قەدىمكى تىل مۇڭاپىق. قەدىمكى تىل گەپ - سۆزنىڭ قىسقارتىپ يېزىلىشى بولۇپ، گەپ - سۆزلەردە ئاھاڭ ۋە مەنىگە ئەھمىيەت بېرىلىدۇ. قەدىمكى تىل ئاھاڭ ۋە مەنىگە ئەھمىيەت بېرىلگەندىن باشقا، ئۇنىڭ شەكلىنى كۆرۈشكىمۇ بولىدۇ. مەسىلەن، «بۇ ئوقۇغۇچى ياكى ئۇ ئوقۇغۇچى» دېگەن سۆزنى قەدىمكى تىلدا «بۇ تالىپ ياكى ئۇ تالىپ» دېسىلا ئېنىق بولىدۇ. بۇنىڭغا كۈچ كەتمەيدۇ» دېيىلگەن.

(164) بۇ ئەسەر ئەڭ ئاۋۋال 1934 - يىل 6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى «شۇنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان.

(165) گۆەن يۈ، يۈ فېي — ۋەنلىنىڭ 24 - يىلى (1614) مىڭ

سۇلالىسى ھۆكۈمىتى گۆەن يۈگە «ئالىۋاستىنى بويسۇندۇرغان خان» دەپ نام بەرگەن ھەمدە ئوردىغا ئىبادەتخانا قۇرۇپ تاۋاپ قىلغان؛ چىڭ سۇلالىسىمۇ گۆەن يۈگە بىرقانچە ھۆرمەتلىك نام بەرگەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى ۋە مىنگونىڭ دەسلىپىدە تاۋاپ قىلىش بارا - بارا ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان. 1914 - يىلى يۈەن شىكەي پادىشاھ بولۇشتىن ئاۋۋال، گۆەن يۈ ۋە فېيغا تاۋاپ قىلىش توغرىسىدا يېڭىۋاشتىن بۇيرۇق چۈشۈرگەن. 1934 - يىلى گۇاڭدۇڭدىكى چىن جىتاڭ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە كۆڭزى ۋە گۆەن يۈ، يۈ فېيلارغا تاۋاپ قىلىشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش توغرىسىدا تەكلىپ بەرگەن ھەمدە شۇ يىلى 3 - ئاينىڭ 28 - كۈنى «قەمەرىيە 2 - ئاي سەھەردە گۆەن يۈ، يۈفېيغا تاۋاپ قىلىش مۇراسىمى» ئۆتكۈزگەن.

(166) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 6 - ئاينىڭ 27 - كۈنى «شۇنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان.

(167) مۇئوتيەننىڭ 1934 - يىل 6 - ئاينىڭ 19 - كۈنى «شۇنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان «ھەر كىم ئۆز قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلىسۇن» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدە: «بەزى كىشىلەر ئىنگلىزچە تىلنى ناھايىتى ياخشى بىلىسىمۇ، ئەنگلىيە، ئامېرىكىنىڭ ئەدەبىياتىنى تەرجىمە قىلماي، ئەتەي پۈرسەتچەرەسلىك قىلىپ فرانسىيە ئەدەبىياتىنى ۋاستىلىك تەرجىمە قىلىشقان، بۇنداق قىلىش ياخشى ئەمەس. چۈنكى، ۋاستىلىك تەرجىمە قىلىش بىر خىل قۇۋلۇق - لوللۇق. ھېچ ئامال بولمىغاندا، شۇنداق قىلسىمۇ بولىدۇ. ئەمما، قىيىندىن قېچىپ، ئاسىنغا يۈگۈرۈشكە بولمايدۇ» دەپ يېزىلغان.

(168) ئىبانېز (V. BIasco — Ibanez، 1867 — 1928) — ئىسپانىيە يازغۇچىسى. ئۇنىڭ ئاساسەن «ۋەھىيانامىدىكى تۆت چەۋەندار» ناملىق رومانىغا ئوخشاش ئەسەرلىرى بار.

(169) سېرۋانتېس (M. de Cervantes، 1547 — 1616) — ئىسپانىيە يازغۇچىسى. ئۇنىڭ «دون كىخوت» ناملىق رومانىغا ئوخشاش ئاساسىي ئەسەرلىرى بار.

(170) «ئۆزگەرتىش» نەشرىياتى — ياپونىيىدىكى نەشرىياتلارنىڭ بىرى بولۇپ، 1919 - يىلى قۇرۇلغان. بۇ نەشرىيات 1919 - يىل 4 - ئايىدىن تارتىپ 1955 - يىل 2 - ئايغىچە «ئۆزگەرتىش» ناملىق ژۇرنال نەشر قىلغان.

(171) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 7 - ئاينىڭ 7 - كۈنى

«شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان.

(172) مۇمۇتيەننىڭ «تەرجىمىدىن تەرجىمە قىلىش ۋە باشقىلار توغرىسىدا (2 ـ ماقالە)» سەرلەۋھىلىك ماقالىسى 1934 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: «بىز تەرجىمە بىلەن شۇغۇللانغان چېغىمىزدا، ئەھۋالغا قاراپ ئىش كۆرۈش چارىسىنى قوللانمىساق كېرەك، لېكىن بىراقلا مەڭگۈلۈك ھەل قىلىش چارىسىغمۇ سەل قارىماسلىق كېرەك. بىز ھېچ ئامال بولمىغان شارائىتتا ۋاستىلىك تەرجىمىگە يول قويمىز. لېكىن، چىن، بىۋاستە تەرجىمىگە توسقۇن بولىدىغان ۋاستىلىك ناچار تەرجىمىلەر-نىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشىدىنمۇ ساقلىنىشقا دىققەت قىلىشىمىز لازىم. ئەسەر بىلەن تونۇشۇش تەرجىمىگە كىرىشىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى. ئەسەردىكى ئىپا-دىلەش شەكىللىرىگىمۇ دىققەت قىلماي بولمايدۇ. بىراقلا ھەل قىلىش چارە-سىنى قوللىنىش مۇمكىن بولسا، ئەڭ ياخشىسى شۇنداق قىلىش كېرەك، ئوبدان چۈشەنمەيدىغان دەللالارچە تەرجىمىگە يول قويغىلى بولمايدۇ. ئەدە-بىي تەرجىمىدە مۇزاكىرە قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلىلەر ناھايىتى كۆپ، سادىق ئەدىبىلەرنىڭ بۇ ھەقتە كۆپرەك پىكىر بايان قىلىشىنى ئۈمىد قىلە-مەن. شى جى ئەپەندىنىڭ «تەرجىمىدىن تەرجىمە قىلىش توغرىسىدا» سەر-لەۋھىلىك ماقالىسىنى كۆرگىنىمدىن كېيىن، ئۇنىڭدىكى ئۇقۇشۇلماسلىق-نىڭ پېشىلىپ كېتىشىگە ياردىمى بولار دېگەن نىيەت بىلەن نائىلاج يۇقىرىدە-كى پىكىرلەرنى بايان قىلدىم.»

(173) چېخوپ (1896 — 1970) — تەخەللۇسى تۇڭبۇ، ئەدەبىي لەقىمى شىيىڭ، جياڭسۇ ئۆلكىسىنىڭ ۋۇشى دېگەن يېرىدىن. ئۇ «ھازىرقى زامان ئەنزارچىلار» نىڭ مۇھىم ئەزاسى. ئۇ روسىيىلىك يازغۇچى تۇرگىنېۋ-نىڭ «ئاتىلار ۋە بالىلار» ناملىق ئەسىرىنى ئىنگلىزچە ۋە فرانسۇزچە تەرجە-مىلىرىدىن تەرجىمە قىلغان.

(174) لۇشۈن تەرجىمە قىلغان «تارمار» رومانى ياپونچە تەرجىمىگە ئاساسەن، نېمىسچە، ئىنگلىزچە تەرجىمىلىرىدىن پايدىلانغان ھالدا تەرجىمە قىلىنغان.

(175) مۇمۇتيەننىڭ 1934 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان «تەرجىمىدىن تەرجىمە قە-لىش ۋە باشقىلار توغرىسىدا (1 ـ ماقالە)» «سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدە: «مەن نۇئىروفىنىڭ «تاشكەنت» ناملىق ئەسىرىنى فرانسۇزچە تەرجىمىسىدىن

تەرجىمە قىلغانىدىم. بىراق، ئۆتكەن يىل بۇ كىتابنىڭ نېمىسچە تەرجىمىسە-نى كۆرۈپ قالدىم، ئۇ فرانسۇزچە نۇسخىسىدىن بىر ھەسسە دېگۈدەك كۆپ ئىكەن» دېيىلگەن. «تاشكەنت» ناملىق ئەسەرنىڭ ئەسلىي ئىسمى «بايائات شەھەر — تاشكەنت» ئىدى.

(176) سېرافىموۋىچ (А. С. Серафимович ، 1863 — 1949) — سوۋېت يازغۇچىسى. ئۇنىڭ «تۆمۈر ئېقىن» دېگەنگە ئوخشاش رومانلىرى بار.

(177) بۇ ئەسەر ئەڭ ئاۋۋال 1934 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان.

(178) بۇ ئەسەر ئەڭ ئاۋۋال 1934 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» بېتىگە بېسىلغان.

(179) سۇي رېنشى، شىڭ نۆڭشى — ئېلىمىزنىڭ رېۋايەتلىرىدىكى قەدىمكى خان ـ پادىشاھلار، ئالدىنقىسى، ياغاچ تېشىپ ئوت چىقىرىشنى كەشىپ قىلىپ، باشقىلارغا تاماق پىشۇرۇشنى ئۆگەتكەن؛ كېيىنكىسى، دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى كەشىپ قىلىپ، كىشىلەرگە دېھقانچىلىق قىلىشنى ئۆگەتكەن؛ يەنە بىر رېۋايەتتە، ئۇ تۇرلۇك ئوت ـ چۆپلەرنى تېتىپ كۆرۈپ تېببىي دورا كەشىپ قىلغان.

(180) بۇ يەردە ژاڭ ماۋزۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ «ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپلەردە قەدىمكى تىل ھەرىكىتى» دېگەن ماقالىسىدە، ئەينى چاغدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ «دۆلەت تىلىدىن يېڭى ئوقۇش كىتابى» دىكى «ئۇچ ئاغمىخان» دېگەن ماقالىنى مىسالغا ئالغان.

(181) لافونتايىنې (Lafontine ، 1621 — 1695) — فرانسىيە مە-سەلچىسى. «تومۇزغا ۋە چۈمۈلە» ئۇنىڭ «مەسەللەر» دېگەن كىتابىنىڭ 1 ـ تومىدا بېسىلغان.

(182) بۇ سۆز «مېڭزى» دىن ئېلىنغان.

(183) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنىدىكى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» سەھىپىسىگە بېسىلغان.

(184) بىرنەچچە ئالىم — بۇ يەردە لياڭ چىچاۋ، خۇ شى قاتارلىق كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلار ئۆز ئەسەرلىرىدە چىڭ دەۋرىدىكى ئىلىم ـ بىلىم تەرەققىياتىنى ماختاپ، «جۇڭگونىڭ ئەدەبىي گۈللىنىش، Renaissanco دەۋرى دەپ ھېسابلاشقا بولىدۇ» ۋەھاكازا دېگەن.

(185) بۇ بۇرۇنقى چاغلاردا ياۋروپالىقلارنىڭ چولتا كۆز قارىشى بو-

لۇپ، ئۇلار يەھۇدىيلارنى سودا - سېتىقتا ئۇستا، لېكىن پىخسىق دەپ ھېسابلىغان، شۇڭا ئىنچىكىلەپ ھېساب - كىتاب قىلىدىغان كىشىلەر يەھۇدي دەپ ئاتىلىدىغان بولغان.

(186) «ياڭجۇدىكى 10 كۈن»، «جيادىڭدىكى ئۇچ قېتىملىق قىرغىنچىلىق» — 1645 - يىلى چىڭ سۇلالىسى ئەسكەرلىرىنىڭ جياڭسۇ ئۇلكىسىگە قاراشلىق ياڭجۇ ۋە جيادىڭ شەھەرلىرىنى بېسىۋالغان چاغدا يەرلىك ئاھالىنى قىرغىنلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

(187) 1900 - (چاشقان) يىلى گېرمانىيە، ياپونىيە، روسىيە، فرانسىيە، ئەنگلىيە، ئا ق ش، ئىتالىيە، ئاۋستىرىيە قاتارلىق دۆلەتلەر سەككىز دۆلەت بىرلەشمە ئارمىيىسىنى تەشكىللەپ بېيجىڭنى ئىشغال قىلىۋېلىپ، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىنى كېيىنكى يىلى ئىگىلىك ھوقۇقنى قولدىن بېرىپ، ۋەتەننىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىنى خارلايدىغان «كالا يىلى شەرتنامىسى»نى ئىمزالاشقا مەجبۇر قىلغان. شەرتنامىدە ھەرقايسى مەملىكەتلەرگە 450 مىليون سەر تاموژنا تەڭگىسى «تۆلەش» بەلگىلەنگەن. مۇشۇ تۆلەم پۇل «چاشقان يىلىدىكى تۆلەم پۇل» دەپ ئاتالغان. كېيىنچە ئەنگلىيە، ئا ق ش قاتارلىق دۆلەتلەر مەدەنىيەت تاجاۋۇزىنى يۇرگۈزۈش ئۈچۈن، ئېلىمىزنىڭ مائارىپ - مەدەنىيەت ئىشلىرىغا «ياردەم» بېرىش دېگەن نىقاب ئاستىدا، تۆلەم پۇلنىڭ بىر قىسمىنى قايتۇرۇپ بەرگەن. بۇ ماقالىدىكى «چاشقان يىلىدىكى تۆلەم پۇلى بىلەن بىرنەچچىلا ئالمىنى يېتىشتۇرۇش» دېگەن سۆز ئەنە شۇ بىر قىسىم تۆلەم پۇلنى چەت ئەلگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلىدىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ خىراجىتى قىلىنىدۇ، دەپ بەلگىلەنگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

(188) 1933 - يىل 3 - ئاينىڭ 18 - كۈنى خۇ شى بېيپىڭدا مۇخبىرلارغا قىلغان سۆزىدە: ياپونىيە ئۈچۈن «جۇڭگونى بويسۇندۇرۇشنىڭ بىرلا چارىسى بار. ئۇ بولسىمۇ تاجاۋۇزنى ئۈزۈل - كېسىل توختىتىپ، ئەكسىچە جۇڭگو مىللەتلىرىنىڭ قەلبىنى بويسۇندۇرۇشتىن ئىبارەت» دېگەن.

(189) 1934 - يىل 1 - ئايدا، گومىنداڭ سەندۇقى ئۆلكىسىنىڭ جۇشىسى خەن فۇجۇي چۈيفۇ ناھىيىسىدىكى كۆڭزى ئىباده‌تخانىسىنى رېمونت قىلىشنى تەكلىپ قىلغان؛ 5 - ئايدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئىباده‌تخانىنىڭ رېمونت راسخوتى ئۈچۈن 100 مىڭ دوللار يارەم بەرگەن. شۇ يىلى 5 - ئايدا نەۋقىرانلار مۇراسىم جەمئىيىتى ئىجرائىيە ھەيئىتى خاڭجۇدىكى لېيفېڭ

مۇنارىنى باشقىدىن ياساشنى تەشەببۇس قىلغان ۋە بۇ ھەرىكەتنى «بۇرۇنقىلارنىڭ ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلىپ، كېلەچەككە يول ئېچىش - ئەھلى ئىلىملارنىڭ مەسئۇلىيىتى، خارابلىكنى گۈللەندۈرۈش، مەيۈسلەرنى جانلاندۇرۇش، ئەھلى ئىلىملارنىڭ ساۋاپ ئىش قىلغانلىقى» دەۋالغان. 7 - ئايدا گۇاڭجۇدىكى مەلۇم ئىدارە باشلىقى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ غەربىي جەنۇب مەمۇرىي ئىشلار ھەيئىتىدىن ئەر - ئايالالارنىڭ باشقا - باشقا يول بىلەن مېڭىشى توغرىسىدا پەرمان چۈشۈرۈپ، بىللە مېڭىشنى مەنئى قىلىشنى ئىلتىماس قىلغان. 1933 - يىل 6 - ئايدا گومىنداڭ مائارىپ ۋازارىتى مەركىزىي كۈتۈپخانىسىغا تەييارلىق كۆرۈش باشقارمىسىغا تىجارەت نەشرىياتى بىلەن توختام تۈزۈپ «ئىلىم كانى»دا ساقلىنىپ كەلگەن تۆت دىۋانىنىڭ نەشر قىلىنىشىغا نۇسخىلىرىنى سۈرەتكە ئېلىپ بېسىشى توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن؛ شۇ كەمىلەردە ئىلىم ساھەسىدىكىلەر ئۆزگەرتىۋېتىلگەن تۆت دىۋانىنىڭ ئورنىغا كونا باسمىسى ياكى كونا قولىيازمىسىدىن پايدىلىنىشنى تەشەببۇس قىلىشقان، لېكىن كېيىنكى چاغلاردا يەنىلا تۆت دىۋانىنىڭ سۈرەتكە ئېلىپ بېسىلغان نۇسخىسىدىن پايدىلىنىلغان. ئۇنىڭدىن تاللانغان كىتابلار 231 خىل بولۇپ، ئۇنىڭغا «تۆت دىۋان رىسالىلىرىنىڭ تۈنجى مەجمۇئەسى» دەپ نام قويۇلغان ۋە ئۇ مەجمۇئە 1934 - يىل 7 - ئايدىن باشلاپ تارقىتىلغان.

(190) بۇ ئەسەر ئەڭ ئاۋۋال 1934 - يىل 7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارىڭ» بېتىگە بېسىلغان.

(191) «دەللال» لارچە جانلىق تىل — لىن مو «چىلتەكلىك ئەدەبىيات، توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسىدە، لۇشۈن يازغان «بېشىنى تۆۋەن قىلىپ كۆتۈرۈش» نى «دەللال» لارچە يېزىش دېگەنىدى.

(192) بۇ ئەسەر ئەڭ ئاۋۋال 1934- يىل 7 - ئاينىڭ 25 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارىڭ» بېتىگە بېسىلغان.

(193) ھازىرقى ئومۇمىي ئەدەبىي تىل تاكى «چۆرۈۋېتىلگىچە» ياكى «ۋاز كېچىلگىچە» — ئەينى چاغدا «ئاممىۋى تىل»نى مۇزاكىرە قىلىش داۋامىدا، بەزىلەر ئومۇمىي ئەدەبىي تىل - ئەدەبىياتنى «چۆرۈۋېتىش»نى تەشەببۇس قىلغان. مەسىلەن، گاۋخۇاڭ ئۆز ماقالىسىدە، «ئومۇمىي ئەدەبىي تىل - ئەدەبىياتىدىكى ئاممىنىڭ ئېھتىياجىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان قىسمىنى ئۆستۈرۈپ، ئاممىنىڭ ئېھتىياجىغا ئۇيغۇن كەلمەيدىغان قىسمىنى يوقىتىش، ئەمەلىيەت داۋامىدا ئومۇمىي ئەدەبىي تىل - ئەدەبىياتنى «چۆرۈۋې-

تىش، لازىم» دېگەن.

(194) «خەنزۇ تىلى گرامماتىكىسى توغرىسىدا ئومۇمىي بايان» — لىيۇ بەننۇك ئەسىرى، 1920 - يىلى شاڭخەيدە نەشر قىلىنغان.

(195) «يېڭى ياش» — «4 - ماي» ھەرىكىتى مەزگىلىدە يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىنى تەشەببۇس قىلىپ، ماركسىزمنى تارقاتقان مۇھىم ئۇنىۋېرسال ژۇرنال. 1915 - يىل 9 - ئايدا شاڭخەيدە تۇنجى قېتىم نەشر قىلىنغان. ئىلگىرى چېن دۇشيۇ باش مۇھەررىر بولغان. 1 - جىلدى «ياشلار ژۇرنىلى» نامىدا چىققان. 2 - جىلددىن باشلاپ «يېڭى ياش» نامىدا چىققان، 1918 - يىل 1 - ئايدىن باشلاپ، لى داجاۋلار بۇ ژۇرنالنىڭ مۇھەررىرلىك خىزمىتىگە قاتناشقان. 1922 - يىل 7 - ئايدا نەشردىن توختىغان.

(196) «جوفرى كوچىسى» — ئىلگىرى شاڭخەيدىكى فرانسىيە كونسېسسىيىسىدىكى كوچا ئىسمى، جوفرى (1852 — 1931) بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدىكى فرانسىيە قوماندانى. «مىدخۇرست» — ئىلگىرى شاڭخەيدىكى ئامېرىكا كونسېسسىيىسىدىكى كوچا ئىسمى. مىدخۇرست 1860 - يىلى ئەترابىدا ئەنگلىيەنىڭ شاڭخەيدە تۇرۇشلۇق كونسۇلى بولغان.

(197) خۇ شى (1890 — 1962) — تەخەللۇسى شىجى، ئەنخۇي ئۆلكىسىنىڭ جىشى ناھىيىسىدىن، دەسلەپكى يىللىرى ئامېرىكىغا بېرىپ ئوقۇغان، 1917 - يىلى قايتىپ كېلىپ، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا پروفېسسور بولغان. «4 - ماي» ھەرىكىتى مەزگىلىدە، يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىنىڭ ئوڭ قانات تەرەپتىكىلەرنىڭ ۋەكىلى ئىدى. ئۇنىڭ «ئىبنىسېنىزم» دېگەن ماقالىسى 1918 - يىل 6 - ئايىنىڭ 15 - كۈنى «يېڭى ياش» نىڭ 4 - جىلد 6 - سانىغا بېسىلغان.

(198) «كومپرادور» — ئىنگلىزچە comprador دېگەن سۆزنىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، «دەللال» دېگەن مەنىگە ئىگە. لىن مۇ لۇشۇننىڭ ماقالىلىرىنى «دەللال» لارچە يېزىش دېگەنلىكتىن، لۇشۇن قەستەن مۇشۇ تەخەللۇسنى قوللانغان.

(199) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 - يىل 7 - ئايىنىڭ 26 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىگە بېسىلغان.

(200) ئەينى چاغدا، ئامېرىكا تىل تەشەببۇس قىلىنىۋاتقاندا، بەزىلەر ئومۇمىي ئەدەبىي تىلنى «چۈشىنىش قىيىن» دەپ ئەيىبلىگەن. مەسىلەن، 1934 - يىل 6 - ئايىنىڭ 22 - كۈنىدىكى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «كىتاب

ئوقۇشقا دائىر سوئال - جاۋابلار» غا «ئاممىۋى ئەدەبىياتنى قانداق بەرپا قىلىش كېرەك» دېگەن ماقالە بېسىلغان، ماقالىدە «ئومۇمىي ئەدەبىي تىل ئاممىنىڭ تۇرمۇشى ۋە تىلىدىن ئايرىلغان. ئۇنى چۈشىنىش قەدىمكى تىلدىن-مۇ قىيىن» دېيىلگەن.

(201) «ئەزىملىك» — لىن يۈتاڭ 1933 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى «بايان ۋە مۇھاكىمە» نىڭ 26 - سانىدا ئېلان قىلغان «سۆز ئۇزۇندىسى شەكلى توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسىدە «جانلىق ئەدەبىي تىلدا يېزىشتىن بىزارمەن، كونا كىتابىي تىلدا يېزىشنى، ئۇزۇندە سۆز ئۇسلۇبىدا يېزىشنى ياخشى كۆرىمەن... جانلىق ئەدەبىي تىل ئەزمە بولىدۇ» دەپ يازغانىدى.

(202) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 - يىل 7 - ئاينىڭ 24 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىگە بېسىلغان.

(203) شېن كو (1031 — 1095) — يەنە بىر ئىسمى سۇنجۇڭ، چەنتاڭ (ھازىرقى جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ خاڭجۇ شەھىرى) دىن، شىمالىي سۇڭ دەۋرىدىكى ئەدىب ۋە ئالىم. ئۇ ماتېماتىكا، ئاستىرونومىيە، مۇزىكا، تېببابەتچىلىك، بىناكارلىق جەھەتتە ماھىر ئىدى. ئۇنىڭ «چاڭشىن توپلى-مى» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار. «مىڭشى خاتىرىلىرى» دە ئادەتتىكى چاغلاردا دوستلىرى بىلەن سۆزلەشكەن سۆزلىرى، ئەنگىمىلەر، ئەدەبىيات - سەنئەت قاتارلىقلارغا خاتىرىلەنگەن.

(204) مۇشيۇ (979 — 1032) — يەنە بىر ئىسمى بوچاڭ، يۈنجۇ (ھازىرقى سەندۇڭنىڭ دۇڭچىڭلىق). جاڭ جىڭ (970 — 1018) — يەنە بىر ئىسمى خۇيجى، گۇڭئەن (ھازىرقى خۇبېيىنىڭ گۇڭئەنلىك). ھەر ئىككىسى شىمالىي سۇڭنىڭ قەدىمكى تىل - ئەدەبىياتشۇناسلىرى ئىدى.

(205) بۇ يەردە خۇ شى قاتارلىق كىشىلەرنىڭ كۆز قارىشى كۆزدە تۇتۇلغان.

(206) گوركىي «ئەدەبىيات جەھەتتە تەربىيىلىنىشىم» دېگەن ماقالە-سىدە مۇنداق دېگەن: «سۆزنى ئاممىا ئىجاد قىلغانلىقىنى ئۇنتۇپ قېلىشقا بولمايدۇ. تىلنى ئەدەبىي تىل ۋە ئاممىۋى تىل دەپ ئىككىگە بۆلۈش پەقەت تۆرەلمە ھالەتتىكى تىل ۋە سەنئەتكار پىششىقلىغان تىل دەپ پەرقلەندۈرۈش-تىن باشقا نەرسە ئەمەس، خالاس.»

(207) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 - يىل 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىگە بېسىلغان.

(208) (بالزاك H. be Balzac، 1799 — 1850) — فرانسىيە يازغۇچىسى. ئۇنىڭ «يېۇگېنى گىراندى»، «گورىيو بوۋاي» قاتارلىق 90 نەچچە ئەسىرى بار. گوركي «مېنىڭ ئەدەبىيات جەھەتتە تەربىيىلىنىشىم» دېگەن ماقالىسىدە بالزاكنىڭ ھېكايىلىرىنى تىلغا ئېلىپ مۇنداق يازغان: «بالزاكنىڭ «ساغرا تېرە» دېگەن ئەسىرىنىڭ بانكىرنىڭ ئۆيىدە ئۆتكۈزۈلگەن كەچكى تاماق زىياپىتى تەسۋىرلەنگەن قىسمىنى ئوقۇغىنىمدا، پۈتۈنلەي قايىل بولدۇم. 20 نەچچە كىشى بىرلا ۋاقىتتا ۋاڭ - چۈڭ قىلىشىپ سۆزلىشىدۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ قىياپىتى بىر - بىرىگە ئوخشاشمايدۇ. مەن ئۇلارنىڭ سۆز-لىرىنى ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭلىغاندەك بولدۇم. مۇھىمى — ئاڭلاپلا قال-ماي، ھەرقايىسىسىنىڭ قانداق سۆزلىشىۋاتقانلىقىنىمۇ كۆرگەندەك بولدۇم. بالزاك مېھمانلارنىڭ قىياپىتىنى تەۋرىلمىگەنىكەن. لېكىن مەن كىشىلەر-نىڭ كۆزىنى، كۆلۈمسىرىشىنى ۋە قىياپىتىنى كۆرگەندەك بولدۇم. مەن ئەزەلدىنلا بالزاكتىن تارتىپ بارلىق فرانسۇزلارنىڭ شەخسلەرنى دېئالوگ ئارقىلىق تەسۋىرلەشتىكى ئۇستىلىقىغا، تەسۋىرلىنىۋاتقان پېرسوناژلارنىڭ سۆزلىرىنى خۇددى قۇلاق بىلەن ئاڭلاۋاتقاندەك جانلىق يازىدىغانلىقىغا ھەمدە دېئالوگلارنىڭ مۇكەممەللىكىگە تامامەن قايىل بولۇپ كەلدىم.»

(209) لىن دەييۇ — «قىزىل راۋاقتىكى چۈش»نىڭ باش قەھرىمانلە-رىدىن بىرى. «لىن دەييۇنىڭ چېچەكسىنى دەپنە قىلىشى» شۇ كىتابنىڭ 23 - بابىدىكى ھېكايە ۋەقەلىكىگە ئاساسەن ئىشلەنگەن چاڭچىلە. مېي لەنفاڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە مۇشۇ ئويۇننى ئويناپ چىققان. مېي لەنفاڭنىڭ بۇ ئويۇننى ئويناپ چىققان چېغىدىكى سۆرىتى ئەينى چاغلاردا ساتىراشخانىلاردا ئېسىلاتتى.

(210) «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» نىڭ نەزمىلىك سۆرەتلىرى» — چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن گەي چى سىزغان «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» تىكى پېرسوناژلارنىڭ سۆرەتلىرى جەمئىي 50 پارچە، سۆرەتلەرنىڭ كەينىدە ۋاڭ شىلىەن، جويى قاتارلىقلارنىڭ بېغىشلىما نەزمىلىرى بار.

(211) ئىسكىمۇسلار — شىمالىي قۇتۇپ ئەتراپلىرىدا ياشىلىدىغان ۋە ئوۋچىلىق بىلەن شۇغۇللانغۇچى مىللەت.

(212) چىن شىخۇاڭنىڭ كىتاب كۆيدۈرۈشى — چىن شىخۇاڭ (مىلا-دىيىدىن 259 — 210 - يىللىرى ئىلگىرى)، فامىلىسى يىڭ، ئىسمى جىڭ، جەنگو مەزگىلىدە چىن دۆلىتىنىڭ پادىشاھى، مىلادىيىدىن ئىلگىرى 221 - يىلى دۆلىتىمىزدە ھوقۇق مەركەزگە توپلانغان تۇنجى فېئودال خاقان-

لىقنى قۇرغان. «تارىخنامە. چىن شىخۇاڭنىڭ تەرجىمھالى»دا يېزىلىشى-چە، چىن شىخۇاڭ 34 - يىلى (مىلادىيىدىن 231 يىل ئىلگىرى) باش ۋەزىرى لى سىنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ، چىندىن ئىلگىرىكى دېھقانچە-لىق ۋە تېببىي جەھەتتىكى كىتابلاردىن باشقا قەدىمكى كىتابلارنىڭ ھەممىسىنى كۆيدۈرۈۋەتكەن.

(213) خۇاڭ چاۋنىڭ قاتىللىقى — خۇاڭ چاۋ (؟ — 884) ساۋجۇ-نىڭ يۈەنجۇي (ھازىرقى سەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ خېزى) دېگەن يېرىدىن. ئۇ تاڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدىكى دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ رەھبە-رى. ئۇ دېھقانلارنىڭ قوزغىلاڭچىلار قوشۇنىغا رەھبەرلىك قىلىپ 10 نەچچە يىل جەڭ قىلغان. گۇاڭمىڭنىڭ تۇنجى يىلى چاڭئەننى ئىشغال قىلىپ، چى دۆلىتىنى قۇرغان، ئۇچ يىلدىن كېيىن مەغلۇپ بولۇپ، تىز پۈكمەي ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرۈۋالغان. كونا تارىخىي كىتابلاردا ئۇنىڭ قاتىللىقى كۆپتۈرۈپ يېزىلغان.

(214) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 - يىل 8 - ئاينىڭ 9 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىگە بېسىلغان.

(215) باربوس — (H. Bardusse، 1873 — 1935) — فرانسىيە يازغۇچىسى، ئۇنىڭ «ئالدىنقى سەپ»، «نۇر» ۋە «ستالىننىڭ تەرجىمھا-لى» قاتارلىق رومانلىرى بار.

(216) «فېئودالىزمنىڭ پۈشتى» — 1928 - يىلىدىكى ئىنقىلابىي ئەدەبىيات توغرىسىدىكى مۇنازىرىدە، «ئىجادىيەت» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 2 - جىلد 1 - سانىغا (1928 - يىل 8 - ئاي) دۇ شىيۈەن (گو مورو) نىڭ «ئەدەبىيات - سەنئەت سېپىدىكى فېئودالىزمنىڭ پۈشتى» دېگەن ماقالە-سى بېسىلغان، بۇنىڭدا لۇشۈننى كاپىتالىزمدىن ئىلگىرىكى فېئودالىزمنىڭ پۈشتى دېيىلگەن.

(217) كامالەت تاپقان ئەدىبلەر — لياڭ شىچۇ قاتارلىقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن، لياڭ شىچۇ «ئەدەبىياتنىڭ سىنىپىيلىقى بارمۇ؟» دېگەن ماقالىسىدە سىنىپتىن تاشقىرى ئەدەبىياتنى كۆككە كۆتۈرگەن، ئۇ «ئەدەبىيات پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە مەنسۇپ» دېگەن: ئۇ يەنە، ئەدەبىيات پەقەت ئاز سانلىق كىشىلەرگىلا خاس، «ياخشى ئەسەر مەڭگۈ ئاز سانلىق كىشىلەر مەخسۇس پايدا كۆرىدىغان نەرسە، كۆپ سانلىقلار مەڭگۈگە ئەخمەقلەر، ئۇلار مەڭگۈ ئەدەبىيات بىلەن مۇناسىۋەتسىز» دەپ تەشۋىق قىلغان.

(218) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى

«شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارائ» ناملىق قوشۇمچە بېتىگە بېسىلغان.

(219) جۇ شياڭ (1904 — 1933) — ئەنخۇي ئۆلكىسىنىڭ تەيخۇ ناھىيىسىدىن، ئەنخۇي ئۇنىۋېرسىتېتى ئىنگلىز ئەدەبىياتى فاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرى بولغان. ئۇنىڭ «گىياھ» قاتارلىق شېئىر توپلاملىرى بار. ئۇ 1933 - يىل 12 - ئايدا تۇرمۇش قىيىنچىلىقىدىن دەريادا سەكرەپ ئۆلۈۋالغان. لۇ يىڭ (1898 — 1934) — ئەسلىي ئىسمى خۇاڭ يىڭ، فۇجيەن ئۆلكىسىنىڭ مىنخۇ ناھىيىسىدىن، ئايال يازغۇچى، 1934 - يىل 5 - ئاينىڭ 13 - كۈنى تۇغۇتتا ئۆلگەن. «دېڭىز بويىدىكى قەدىناسلار»، «دېڭىزنىڭ كۆبجۇشى» قاتارلىق ھېكايە توپلاملىرى بار.

(220) «جەدىت» — بۇ لىن يۈتاڭنىڭ ئىلغار زاتلارغا قىلغان تەنىسى. 1934 - يىل 7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى «كىشىلىك دۇنياسى» نىڭ 8 - سانىدا بېسىلغان «دەۋر ۋە ئادەم» دېگەن ماقالىسىدە: «گەرچە جەدىتلىك مۇھىم بولسىمۇ، ئادەملىك خىسلەتىنى ساقلاپ قېلىشمۇ ئوخشاشلا مۇھىم» دېگەن.

(221) جۇپ كېپىنەكچىلەر — جۇپ كېپىنەكچىلەر چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىنگونىڭ باشلىرىدا بارلىققا كەلگەن. بۇلار قەدىمكى تىل ئۇسلۇبىدا موللا ئەدەب، گۈزەل نازىنىنلارنى تەسۋىرلەيدىغان ھېكايىلەر يازاتتى. بۇ ھېكايىلەرنى مەشچانلار ياقتۇراتتى. ئۇلار 1914 - يىلىدىن 1923 - يىلىغىچە «شەنبە» ناملىق ھەپتىلىك ژۇرنال چىقارغانلىقى ئۈچۈن شەنبىچىلەر دەپمۇ ئاتالغان. لىيۇ بەننۇڭ دەسلەپكى مەزگىللەردە «بەننۇڭ» دېگەن تەخەللۇستا شۇلارنىڭ ژۇرنىلىغا ماقالە يېزىپ تۇرغان.

(222) ۋاڭ جىڭشۇەننى مات قىلىش — 1918 - يىلىنىڭ بېشىدا «يېڭى ياش» مۇھەررىرلىرىدىن بىرى بولغان چەن شۇەنتۇڭ ئەدەبىيات ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش، قەدىمكىنى تىرىلدۇرگۈچىلەرگە قارشى كۈرەشنى قانات يايدۇرۇش ئۈچۈن، ئەينى چاغدا جەمئىيەتتىكى يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىگە قارشى تۇرغۇچى مۇقاملارنى مەركەزلەشتۈرۈپ، قەدىمكىنى تىرىلدۇرگۈچىلەرنىڭ سۆز - ئىبارىلىرىنى دوراپ «يېڭى ياش» تەھرىراتىغا ۋاڭ جىڭشەن تەخەللۇسىدا خەت يازغان؛ لىيۇ بەننۇڭمۇ بىر پارچە جاۋاب خەت يېزىپ قاتتىق رەددىيە بەرگەن. بۇ ئىككى پارچە خەت شۇ يىلى 3 - ئايدا «يېڭى ياش» نىڭ 4 - جىلد 3 - سانىغا تەڭ بېسىلغان.

(223) كاڭ يۈۋېي (1858 — 1927) — يەنە بىر ئىسمى گۈاڭشيا، لەقىمى چاڭسۇ، گۈاڭدۇڭ ئۆلكىسىنىڭ نەنخەي دېگەن يېرىدىن، چىڭ

سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى بۇرژۇئا ئىسلاھاتچىلىق - يېڭىلىق ھەرىكىتىنىڭ رەھبىرى. ئۇ، 1895 - يىلى ھەرقايسى ئۆلكىلەردىن ئىمتىھاندىن ئۆتۈپ بېيجىڭغا كەلگەن 1300 دىن كۆپرەك تالىپ بىلەن بىرلىشىپ پادىشاھ گۇاڭشۈيگە «ئىلتىماسنامە» سۇنۇپ، «قانۇننى ئۆزگەرتىپ، يېڭىلىققا كۆچۈش»نى، مۇستەبىت مونارخىيە تۈزۈمىنى پادىشاھلىق ئاساسىي قانۇنلۇق تۈزۈمگە ئۆزگەرتىشنى تەلەپ قىلغان. بۇ، تارىختا «پادىشاھلىق ھاراڭنغا چۈشۈپ بېرىپ ئىلتىماس سۇنۇش» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ سۆز كېيىنكى چاغلاردا تالىپلارنىڭ پايتەختكە بېرىپ ئىمتىھانغا قاتنىشىشنى بىلدۈرىدىغان سۆزگە ئايلانغان. 1898 - يىل 6 - ئايدا، ئۇ، تەن ستۇڭ، لياڭ چىچاۋ قاتارلىقلار بىلەن بىللە پادىشاھ گۇاڭشۈيىنىڭ يارلىقى بىلەن ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ، قانۇننى ئۆزگەرتىش ئىشىنى سىناق قىلغان. ئۇلار، شۇ يىلى 9 - ئايدا سىشى تەيخۇ ۋەكىللىكىدىكى جاھىللار تەرىپىدىن باستۇرۇلغان ھەمدە يېڭىلىق ھەرىكىتىمۇ مەغلۇپ بولغان. كېيىن كاڭ يۈۋېي چەت ئەلدە پادىشاھنى قوغداش ئۇيۇشمىسى تەشكىللەپ، سۇن جۇڭشەن رەھبەرلىكىدىكى دېموكراتىك ئىنقىلابىي ھەرىكەتكە قارشى تۇرغان، 1917 - يىلى مىلىتارىست جاڭ شۈن بىلەن ئالاقە باغلاپ، بىكار قىلىنغان چىڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى فۇيىنى تىرىلدۈرۈشكە يار - يۆلەكتە بولغان.

(224) يەن فۇ (1853 — 1921) — يەنە بىر ئىسمى يۈلىڭ، يەنە بىر ئىسمى جىداۋ، فۇجيەن ئۆلكىسىنىڭ مىنخۇ دېگەن يېرىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە ئۆتكەن مەرىپەتچى مۇتەپەككۇر، تەرجىمان، ئەنگلىيىنىڭ دېڭىز ئارمىيە مەكتىپىدە ئوقۇغان، 1894 - يىلقى جۇڭگو - ياپونىيە ئۇرۇشىدىن كېيىن، قانۇننى ئۆزگەرتىپ ئىسلاھات ئېلىپ بېرىشنى تەشەببۇس قىلغان، غەربنىڭ تەبىئىي پەنلەر ۋە بۇرژۇئا ئىجتىمائىي پەنلەر ئىدىيىسىنى تونۇشتۇرۇشقا بېرىلىپ، گېكسىلىنىڭ «ئىرسىيەت نەزەريىسى»، ئادام سىمىتىنىڭ «مىللىي بايلىق»، جامىس مىللىنىڭ «لوگىكا سىستېمىلىرى»، چارل مونتېسكونىڭ «قانۇننىڭ روھى توغرىسىدا» قاتارلىق ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلغان. ئۇ ئەينى چاغدا جۇڭگو ئىدېئولوگىسىگە ناھايىتى چوڭ تەسىر كۆرسەتكەن، شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن يىسىگە بارا - بارا ئارقىغا چېكىنگەن، 1913 - يىلى «ئامانلىققا تەييارلىق ئۇيۇشمىسى»غا قاتناشىپ، يۇەن شىكەينىڭ پادىشاھ بولۇشىنى ھىمايە قىلغان.

(225) تەييەن — جاڭ بىڭلىن (1869 — 1936)، يەنە بىر ئىسمى

جاڭ تەييەن، جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ يۈيۈخاڭ دېگەن يېرىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە ئۆتكەن ئىنقىلابچى ۋە ئالىم. ئۇ هاياتىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە چىڭ خانىدانلىقىغا قارشى كۈرەشكە ئاكتىپ قاتناشقان، ئۇ شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن ئاستا - ئاستا رېئال كۈرەشتىن ئايرىلغان، ئىدىيىسى چۈشكۈنلۈك تەرەپكە يۈزلەنگەن. ئۇنىڭ «جاڭ مەجمۇئەسى»، «جاڭ مەجمۇئەسىنىڭ داۋامى» قاتارلىق كىتابلىرى بار.

(226) سۇن يېراڭ (1848 — 1908) — يەنە بىر ئىسمى جۇڭرۇڭ، جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ رۇيئەن ناهىيىسىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە ئۆتكەن ئاسارئەتىقشۇناس. ئۇنىڭ «جۇ سۇلالىسى ئەدەپ - قائىدىلىرىنىڭ توغرا تەپسىرى»، «مۇزىنىڭ شەرهى» دېگەن كىتابلىرى بار.

(227) سۇن چۇەنفاڭ (1885 — 1935) — سەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ لىچىڭ دېگەن يېرىدىن، شىمالىي مىلىتارىستلاردىن خېبېيلىك مىلىتارىست. ئۇ شەرقىي جەنۇبتىكى بەش ئۆلكىنى ئىشغال قىلىپ تۇرغان، قەدىمكىنى تىرىلدۈرۈشنى تەشەببۇس قىلىش ئۇچۇن، 1926 - يىل 8 - ئاينىڭ 6 - كۈنى نەنجىڭدا «لوڭقىغا ئوق چۇشۇرۇش» مۇراسىمى ئۆتكۈزگەن. بۇ مۇراسىمغا جاڭ تەييەننى رىياسەتچىلىك قىلىشقا تەكلىپ قىلغان بولسىمۇ، جاڭ تەييەن بارمىغان. لوڭقىغا ئوق چۇشۇرۇش — قەدىمكى زامان زىيالىيلىرىدىكى بىر خىل ئويۇن. مېهمانلار بىلەن ساهىبخانا كامالەكىنىڭ ئوقنى نۆۋەت بىلەن لوڭقىغا چۇشۇرىدۇ، ئۇتتۇرۇپ قويغىنى هاراق ئىچىدۇ.

(228) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 - يىل 8 - ئاينىڭ 16 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىگە بېسىلغان.

(229) «ساغلام روھ ساغلام تەندە بولىدۇ» — بۇ ئىبارە ياۋروپالىقلارنىڭ ئىبرەتلىك سۆزى.

(230) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 - يىل 8 - ئاينىڭ 17 - كۈنى «جۇڭخۋا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(231) 1934 - يىل 7 - ئايدا گومىنداڭ گۇاڭدۇڭ ھەربىي فلوتىنىڭ قوماندانى جاڭ جىيىڭ قاتارلىقلار گۇاڭدۇڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە ئەر - ئايالالارنىڭ بىر سورۇندا سۇغا چۇشۇشنى مەنئى قىلىش توغرىسىدا تەكلىپ بەرگەن. بۇنى گۇاڭجۇ شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسى بۇيرۇق چىقىرىپ يولغا قويغان. شۇنداقلا ئۆزىنى «پۇقرا» دەپ ئاتىۋالغان خۇاڭ ۋېيسىن ئەر - ئايالالارنىڭ چەك - چېگرالىرىنى ئايرىش توغرىسىدا بەش

تۈرلۈك ئۇسۇلنى تۇزۇپ چىقىپ، گومىنداڭ گۇاڭدۇڭ سىياسىي تەنقىقات ئۇيۇشمىسىنىڭ قوللىنىشىنى ئۈمىد قىلغان، بۇ بەش تۈرلۈك ئۇسۇل مۇنداق: بىرىنچى، ئەر - ئايالالارنىڭ بىر ماشىنىدا ئولتۇرۇشىنى مەنئى قىلىش؛ ئىككىنچى، قاۋاقخانا ۋە چايخانىلاردا ئەر - ئايالنىڭ بىرلىكتە تاماق يېيىشىنى مەنئى قىلىش؛ ئۈچىنچى، ئەر - ئايال يولۇچىلارنىڭ بىر مېهمانخانىغا چۇشۇشىنى مەنئى قىلىش؛ تۆتىنچى، هەربىيلەر بىلەن پۇقرالارنىڭ ئەر - ئايال بىرگە مېڭىشىنى مەنئى قىلىش؛ بەشىنچى، ئەر - ئايالالارنىڭ بىرگە كىنودا رول ئېلىشىنى مەنئى قىلىش هەمدە ئەر - ئايالالارنىڭ تاماشا سورۇنلىرىنى ئايرىم قىلىش.

(232) «جۇڭگو ئىلمىنى ئاساس قىلىپ، غەرب ئىلمىدىن پايدىلىنىش» — بۇ چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدىكى پەرەڭلەشتۇرۇش گۇرۇھىنىڭ باشلىقى جاڭ زىدۇڭ ئوتتۇرىغا قويغان تەشەببۇس ئىدى.

(233) مۇستافا كامال (Kemal Ataturk 1881 — 1938) تۈركىيە سىياسەتچىسى، تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ تۇنجى پرىزىدېنتى، ئۇ هاكىمىيەت سورىغان دەۋرده بەزى ئىسلاهات تەدبىرلىرىنى قوللانغان. مەسىلەن، هىجرىيىنى بىكار قىلىش، يېڭى هەرپ ئىجاد قىلىش، ئايالالارنىڭ چۈمپەردە تارتىشىنى بىكار قىلىش، بىر ئەرنىڭ كۆپ خوتۇنلۇق بولۇش تۇزۇمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش قاتارلىق تەدبىرلەرنى قوللانغان.

(234) سۋىفت (J. Swift، 1667 — 1745) — ئىنگلىز يازغۇچىسى. ئۇنىڭ «گارىپىنىڭ ساياهەت خاتىرىسى» رومانىدا خيالىي «كىچىك ئادەملەر دۆلىتى» بىلەن «چوڭ ئادەملەر دۆلىتى»نى تەسۋىرلەش ئارقىلىق، ئەنگلىيىنىڭ يۇقىرى تەبىقە جەمئىيىتى مەسخىرە قىلىنىدۇ.

(235) شاڭ كۆيدۇرۇپ ئەجدىهاغا سەجدە قىلىش — ئەينى چاغدىكى يامغۇر تەلەپ قىلىپ قۇرغاقچىلىقنى يوقىتىشتىكى بىر خىل خۇراپىي هەرىكەت. 1934 - يىل يازدا جەنۇبتا ئېغىر قۇرغاقچىلىق يۈز بەرگەن. گېزىتە: نەنتۇڭ دېھقانلىرى لايدىن ئەجدىها ياساپ شاڭ كۆيدۇرۇپ، يامغۇر تىلەۋاتىدۇ، سۇجۇدا كىچىك ئاق ئەجدىهانى ئويۇنغا چىقىرىش بولۇۋاتىدۇ، دېگەن خەۋەرلەر يېزىلغان. يامغۇر تىلەش — گومىنداڭ هۆكۈمىتى شۇ يىلى 7 - ئايدا 9 - ئەۋلاد بەنچەن لاما ۋە گىگەن ئەنچىن قاتارلىقلارنى نەنجىڭ ۋە تاڭشەن قاتارلىق جايلارغا كىلىپ خۇداغا ئىبادەت قىلىپ يامغۇر تىلەشكە تەكلىپ قىلغان. «سېمىز ئايالنى تاماشا قىلىش» — 1934 - يىل 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى شاڭخەي شىەنسى شىركىتى هەرقايسى زاۋۇت سودىگەرلىرى

بىلەن بىرلىشىپ، بەدەن ئېغىرلىقى 700 نەچچە قاداق كېلىدىغان ئامبىركىلىق سېمىز ئايال نىللىنى بۇ شىركەت بىناسىنىڭ 2 - قەۋىتىدە كۆرگەزمە قىلغان. تاشپاقا ئۆلتۈرۈشنى مەنئى قىلىش — ئەينى چاغدا شاڭخەيدىكى شۇيجياخۇي دەريا‌سى بويلىرىدا بەزى كىشىلەر تاشپاقا تۇتۇپ، ئۇنى سېتىپ تىرىكچىلىك قىلاتتى. شاڭخەي «جۇڭگو هايۋانلارنى قوغداش جەمئىيىتى» «تاشپاقىنىڭ قارنىنى يېرىپ ئۆلتۈرۈش... بەكمۇ ۋەھشىيلىك» دەپ قاراپ، 1934 - يىل 2 - ئايدا گومىنداڭ شاڭخەي شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسىدىن بۇيرۇق چىقىرىپ چەكلەشنى تەلەپ قىلغان. قەدىمكى زامان ئۇسۇلىنى تەتقىق قىلىش — 1934 - يىل 8 - ئايدا شاڭخەيدە كۆڭزىغا تاۋاپ قىلىشتىن ئىلگىرى ئوينالغان چاسا شەكىللىك ئۇسسۇل. ئاياللارنىڭ پۇتىنى ئوچۇق قويۇپ يۈرۈشنى مەنئى قىلىش — جياڭ جيېشىنىڭ 1934 - يىل 6 - ئاينىڭ 7 - كۈنى گومىنداڭ جياڭشى ئۆلكىلىك هۆكۈمىتىگە بەرگەن بۇيرۇقى بىلەن جاكارلانغان «ئاياللارنىڭ غەلىتە كىيىم - كېچەكلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش چارىسى» دىكى بىر ماددا: «تامبال ئەڭ قىسقا بولغاندىمۇ تىزدىن تۆت سۇڭ چۇشۇپ تۇرۇشى كېرەك، پاچىقىنى ئوچۇق قويۇپ، يالاڭ ئاياغ يۈرۈشكە بولمايدۇ.»

(236) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 - يىل 8 - ئاينىڭ 18 - كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(237) يو موجۇن (1888 — 1971) — جياڭسۇ ئۆلكىسىنىڭ ۋۇشيەن ناھىيىسىدىن، ئەينى چاغدا، خاڭجۇ دارىلمۇئەللىمىنده مۇئەللىملىك قىلغان. بۇ ماقالىده نەقىل كەلتۈرۈلگەن سۆزلىرى، ئۇنىڭ 1934 - يىل 8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى «يېڭى ئىبارىلەر» نىڭ 3 - سانىدا بېسىلغان «ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا ئاممىۋى نۇتۇقنى قانداق مەشىق قىلدۇرۇش كېرەك» دېگەن ماقالىسىدىن ئېلىنغان.

(238) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 - يىل 8 - ئاينىڭ 22 - كۈنى «شىنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارا‌ڭ» بېتىگە بېسىلغان.

(239) 1934 - يىل 8 - ئاينىڭ 19 - كۈنىدىكى «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ «جەمئىيەتتە بىر ھەپتە» ئىستونىدا: «(جېجياڭ) يۈياۋ ناھىيەسىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا يېقىندىن بۇيان چوڭ قۇرغاقچىلىق بولغانىدى، تۇڭيې بازىرىدىكى دېھقانلاردىن 500 نەچچە كىشى، ۋۇكې يېزىسىدىكى دېھقانلاردىن 1000 نەچچە يۈز كىشى بىرلىشىپ يامغۇر تىلەپ ئىلاھقا سېغىنىش مۇراسىمى ئۆتكۈزگەن. شۇ چاغدا دېھقانلارنىڭ بېشىغا باشلىق كېيىشىگە

رۇخسەت قىلىنمىغان، باشلىق كىيگەنلەرنى پىچاق - كالتەكلەر بىلەن ئۇرغان!» دەپ خەۋەر بېرىلگەن.

(240) دۇڭ جۇڭشۇ (مىلادىيىدىن 179 - 104 يىل ئىلگىرى) — گۇاڭچۇەن (هازىرقى خېبېي ئۆلكىسىدىكى زاۋچاڭ) دېگەن يەردىن. ئۇ ئۆزىنىڭ بىر ئەسىرىده يامغۇر تىلەش ۋاقتىدا رىئايە قىلىدىغان تەرتىپلەرنى يازغان.

(241) 1934- يىل 7 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 22 - كۈنگىچە شاڭخەيدىكى بىر قىسىم ئاتالمىش «ساخاۋەتچىلەر» ۋە راهىبلار «مەملىكەتنى ھەرقايسى ئۆلكە، شەھەرلەرنىڭ قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بەرگەن رايونلىرىدا يامغۇر تىلەپ ئاپەتنى يوقىتىش يىغىنى» ئۆتكۈزۈشنى، «63 - ئەۋلاد تەرىقەتچى ئۇستاز جاڭ رۇيلىن» نىڭ دۇئا ئوقۇشنى تەشەببۇس قىلغان.

(242) ئىلگىرى ھەر قېتىم قۇرغاقچىلىق ئاپىتىگە يولۇققاندا دائىم مال سويۇشنى توختىتىپ، يامغۇر تىلەيدىغان خۇراپىي ھەرىكەت بولۇپ تۇراتتى. مەسىلەن، 1934 - يىل 7 - ئايدا شاڭخەيدىكى بەزى تەشكىلاتلار شەھەرلىك ھۆكۈمەتتىن ۋە جياڭسۇ، جېجياڭ ئۆلكىلىرىنىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتلىرىدىن «مال بوغۇزلاشنى بىر ھەپتە توختىتىش» توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈشنى تەلەپ قىلغان.

(243) 1934 - يىل 8 - ئاينىڭ 16 - كۈنى «شىنباۋ» گېزىتىده مۇنداق خەۋەر بېسىلغان: «يۈياۋ ناھىيىسى تۇۋېي باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ مۇدىرى قوشۇمچە پىرقە بۆلۈمىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى شۇي يىچاڭ دېھقانلارنىڭ يامغۇر تىلەش ھەرىكىتىنى توسۇغانلىقى ئۈچۈن ئامما قاتتىق غەزەپلەنگەن. 12 - كۈنى كەچ سائەت بەشتە 1000 نەچچە دېھقان ئۇنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ، جەسىتىنى دەريا‌غا تاشلىۋەتكەن؛ كېيىن دەريادىن سۈزۈۋېلىپ، كېكىردىكىنى چىشلەپ ئۈزۈۋەتكەن». يەنە شۇ يىلى 8 - ئاينىڭ 19 - كۈنىدىكى «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ «جەمئىيەتتە بىر ھەپتە» ئىستونىدا مۇنداق خەۋەر بېرىلگەن: «شۇي جانابلىرى 63 ياشتا بولۇپ، مىنگونىڭ تۇنجى يىلى گومىنداڭ پىرقىسىگە كىرگەنىكەن». «شۇي پۇلغا ناھايىتى ئامراق بولۇپ، دائىم بىر باھانە تېپىپ دېھقانلاردىن پۇل ئوندۇرۇۋالىدىكەن. تۇۋېيدىن كېيىنلەر ئۆتكەنده، ئۇلاردىنمۇ ئاز - تولا پۇل ئوندۇرۇۋالىدىكەن... شۇينىڭ قىلمىشلىرىدىن دېھقانلار ئىنتايىن نارازى ئىكەن. بۇ، ئۇنىڭ ئۆلۈمىنىڭ يەنە بىر سەۋەبىدۇر.»

(244) «سادىق يۆ فېينىڭ تەرجىمھالى» — رومان. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى چەن سەي، جىن فېڭلار تۈزگەن. جاڭ جۇننىڭ چىن خۇيىنىڭ يۆ فېيگە زىيانكەشلىك قىلىشىغا قاتناشقانلىقى ئۈچۈن كىشىلەر تەرىپىدىن چىشلەپ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى شۇ رومانىنىڭ 75 ـ بابىدا بايان قىلىنغان.

(245) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىگە بېسىلغان. ئەسلىي ماۋزۇسى «تەنقىدچى ۋە يازغۇچى».

(246) «ئەدەبىيات مۇنبىرىدىكى پىغان» — 1933 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنىدىكى «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ «مەشئەل» بېتىدە شاۋجۇڭ تەخەللۇسلۇق بىر كىشىنىڭ «جۇڭگو ئەدەبىيات مۇنبىرىدىكى پىغان» ناملىق ماقالىسى بېسىلغان. ماقالىدە ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدىكى ئىدىيىۋى كۈرەشنى «ئىچكى ئۇرۇش»، «ئادەم تىللاش» دەپ قارىغان ھەمدە بۇ ئەھۋال جۇڭگو ئەدەبىيات مۇنبىرىنى «ئوتتۇرا ئەسىردىكى زۇلمەتلىك دەۋرگە كىرگۈزۈپ قويدى» دېگەن.

(247) «ئەدەبىلەرنىڭ بىر ـ بىرىنى كەمسىتىشى» — ئەينى چاغدا بەزى كىشىلەر ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر ساھەسىدىكى ئىدىيىۋى كۈرەشنى «ئەدەبىلەرنىڭ بىر ـ بىرىنى كەمسىتىشى» دېگەن.

(248) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(249) جاڭ شىجاۋ (1881 — 1973) — يەنە بىر ئىسمى شىڭيەن، تەخەللۇسى گۈتۈڭ، خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ چاڭشا شەھىرىدىن، 1924 ـ يىلىدىن 1926 ـ يىلىغىچە شىمالىي مىلىتارىست دۆۋەن چىرۇيىنىڭ ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىدە ئەدلىيە ۋازىرى، قوشۇمچە مائارىپ ۋازىرى بولغان. ئۇ كۆڭزىنىڭ چوقۇنۇشىنى، كۆڭزىنىڭ كىتابلىرىنى ئوقۇشنى تەشەببۇس قىلىپ، يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىگە قارشى تۇرغان. 1931 ـ يىلىدىن باشلاپ شاڭخەيدە ئادۋوكات بولۇپ، چىن دۈشيۇ، پېڭ شۇجى قاتارلىقلارنىڭ دېلوسىدا ئاقلىغۇچى بولغان. 1934 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىدە، ئۇنىڭ «گومىنداڭ ۋە دۆلەت» دېگەن ماقالىسى بېسىلغان. ماقالىدە «خەلق ھوقۇقى»نى ھىمايە قىلىش مەسىلىسى تىلغا ئېلىنغان.

(250) لى يەنشىڭ — ئەينى چاغدىكى ئەكسىيەتچى ژۇرنال «يېڭى قورغان»نىڭ باش مۇھەررىرى. ئۇ ئاتالمىش «ئەل تىلى» دېگەننى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئاممىۋى تىلغا قارشى تۇرغان. ئۇنىڭ بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگەن

سۆزى ئۇنىڭ «جەمئىيەت» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 1 ـ جىلد 3 ـ سانىدا (1934 ـ يىل 8 ـ ئاي) ئېلان قىلغان «ئاممىۋى تىل ـ ئەدەبىياتتىن ئەل تىلى ئەدەبىياتىغا» دېگەن ماقالىسىدىن ئېلىنغان.

(251) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(252) «قېنى، مېلىڭنى كۆرسەت!» — بۇ ئەينى چاغدا ئاممىۋى تىلغا قارشى تۇرغۇچى بەزى كىشىلەرنىڭ سۆزى. مەسىلەن، 1934 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ شاڭخەي شەھىرىگە ئاتالغان «گەپ ـ سۆز» دېگەن قوشۇمچە بېتىدە ئېلان قىلىنغان گۇفۇنىڭ «قەدىمكى تىل بىلەن جانلىق مۇنازىرە خىتابنامىسى» دېگەن ماقالىسىدە مۇنداق دېيىلگەن: «ئاممىۋى تىل»نى تەشەببۇس قىلىۋاتقان بىرنەچچە يازغۇچى «ئاممىۋى تىلدا بىرنەچچە پارچە ئۆلچەملىك ئەسەرلەرنى ئېلان قىلىپ باقسا، مۇخبىرلار ۋە كىتابخانلار ئوقۇپ تەتقىق قىلىپ باقسا قانداق؟!»

(253) ساپ يەرلىك شېۋىدە يېزىلغان ئۇچ پارچە ماقالە — «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىدە 1934 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى بېسىلغان خې لىيەننىڭ «تار يولدا ئۇچرىشىش» دېگەن ماقالىسى، 16 ـ، 19 ـ كۈنلىرى بېسىلغان گاۋئېرنىڭ «بىر پارچە شاڭخەي شېۋىسىدىكى خەت» ۋە «دەۋادا يېڭىلگەن كىشىنىڭ خاتىرىسى» قاتارلىق ماقالىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(254) خۇ شىڭ — جياڭسۇ ئۆلكىسىنىڭ سۇجۇ شەھىرىدىن، پەيلاسوپ. ئۇ 1934 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنىدىكى «جۇڭخۇا» گېزىتى «ئۇچۇر» سەھىپىسىدە ئېلان قىلغان «ئەمەلىيەت يولىغا چىقايلى — يەرلىك شېۋىدە يېزىلغان ئۇچ پارچە ماقالىنى ئوقۇغاندىن كېيىن» دېگەن ماقالىدە مۇنداق دېيىلىدۇ: «تەبىئىيكى، خې لىيەن، گاۋئېر ئەپەندىلەر خەنزۇچە خەت بىلەن يەرلىك شېۋىنى يېزىپ چىققان. لېكىن، بىر بوغۇملۇق خەنزۇچە خەتلەر بىلەن مۇرەككەپ يەرلىك شېۋىنى يېزىپ چىقىش ھەقىقەتەن مۇمكىن ئەمەس. مەن ئىلگىرى سۇجۇ شېۋىسىدە يېزىلغان بىر دىنىي كىتابنى ئوقۇغانىدىم. ئۇنى ئوقۇماق جانلىق تىلدىكى ئەسەرنى ئوقۇشتىنمۇ قىيىن چۈشتى…»

(255) «شاڭخەي گۈللىرى» — رومان. يۈنجيەن خۇايې لېكنۇك ئەسىرى دەپ يېزىلغان. ئەسەردە شاڭخەيدىكى پاھىشە ئىيالالارنىڭ تۇرمۇشى تەسۋىرلىنىدۇ. كىتابتا، ۋەقەنى بايان قىلىشتا ئاممىۋى تىل، دىئالوگلاردا

سۈجۈنىڭ يەرلىك شېۋىسى قوللىنىلغان. خۇايې لېكتۇك — خەن باڭچىڭ (1856 — 1894) نىڭ تەخەللۇسى. خەن باڭچىڭنىڭ يەنە بىر ئىسمى زىيۈن، جياڭسۇ ئۆلكىسىنىڭ سۈڭجياڭ ناھىيىسىدىن.

(256) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(257) تېيەن خەن (1898 — 1968) — يەنە بىر ئىسمى شۈچاڭ، خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ چاڭشا شەھىرىدىن، دراماتورگ سول قانات دراماتورگلار ئىتتىپاقى رەھبەرلىرىنىڭ بىرى. ئۇ تەرجىمە قىلغان شېكسپىرنىڭ «خامـلىت»، «رومېئو ـ جولىتتا» دراما‌لىرى شاڭخەي جۇڭخۇا كىتاب ئىدارىسى تەرىپىدىن 1922 ـ يىل ۋە 1924 ـ يىللىرى نەشر قىلىنغان.

(258) بۇ يەردە دۇخېڭنىڭ 1934 ـ يىل 6 ـ ئايدا ئېلان قىلغان «شېكسپىر دراما‌لىرىدىن (قەيسەر، دە ئىپادىلەنگەن ئاممـا» سەرلەۋھىلىك ماقالىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(259) دوكتور جونسۇنغا تەزىم قىلىدىغان پروفېسسور — بۇ يەردە لياڭ شىچۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ، لياڭ شىچۇ ئەينى چاغدا چېڭداۋ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى ئىدى. ئۇنىڭ ئەنگلىيىدە چىقىدىغان «Adelphi» ژۇرنىلىنىڭ 1933 ـ يىل 10 ـ ئايلىق سانىدا بېسىلغان مـاركسنىڭ «1844 ـ يىلقى ئىقتىسادشۇناسلىق ـ پەلسەپە قولىيازمىلىرى» نىڭ بىر ئابزاسىغا ئاساسەن تەرجىمە قىلغان «شېكسپىر پۇل ھەققىدە» دېگەن تەرجىمىسى بېيجىڭ «ئەدەبىيات ئۆگىنىشى» نامىلىق ئايلىق ژۇرنالنىڭ 2 ـ سانىدا (1934 ـ يىل 5 ـ ئاي) بېسىلغان. جونسۇن (1709ـ1784) — ئەنگلىيە يازغۇچىسى، ئەدەبىي تەنقىدچى. لياڭ شىچۇ «جونسۇن» دېگەن كىتابنى يېزىپ جونسۇنغا ناھايىتى چوقۇنغان، ئۇنى «ئۆتكۈر پەيلاسوپ»، «ئۇلۇغ تەنقىدچى» دېگەن. «ماركس ـ پاركس» — گومىنداڭ سىياسەتۋازى ۋۇ جىخۇينىڭ ماركسزمنى ھاقارەتلىگەن سۆزى.

(260) شى جېسۇن «مەن ۋە قەدىمكى تىل» دا مۇنداق يازغان: «بەش يىللىق پىلان تەدرىجىي مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى، ئىنقىلاب يىللىرىدىكى تەلۈنلىك تەدرىجىي يوقالدى. پرولېتارىيات بۇرژۇئازىيىنىڭ (قالدۇق زەھەرلىرى)، نى تەدرىجىي يۇقتۇرۇۋالدى، شۇنىڭ بىلەن كونا دەۋرنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى قايتا ئوقۇپ، ئۇلارنىڭ تامامەن مەنىسىز نەرسىلەر ئەمەسلىكىنى بىلدى. شۇڭا، ئۆتكەنكى ئەخمىقانە سەپسەتىلەرنى يېپىش ئۈچۈن، ئۇسـتىلىق بىلەن (ئەدەبىيات مىراسلىرى)، دېگەن ئىسمىنى ئويلاپ چىقىرىپ،

ئۇنى كونا دەۋر ئەدەبىياتلىرىنى ئېتىراپ قىلىشنىڭ (نەزەرىيىۋى ئاساسى) قىلىۋالدى.»

(261) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(262) لىن شجۇەن — گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسىنىڭ چاۋئەن دېگەن يېرىدىن، ئەينى چاغدا شاڭخەي داشيا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئىدى. ئۇ «ھازىرقى زامان» نىڭ 5 ـ جىلد 5 ـ سانىدا (1934 ـ يىل 9 ـ ئاي) فېلىيەتونغا قارشى «فېلىيەتون ۋە فېلىيەتونچى» دېگەن ماۋزۇدا ماقالە ئېلان قىلغان.

(263) سىنكلائىر (U. Sinclair، 1878 — 1968) — ئامېرىكا يازغۇچىسى، بـۇرۇن سىيـاسـي پائالىيەتلەر ئېلىپ بارغان. ئۇنىڭ «قوشخانا»، «تاشكۆمۈر كارولى» قاتارلىق رومانلىرى بار.

(264) لىن شجۇەن «فېلىيەتون ۋە فېلىيەتونچى» دېگەن ماقالىسىدە: «(تىنچلىق ۋە ئۇرۇش، تەك ئۇلۇغ ئەسەر نېمە ئۈچۈن روسىيىدە ۋۇجۇدقا چىقالىدى؟ ئامېرىكىدا نېمە ئۈچۈن سىنكلائىر، جېك لوندون قاتارلىق دۇنيادا مەشھۇر ئۇلۇغ يازغۇچىلار بارلىققا كەلدى؟ بىزنىڭ يازغۇچىلىرىمىز چۇ، مادامىكى، ئۇلار مەڭگۈگە فېلىيەتون يېزىش بىلەن قانائەتلىنىپ قالامدۇ؟» دەپ يازغان.

(265) گ. ئاپوللىنائىر (G. Apollinire، 1880—1918) — فرانسۇز شائىر، «توز ھەققىدە» دېگەن شېئىر ئۇنىڭ «ھايۋانلار توغرىسىدا شېئىرىي مەسەللەر» دېگەن ئەسىرىدىكى بىر قىسقا شېئىر.

(266) بۇ ئەسەر ئەڭ دەسلەپ 1934 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(267) «خەينىڭدا دولقۇن كۆرۈش» — خەينىڭ دېگەن جاي جېجياڭ ئۆلكىسىدىكى چېيەتناڭجياڭ دەريا‌سىنىڭ تۆۋەنكى ئېقىنىغا جايلاشقان، چېيەتناڭجياڭ دەريا‌سىنىڭ مەشھۇر دولقۇنىنى خەينىڭدا تۇرۇپ تاماشا قىلسا ئىنتايىن ھەيۋەتلىك، كۆركەم كۆرۈنىدۇ. ھەر يىلى تاۋۇز چاغلىرىدا كېنىكى ئۇچ كۈن ئېچىلىدىغان دەريانىڭ دولقۇنى ئەڭ يۇقىرى بولىدۇ. بۇچاغدا تاماشا قىلغۇچىلارمۇ ناھايىتى كۆپ بولىدۇ.

(268) چېن يۈەنلۇڭ (1652 — 1736) — چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە كاتتا ئالىم دېگەن ئۇنۋان بىلەن مەنسەپدار بولغان. بۇ يەردە ئېيتىلغان رىۋايەت توغرىسىدا خاتىرىلەر ناھايىتى كۆپ. چىن خۇەي يازغان: «چىڭ

سۇلالىسى تارىخىنىڭ قىسقىچە مەزمۇنى» دېگەن كىتابنىڭ 2 - قىسىم 9 - بابىدا مۇنداق دېيىلىدۇ: «چىەنلۇڭ خەنىتىدىكى چېن فامىلىلىك كىشىنىڭ ئوغلى. يۇڭچېڭنىڭ ئوغلى ئەمەس... كاڭشى زامانىدا، پادىشاھ يۇڭچېڭ بىلەن چېن ئائىلىسى يېقىن ئۇتكەن. كېيىن ھەر ئىككى ئائىلىدە تەڭلا بىردىن بالا تۇغۇلغان. پادىشاھ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ خۇشاللىقىدىن بالىلارنى ئەكېلىشكە بۇيرۇغان. بالىلار پادىشاھ يېنىدا ئۇزۇن ۋاقىت تۇرغاندىن كېيىن، بىر بالىنى قايتۇرغان. قايتۇرۇلغان بالا چېن ئائىلىسىنىڭ بالىسى بولماي، ئوغۇل قىزغا ئالماشتۇرۇۋېلىنغان. چېن دېگەن كىشى ئۆز بالىسىنىڭ ئالماشتۇرۇۋېتىلگەنلىكى توغرىسىدا غىڭ - پىڭ قىلالماي، بۇ ئەھۋالنى سىر تۇتقان.»

(269) شاڭخەي شەھىرىدىكى جۇڭگو - ئامېرىكا تاماكا شىركىتى «نۇرلۇق جۇڭخۇا» ماركىلىق تاماكىنى سېتىش يۈزىسىدىن 1934 - يىل 9 - ئاينىڭ 3 - كۈنى «جۇڭگو تارىخىدىكى ئۇلۇچەملىك ئۇلۇغ كىشىلەرنى سايلاش مۇكاپاتى» نى يولغا قويۇپ، 200 نامزاتنىڭ ئىسمىنى دۆلەت باشلىقلىرى، دانىشمەن پەيلاسوپلار، مۇلكىي ۋەزىرلەر، ھەربىي سەردارلار، ئەدىبلەر، سەنئەتچىلەر، مەرد - مەردانلار ۋە نەمۇنىلىك ئاياللار، دەپ سەككىز خىلغا بۆلگەن، چىڭگىزخاننى دۆلەت باشلىقلىرى قاتارىدا 13 - قىلىپ كۆرسەتكەن.

(270) 1934 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىكى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «دولقۇن كۆرۈش تاماشىسى» غا بېغىشلانغان سانىغا بېسىلغان «پادىشاھ چېۋىلۈڭ ۋە خەيىنىڭ» سەرلەۋھىلىك ماقالىدە مۇشۇ ھېكايە بايان قىلىنغان.

(271) ئىلگىرىكى چاغلاردا خەنزۇلار چېگرا رايونلاردىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنى ياكى چەت ئەللەرنى «يات مىللەت» ياكى «يات ئەل» دەپ ئاتايتتى. پادىشاھلار سىياسىي زۆرۈرىيەت تۈپەيلىدىن ئۆزلىرىنىڭ شاھىزادە - قىزلىرىنى «قۇدىلىشىش»، «تۇغقاندارچىلىق قىلىش» دەپ غەيرىي مىللەتلەرنىڭ باشلىقلىرىغا ياتلىق قىلىپ بېرەتتى.

(272) مەرد - مەردانلارنى ئاتا قىلىۋېلىش — بۇ يەردە شاڭخەيدىكى لۇكچەكلەرنىڭ باشلىقلىرى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئۇلارنى «ئاتا» ۋە «ئوستاز» دەپ تۇتقان مىشچان ئەدىبلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بايلارغا ئېچ كۆيۈغۇل بولۇش — بۇ يەردە ئەينى چاغدىكى ئەدىب شاۋ شۇنمېي قاتارلىقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، شاۋ شۇنمېي چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدىكى

چوڭ بيۇروكرات كاپىتالىست شىڭ شۇەنخۇەينىڭ قىز نەۋرىسىنىڭ ئېرى ئىدى.

(273) شۇيفۇ — چېن دەۋرىدە ئۆتكەن مۇنەججىم. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، چېن شىخۇاڭ شۇيفۇنىڭ سۆزىگە كىرىپ، ئۇنى ئوغۇل، قىز بالىلارىدىن بىرنەچچە مىڭنى باشلاپ، دېڭىزغا چۈشۈپ، ئۆلمەسلىك دورىسىنى تېپىشقا ئەۋەتكەن. ئۇلار بىرقانچە يىل يۈرۈپمۇ نەتىجە چىقىرالمىغان. تەخمىنەن خەن سۇلالىسىدىن باشلاپ، شۇيفۇ دېڭىزدا قاتناپ ياپونىيەگە بېرىپ تۇرۇپ قالغان، دېگەن رىۋايەت بار.

(274) ئاياللارنىڭ بىلىم ئىقتىدارى ئەرلەر بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش تۈپەيلىدىن تەسىرگە ئۇچرايدۇ، دېگەن تەلىمات توغرىسىدا 1934 - يىل 8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى «شەن» دېگەن تەخەللۇستا يېزىلغان «ياپون ئاياللىرىغا باھا — ئىدىيىنىڭ كۆچۈشى كۆپىنچە جىسمانىي تەرەپ بىلەن مۇناسىۋەتلىك» دېگەن ماقالىدە مۇنداق دېيىلىدۇ: «ئايال يازغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى ئەرلىرىنىڭ ئىما - ئىشارىسىنى قوبۇل قىلىدۇ. جىسمانىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئايال ئەر بىلەن قوشۇلغاندىن كېيىن، ئاياللىنىڭ قېنىدا ئەرنىڭ ئامىلى بولىدۇ. شۇنداقلا ئەمەلىيەتتە ئىدىيە جەھەتتىمۇ كۆپلىگەن ئىما - ئىشارىلەرنى قوبۇل قىلىۋالىدۇ». شۇ يىلى 9 - ئاينىڭ 16 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئاياللار گۈلزارى» بېتىنىڭ 31 - سانىدا چېن جۇتيېنىڭ «ئايال يازغۇچىلارغا جىسمانىي تەسىر ۋە تۇرمۇش تەسىرى» دېگەن ماقالىسى ئېلان قىلىندى. ئۇنىڭدا بۇ خىل كۆز قاراش قىرىغۇدە تەلىماتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىق دەپ قارالغان. ماقالىدە مۇنداق دېيىلىدۇ: «ئايال يازغۇچىلارنىڭ ئەر يازغۇچىلارغا ئوخشاش مول ئىجادىي ئىشلارنى قىلالمىغاندىن ھەرگىزمۇ قىرىغۇدىزم فىزىئولوگىيىسى جەھەتتىن چۈشەندۈرگىلى، شۇ ئارقىلىق توغرا خۇلاسە چىقارغىلى بولمايدۇ. قىرىغۇدىزم كەلتۈرۈپ چىقارغان كۆلكىلەر يېتەرلىك بولدى! بىز ئەگەر ئايال يازغۇچىلارنىڭ كۆپ ئەمەسلىكىنىڭ ۋە ئۇلار يازغان ئەسەرلەرنىڭ مەزمۇنى مول ئەمەسلىكىنىڭ سەۋەبىنى تاپماقچى بولساق، پەقەت تارىخىي ماتېرىيالىزمنى جاۋاب قايتۇرۇشنىڭ مەنبەسى قىلىشىمىز كېرەك». قىرىغۇد تەلىماتى — ئاۋستىرىيە روھىي كېسەللىكلەر ئالىمى قىرىغۇد (S. Freud 1856 — 1939) ئىجاد قىلغان، كىشىنىڭ روھىي ھالىتىنى تەھلىل قىلىدىغان تەلىمات. بۇ خىل تەلىمات ئەدەبىيات - سەنئەت، پەلسەپە، دىن قاتارلىق روھىي ھادىسىلەرنى كىشىلەرنىڭ بېسىمىغا ئۇچراش تۈپەيلىدىن يوشۇرۇنغان مەلۇم «ھايات كۈ-

چى» (CLibido) دىن، بولۇپمۇ جىنسىي ھەۋەسنىڭ يوشۇرۇن كۈچىدىن بارلىققا كېلىدۇ، دەپ ھېسابلايدۇ.

(275) سوقرات (Sokrates، مىلادىيەدىن 469 ـ 399 يىل ئىلگىرى) — قەدىمكى يۇنان پەيلاسوپى.

(276) «شائىر ئايال» — بۇ يەردە ئەينى چاغدا شائىخەيدىكى چوڭ — كومپرادور يۇ چياچىننىڭ قىز نەۋرىسى يۇ جۈيۈن كۆزدە تۇتۇلىدۇ. 1932 ـ يىلى يۇتەن تەخەللۇسىدا «كۆل شامالىلىرى» ناملىق بىر شېئىرلار توپلىمىنى نەشر قىلدۇرغان. مەزمۇنى ئاغرىماي غىڭشىيدىغان سۆزلەر بىلەن تولغان. سېڭ جىنكې «ئايال شائىر يۇ جۈيۈننى زىيارەت قىلىش خاتىرىسى» نى يېزىپ ئۇنى ھەدەپ ماختىغان.

(277) بۇ ئەسەر دەسلەپتە 1934 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى «قۇتۇپ يۇلتۇزى» ناملىق يېرىم ئايلىق ژۇرنالنىڭ 1 ـ جىلد 3 ـ سانىغا بېسىلغان.

(278) بۇ ئەسەر دەسلەپتە 1934 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» سەھىپىسىگە بېسىلغان.

(279) بۇ يەردە شېكسپېرنىڭ س س س ر شائىرى روگوۋسكويى تەرجىمە قىلغان «ئانتونى ۋە كىرىئوپاترا» ناملىق دراممىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «رەسۋا» — شى جېسۇننىڭ ئۆز ۋاقتىدا س س س ر ئەدەبىيات ـ سەنئەت سىياسىتىگە ھۇجۇم قىلىپ ئېيتقان سۆزى.

(280) بۇ يەردە ماركسنىڭ شېكسپېر ئەسەرلىرىدىكى رېئالىزم توغرىسىدا تىلغا ئالغان سۆزلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(281) ئۆز ۋاقتىدا خۇشى قاتارلىق كىشىلەر ئالقىنىدىكى «جۇڭخۇا مەدەنىيەت ـ مائارىپ فوند جەمئىيىتى» قارىمىقىدىكى تەئلىپ ـ تەرجىمە ھەيئىتى لياڭ شىچۈغا شېكسپېر دراممىلىرىنى يۇقىرى ھەق بىلەن تەرجىمە قىلدۇرماقچى بولغانىدى.

(282) بۇ ھەقتە دۇخېڭنىڭ شۇ ماقالىسىگە قارالسۇن.

(283) قەيسەر — مىلادىيەدىن 100 ـ 44 يىل ئىلگىرى ئۆتكەن رىم سىياسىيونى، ھەربىي قوماندان. «قەيسەر» — شېكسپېرنىڭ قەدىمكى رىم ھۆكۈمرانلىرى ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشنى تەسۋىرلىگەن تارىخىي دراممىسى.

(284) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(285) «يۇەن جۇڭلاڭ ئەسەرلىرىنى تەھرىرلەپ كۆرۈش

خاتىرىسى» — 1934 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان. ئۇنىڭدا «يۇەن جۇڭلاڭ ئەسەرلىرى» دىكى خاتا جۈملە ئايرىشلىرى كۆرسىتىلگەن.

(286) بۇ، لىن يۈتاڭغا قىلىنغان كىنايە.

(287) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(288) يې لىڭفېڭ (1904 — 1975) — جياڭسۇ نەنجىڭلىق، يازغۇچى ۋە رەسسام، ئىلگىرى ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ ئەزاسى بولغان. مۇ شىيىڭ (1912 — 1939) — جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ يېنىشەن ناھىيىسىدىن، يازغۇچى، كېيىن چۈشكۈنلىشىپ خائىن بولۇپ كەتكەن. «ئەدەبىي رەسىملىك ژۇرنال» — ئايلىق ژۇرنال. يې لىڭفېڭ، مۇ شىيىڭ بىرلىشىپ چىقارغان. 1934 ـ يىل 10 ـ ئايدا دەسلەپكى سانى چىققان، 1935 ـ يىل 4 ـ ئايدا توختىتىلغان. جەمئىي تۆت سان چىققان، شاڭخەي ژۇرناللار شىركىتى تارقاتقان.

(289) دەي فېڭۈەن (؟ — 1945) — يەنە بىر ئىسمى ۋەنيى، گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسىنىڭ چاۋئەن ناھىيىسىدىن، يازغۇچى. ئۇنىڭ «شېنياڭدا ساياھەت» دېگەن ئەسىرى «ئەدەبىي رەسىملىك ژۇرنال»نىڭ 1 ـ سانىدا بېسىلغان.

(290) ماسېرېئېل (F. Masereel، 1889 — 1972) — بېلگىيە رەسسامى، ياغاچ ئويمىچى. 1933 ـ يىل 9 ـ ئايدا شاڭخەي «ياخشى دوست» كىتاب شىركىتى ئۇنىڭ تۆت خىل ياغاچ ئويما چاتما رەسىملىرىنى قايتا باسقان. جۈملىدىن «بىر ئادەمنىڭ چەككەن جاپاسى» غا لۇشۈن كىرىش سۆز يازغان.

(291) «دۇنيا ئەدەبىيات مۇنبىرىگە نەزەر» — «ئەدەبىي رەسىملىك ژۇرنال»نىڭ دۇنيادىكى ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت خەۋەرلىرىنى تونۇشتۇرىدىغان مەخسۇس سەھىپىسى.

(292) كونگورت مۇكاپاتى — فرانسىيەدە XIX ئەسىردە ئۆتكەن ناتۇرالىست يازغۇچىلاردىن كونگورت ئاغا ـ ئىنىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن تەسىس قىلىنغان ئەدەبىيات مۇكاپاتى. 1933 ـ يىلى 31 ـ قېتىم مۇكاپات تارقىتىلغان. ئاغا ـ ئىنى كونگورتلار — ئىدمۇند دې كونگورت (E. de ConGourt 1822 — 1896) بىلەن يۈل دې كونگورت (J. de Con Gourt 1830 — 1870).

(293) ئاندرى مارلاۋ (A. Marlaux، 1901 — 1976) — فرانسىيە يازغۇچىسى. ئۇنىڭ «ئىنسانىيەتنىڭ تەقدىرى» دېگەن رومانى 1927 - يىلدىكى شاڭخەي «12 - ئاپرېل» چوڭ قىرغىنچىلىقىنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىپ يېزىلغان ۋە 1933 - يىل نەشر قىلىنغان.

(294) بېئاردسلي (A. Beardsley، 1872 — 1898) — ئەنگلىيىلىك رەسسام. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە، نەققاش خاراكتېرلىك قارا - ئاق سىزىقلار ئارقىلىق جەمئىيەت تۈرمۇشى تەسۋىرلىنىدۇ. يې لىڭفېڭ ئۇنىڭ ئەسەرلىرىگە تەقلىد قىلغان.

(295) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 - يىل 11 - ئاينىڭ 5 - كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(296) تەن جاۋتيەن — ئۆز ئىسمى تەن شىنبې (1847—1917)، تەخەللۇسى شياۋجاۋتيەن، خۇبېي جياڭشيالىق (هازىرقى ۋۇچاڭ) جىڭجۇي ئارتىسى، قېرى ئەرلەر رولىدا ئويناشقا ماهىر. ئۇ 1890 - يىلى (گۈاڭ-شۈينىڭ 16 - يىلى) چىڭ ئوردىسىغا چاقىرتىلىپ، سىشى تەيخۇغا ئويۇن قويۇپ بېرىش بىلەن شۇغوللانغان.

(297) سىشى تەيخۇ (1835 — 1908) — چىڭ سۇلالىسى ۋاقتىدا پادىشاھ شىيەنفېڭنىڭ كېنىزىكى ئىدى. تۇڭجى تەختكە چىققاندا خانىش، خان ئانا بولغان. ئۇ تۇڭجى، گۈاڭشۈي خانىدانلىقلىرىنىڭ ئەمەلىي ھۆكۈمرانى ئىدى. «مەبۇدە» — چىڭ ئوردىسىدىكى ھەرەمئاغىلىرىنىڭ خانىشىنى ئىز-زەتلەپ ئاتايدىغان نامى.

(298) بۇ يەردە قەدىمكى زامانىدىكى خەلق ناخشىلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(299) مېي لەنفاڭ 1919 - يىلى ۋە 1924- يىلى ياپونىيىدە سايا‌ھەتتە بولۇپ ئويۇن قويغان، 1929 - يىلىدىن 1930 - يىلىغىچە ئامېرىكىدا سايا‌ھەتتە بولۇپ ئويۇن قويغان.

(300) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 - يىل 11 - ئاينىڭ 6 - كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(301) شۇي بىخۇڭ 1934 - يىل 5 - ئايدا سوۋېت ئىتتىپاقى چەت ئەللەر بىلەن مەدەنىيەت جەھەتتە ئالاقە باغلاش كومىتېتىنىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن، سوۋېت ئىتتىپاقىغاېرىپ جۇڭگو رەسسىلىرى كۆرگەزمىسىگە قاتناشقان، جۇڭگونىڭ موسكۋادا تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسى ئۆتكۈزگەن زىيا-پەتتە ئولتۇرۇپلا رەسىم سىزغان.

(302) چى رۇشەن (1877 — 1962) — خېبېي گاۋيائىلىق، ئەينى

چاغدا بېيپىڭ (بېيجىڭ — ت) مىللىي دراما ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى ئىدى، ئۇ مېي لەنفاڭغا سەھنە ئەسىرى يېزىپ بەرگەن. دۇخېڭنىڭ «ئەدەبىي رەسىملىك ژۇرنال» نىڭ 1 - سانىدا (1934 - يىل 10 - ئاي) ئېلان قىلىنغان. «مېي لەنفاڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا بارىدۇ» دېگەن ماقالىسىدە مۇنداق دېيىلىدۇ: «مېنىڭچە، ئۇنىڭ (مېي لەنفاڭنى دېمەكچى) ئەڭ ئالدى بىلەن ئىشلەيدىغان جىددىي ئىشى — دراما ئىدېئولوگىيىسىنى تەكشۈرىدىغان بىرنەچچە مۇتەخەسسىسنى يارەمگە چاقىرىش ياكى سەھنە ئەسىرىنى ئۆزگەر-تىش ھەيئىتىنى قۇرۇش. چى رۇشەن ئەپەندى قاتارلىقلار ئېھتىمال بۇ خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدۇ.»

(303) 1934 - يىل 9 - ئاينىڭ 8 - كۈنىدىكى «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ «كۆرۈنۈش» بېتىگە بېسىلغان لى رەننىڭ «ئايالچە رولغا چىققان ئەر» دېگەن ماقالىسىدە مېي لەنفاڭ بىلەن بولغان سۆھبەت مۇنداق خاتىرىلەن-گەن: «جۇڭگونىڭ كونا ئويۇنلىرى نوقۇل سىمۇۋولىزمغا ياتىدۇ، ئۇ رېئا-لىستىك دراملارغا ئوخشاشمايدۇ».

(304) بۇلارنىڭ ھەممىسى دۇخېڭ قاتارلىقلارغا قىلىنغان كىنايە.

(305) «يەنمۇ ئايدىڭلاشتۇرۇش» — دۇخېڭنىڭ شۇ ناملىق رومانى بولۇپ، بۇ رومان 1934 - يىل «ھازىرقى زامان» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 5 - توم 1 - سانىدىن 5 - سانىغىچە ۋە 6 - تومنىڭ 1 - سانىغىچە بېسىلغان (ھەممىسى تۆگىمىگەن، كىتاب بولۇپ چىقىقاندا «خائىن» دەپ ئۆزگەر-تىلگەن).

(306) بۇمۇ دۇخېڭغا قىلىنغان كىنايە.

(307) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 - يىل 11 - ئاينىڭ 23 - كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(308) ئەينى چاغدا لىيۇداجى تەرىپىدىن تەھرىرلىنىپ تىنىش بەلگىلە-رى قويۇلغان، لىن يۈتاڭ تەرىپىدىن سىلىشتۇرۇلغان «يۈەن جۇڭلاڭ ئە-سەرلىرى»دە تىنىش بەلگىلىرى خاتا قويۇلغان جايلار ناھايىتى كۆپ. بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگىنى ئەسلىدە مۇنداق بولۇشى كېرەك: «رەڭ ئاي - كۈندىن، شامدىن، كۆك - سېرىقتىن، كۆزدىن كېلىدۇ: رەڭ مۇقىم بولمايدۇ. ئاۋاز قوڭغۇراقتىن، دۇمباقتىن، قۇرۇق بامبۇك تۆشۈكىدىن كېلىدۇ...»

(309) تاگور (R. Tagore، 1861 — 1941) — ھىندىستان شائى-رى. ئۇ، 1924 - يىلى جۇڭگوغا كېلىپ سايا‌ھەت قىلغان، 1930 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدا زىيارەتتە بولغان ھەمدە «روسىيە مەكتۇپلىرى»

(1931-يىلى نەشر قىلىنغان) نى يازغان، بۇ كىتابىدا ئۆزىنى «ئەنگلىيە پۇقراسىمەن» دېگەن.

(310) لىن چاڭمىن (1876 — 1925) — فۇجيەن مىنخۇلۇق، سىياسەتۋاز.

(311) شۇي زىمۇ (1897 — 1931) — جېجياڭ خەلقىنىڭ، «يېڭى ئاي» تەھرىراتىنىڭ ئاساسلىق ئەزاسى. ئۇنىڭ «زىمۇ شېئىرلىرى»، «يول-ۋاس توپلىمى» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار. تاگور جۇڭگوغا كەلگەندە ئۇنىڭ تەرجىمانى بولغان.

(312) بۇ ئەسەر دەسلەپ 1934 - يىل 11 - ئاينىڭ 29 - كۈنى «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «ئۇچۇر» بېتىگە بېسىلغان.

(313) «مىڭ دەۋرىنىڭ ئاخىرقى غەيرىي رەسمىي تارىخى» — يەنى «مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى غەيرىي تارىخى توپلىمى»، چىڭ دەۋرىدە ئۆتكەن لىيۇيۈن دېگەن زاھىت تۇزگەن، جەمئىي 27 توم، 16 خىل غەيرىي تارىخ كىرگۈزۈلگەن. بۇنىڭدا مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى كىشىلەر تەرىپىدىن ئۇنتۇلۇپ قالغان ئىشلار خاتىرىلەنگەن. «ئېچىنىشلىق تارىخ» — زاھىت يۇ تىەن تۇزگەن، جەمئىي ئۇچ توپلام، مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، چىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى 20 نەچچە خىل غەيرىي تارىخ كىرگۈزۈلگەن.

(314) چۇي داجۇن (1630 — 1696)، تەخەللۇسى ژېنشەن، گۇاڭ-دۇڭ فەنيۇلىق، ئەدەب، مانجۇ لەشكەرلىرى گۇاڭجۇغا كىرىشىنىڭ ئال-دى - كەينىدە، مانجۇلارغا قارشى پائالىيەتلەرگە قاتناشقان، مەغلۇپ بولغان-دىن كېيىن چېچىنى ئالدۇرۇپ راھىب بولغان. كېيىن راھىبلىقنى تاشلاپ سەنشى، شەنشىلەردە چۆرگىلەپ يۈرگەن. ئۇنىڭ «ژېنشەننىڭ ئەسەرلە-رى»، «ژېنشەننىڭ غەيرىي شېئىرلىرى»، «گۇاڭدۇڭدا يېڭى گەپلەر» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى يۇڭچىڭ، چېيەنلۇڭ مەزگىلىدە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى چەكلەنگەن.

(315) دەيىي — قەدىمدا جاي ئىسمى، ھازىرقى شەنشى ئۆلكىسىنىڭ شىمالى، خېبېي ئۆلكىسىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى جايلارنى كۆرسىتىدۇ.

(316) «گۇاڭجۇاڭ» — يۇەن جۇڭلاڭنىڭ «جۇاڭزى» ئىسىملىرىنى دوراپ تەرىقەتچىلەر ئىدىيىسىنى تەرىپلەيدىغان ئەسىرى. «تەشتەك تارىخى» — يۇەن جۇڭلاڭنىڭ تەشتەك ۋە گۈلنى تەتقىق قىلىدىغان قىسقا ئەسەرلىرى مەجمۇئەسى.

بۇ كىتاب خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتىنىڭ 1981 - يىلى 1 - نەشرى 1 - باسمىسىغا ئاساسەن تەرجىمە ۋە نەشر قىلىندى. (ئىزاھاتلاردا خەلق نەشرىياتىنىڭ 2005 - يىلى 3 - ئايدا 1 - قېتىم نەشر قىلىنغان «لۇشۈن فېلىيەتونلىرىدىن تاللانما» دىن پايدىلىنىلدى)

本书根据人民文学出版社 1981 年第 1 版，第 1 次印刷本翻译出版。(注文参照《鲁迅杂文选读》：人民出版社 2005 年 3 月第一版)

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەخمەت ئىمىن
مەسئۇل كوررېكتورى: ئابلىز ئاببىاس ياسىن زايىدوف
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت

لۇشۈن ئەسەرلىرى (6)

ئاپتورى: لۇشۈن
تەرجىمە قىلغۇچى: توختى باقى ئارتىشى
*
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا 2 - باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 1230×880 مىللىمېتىر، 1/32
باسما تاۋىقى: 19.25 قىستۇرما ۋاراقى: 2
2006 - يىلى 3 - ئاي 1 - نەشرى
2006 - يىلى 3 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 1—3000
ISBN 7—228—09895—1
باھاسى: 35.00 يۇەن

21500009804

借 书 还 期 表

证　　号	还　　期